TIJDSCHRIFT VOOR NEDERLANDSCH INDIË.

TIJDSCHRIFT

VOOR

NEDERLANDSCH INDIË.

17de Jaargang.

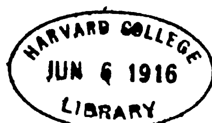
AFL. 7—12.

TWEEDE DEEL.

UITGEGEVEN DOOR

Dr. W. R. VAN HOËVELL.

ZALT-BOMMEL,
JOH. NOMAN en ZOON.
1855.

HARVARD COLLEGE
JUN 6 1916
LIBRARY

INHOUD.

Zevende Aflevering.

Achtste Aflevering.

Negende Aflevering.

Tiende Aflevering.

Elfde Aflevering.

Twaalfde Aflevering.

Bijdrage tot de kennis der residentie Madioen.

Tot de rijken Soerakarta en Djokdjokarta, of de zoogenaamde „Vorstenlanden", behoorden vóór 1830 ook de landstreken, die den naam droegen van „Montjonegoro", dat wil zeggen „Buitenlanden". Toen nu de oorlog tegen DIPO NEGORO eindigde, werden die landen door de inlandsche vorsten afgestaan aan het Nederlandsche Gouvernement. Thans vormen zij de schoone residentiën Banjoemas, Bagelen, Kediri en Madioen.

Reeds heeft de redaktie, in een vorigen jaargang van het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, een artikel over de residentie Madioen geplaatst, voornamelijk getrokken uit het belangrijke jaarlijksch verslag van dat gewest over 1846, aan het Gouvernement ingediend door den heer J. D. VAN HERWERDEN. Zeer merkwaardige statistieke opgaven komen daarin voor, maar over den toestand dezer streken op het oogenblik dat zij onder het Nederlandsch bestuur kwamen, is dat stuk zeer kort en bewaart het meestal het stilzwijgen. Ondertusschen verdient deze residentie en verdienen in 't algemeen de Montjonegoro ook in dat opzigt wel wat nader en naauwkeuriger gekend te worden; vooral ook dewijl daaruit zal blijken, welk eene groote verandering door dezen overgang in den toestand dezer landen is gebragt, en hoe ook hier weder bevestigd is de waarheid, dat het slechtste Europesche bestuur nog beter is dan het beste inlandsche. Tot vermeerdering dezer kennis heb ik een opstel vervaardigd, dat ik de eer heb hierbij der redaktie van het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* aan te bieden, met verzoek het in haar, meer en meer in belangrijkheid toenemend, werk eene plaats in te ruimen. Ik heb het in deze residentie zelf vervaardigd en bronnen mogen raadplegen, die ongetwijfeld zeer goed mogen genoemd worden. Mogt deze bijdrage bijval vinden, dan ben ik genegen, om haar door meerdere te laten volgen *).

JAVA, J. L. V.
Maart 1855.

*) Wij zijn den geachten inzender zeer verpligt voor het belangrijke stuk, dat hij ons ter plaatsing heeft aangeboden, en wij maken geene zwarigheid om aan zijn verlangen te voldoen, al kunnen wij ons ook met sommige zijner beschouwingen niet vereenigen. Er komen in zijne bijdrage zoo veel wetenswaardige bijzonderheden voor, dat wij deze niet aan onze lezers mogen onthouden; terwijl wij veronderstellen, dat onze zienswijze genoegzaam bekend is, zoodat zij ook zonder onze aanwijzing zullen inzien, waar deze van den geachten steller dezer bijdrage verschilt. REDAKTIE.

I.

Het inlandsche bestuur vroeger en nu.

Vóór de zoogenaamde Montjonegoro (de tegenwoordige residentiën Banjoemas, Bagelen, Madioen en Kediri) door het Gouvernement in bezit waren genomen, hadden de vorsten van Soerakarta en Djokdjokarta in die landen ieder eenen hoofdregent, onder wien verschillende toemenggong's of regenten geplaatst waren; deze laatsten voerden het beheer over de gedeelten, welke aan hunnen vorst toekwamen, maar waren daarbij ondergeschikt aan den hoofdregent. Deze gedeelten lagen echter door elkander; 't waren geen afgescheiden distrikten of landstreken waarvan het een tot Soerakarta het ander tot Djokdjokarta behoorde; maar, zonder vastgestelde grensscheidingen, waren verschillende naast elkander liggende perceelen de eigendom nu eens van den sulthan van Djokdjokarta, dan weder van den soesoehoenan van Soerakarta. In eene menigte dessa's hadden zelfs meerdere regenten, onverschillig van welk rijk, een aandeel, en ieder regent had daarvoor in elke dessa weder zijn eigen dessa-hoofd, zoodat men soms in dezelfde dessa tot vier hoofden aantrof.

De vaste inkomsten der toemenggong's of regenten bestonden in belastingen (padjek) op de rijstvelden, die gedeeltelijk in geld gedeeltelijk in padi moesten voldaan worden. Zij waren zeer gering, hoewel de behoeften der regenten groot waren, ten einde te kunnen voldoen aan de eischen, die hun door de hoven en door de rijksbestierders van Soerakarta en Djokdjokarta gedaan werden. Naarmate hij meer aan die eischen voldeed, rees de regent in aanzien, en vooral genoot hij de bescherming en de genegenheid van den rijksbestierder, naar mate hij het verlangen van dezen meer opvolgde. Had hij *hem* slechts tot vriend, dan was hij verzekerd, ongemoeid in zijne betrekking te zullen blijven en daarin te kunnen doen en laten wat hem goed dacht.

Een groot gedeelte van het jaar moesten de regenten, met een aanzienlijk gedeelte hunner bevolking, aan het hof, waartoe zij behoorden, gaan doorbrengen. Hoewel velen, of zelven of door huwelijks-verbindtenissen, naauw aan 't vorstelijk huis verwant waren, genoten zij er toch niet veel aanzien, dan alleen voor zoo ver zij met een goeden voorraad aankwamen, om aan alles te kunnen voldoen, wat de hofgrooten en rijksbestierder hun afvroegen. Zij moesten ook voor het onderhoud der door hen medegebragte bevolking gedurende het verblijf in de hofplaats zorgen, daar deze zich anders verwijderde, iets waardoor zij zich al weder aan het ongenoegen van den vorst en den rijksbestierder blootstelden. Immers die bevolking werd, gedurende haar verblijf in de hoofdplaats, tot verschillende werkzaamheden aldaar gebezigd en zoo werd het dadelijk ontdekt, wanneer het getal achtereenvolgend verminderde. Bij die werkzaamheden moesten zij zelven het toezigt over hunne bevolking houden en, om zoo te zeggen, de dienst van opziener (mandor) uitoefenen.

Hunne vaste inkomsten waren, zoo als reeds gezegd is, gering en naau-

welijks voor eigen onderhoud voldoende. Er moest derhalve steeds door hen uitgezien worden naar middelen, om in alle hunne benoodigdheden te voorzien. Daarvoor kwam de aan ieder regent toegekende magt hem ter hulp. Allerlei belastingen en heffingen werden uitgedacht. Onder dezen waren er, die jaarlijks bestendig terugkwamen; het ontbrekende werd door nog andere buitengewone aangevuld; meer dan dertig verschillende benamingen van heffingen waren bekend.

De regenten spraken zelve regt; alle misdaden konden door geld afgekocht worden, en werden zelfs aangemoedigd, omdat juist zij, die het meest ondernemend waren in het plegen dier misdaden, zich 't best in de gelegenheid bevonden, om gelden, op rekwisitie van den regent, bij een te brengen dikwijls juist door roof, plundering en andere gewelddadigheden.

De dessa's werden verhuurd aan inlanders, die bij het aangaan van den huur den titel van „demang" ontvingen. Al wie het meeste geld bood, of aannam op de eerste vordering te bezorgen, had de voorkeur; hoe hij er aan kwam, en hoe hij den geringen Javaan behandelde, kwam noch in aanmerking noch in overweging. Op dezelfde wijze als de regent in het groot in zijn regentschap handelde, werd door zoodanigen demang of huurder in 't klein in zijne dessa of dessa's gehandeld.

Onder den regent en tusschen deze huurders waren eene menigte andere hoofden, die meer dienden tot het gevolg of de staatsie van den regent dan voor een eenigzins geregeld bestuur. De inning der huurwaarde en belastingen voor den regent, geschiedde door deze hoofden, die daarin voor zich zelven ook hunne voordeelen zochten, of nog afzonderlijke heffingen voor zich zelven deden.

Er was eigenlijk geen bestuur, noch regt, noch veiligheid voor personen of goederen, zoodat de arme bevolking geheel ten prooi werd gelaten van willekeur en overheersching; hetwelk zij, van inborst onderworpen en onverschillig, zoo lang mogelijk geduldig verdroeg; eerder ging zij tot het verlaten van geboorte- en woonplaats over, dan dat zij zich daartegen in haar belang en regt zou verzetten.

De verandering, die sedert de invoering van ons bestuur in 1830, in dit opzigt heeft plaats gehad, is door de bevolking niet onopgemerkt gebleven. De ondervinding leert dagelijks, dat zij hoe langer zoo meer haar eigenbelang leert kennen en bevorderen, en zich daarin thans weet te handhaven.

De regenten, bij de overname der residentie gevonden, zijn meerendeels door ons behouden, maar in eene geheel andere verhouding geplaatst dan vroeger. De onbepaalde magt, die zij vroeger hadden, is hun ontnomen, maar daarentegen hebben zij meer aanzien en een ruim bepaald middel van bestaan verkregen. Zij ondervinden nu, dat ze niet meer van de willekeur afhangen van dezen of genen die over hen is gesteld, maar zijn sedert ons bestuur ten volle verzekerd, dat, zoo zij zich niet vergeten en voor de hun toevertrouwde belangen goed waken, hun lot op den duur niet alleen gewaarborgd is, maar dat zij ook in staat zijn aanhoudend eene levenswijze te voeren, welke met hun stand en geboorte over-

eenkomt. Ze verkeeren alzoo in eenen geheel anderen en veel gelukkiger toestand dan vroeger. Ook met al de magt en het gezag, die zij vroeger bezaten, waren en bleven zij arm en behoeftig, en waren zij er zeker van dat, al hadden zij nog zoo veel van hunne bevolking weten af te persen, en al waren zij, nog zoo goed en wel voorzien, naar het hof vertrokken, zij van daar terug komende weder even arm en van alles ontbloot zouden zijn als vroeger. Dan moesten ze weder van voren af aan beginnen, om zich voor eene volgende hofreis uitterusten.

De regenten en hunne vrouwen en kinderen waren, bij den aanvang van ons bestier, werkelijk in eenen zeer armoedigen staat, terwijl zij nu welvarende zijn, in staat om naar hunnen stand te verschijnen, en zich de daarmede in verband staande huisselijke gemakken en genoegens te verschaffen. De meesten hunner maken zich hun lot waardig, geven alle redenen van tevredenheid, en beijveren zich om blijken van eigen tevredenheid aan den dag te leggen.

Evenwel vorderen deze aanzienlijke hoofden steeds de meeste aandacht. Zij zijn bijna allen, zoo als reeds aangehaald is, of zelve of door huwelijken, naauw verwant aan de inlandsche vorsten of hofgrooten. Zoo derhalve onverhoopt aan een der hoven onlusten uitbraken, zouden sommigen door den drang dier omstandigheden zich misschien niet kunnen onttrekken, om daaraan deel te nemen. Men mag het als zeker aannemen, dat, zoo als de geest thans is, geen hunner dit anders dan met den meesten tegenzin zal doen; echter mag men, op het karakter van den Javaan afgaande, het als even zeker veronderstellen, dat weinigen hunner in zich zelve genoegzame onafhankelijkheid zullen aan den dag leggen voor eene openlijke verklaring, en zij dus, zoo ze al niet dadelijk deel er aan nemen, er den schijn van zullen aannemen, al ware dit ook het geval niet.

Bevolking en regenten hebben, bij het in 't bezit nemen dezer landen aanzienlijk gewonnen en hun lot verbeterd. Dit is echter minder het geval met de hoofden tusschen de regenten en het dessa's bestuur, en de hoofden van het dessa's bestuur zelve. De eersten vonden zich gemakkelijk, in eenen stand van zaken als vóór het in 't bezit nemen, een ruim middel van bestaan. Bij het tegenwoordige bestuur zijn zij in hunne inkomsten zeer verminderd; zij leggen onder verantwoordelijkheid, moeten geregeld dienen en, zoo zij zich al eenige knevelarijen of misbruik van gezag veroorlooven, is dit steeds gepaard met de vrees voor zware straf bij ontdekking. Dit brengt hen natuurlijk in eene stemming, die voor de dienst niet bevorderlijk is, en die hun iedere volksbeweging niet onwelkom kan doen zijn, dewijl deze hun gelegenheid geeft, of om weder in hunne vroegere positie te komen, of om zich op eene wijze te doen kennen, die maakt, dat men hen niet altijd met de gewone gestrengheid durft behandelen. In een woord hun invloed en kracht zijn wel niet van zoodanigen aard, dat zij eene belangrijke stoornis der rust kunnen verwekken of gaande houden, maar zij zijn ook niet genoegzaam door eigenbelang aan het bestaande bestuur verbonden.

De dessa's-hoofden, in naam en rang de minsten van alle inlandsche hoofden, mag men hier, bij 't inlandsch bestuur, onder de belangrijksten tellen. Als huurders der dessa's hadden zij vroeger eene onbeperkte magt over de bevolking hunner dessa of dessa's, wanneer zij slechts geld aan de regenten bezorgden. De verandering, die zij bij het in 't bezit nemen ondergingen, was te groot, om hun in de eerste oogenblikken welgevallig te kunnen wezen. Zij moesten, in 't belang der bevolking, bijna in alle opzigten eene beperking ondergaan, die hun van de vroegere grootheid tot bijna niets deed dalen. En evenwel mogt daarbij niet uit het oog verloren worden, dat men juist in hen den grootsten waarborg voor het behoud der rust moest vinden. Omzigtigheid en beleid moesten alzoo de verandering die zij ondergingen zoo weinig mogelijk doen schijnen.

Er bestonden twee soorten van dessa's-hoofden, namelijk: de man, die van den regent eene groote dessa huurde, welke verscheiden kleiner dessa's onder zich had, en die den titel van „demang" voerde, en de man, die de kleinere dessa's huurde, aan den demang ondergeschikt was en geheel van hem afhing. Gelukkig was in 1830 in dit opzigt, bij de oorspronkelijke organisatie, niets bepaald of voorgeschreven, zoodat het, toen door het Gouvernement benoemde, plaatselijk bestuur den tijd had, om de belangen van den lande te kunnen toetsen, alvorens over te gaan tot het bepalen van den werkkring dezer hoofden en van hunne onderlinge verhouding tot het overige inlandsch bestuur. Dit alles is later geregeld en wel op die wijze, dat het belang dezer hoofden met dat hunner bevolking, en beide weder met dat van den lande verbonden zijn. Hunne inkomsten regelen zich geheel naar mate van de volkrijkheid hunner dessa's en de middelen van bestaan die daarin te vinden zijn. Zij kunnen hier niet door volkskeus of op het gezag van den regent of van andere inlandsche hoofden uit hunne betrekking gezet worden. De redenen van hun ontslag moeten voor den resident worden gebragt, die daarop beslist. Meermalen is het in de laatste jaren voorgevallen, dat deze of gene zich in dit opzigt afwijkingen wilde veroorlooven, door, op eigen gezag, een dier hoofden te ontslaan; maar telkens is dan zoodanige zaak vervolgd of door het dessa's-hoofd zelven of door de bevolking.

Deze hoofden zijn ook belast met het dagelijksch werk voor de kultures. Daarom is hun eigenbelang er zoo veel mogelijk mede verbonden, door het toekennen van het grootste aandeel in dat gedeelte der procenten, waarover de resident beschikken kan. De uitkeeringen, welke zij daarvan in de laatste jaren gehad hebben, heeft hun niet alleen een ruimer middel van bestaan verzekerd, maar heeft hen ook de ondervinding doen verkrijgen, dat, naar mate zij zich aan de zaken lieten gelegen liggen, hunne werkzaamheden te beter slaagden en daardoor hunne inkomsten vermeerderd of verzekerd werden *).

*) Ziedaar een der middelen, die men gebezigd heeft, om de kultures voor de Europesche markt uit te breiden; maar ziedaar ook een der gevaarlijkste middelen, die op vele plaatsen zeer wrange vruchten hebben voortgebragt. Volgens de oorspronkelijke Javaansche instellingen,

De dessa's-hoofden moesten vooral hier met de meeste omzigtigheid behandeld worden. De meeste moeijelijkheden werden ten hunnen opzigte ondervonden, daar aan hen eene geheel andere plaats in de maatschappij moest worden aangewezen dan zij vroeger innamen. Voor de onbeperkte magt, die men hun afnam, moest men hun menig dadelijk voordeel in de plaats bezorgen, om tot evenwigt te dienen. In de eerste jaren had dit ten gevolge, dat die hoofden zelve het mogelijke beproefden, om uit die betrekking te komen, iets waaraan niet kon worden toegegeven, omdat zulks voorzeker aanleiding zou gegeven hebben tot zamenscholingen van ontevredenen, en men eene menigte ledigloopers en rondzwervers zou verkregen hebben, welke voor den dagelijkschen gang van zaken nadeelig en, bij onverhoopte onlusten, aller gevaarlijkst zouden geweest zijn. Door toegevendheid waar 't noodig en mogelijk was, en door over het algemeen de belangen van die hoofden zooveel dit kon voor te staan, is men zoo ver gekomen, van de voornaamsten te winnen. De betrekking wordt thans op prijs gesteld en hierin mag men de overtuiging zoeken, dat het eigenbelang hen zal nopen, om nimmer tegen de bestaande orde van zaken iets te ondernemen.

II.

De bevolking vroeger en nu.

Voor de Montjonegoro onder ons bestuur geraakten, was er geene volkstelling bekend. Het vreemde der zaak en vooral de wijze, waarop men de eerste telling wilde ten uitvoer leggen, gaf aanleiding tot argwaan bij de bevolking, zoodat de uitvoering niet alleen moeijelijk maar bijna ondoenlijk werd. Die volkstellingen moesten dienen tot grondslag van al hetgeen verrigt of opgebragt of ingevoerd moest worden. Telkens wanneer men aan eene volkstelling wilde beginnen, werden allerlei gerugten op de bazars omtrent ons bestuur of onze bedoelingen in omloop gebragt; er geraakte beweging onder de bevolking, en een gedeelte verwijderde zich, vooral van de bergbewoners, voor een korten tijd tot over de grenzen. De onbestendigheid en aanhoudende veranderingen, die in de eerste tijden ons bestuur kenmerkten, waren hiervoor ook niet zeer gunstig; vooral ontstond, door het plotseling intrekken der landrente en het uitvoeren van een kultuurstelsel, hetwelk toen met kracht en inspanning moest doorgezet worden en zich geheel naar de hoegrootheid der bevolking moest regelen, een zoodanig heen en wedertrekken der inwoners, dat het raadzaam werd, alle opnemingen te staken, tot de voornaamste werkzaamheden, aan het

---

werd het dessa's-hoofd door de inwoners of liever de sawah-bezitters der dessa zelve onmiddellijk gekozen. Had men dit gebruik, deze adat ongeschonden bewaard, dan was er ten minste een zeker tegenwigt, een veiligheidsklep geweest, dat het dessa's-hoofd, van de zijde van het Gouvernement door geld aangevuurd, niet al te veel van de arme bevolking zou gevergd hebben. Immers deed hij dit, dan had zij het regt om zijne demissie bij het bestuur te provoceren en eenen anderen te verkiezen. Maar juist omdat men dit vreesde, is waarschijnlijk die oude adat veranderd en heeft men de dessa's-hoofden geheel afhankelijk gemaakt van het Gouvernement, in welks hand hij een instrument werd, om de kultures uit te breiden en de bevolking te doen werken. REDAKTIE.

kultuurstelsel verbonden, zouden zijn afgeloopen, en de bevolking de overtuiging verkregen zou hebben, dat er slechts een, naar billijkheid en in overeenstemming met hare krachten te regelen, oogmerk bereikt moest worden, hetwelk in verband zoude staan tot haar eigen belang.

De bergbewoners en ook de bevolking der lager gelegen dessa's, welke weinige sawah-velden heeft, en die alzoo niets bezit, dat haar aan de armoedige hut kan doen hechten, zijn zeer geneigd tot over en weer trekken. Telkens, in den tijd van het planten, hadden die over en weer verhuizingen plaats, waartegen niets te doen was, en waarvan men het ophouden aan den tijd moest overlaten. Dit was te meer in 't belang der zaak, omdat zij die verhuisden grootendeels slechts over en weer in de residentie trokken, ten einde zich te verbergen en aan het werk te onttrekken, en omdat men de gegronde hoop mogt voeden, dat, als het drukke werk eens afgeloopen was en de vruchten daarvan zouden geplukt worden, men de overtuiging zou verkrijgen van het doeltreffende der handelingen van het bestuur, en ieder weder tot het zijne zoude terugkeeren.

Dit over en weer verhuizen heeft later evenwel ook eene nuttige uitwerking gehad, vermits daardoor meerdere gelijkheid of evenredigheid is gekomen in het te verrigten werk voor de vrijstelling van landrenten, en wel op deze wijze. Bij het invoeren van het kultuurstelsel, kon voor hetgeen verrigt moest worden geen andere grondslag worden genomen, dan de hoegrootheid van de bevolking. Deze liep echter in eene menigte dessa's zeer uit een, in verhouding tot de akkers, die tot deze dessa's behoorden. De bevolking moest overal evenveel verrigten, en had dus daarvoor eene ongelijke belooning. De dessa's, die veel velden en weinig volk hadden, hebben in bevolking toegenomen, en zij, die in eenen tegenovergestelden toestand verkeerden, zijn verminderd. Hierdoor is eene evenredigheid ontstaan, die maakt, dat thans de belooning over het geheel voor het te verrigten werk bijna gelijk is. De weinige over en weer verhuizingen, welke nu nog plaats vinden, geschieden alleen om het vorenstaande meer en meer te bevorderen, en daaruit is te voorzien, dat binnen nog weinige jaren de bevolking daardoor gelijke lasten zal dragen.

De wijze van regeling der werkzaamheden bij het kultuurstelsel, en de gelegenheid tot uitbreiding der rijkskultuur, de meer en meer toenemende bescherming en veiligheid van personen en goederen en het waarborgen van gelijke regten, dit alles, vooral in vergelijking met den toestand onder het bestuur der inlandsche vorsten, heeft gunstig op het toenemen der bevolking gewerkt.

Het aangaan van huwelijken ging onder dat bestuur met veel moeilijkheden en kosten gepaard. De priesters handelden daarin geheel naar willekeur en goedvinden, en weerden soms diegenen af, die hun niet opbragten hetgeen zij van hen of van de ouders vorderden. Dit is dadelijk, bij het in 't bezit nemen dezer landen, tegengegaan; de kosten, aan den priester te voldoen, zijn door het bestuur vastgesteld, terwijl bovendien voor ieder regentschap door het Gouvernement een priester als „penghoeloe"

is benoemd, die bezoldiging van landswege geniet; zoodat aan ieder bekend is, tot welk kerkelijk ressort hij behoort; en meldt hij zich daar aan, dan ondervindt hij geene moeijelijkheden.

Het bestuur onder de inlandsche vorsten en vooral de bijzondere toestand dezer landen die, afgelegen gelijk zij waren, alleen moesten dienen, om daaruit al wat mogelijk was te halen, konden der nijverheid niet zeer bevorderlijk zijn. Dit stelsel van uitputting der bevolking, waardoor hij die wat bezat het verloor en die niets had geheel ongemoeid bleef, werkte uit, dat zelfs voor de eerste en voornaamste behoeften niets meer verrigt werd dan hetgeen volstrekte noodzakelijkheid gebood. Bij de vestiging van ons bestuur verkeerde de bevolking dan ook, wat de nijverheid betreft, in een volslagen staat van onkunde. Ambachten werden niet dan zeer schaars en gebrekkig uitgeoefend; ondernemingen van anderen aard waren er in 't geheel niet. De landbouw kwijnde en werd ongeregeld gevoerd, en over het algemeen heerschte eene werkeloosheid, die alle denkbeeld overtreft. De vestiging van het Europeesch bestuur bragt niet mede, om de bevolking in dien staat te laten. Reeds die vestiging zelve gaf aanleiding tot het opwekken van nijverheid. De schok daarvan bragt in de eerste tijden een indruk te weeg, die zich moeijelijk laat beschrijven. 't Laat zich echter begrijpen, dat menschen, aan onregelmatigheid, onverschilligheid en werkeloosheid in den hoogsten graad gewoon, niet gemakkelijk tot een geregeld werkzaam leven gebragt werden. Het heeft zelfs in de eerste jaren moeite gekost, om de rijstvelden ter behoorlijken tijd geregeld te doen bewerken, niettegenstaande, door tusschenkomst der inlandsche hoofden en door het Europeesch bestuur zelf, het mogelijke gedaan werd, om de overtuiging te geven, dat zulks voor eigen nut en welvaart geschiedde, dat bij dezen aandrang geene bijoogmerken bestonden, en dat een ieder kon rekenen op veiligheid en bescherming voor hetgeen hij zich door arbeid zoude verwerven. Langzamerhand begon echter vertrouwen geboren te worden en daarvan was het gevolg, dat men zijn eigenbelang begon in te zien, 't welk eenen eersten grondslag voor het ontluiken van meer nijverheid legde. Men leerde behoeften kennen, waarvan men vroeger geen begrip had; de hoofden leerden ze van de ambtenaren van het Europeesch bestuur, en de geringere standen weder van dezen; er begon gemeenschap te ontstaan met aangrenzende Gouvernements-landen; men zag wat elders geschiedde; voorbeelden deden navolgen, en zoo nam de nijverheid een aanvang.

Het oprigten van etablissementen en fabrieken, en het invoeren van nieuwe kultures, bevorderde niet weinig de werkzaamheid. Men moest alles tot stand brengen met de middelen, welke men zich daarvoor uit eigen boezem kon verschaffen. De bevolking leerde hieruit, waartoe zij in staat was, zoo slechts de goede wil niet werd gemist. De voortgang, die door dit alles gemaakt is, gaat alle verwachting te boven. Men vindt nu, in een betrekkelijk korten tijd, goede ambachtslieden voor de belangrijkste handwerken, en hoe opvallend vroeger de algemeene werkeloosheid moge geweest zijn, thans wekt men werkzaamheid op in zulk een graad, dat,

zoo voortgaande, binnen noch slechts weinige jaren, de bevolking in nijverheid niet voor die in eenige andere residentie zal onderdoen.

't Is natuurlijk, dat, onder het inlandsche bestuur, de armoede algemeen was en in zulk een hoogen graad, dat zelfs de eerste inlandsche hoofden bijna niets bezaten. Slechts enkele grooten en sommigen van de dessa's-hoofden waren eenigzins meer gegoed. Maar om zich die bezittingen te verwerven ontzagen zij niets, en maakten zij zich aan de schandelijkste bedrijven schuldig. Zij ontnamen den geringen Javaan alles, en verscheiden hunner hielden huurlingen in dienst, die geregeld op roof en plundering uitgingen.

Naar mate het tegenwoordige bestuur zich vestigde en kon doen gelden, het vertrouwen won en invloed verkreeg, hielden die rooverijen op en begon ook daardoor de welvaart te ontkiemen. De invoering van het kultuurstelsel heeft, ter bevordering daarvan, ook ruime middelen aan de hand gegeven.

De den Javaan overal kenmerkende zucht tot weelde en tot het ten toon spreiden van uiterlijken glans, is hem in deze streken ook niet vreemd, en de meerdere welvaart, die thans bestaat, geeft hem ruimer gelegenheid aan die zucht te voldoen, dan onder het bestuur der vorsten. Was het niet toevallig in de nabijheid eener druk bezochte bazar en juist marktdag, dan kon men, in den beginne onzer vestiging, dagen achtereen reizen, zonder menschen te ontmoeten, en die enkelen, die men nog ontmoette, waren allerslechtst en bijna in 't geheel niet gekleed. Op de bazars, hier zoo als elders op Java meestal door vrouwen bezocht, werd geene enkele goed gekleed ontdekt, en waren zij zelfs zonder badjoe's en alzoo met ontbloote bovenligchamen. De kleeding van regenten en hoofden droeg meestal de zelfde blijken van armoede en verval; en 't zelfde kenmerk was op hunne woningen gedrukt. 't Is wel waar, dat over het algemeen de Javaan niet veel werk van zijne woning maakt en men die dus niet tot maatstaf van zijne welvaart of van meer of minder weelde kan nemen, maar hier waren zij beneden alle denkbeeld. Het geliefkoosde gamelanspel en de kris, waarvan het bezit de eerste zorg van den Javaan is, werden hier, wat het eerste betreft, niet dan bij regenten en zelfs niet eens bij allen gevonden, en dan nog klein en armoedig, en wat de laatste aangaat, alleen bij dezen en enkelen der voornaamste op hen volgende hoofden.

Thans daarentegen, ontmoet gij, in welke rigting gij u ook begeeft, leven en beweging. Ieder is goed gekleed en gij ziet op de bazars zelfs vrouwen bij menigte, met gouden versierselen, knoopen, ringen enz.

De regenten zijn in hunne woningen op de Europesche wijze ingerigt; zij en hunne vrouwen en kinderen verschijnen nu naar hunnen stand gekleed en opgeschikt; de meesten bezitten kostbare gamelan-spellen, rijtuigen, paarden enz.; en gaan nog steeds voort rijke versierselen, vooral voor hunne vrouwen en kinderen, zich aan te schaffen.

Het is al een zeer onbeduidend dessa's hoofd, die tegenwoordig zijn kris niet met eene gouden of zilveren scheede en met de andere, daartoe be-

hoorende versierselen van dat metaal doet schitteren. Men merkt dit zelfs reeds wel eens onder den gewonen landbouwer op. Ook hoort men reeds hier en daar in de dessa's het geluid van een gamelan, het eigendom van het hoofd of van eenig ander gegoed ingezeten. Vele dessa's-hoofden verschijnen ook, bij feestelijke gelegenheden, in badjoe's van laken van gouden knoopen voorzien. Kleeding van Europesche stoffen, zoo als chitsen en kleedjes van gebatikd Europeesch lijnwaad, zag men vroeger nooit anders dan een enkele maal bij de grooten en aanzienlijken. Thans is die kleeding algemeen onder de bevolking, vooral het gebatikde Europesche lijnwaad; in veel grootere mate dan kleedjes van eigen of inlandsch weefsel.

III.
Priesters en priesterscholen.

Inlandsche geestelijken worden in menigte en overal verstrooid in de residentie Madioen aangetroffen; zelfs zijn er hier die zeer beroemde scholen houden, als zoodanig overal op Java bekend. Die scholen worden, uit alle gedeelten van het eiland, bezocht door leerlingen, waarvan het getal soms stijgt tot 200 of 300 voor eene enkele school. Voor het onderwijs, dat in deze inrigtingen gegeven wordt, betalen de leerlingen zelden iets en nimmer geregeld eene vastgestelde som. De meesten dezer reizende studenten zijn zeer armoedig en zoeken door bedelen hun levensonderhoud te vinden op de reis van hunne woonplaats naar deze residentie. Den toegang tot de lessen verwerven zij zich door het verrigten van arbeid in de rijstvelden van den leeraar, ook wel, door deel te nemen aan het padi snijden in de omstreken, en een gedeelte van het snijdloon aan den onderwijzer te geven, terwijl zij zich van het overblijvende moeten voeden. Enkele leerlingen van eenigzins gegoede familiën verkrijgen toegang voor geschenken, maar ook dezen voeden zich uit de middelen, die zij zich zelven daarvoor verschaffen of mede brengen, zonder die echter in de zoo even genoemde werkzaamheden op de plaats zelve te zoeken.

Behalve deze priesters, zijn er nog velen, die hun leven doorbrengen met het bewaken van heilige graven, en graven van familiën van vroegere grooten en regenten, waarvan de tegenwoordigen veelal afstammelingen zijn. Ook bij enkelen van dezen komen leerlingen, om onderwijs te ontvangen, op denzelfden voet als zoo even is verhaald; in vergelijking is echter dit getal zeer gering.

De inlandsche vorsten schijnen deze priesterklassen altoos met veel onderscheiding te hebben bejegend. Zij waren bij onze komst allen in het bezit van dessa's, waarvoor zij geene belasting opbragten, en alleen eenige diensten bewezen, en enkele onbeduidende lasten afgeven moesten, grootendeels en meestal voor de hoofdkerk of missighit van de hoofdplaats. Zoo bewaakten zij ook het huis van den regent, gedurende den tijd dat deze zich jaarlijks ten hove moest bevinden.

Ongetwijfeld moeten deze priesters vroeger zeer veel invloed gehad, en moeten zij zich niet weinig magt hebben weten te verschaffen; want zij

zijn onderanderen meestal in 't bezit van zulke dessa's, die onder de fraaisten, rijksten en meest bevolkten kunnen gerangschikt worden.

Toen de residentie onder het Nederlandsch bestuur kwam, is daarin geene verandering gemaakt; zij zijn in 't bezit gebleven van dezelfde dessa's, vrij van alle lasten; zij zijn bovendien ontheven geworden van alle diensten en opbrengsten voor de missighit aan de hoven; zij genieten in den volsten zin algemeene vrijstelling van lasten, met uitzondering alleen, dat hunne dessa's in het onderhouden en bewaken der wegen een bepaald aandeel hebben, even als alle andere dessa's. Dit is door de regenten aldus geregeld en de billijkheid is door de priesters erkend, op grond, dat zij in de algemeene bescherming deelen en alzoo ook daartoe in hun eigenbelang zoo veel dienen bij te dragen als anderen.

Uit eigen beweging verleenen zij hulp, wanneer er buitengewone werkzaamheden in de hoofdnegerien der regenten, waaronder zij behooren, en in de hoofdplaats der residentie moeten plaats hebben, bijvoorbeeld bij feesten, bij de komst van hooge personaadjen en dergelijken. Zij hebben verzocht tot dat einde opgeroepen te worden. Geschiedt dit nu niet, dan beschouwen zij het als een bewijs, dat zij in ongenade zijn gevallen. Meermalen is dit voorgekomen; als deze of gene bij zulke gelegenheden niet werd opgeroepen, eenvoudig wegens den verren afstand, of om het onbeduidende van het te verrigtene en dewijl de overigen, die opgekomen waren, voldoende mogten beschouwd worden, dan vervoegden de achterblijvenden zich bij den regent, om te vragen of zij iets misdaan hadden of het bestuur over hen niet te vreden was?

Van deze dessa's zijn de laatsten, namelijk die, waarvan de priesters graven bewaken en welke om deze reden van landrenten enz. zijn vrijgesteld, bekend onder den naam van „perkoentjen," en de laatste onder dien van „perdikan." Wij laten hier van allen eene opgave volgen, tevens met aanwijzing van de reden der vrijstelling en eenige andere bijzonderheden. Vooraf zij nog bekend gesteld, dat de som, welke de schatkist door de vrijstelling dezer priester-dessa's derft, volgens den eersten aanslag op de sawah- en tegalvelden en volgens den huistaks, een cijfer zou bedragen van *f* 9811. Indien wij ons niet vergissen, wordt ook thans nog deze som jaarlijks daarvoor in uitgaaf gesteld, en zoude die bij eene herziening niet veel meer bedragen, vermits slechts zeer enkelen dier dessa's toegenomen zijn en anderen zelfs in gelijke, zoo niet in hoogere mate, zijn afgenomen; een bewijs, dat de vrijstelling voor de ingezetenen geen voordeel is, en de priesterheerschappij niet zeer ligt op hen schijnt te drukken. In de grootste dessa's worden velen gevonden, die zich tot ambachtslieden voornamelijk timmerlieden hebben gevormd en zich met het uitoefenen daarvan zoeken te onderhouden, hoofdzakelijk bij de gouvernementswerken, waarbij zij tegen daghuur komen arbeiden.

De vrije priesterdessa's, die, onder den naam van „pakoentjen", wegens het bewaken van graven, en onder dien van „perdikan" wegens andere redenen, van belastingen zijn vrijgesteld, zijn de volgenden.

1°. *Taman.* De priesters van dit dorp bewaken de graven van de hoofdregenten en hunne naastbestaanden, voor zoo ver die in deze landen, na de splitsing van het Mataramsche rijk, in naam der vorsten van Djokdjokarta hier het bewind voerden. De vrijstelling dagteekent reeds van den tijd van den eersten sulthan van Djokdjokarta, MANGKOE-BOEMI.

2°. *Pakoentjen.* Bij deze dessa liggen de graven van de panumbahan's MADIOEN en GROEBOEK en van de pangerang's MANGKOE DI POEPOE, MANGKOE BOEMI en MARTO LAIJO. Dit waren de eerste algemeene bestuurders dezer landen na de verdeeling van het Mataramsche rijk. De vrijstelling der dessa dagteekent sedert het overlijden van panumbahan MADIOEN.

3°. *Bandjar-sari.* In deze dessa is eene school voor onderwijs in de Mohammedaansche godsdienst, die door den eersten hoofdregent dezer landen, voor zoo ver zij tot Djokdjokarta behoorden, is gesticht, onder het bestuur van den eersten sulthan van dat rijk MANGKOE BOEMI; van hem ontving de dessa ook hare vrijstelling.

4°. *Sehwoelan.* Ook hier is eene priesterschool, door denzelfden hoofdregent gesticht.

5°. *Tjaroeban.* Dit dorp geniet vrijstelling, omdat de priesters de begraafplaatsen van verscheiden latere regenten van Madioen, Tjaroeban en Djiepang aldaar bewaken. De vrijstelling is eerst in later jaren verleend, ten tijde dat de vader van den, kort na 1830 gepensioneerden, toemenggong van Tjaroeban, hoofdregent van het regentschap Tjaroeban was.

6°. *Giri Poerno.* Men vindt in deze desssa de begraafplaats der moeder van den pangerang, die, toen deze landen onder ons bestuur kwamen, hoofdregent van Madioen was. Zij ligt er, met eenige volgelingen van Djokdjokarta, begraven en de vrijstelling dagteekent van haar overlijden.

7°. *Patjalan.* Sedert onheugelijke tijden is hier een graf van zekeren kiai agoeng PATJALAN; wie deze personaadje eigenlijk geweest is, weet men niet met eenige zekerheid op te geven. Volgens eene vrij algemeene gissing zou hij een der beheerschers of bezitters dezer landen zijn geweest, vóór de invoering van den islam; immers de overlevering meldt, dat toen deze landen, in kleine gedeelten gesplitst, in 't bezit waren van zulke „kiai agoeng's". Zoo lang de geheugenis reikt heeft deze dessa vrijstelling voor het bewaken van dit graf. In latere tijden, onder het bestuur van den sulthan van Djokdjokarta SEPOE, is aan die vrijstelling nog meer uitbreiding gegeven, omdat de regent van dit gedeelte der Djokdjokartasche landen, kiai adipati POERWO DI NINGRAT, hier werd begraven. Deze regent, van afkomst een vorst van Madura, had te meer invloed en naam, dewijl zijne dochter door den sulthan SEPOE tot zijne wettige echtgenoot (ratoe) werd verheven. De afstammelingen van deze en de later overleden regenten van Magetan en hunne naastbestaanden worden hier nog begraven.

8°. *Baijam.* In deze dessa is de begraafplaats van zekeren kiai SOPERGOTO en zijne afstammelingen. Hij was de vader van de echtgenoote van den sulthan SEPOE, die hem in zijne ballingschap naar Batavia en Ambon

gevolgd is. De vrijstelling dagteekent eerst van de tweede regering van dezen sulthan, na zijne terugkomst van Ambon, dus na 1827.

9°. *Setono.* Hier liggen de graven van BETORO KATONG en KIAI WATOE ADJI, twee veldoversten, door den vorst van Demak naar deze landen gezonden, om de hier regerende „kiai agoeng's" te beoorlogen en met het zwaard het Mohammedaansche geloof er in te voeren. Zij slaagden in hunne zending en werden door hunnen vorst, den sulthan van Demak, tot hoofden en bestuurders dezer landen aangesteld. Zoowel onder het Mataramsche als onder het Soerakartasche rijk, zijn de regenten in het landschap Ponorogo van deze twee veldoversten afkomstig, en bijna allen, met hunne naastbestaanden, zijn in de dessa Setono begraven. Sedert het overlijden van de beide veldoversten, dus bijna sedert de invoering van den islam, is de dessa van belastingen en diensten vrijgesteld.

10°. *Poeloong.* In deze dessa is het graf van raden toemenggong DJAIJA KONO, hoofdregent van het landschap Ponorogo. Hij stierf onder het bestuur van den soesoehoenan van Soerakarta PAKOE BOEONO V, die ook de vrijstelling aan de dessa heeft verleend.

11°. *Menang.* De soesoehoenan PAKOE BOEONO II, die in 1749 aan 't bestuur kwam, was uit zijn kraton te Kerta-soera verdreven. Op zijne vlugt kwam hij in de dessa Menang. Ofschoon men niet wist wie hij was, werd hij door eene weduwe in dit dorp zeer vriendelijk en gastvrij opgenomen en verpleegd. Daarom schonk de vorst, toen hij in de hoofdplaats van zijn rijk was teruggekeerd, deze dessa, vrij van schatting en lasten, aan zijne weldoenster voor haar en hare afstammelingen.

12°. *Ngalarangan.* De regent van Poloredjo, de vader van dengene die deze betrekking bekleedde, toen deze landen in 1830 onder 't Nederlandsche bestuur kwamen, had de dessa Ngalarangan voor zijne begraafplaats uitgekozen, en de vrijstelling van belasting tot loon voor 't bewaken van zijn lijk, gedurende zijn leven, geregeld, 't welk door zijne opvolgers geëerbiedigd is.

13°. *Tegal-sari.* De soesoehoenan PAKOE BOEONO II (1750) was met zijne legerbenden verslagen. Hij keerde uit het Sawoe-gebergte, werwaarts hij gevlugt was, naar den kraton te Kerta-soera terug. Op zijne reis derwaarts vertoefde hij in de dessa Tegal-sari. Daar merkte hij op, dat de voorschriften van het Mohammedaansche geloof er met zeer groote naauwgezetheid werden in acht genomen en opgevolgd. Tot belooning voor dezen buitengewonen godsdienstijver, beval hij, dat hier eene priesterschool zou worden opgerigt, stelde hij de dessa vrij van alle lasten, en schonk hij het vruchtgebruik van 't geen zij opbragt aan den goeroe of onderwijzer der school. De afstammelingen van dien goeroe staan tot dit oogenblik aan 't hoofd dezer priesterschool en zijn in 't bezit der dessa gebleven.

14°. *Karang-gebang.* De soesoehoenan van Soerakarta PAKOE BOEONO IV heeft deze dessa afgestaan aan zijne dochter, nadat zij haren echtgenoot had verloren, die, naar men beweert, door haren vader zelven was om 't leven gebragt. Na haren dood verviel de dessa aan hare dochter, die in

een eerste huwelijk mede haren man door een moordaanslag verloor, en toen ten huwelijk gegeven werd aan den hoofd-priester der priesterschool van de dessa Tegal-sari, waarvan wij zoo even spraken. Zij overleed in 't laatst van 1835 en vermaakte de dessa aan een harer zonen.

15°. *Setono.* In deze dessa is eene grafplaats van zekeren pangerang, zonder dat men regt weet, wie deze personaadje eigenlijk is. Dat neemt echter niet weg, dat het graf wordt bewaakt en dat de dessa daarvoor vrijstelling heeft. Bovendien is hier ook eene vrij talrijke priesterschool.

16°. *Taman-aroem.* In deze dessa is begraven de toemenggong raden rio WIRIO DI NINGRAT, vader van den hoofdregent der landen, die aan Soerakarta behoorden bij de vestiging van het Nederlandsche bestuur, en die toen gepensioneerd werd.

De beide hierboven beschreven priestersoorten mogen zich, ongeroepen, niet bemoeijen met de kerkelijke aangelegenheden der maatschappij buiten hunne dessa's. Met die taak zijn de penghoeloe's belast, die tot het inlandsch bestuur behooren, en waarvan er een aan ieder regent is toegevoegd, die van Gouvernementswege eene vaste maandelijksche bezoldiging geniet, en daarenboven emolumenten heeft, welke hem door het bestuur bepaaldelijk zijn toegekend, of die hij volgens de voorschriften van den islam geniet, en waarin hij met zijne mindere priesters deelt, die tot de missighit behooren en met het verrigten van verschillende diensten belast zijn. Deze traktementen en inkomsten geven hun een genoegzaam en goed bestaan.

De hoofd-penghoeloe, die tevens penghoeloe is van het regentschap, waarin de hoofdplaats der residentie is gelegen, wordt door allen beschouwd als de eerste en voornaamste, alhoewel hij dit bij lange na niet altoos in kennis en geleerdheid moge wezen. De priesters worden door het bestuur met onderscheiding bejegend.

Onder de menigte priesters, die zich in deze residentie bevinden, zijn ook eenige werkelijke „hhadjis", of priesters die Mekka bezocht hebben.

Onder de bevolking verstrooid, en bovendien in een paar dessa's bij elkander gevestigd, wordt hier eene sekte gevonden, die de leer van ABOE BAKAR, leerling van MOHAMMAD volgt, en die in hare gebruiken eenigzins van het gewone Mohammedanisme afwijkt. Zij zijn onder de overige bevolking bekend onder den naam van „doel", waarvan ons echter de eigenlijke beteekenis duister is. Men vindt deze sekte ook in andere gedeelten van Java; zij hebben hunne eigen priesters en zijn bij de priesters van den eigenlijken islam niet zeer gezien. Men merkt bij hen eene groote onderlinge gehechtheid op, en het voornaamste, waarin zij van het algemeene Mohammedanisme afwijken, is, dat zij op geregelde tijden bijeenkomen, wanneer dit maar eenigzins in hunne magt is en wanneer zij weten, dat zij zich deswege van het inlandsche bestuur geene onaangenaamheden of vervolgingen op den hals halen. Dan vergaderen allen, mannen en vrouwen, en houden zij zich bezig met het zingen en het slaan op eene soort van inlandsche trom, „rebana" genaamd, onder een aanhoudend geroep van „La il Allah Illalah!" en het heen en weder schudden van het boven-

ligchaam, tot dat een of meerderen hunner in een staat van dronkenschap of opgewondenheid komen, waarin zij, in allerlei kronkelingen en rigtingen, heen en weder springen op handen en voeten, zittende, liggende, met hevige stuiptrekkingen en krampachtige gebaren, zoodat zij eindelijk bewusteloos blijven liggen. Bij beurten beginnen mannen en vrouwen, waarvan zelfs de oudsten, die soms moeite hebben te staan, niet zijn uitgezonderd, gedurende dit voorvalt, op de inlandsche wijzen te dansen (tandak). Zij, die bewusteloos geworden zijn, worden gezegd gelukkig te zijn, en bij die gelegenheid eene verschijning van het Opperwezen te hebben; zij worden op zijde gelegd, en men besmeert hen met eene soort van geel water, waarin kurkuma is gemengd. Zij komen vervolgens langzaam weder bij, zijn doodelijk afgemat en beproeven om weder van voren af aan te beginnen; maar die poging gelukt niet dikwijls, dewijl het hun aan kracht ontbreekt, om zelfs eene zittende houding te kunnen aannemen.

Onder het zingen en de zonderlinge gebaren en bewegingen die men maakt, geven de vrouwen aan de mannen van het hiervoren bedoelde geele water te drinken. De priester of de voornaamste onder hen brandt aanhoudend wierook, en ieder, die opstaat om te dansen, gaat vooraf voor hem zitten, geeft hem het inlandsche eerbewijs of de groet, door zijne handen aan te raken en zijne eigen handen aan het voorhoofd te brengen.

Zij hebben ook de gewoonte, om beurteling maaltijden te geven. De een zal den anderen nimmer om voedsel verlegen laten, zoo deze daaraan gebrek heeft en hij het bezit.

Sedert het tegenwoordig bestuur, verspreidt deze sekte zich meer en meer onder de overige bevolking, en zijn hare bijeenkomsten, zoo even beschreven, uiterst zeldzaam. De haat, dien zoowel de hoofden als de priesters van het orthodoxe islamsche geloof tegen deze, daarvan afwijkende, sektarissen voeden, heeft ten gevolge, dat zij bij de overige bevolking niet zeer gezien zijn, en dat, indien zij argwaan mogten verwekken van 't een of ander tegen de bestaande orde van zaken te willen ondernemen, iets 't welk echter het geval nog nooit geweest is, zulks zeer spoedig ontdekt zou worden en van geen gevolg zou kunnen zijn.

Overigens baren zij in hun gedrag in 't geheel geen opzien, en hebben zij niets buitengewoons, zoodat het Europeesch bestuur hen ongemoeid laat begaan, en alleen op de hoogte tracht te blijven van 't geen bij hen omgaat. Velen zijn, in de laatste tijden, tot het regtzinnige islamsche geloof overgegaan, zoodat zij wel langzamerhand zullen uitsterven en ophouden te bestaan.

Het aantal scholen, waarin de Mohammedaansche godsdienst onderwezen wordt, is in de residentie Madioen niet minder dan twee-en-veertig. Zij worden door leerlingen uit alle oorden van Java en Madura bezocht, wier getal op verschillende tijden verschillend is, maar soms tot 1800 opklimt. Volgens ingewonnen berigten, is het getal leerlingen, onder het bestuur der inlandsche vorsten, en speciaal gedurende de laatste oorlogen tot 1830, nog veel aanzienlijker geweest.

De personen, aan 't hoofd dezer scholen geplaatst, zijn rustige ingeze-

tenen en zijn steeds bereid, om het Europeesch bestuur ten dienste te staan, ook soms in zeer belangrijke zaken. Allen zijn landbouwers, die van hunne leerlingen partij trekken, om hen bij den landbouw voor zich te laten werken.

Onder de leerlingen zijn vele luije en vadsige lieden, die van de eene school naar de andere trekken. Gedurende den oogsttijd, gelijk wij reeds verhaalden, snijden zij padi, om zich van onderhoud te voorzien, maar is deze voorraad verteerd, dan trachten zij door bedelen hun voedsel te vinden, of teeren zij mede van den voorraad der leerlingen van beteren huize en die door hunne naastbestaanden onderhouden worden.

Allerdroevigst ziet het er uit met het onderwijs, dat in deze inrigtingen wordt gegeven. Men kan niet zeggen, dat het eenigen weldadigen invloed uitoefent en het verdient daarom eigenlijk niet den naam van onderwijs te dragen. Het bestaat in het van buiten leeren van eenige gedeelten van den koran en gebeden in de Arabische taal, zonder dat de leerling een woord Arabisch verstaat, en zonder dat de leermeester in staat is, hem van den zin en de beteekenis eenig begrip te geven, omdat hij er meestal niet veel meer van verstaat dan de leerling. En als men nu bedenkt, dat deze priesterscholen in de residentie Madioen onder de beroemdste behooren van geheel het eiland, dat van heinde en ver jongelieden derwaarts gaan, om de lessen der leeraren aan te hooren, of liever om hier eenigen tijd te vertoeven, ten einde te kunnen zeggen, dat zij hier zijn geweest; als men bedenkt, dat deze inrigtingen de bronnen zijn, waaruit het Mohammedaansche geloof zijne sappan door de bevolking verspreidt, dan zal men wel moeten veronderstellen, dat de Javanen zeer slechte Mohammedanen zijn. En inderdaad zoo is het. Behalve eenig ritual heerscht onder hen al zeer weinig van den geest van den islam. 't Zijn niet meer dan vormen, aangevuld en vernist met allerlei bijgeloovige traditien, gedeeltelijk aan het vroegere Hindoeisme, gedeeltjk aan de speling van eigen phantasie ontleend.

Wij hebben met de meeste onpartijdigheid eenige uitwerkselen beschouwd, die de vervanging van het oude inlandsche vorstenbestuur door het Nederlandsche in 1830 op den toestand der bevolking dezer landen heeft gehad. Door ons is aangetoond, dat deze uitwerkselen in de meeste opzigten hoogst weldadig zijn. Maar de grootste weldaad, die het Gouvernement haar verleenen kan, is hierin gelegen, dat het de Javaansche jeugd in de gelegenheid stelt, om goed lager onderwijs te ontvangen. Wij hebben daarmede volstrekt niet op het oog, om in eene soort van konkurrentie te treden met de priesterscholen, nog minder om deze laatsten te bemoeijelijken of tegen te werken. Het onderwijs, door of namens het Gouvernement te geven, moet geene bepaald godsdienstige strekking hebben; het moet alleen *kennis* trachten te verspreiden, en dan houden wij ons overtuigd, dat men het algemeen onder de bevolking op hoogen prijs zal stellen en dat speciaal ook velen der hoofden het zullen aanmoedigen en ondersteunen.

Gaarne erkennen wij, dat, ofschoon het in de „Montjonegoro" er thans vrij wat beter uitziet dan onder het bestuur der vorsten, toch nog zeer

veel te doen en te verbeteren overblijft. Wij zouden op menige schaduwzijde kunnen wijzen, zelfs op inrigtingen, die voor de bevolking veel drukkender en kwellender zijn dan vóór 1830; maar wij onthouden ons voor het tegenwoordige daarvan; misschien bekruipt ons later daartoe de lust, en dan zullen wij even onpartijdig die schaduwzijde doen uitkomen, gelijk wij thans de gunstige verhouding hebben aangewezen.

Herinneringen van de Zuid-westereilanden, uit het dagboek van een Zendeling.

Wij hebben in eene vorige aflevering eene „Bijdrage tot de kennis der Zuid-westereilanden, door eenen zendeling" opgenomen. Thans plaatsen wij de volgende „Herinneringen van de Zuid-westereilanden," afkomstig van eenen anderen zendeling. Wij meenen onze lezers daarvoor geene verschooning te moeten vragen, omdat wij ons overtuigd houden, dat zij van deze korte aanteekeningen uit het dagboek van eenen braven man, die eenige jaren lang zijne beste krachten aan het welzijn eener diep ongelukkige bevolking heeft gewijd, met belangstelling kennis zullen nemen. Er komen vele bijzonderheden in voor, die ook na de beide artikelen over de Zuid-westereilanden, door ons opgenomen, nieuw en wetenswaardig zijn; en er heerscht een toon in van christelijke eenvoudigheid en nederigheid en tevens van warme belangstelling en liefde, die in alle goedgeplaatste harten weerklank moet vinden. Daarbij hopen wij, dat, door al deze artikelen over de Zuid-westereilanden, de aandacht meer en meer op deze ongelukkige volkeren mag gevestigd worden, en men eindelijk iets zal doen tot hunne opheffing uit de stoffelijke en zedelijke ellende, waarin zij verkeeren.

Men weet, dat de Zuid-westereilanden in de Bandasche zee liggen en vroeger onder Banda behoorden. Van het westen beginnen zij met het eiland Wetter, en in het oosten eindigen zij met het eiland Wobber, terwijl zij zich uitstrekken op eene oppervlakte van den 126° tot den 130° O. L. en van den 7° tot den 9° Z. B.

In het laatst der 17e eeuw heeft de Nederlandsche Oost-Indische Kompagnie met deze eilanden vriendschap gemaakt en handelsbetrekkingen aangeknoopt. Bij die gelegenheid verzuimden onze voorvaderen niet, eenige pogingen ter uitbreiding des Christendoms aldaar in 't werk te stellen; met dit gevolg, dat op die eilanden de christelijke godsdienst bekend en min of meer gevestigd werd, door eenige predikanten, vooral die van Banda. In den beginne waren de bezoekreizen, die zij derwaarts ondernamen, nog al talrijk, naderhand zeldzamer, maar eindelijk hielden ze geheel op; zoodat, toen de heer J. KAM, eerst zendeling, later predikant te Ambon, in 1823 voor het eerst aan deze eilanders een bezoek bragt, er op dat oogenblik in meer dan twintig jaren geen Christenleeraar was geweest. Na dien tijd, ik meen in het begin van 1825, kwam de heer KAM, juist te gelijker

tijd met den zendelingleeraar LE BRUIJN van Timor-Koepang, daar nog eens een bezoek geven, en bleef hij er eenige dagen werkzaam met het doopen van volwassen heidenen en kinderen.

Deze beide bezoekreizen naar die eilanden, hadden de aandacht van den heer KAM zóó op hunne inwoners en de behoeften der daar zich bevindende Christenen gevestigd, dat hij het Nederlandsch zendeling-genootschap ten sterkste aanraadde, om zijne zendelingen bij voorkeur naar de Zuid-wester-eilanden te zenden. Die raad werd opgevolgd. De zendeling BÄR zette zich in October 1825 op het eiland Kisser of Makisser neder, voorheen de verblijfplaats van den resident der Zuid-westereilanden, en vond er een groot getal gedoopte heidenen. In 1828 vestigde het genootschap op deze eilanden eene missie van zes zendelingen, waaronder ook schrijver dezes zich bevond; maar reeds in 1829 bragten sterfgevallen en verplaatsingen hierin veranderingen, zoodat toen de zendelingposten waren op Kisser, Dammer, Letti en Moa, waar zij zich vele jaren lang, onder tallooze ontberingen en rampen, hebben staande gehouden.

Er waren zoogenaamde Christenen toen wij hier aankwamen, maar welk een christendom troffen wij er aan! Gij kunt u geen meer verwaarloosde, geen dieper gevallen, geen onzedelijker maatschappij voorstellen. Op Moa, mijne eerste standplaats, waar ik met de zendelingen HÖVEKER en VERHAAG ruim een jaar heb doorgebragt, vonden wij een Ambonschen schoolmeester, met 173 gedoopten, maar geen schoolhuis en slechts de bouwvallen eener kerk. Van de volwassenen kon bijna niemand lezen of schrijven. Men heeft van elders getuigd, dat zij zeer bedreven waren in de bijbelsche geschiedenis; ik kan het tegendeel verzekeren. Zij waren in niets anders bedreven dan in dobbelen en spelen, in 't uitbraken van Hollandsche vloeken en scheldwoorden, en bovenal verstonden zij meesterlijk de kunst om zich dronken te drinken. Zulk een gedrag leidden al de hoofden of „orang kajas," met wie de schoolmeester, die door hen zijn bestaan moest vinden, groote vrienden was; ja zoodanig was bijna de geheele zoogenaamde gemeente, zoo wel vrouwen als mannen.

De schoolmeester was daar nagenoeg reeds twee jaren geweest; maar zijne scholieren kenden noch lezen noch spellen, en volstrekt niets anders, dan eenige figuren van letters op houten borden maken.

Die zoogenaamde Christenen, zoowel op Moa als op de andere plaatsen, waren eigenlijk nog heidenen; zelfs schaamden zich velen onder hen niet, om bij hun christendom het lukratieve ambt van priester onder de heidenen uit te oefenen. En daar vroeger de geringere standen zelden, maar meest altijd de voornaamste personen des lands zich hadden laten doopen of Christenen waren geworden, om daardoor, zoo zij meenden, betere vrienden met de kompagnie te kunnen zijn, zoo waren deze Christenen, zoo wel onder de heidenen als onder de gedoopten, de eerste personen, en wisten zij zich op die wijze, juist door hun christendom, een gemakkelijk, weelderig en wellustig leven van den gemeenen man onder de heidenen te bezorgen. Hunne bedriegerijen en onderdrukkingen hadden het toppunt

bereikt, en 't was waarlijk hartgrievend voor elk, die nog een weinig prijs op het euangelie stelt, hier het christendom te zien aanwenden als een hefboom voor zooveel kwaad.

En wat was nu 't gevolg van dezen toestand der „Christenen"? Dat juist die toestand de groote kloof werd, die ons van de „heidenen" scheidde. Hoe kon men verwachten, dat onder de laatsten een euangelie ingang zou vinden, welks belijders zij dagelijks als toonbeelden van verdierlijking voor oogen hadden? Dat alzoo de verkondiging van het euangelie onder hen weinig vruchten afwierp, zal men wel begrijpen, ook zonder dat wij het verzekeren.

Maar, zoo hoor ik dunkt mij zeggen, gij hadt daarom niet moeten beginnen met de verkondiging van het euangelie; gij hadt eerst moeten trachten die menschen te beschaven. Ik antwoord: de verkondiging des euangelies voert beschaving met zich; juist die waarachtige beschaving is het gevolg van de uitbreiding des Christendoms. Maar bovendien de bevolking dezer eilanden was, wat haren stoffelijken toestand en 't voorzien in hare behoeften betrof, beschaafd genoeg, om daarbij het euangelie te ontvangen, en zich daarnaar te gedragen. Immers zij zijn goede landbouwers, zoodat er, bij genoegzame regens, overvloed van voedingsmiddelen is; zij zijn goede timmerlieden, wonen in goede houten huizen, weven hun eigen lijnwaad voor broeken, tjedake's en sarong's, bakken hun aardewerk, smeden het ijzer, slaan hun zoogenaamde munt en bewerken hunne eigene gouden en zilveren versiersels.

Maar ofschoon zij, naar 't geen zij bezitten en door hunnen arbeid zich kunnen verschaffen, zeer gerust en gelukkig zouden kunnen leven, zoo missen zij toch dat gezegend maatschappelijk lot. Want niet alleen onderdrukt de een den ander, maar zij halen zich in 't algemeen ook vele angsten en zoo veel lijden op den hals, door hunne afgoderij, hun bijgeloof, hun kasten-stelsel, en de daaruit voortvloeijende dwaze en verderfelijke zeden en gewoonten, waarvan alleen de omhelzing van het euangelie hen kan verlossen.

Sla maar eens een blik op hun voornaamste volksfeest. Het draagt den naam van „porke." 't Is het feest ter eere van UBLERE, de tweede Godheid in hun Godsdienst-stelsel. Bij die gelegenheid wanen zij, dat deze Godheid dorst naar menschenbloed! Zullen zij dus dat feest naar zijnen eisch vieren, dan behooren zij daarvoor niet minder dan drie afgehouwen menschenhoofden te hebben. Wel behielpen zij zich in onzen tijd, te Letti en Moa, met drie jonge kokosnooten; maar toch had dit feest alleen de strekking, om dorst naar menschenbloed gedurig onder hen op te wekken. 's Was een akelig gezigt, wanneer ze, met verwrongen gelaatstrekken en onder allerlei vreemde gebaren, eene soort van processie vormden achter die zoogenaamde menschen-hoofden; al voortgaande zwaaiden zij met hunne zwaarden; en zoo gaven zij eene zinnebeeldige voorstelling van 't geen zij met hart en ziel verlangden, namelijk op de hoofden der inboorlingen van 't eiland Wetter, hunne aarts-vijanden, die zwaarden te doen nederkomen.

Gij begrijpt, welk eenen nadeeligen invloed zulk een feest op hun maatschappelijk leven en bestaan uitoefent. Werkeloosheid, dronkenschap, verregaande onkuischheid zijn er de onafscheidelijke gezellinnen van. En om deze orgie te kunnen vieren, is eene onderdrukking van den mindere door den meerdere noodig, die weinig van rooverij verschilt, alleen om zich het genot te verschaffen van eenige weken lang overvloed van vleesch te kunnen eten en veel sterken drank te kunnen drinken. Gedurende zulk een feest heeft er elken morgen bijna moord en doodslag plaats in de negeri, als een gevolg van den twist, op wien de verpligting rust, om voor dien dag het vee te geven, waarmede men den avond en den nacht weder feest zal kunnen houden.

Geen minder sterk bolwerk tegen de verspreiding van het euangelie zijn de kasten, waarin de bevolking verdeeld is. Groot is de ellende, die wij, als een gevolg daarvan, onder hen hebben gehoord en gezien. Wanneer eene vrouw zich met eenen man van eene mindere kaste dan waartoe zij behoort heeft ingelaten,.dan ontstaat er eene moordzuchtige beweging over het geheele eiland. De onderdrukking, ja de ondergang niet alleen van den man maar van zijne gansche familie, is onvermijdelijk, en brandstichting en moord verspreiden jammer en ellende in menig gezin. Opmerkenswaardig is de tegenstrijdigheid, dat buiten de vermenging dier kasten, allerlei en zelfs de vuilste onkuischheden onder hen geoorloofd zijn en niet als kwaad geacht worden.

Groot is ook de ellende, die gedurig onder hen geboren wordt, door het bijgeloof aan tooverij en booze geesten en wel bijzonder aan hem, dien zij den naam van „soeangi" geven. Hoe menig slagtoffer is daardoor gevallen! ofschoon het in onzen tijd in het geheim achter in het bosch, vooral op Moa, geschiedde. Maar ook hier weder zijn de geringere lieden de slagtoffers, want nimmer ligt een man of vrouw van rang en aanzien bij hen onder verdenking van een „soeangi" te zijn; altijd is het iemand uit den geringen stand. Menigeen is om die reden verraderlijk doodgeslagen en in de kloven der rotsen geworpen. Te vergeefs werd dan de ongelukkige door zijne vrouw en kinderen des avonds met verlangen te huis verwacht — de wraak, uit het bijgeloof geboren, had hem getroffen. Als een kind of jongeling of man in de kracht des levens gestorven is, dan houdt men het er voor dat hij door iemand, die een boozen geest bezit, gedood werd. Een deskundige wordt geraadpleegd en de bezitter van den boozen geest (soeangi) wordt aangewezen. Met bitteren haat ziet de familie van een overledene den aangewezene en zijne bloedverwanten aan. Ik heb zulk een vreesselijk voorval bijgewoond; niet ligt zal ik het vergeten.

Zekere „orang kaja" van Moa verloor zijne dochter. De droefheid der moeder was ontroostbaar; zij raadpleegde eene waarzegster en een harer slavinnen werd als de „soeangi" aangewezen. Vreesselijk was nu de woede waarin zij ontstak; als eene razende viel zij op de slavin en hare dochter aan; zij liet ze beiden de handen en voeten binden en in de hitte

der zon werpen; op alle wijzen koelde zij haar moedwil aan de rampzalige slagtoffers harer verblinding; tot zij eindelijk de een na de andere vermoorde, door op hare aangezigten te gaan zitten.

Toen ik in 1829 naar het eiland Letti, in het dorp Sarai, verplaatst werd, en mijn mede arbeider HÖVEKER op Moa alléén achterliet, (want onze andere mede arbeider VERHAAG had zijne betrekking nedergelegd en was naar Holland en zijne familie terug gekeerd) waren er op Moa wel eenige maar nog weinige vorderingen onder de bevolking gemaakt door de prediking van het euangelie. Op Letti-Sarai vond ik ook een zeer zedeloozen Ambonschen onderwijzer der jeugd, met ruim 150 Christenen van gelijken aard als ik ze op Moa had aangetroffen. Ik vond er echter tevens (en dit was de lichtzijde) eenen meer geregelden werkkring, want mijn voorganger G. HEIJMERING, die nu naar Letti-Serwaro, op een uur afstands van mijnen nieuwen post, was verplaatst geworden, had daar dien werkkring geopend en afgebakend. Met nieuwen lust ging ik aan den arbeid; ik rigtte scholen op; ik zocht de gedoopten bij mij in de kampong's of in de nabijheid der kerk en school te verzamelen en ik deed mijn best, om de taal des lands aan te leeren, want Maleisch werd er slechts weinig en zeer gebrekkig gesproken. Ook mijn ambtgenoot HEIJMERING werkte een uur van mij verwijderd, in denzelfden geest. Wij slaagden ten deele. De scholen werden, zoo in getal als in scholieren, vermeerderd. In onze kampong's kwamen achtereenvolgend de braafsten onder de gedoopten zich neer zetten, als hunne tuinen maar niet al te verre van het dorp gelegen waren. In 1832 had ik het genoegen, in de kerk, in de taal des lands, het euangelie te verkondigen.

In 1834 en 1835 werden door ons kleine gemeenten gesticht, van eenige bejaarden en van enkelen uit de scholieren, die wij zelven, gedurende al dien tijd, hadden onderwezen en voorbereid, nadat de heer HEIJMERING naar Timor Koepang gegaan en de zendeling J. W. HOLTZ in zijne plaats was gekomen. Op Dammer waren de pogingen met minder gunstigen uitslag bekroond, zoodat de zendeling A. DOMMERS, wegens den sterken tegenstand der gedoopten gevoegd bij de moeijelijkheid, om zijn traktement op die plaats te kunnen bekomen, haar had moeten verlaten en toen den opengevallen post van den heer HÖVEKER te Moa overnam.

Die gemeenten werden, hier met een lid meer, daar met een lid minder, maar over 't algemeen jaarlijks met slechts weinigen vermeerderd. Wij zagen minder op het getal, maar meer op de hoedanigheid van hen die verlangden toe te treden. Daarbij kwam, dat de voorstanders van de heidensche godsdienst hoe langer zoo duidelijker begonnen in te zien, dat zoo wel de school als de kerk de ondermijning van hunne afgoderij en hun bijgeloof ten doel had; 't was natuurlijk, dat toen zij dit begrepen, de strijd tusschen de duisternis en het licht sterker werd. De ondermijning van het bijgeloof was tevens de ondermijning van de magt en den invloed, dien zij op de arme bevolking uitoefenden. Niet weinig moesten toen de leden der gemeente en eenigen van hen, die het nog niet waren maar hoopten te worden, zoo als groote scholieren, van deze heidenen en ongeloovige

gedoopten verduren, omdat zij zich niet langer met hen wilden vereenigen en zelfs tegen hen begonnen te leeraren. Deze tegenstand openbaarde zich niet zelden in feitelijk geweld, en had vooral plaats bij feesten en begrafenissen, niet alleen dewijl onze leerlingen en volgelingen bij zulke gelegenheden weigerden mede te doen, maar vooral ook dewijl zij hun aandeel voor die plegtigheden niet wilden geven.

Maar niet allen handelden zoo; velen onzer tegenstanders werden tot nadenken gebragt en merkten het onderscheid op, dat er tusschen hen en die Christenen bestond, die hun christelijk geloof in hunne werken toonden. Niet weinigen kwamen bijna dagelijks aan onze woningen, werden door ons in hunne negeriën bezocht, en begonnen de dwaasheid in te zien van hunne eigen zoogenaamde godsdienst, terwijl zij meer en meer van de bedriegerijen hunner priesters overtuigd werden. Als ik dan ook des Zondags 's morgens godsdienstoefening in de landtaal hield, kwamen meestal eenige heidenen, vooral vrouwen, onder mijn gehoor, in weerwil van de schimpwoorden, het schelden, ja de mishandelingen, die zij daarom van hunne familie en naburen hadden te verduren.

Als een bewijs voor den gunstigen invloed, dien ons verblijf onder dit volk uitoefende, kan ook strekken, dat, zoo lang wij daar werkzaam geweest zijn, de inboorlingen van de eilanden Letti en Moa geen enkele keer naar het eiland Wetter gegaan zijn, om voor hun hierboven gemeld bloedig feest „porke" hoofden te snellen, ofschoon zij meestal elk jaar door de priesters en andere voorstanders daartoe worden aangespoord; altoos bood de bevolking tegenstand en sloeg zij het af omdat de „pandita's" (zendelingen) in hun midden waren, of liever omdat de beter gezinden onzen naam gebruikten, om het tegen te werken. Na ons vertrek heeft dit barbaarsch gebruik weder een aanvang genomen; althans van zekeren kapitein CURTUS, die in 1845 kruidnagelen te Saparoea moest laden, heb ik aldaar gehoord, dat hij eenigen tijd na ons vertrek van Letti op dat eiland een tijd lang vertoefd heeft, en toen vernam dat eene gewapende bende van Letti naar Wetter was gegaan en aldaar op eens 28 menschen verraderlijk het hoofd had afgehouwen.

Nu zou de goede zaak in onzen tijd wel meer veld gewonnen hebben, indien er meer vrijheid van godsdienst had geheerscht. Immers wanneer een heiden of een heidensgezind Christen het juk van afgoderij en bijgeloof wilde afwerpen, dan werd hem daartoe de vrijheid niet vergund. Bij de algemeene afgodische feesten moest hij zijn aandeel blijven leveren; zelfs werden de Christenen in de kampong's daarvan ter naauwernood verschoond, en van hen, die de bijdragen weigerden te geven, werden zij dikwijls met geweld genomen.

De vermeerdering der Christenen in onze gemeenten geschiedde niet zoo zeer door volwassenen uit de heidenen; van dezen zijn er slechts zes, in de ruim 13 jaren dat ik er geweest ben, door mij gedoopt. Zij geschiedde meer door de kinderen, die ons niet alleen uit de Christenen maar vooral ook uit de heidenen werden afgestaan, zoodat er vele woningen in de

negeriën der heidenen waren, waarin een scholier van ons onder de familie gevonden werd. Die kinderen werden langzamerhand groot; verscheiden hunner zijn door ons in het huwelijk bevestigd; zij gedroegen zich wel en uit hun huwelijk mogten wij weder goede scholieren verwachten; zoo werd het goede zaad ongemerkt uitgestrooid. Maar de voorstanders van het bijgeloof bemerkten dit al spoedig en stelden daarom alle middelen in het werk, om de vermeerdering der school met kinderen uit de heidenen tegen te gaan. Somtijds gelukte hun dit; maar desniettemin hadden wij langzamerhand vele welgezinde menschen om ons henen wonen, en beijverden anderen, wier tuinen te ver van ons af waren, zich evenwel voor de goede zaak in hunne negeriën. In mijne kampong bevonden zich ruim 80 leerlingen, van welke er nog niemand was toen ik daar kwam, die getrouw gebruik maakten van de openbare godsdienst, verscheidene heidensche kinderen ter opvoeding hadden en er gedurig op uit waren, om de heidenen, die dagelijks af en aan in de kampong kwamen, tot ons te trekken.

In dien toestand lieten wij in het jaar 1841 eene bevolking achter, waaronder het licht des euangeliums een weinig begon te schemeren, nadat wij haar in eene dikke duisternis gevonden hadden. Thans zal zij helaas! wel weder in den vorigen droevigen staat terugvallen, dewijl zij op nieuw geheel aan zich zelve is overgelaten. Zal dan niemand zich het treurig lot dezer duizenden Christenen en duizenden heidenen aantrekken!

Bij ons vertrek lieten wij onze werkzaamheden over aan vijf Ambonsche schoolonderwijzers en een schoolonderwijzer van Kisser, door ons gevormd, namelijk op Kisser, Roma, Leti en Moa.

Van de eilanden Laikor, Loewang, Sermatte, Wettan en Wobber kan ik geen melding maken, omdat wij daar weinig of niet werkzaam zijn geweest. Op Laikor zijn eenige pogingen, doch zonder veel vrucht, aangewend. De heer DOMMERS heeft daar met zeer veel moeite twee inboorlingen in twee negeriën als hulpmeesters geplaatst, maar met weinig goed gevolg; en met het overlijden van den heer DOMMERS, zijn die scholen ook dadelijk vervallen.

Op het eiland Loewang, door den heer HOLTZ en mij in 1833 met Z. M. brik *de Nautilus* bezocht, vonden wij een Ambonschen schoolmeester en twee honderd gedoopten, geheel aan de heidenen gelijk, zonder kerkgebouw en schoolgebouw. De schoolmeester had zich in de vier jaren, dat hij daar geweest was, zoo beijverd, dat er niet één kind van de 37 lezen ja zelfs spellen kon, en met de volwassenen was het niet beter. Men weet dat de heer KAM in 1823 deze bevolking, op hare sterke begeerte, op eene keer bijna geheel gedoopt heeft.

Op Sermatte, Wettan en Wobber, hebben wij geene sporen van het Christendom meer kunnen vinden, op het eerst en laatst genoemd eiland, stonden nog de muren eener kerk, als de droevige overblijfselen van vroegere euangelieboden.

Ofschoon alzoo mijne herinneringen van de Zuid-westereilanden niet allen

van eenen genoegelijken aard zijn, ofschoon ik, gelijk mijne medezendelingen, er veel heb geleden en de uitkomst van onzen arbeid niet altijd zoo was als wij haar wenschten, is er toch geen twijfel aan, of ons verblijf aldaar was voor de bevolking hoogst weldadig. Vele gruwelen, die anders en ook weder na ons vertrek dikwijls plaats grepen, werden beteugeld of gematigd, en langzamerhand trokken wij velen tot ons. Daarom is het zeer te betreuren, dat alle zedelijke hulp thans weder aan deze ongelukkige inboorlingen is onttrokken en zij op nieuw geheel aan zich zelven zijn overgelaten. Nu zullen al de vruchten van onzen arbeid, helaas! wel weder vernietigd zijn. Mogt het Gouvernement zijne belangstelling eindelijk eens betoonen aan eene bevolking, waarvan, bij eene goede leiding, veel is te maken!

De tuin aan de rivier.

De tijden zijn voorbij, waarin het monopoliestelsel der Oost-Indische Kompagnie de rijkste landen der wereld en hunne bevolkingen in boeijen als van ijzer had gesloten en daardoor tot de diepste ellende veroordeelde. Wel ziet gij nog de sporen van dat stelsel in menige dwangkultuur van het Nederlandsche Gouvernement, maar meer en meer dringt de overtuiging door, dat vrijheid van arbeid op den duur het eenige waarachtige beginsel is, waaruit het geluk der volkeren en het wel begrepen belang der regeringen voortvloeit.

Wat al jammeren heeft dat monopoliestelsel gesticht! De annalen van de Moluksche eilanden zijn als met bloed geschreven! Dorpen werden verbrand, tuinen verwoest, de wreedste oorlogen gevoerd, alles om te zorgen, dat geen grootere hoeveelheid specerijen aan de markt kwam, dan bestaanbaar was, om de kostbaarheid van het produkt te behouden, alles om te verhoeden, dat niemand anders dan de gepriviligeerde Maatschappij die produkten leverde!

Het verhaal, dat wij hieronder onzen lezers mededeelen, geeft in een zeer eenvoudig, maar naar 't ons voorkomt bevallig kleed, een beeld van de werking van dat stelsel op den toestand, niet van de oorspronkelijke bewoners van Indië, maar van de Nederlanders en hunne afstammelingen in deze landen. 't Is gevloeid uit de pen van een schrijver, die menig tafereel van de natuur, de zeden en de gewoonten van Indië heeft geleverd, het een nog boeijender en onderhoudender dan het andere, en wij twijfelen niet, of de indruk, dien het te weeg brengt, zal wezen, erkentelijkheid en dankbaarheid, dat de ongelukkige tijden die het schildert voorbij zijn en, ofschoon dan ook slechts langzaam, betere beginselen in dat opzigt beginnen te zegevieren.

Jan Leyden was zoo gelukkig en vrolijk, als een gewoon schrijver aan een belastingkantoor op het door de zee omringde en zonnige Ceijlon maar wezen kon. De slaperige, gevoellooze bedienden werden uit hunne dommeligheid opgewekt, toen zij de opwelling van Hollandsche vreugde gadesloegen, die de kleine eerste klerk aan den dag lei. De oudste ondergeschikte beambte van 't kantoor herinnerde zich niet, zulk eene vrolijke stemming beleefd te hebben binnen de donkere, sombere muren van dat zonderlinge, eenzame, oude gebouw; neen, zelfs niet sedert zij knaapjes waren en voor 't eerst betel leerden smaken. Jan was zoo opgewonden, dat hij dien dag weinig uitvoerde op zijn groot, eenzaam, naar eene ge-

vangenis gelijkend kantoor. Eens of tweemaal meende hij, dat hij zich verdiept had in 't nazien van eenige uitvoertabellen; maar 't wilde niet vlotten; de kolom cijfers danste voor zijne oogen met haar *vis-à-vis*, en de totalen gingen naar 't midden en weêr naar beneden den vrolijken nationalen dans uitvoeren, dien hij tegen wil en dank floot. Toen hij een brief begon te lezen, bragt hij het tot „Nademaal het ter kennisse van de overheid is gekomen, dat zekere vaatjes brandewijn zijn...", toen herinnerde hij zich eensklaps, dat de man in de vorige maand October reeds was opgehangen. Nadat hij aan een of twee pennen een punt gemaakt en eenige bundels papieren, die er zeer verwaarloosd en stofferig uitzagen, geopend en met verkleurd rood band weêr had digt gemaakt, gaf hij 't op, dien dag iets meer uit te voeren. De oorzaak van deze gemoedsstemming was, dat JAN op 't punt stond te trouwen; over eene week zou het gelukkig tijdperk gekomen zijn, en daar hij voor 't eerst in den echt trad, meende hij 't voorregt te mogen hebben, om nu wat opgewonden en niet zoo geheel en al voor zijne ambtsbezigheden geschikt te wezen.

Een voorwendsel bedenkende, om 't kantoor op een buitengewoon vroeg uur te sluiten, onderzocht de eerste klerk, of de beambten (twee ondergeschikten en drie bedienden), nadat zij vertrokken waren, het oude kantoor in behoorlijke orde gebragt hadden. Daarna keerde hij den zwaren sleutel in de met ijzer beslagen oude deur om, en gaf hem aan den eersten bediende, om hem den ontvanger ter hand te stellen, die in zijne verandah bezig was met zijn pijpje te rooken. JAN keek ook naar de wacht, wisselde een woordje met den korporaal, en stapte toen, trotsch als een paauw, door den grooten, donkeren zuilengang, die van 't sterke fort Point-de-Galle naar de voorsteden liep, waar in dien tijd vele aanzienlijke burgers woonden. Maar zelfs de eerste klerk van eene landsinrigting kon er in die dagen nog geen rijtuig op nahouden. Alleen de hoogste koloniale ambtenaren durfden zich zulk eene buitensporigheid veroorloven. Men zal dit gemakkelijk begrijpen, als men weet, dat JAN jaarlijks een inkomen van nog geen honderd rijksdaalders had. Ofschoon daarbij nog eenige emolumenten moeten gevoegd worden, en hij olie, hout, vleesch, zout en andere bijvalletjes kreeg, leverde dat alles toch niet meer dan een zeer middelmatig bestaan op voor een eenloopend mensch.

Daar 't aldus met de zaken van JAN LEYDEN was gesteld, zal 't niemand bevreemden, dat hij eenige zorg koesterde voor de toekomst, die zich te midden van zijne dromerijen aan hem vertoonde, terwijl hij den weg naar zijne nederige, met riet bedekte woning insloeg, en van hier naar KATHERINA ging, die niet verre van dààr met haar vader op eene oude Hollandsche hoeve woonde.

Was JAN reeds gelukkig, nog meer nam zijne verrukking toe, zoodra de Hollander, zijn aanstaande schoonvader, er op zinspeelde, dat hij voornemens was, hem op den trouwdag een fraai stuk wei- en boschland te geven! De oude man had maar weinig geld, doch bezat eenige rijke landerijen, en 't jonge paar zoude daarvan een stuk krijgen, groot genoeg om

eenmaal 't kleine inkomen van den klerk vrij wat te stijven. Op dat land meenden KATHERINA en JAN al hunne hoop voor de toekomst te mogen vestigen. Dertig akkers bouw- en weiland! 't Scheen eene te grootsche zaak, om ze in de verbeelding geheel te omvatten. Het fort Point-de-Galle besloeg slechts twintig akkers, en was 't nu wel mogelijk, dat hij, een arme kantoorklerk, eigenaar zou worden van eene oppervlakte lands, die de helft grooter was dan hetgeen die trotsche oude vesting besloeg.

Den volgenden dag huurde JAN een kano, om hem en zijne bruid naar die heerlijke plek te voeren, en zoodra zijne dienstzaken waren afgeloopen, spoedde hij zich, om 't oude, donkere kantoor te verlaten. Hij bragt toen KATHERINA naar den oever van de rivier, die langs 't fort Point-de-Galle in den Indischen oceaan stroomt. Na een half uur varens kwamen zij aan de plaats der hope. Zij voeren voorbij menigen afgelegen hoek, vele groene padivelden en palmboomgroepjes en vele lommerrijke dalen, begroeid met bamboe en rijzige areka's, waar de echo van den koelen bruischenden waterval alleen afgebroken werd, door 't zacht gekir van een houtduif of het ratelende geschreeuw van een aap. De plaats overtrof de stoutste verwachting van hunne verbeeldingskracht. Zij lag zoo digt bij de stad; zij had zulk eene verrukkelijke ligging; zij was zoo aardig met timmerhout begroeid, dat er genoeg boomen stonden, om er een half dozijn woningen te kunnen opslaan, en er niet te min genoeg schaduw en brandhout overbleef. En de grond dan! JAN wist wel is waar niet zoo veel van den landbouw als van aangiften, los- en ladings-cedels en registers; maar KATHERINA verklaarde, dat de grond voortreffelijk was. Zij had nooit zulk een bodem gezien; zij was er zeker van, dat er alles zou willen groeijen! Kortom, beiden kwamen tot het besluit, dat een handvol kopergeld, los weg op een regenachtigen morgen over den grond gestrooid, vóór den avond wortel geschoten zou hebben en in rijksdaalders zou veranderen. Op de terugreis vormden zij allerlei wilde plannen voor de toekomst. KATHERINA, wier verbeeldingskracht natuurlijk opgewekt was, waagde het op eene degelijke hoeve met koeijen en al in de toekomst te wijzen; en JAN verklaarde naderhand, dat zij zelfs zooverre ging, dat zij eene kudde geiten wenschte te houden; maar de kleine KATHERINA ontkende altijd stout weg die beschuldiging. Zij zouden verbouwen al 't geen zij voor voeding en kleeding noodig hadden, van de vrucht om kerri te maken tot katoen voor kleederen. Kortom, zij zouden zich een klein Eden scheppen, waar tweedragt en zorgen nooit binnen konden treden; waar men alleen de liefelijkste bloesems en bloemen en de heerlijkste vruchten zou vinden; waar niets wat slecht was, waar al wat goed was, zou gezien worden. Het zou eene heerlijke plek gronds zijn, die „tuin aan de rivier."

Welnu, zij trouwden en waren gelukkig, zoo als dit alle jonge lieden zijn en verdienen te zijn en, laat ons 't hopen, steeds zullen wezen. Onder de nakomelingen van de Hollanders op Ceylon van den tegenwoordigen tijd is het nog vrij algemeen de gewoonte, dat jong-gehuwden, gedurende de eerste twee jaren van hun huwelijksleven, bij de ouders van de bruid of van den

bruidegom inwonen. Welligt wordt die maatregel somtijds door spaarzaamheid voorgeschreven, of gebeurt het, omdat de jonge vrouw gevoelt, dat zij niet genoeg ondervinding heeft, om zich met de zorgen eener huishouding te belasten, en wil zij vele punten van de huishoudelijke aangelegenheden in al hare bijzonderheden wat beter leeren kennen. Maar hoe 't ook zij, het was in die dagen eene vaste gewoonte, en daar JAN geene ouders had, betrokken zij de woning van den ouden LOURENZ, zijn nieuwen vader. Toen de week van feestviering, feesten en gelukwenschen voorbij was, zetten zij zich rustig neêr op de landhoeve van hun vader, zoo tevreden en gelukkig als of zij de hunne was. De kleine stroom aan den zoom van de groote vlakte, die zich zoo liefelijk en stil langs de heesters kronkelde, liep niet zachter dan de stroom van hun nieuw gelukkig leven. JAN werkte harder dan ooit aan de in- en uitvoerregten, en gaf zoo nu en dan, als 't te pas kwam, aan den ouden grijzen Maleijer, den eersten pakhuisknecht, zijn leedwezen te kennen, dat er niet twee maal zoo veel schepen in de haven kwamen. De klerk had weinig reden tot klagen over zijne nieuwe woning. De oude LOURENZ deed menige opoffering voor 't gemak van de jonge lieden. JAN had vrijen en onbeperkten toegang tot zijn voorraad tabak en zijn pijpen. JAN kreeg verlof, om een van de oudste en kostbaarste drinkbekers voor zich alléén te gebruiken, en mogt bovendien gedurende de avondkoelte, onder denzelfden mangoboom, die zijne takken wijd uitschoot, zitten, en dan met de pijp in den mond langzaam in slaap vallen, terwijl KATHERINA òf een stuk van een oud Hollandsch lied zong en hare naald vlug gebruikte òf de muskieten van haar vader of man verdreef.

Met dat alles gevoelde JAN LEYDEN zich wel eens niet op zijn gemak. Hij was zelfs zoo ondankbaar, dat hij zijn rusteloos gemoed nu en dan lucht gaf in tegenwoordigheid van zijn vader, die in 't geheel niet lette op zijn verlangen naar een weinigje meer onafhankelijkheid, maar bedaard zijne pijp weêr stopte, en de kwestie met het onwederlegbare argument — pfoe! phoe! regelde. Somtijds welden bij de jonge lieden de denkbeelden op van die liefelijke plek met wouden en dal, en zuchtten zij, als zij er aan dachten hoe verre 't er nog af was, om haar zoo te zien, als zij dit eens gehoopt hadden. Nu en den dacht JAN er ernstig over na, om geld op te nemen, ten einde ten minste een gedeelte daarvan te kunnen bebouwen en eene kleine woning op te slaan; maar daar hem die zaken vreemd waren, verbeeldde hij zich, dat dit plan veel te wild en hersenschimmig was voor een klerk, die slechts zes-en-twintig rijksdaalders in de maand te verteeren had. Hij zuchtte telkenmale en gaf het denkbeeld op.

KATHERINA had opgemerkt, dat haar vader in den laatsten tijd meer van de hoeve afwezig was en langer dan zij dit van hem gewoon waren. Bovendien rookte hij meer pijpen en beschikte hij gedurende den avond, onder den mangoboom, over meer schiedammertjes, dan hij dit, voor zoover zij zich 't maar herinneren kon, ooit gedaan had. Die stand van zaken duurde eenige maanden. JAN verlangde meer dan ooit naar emancipatie;

KATHERINA haakte naar eene eigene hoeve, en de vader maakte krachtiger gebruik van pijp en borrel.

Eindelijk zeide de oude LOURENZ tot zijne kinderen, dat hij lust had, om eens op te nemen hoe er hun stukje land uitzag; en als zij nu met hem wilden gaan, dan konden zij misschien, onder hen allen, iets bedenken, hoe men er verder mede leven zou. Hij behoefde 't hun geen twee maal te vragen. Er werd eene groote overdekte kano gereed gemaakt met kussens en matten, en het gezelschap begaf zich op reis, terwijl het de jongere zuster en broeder van KATHERINA meê nam. Het was in het laatst van Januarij, welke de aangenaamste maand op Ceylon is; de avond was zoo kalm, tiefelijk en geurig, de lucht, waardoor de heerlijkste melodiën klonken en de geuren van de zeldzaamste bloemen gevoerd werden, scheen uit een anderen en meer zuiveren sfeer gestort te zijn. De natuur scheen in slaap gewiegd en in den liefelijksten vrede gehuld te zijn. De wouddieren rustten. De verwijderde bergen wierpen hunne diepe, somber stemmende schaduwen menige mijl ver over de vlakten, en zelfs de rustelooze mensch zag voor zich en gevoelde zich in kalmte.

Hunne ligte en goed bemande boot voer stoutmoedig den stroom op, zich weinig bekommerende om de zware boomstronken, die in dit jaargetijde op de meeste Indische rivieren zoo menigvuldig worden aangetroffen. Door overstroomingen uit den grond gerukt drijven zij de stroomen af, tot dat zij, door de eene of andere kleinigheid tegengehouden, op den bodem van de rivier vast raken. De boomengroepjes, dalen en boschjes schenen KATHERINA en haar man in dien liefelijken avond fraaijer dan ooit, en indien hunne geliefkoosde plek gronds niet in 't verschiet was geweest, dan zouden zij van ganscher harte menigmalen aan wal zijn gegaan, om rond te wandelen en 't romantische natuurtooneel te bewonderen. Eindelijk bragt hen eene kronkeling van de rivier eensklaps op de plek, waar een met bosch begroeid veld hun klein gebied aanwees.

Maar dat kon hun land niet zijn! Zij zagen er toch eene kleine, fraaije woning prijken en een van de liefelijkste tuinen, die men zich voorstellen kan; alles omheind en geheel in orde. Er waren ook bijgebouwen en een groote hoop brandhout, en een aardig kronkelend pad voerde regt naar den oever. Noch KATHERINA noch haar man konden in 't eerst gelooven, dat zij niet op eene verkeerde plaats hadden halte gehouden: maar daar zagen ze toch de hun bekende *Artocarpus intergrifolia* aan de landingsplaats en de gele bamboezen, en de groene *Areka's* bij 't stroompje, dat den kant van dien heuvel kwam aftuimelen als een spelend kind. Welnu, beiden verklaarden, dat zij nimmer zulk eene tooverachtige hervorming hadden gezien; zij was gelijk aan een sprookje in 't een of ander Arabisch boek — maar toch wat beter; want 't was alles waar en zou met den dageraad niet verdwijnen, zooals dit met vele van die dingen, naar men verhaalt, 't geval was.

Er was geen einde aan de ontdekkingen, die door KATHERINA en hare zuster werden gedaan op hare togtjes over de plaats, en ofschoon alles

nog zeer in de geboorte verkeerde, lag er toch de grondslag voor duizende gemakken en even zoovelen genoegens daarenboven. De oude LOURENZ zette zich zeer bedaard neer, onder een zwaren broodvruchtboom, en rookte zijn pijpje, en smaakte genot in de overpeinzing, dat hij dit geluk ter sluiks had aangebragt. De arbeid kost slechts weinig in 't Oosten, en 't meerendeel van de materialen voor de woning was op de plaats zelve gevonden. Op Ceylon worden de huizen, zelfs die van 't Gouvernement, zelden van steen opgetrokken. De besten worden gewoonlijk van „kaboek", eene ijzerhoudende kleisoort, gemaakt, welke men gemakkelijk van de bergen kan krijgen. Zij is, in den natuurstaat, zeer zacht, maar wordt, zoodra ze onder den invloed van de lucht staat, spoedig hard en met der tijd vaster en duurzamer dan eenige cementsoort. De naburige dorpsbewoners hadden zich met veel van de werkzaamheden belast voor wat rijst en tabak, zoodat een groot gedeelte met weinig kosten was tot stand gebragt. Het kwam JAN echter voor alsof er een klein kapitaal aan hun land moest besteed geworden zijn, en hij was geheel en al verdiept in 't nadenken over zulk een kostbaar eigendom.

Eene week daarna waren zij in 't volkomen bezit van de hoeve, en kon men JAN reeds les in 't boerenwerk zien nemen van KATHERINA, die hem verzekerde, dat hij, als hij hard genoeg werkte en lang genoeg leefde, een voortreffelijk landbouwer zou worden. Langzamerhand, en met vriendelijke hulp van vrienden en bloedverwanten, bevond het jonge paar, dat het in 't bezit was van eene aardige hoeve, die onder hunne zorg in bloei toenam.

De schrijver arbeidde, op 't gevaar af van blaren in de hand te krijgen, 's morgens en 's avonds, in de open lucht, terwijl KATHERINA toezigt had over een paar koelis, die gedurende de hitte van den dag het werk verrigtten. 't Was verwonderlijk te zien, hoe alles om hen groeide en bloeide. In 't distrikt Galle won niemand zulke heerlijke vruchten als zij; men erkende, dat zij de fraaiste huisvogelen van de valei hadden; hunne boter was de beste uit geheel de landstreek, en de bijen van KATHERINA leverden de meeste honig. Het best van al nog was, dat JAN om dien tijd een opslag van traktement van vijf rijksdaalders in de maand ontving, zoodat men in 't algemeen teregt kon zeggen, dat zij vooruitgingen; en zij verdienden het inderdaad ook; niemand dacht er aan om hun nederig, rustig geluk hun te benijden.

Zoo genoegelijk spoedde een jaar voorbij. Toen kwam er een schip in de haven van de eilanden in 't Oosten, die bekend zijn om hunne prachtige plantaadjes van muskaatnoten, welke toen eene zeer winstgevende kultuur aanboden, maar die door den naijver van 't Hollandsche Gouvernement krachtig „beschermd" werd, daar het ze geheel en al aan zich behield. De bevelhebber van dat schip had met groote zorg vele honderde jonge notenmuskaatplanten meêgebragt, op 't verzoek, en geheel en al ten behoeve van den ontvanger der in- en uitgaande regten te Point-de-Galle. Zij werden als scheepsgoederen in vaten met aarde aan wal gebragt en onder bewaking van JAN gesteld, die kort daarna den last ontving, om ze naar

't landhuis van den ontvanger te zenden. Deze gaf den eersten schrijver een vat ten geschenke, die, met de groote waarde van de notenmuskaatplant wel bekend, meende dat hij in eens op weg was om groot fortuin te maken. Het zou moeijelijk wezen de voldoening te schetsen, waarmeê hij den bodem uit het vat sloeg, toen het voor de deur van zijne kleine woning was, en zijne oogen en die van KATHERINA op 't kijkje van de honderd jonge muskaatnootplantjes vergastte. Het kwam hem voor alsof honderd beschermengeltjes eensklaps uit den hemel waren gedaald om hem een bezoek te brengen, ten einde gedurende zijn aardsche leven bij hem hun intrek te nemen. Maar wat moesten zij er meê doen? Natuurlijk, pooten! Ja, maar hoe en waar? KATHERINA was voor 't eerst in haar leven verlegen met dit artikel van den landbouw; en bij onderzoek bleek, dat de oude LOURENZ bijna even zooveel van de landbouwkundige behandeling der notenmuskaatplantjes wist, als JAN of een van zijne ondergeschikten of als de oude kaalhoofdige Boeddhistische priester, die aan den overkant van de rivier woonde.

De eerste klerk en zijne werkzame vrouw waren zeer verheugd, toen zij vernamen, dat een van de matrozen van 't schip, 't welk de planten had aangevoerd, de nootmuskaat-kultuur kende, en bereid was op hunne hoeve te komen, en hen geheel op weg wilde brengen om kostbare notenmuskaatboomen aan te kweeken. Men kreeg verlof van den „schipper", en de matroos was spoedig gehuisvest als gehuurde landbouwer onder 't toezigt van KATHERINA zelve. Toen JAN, na afloop van de werkzaamheden van den eersten dag, te huis kwam, was hij zeer verwonderd, als hij zag, dat een aantal tamelijk groote gaten, met regelmatig en vrij aanzienlijke tusschenruimten, op zijne beste gronden waren gegraven. Groote moeite kostte het, hem te overtuigen, dat deze reusachtige gaten voor de opneming van de dwergachtige planten noodzakelijk waren. De matroos verzekerde hem, dat de plant alleen kon opschieten en vruchten leveren, als de gaten minstens vijf voet diep en zoo wijd waren als de oppervlakte, welke, naar men verwachtte, de grootste takken van den toekomstigen boom zouden beslaan. De planten waren zoo teeder, als men ze maar vinden kon; en alleen dan zouden zij in staat zijn de kracht te verkrijgen, die voor de volkomene voeding van den boom en 't winnen van een overvloed van vruchten noodzakelijk was, zoo men eene ruime bedding van goede aarde maakte om ze er in te planten. JAN sloeg de handen verbaasd omhoog, maar onderstelde, dat alles in orde was. Zoodra de twee koelis mand op mand, met bovenaarde, rivierslib, verdorde bladeren en onkruid gevuld, in de gaten wierpen, en de matroos langzaam, als een minne met een jong kind handelt, twee plantjes, eenige duimen van elkander, pootte in elk gat, dat met wat rijke, leemachtige aarde daaromheen gevuld was, ze zacht naar beneden drukte en den arbeid besloot met eene ruime begieting van rivierwater uit de dop van een kokosnoot, — had JAN zulk een schik in 't heerlijk voorkomen der nieuwe plantaadje, dat hij er niet naar vroeg, waarom de matroos de plantjes bij paren gepoot had. Vergun mij

dus het u te verhalen; het geschiedde om eene stevige, gezonde plant te krijgen; de sterkste van 't paar behield men; de zwakste plant werd na zes maanden uitgetrokken.

Maar daarmeê had men nog niet alle zorg aan de planten besteed. Men moest nog op eene menigte bijkomende omstandigheden letten. De zon kon te fel schijnen, 't kon te hard regenen, de wind kon ze los maken of de wortels schaden. Er konden koe-beesten of wilde dieren bijkomen en de teedere bladeren afknabbelen, 't geen noodlottig voor haar zou wezen. De insekten konden op de jonge scheut of den nieuwen bast azen. Ofschoon men, gelijk KATHERINA vertelde, zoo maar de boomen al deze gevaren overleefden, ongetwijfeld daarvan een voortdurenden en gouden oogst zou plukken, zou dit echter niet geschieden zonder eene langdurige beproeving van waakzaamheid en zorg. Maar zij was zoo gemakkelijk niet af te schrikken; 't verschiet in de toekomst vrolijkte haar hart op tegen alle mogelijke ongelukjes. Zij liet zich door den matroos-planter onderrigten, hoe men in de Molukken nootmuskaat-boomen omheinde, hoe men ze beschermde tegen de verzengende stralen van de middagzon en ze behoedde voor de nachtelijke aanvallen van stekelvarkens en wilde zwijnen, door er takken met doorns langs den grond om heen te winden. KATHARINA achtte zich volkomen in staat tot het besturen van de geheele plantaadje, en dat zij elken boom tot volkomen wasdom kon brengen; en de matroos nam afscheid, beladen met dankbetuigingen en eenvoudige geschenken. JAN hield zich voor de gelukkigste en voorspoedigste van alle kantoorschrijvers, dat hij zulk eene vrouw en zoo een tuin met nootmuskaat-boomen had.

De jaren vervlogen in Ceylon, bijna zoo als zij dit overal doen. Zij bragten niet minder dan elders wisselingen te weeg bij menschen en zaken in 't kleine, sterke fort „de Galle.” Weinige veranderingen waren welligt duidelijker op te merken, dan die welke er met de hierboven beschreven nootmuskaat-plantaadje plaats hadden. De kleine zindelijke woning had aan beide kanten vleugels gekregen en de voorgevel en einden werden door jasmijnen en rozen beschaduwd. Groepjes kokospalmen en sagoboomen en breedbladerige pisang wierpen eene weldadige schaduw over de vlakte, den lieven bloementuin en 't pad aan den rivierkant. De dwergachtige plantjes waren er niet meer; maar in hunne plaats verrees trotsch en bevallig een geheel bosch van nootmuskaat-boomen met heerlijke bladeren en bloemen als besprenkeld. Daar tusschen kon men, als men den blik naar de regte plaats wendde, KATHERINA zien, steeds bezig, èn glimlagchend, èn gelukkig met JAN aan hare zijde en een groepje dartele kinderen, die zich op 't zachte groene gras vrolijk maakten. Onvermoeide zorg en waakzaamheid hadden wonderen te weeg gebragt bij die teedere muskaatboompjes; en nu na vele jaren was de tijd gekomen, waarin zij weldra de rijke belooning voor volharding en nijverheid zouden oogsten. JAN beschouwt zich, zoo als hij werkelijk doen mogt, als een man van eenig gewigt. Na verloop van een paar jaren of wat langer zouden die fraaije boomen den vollen wasdom hebben bereikt, en indien zij, zoo als 't zich liet aanzien, twee of drie hon-

derd noten elk zouden dragen, dan zou hij er een klein fortuin uithalen; althans een jaarlijksch inkomen, grooter dan zijn chef, de ontvanger der belastingen, en alle klerken en bedienden te zamen genomen.

Het noodlot had echter beslist, dat dit alles niet gebeuren zou. De boomen, die zooveel beloofden, waren tot een spoedigen en plotselingen dood veroordeeld.

Wij zeiden, dat de ontvanger eene groote hoeveelheid van die muskaatplantjes had gekregen. 't Waren verscheidene duizendtallen en de kultuur had hem eenig geld en nog meer moeite gekost. Maar wij vinden nergens geboekt, of het toe te schrijven was aan 't kiezen van slecht land, aan 't onbehoorlijk plaatsen of dat zij later verwaarloosd werden; zeker is het, dat de geheele aanplanting mislukte, 't geen hem niet weinig vertoornde. En die toorn verminderde niet, toen hij vernam en naderhand zelf zag, dat de kleine muskaat-tuin van zijn ondergeschikte JAN LEYDEN volkomen geslaagd was.

VAN DORT, de ontvanger, was een lafhartig en laaghartig wezen gelijk gij weldra zult zien. Menigen langen dag peinsde hij over zijne teleurstelling, tot dat hij eindelijk in zijne lage ziel besloot, dat het ook JAN niet gelukken zou, als hij zelf niet slaagde. Hij wist zeer goed, dat er een oud besluit van den Gouverneur-Generaal in rade bestond, dat aan ieder, in de bezittingen van de kompagnie in Oost-Indië, verbood om specerijen te verbouwen, behalven en met uitzondering van die eilanden, welke daartoe bevoorregt waren verklaard, namelijk: Ceylon voor kaneel en peper en de Molukken voor den notenmuskaat en de kruidnagelen. Verbeurdverklaring en gevangenisstraf voor de eerste overtreding waren de gevolgen van den inbreuk op die wet. Het was niet juist bekend, welke straf op de tweede overtreding stond; maar betere regtsgeleerden dan JAN hadden er een duister denkbeeld van, dat men in zulk een geval voor niet meer en niet minder dan de galg had gezorgd. Nu was VAN DORT zeer wel bekend met het bestaan van dat strenge bevel, toen hij zijn groot stuk land beplantte. Hij had er echter op gerekend, dat hij in staat zou wezen, zijne plantaadje te verkoopen en naar Europa terug te keeren, voor dat aan de overheden van Colombo iets van die zaak ter oore gekomen zou zijn; want naar alle waarschijnlijkheid waren er op 't eiland geen drie lieden, aan wie 't bestaan van die verbodswetten bekend was. Het kwam hem voor, dat hij, daar 't hem geheel was tegengeslagen en bijna alle boomen gestorven waren, 't geluk van zijn schrijver ten zijnen voordeele kon laten uitvallen, als hij den Gouverneur meêdeelde, welken vermetelen inbreuk JAN of de wet had gemaakt.

In die vervlogene tijden waren er maar weinig belangrijke gebeurtenissen, waarin men noodig had de uitoefening van 't gezag der hoogste overheid in de kolonie in te roepen. 't Gaf dan ook geen geringe opschudding, toen de Gouverneur van Ceylon zijnen raad bijeen riep, om over eene zeer gewigtige depêche, uit Point-de-Galle ontvangen, te beraadslagen en een besluit te nemen. Die gewigtige depêche was de brief van VAN DORT, den

ontvanger, waarin hij 't zware misdrijf van zijn onderhoorige meêdeelde. Men behoefde niet lang te beraadslagen over den weg, welken men inslaan moest. De verbodene planten moesten terstond omgehouwen, de eigendommen verbeurd verklaard, JAN gedurende vijf jaren gevangen gezet en de ijverige ontvanger beloond worden met bevordering, zoodra er zich maar eene gelegenheid voordeed.

Keeren wij nogmaals terug naar de rustige, heerlijke plek, den tuin aan de rivier. JAN was als gewoonlijk van zijne dagelijksche ambtsbezigheden huiswaarts gekeerd. Het was avond. KATHERINA had hare laatste bevelen aan den tuinier en veehoeder gegeven. De kinderen speelden op den grasgrond onder den grooten mango-boom. De geliefkoosde nootmuskaat-boomen waren zwaar met bloesems beladen; de zon scheen nog even tusschen de hoogste takken van de djamboe-boomen. Alles beloofde weêr een van die vele gelukkige avonden, die door JAN en zijn vrouwtje zoo geprezen en bemind werden, toen eene kano zwaar tegen den oever van de rivier stict, en de fiskaal van het distrikt er uit stapte, op den voet gevolgd door een half dozijn forsche, somber uitziende Maleische infanteristen, met zwaarden en pieken gewapend. De rijksbeambte kende JAN zeer goed; en ofschoon hij hem vriendelijk wilde behandelen, had hij echter geen andere keuze dan hem in weinige woorden het doel van zijne komst te zeggen, en de oorzaken — die boomen met heerlijke bladeren, die op het windje golfden en van prachtige bloesems wemelden. Men kon den armen klerk moeijelijk overtuigen, dat het treurige nieuws werkelijk waar was. Een blik in het bevelschrift van den Gouverneur deed echter allen twijfel ophouden, en JAN waggelde kort daarna, tusschen twee infanteristen, als een dronken mensch naar de boot; KATHERINA bragt hem tot aan den zoom van het water, en wekte hem op opgeruimd te zijn, want alles zou nog goed afloopen, ofschoon haar afnemende moed het tegendeel op hare lippen uitdrukte.

Het vernielingswerk hield niet lang aan. Vier infanteristen, met scherpe bijlen gewapend, maakten korte wetten met die jeugdige en teedere boomen, en na verloop van de helft van den tijd, dien men gewoonlijk noodig had om ze te begieten, lagen zij allen op den grond. Het klinken van die blinkende bijlen klonk treurig genoeg in de ooren van KATHERINA; elke slag scheen haar eene doodelijke wonde te zijn, die men haar wilde toebrengen en toen de laatste van de lang opgepaste en zeer beminde boomen viel, ontzonk haar moed en geestkracht, en gaf zij aan hare gewaarwordingen lucht in eenen vloed van tranen.

Den volgenden morgen verliet zij die eenmaal geliefde plek treurig en moedeloos, en hare kinderen meênemende, bragt zij ze in veiligheid bij haar vader. Zij bezocht toen haar man in de gevangenis, om hem, zoo goed zij kon, op te beuren en te troosten. Niemand wist van waar de slag kwam; zoo weinig wisten de lijders hoe de zaken stonden, dat KATHERINA, eenige dagen nadat het ongeluk gebeurd was, den ontvanger ging spreken en hem verzocht, dat hij om der wille van den langen dienst-

tijd van JAN voor hem in de bres springen en eene intrekking van het wreede vonnis zou zien te krijgen.

Weken verliepen en het scheen, dat er weinig kans was eenige vergiffenis van den Gouverneur te krijgen, die elke overtreding van de wet met het grootste misnoegen beschouwde. JAN LEYDEN gaf zich aan wanhoop over; zijne vrienden beschouwden hem als een verloren mensch. Allen, behalven KATHERINA, gaven alle hoop voor hem op. Zij liet steeds geene gelegenheid voorbij gaan, welke een goeden uitslag scheen te belooven. Nacht en dag riep zij de hulp in van een vriend, om haar plan uit te voeren. Zij was namelijk van plan den Gouverneur zelven een smeekschrift te overhandigen: men zeide algemeen, dat hij regtvaardig, ofschoon despotisch in de toepassing van de wetten was. KATHERINA hield zich overtuigd, dat hij de geheele toedragt van die gebeurtenis niet kende, ofschoon de ontvanger haar verzekerd had, dat hem alles medegedeeld was. Zij wendde zich onder anderen om raad en hulp bij den geestelijke van hunne kleine gemeente, die haar zoo geduldig als een kind aanhoorde. Hij wist vrij wat van hun lot, ofschoon hij de feiten, die met de noodlottige muskaatnooten in verband stonden, niet kende. Hij hoorde KATHERINA haar treurig lot mededeelen, gevoelde medelijden voor haar, troostte haar, smeekte haar vrolijk te zijn, en zond haar eindelijk vol geloof en hope weg.

De goede, oude geestelijke zag terstond de snoodheid van den ontvanger in, want hij wist wie JAN beschuldigd had. Hij sloeg stoutmoedig, doch voorzigtig de handen aan 't werk; overtuigde zich dat VAN DORT, ofschoon met ongelukkigen uitslag, op grootere schaal dan zijn schrijver notenmuskaat had geplant; stelde een smeekschrift op aan den Gouverneur; liet het JAN onderteekenen, ging er meê naar den Gouverneur van Colombo, en overhandigde het hem toen zelf. De goede man werd met geduld aangehoord, en vier en twintig uur na 't lezen van de petitie werden instruktiën gezonden naar Galle aan den kommandant, dat hij 't strengste onderzoek naar de geheele zaak moest instellen.

Wij hebben alleen nog meê te deelen, hoe de snoode ontvanger ontmaskerd en uit de dienst ontslagen werd. JAN stelde men niet alleen weêr in 't bezit van zijne landerijen, maar hij werd zelfs aangesteld tot ontvanger van Galle, als schâvergoeding voor zijne gevangenschap. En aldus ging alles goed. Niemand was meer verheugd dan KATHERINA, die echter niet eerder tevreden was, dan toen zij weêr rustig woonden op hunne lieve hoeve aan de rivier. Dààr leefden zij nog jaren daarna in 't genot van gezondheid en ruime middelen, die zij, alles wel beschouwd, hoewel niet regtstreeks, toch aan hunne nootmuskaatplantjes te danken hadden. En ofschoon er nu niet een van die geluk voorspellende boomen meer over was, waren er toch honderden anderen, welke een ruimen voorraad van zoete en aangename vruchten voortbragten, en eene koele en verkwikkende schaduw wierpen over stroompjes en bloemen, op menigen rustigen hoek van den lieven „tuin aan de rivier."

Ziedaar, in een enkel voorbeeld, de werking geschetst van het monopo-

stelsel der Oost-Indische Kompagnie, maar slechts op eenen zijweg. Wilt gij het dwaze, het wreedaardige, het onmenschelijke van dat stelsel in al zijne kracht aanschouwen, keer dan uwe blikken naar de Molukkos, en onderzoek, wat de rampzalige bevolking dier prachtige landen, onder de bloedige hand van hare overheerschers heeft moeten lijden. VALENTIJN, een voorstander van de staatkunde dier tijden, heeft daarvan tafereelen geboekt, die het hart doen ineenkrimpen en de oogen ter nederslaan.

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde.

I.

Verslag van den staat van het schoolwezen in Nederlandsch Indië onder ultimo December 1853, door de hoofd-kommissie van onderwijs ingediend aan Z. Exc. den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië. Batavia 1854.

In de negende aflevering van den vorigen jaargang gaven wij een overzigt van het verslag van het jaar 1852. In dit overzigt van 't verslag van 1853 *kunnen* wij, omdat het een vervolg is op het vorige, niet alleen kort zijn, maar *moeten* wij kort zijn door de beknoptheid van het verslag zelf en het weinig belangrijke, dat wij, na aftrek der statistieke opgaven, daarin vinden. De hoofd-kommissie zegt dan ook in den aanhef, dat zij zich hoofdzakelijk zal bepalen tot de veranderingen, in 1853 voorgevallen.

Als zoodanig zien wij onder anderen al dadelijk de aftreding opgegeven van Dr. W. BOSCH als lid der hoofd-kommissie, wegens vertrek naar Nederland. Zonder aan den ijver en de verdiensten van een der leden wie ook te twijfelen of daaraan te kort te willen doen, kunnen wij toch niet anders, dan deze aftreding, in het belang van het onderwijs in Nederlandsch Indië, hoogelijk betreuren. Zulke mannen worden niet ligtelijk vervangen. Wij houden ons verzekerd, dat de wijze, waarop Dr. BOSCH in deze gelijk in elke andere betrekking zijne taak vervuld heeft, boven onzen lof verheven is.

Het aantal der onderwijzers, ondermeesters en kweekelingen in Indië bedroeg, op het einde van 1853, één honderd en één, bij één honderd en drie op het laatst van 1852. Daaruit blijkt dus niet, dat in dit jaar aan het onderwijs eenige uitbreiding is gegeven; 't schijnt vooral aan gebrek van onderwijzers toe te schrijven, daar, volgens het verslag, blz. 4, de reeds vroeger toegestane scholen te Madioen, Palembang en Banjoemas nog niet geopend waren. Ook te Bazoeki zoude eene school opgerigt worden, waarmede men echter wachten moest tot de aankomst van onderwijzers uit Nederland. Treurig verschijnsel, dat in de hoofdplaatsen der provinciën van Java nog geene scholen bestaan. Men kan daaruit besluiten tot den toestand der buitenbezittingen.

Zeer karakteristiek is hetgeen in het verslag verhaald wordt van de oprigting van eene Gouvernementsschool te Bandong in de Preanger-regentschappen, ten gevolge eener aanschrijving van den resident, dat zich daar meer dan twintig kinderen tusschen zes en veertien jaren bevonden. De chef van den waterstaat en 's lands civiele werken werd verzocht, een pro-

jekt voor een schoolgebouw en onderwijzers-woning in te dienen. Hij antwoordde daarop in September 1853, dat hij dit niet kon doen, in verband met de organisatie van zijn bureau; dus waarschijnlijk uit gebrek aan personeel. En op 't laatst van December was het voorstel tot oprigting eener Gouvernements lagere school nog niet ingediend, omdat men nog altoos op het projekt wachtende was. Wij wenschten wel te weten, of het geheele voorstel vervalt, indien nu bij de indiening van het projekt mogt blijken, dat één der kinderen verhuisd, overleden, of onder dan 14 jaren geworden is, en daardoor het bij de wet vereischte getal kinderen niet meer te Bandong aanwezig is. Zonderling denkbeeld, dat 20 kinderen aanspraak hebben op onderwijs, 19 niet!

In de afdeeling Krawang waren 89 kinderen, waaronder 31 schoolpligtig, maar zoo ver verspreid, dat men aan een Gouvernements-onderwijs niet kon denken. Ongelukkigerwijze zijn de meeste ouders van deze kinderen zóó arm, dat zij hun kroost evenmin privaat onderwijs kunnen laten geven, noch hen naar kostscholen kunnen zenden. Het zoude zeer wenschelijk zijn, indien aan het laatstelijk in Indië geopperde denkbeeld uitvoering kwam, om een centraal-instituut van regeringswege op te rigten tot opvoeding van inlandsche kinderen.

Met groot genoegen ontwaarden wij (blz. 12), dat in de residentie Japara eene school opgerigt is voor het geven van onderwijs aan de kinderen van Javanen; de onderwijzer P. JANSZ schijnt, volgens het verslag, ook als zendeling onder de Mahomedanen tot verkondiging van het euangelie te willen werken. Hetzelfde verlof is te Samarang aan W. HOEZOO toegestaan.

Van de oprigting der ambachtsschool te Soerabaja, waarvan wij reeds vroeger gewag maakten, vinden wij nu ook de officiële erkenning. Wij wenschten zeer, in het belang der inlandsche kinderen, dat ook op andere plaatsen van Java, te Samarang en Batavia, menschen mogten gevonden worden, die diergelijke inrigtingen tot stand wilden brengen. De maatschappij van nijverheid te Batavia kan daartoe zeker veel bijdragen.

Het denkbeeld van den heer FROMBERG (blz. 13), om eene handleiding te schrijven voor een eenvoudig onderwijs in de grondbeginselen van den praktischen landbouw, juichen wij ten sterkste toe. De vruchten daarvan zullen niet uitblijven, vooral daar in Nederland de sterkste voorstanders van het monopoliestelsel op Java, onder anderen de heer J. C. BAUD, hunne vrees voor de gevolgen van dit stelsel niet meer verbergen, en het dus te verwachten is, dat spoedig meer vrijheid voor ondernemingen van landbouw zal gegeven worden; hierdoor zal het onderwijs in de grondbeginselen daarvan dadelijk eene hoogst nuttige uitwerking hebben.

Dr. S. A. BUDDINGH had rapporten ingediend over zijne bevinding op eene inspektie-reis voor het schoolwezen. Jammer, dat van deze rapporten in het verslag niets is medegedeeld, maar alleen verwezen wordt naar de missives, waarbij die rapporten behandeld zijn. Indien wij toch het doel van het verslag wel begrijpen, dan is dit niet zoo zeer eene drooge zamenstelling der statistiek van het schoolwezen, maar verleer eene uiteenzetting van het

psychologisch gedeelte van het onderwijs, ten einde den voortgang en de hoogte daarvan, eveneens als de uitwerking, te kunnen beoordeelen. Dit doel nu schijnt in dit laatste verslag weinig in het oog gehouden, daar men, behalve de hier medegedeelde bijzonderheden, niets meer vindt, dan de gewone mededeelingen over het lager onderwijs, vooral loopende over veranderingen van personeel, aantal van kinderen, en andere lokale, op den algemeenen stand van het onderwijs geene betrekking hebbende, omstandigheden.

Bij die bijzonderheden over het *Gouvernements lager onderwijs* vinden wij ook bijzonderheden over partikuliere inrigtingen van onderwijs, bij voorbeeld over het instituut Herwijnen, waarbij wij een oogenblik moeten stilstaan. In het verslag vinden wij daaromtrent het volgende:

„Volgens de laatste drie maandelijksche opgave waren er 52 leerlingen, die het instituut bezochten.

„Bij Gouvernements-renvooi van den 23sten Mei 1853 n°. 5752 is der hoofdkommissie van onderwijs opgedragen, om te dienen van konsideratiën en advies op eene missive van den Minister van Koloniën, van den 3den Maart La N. 1/148, waarbij het denkbeeld wordt geopperd, om, wanneer de inrigting te Herwijnen goede resultaten belooft, en mitsdien de duurzame belangstelling der regering verdient, het instituut van Gouvernementswege geldelijk te ondersteunen, met het doel voornamelijk, om het voor minvermogende ouders (vooral ambtenaren en officieren) ten behoeve van hunne kinderen, toegankelijker te maken, bij voorbeeld: door het toekennen van beurzen.”

En nu vinden wij in het verslag een voorstel van de Hoofdkommissie, dat ons, 't zij zonder eenige bitterheid gezegd, hoogst zonderling en weinig doeltreffend voorkomt.

De kommissie stelde namelijk, bij haar kommissoriaal rapport van den 24sten December 1853 n°. 23/50, voor

a. —
b. Eene jaarlijksche subsidie van *f* 12,000 over de jaren 1854, 1855 en 1856, ten einde de thans gehevene schoolgelden te kunnen verminderen van *f* 900 tot *f* 700 's jaars, onder gehoudenis van de zijde der kommissie voornoemd, om zoodanige regelingen te nemen, als nader mogten blijken meer met het algemeen belang en tot de bestendiging der zaak overeen te komen.

Zoo gelukkig het denkbeeld was van den Minister van Koloniën, zoo ongelukkig was zeker het advies der hoofdkommissie. De Minister wilde het instituut geldelijk ondersteunen, door beurzen te geven aan kinderen van minvermogende ouders, waardoor èn dezen èn het instituut zouden gebaat worden, de eersten door het gratis onderwijs hunner kinderen, het laatste door vermeerdering zijner leerlingen.

De hoofdkommissie daarentegen wil de hulpbronnen van het instituut niet vermeerderen, maar de toe te kennen subsidie doen strekken tot vermindering der schoolgelden van de aanwezige kinderen, zonder dat het geringste blijk bestaat, dat de ouders dezer kinderen de vermindering noodig, ja zelfs verzocht hebben. Zonderling denkbeeld voorwaar, om eene subsidie te verleenen aan de rijken van de kolonie, en er niet eens aan te denken, dat het een even weldadige, als doeltreffende maatregel is, wanneer die

subsidie strekt, om min vermogende maar veel belovende kinderen in de gelegenheid te stellen, de opvoeding te kunnen ontvangen, die zij anders moeten missen.

Blz. 50 tot 109 bevatten niets, dan statistieke bijzonderheden, opgaven van de namen der leden van de verschillende kommissiën van onderwijs, en van de onderwijzers, kosten van het onderwijs en dergelijken.

Daarna vinden wij het „Verslag over het schoolwezen voor den inlander in Nederlandsch Indië over het jaar 1853." Dit stuk is niet, gelijk het vorige, door de hoofdkommissie van onderwijs, maar ter algemeene sekretarie opgemaakt, en verdient, als eene merkwaardige bijdrage tot de kennis van den vooruitgang in dit opzigt in Indië, aller aandacht en opmerking.

Het verslag is in drie hoofdafdeelingen verdeeld; het handelt *eerst* over de kweekschool voor inlandsche onderwijzers te Soerakarta; *daarna* over de provinciale scholen, voor zoo verre die reeds op Java aanwezig zijn; en *eindelijk* over school- en leesboeken.

I. Ook in 1853 heeft de kweekschool voor inlandsche onderwijzers te Soerakarta onder de leiding gestaan van Dr. W. PALMER VAN DEN BROEK als hoofdonderwijzer en den heer J. VAN HAAGEN als 2de onderwijzer.

Het getal leerlingen was tot vijftien gestegen, in vier klassen verdeeld. Om een denkbeeld te geven van den omvang van 't onderwijs, zullen wij mededeelen, wat van de studiën der hoogste klassen wordt vermeld.

„De oefeningen in het schrijven bepalen zich tot het in 't net schrijven van gemaakte vertalingen of gedikteerde stukken. Bepaalde oefeningen in het lezen zijn hier onnoodig. Het aardrijkskundig boekje van WILKENS is geheel behandeld, zoodat zij thans op de kaart van de Nederlandsche Oost-Indische bezittingen te huis zijn. Een overzigt over Azie, hun in 't Javaansch medegedeeld, ligt thans aan de beurt. In het kaartteekenen werden op nieuw uitstekende proeven van bekwaamheid afgelegd.

„De tiendeelige breuken, alle herleidingen en bewerkingen van benoemde getallen, naar het te Soerakarta bestaande, zeer ingewikkelde stelsel van maten en gewigten, en eindelijk de leer der evenredigheden, de regel van drieën en van hare onderscheidene toepassingen, die welke men van ouds de interest —, de interest van de interest —, de winst en verlies —, de ruilings —, en de gezelschaps-rekening noemt, zijn met goed gevolg behandeld. Het vertalen van 't Javaansche in 't Maleisch, maar vooral van 't Maleisch in 't Javaansch, werd weder voortgezet.

„Uitmuntende vorderingen maakten de leerlingen in het korrekt Javaansch schrijven. Dit werd verkregen vooreerst door den kweekelingen steeds en niet anders dan korrekt gedrukte Javaansche werken in handen te geven, en ten anderen werd door een der kweekelingen bij beurten, al wat de hoofdonderwijzer dikteerde op het bord geschreven, en daarna òf door dien onderwijzer nagezien òf onder zijn toezigt door een ander kweekeling verbeterd. Deze wijze van handelen bleek veel doeltreffender te zijn dan het anders zoo gebruikelijke opgeven van foutieve opstellen.

„Met het onderwijs in de Javaansche spraakkunst werd ook een aanvang gemaakt. Eindelijk werd er ook onderwijs gegeven in de eerste beginselen der landmeetkunde. De eerste proeven van bekwaamheid, hierin reeds afgelegd, bewijzen den uitmuntenden aanleg der kweekelingen en doen van 't onderwijs in dit vak en in de meetkunde zeer veel vrucht verwachten.

„In het Madureesch werd weder door den Pandji TJOKRO ATMODJO onderrigt gegeven.

„De goede vorderingen der kweekelingen getuigen van den goeden wil van onderwijzer en van onderwezenen.

„Van de eerste of hoogste klasse kan met veel lof worden gesproken.

„De proeven, die hunne jeugdige leerlingen bij het onlangs gehouden examen hebben afgelegd, zijn waarlijk uitstekend en bewijzen evenveel voor de vatbaarheid en den goeden wil der kinderen, als voor de bekwaamheid van hunne onderwijzers. — Zoowel in het lezen en schrijven van Maleisch en Javaansch hebben de kinderen uitnemende vorderingen gemaakt, als ook in 't rekenen, waarvan de vier hoofdregelen door de meesten goed zelfs grondig gekend worden; terwijl eenigen reeds met de behandeling der gewone breuken begonnen zijn. Voorzeker een treffend bewijs van der Javanen aanleg tot leeren. *Veel lof moet hier worden toegebragt aan sommige ouders, die als een beschamend voorbeeld voor zoo vele, bijna alle Europeanen, dag aan dag de vorderingen hunner kinderen nagaan en zelve in huis, voor zoo ver 't hun niet aan kennis ontbreekt, onderzoeken, hen bestraffen of prijzen, naar dat hunne onderwijzers dit gedaan hebben. Van daar dan ook de geregelde opkomst ter school; de goede orde en de goede geest, die de jeugdige harten bezielt.*"

Wij willen hier niets bijvoegen. 't Is een treffend tafereel, dat eenvoudig zonder eenige verfraaijing is opgehangen; 't kan tot beschaming strekken van hen, die den Javaan als lui, onverschillig, traag en ongeschikt voor eenige ontwikkeling voorstellen. Wat schoone toekomst is voor dit goede volk weggelegd, nu het de weldaden van onderwijs en beschaving zal genieten; want die vijftien jongelieden, van wie hier als van „kweekelingen" wordt gesproken, zijn bestemd, om weldra in verschillende streken van Java aan 't hoofd van scholen te worden geplaatst, en de zaden van kennis en deugd, die zij hier ontvangen, onder hunne landgenooten te verspreiden.

Maar behalve die vijftien „kweekelingen" ontvangen te Soerakarta, onder de leiding van denzelfden hoofdonderwijzer, nog meer jongelieden onderrigt. Immers krachtens een Gouvernements- besluit van 2 Junij 1853 n°. 4 is bij de kweekschool nog eene „normaal-school" opgerigt, bestemd voor Javaansche kinderen in 't algemeen. Al spoedig na hare oprigting was die school bevolkt met een dertigtal leerlingen. „De bewijzen zijn daar," zegt het verslag, „dat het Javaansche schoolonderwijs te Soerakarta niet minder dan elders op Java groote belangstelling ondervindt en meer en meer zal ondervinden."

Het onderwijs wordt aan dit dertigtal kinderen door vier kweekelingen gegeven, doch steeds is een der onderwijzers van de kweekschool er bij of althans in de nabijheid. Hunne zorg bepaalt zich tot het verdeelen, leiden en verbeteren van 't onderwijs, door de kweekelingen aan de kinderen gegeven. Hooge lof wordt aan deze kweekelingen in 't vervullen dezer taak toegezwaaid. Ook van het gedrag der kinderen, van hun aanleg en ijver wordt een gunstig getuigenis gegeven. „Hun leerlust," zoo heet het, „laat over het algemeen niets te wenschen over, hun vlijt heeft zelden een prikkel noodig." Zijn er wel vele scholen in Nederland, waarvan men met regt zulk een algemeen getuigenis kan afleggen?

II. In de tweede afdeeling worden eenige bijzonderheden medegedeeld omtrent de scholen voor de Javaansche jeugd, die in verschillende residentiën reeds bestaan. Vóór alles trof ons hetgeen van Batavia wordt gemeld. „In deze residentie," zoo luidt het verslag, „zijn geene scholen voor den inlander van Gouvernementswege opgerigt. Volgens het algemeen verslag van den resident, bestonden er, in 1853, 790 inlandsche scholen,

waarin 4103 kinderen onderwijs genoten, hoofdzakelijk in het lezen en schrijven van het Arabische schrift. Voor de ontwikkeling van het verstand werd evenwel, evenmin als voor eene zedelijke vorming, veel moeite aangewend.” Hoe is het mogelijk! Terwijl overal elders althans de eerste grondslagen worden gelegd van onderwijs voor de inboorlingen, blijft de hoofdplaats van Nederlandsch Indië achter. En het hoofd dier residentie, de resident van Batavia, is nog wel officii causa vice-president der hoofdkommissie van onderwijs! En de laatst afgetreden resident van Batavia, de heer P. VAN REES, was zelfs president van die kommissie, en stond alzoo aan 't hoofd van geheel het onderwijs in Indië! Hoe is 't mogelijk, dat hij in zijne residentie geen de minste zorg heeft gedragen voor den hoogsten zegen, dien bestuurders aan hunne bestuurden kunnen schenken! In dat opzigt onderscheidden velen zijner ambtgenooten zich gunstig van hem, gelijk uit het verslag treffend blijkt; en boven aan staat de waardige, thans tot ons leedwezen afgetreden, resident van Pasoeroean, de heer VARKEVISSER. Om een denkbeeld te geven, van de ontwikkeling, die het onderwijs, in zijne residentie, door zijne zorgen reeds heeft verkregen, in weerwil van de gebrekkige hulpmiddelen, waarover hij te beschikken had, deelen wij uit het verslag mede wat er over Pasoeroean in gezegd wordt.

„De school op de hoofdplaats Pasoeroean leverde steeds goede resultaten op.

„Het getal leerlingen bedroeg onder ultimo December uit het regentschap Pasoeroean . . 32

„ „ „	Bangil	20
„ „ „	Malang . . .	11
	Te zamen	63
		of 11

minder dan onder ultimo December 1852, toen er aanwezig waren 74

„Deze vermindering stond in verband met de voorgenomene oprigting van scholen op de hoofdplaatsen der twee laatstgenoemde regentschappen, waarover hieronder nader zal worden gesproken.

„De scholieren zijn allen kinderen van inlandsche ambtenaren of van Javanen van goede afkomst. Hun ouderdom loopt van 10 tot 16 jaren.

„Van hunne vorderingen en hunnen aanleg wordt gunstig gerapporteerd. Onder hen waren:

„24 die goed leerden en ver gevorderd waren;

„27 die middelmatig leerden of gevorderd waren, en

„12 die min gevorderd of onwillig en lui waren.

„Het onderwijs liep over het lezen, schrijven en rekenen, zoomede het praktisch landmeten. Daar de leerlingen, wanneer zij pas ter school komen, alleen Javaansch kunnen spreken, begint het onderwijs in die taal en met Javaansche karakters. Later wordt de Maleische taal met Latijnsche karakters geleerd.

„De leerlingen uit het regentschap Pasoeroean bezochten de school geregeld. Die uit het regentschap Bangil kwamen minder trouw op, terwijl die uit het Malangsche veelal afwezig waren, — en zulks om de vroeger reeds medegedeelde reden, dat de ouders hunne kinderen ongaarne gedurende langen tijd van zich zenden.

„Deze reden heeft ook aanleiding gegeven, dat reeds in 1852 maatregelen zijn genomen, om ook op ieder der hoofdplaatsen van die regentschappen eene school op te rigten, waarmede men in 1853 zich dan ook heeft bezig gehouden. Onderscheiden omstandigheden hebben echter medegewerkt, om de opening dier scholen te vertragen, zoodanig dat die opening eerst in Januarij 1854 konde plaats hebben.

„De schoolgelden worden nog geheven volgens het vorige verslag. Gedurende 1853 is ontvangen . . . . ƒ 779. 60

en uitgegeven . . . . - 221.110

zoodat in kas bleef. . . . . ƒ 557. 70

„De inkomsten der scholen zouden besteed worden, om aan de onderwijzers eene toelage toe te kennen boven hunne geringe bezoldiging, en tevens om bij elke school een kweekeling of ondermeester in dienst te houden.

„De nuttige strekking der school wordt voortdurend door de hoofden erkend. Voor die instelling blijft dan ook nog steeds veel belangstelling bestaan.

„In 1853 werden 8 leerlingen van de school te Pasoeroean in geringe ambten geplaatst, terwijl anderen in partikuliere dienst traden."

Belangrijk zijn ook de berigten, die in het verslag voorkomen omtrent eene partikuliere school voor Javanen in de residentie Banjoemas. Zij wordt door den onderwijzer J. W. H. HALKEMA gehouden en had in 1853 reeds 77 leerlingen. De regent van Banjoemas stelt er veel belang in en werkt krachtig mede tot bevordering van haren bloei. Tegen deze inrigting bestaat echter het bezwaar, dat zij te kostbaar is voor de inlanders, voornamelijk door het tarief der hooge schoolgelden.

In de residentie Bagelen zijn scholen op de hoofdplaats Poerworedjo en op ieder der hoofdplaatsen van de afdeelingen Ambal en Keboemen, waarop gezamelijk 159 Javaansche kinderen onderwijs genieten. Veel gunstigs wordt er van berigt, en merkwaardig is onder anderen de mededeeling, dat de inkomstem dezer scholen reeds voldoende zijn, om ruimschoots zonder subsidie van het Gouvernement de uitgaven te bestrijden. Wij zien daarin eene bevestiging van 't geen wij steeds beweerden, dat de Javanen zich gaarne opofferingen willen getroosten, zoo zij maar onderwijs voor hunne kinderen kunnen verkrijgen.

In de residentie Kadoe zijn twee scholen, namelijk te Magelang en Temanggoong, waarvan de eerste de laatste verre vooruit is. Treffend was ons het berigt omtrent de belangstelling, die de regent van Magelang in deze inrigting betoont. Eerst was zij niet groot, maar weldra greep eene geheele verandering in zijne zienswijze plaats. Hij had eene reis gedaan naar Batavia, om de tentoonstelling te bezoeken; hij was daar in aanraking gekomen met kundige en verlichte menschen; men had hem in inrigtingen van onderwijs der hoofdplaats gebragt — en sedert dien tijd is hij een voorstander der school geworden. De belangstelling, die hij van toen af betoonde, had ook invloed op de overige hoofden. Zoo blijkt hieruit op nieuw, hoe goed het denkbeeld is geweest, om de regenten eens, bij gelegenheid der tentoonstelling, op de hoofdplaats van Nederlandsch Indië te vereenigen; 't kan niet anders, of zij zijn, vervuld met denkbeelden, die vroeger nimmer bij hen waren ontstaan, naar hunne woningen teruggekeerd.

In Patjitan; te Toeloong Agoong in de residentie Kediri; te Bazoeki; te Rembang en te Toeban in de residentie Rembang; te Pakalongan; te Tagal; te Tjiandjoer, Bandong, Soemadang, Soekapoera en Garoet, allen in de Preanger-regentschappen; te Poerwakerta in de assistent-residentie Krawang; en te Serang in de residentie Bantam, zijn reeds Javaansche scholen opgerigt.

Een voornaam bezwaar, waartegen al deze provinciale scholen nog te kampen hebben, is gebrek aan goede onderwijzers. En dat is natuurlijk, want op de kweekschool te Soerakarta worden de eerste onderwijzers uit

de Javanen gevormd, zoodat men zich tot dus verre moet behelpen met lieden, die door eigen oefening zich eenige kennis hebben verworven.

III. De derde afdeeling deelt eenige bijzonderheden mede omtrent school- en leesboeken voor het onderwijs der Javanen. Daaruit blijkt, dat een schoolboekje „DE BRUIN'S *Eerste beginselen der aardrijkskunde*," door den heer J. A. WILKENS in 't Maleisch is vertaald. Die vertaling is ter Lands-Drukkerij ter perse gelegd, en 3000 exemplaren zijn voor *vijf* duiten het exemplaar verkrijgbaar gesteld. Dezelfde verdienstelijke taalkundige heeft ook een Javaansch rekenboekje vervaardigd, dat al mede is gedrukt en voor eenen zeer geringen prijs wordt verkocht. Het doet ons leed, dat het verslag geene bijzonderheden mededeelt van het debiet dezer werkjes. Indien ze nu reeds door de bevolking met eenige graagte werden genomen, zou dat een treffend bewijs zijn harer leergierigheid, want het zou, zoo lang er geen scholen zijn, voor eigen oefening pleiten. Aan de heeren K. F. en A. W. HOLLE, die met een loffelijken ijver zich op de studie der Soendasche taal hebben toegelegd, en van hunne groote vorderingen op dit nog geheel niet bebouwde veld reeds schoone proeven hebben afgelegd, is men thans weder een *rekenboekje* in die taal verschuldigd. Zoowel dit werk, als een *Soendasch Leesboekje* van hunne hand, werd ter landsdrukkerij ter perse gelegd, en tegen eenen matigen prijs aldaar verkrijgbaar gesteld.

Wij eindigen dit overzigt men den wensch, dat aan het onderwijs der inboorlingen meer en meer ontwikkeling moge worden gegeven! De grootste moeijelijkheid is overwonnen; zij was de strijd tegen het vooroordeel. Zwaar is die strijd geweest, en nu eenmaal het denkbeeld ingang vindt, dat de Indische bevolking in 't algemeen en de Javasche in 't bijzonder eene groote vatbaarheid heeft voor beschaving — nu twijfelen wij niet, of, onder Hooger zegen, zal deze weldaad haar geschonken worden. Maar desniettemin zal de strijd moeten worden voortgezet. Er zijn nog altoos ambtenaren, die de oprigting van scholen onder de Javanen als eene gevaarlijke nieuwigheid en groote dwaasheid uitkrijten. En al mogten ook dezen langzamerhand verdwijnen, de meeste voorstanders van het onderwijs der Javanen zijn het nog maar voor zoo ver het de kinderen van hoofden en aanzienlijken betreft, om dezen tot bruikbare inlandsche ambtenaren te vormen, waaraan men behoefte gevoelt. Tot het uitbreiden van dat onderwijs onder de geheele bevolking, als een middel van beschaving, zullen nog waar weinigen hunne toestemming geven. En toch moet dat het doel wezen, 't welk wij trachten te bereiken. Dat is de roeping van Nederland; dat maakt het alleen waardig, om Indië te regeren; dat maakt het geregtigd, om de materiële voordeelen, die Indië afwerpt, tot eigen gebruik aan te wenden. Wij beschouwen het als onzen pligt, om gedurig hierop te wijzen, en de vervulling van dien pligt wordt ons gemakkelijker, naar mate wij meer zien, dat onze denkbeelden ingang vinden.

II.

1. Atlas van de Nederlandsche Bezittingen in Oost-Indië, geteekend onder toezigt van J. PIJNAPPEL GZ. Litt. Dr. leeraar in de taal-, land- en volkenkunde aan de koninklijke academie te Delft, en door hem van aanteekeningen voorzien. Inhoud: I. Overzigtskaart. II. Java. III. Sumatra. IV. Gouvernement Sumatra's Westkust. V. Residentie Riouw en Bangka. VI. Borneo. VII. Celebes. VIII. Molukken. IX. Eilanden beoosten Java tot Timor. 's Hage 1855.

2. Prospektus van eenen algemeenen atlas van Nederlandsch Indië. Uit officiële bronnen en met goedkeuring van het Gouvernement te zamengesteld door P. baron MELVILL VAN CARNBÉE, ridder der orde van den Nederlandschen leeuw en van het legioen van eer, luitenant ter zee der 1ste klasse, lid en sekretaris der kommissie tot verbetering der Indische zeekaarten te Batavia.

„Bewonderenswaardig en een hoogst gelukkig en vereerend verschijnsel van den tijd, dien wij beleven, mag zoowel de groote vooruitgang heeten, die in latere jaren in onze overzeesche bezittingen heeft plaats gegrepen in al wat wetenschap en kennis betreft, als de verhoogde belangstelling, die deze gezegende gewesten ook in het moederland hebben opgewekt.

„De tijden zijn gelukkig voorbij, dat Indië bij velen als eene soort van bannelingsoord werd aangemerkt. Het wordt thans den zoon des vaderlands niet meer tot een smet aangerekend, als hij den kolonialen bodem voor zijn geboortegrond gaat verwisselen; — hij moet zich door ernstige en veeljarige studiën voorbereiden, om daar te mogen medewerken tot het welzijn van zijn vaderland.

„Even als in het verlichte Europa, leeft men thans ook in Indië in eene beschaafde maatschappij. Kunsten en wetenschappen bloeijen er hoe langer zoo meer, en onder hare beoefenaren zijn mannen, die door hunne werken bij landgenoot en vreemdeling beroemd zijn geworden.

„De vooruitgang in de laatste jaren is onmiskenbaar. Getuige het die talrijke onderzoekingen in onze rijke natuur; getuige het die vele vereenigingen, gewijd aan de beoefening der wetenschap in haren geheelen omvang, of in 't leven geroepen tot bevordering van nijverheid en algemeen volksgeluk; getuige het eindelijk de belangrijke tijdschriften, die uit den boezem dier vereenigingen het licht zien. Allerwege is een nieuw en krachtig leven ontwaakt. De drukpers en boekhandel zijn ook op Java inheemsch geworden en daar, even als elders, de getrouwe medgezellen en steunpilaren der beschaving.

„En naarmate de volkomene en onbegrijpelijke onwetendheid, waarin voor weinige jaren het moederland nog verkeerde omtrent den in- en uitwendigen toestand zijner overzeesche bezittingen, allengs voor opgeklaarder denkbeelden begint plaats te maken, de bekendheid met die landen niet meer is het deel van weinigen, maar meer en meer onder alle standen van de Nederlandsche maatschappij zich verspreidt, verdwijnt de onverschilligheid onder onze landgenooten voor de bronnen en middelen, waar ze slechts worden aangeboden, om tot betere kennis te geraken, en wordt vervangen door begeerigheid, om daarmede voordeel te doen."

Met genoegen hebben wij deze woorden afgeschreven uit den prospektus van den nieuwen arbeid van den heer MELVILL VAN CARNBÉE, want wij zijn diep doordrongen van de waarheid, die er in vervat is. Gaan wij een twintigtal jaren, ja nog minder, in onze verbeelding terug, welk eene dorheid en schraalheid in vergelijking van het leven en de beweging, die thans zoo wel in Indië als in het vaderland wordt waargenomen. En wat krachtige stappen zijn er in dat tijdvak gedaan, om de kennis van Indië te vermeerderen en om de wetenschap met de resultaten van veelzijdige en grondige nasporingen in den Indischen archipel te verrijken!

Ook de hulpmiddelen voor de studie van die eilandenwereld zijn in die jaren aanzienlijk vermeerderd. Wij zullen hier geen lijst geven van den rijken voorraad, waarover gij te beschikken hebt, indien gij u aan die studie wilt wijden; zij zou te lang zijn voor een artikel, waarin wij twee zulke nieuwe hulpmiddelen aankondigen. En wij verheugen ons te meer over de gelegenheid, die de beide verdienstelijke geleerden ons tot die aankondiging geven, omdat juist daaraan nog groote behoefte bestond. Ook de aardrijkskunde van Indië heeft zich in de laatste jaren met reuzenschreden ontwikkeld; maar aan goede geographische kaarten bestaat nog altoos gebrek, en in die leemte trachten thans de heeren PYNAPPEL en MELVILL VAN CARNBÉE, ieder op zijne wijze, te voorzien.

De eerste heeft een atlas uitgegeven van de Nederlandsche bezittingen in Oost-Indië. Het werk is bestemd voor het onderwijs. „Toen ik," zoo schrijft de heer PYNAPPEL, „bij het onderwijs in de geographie van Nederlandsch Oost-Indië de ondervinding opdeed, dat een atlas onzer bezittingen in dat gedeelte der aarde eene dringende behoefte was, rijpte ook het plan bij mij, om zelf maar de handen aan het werk te slaan om dien zamen te stellen." Wij verheugen ons, dat hij dit plan heeft ten uitvoer gelegd, en indien wij ons een oordeel mogen aanmatigen, dan durven wij als onze meening te kennen geven, dat hij een zeer bruikbaren atlas voor het onderwijs in de eerste beginselen der geographie van Indië heeft geleverd. De schrijver heeft overigens den beoordeelaar van zijnen arbeid de taak zeer gemakkelijk gemaakt. Hij heeft in eenige aanteekeningen onder anderen de gebreken van zijn werk zelf aangegeven, en wij moeten verklaren, dat hij ze volstrekt niet heeft verkleind.

Onder die gebreken telt hij in de eerste plaats, dat er geene eenheid in het gebruik der verschillende soorten ven letters is in acht genomen. „Wanneer ik," in deze woorden belijdt hij zijne schuld, „mijn werk wat beter voorbereid ondernomen had, had ik deze fout kunnen vermijden; nu heb ik het bij de eerste kaarten, die bewerkt zijn, geheel aan den teekenaar overgelaten, welken vorm van letter hij gebruiken wilde, en daardoor is eene ongelijkvormigheid ontstaan, die hem niet te wijten is." Het tweede gebrek, dat hij zich zelven verwijt, is de onjuiste spelling, die dikwijls voorkomt.

Maar in weerwil dezer gebreken, heeft de heer PYNAPPEL een zeer verdienstelijk werk verrigt. Wij hebben een paar zijner kaarten naauwkeurig

bekeken, en wij zijn tot de overtuiging gekomen, dat indien de leerling zich de voorstelling, daarop gegeven, in het hoofd prent, hij een juist begrip van de landen zal hebben, die zij voorstellen. Ook in de aanteekeningen op elke kaart in het bijzonder heeft de schrijver enkele onnaauwkeurigheden vermeld, die hem ontsnapt waren; een vitter zou er misschien nog enkele anderen kunnen aanwijzen; maar daar wij niet tot dat gilde wenschen te behooren, gaan wij die stilzwijgend voorbij, en wenschen wij den heer PYNAPPEL lust en opgewektheid toe, om deze eerste proeve door meerderen te laten volgen.

Van eenen geheel anderen aard, ofschoon ook tot denzelfden tak van wetenschap behoorende, is het aangekondigde werk van den heer MELVILL VAN CARNBÉE. Wij hebben voor ons den reeds vermelden prospektus en een kaart van de residentie Batavia, die als eerste proef is gereed gemaakt. Beiden zullen eerstdaags algemeen worden verspreid. Daaruit blijkt in de eerste plaats, dat de heer MELVILL geen schoolatlas, maar een meer wetenschappelijk werk, een „Algemeenen atlas van Nederlandsch Indië", wil uitgeven. Hij heeft het voornemen, om uit den rijken schat van opnemingen en andere werkzaamheden, die in de laatste jaren, vooral ook op bevel van 't Gouvernement, hebben plaats gehad, één systematisch geheel te vervaardigen, dat hij onder den zoo even gemelden titel wenscht uit te geven. Bij de Gouvernements-bureaux in Indië zijn een aantal manuscript-kaarten aanwezig, die verdienen meer algemeene bekendheid te erlangen. Zij hebben niet slechts betrekking op Java en de onderdeelen van dat eiland, maar strekken zich ook uit tot de zoogenaamde „buitenbezittingen." Velen daarvan zijn haren oorsprong verschuldigd aan opzettelijke opnemingen, die, hetzij op last der regering, hetzij uit eigen beweging, hebben plaats gehad, anderen zijn het gevolg van compilatie uit eene menigte van schetsen en opgaven, van verschillende zijden herkomstig. Uit deze bronnen nu zal de heer MELVILL eene serie van kaarten zamenstellen, vooral ook van de onderdeelen der gouvernementen, waarin ons Indië verdeeld is, van de „residentiën", of misschien beter gezegd „provinciën."

Daaraan vooral bestaat groote behoefte. Wij herinneren ons, hoe dit gebrek ons, op onze reizen in Indië, dikwijls belette, om daarvan al het nut te trekken, waartoe eene uit goede kaarten verkregen algemeene bekendheid met het terrein gelegenheid geeft. Dan trachtten wij daarin te zien, door de hulp der residenten en van andere ambtenaren in te roepen, en hoewel die ons meestal met de meeste welwillendheid werd verleend, hoewel de schatten der residentie-archieven voor ons werden geopend, zelden vonden wij daarin meer dan bouwstoffen, om er eene kaart van de residentie uit te vervaardigen. Al wat wij toen onder de oogen hebben gehad, schijnt ook den heer MELVILL bij zijnen arbeid te zullen dienen. Immers de prospektus deelt ons mede: „Dit werk zal van iedere residentie of op zich zelf staande assistent-residentie, zoowel op Java als in de buitenbezittingen (en het getal dier afdeelingen bedraagt, gelijk bekend is, tusschen

30 en 50) eene of twee afzonderlijke kaarten bevatten. Tot volvoering van deze taak zijn den zamensteller alle officiële bronnen geopend geworden en heeft hij de vereischte inlichtingen en mededeelingen omtrent de bijzonderheden van zijnen arbeid ter zijner beschikking; in een woord geniet hij de meest onbekrompene medewerking en ondersteuning van de Indische regering."

Voegt men hier nu bij, dat de heer MELVILL ongetwijfeld een onzer beroemdste aardrijkskundigen is, en wat den Indischen archipel betreft zeker boven aan staat; voegt men er bij, dat hij, door zijne reeds uitgegeven werken en kaarten, getoond heeft, den roem te verdienen, die hem èn in Nederland, èn in de kolonie, èn in het buitenland reeds is te beurt gevallen; dan zal men met ons eene zeer groote verwachting van dezen arbeid koesteren. Wij stemmen, vooral ook met het oog op den vervaardiger, geheel in met deze woorden van den prospektus: „dat men, onder zulke gunstige omstandigheden, een werk mag verwachten, zoo volmaakt als in onze dagen maar kan vervaardigd worden, behoeft geen betoog."

Om den lezer in staat te stellen, den omvang en den aard van het werk geheel te leeren kennen, laten wij hier het plan van bewerking en uitgave volgen, gelijk het door de uitgevers wordt aangekondigd.

I. De omvang van den geheelen *Atlas* valt moeijelijk juist te bepalen. Men berekent dat het getal van veertig of vijftig kaarten niet te boven zal worden gegaan.

II. Ofschoon men zich verbindt voor het geheel, zal de uitgave dusdanig geschieden, dat de series van kaarten, betreffende de groote afdeelingen van den Archipel, geregeld afgewerkt worden, zoodat men al zeer spoedig en voortdurend een op zich zelf staand geheel zal bezitten.

Reeds zijn afgedrukt de kaarten van: de residentie Batavia, de Minahassa van Menado. Ter perse zijn: de adsistent-residentie Krawang, Nederlandsch Nieuw-Guinea. Afgeteekend zijn: de adsistent-residentie Buitenzorg, de residentie Bantam, de residentie Pakalongan, de residentie Bagelen, Amboina en aangrenzende eilanden, Ternate, Halmaheira en aangrenzende eilanden, het Midden- en Zuidelijk gedeelte van den Moluksche archipel, Noordelijk en Oostelijk Celebes, de Banda-eilanden.

III. De lithographische bewerking zal aan de beste inrigtingen van ons vaderland worden toevertrouwd.

De proefdruk van elke kaart moet, alvorens afgedrukt te worden, door den zamensteller zijn nagezien en goedgekeurd.

Geene kosten zullen aan teekening, lithographie, papier, noch aan verdere uitwendige uitvoering worden gespaard.

IV. De kaarten worden allen op een even groot formaat bewerkt, ten einde later het inbinden tot een Atlas gemakkelijk te maken.

Het gunstig bekende formaat van den beroemden STIELER's Atlas (uitgave van JUSTUS PERTHES te Gotha) is daarbij als model aangenomen.

Als proeve van bewerking ligt de kaart van de residentie „Batavia" bij de voornaamste Boekhandelaren in ons vaderland ter bezigtiging.

V. Niettegenstaande de vele onkosten aan deze onderneming verbonden, is het de bedoeling der Uitgevers, om het werk zoo veel mogelijk populair te maken en de aanschaffing in ieders bereikt te stellen.

De prijs van iedere gekleurde kaart wordt bij inteekening op slechts *f* 2,25 Ned. Ct. gesteld. Ongekleurde kaarten worden niet dan op uitdrukkelijk verlangen afgeleverd.

Bij de eerste kaarten wordt gevoegd eene portefeuille ten einde de kaarten in welgeconditionneerden staat te kunnen verzamelen.

VI. Ten einde de aanschaffing en betaling gemakkelijker te maken, zal de aflevering bij twee kaarten te gelijk geschieden en onmiddellijk over het bedrag kunnen worden gedisponeerd.

VII. Het voornemen bij den heer zamensteller bestaat om, na de completering van enkele seriën of van den geheelen *Atlas*, een ophelderenden tekst, verrijkt door officiële en authentieke bescheiden, uit te geven, waarvan de prijs voor de inteekenaren uiterst matig zal worden berekend.

VIII. Eene naamlijst van inteekenaren, zoo in Nederland als Indië, zal gratis aan het werk worden toegevoegd.

IX. Men teekent in bij alle soliede Boekhandelaren des Rijks.

En zoo bevelen wij deze onderneming ten dringendste aan in de ondersteuning van onze landgenooten aan gene zijde des oceaans; aan zoo velen, die, uit welke oorzaak dan ook, eenige sympathie voor deze gewesten gevoelen; aan allen, die belang stellen in de vermeerderde kennis van de geographische gesteldheid van Nederlandsch Oost-Indiën, wier ontwikkeling alle bronnen van welvaart steeds weliger kan doen tieren, wier bezit het plechtanker van ons bestaan uitmaakt.

Wij wenschen den heer MELVILL lust en krachten toe, om dit schoone plan ten uitvoer te leggen. Ongetwijfeld zal hij bij het publiek die ondersteuning vinden, welke hij daarvoor noodig heeft. Maar in ieder geval zal hij krachtig hebben medegewerkt, om de wetenschappelijke kennis onzer Indische bezittingen te bevorderen, en het bewustzijn hiervan is zijne schoonste belooning.

Varia.

De heer J. C. BAUD heeft in de zitting der Tweede Kamer van de Staten-Generaal van 11 Junij l. l. eene merkwaardige rede uitgesproken, waarop wij nog dikwijls zullen terugkomen.

Daarin kwam onder anderen de stelling voor dat *dwang* alléén de motor is van den arbeid; dat belastingen de strekking hebben, om dien dwang te vermeerderen; en dat daarom belastingen den arbeid bevorderen. Maar de woorden waren te opmerkelijk om ze niet in hun geheel terug te geven.

„Niemand, dus zeggen eminente staatslieden, wint zijn brood in het zweet zijns aangezigts *zonder dwang*, hetzij dan maatschappelijken of anderen dwang; belastingen hebben de strekking, om dien maatschappelijken dwang te vermeerderen, en zijn daarom nuttig tot bevordering van arbeidzaamheid. In eene andere betrekking had ik juist een treffend voorbeeld van de gevolgen van het vrijmaken van den arbeid ontmoet. Het was bij het onderzoek naar het stelsel van emancipatie, dat voor onze West-Indische bezittingen behoort te worden aangenomen. Toen de Engelschen hunne emancipatie uitspraken, onthieven zij den arbeid van alle banden, en wat was nu daarvan het gevolg? Dat de geëmancipeerden niet hebben gearbeid, en dat zelfs de laatste hoop van de warme vrienden der emancipatie is te leur gesteld geworden. Die hoop was, dat, al ging ook de stoffelijke welvaart dier bezittingen terug, men dan toch een zedelijke overwinning zou hebben behaald en dat het minder aanhoudend arbeiden op de suikerplantagiën, door godsdienstige vruchten, door een aanhoudend voorwaarts streven op de baan der beschaving, zou worden vergoed. Ook die hoop is vervlogen, want arbeid staat op het naauwst in betrekking tot de beschaving en veredeling van den mensch, en hij die niet arbeidt — de ondervinding in de Engelsche koloniën heeft het bewezen — keert terug tot den natuurstaat, tot den staat van barbaarschheid. En wat is thans, na deze ondervinding, de noodkreet der Engelsche staatslieden, die zich over dit onderwerp hebben verklaard? Zij betreuren het, dat zij den arbeid hebben vrij gemaakt; zij betreuren het, dat aan die vrijgemaakte negers geene direkte belasting is opgelegd, want, zeggen zij, *dan zouden de geëmancipeerden gedwongen zijn geweest om te arbeiden.*"

Wij willen deze beschouwing van den heer BAUD over de emancipatie der slaven in de Britsche koloniën thans in hare waarde laten. Wij komen alléén op tegen het dwaalbegrip, dat alleen dwang, uiterlijke dwang den mensch tot arbeid dringt.

Ons komt het voor, dat elke dwang tot den arbeid eene vermomde slavernij is, die den arbeid gehaat en veracht maakt.

4*

Wij kennen een anderen prikkel tot den arbeid, die den mensch van het dier onderscheidt. Die prikkel is de zucht, om door den arbeid in zijne behoeften te voorzien.

En die prikkel wordt nergens, althans niet bij den Javaan, gemist. Zorg maar, dat de Javaan zelf de vruchten van zijnen arbeid geniet; zorg maar, dat ze hem niet door zijne hoofden, onder allerlei vormen, door het stelsel van heerediensten, door het kultuurstelsel worden ontroofd; en gij zult hem veel ijveriger en vlijtiger zien, dan wanneer de dwang hem naar de suikervelden drijft, of in de koffijtuinen roept, of aan de wegen laat werken.

Treffend is de overeenkomst tusschen deze stellingen van den heer BAUD en die van den Gouverneur-Generaals DAENDELS. Men vergunne ons het volgende afteschrijven uit een brief van dien opperlandvoogd aan den Raad van Indië, waarbij de maatregel werd aanbevolen, om den eigenaren van landerijen op Java de vrijheid te verleenen, hunnen opgezetenen zoo veel belastingen op te leggen, als zij zouden goedvinden, zonder eenige grens hoegenaamd.

„Ik behoef" zoo schrijft DAENDELS, „aan het wijze doorzigt van U Hoog Edelheden het algemeen principe niet te ontvouwen, dat eene vermeerdering van belastingen, zoo lang zij het vermogen der ingezetenen niet te boven gaat, tot eene opwekking strekt van alle takken van nijverheid, en tot vermeerdering zoowel van de welvaart van partikulieren en van alle produkten van hunnen vlijt-arbeid, als van de inkomsten van het Gouvernement. Terwijl het in het oog valt, dat ditzelfde principe mede toepasselijk is op de voordeelen, welke de bezitters van landerijen, door *partikuliere* schikkingen, van derzelver opgezeten en gebruikers weten te bedingen, en het *belang der eigenaren*, om door een *te groot bezwaar* de opgezetenen hunner landerijen niet van dezelve te verwijderen, tot een genoegzame waarborg strekt, dat zij in dezen het vermogen der ingezetenen niet zullen te boven gaan."

't Schijnt dat de heer BAUD, ofschoon thans deze theorie huldigende, toch voor de gevolgen is teruggedeinsd, want in zijn Reglement omtrent de partikuliere landerijen gelegen ten westen der rivier Tjimanok (*Staatsblad van Nederlandsch Indië*, voor 1836, n°. 19) heeft hij juist het tegenovergestelde gedaan van den maatregel, waartoe de brief van DAENDELS de inleiding was. Hij heeft zeer goede en doeltreffende bepalingen vastgesteld voor de heffingen, waartoe de landeigenaren bevoegd zijn, en onder anderen voorgeschreven, dat de hoegrootheid der heffingen op de voortbrengselen van den grond zich regelt naar de gebruiken en erkende gewoonten van elk landgoed, maar dat zij in het algemeen nimmer meer mag bedragen dan *een vijfde* gedeelte van het werkelijk gewas. Indien hij nu zoo overtuigd was van het voortreffelijke van zijn stelsel: „belastingen zijn nuttig tot bevordering van arbeidzaamheid," waarom heeft hij dan daaraan geen vrijen teugel gevierd op de partikuliere landerijen? Daar toch heeft men, gelijk de heer DAENDELS opmerkte, nog een waarborg in *het belang der eigenaren*, dat zij niet te ver zullen gaan, dien men op de Gouvernements-

landen mist, waar de inlandsche en Europesche ambtenaren er alleen belang bij hebben, zich verdienstelijk te maken bij het Gouvernement en dus de inkomsten van den staat hoog op te voeren. Wij antwoorden op deze vraag: de heer BAUD is veel beter dan zijn stelsel, en daarom deinst hij voor de toepassing terug.

Twee voor de Moluksche eilanden hoogst belangrijke bijzonderheden zijn dezer dagen ter onzer kennis gekomen. De eene is de benoeming van den heer Jhr. C. GOLDMAN tot Gouverneur dier eilanden, en de andere is het voornemen van den Gouverneur-Generaal, om derwaarts eene reis te ondernemen.

Ofschoon mild door de natuur gezegend, verkeeren deze eilanden sedert lang in eenen diep vervallen en beklagenswaardigen toestand. Wel is de grond er geschikt om de rijkste en kostbaarste produkten voort te brengen, maar de landbouw is er meer verachterd en verwaarloosd dan in eenig gedeelte van den archipel. Wel is de ligging uitermate geschikt voor een drukke scheepvaart en levendigen handel, maar slechts zelden vertoont er zich een schip, en de reeden en baaijen en havens zijn eenzaam en verlaten. Wel hebben onze voorouders, reeds eeuwen geleden, er het Christendom gebragt, maar dat Christendom is er dor en levenloos gebleven, geen altijd vloeijende bron van ontwikkeling en beschaving.

Er is een krachtige hand en vaste wil noodig, om deze landen op te heffen uit het verval en de ellende, waarin zij verkeeren, en wij hopen, dat de heer GOLDMAN die beide eigenschappen zal bezitten. In vroegere betrekkingen, nog onlangs als resident van Ternate, vooral ook door de ontginning der steenkolenmijnen van Batsian, heeft hij op eene treffende wijze veerkracht en ijver ten toon gespreid. Wij weten het; dikwijls is hij miskend en menigwerf werden zijne plannen tegengewerkt en verijdeld; maar hij heeft dit met alle uitstekende ambtenaren, en vooral met inlandsche kinderen gemeen. Maar hij late zich daardoor niet afschrikken, om ook in deze nieuwe loopbaan met moed en standvastigheid te doen wat in zijn vermogen is.

Één gewigtig punt wenschen wij, dat moge worden vastgesteld, wanneer de Gouverneur-Generaal den nieuwen gouverneur der Molukkos te Ambon zal ontmoeten. Ook de laatste sporen van het verfoeijelijk monopoliestelsel der Oost-Indische kompagnie moeten verdwijnen. Wij erkennen gaarne, dat dit stelsel, en vooral in den laatsten tijd, reeds aanmerkelijk is gekortwiekt; maar nog een hoogst verderfelijk overblijfsel is gebleven, namelijk de verpligting, om tegen eenen betrekkelijk geringen prijs de specerijen aan het Gouvernement te leveren, zonder dat de bevolking over hare produkten mag beschikken al kan zij ook van anderen hoogere prijzen bedingen.

Tot dus verre zijn specerijen de hoofdprodukten, ja bijna de eenige voortbrengselen der Molukkos. Zoolang de handel tot deze geen toegang heeft, zullen geene schepen de wateren van dien archipel bedekken. Wat

zouden zij er doen, als zij geene specerijen mogen halen? Maar zoo lang zal er ook geene ontwikkeling worden gegeven aan de produktie van andere voorwerpen, waarvoor de bodem en de industrie der bevolking bijzonder geschikt zijn.

Daarom hopen wij, dat deze overtuiging zoowel bij den Gouverneur-Generaal als bij den nieuwen Gouverneur diepe wortelen moge schieten, en het hun zal gelukken den Minister van Koloniën te brengen tot de afschaffing, met wortel en tak, van de laatste sporen van het stelsel der kompagnie.

Wij hebben ons veroorloofd, van tijd tot tijd eenige opmerkingen mede te deelen betrekkelijk de koninklijke akademie te Delft, speciaal in zoo verre die inrigting bestemd is voor de opleiding van ambtenaren voor de burgerlijke dienst in Nederlandsch Indië. Zoo hebben wij reeds onze bedenkingen aangegeven tegen de wijze, waarop het eindexamen is ingerigt, een onderwerp, dat een onzer medearbeiders meer uitvoerig heeft behandeld. Thans wordt onze aandacht gevestigd op het examen, waartoe de jongelieden verpligt zijn, die aan de akademie wenschen toegelaten te worden, en in 't bijzonder op de geheimzinnigheid, waarmede deze gewigtige aangelegenheid wordt behandeld.

Jaarlijks benoemt de Minister van Binnenlandsche zaken eene kommissie, aan wie het afnemen van dat examen wordt opgedragen. Zoo benoemde hij onlangs voor dit jaar de heeren C. H. BUIJS BALLOT, buitengewoon hoogleeraar in de wis- en natuurkundige fakulteit aan de hoogeschool te Utrecht, J. P. A. FRANCOIS, leeraar in de wiskunde aan het gymnasium te Rotterdam, J. H. VAN SILLEVOLD, leeraar in de wiskunde aan het gymnasium te 's Gravenhage, en M. J. A. MASTHOFF, leeraar in de nieuwe talen aan het gymnasium te Delft.

Geen dezer heeren behooren tot hen, die 't vorige jaar met deze taak waren belast, behalven laatstgenoemden. Er schijnt alzoo in de keuze der personen, die men daarmede belast, geen regel gevolgd te worden; anders toch zouden wij vragen: waarom juist alléén den laatsten examinator behouden? Als de lezer dit artikel heeft ten einde gelezen, zal hij ongetwijfeld met ons deze vraag herhalen.

Maar onze grief is niet tegen de personen, zij is tegen de wijze, waarop het examen wordt afgenomen; dewijl die wijze geen den minsten waarborg geeft, dat dit met strikte onpartijdigheid geschiedt, en dat alléén de resultaten van het examen, geene andere konsideratiën hoegenaamd, in aanmerking worden genomen.

Vooreerst heeft het examen niet in 't openbaar plaats, maar alléén voor de kommissie, binnen 's kamers, zoodat geen oog mag doordringen in 't geen daar in 't geheim geschiedt. Wij zijn sterke tegenstanders van het stelsel van geheimhouding in 't algemeen, maar wij zijn het bovenal wanneer het examens geldt. Wij eischen openbaarheid niet alleen in 't belang

dergenen, die geëxamineerd moeten worden, maar ook in dat van hen, die 't examen afnemen. Zij worden anders zoo ligt van partijdigheid verdacht, al laten zij zich ook door de striktste onzijdigheid in hunne uitspraak leiden.

Onze tweede grief is, dat men niets weet van den maatstaf, volgens welken het oordeel wordt geveld over de proeven van bekwaamheid, die voor de kommissie zijn afgelegd. Volgt men het stelsel van punten voor de verschillende vakken, zoodat, al is in het eene vak de uitkomst ook minder gunstig, maar in het andere beter dan vereischt wordt, het eene tegen het andere opweegt, en bij de uitkomst het totaal der verkregen punten over de toelating of afwijzing beslist? Of volgt men het stelsel, dat in elk der voorgeschreven vakken eene bepaalde hoeveelheid kennis wordt vereischt, zoodat, wanneer ook alles voortreffelijker bevonden werd dan was voorgeschreven, maar in één vak niet aan den eisch was voldaan, de uitslag van 't examen als ongunstig wordt beschouwd? Of volgt men misschien geen stelsel hoegenaamd? Dit laatste zouden wij bijna genegen zijn te gelooven, en waarschijnlijk brengen wij den lezer ook in dat geloof, als hij dit artikel zal hebben ten einde gebragt.

Eindelijk, is 't ons onbegrijpelijk, waaarom aan hen, die afgewezen zijn, niet de reden wordt medegedeeld dezer uitspraak, niet de gronden worden bekend gesteld waarop deze afwijzing steunt. Dat zou in de eerste plaats strekken tot regtvaardiging der examinatoren en afweering der verdenking van willekeur en partijdigheid, maar in de tweede plaats zou het den afgewezene in de gelegenheid stellen, om te weten, wat er aan zijne kennis ontbreekt en op welke vakken hij zich bijzonder behoort toe te leggen, ten einde bij eene volgende proef beter te slagen. Wij hebben voor ons eene kennisgeving van afwijzing, die aan de vergetelheid verdient onttrokken te worden, al was het alleen als eene proeve van lakonieken stijl.

DELFT, 17 Junij 1854.

Bij het afgelegde examen is gebleken, dat de heer N. N. niet de gevorderde kundigheden bezit. De kommissie heeft dus geene vrijheid gevonden, hem toe te laten tot de lessen der akademie. Met leedwezen geef ik U hiervan kennis.

De Direkteur der Koninklijke Akademie,
(*W. G.*) SIMONS.

„Maar," zal misschien een optimist zeggen, „waarom deze aanmerkingen? 't Gaat immers goed. Al zijn er geen waarborgen voor onpartijdigheid, toch betoont men zich onpartijdig. Nooit is het tegendeel gebleken."

Tot antwoord mogen de volgende twee feiten strekken, die wij thans zullen mededeelen.

Bij de kommissie, die in 1854 tot het afnemen der examens was benoemd, meldde zich iemand aan, die, naar men algemeen veronderstelde, in groote mate de vereischte bekwaamheden had, en van wien kort daarna bewezen is, dat hij veel meer kennis en wetenschap bezat, dan men vorderen kon — en die toch door de kommissie niet werd toegelaten. Algemeen veronderstelde men bij hem meer dan voldoende bekwaamheid, want hij had aan de akademie voor de zee- en landmagt te Breda reeds

zijn derde studie-jaar met vrucht ten einde gebragt, en zou het daaraan volgende jaar ongetwijfeld met eere zijn examen als officier der genie hebben afgelegd, indien hij niet van loopbaan had gewenscht te veranderen, om aan de akademie te Delft het diploma van civiel-ingenieur te verwerven.

Hij werd afgewezen — maar hij heeft getoond, dat hij oneindig meer bekwaamheden bezit, dan voor het admissie-examen tot de akademie te Delft wordt vereischt — want een paar maanden later werd hem door eene andere kommissie, daartoe speciaal benoemd, op nieuw een examen afgenomen. Hij werd zonder eenige bedenking toegelaten — neen, zijne kennis was zoo groot, dat hij onmiddellijk in het vierde studie-jaar werd geplaatst, en thans reeds staat hij op het punt om zijn eind-examen als civiel-ingenieur af te leggen.

Wij vragen met vertrouwen: geeft deze uitslag van een in 't geheim gehouden onderzoek eenig bewijs voor de onpartijdigheid van dat onderzoek?

Een tweede voorbeeld. De heer M. KEIJZER, gunstig bekend door menigen letterkundigen arbeid en die in 't bezit is van diploma's in de moderne talen, meldde zich, in 't vorige jaar, al mede aan, om een examen af te leggen, ten einde tot de lessen der akademie te worden toegelaten. Maar dezelfde kommissie, die den zoo even vermelden kandidaat afwees, weigerde ook hem den toegang tot de akademie, omdat hij „de gevorderde kundigheden" niet bezat.

Behoorde tot die „gevorderde kundigheden," die hij niet bezat, ook de kennis der moderne talen? De heer M. J. A. MASTHOFF heeft hem daarin geëxamineerd, en, naar men verhaalt, zou juist het oordeel van dien heer over de uitkomst van dat gedeelte van 't onderzoek allerongunstigst zijn geweest en tot de uitspraak der kommissie veel hebben bijgedragen.

Maar nu moet men de verhouding tusschen de heeren KEIJZER en MASTHOFF kennen, om hierin een kurieus staaltje tezien van onpartijdigheid in een, aan het oordeel van 't publiek onttrokken, in 't geheim afgenomen examen.

In 't jaar 1858, zoo wij ons niet vergissen, verscheen bij N. J. OVERVOORDE te Delft de eerste aflevering eener Nederduitsche vertaling van het beroemde werk van RICHARD HILDRETH, *History of the United States*, onder den zonderlingen titel van „RICHARD HILDRETH, geschiedenis van de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, van de ontdekking van het vasteland tot aan het zestiende Congres. In twee series, elk drie deelen bevattende." Deze vertaling was bewerkt door den heer MASTHOFF; maar zij was zoo zonderling, zoo vol fouten en gebreken, zoo onverstaanbaar op vele plaatsen, dat het bij deze eerste aflevering bleef, omdat het publiek voor zulk eenen arbeid niet veel smaak scheen te hebben. Wij hebben voor ons eene bloemlezing van volzinnen, vergeleken met den Engelschen tekst, die een fraaije staalkaart vormt van foutive vertalingen en die wij genegen zijn onder de oogen onzer lezers te brengen, indien zij of de heer MASTHOFF ons op ons woord niet gelooven.

Ondertusschen verdiende het schoone werk van RICHARD HILDRETH in

Nederland een beter lot. De heer M. KEIJZER vatte de mislukte proeve van den heer MASTHOFF op. Hij begon eene nieuwe bewerking van het klassieke boek, en zijn arbeid was zooveel voortreffelijker dan die van zijnen voorganger, dat de uitgave, thans bij H. C. SUSAN C. HZ. te 's Gravenhage, bij het publiek ondersteuning vond, en reeds twee deelen zijn verschenen. Wil men het hoogst gunstige oordeel van eenen deskundige daarover kennen, dan leze men eene recensie, voorkomende in de laatste aflevering van *de Gids*.

Zoo stonden dan, bij het examen te Delft, tegenover elkander de eerste bewerker van HILDRETH's *History of the United States*, wiens arbeid was afgekeurd, en zijn opvolger, wiens werk algemeen werd geprezen; zoo stonden zij tegenover elkander, de eerste als examinator de tweede als examinandus. Inderdaad, een hoogst interessante toestand! Wat er op dat examen voorviel, wordt zorgvuldig geheim gehouden, maar de uitkomst was, dat de heer KEIJZER door den heer MASTHOFF als onbekwaam werd afgewezen.

Dezer dagen ontvingen wij eenen brief óver een zeer gewigtig onderwerp, waaraan wij hieronder gaarne eene plaats inruimen, maar waarop wij ons tevens eene enkele aanmerking veroorloven.

MIJNHEER DE REDACTEUR.

In het nommer van uw Tijdschrift voor Februarij jl. lees ik het belangrijk artikel, getiteld: „De executie te Goegoer-Sigandong." Op bl. 104 wordt zeer wel uiteengezet, waarom zulke handelingen moeten worden opengelegd. Ik heb daarentegen nog al bezwaar tegen de regels die op bl. 107 voorkomen: „Dienzelfden avond ontving de officier depêches van zijnen chef. Bij het doorlezen verbleekt hij en schudt het hoofd. Maar hij moet gehoorzamen; de ontvangen orders zijn stellig, hij moet ze volbrengen. Met een bloedend hart maakt hij zich gereed, om aan den vreesselijken last te voldoen." Men schijnt hier te moeten veronderstellen, dat de uitvoering der ontvangen orders *niet* gelaakt, maar als militaire pligt wordt voorgesteld. En toch kan ik niet gelooven dat dit de meening is. Men verbeelde zich een subaltern officier, kommandant in een fortje, met een sergeant en 25 à 30 man onder zijne bevelen, die tien à twaalf hoofden, sommiteiten des lands, in zijne bewaring heeft erlangd, en nu eensklaps den last ontvangt om die te „executeren." Zou hier te lande zelfs een beul, gesteld dat hij gevangenen onder zijne bewaring hebben kon, die op schriftelijken last, op zulk een onregelmatige wijze en als het ware in het geheim, willen van kant helpen?

De militairen kennen geene andere executiën dan „door de wapenen", het fusilleren, en dit geschiedt onder inachtneming der vereischte vormen. De luitenant erlangde dan een bevel, dat voor hem onuitvoerbaar was, dat hij gerust kon afwijzen. De soldaat, zegt men, mag niet redeneren ter zake van bevelen die zijn chef hem geeft; maar die militaire gehoor-

zaamheid heeft hare regelen en grenzen. Had die ongelukkige officier, die in blinde gehoorzaamheid zich als het werktuig tot het plegen van een gruwel liet gebruiken, eene waarlijk goede militaire opvoeding genoten, hij zou die regelen gekend, die grenzen niet overschreden hebben. Welk antwoord hij had kunnen geven, behoef ik wel niet in het breede aan te toonen. De anders zoo afgrijsselijke geschiedenis van den moord der Protestanten onder KAREL IX levert enkele voorbeelden ter navolging, die tegen vele lessen kunnen opwegen. De burggraaf D'ORTHE, bevelhebber te Bayonne, antwoordde op het koninklijk moordbevel: „Sire, j'ai communiqué vos ordres à ces gens de guerre; je n'ai trouvé que de braves soldats, mais pas un bourreau." Een ander gouverneur, DE MONTMARIN, schreef aan den Koning: „Sire, j'ai reçu un ordre de V. M. de faire massacrer les protestans; — je respecte trop le roi pour croire que ces lettres viennent de lui, et si, à ce que Dieu ne plaise, l'ordre est veritablement émané de V. M., je la respecte trop aussi pour lui obéir." Zelfs de beul van Lyon beantwoordde het bevel der regering om de Protestanten, die zich in de gevangenissen bevonden, te doen sterven, met de woorden: „je ne travaille que juridiquement." Zoo had ook de luitenant te Goegoer-Sigandong voor het minst kunnen antwoorden, dat hij zich slechts voor eene militaire executie kon beschikbaar stellen.

Er ware veel over dit onderwerp te zeggen, en eene bekwame pen zou bij de behandeling daarvan de schoonste gelegenheid vinden, om door voorbeelden uit de geschiedenis onzen overwinnaars in Indië nuttige wenken te geven, en hen tot een edel gedrag aan te sporen, evenzeer door mannelijke onafhankelijkheid als door stipte onderwerping aan de militaire pligten gekenmerkt. Intusschen stel ik er prijs op, dat, al is het ook slechts door deze weinige regelen, de dwaling worde tegengegaan, waaruit de aangehaalde woorden in het artikel over Goegoer-Sigandong ontsprongen schijnen en welker verdere verspreiding zij zouden kunnen bevorderen.

Een oud-officier.

De aanmerking, die wij ons veroorlooven, is, dat wij het volkomen met den hooggeachten schrijver eens zijn. Toen wij schreven: „Dienzelfden avond ontving de officier depêches van zijnen chef. Bij het doorlezen verbleekt hij en schudt het hoofd. Maar hij moet gehoorzamen; de ontvangen orders zijn stellig; hij moet ze volbrengen. Met een bloedend hart, maakt hij zich gereed, om den vreeselijken last te volvoeren." Toen wij dit schreven drukten wij niet onze meening uit, maar die van den officier. *Hij* begreep zijn pligt op die wijze, maar wij zijn het met „Een oud-officier" volkomen eens, dat hij dien verkeerd begreep.

De sympathie, die wij altoos voor het instituut Herwijnen op het landgoed Pondok Gedeh hebben gevoeld, deed ons met zeer veel belangstelling kennis nemen van de volgende cirkulaire, door den heer Dr. A. L. GASTMANN aan ouders en voogden in Indië gezonden. Wij twijfelen niet, of

onze lezers zullen, gelijk wij, met hartelijke wenschen voor haren verderen bloei, de nieuwe periode blijven gadeslaan, welke deze inrigting, blijkens den inhoud van dit stuk, thans schijnt in te treden.

HERWIJNEN, 10 Maart 1855.

Ten einde alle onzekerheid, waarin onderscheidene ouders en voogden van leerlingen sedert eenigen tijd omtrent het instituut te Herwijnen verkeerd hebben, te doen ophouden, geef ik mij de eer, hun bij deze het navolgende mede te deelen.

1°. Op den 9 December 1854 heb ik het instituut van de kommissie van oprigters geheel voor mijne rekening overgenomen, het nadeelig saldo van p. m: *f* 7,000 en de inventaris der effektieve waarde van p. m: *f* 2,000 zijn daarbij op mij overgegaan, de gebouwen zijn ten mijnen gebruike afgestaan, zoo lang het instituut te Herwijnen zal blijven.

2°. Bij request van 30 December 1854, heb ik mij tot het Gouvernement gewend met verzoek van subsidie, hoofdzakelijk strekkende om het jaarlijksch bedrag der schoolgelden van *f* 900, op *f* 720, te brengen, en, om betere gebouwen op eene gunstiger gelegene plaats te erlangen.

3°. Deswege zijn door het Gouvernement onderhandelingen geopend, waaruit reeds aanvankelijk blijkt dat de regering het voornemen heeft, het instituut als partikuliere inrigting voor opvoeding en onderwijs aan mij te laten verblijven, maar daarbij de krachtigste en doelmatigste hulp te verleenen.

4°. Onder de vraagpunten ter behandeling zijn er twee, waarover ik het gevoelen der ouders en voogden bepaald wenschte te vernemen, ten einde ook van die zijde met volledige zaakkennis voort te kunnen gaan.

Zij betreffen: *de vermindering van schoolgelden* en de *verplaatsing.* Ik verzoek beleefdelijk mij deswege zoo spoedig mogelijk hun gevoelen kenbaar te willen maken.

a. Of zij gronden hebben, om eene vermindering der schoolgelden te wenschen, en, in dat geval, tot welk *jaarlijksch* bedrag zij meenen dat de schoolgelden, in stede van het tegenwoordige ad *f* 900, moeten teruggebragt worden.

b. Of zij eene veplaatsing des instituuts in de nabijheid van Buitenzorg verkieslijk achten, dan wel of zij het instituut liever op de tegenwoordige plaats zouden zien blijven, dan wel eindelijk of zij omtrent dit punt geene bepaalde verkiezing hebben.

5°. Zoodra de onderhandelingen met het Gouvernement tot eene beslissing zullen geleid hebben, zal ik het prospektus van de geheele inrigting in het licht geven.

In afwachting hoogachtende.

(*Get.*) Dr. A. L. GATSMANN.

Tot dus verre is ons nog niet gebleken, welke beslissing, ten gevolge van deze cirkulaire, is genomen. Zoodra wij daarmede worden bekend gemaakt, hopen wij op deze gewigtige aangelegenheid terug te komen.

Volgens de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van den 3 Augustus l. l., heeft de Minister van Oorlog, in de zitting van de Tweede Kamer der Staten-Generaal van 30 Julij te voren, het navolgende gezegd:

„Men heeft gewezen op de mogelijkheid, om in het beheer der koloniën te voorzien, door een konstruktie-winkel te Soerabaja, waardoor die te Delft minder noodzakelijk zou worden. De minister antwoordt, dat indien in Nederland geen leger is, er dan ook geen in de Oost is. Dit is evenzeer het geval met een konstruktie-winkel. De zoodanige te Soerabaja kan eerst bestaan, wanneer hem van hier ingenieurs worden geleverd."

Indien dit zoo waar is wat de minister omtrent het *leger* zegt, hoe zal het dan gaan als te eeniger tijd de kommunikatie tusschen Nederland en Oost-Indië, voor langen tijd, door den oorlog gestremd is?

En wat den konstruktie-winkel betreft: hoe is het geweest toen hij gesticht is, te midden van het woeden des Europeschen oorlogs? En heeft hij niet in de behoefte van het leger en van de marine voorzien, zonder hulp van Delft?

Die geld heeft, heeft een leger, en Java is rijk, ergo. Voor een ruim wacht- en handgeld zouden Europesche rekruten, even als landverhuizers, uit vele oorden op Java worden aangebragt. Thans heeft het Oost-Indisch leger ook de helft vreemdelingen, van allerlei. En de aldus verkregen rekruten zouden niet meer geld kosten aan den Staat dan de suppletie-troepen thans. Het engagement- en aanbrenggeld, de huisvesting en kleeding te Harderwijk, de soldij tot de komst op Java, de passagegelden naar Indië, de gratificatie aan den scheeps-gezagvoerder en den scheeps-doktor, bedraagt eene aanzienlijke som, niet gerekend de risiko door sterften en desertie.

Alzoo heeft Nederlandsch Indië wel middelen om zich soldaten te verschaffen, zonder hulp van het leger in Nederland.

En uit soldaten formeert men onder-officieren, en uit dezen vindt men praktische officieren.

Om wetenschappelijke officieren te verkrijgen, behoeft men slechts weder eene militaire school op Java op te rigten. Er zijn jonge lieden van goeden huize genoeg in Nederlandsch Indië, om voor den officiers stand opgeleid te worden; en die school zou met den tijd meer 2e luitenants leveren dan de militaire akademie te Breda tot nu toe aan het Oost-Indisch leger geleverd heeft, met dit voordeel tevens, dat zij zouden zijn geacclimateerd, de volkstaal zouden kunnen spreken, en geen vreemdelingen in Indië zouden zijn.

Men ziet hieruit, dat indien er eens geen leger in Nederland ware, daaruit geenszins behoeft te volgen, dat er dan ook geen in Nederlandsch Indië zoude zijn. Hiermede wordt echter niet te verstaan gegeven, dat men deze veranderde wijze zoude prefereren, boven de zamenwerking van Nederland en Nederlandsch Indië; maar men moet aan Indië de hulp van Nederland niet te hoog aanrekenen!

En wat den konstruktie-winkel te Soerabaja aangaat, dit etablissement

heeft waarlijk te lang met roem bestaan, om in 1853 met grond te beweren, dat het Delft noodig heeft. *De Delftsche konstruktie-winkel heeft werk uit Indië noodig, om zich te alimenteren*, omdat het anders niet produceert in evenredigheid van den post, daarvoor op het budget uitgetrokken.

En hoe was het oordeel over den konstruktie-winkel van Java? Hij trok de bewondering van een ieder, en de drukpers heeft menigmaal zijn roem verkondigd.

Hij, die van de stelling uitgaat, dat Java Nederland niet ontberen kan, vergist zich — hij keere het om.

JAVA. 1854. * * *

De Hoofdkommissie van Onderwijs in Nederlandsch Indië heeft in den loop van het jaar 1853 een vier-en-twintigtal personen geëxamineerd als aspiranten voor eene plaatsing bij de landelijke inkomsten en kultures, waarvan achttien aan de vereischten hebben voldaan. In den loop van 1854 zijn die personen, bij verschillende Gouvernements-besluiten, tot kontroleurs der 3de klasse bij de landelijke inkomsten en kultures benoemd, nadat aan hen het radikaal van ambtenaar der tweede klasse was geschonken.

De Minister van Koloniën heeft, toen hij omtrent dit feit werd geïnterpelleerd, in de Tweede Kamer der Staten-Generaal verklaard, dat deze aldus benoemde ambtenaren, tot vervanging van het examen te Delft, een behoorlijk examen in Indië hadden afgelegd.

Van welken aard dit „behoorlijk examen" geweest is, leert ons het *Verslag van den staat van het Schoolwezen in Nederlandsch Indië over* 1853. Daar lezen wij op blz. 3, dat dit geschied is „op den voet van het Gouvernements-besluit van 28 November 1839, n°. 1 (*Staatsblad* n°. 38)." Dit besluit bepaalt, dat de bepalingen vervat in de artikelen 6, 7, 8 en 9 van het reglement voor het Instituut der Javasche taal te Soerakarta (*Staatsblad* 1834, n°. 66) en die vervat in het besluit van 14 Februarij 1838, n°. 5 (*Staatsblad* n°. 7), bij de vervulling der vakatures bij het kader der ambtenaren voor de landelijke inkomsten en kultures, zullen worden in acht genomen.

Maar klaarblijkelijk hebben deze voorschriften opgehouden te werken door de latere bepalingen omtrent het radikaal van Indisch ambtenaar, waarbij als regel is aangenomen, dat alleen zij, die een diploma aan de akademie te Delft hebben verworven, als kontroleurs bij de landelijke inkomsten en kultures kunnen geplaatst worden. De toepassing van die vroegere besluiten is dus eene geheel willekeurige afwijking van den eens gestelden regel.

En wat is nu het gevolg van deze stelselloosheid en willekeur? Dat overigens zeer bekwame jongelieden zijn afgewezen, omdat zij aan de vereischten van het examen te Delft niet geheel konden voldoen, en daarentegen anderen, die verre beneden hen stonden in kennis en wetenschap,

tot ambtenaren der 2de klasse zijn benoemd, omdat zij aan hetgeen gevorderd werd bij het examen, in Indië afgenomen, juist even konden voldoen.

Maar is er dan zoo veel onderscheid tusschen hetgeen in Indië en te Delft is gevorderd? Oordeel zelf uit hetgeen de aangehaalde bepalingen voorschrijven.

In Indië is gevorderd: „eene beschaafde opvoeding, een onbesproken gedrag, de grondige kennis der Nederduitsche taal en de algemeene kennis der aardrijkskunde, der geschiedenis en der verdere wetenschappen, in het middelbare onderwijs begrepen." De voorkeur is gegeven aan „jongelieden, die in Europa hunne opvoeding genoten en behalve de Nederduitsche nog een of meer andere Europesche talen kennen."

Te Delft daarentegen wordt gevorderd: de kennis van de Javaansche taal; de Maleische taal; de land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië; het Mohammedaansche regt en de inlandsche wetten; de Nederlandsche stijl; de Fransche, Engelsche en Hoogduitsche taal- en letterkunde; de stelkunst tot aan de vergelijkingen van de tweede magt; de meetkunst der vlakken en ligchamen; de platte en bolvormige driehoeksmeting; de praktische landmeetkunde en waterpassing; de cosmographie; de proefondervindelijke natuurkunde; de geologie; de gronden der natuurlijke historie; de gronden der scheikunde; de gronden der bouwkunde; de aardrijkskunde; de maatschappelijke huishoudkunde; het Italiaansch boekhouden; en het handteekenen.

Ziedaar het onderscheid — maar ziedaar tevens eene nieuwe bijdrage tot de kennis van het tegenwoordige stelsel van het radikaal. Het strekt alleen, om gunstelingen te bevoordeelen; om den staat van de dienst van vele kundige en hoogst bruikbare mannen te berooven, ten einde beschermelingen van hoog geplaatste personen vooruit te kunnen helpen. En dat het magteloos is, om in de behoefte van Indië aan goede ambtenaren te voorzien, blijkt uit de noodzakelijkheid, waarvoor men heeft moeten bukken, om aan achttien jongelieden het radikaal van ambtenaar der 2de klasse te schenken, die aan de vereischten, bij de reglementen voorgeschreven, niet konden voldoen.

In de laatste aflevering van dit Tijdschrift, deelden wij een berigt mede omtrent moeijelijkheden en verwikkelingen, die, ten gevolge van het verblijf van het Fransche oorlogs-fregat *La Sybille* te Ambon, tusschen het Nederlandsche en Fransche Gouvernement zijn ontstaan.

Wij kunnen thans als een feit mededeelen, waarvoor wij instaan, dat de Fransche gezant te 's Gravenhage zich tot den Nederlandschen Minister van Buitenlandsche zaken heeft gewend, om opheldering te vragen omtrent hetgeen het bewuste fregat in de Molukkos is wedervaren. Wij kunnen er bijvoegen, dat, op het oogenblik waarop wij dit schrijven, deze zaak nog hangende is en verre van geschikt of geëindigd.

Nu heeft een Ministeriëel blad der residentie ons, in bittere en smadelijke bewoordingen, hard gevallen, dewijl de bijzonderheden omtrent den

aard van het gerezen geschil niet juist zouden vermeld zijn. 't Is zeer wel mogelijk. De moeijelijkheden, die het Gouvernement in Indië aan de drukpers in den weg legt; de afkeerigheid, die het aan den dag legt van al wat naar openbaarheid zweemt; de verbodsbepalingen en strafbedreigingen, die het tegen 't publiceren van feiten en gebeurtenissen uitvaardigt — dit alles maakt het zeer moeijelijk, om altoos naauwkeurig onderrigt te zijn van al wat er op het uitgestrekte gebied onzer Indische bezittingen plaats grijpt.

Indien alzoo de door ons medegedeelde bijzonderheden, omtrent de verwikkelingen tusschen Nederland en Frankrijk, ten gevolge van het gebeurde te Ambon, onjuist zijn, dan zouden de Ministeriële bladen zich verdienstelijk maken, indien zij de goedheid hadden te berigten, wat er dan eigenlijk is geschied. Dat zou, naar 't ons voorkomt, vrij wat nuttiger zijn, dan scheldwoorden naar 't hoofd te werpen van hen, die in de duisternis van 't geen in Indië voorvalt, naar hunne beste krachten, een weinig licht trachten te verspreiden.

Ondertusschen is, na het gebeurde met het Fransche oerlogsfregat, de toenmalige Gouverneur der Molukkos op zijn verzoek eervol ontslagen.

De bladen, die door hunne verhouding tot het Ministerie alles zoo veel beter weten, zouden ons genoegen doen, indien zij ons de vraag wilden beantwoorden: staat dit ontslag ook in verband met de ontstane verwikkelingen?

Een treffend woord is door Dr. H. J. SPIJKER te Amsterdam gesproken in zijne: *Aanspraak, gehouden bij de opening der algemeene vergadering van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen* in 1854. Hij zegt: „Eene wijde deur wordt ons op Java geopend, dat toch niemand, onvoorzigtiglijk en onberaden, aanleiding geve, dat die deur weer gesloten worde! Nu nog is misschien het oordeel niet eenparig, maar vrijmoedig beroep ik mij op het oordeel der nakomelingschap, wanneer ik het eene der schoonste bladzijden van onze geschiedenis noeme, waarop geschreven staat, dat onze maatschappij haar doel volstrekt handhaven, haar christelijk beginsel ongeschonden bewaren, maar, behoudens dat doel en beginsel, onder hare leden opnemen wil al wie van de inlanders, daar ginds op Java, met haar tot bevordering van godsvrucht en goede zeden, overeenkomstig de beginselen der christelijke godsdienst, willen medewerken."

Volgens het ministerie was men in Portugal zeer ongunstig gestemd omtrent het traktaat, tusschen onze regering en die van dat rijk gesloten, betrekkelijk den afstand en de ruiling van grondgebied op Timor. Ook dit liet men hoog klinken, om op de aanneming aan te dringen, tegelijk met al de voordeelen, die wij door het bezetten (?) van de afgestane eilanden, en het overnemen van het fort Larentocka, met het daarbij behoorende „krijgsmaterieel (!!), reeds verkregen hadden.

't Schijnt echter, dat het ministerie omtrent de gezindheid van Portugal, evenmin als van Nederland, betrekkelijk dit traktaat niet zeer goed is ingelicht geweest.

Immers weinige dagen nadat de wet tot bekrachtiging van het traktaat in de Tweede Kamer der Staten-Generaal van Nederland was verworpen, is het in de Cortes van Portugal aangenomen.

Spoedig hopen wij op dit mislukte verdrag terug te komen, en onze meening te zeggen over 't geen den Minister van Koloniën, na deze nederlaag, te doen staat.

Een togt door het rijk Mempawa.

Mij viel in 1846 het voorregt te beurt, van een togt te volbrengen naar een klein rijkje aan de Westkust van Borneo, 't welk den naam draagt van Mempawa en nog weinig bekend is. Eenige aanteekeningen omtrent dien togt, en 't geen ik daarop zag en hoorde, zullen misschien kunnen strekken als eene kleine bijdrage tot vermeerdering der kennis van dat landschap. Men weet, dat het ligt langs de beide oevers van de rivier, die denzelfden naam „Mempawa" draagt. 't Grenst ten noorden aan Sambas en is door de rivier Doeri daarvan gescheiden. Ten zuiden stroomt de rivier Pinjoe, ook wel Bahoe Besar genaamd, die de grensscheiding vormt tusschen Mempawa en Mandor.

Den 6den October 1846 's morgens ten zes ure, zeilde ik de rivier Mempawa binnen. Zij heeft aan hare monding eene breedte van ongeveer 150 passen. Ter wederzijde van haren mond ligt een heuvel, die den zeelieden tot verkenningsteeken dient, en twee palen westwaarts van daar, steekt tandjong Bangkó, ook de hoek van Mempawa geheeten, met eene scherpe punt in zee uit. De rivier was hier, en nog een aanzienlijk eind stroom opwaarts, voor vrij groote praauwen bevaarbaar, en ofschoon er een bank ligt voor hare uitwatering die groote schepen verhindert haar binnen te zeilen, kwamen wij met ons kleine vaartuig er zeer gemakkelijk over heen.

De oevers waren laag en welig met niba begroeid, en daar de grond meestal uit zand is gevormd, bestaat de mogelijkheid, om wegen tot aan de zee te maken. Naar mate wij echter den stroom opwerkten, zagen wij, dat de breedte der rivier langzamerhand afnam. Beide oevers waren in den aanvang, hoewel schaars, toch op enkele plaatsen bewoond. Op omstreeks 1200 of 1500 passen binnen 's lands van de monding verwijderd, liggen op den regteroever twee kleine kampongs, die men Dobal en Basoep noemde, en op den linkeroever nog eene kampong, die onder den naam van Pogo bekend was. Zij zijn door bedrijvige Chinezen bewoond, die, door smalle sloten of kanaaltjes, met de rivier gemeenschap hebben.

Toen wij de rivier binnenstevenden, dreigde het weder reeds ongunstig te worden, maar langzamerhand pakten zich de wolken al meer en meer zamen. Toch vervolgden wij onzen weg, maar toen wij des morgens ten tien ure de kampong Siantan naderden, barstte een hevig onweder boven onze hoofden los, vergezeld van eenen zwaren stortregen. Maar in de woning van den inlandschen gezaghebber, die in dit dorp zijn verblijf houdt, werd ik gastvrij ontvangen en was weldra de ruwheid van het weder vergeten.

Siantan ligt op een eiland, dat gevormd is door de rivier, ten gevolge eener kunstmatige doorgraving aan den oever, die de radja ADIL DJAJA, het hoofd dezer plaats, had tot stand gebragt, ten einde daardoor eene gemakkelijker kommunikatie te hebben met zijne woning. Daar de grond echter, gelijk wij reeds zeiden, zeer zandig is, spoelden de oevers gedurig meer af, zoodat thans, uit de smalle sloot, zich een riviertak heeft gevormd van ten minste 15 passen breedte.

Bij den gezaghebber bleef ik overnachten en had ik het zeer goed. Den volgenden morgen vertrok ik vroegtijdig met een overdekte praauw, welke de gezaghebber mij bezorgde, met acht roeijers en een stuurman of „djoeroemoedi", die mij tevens tot gids zou strekken. Met dit reisgezelschap werkte ik de rivier Mempawa weder verder op. Zij ontspringt in den oostelijken bergketen van den goenoeng Pandan, en kronkelt van daar, met vrij groote snelheid en in scherpe bogten en zuidwestwaartsche rigting, door het rijk, waaraan zij haren naam schenkt. Van de kampong Siantan verder op, was hare breedte verschillend, maar ging zij 50 passen nergens te boven. Overal zagen wij vlakke oevers, met alang-alang en ondoordringbare bosschen en wildernissen begroeid. Vroeger waren zij bewoond, maar een slecht en despotisch bestuur, oorlogen, misschien ook epidemische ziekten of andere oorzaken hebben de menschen van hier verdreven, zoodat wij thans slechts op woestenijen onze blikken vestigden, waar eene weelderige Indische vegetatie een oppermagtig gebied voert, maar waarin bijna alle sporen van menschelijken arbeid zijn verdwenen. Ik zeg „bijna," want hier en daar meende ik nog de plek te kunnen onderscheiden, waar eene kampong gestaan had, of waar eene ladang was aangelegd geweest, en menigwerf werd mijn vermoeden bevestigd; want op mijne vraag noemde de djoeroemoedi niet zelden den naam van het lang reeds verdwenen dorp.

Toen wij eenige mijlen ver door deze eenzame streek de rivier waren opgevaren, zag ik op den linkeroever een nog werkelijken kampong, indien men aan een viertal huizen dien naam wil geven. De inboorlingen willen dat; zij verklaren het voor een kampong en noemen haar Sitikit. Wij roeiden er voorbij en vervolgden nu onzen togt door eene onafgebroken wildernis, zonder eenige afwisseling hoegenaamd, tot op 30 mijlen afstand van Siantan. Daar lag aan den regteroever een ladang, die door den djoeroemoedi „Mendetong" werd genoemd. Waarschijnlijk zal echter deze akkergrond de eer eener afzonderlijke benaming wel te danken hebben aan eene soort van versterking, die vroeger daartegenover, op den linkeroever der rivier, zich verhief en waarvan de sporen nog zigtbaar waren. 't Moet een Chinesche benting geweest zijn, bestaande uit een gepalisadeerde redoute, met in- en uitspringende hoeken.

Bij de overblijfselen van dit fort begaf ik mij aan den wal. Ik liet de praauw achter en trok, van den djoeroemoedi, die mij als gids zou dienen, en eenige roeijers vergezeld, het binnenland in. Onze weg leidde door de wildernis, die hier en daar bijna ondoordringbaar was. Toen wij ongeveer 300 passen hadden afgelegd, kwamen wij aan een gemetseld Chi-

neesch graf, en op korten afstand van daar nam een uitgestrekt diep moeras een aanvang. Hoe daar over te komen? Gelukkig, dat hier althans de menschelijke hand werkzaam was geweest, want anders zou 't onmogelijk zijn. Over dit moeras had men eene brug gelegd. Op eene stelling, ongeveer vijf voet hoog boven den grond, had men een voetpad gemaakt van planken van ijzerhout. Verbeeld u zulk een brug 1344 passen lang en waartoe men 224 planken had gebezigd, en gij zult erkennen, dat daaraan vrij wat arbeid moet zijn te koste gelegd, vooral wanneer gij bedenkt, dat het ijzerhout zeer moeijelijk te bewerken is.

Deze brug betrad ik, maar ik moet bekennen niet zonder huivering. Immers het was een in de lucht zwevend voetpad, niet meer dan een voet breed, en zonder leuning, zoodat men goed moest zorgen geen mispas te doen, of 't evenwigt niet te verliezen. Voeg daarbij, dat het reeds meer dan veertig jaren oud is, zoodat het, hoe 't ijzerhout ook gehard moge zijn tegen de vernielingen van den tand des tijds, toch op vele plaatsen reeds vrij wat geleden had; terwijl het bijna overal dik met mos was begroeid, 't geen het gaan er over, ook door gladheid, niet weinig bemoeijelijkte. Maar met moed betraden wij deze zonderlinge brug; met voorzigtigheid, zetten wij, voet voor voet, onzen togt er over voort, en zonder ongelukken bragten wij dien ten einde. Zij beloonde onze inspanning en moeite door ons aan een goed, droog voetpad te brengen, 't welk aan haar uiteinde een aanvang nam.

Niet weinig waren wij met deze verwisseling verblijd, en opgeruimd en vrolijk trokken wij langs dezen weg verder. Maar slechts kort duurde die vreugde, want toen wij naauwelijks 800 passen op den harden grond hadden afgelegd, stuitten wij op nieuw op een moeras, dat al weder op dezelfde halsbrekende wijze moest worden overgetrokken. Twee voordeelen bood het echter aan boven het eerste. De brug was slechts twee voet boven het moeras verheven en zij was veel korter, want zij was slechts uit een negentig-tal planken zaamgesteld. Ook het ijzerhout van deze brug had zich, gedurende de halve eeuw die zij gelegen had, nog al vrij goed gehouden, zoodat wij zonder ongelukken er over kwamen.

Aan de overzijde begonnen zich teekenen van leven en het aanwezen van menschen te vertoonen. Een voetpad leidde ons weldra door ladang's (rijstvelden), die de blijken droegen van nog pas bebouwd te zijn. Weldra zagen wij eene vallei voor ons, door talrijke heuvelen ingesloten, en in die vallei vertoonden zich verspreid en schilderachtig tusschen het geboomte verscheiden woonhuizen, die de kampong Pinang vormden, welke wij weldra hadden bereikt.

't Waren allen Chinezen, die de kampong in deze vallei bewoonden, maar ook de heuvelen, die haar omgaven en wier hoogte 400 voet niet te boven ging, waren bewoond. Daar hielden Dajak's hun verblijf, een volkstam, die als de eigenlijke aborigines van Borneo moet worden beschouwd en die mij zoo veel belang inboezemde, dat ik elke gelegenheid

te baat nam, om er beter mede bekend te worden. Daarom beklom ik ook den volgenden dag, den 9den Oktober, deze heuvels en riep ik de gastvrijheid der hier wonende Dajak's in. Zij werd mij in de ruimste mate verleend, en 't geen ik, zoo hier als elders, van dezen volkstam heb vernomen, wat ik van hunne zeden en gewoonten heb gezien en gehoord, zal ik straks verhalen.

Den 11den Oktober daalde ik van de heuvels weder naar de vallei, vertoefde nog eenigen tijd in de kampong Pinang, en nam toen de terugreis aan naar Mendetong, langs denzelfden weg, dien ik gekomen was. Zonder tegenspoeden hadden wij weldra de houten voetpaden achter ons, en tegen 't vallen van den avond bereikten wij de praauw en de roeijers in de rivier, die wij te Mendetong hadden achtergelaten.

Zoodra den volgenden dag de eerste schemering zich aan den gezigteinder liet zien, roeiden wij de Mempawa verder opwaarts. Zonder eenige afwisseling vertoonden zich aan beide zijden weder dezelfde eentoonige oevers, overal met de eeuwig groene vegetatie digt begroeid, en geheel beroofd van alles, wat naar kultuur gelijkt. Tegen twaalf uur in den middag zagen wij het eerste spoor van menschelijk leven aan den linkeroever. Daar verhief zich eene, op zich zelf staande, Chinesche woning, maar door werken, die er om waren aangelegd, in eene versterking herschapen. Immers die woning was omgeven van eene soort van redoute, met bastionvormige en uitspringende hoeken, waarin schietgaten voor lila's en ander klein geschut waren aangebragt. 't Geheel was in zulk een toestand, dat zoowel de rivier als het land er door bestreken kon worden. Tachtig tot honderd man kunnen zich in dit fortje staande houden, en naar 't mij voorkwam had het de bestemming om tot een retranchement te dienen voor de Chinesche bevolking van de kampong Toho, die ik thans een bezoek wilde brengen.

Bij het fortje, dat den naam draagt van Loeboe Poeing, stapte ik aan wal. Ik liet de praauw en eenige roeijers er weder achter, om een togt binnen 's lands te ondernemen. Een goed voetpad liep van hier midden door de bosschen en wildernissen; wij volgden dat, en na omstreeks anderhalf uur in zuid-oostelijk rigting van Loeboe Poeing te hebben afgelegd, bereikten wij des namiddags ten drie ure de kampong Toho.

Ook hier genoot ik bij de Chinezen, die bij uitsluiting dit dorp bewonen, eene vriendschappelijke ontvangst en bejegening. Zij lieten het mij noch aan voedsel noch aan eene goede slaapplaats ontbreken. Den volgenden dag (den 13 October) besteeg ik eenen berg, niet verre van de kampong Toho verwijderd, en die den naam draagt van boekit Niboeng. Ik had van daar een heerlijk uitzigt op een groot deel van het rijk van Mempawa. Overal, zoo ver mijne oogen reikten, vertoonde het zich door bergen begrensd, maar overigens vlak en boschrijk; terwijl enkele groene velden en bebouwde landen de bewijzen leveren, dat die bosschen niet geheel en al onbewoond zijn. In 't meer oostelijk gedeelte bespeurde ik tusschen de bergen en heuvels kleine valleijen, die mede de sporen opleverden, dat zij bewoond zijn.

De boekit Niboeng was de uiterste grens van mijnen togt. Toen ik dezen berg verlaten en Toho bereikt had, keerde ik nog denzelfden dag van daar naar Loeboe Poeing terug; en na mij hier weder ingescheept te hebben, namen wij de terugreis aan, die vrij wat spoediger ging, dan de heenreis, dewijl wij nu den krachtigen stroom in ons voordeel hadden, en die zonder eenigen tegenspoed of merkwaardig voorval werd afgelegd.

Mempawa is een schoon, vruchtbaar rijk. Het levert goud, rijst en andere veldvruchten op, en is voor bijna elke kultuur geschikt, bijzonder voor koffij, suiker en peper. De hoofdplaats, die denzelfden naam Mempawa draagt, ligt op een paar uren afstand van het zeestrand, aan den oever der rivier, tegen de helling van een berg. De vorst, die hier regeert, voert den titel van panumbahan, en erkent de opperheerschappij van den sulthan van Pontianak. Volgens opgaven, die ik heb verkregen, bestaat de bevolking, waarover hij gebied voert, uit een aantal van 10,400 zielen, namelijk:

Chinezen	4,000
Maleijers	1,600
Dajaks	4,800
Te zamen . .	10,400

Het talrijkste deel der bevolking is alzoo dat, 't welk door de Dajak's gevormd wordt, en 't is dan ook voornamelijk over dezen, zoo belangrijken en aller belangstelling verdienenden, volkstam, dat ik thans nog eenige bijzonderheden wil mededeelen.

Gelijk uit dit verhaal van mijnen togt door het rijk van Mempawa in 1846 reeds gebleken is, heb ik bij die gelegenheid eenigen tijd onder hen en in hunne woningen doorgebragt. Later werd mij die gelegenheid nog menigwerf geschonken, zoodat de losse opmerkingen omtrent hunne zeden, gewoonten, karakter, levenswijze en andere bijzonderheden door mij in persoon zijn gemaakt.

De Dajak's wonen gewoonlijk op de hellingen van bergen; daar zijn hunne huizen ingerigt voor verschillende van drie tot soms veertien huishoudingen; gij kunt dit, bij het intreden van het huis, al dadelijk aan het aantal haarden zien, die het bevat.

Hunne kleeding is zeer eenvoudig of liever schraal. Over 't algemeen zijn zij bijna geheel naakt, behalve éénen over het midden vastgemaakten band, van boomschors of linnen vervaardigd, die van daar tusschen de beenen is doorgetrokken, en alzoo die deelen bedekt, welke ook zelfs de meest woeste volkeren gewoonlijk verbergen. Sommigen dragen zeer korte pantalons of sarong's, die het ligchaam van het midden tot aan de knieën bekleeden. Gelijk de meeste inboorlingen van den Indischen archipel is om hun hoofd een doek gewonden. Zij dragen die echter op zeer verschillende wijze; sommigen hebben in dat opzigt de gewoonte der Maleijers aangenomen, vooral zij, die meer met de strandbewoners in aanraking komen.

Met een gewoon touw bevestigen zij om het lijf hunnen „koppensneller.” ’t Is een soort van sabel, waarmede zij de moorddadige gewoonte volbrengen, die onder hen nog maar al te zeer in zwang is, de bloeddorstige gewoonte van op den, geen kwaad vermoedenden, voorbijganger aan te vallen, hem het hoofd van den romp te scheiden, en daarmede als in triomf huiswaarts te keeren. Dit wapen is in een houten scheede gevat. Aan de binnenzijde der scheede zijn nog twee kleine mesjes aangebragt, waarvan het eene dient, om het gesnelde hoofd, wanneer het bij den eersten aanval niet geheel van den romp mogt gescheiden zijn, daarvan volkomen los te maken, terwijl het andere bestemd is, om den schedel kaal te scheren en het hoofd geheel te zuiveren, gelijk wij straks nader zullen zien. Voorts ziet men nog aan de binnenzijde der scheede drie bamboezen kokertjes, bestemd tot het bergen van een vuurslag, wat olie en naaigereedschap.

In weerwil dezer bloeddorstige gewoonte leeft de Dajak stil en vreedzaam. Hij is slechts met één vrouw gehuwd; de veelwijverij schijnt bij hem niet in gebruik, ofschoon er enkelen zijn, die hierop eene uitzondering maken.

De vrouwen kleeden zich met een korte sarong, die het ligchaam slechts van het midden tot aan de knie dekt, en dus het bovenlijf en den boezem geheel bloot laat. Om het midden dragen zij banden van geverwde rotan, met ringen en koralen van glas of steenen op eene zonderlinge wijze opgesierd; de ooren zijn met een paar kleiner ringen getooid, welker maaksel in vorm weinig van het Europesche fabrikaat verschilt, en die gewoonlijk door Chinezen worden aangevoerd en verkocht.

De vrouwen zijn over het algemeen blanker van kleur dan de Maleische vrouwen; hebben een middelmatige, doch zeer geëvenredigde taille; zijn goedig en minzaam van karakter, en schijnen bestemd, om het huiselijk geluk van hare echtgenooten te volmaken. Een volle boezem, poezelige armen en ronde schouders kenmerken deze inboorlingen van het gebergte als de niet het minst bedeelden van haar geslacht.

De huizen der Dajak’s zijn in bouworde zeer onderscheiden van die der Chinezen en Maleijers. Zij bouwen gewoonlijk van zes tot tien voet uit den grond. De huizen zijn van voor- en achter-gallerijen voorzien, die echter niet overdekt zijn en verschillende breedte hebben, van twaalf tot zelfs twee-en-twintig voet. Deze gallerijen dienen om padi en andere voorwerpen te drogen.

Van deze voorplaats komt men, door twee, drie of meer ingangen, in het voor-vertrek, ’t welk even zoo veel stookplaatsen bevat als er huishoudingen in de woning aanwezig zijn. Dit vertrek neemt ongeveer de helft van het huis in. De andere helft is weder in even zoo vele kleine kamertjes verdeeld, als er huisgezinnen zijn. In ieder dezer kleinere vertrekken vindt men op nieuw eene keuken, en een of twee kleine bali-bali’s. Een dezer bali-bali’s is bestemd tot het bergen van eenige bamboezen kokers, waarin het water gehaald wordt. Van deze bamboezen zijn het grondvlak

en het bovenvlak gesloten; zij zijn bovendien van een handvatsel voorzien, en in het cilindervormige gedeelte is een gat gemaakt, waaruit gemakkelijk gedronken kan worden. De andere bali-bali dient tot berging van het keukengereedschap, dat zeer eenvoudig is en slechts uit eenige Chinesche borden, ijzeren pannen en dergelijken bestaat. Achter deze kook-plaats is een klein vierkant gat gemaakt, dat de dienst doet van hetgeen in de logementen met „n°. 100" wordt aangeduid. Zij slapen op een matje op den grond, die uit een vloer van gespleten bamboe (sasak) bestaat; en zij dekken zich met boomschors.

Bij eenigen vindt men de weelde van kookgereedschappen in 't geheel niet. Willen zij eten, dan kappen zij een stuk jonge bamboe, en koken daarin hunne rijst en sajor (groente); deze laatste bestaat gewoonlijk uit eenige kruiden en bladeren. Voorts hebben zij in het eerste vertrek van het huis zware houten blokken, waarin zij hunne rijst zuiveren (tombok). Een klein bamboezen toestel, met een, een weinig gebogen, ijzeren schoteltje, waarin wat „minjak kawang" (eene soort van olie) gebrand wordt, verlicht hunne kamers. Dezelfde olie gebruiken zij ook wel bij de rijst.

De huisdieren, die zij er op na houden, zijn: katten, honden en varkens; de laatsten logeren onder het huis, en maken het verblijf daarin niet zeer aangenaam.

De Dajak, wij meenen deze getuigenis met de meeste vrijmoedigheid te mogen afleggen, is noch dom noch lui; twee eigenschappen, waarmede men, ten opzigte van de inboorlingen van den Indischen archipel, nog al mild en vrijgevig is. De Dajak is bovendien goedaardig van karakter; geen valschheid of achterdocht zijn op zijne gelaatstrekken te lezen. Niets heeft hij van de lastige en onbeschaamde nieuwsgierigheid, die de Maleijers vooral op Borneo veelal kenmerkt. Dit maakt, dat het verblijf bij hen zeer aangenaam is. Ik althans moet verklaren, dat ik genoegelijke dagen onder deze „koppensnellers" heb doorgebragt. Het slaafsche en kruipende, waaraan men bij de Javanen gewoon raakt, is den Dajak geheel onbekend; hij ontvangt ieder gul, den vreemdeling, zoolang hij hem niet kent, wel eenigzins schuw, maar hij buigt zich niet voor hem in 't stof, evenmin als hij hem bestormt met fijn ingekleede, maar toch wantrouwende vragen. Hij vraagt hoogstens aan de geleiders, wie de vreemdeling is, dien men tot hem brengt, en wat hij van hem komt vragen; hieromtrent gerustgesteld, blijft hij in zijn gewone doen. Wilt gij zijne toegenegenheid en vertrouwen winnen, deel dan eenige kleine geschenken uit, wat koralen van mindere soort, wat zout, wat tabak en dergelijken. Gij zult zien hoe vertrouwelijk mannen, vrouwen en kinderen dan al spoedig om u gaan zitten en hunne siri gemeenschappelijk met u eten, terwijl zich in den geheelen omtrek, als op vleugels van de faam, de mare verspreidt, dat de aangekomen vreemdeling geschenken uitdeelt. Dan ontvangt uw gastheer weldra van alle zijden gasten, die u hunne opwachting maken, maar u met geen bedelen of verzoeken lastig vallen. Nooit vragen zij iets, maar wordt hunne begeerte, door 't een of ander dat zij zien, zoodanig opgewekt, dat

zij haar niet langer kunnen beteugelen, dan laten zij u dit door eenen der geleiders beleefd maar openhartig te kennen geven. In hunne huizen zijt gij veilig, en wordt gij gastvrij onthaald. De vreemdeling en zijne geleiders ontvangen van ieder huisgezin der woning, waarin hij zijn intrek neemt, eene zekere hoeveelheid rijst en één ei ten gebruike. Kippen moet de gast, zoo hij die verlangt, zelf koopen; hij betaalt daarvoor 20 cents koper het stuk.

Zonder zich eenigzins te bedenken antwoordt de Dajak op elke hem gedane vraag. Hij heeft het gaarne, dat de vreemdeling vrij en onbeschroomd in zijn huis omziet. Zoo had ik, tot mijne niet geringe verwondering, volkomen vrijheid, om zelfs in hunne slaapkamers door te dringen, waarin de vrouwen mij minzaam alles aanwezen, waarin ik belang stelde of waaromtrent ik opheldering vroeg.

De Dajak houdt veel van sterken drank, vooral van arak; maar als hij daaraan gebrek heeft dan drinkt hij sagueer (palmwijn), dien hij van den sagoboom tapt, gelijk de Maleijers op Sumatra en zoo veel andere volkeren van den Archipel doen.

Het voedsel der Dajak's bestaat in rijst, obis, glattie, sajor, en ofschoon zij varkensvleesch, kippen, apen, slangen en ander wild nuttigen, is vleesch voor hen toch geene noodzakelijke behoefte. Het gebruik van rundvleesch verbiedt hun het bijgeloof.

Zout heeft de Dajak schaarsch, vooral zij, die diep in het gebergte wonen en weinig gemeenschap met de zee hebben. Het zout even als de tabak kunnen zij niet anders verkrijgen dan van hunne vorsten tegen een verschrikkelijken woekerwinst. Die vorsten hebben daarvan een soort van monopolie gemaakt. En even willekeurig als zij hierin te werk gaan, even despotisch regeren zij de arme Dajak's. Men weet, dat op Borneo de vorsten overal Mohammedaansche overweldigers zijn, die de Dajak's als ongeloovigen uitplunderen. Zij eigenen zich naar willekeur alles toe wat hun goed dunkt. De grootste weldaad, die het Nederlandsche Gouvernement aan dezen volkstam kan bewijzen, zou daarin bestaan, dat het den Maleischen invloed op het lot dezer menschen temperde of geheel wegnam. Dan zouden de Dajak's zich ongetwijfeld ontwikkelen en zich als een arbeidzaam en nijver volk doen kennen. Thans is dat onmogelijk door den druk, waaronder zij leven. De Maleische vorst, onder wien zij gesteld zijn, zuigt hen uit. Hij verkoopt hun zout, tabak, ijzer, enz.; die artikelen dringt hij zijnen onderdanen op voor eenen willekeurig door hem bepaalden prijs, waarvan zij niets mogen afdingen. Al wie geen geld heeft, wordt gedwongen, die voorwerpen op krediet aan te nemen, welk krediet van het planten tot het oogsten der padi duurt; is dat gelukkig tijdstip daar, dan komt de zendeling van den vorst zijn voorschot vorderen, op eene wijze dat het verschuldigde menigwerf dubbeld wordt betaald.

De godsdienst der Dajak's bestaat, gelijk men van zulk een onbeschaafd volk verwachten kan, uit een grof heidendom. Hun voornaamste afgod noemen zij *Joebada*, tot wien zij echter nimmer gebeden opzenden. Betrek-

ken zij eene nieuwe kampong of leggen zij een ladang aan, dan worden op eenigen afstand houten beelden geplaatst met opgehevene armen. Aan deze beelden offeren zij kippen, rijst enz.; en op die plaats roepen zij *Joebada* aan, om hen voor ziekten te bewaren.

Den vogel „ketto" genaamd, een klein wit diertje dat aan den hals eenige roode vederen heeft, raadplegen zij bij iedere voorkomende gelegenheid. Aan dat vogeltje schrijven zij veel kracht toe. Voorts hechten zij bijgeloof aan de tanden van den kaaiman. Zij trachten in 't bezit daarvan te geraken, en hebben zij die bij zich, dan wanen zij zich ontoegankelijk voor velerlei rampspoed en onkwetsbaar, terwijl zij, op welke ongebaande wegen zij zich ook bevinden, nimmer kunnen verdwalen.

Alles wat naar eenige tijdrekening zweemt is bij hen geheel onbekend, behalve die, welke zij aan den stand der maan ontleenen. Eene maand is bij hen de tijd begrepen tusschen het eerste en laatste vierendeel der maan. Weken of namen der dagen, kennen zij in 't geheel niet.

In 't voorbijgaan heb ik reeds iets gezegd van de betreurenswaardige gewoonte der Dajak's, die onder den naam van „koppensnellen" bekend is. Die gewoonte is diep in de zeden ingedrukt. Wel is waar maken de Dajak's, die in het rijk van Mempawa wonen, zich daaraan niet zooveel schuldig als anderen, die minder direkt onder het oog van een gevestigd gezag leven. Maar al onthouden zij zich in 't rijk van Mempawa veelal van dien gruwel, of zij echter niet eens in andere streken, uit afgodisch fanatisme of roofzucht, dit onmenschelijk bedrijf uitoefenen, zou ik niet durven bevestigen noch tegenspreken. Dit is ondertusschen zeker, dat ik bij hen meer dan eens gesnelde koppen van Dajak's uit Seribas en Serawak gezien heb. Met zelfvoldoening vertoonen zij den vreemdeling die zegeteekenen hunner zwarte daden; geen veldheer kan met meer genoegen op een slagveld terugblikken, waarop hij eens als overwinnaar streed, dan de Dajak op de treurige overblijfselen van zijn ongelukkig slagtoffer zijne oogen vestigt; hij draait den schedel, onder het verhaal zijner heldendaad, heen en weder, als wilde hij zich iedere spiertrekking van het weleer bevleeschte, doch onder zijn moordbijl gevallen, bekkeneel in het geheugen terug roepen.

Het snellen van menschenhoofden heeft bij hen niet op bestemde en vaste tijden plaats. Evenmin is het verhaal van sommige reizigers waarheid, dat geen Dajak zou mogen huwen, zonder eenige gesnelde schedels te kunnen vertoonen. Dat is niets meer dan een verdichtsel. De Dajak gaat uit, om een hoofd te snellen, wanneer hij er lust in heeft, vooral echter bekruipt hem die lust na het planten of oogsten van zijne padi. Dan raadpleegt hij den boerong ketto; heeft deze hem naar wensch geantwoord, zoo gaat hij uit en zoekt eene prooi, onverschillig wie. Hij legt zich in hinderlaag en wacht tot iemand zich vertoont. Nadat hij zijn slagtoffer bespied heeft, kruipt de sluipmoordenaar digt aan den weg, dien de ongelukkige voorbij moet, gedekt door alles wat hem slechts dekken kan. Is de ongelukkige reiziger, argeloos en zonder te vermoeden wat hem wacht,

in de nabijheid van zijnen vijand gekomen, dan springt de moordenaar, met eene verwonderenswaardige snelheid, uit zijne schuilplaats te voorschijn, werpt tegelijk eene, met weerhaken voorziene, lans in het ligchaam van zijne prooi, en eer deze zich tot verdediging kan stellen, rolt reeds zijn hoofd op den grond, het hoofd misschien van iemand, die echtgenoot en vader is, de verzorger eener behoeftige familie!

De moordenaar bergt het hoofd van den verslagenen in een daartoe vervaardigd mandje en ijlt huiswaarts, terwijl hij, al vlugtende, de bij zich dragende ranjoe's (pennen van bamboe met scherpe punten) in den weg plant, ten einde het vervolgen te beletten.

Te huis gekomen, wordt het hoofd geschoren, gezuiverd, gedroogd, en als een zegeteeken in het voorvertrek opgehangen. De oogholten van den schedel worden voorzien van kleine witte schelpjes, die er den vorm van oogen aan moeten geven, terwijl de neus door een stukje gesneden hout vervangen wordt.

Na het snellen van een hoofd geeft de Dajak een feest, 't welk hem dikwerf van *f* 50 tot *f* 60 kost. Niet zelden moet hij zich daartoe in schulden steken. 't Gebeurt ook wel eens dat het hoofd tusschen twee kampong's wordt gedeeld, en dan zijn beiden gehouden, ieder de helft der kosten te dragen.

Bij zulk een feest verschijnen de held, die de afschuwelijke daad volbragt, en zijne familie in hunne beste plunje; zij worden met loftuitingen overladen, iets waardoor men het geweten in slaap wiegt en het zwarte der daad bedekt. De held rijst in de achting der menigte, naarmate hij meer schedels van, door hem gevelde, slagtoffers kan vertoonen. De tanden der verslagenen worden tot halssieraden gebruikt.

Het huwelijk is bij hen in zeker opzigt een zaak van publiek belang, waarbij de personen, die door het huwelijk verbonden worden, niet veel hebben in te brengen. De oudsten van de kampong raadplegen met elkander, zoodra er een huwbaar voorwerp in het dorp is. De meest bejaarde van allen gaat, zonder daartoe door den jongeling uitgenoodigd te zijn, tot het meisje en vraagt haar ten huwelijk voor hem, wien men daartoe heeft bestemd. Zoo deze tegen dien jongeling geene bezwaren heeft in te brengen, worden de ouders van het meisje aangesproken. Deze geven hunne toestemming, zoodra velen uit de kampong het huwelijk gepast vinden. Daarna wordt de toestemming des jongelings gevraagd en ten laatste die zijner ouders.

Na alzoo de algemeene toestemming te hebben verkregen, wordt aan de bruid andermaal gevraagd, of haar bruidegom haar mag worden voorgesteld, iets dat altijd eenige dagen na de algemeene toestemming geschiedt. Heeft zij dit toegestaan, dan wordt den bruidegom gevraagd of hij wil voorgesteld zijn.

Hij gaat dan, van zijne familie vergezeld, onder weg den boerong ketto raadplegen. Heeft deze naar wensch geantwoord, dan zet zich de geheele stoet midden op den weg neder, om siri te eeten. Als dit is afgeloopen

vervolgt men den togt, en al gaande wordt de vogel ten tweeden male geroepen; antwoordt hij ook nu, dan begeeft zich de bruidegom, zonder verder oponthoud, naar het huis zijner bruid, ook weder gevolgd door den geheelen stoet, die zich voor den ingang der woning van het meisje nederzet. De oude koppelaar, die het huwelijk heeft tot stand gebragt, dient den bruidegom bij de bruid aan, waarna deze wordt toegelaten.

Er heeft, bij deze trouwplegtigheid, geene liefdesverklaring plaats; geene duizend eeden van trouw en standvastigheid worden afgelegd; de bruid en bruidegom wisselen hunne siridozen, en eten wat siri, en — — hiermede is de gansche ceremonie afgeloopen.

De wederzijdsche ouders geven voorts feesten, waarbij de zegen van den *Joubade* voor de jonggehuwden wordt afgesmeekt. Daar de Dajak's van Mampawa zeer arm zijn, bedraagt de bruidschat natuurlijk ook zeer weinig.

Dit alles geschiedt wanneer de raadpleging van den boerong ketto naar wensch is uitgevallen. Heeft echter de vogel niet naar behooren geantwoord (hetgeen daarin moet bestaan, dat hij eens links en eens regts van den weg zijn geluid doet hooren), dan keeren de bruidegom en die hem vergezellen terug. Na negen, elf of vijftien dagen, of na eene maand, hervatten zij den togt, en niet zelden wacht de lieve bruid verscheiden maanden met smart op den haar aangeboden man, dien de onmêedogende ketto steeds van haar gescheiden houdt. Dikwijls is de vogel zelfs de onschuldige oorzaak der verbreking van de huwelijksvraag.

Ook bij het sterven speelt het bijgeloof eene groote rol, gelijk dit bij zooveel inboorlingen en volkstammen van den Archipel het geval is. De overledene wordt door alle naastbestaanden beweend; het lijk wordt met rijst overstrooid, terwijl mannen en vrouwen, onder een vreesselijk geschreeuw en getier, met lansen en parang's naar de deur steken en houwen of liever in 't wild schermen, om den boozen geest te verdrijven, die hunnen dierbaren afgestorvene vermoord heeft. Daarna wordt het lijk in een, van boomschors gemaakt laken genaaid en begraven. In het plaatsen der graven bestaat geen orde of regel. Van drie tot zeven dagen worden de dooden beweend. Hunne plunje wordt op een matje voor den ingang van het huis gelegd, en daar zet zich de familie om heen, om den vroegeren eigenaar dier plunje te betreuren.

N. D. L.

Een voorbeeld van de bescherming der inlandsche bevolking op Java, onder het tegenwoordige stelsel.

Bij de diskussiën over het reglement op het beleid der regering van Nederlandsch Indië, in de Tweede Kamer der Staten-Generaal gevoerd, is van de zijde der tegenstanders dier wet, krachtig aangedrongen op eene wijziging der positie, die tegenwoordig de inlandsche hoofden, en speciaal de regenten, in het bestuur van Java innemen. Hun stelsel kwam hoofdzakelijk hierop neder. Geef aan die hoofden eene betere en vaste bezoldiging uit 's lands kas; beschouw hen als ambtenaren van het Gouvernement, die alleen van dat Gouvernement, niet van hunne geboorte of persoonlijkheid, hun gezag ontleenen; stel hen onder eene behoorlijke kontrole van Europesche ambtenaren; en verbied hun eenige inkomsten te heffen van de bevolking, eenige heeredienst van haar in hun persoonlijk belang te eischen. Daardoor alleen, zoo beweerde men, zou het mogelijk worden, art. 55 iets meer te doen zijn, dan een klinkende volzin, een nudum praeceptum; daardoor alleen zou de Gouverneur-Generaal in de gelegenheid en de mogelijkheid worden gesteld, om aan de voorschriften van dat artikel te voldoen, wanneer het beveelt: „De bescherming der inlandsche bevolking tegen willekeur, van wien ook, is een der gewigtigste pligten van den Gouverneur-Generaal. Hij zorgt, dat de besturende ambtenaren de daaromtrent bestaande of nader uit te vaardigen verordeningen stiptelijk nakomen, en dat den inlanders overal gelegenheid gegeven worde, om vrijelijk klagten in te leveren."

Indien ooit iemand in de gelegenheid is geweest, om de juistheid en waarheid van dit stelsel der tegenstanders van de wet in de praktijk te ondervinden, dan was het de man, die in 1849 en 1850 de betrekking van Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië bekleedde, de heer J. J. ROCHUSSEN. De ellende, welke in die jaren de bevolking van Demak en Grobogan heeft geteisterd, zoodat deze gansche uitgestrekte landstreek geheel ontvolkt is geworden, moet grootendeels worden toegeschreven aan wanbestuur en verkeerde praktijken van inlandsche hoofden, en aan de magteloosheid van den Gouverneur-Generaal om, in den tegenwoordigen toestand en met het ook bij het nieuwe regeringsreglement aangenomen stelsel, die verkeerde handelingen tegen te gaan. Dit is door hem zelven gedeeltelijk erkend. Immers zijne verontschuldiging bestaat hierin: „ik heb het niet geweten" en „mijne bevelen zijn niet opgevolgd" *).

*) Zie *Toelichting en verdediging van eenige daden van mijn bestuur in Indië, in ant-*

Bij zekere gelegenheid heeft de Minister van Koloniën, de heer C. F. PAHUD, zijne bevreemding te kennen gegeven, dat men altoos terugkwam op die droevige gebeurtenis van Demak en Grobogan in 1849 en 1850. Wij hebben daarvoor twee redenen. De eerste is, omdat men de middelen nog niet heeft aangegrepen, die de herhaling dezer rampen in die gewesten, voor zoo ver dit in 't menschelijk vermogen ligt, kunnen voorkomen; men heeft wel iets gedaan, maar men heeft niet verrigt wat door deskundigen als de eenige afdoende verbetering is voorgesteld; en als een gevolg hiervan schijnt dan ook nu weder een vreesselijke volksramp die ongelukkige landen te teisteren, want de berigten omtrent den laatsten oogst luiden zeer ongunstig; duizenden bouws sawah's zijn op nieuw vernield. Maar er is nog eene andere reden, waarom naar onze meening gedurig op Demak en Grobogan gewezen moet worden. Wat daar gebeurde is geen geïsoleerd feit, en de oorzaken van het kwaad, dat zich daar in al zijne afgrijsselijkheid vertoonde, zijn overal in meerdere of mindere mate aanwezig, want die oorzaken liggen in het stelsel, dat men volgt ten opzigte der inlandsche hoofden.

Wij kunnen ons niet bedwingen de woorden af te schrijven van den heer ROCHUSSEN, waarin hij de schuld van het wanbestuur in Demak en Grobogan van zich afwerpt en op den resident van Samarang, den heer A. A. BUIJSKES, tracht te schuiven *).

„Onder de redenen, waarom misgewassen in Nederlandsch Indië zulke noodlottige resultaten hebben, behoort vooral ook, dat de rijst geen artikel is, 't welk in die heete landen langen tijd kan worden bewaard; ofschoon dit van de padi minder kan gezegd worden is het toch eene waarheid, dat er slechts zelden een belangrijke voorraad van vroegere gewassen in de magazijnen aanwezig is; waaruit volgt, dat, met vergelijking tot Europa, de voorraad van een vorigen oogst altijd zeer gering is. Valt de oogst dus slecht uit, dan heerscht er al zeer spoedig schaarschte, volgen twee ongunstige oogsten elkander op, dan bestaat er gebrek. Met het oog op den, uit een natuurlijke oorzaak reeds zoo ongunstigen toestand der drooggemaakte lage vlakte van Demak, had ik den resident bijzonder aanbevolen, alle nevenbezwaren, welke dáár voor de bevolking hinderlijk mogten zijn, uit den weg te ruimen. Van dien hoofdambtenaar vernomen hebbende hoe zwaar de tabakskultuur op de bevolking drukte, werden er, deels met opofferingen van gouvernementswege, deels door de belangen der kontraktanten ondergeschikt te maken aan die der bevolking, zes van de acht tabaksondernemingen ingetrokken; zoodat er in 1849 slechts twee meer overig waren, hebbende te zamen geene grootere aanplant dan van 225 bouws. Voorts had ik stelligen last gegeven, dat de bevolking der bedoelde afdeelingen van de verpligte heeredienst voor de vestingwerken zoude ontheven worden, zoo

---

woord op sommige vragen van Jhr. J. P. CORNETS DE GROOT VAN KRAAIJENBURG, *oud-raad van Indië, door* J. J. ROCHUSSEN, *minister van staat, oud-Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië.* 's Hage 1858. blz. 141 en volgenden.

*) Zie *Toelichting* enz. blz. 148 tot 150.

mede, dat het misbruik zou ophouden, om eene soort van belasting te heffen onder de benaming van „rodjo poendoetan", bestemd tot aankoop van materialen voor in heerendienst uit te voeren openbare werken, zoo als bruggen, postloodsen enz. Nu bleek echter uit de rapporten van den direkteur en den inspekteur der kultures in de 2de afdeeling, dat aan die bevelen niet of slechts zeer onvolledig voldaan was; dat de „rodjo poendoetan" niet afgeschaft was; dat de levering van koeli's voor de vestingen wel gestaakt, maar later, op den aandrang van de militaire genie, weder hervat was geworden; dat daarenboven, ondanks den teruggang in welvaart, de landrente jaarlijks was opgedreven en met zoo veel gestrengheid ingevorderd, dat de bevolking een gedeelte van hare buffels had moeten verkoopen, en dus hare landen niet had kunnen beploegen; dat de hoofden de bevolking knevelden en haar het haar toekomende loon voor kultuurdiensten voor een gedeelte onthielden; dat aan de bevelen tot aanplanting van „poelo widjo" (tweede gewas) de hand niet was gehouden; dat de resident niet diligent was geweest, noch ter zake van het weren van misbruiken, noch toen hem, reeds in het begin van 1849, bekend werd gemaakt, dat uit hoofde van gebrek aan ploegvee ⅓ der sawah's onbebouwd bleven, bij welke gelegenheid hij aan den assistent-resident antwoordde: „dat hij, resident, zich niet te zeer met het onbeplant blijven „der velden kon inlaten; maar dat het de zaak was van hem, assistent- „resident, en van den regent om te zorgen, dat het braak liggen der „sawah-velden werd voorgekomen."

„Aanvankelijk verkeerde ik in de meening, dat de resident, die bekend stond als een zeer regtschapen man en als bijzonder ervaren in zaken van binnenlandsch bestuur, en die vroeger zelf inspekteur van de kultures was geweest — zijnde hij bij mijne komst in Indië met de betrekking van direkteur over dien moeijelijken tak van bestuur aldaar bekleed, — zich behoorlijk, althans genoegzaam, zou hebben kunnen verantwoorden, waartoe hem herhaaldelijk de gelegenheid werd gegeven; doch hij schoot daarin zoo zeer te kort, dat ik mij genoodzaakt zag, hem na rijp beraad te ontslaan, met behoud van aanspraak op pensioen."

Wij hebben de verantwoording van den resident niet gelezen; maar wij houden er ons van overtuigd, dat hij even gemakkelijk de schuld zal kunnen werpen op den onder hem gestelden assistent-resident, als de Gouverneur-Generaal die, van zich af, op hem heeft trachten te wentelen. 't Verwondert ons, dat de heer ROCHUSSEN niet gevoeld heeft, dat, indien het tegenwoordige stelsel goed is, niemand anders dan hij zelf de schuld moet dragen, want volgens dat stelsel is het de Gouverneur-Generaal, die de bevolking moet beschermen tegen willekeur van wien ook. Wij hebben, bij de diskussiën over dat artikel, de onmogelijkheid aangetoond, dat de Gouverneur-Generaal dien pligt vervulle, tenzij een ander stelsel van bestuur worde gevolgd, en onder anderen aan de inlandsche hoofden eene andere positie worde gegeven. De heer ROCHUSSEN heeft onze meening bestreden, hij heeft het bestaande gehandhaafd en verdedigd, hij heeft met

dat bestaande de uitvoerbaarheid van de bescherming van de inlandsche bevolking door den Gouverneur-Generaal aangenomen; — welnu, indien dus niet in het stelsel de oorzaak ligt van het kwaad, dan is hij de eenige schuldige, en kan hij zich achter ondergeschikte ambtenaren niet verschuilen.

Maar wij zullen eene nieuwe gewigtige bijdrage leveren tot bevestiging der door ons verdedigde waarheid, dat de bescherming der inlandsche bevolking niet mogelijk is, zoolang de hervormingen in het inlandsch bestuur niet worden tot stand gebragt, waarop wij bij elke gelegenheid aandringen. Wij gelooven daardoor eene betere verdediging van de goede bedoelingen, en eene betere aanwijzing van de magteloosheid van den heer ROCHUSSEN, in de zaak van Demak en Grobogan, te leveren, dan hij zelf bij magte was te doen, door de valsche positie, waarin hij zich bevond, als handhaver en lofredenaar van het tegenwoordige stelsel. Die bijdrage bestaat in een opstel van een zeer verdienstelijk ambtenaar, gedurende de jaren 1849 en 1850 in Demak en Grobogan werkzaam, en die van nabij de zaken heeft gezien en gekend. Het opstel werd door hem vervaardigd, kort na het gebeurde, voor een zijner vrienden, die hem daarom had verzocht, en 't is ons ter plaatsing afgestaan.

De aanleidende oorzaak van den rampspoedigen toestand der bevolking, in de afdeelingen Demak en Grobogan der residentie Samarang, moet worden toegeschreven aan onvoorziene toevallen. Zij waren de mislukking van den padi-oogst en van het tweede gewas. Maar dat deze ellende zoo groot is geworden, dat de bevolking geen kracht had om aan den rampspoed weêrstand te bieden, dat is aan andere oorzaken toe te schrijven, die ik wat nader zal uiteen zetten.

Het is namelijk bekend, dat al de inlandsche ambtenaren in de afdeelingen Demak en Grobogan handel dreven in padi. De regent, de pateh en de wedono's zijn de voornaamste padi-handelaren. De resident heeft aan de hoofden sawah's gegeven, met het doel om hun eenige tegemoetkoming bij hun gering traktement te bezorgen. De hoofden hebben echter daarvan, gelijk te voorzien was, grof misbruik gemaakt door meer te nemen dan de resident toestond.

Het koopen van padi in den goedkoopen, en het verkoopen hiervan in den duren tijd levert groote winsten op, die de inlandsche hoofden, als aan geene policie of kontrôle ondergeschikt, niet hebben willen van de hand wijzen. In de meeste dessa's van Demak vond men geene schuur van eenig aanbelang, en waar die nog werden gevonden, waren zij het eigendom van hoofden of Chinezen.

Door de onbekendheid van den toenmaligen assistent-resident van Demak en Grobogan met zaken, de inlandsche huishouding betreffende, hebben de hoofden ruime gelegenheid gehad tot het begaan van allerlei soort van onbillijkheden bij het benoemen van dessa's-hoofden; immers velen van dezen zijn ontslagen, omdat zij de misdrijven der ambtenaren niet kon-

den goedkeuren en daartoe het gebied hunner dessa's niet hebben willen inruimen.

Tot bewijs hiervan kan dienen eene aanklagt tegen den wedono van Mangar, wegens afzetterijen, ingediend door den loerah DJAJA-MENGOLO, van de dessa Karang-païng, wiens vrouw vermaagschapt was aan den pangerang WIDJIL van Kadilangoe, welke laatste met dien wedono en den regent van Demak in vijandschap leefde. DJAJA MENGOLO diende de aanklagt in aan den assistent-resident. Dat dessa's-hoofd had zich te voren aan den kontroleur beklaagd, dat de wedono hem op alle wijze zocht, ten einde hem tot ontslag te kunnen voordragen en dat hij tevens andere hoofden aanmoedigde, om gelijke klagten in te dienen. De regent is echter voor den wedono in de bres gesprongen, ten gevolge waarvan de zaak, buiten den kontroleur om, ten huize van den wedono van Mangar door den assistent-resident heimelijk is onderzocht, waarbij de wedono tot restitutie van eene onbeduidende som is verpligt geworden, terwijl men hem had moeten ontslaan.

De voordragten tot ontslag van dessa's-hoofden worden door de wedono's gewoonlijk aan den regent ingediend, en deze zendt die op aan den assistent-resident, die den regent, soms met, soms zonder voorkennis van den kontroleur, autoriseert tot het kiezen van andere dessa's-hoofden, zoodat de kontroleur daarvan niet zelden onkundig blijft.

Niet alleen de distrikts- en mindere hoofden hebben ruim veld gehad tot het plegen van onbillijkheden, maar ook dessa's-hoofden. Zij eigenden zich, door het verhuren van velden, aan de gemeente behoorende, soms alleen, soms in overeenstemming met de overige leden van het dessa's bestuur, inkomsten toe, die hen niet wettig zijn toegekend; zij onteigenden daardoor in vele gevallen hunne bevolking, en lieten een gedeelte van haar buiten het genot van velden, onder voorwendsel dat deze er geene verlangden of te onvermogend waren om de belasting op te brengen. Zij verhuurden, bij gebrek aan gereed geld tot aanzuivering van achterstallige landrenten, wanneer deze door de ingezetenen opgebragt maar door hen zelven verteerd waren, soms velden één, twee, drie jaren vooruit. Daardoor werd het volk van hunne dessa van de opbrengst dier velden beroofd, en alzoo tot verhuizing aangespoord. Zij gingen die verhuizingen niet alleen niet tegen, maar werkten die soms in de hand, om daardoor in het genot te komen van den huurschat, dien de bruikleeners hun opbrengen boven den eventuëlen aanslag. Den assistent-resident schijnt dit onbekend te zijn geweest; want hij nam daartegen geene maatregelen.

Om de gevolgen van zoodanige onbekendheid van de Europesche autoriteit met den waren staat van zaken aan te toonen, vermeld ik hier het gebeurde met de dessa Mangar-Koelon. De bevolking klaagde in 1848 het hoofd dier dessa aan, van te kwader trouw te hebben geheven *f* 120 of ongeveer 10 pCt. boven de landrenten, onder den naam van „rodjo-poendoetan." Die zaak werd onderzocht, en aan elk, die met inlandsche aangelegenheden bekend is, moest uit de geproduceerde stukken blijken, dat de regent en de wedono met dat hoofd ongeoorloofde praktijken hadden

uitstaan. De regent ten minste verzocht de onderwerpelijke zaak gematigd te behandelen, omdat het vervolgen der dessa's-hoofden over zulke zaken, aanleiding konde geven tot tallooze klagten van gelijken aard *).

Dat hoofd, dat bij deze gelegenheid vrijgesteld werd, bestal later het Gouvernement in de landrenten, want van een som van *f* 770 droeg hij slechts eenige guldens over 1849 af; het bestuur liet hem vatten, maar de inlandsche hoofden, die hem reeds eens spaarden, in de zaak van de „rodjo-poendoetan," en die hij ongetwijfeld bevreesd maakte met de bedreiging van hunne eigen misdrijven te zullen openbaren, lieten hem weder los uit zijne gevangenis; zoodat de assistent-resident den man liet opzoeken buiten de afdeeling, terwijl hij hem welligt achter in de keuken van den regent of het distrikts-hoofd had kunnen aantreffen.

Maar dit gebeurde in de dessa Mangar-Koelon is geen geïsoleerd feit. Elke dessa, waar een behoorlijk onderzoek plaats had gegrepen, zou een gelijken uitslag hebben opgeleverd en zou eene menigte misdrijven bij de landrenten, den handel en de heerendiensten hebben aan 't licht gebragt. Men kan daaruit opmaken, welke druk der bevolking van Demak, ten gevolge van inlandsch en Europeesch wanbestuur, is opgelegd.

De heffing der landrente voor het Gouvernement heeft op de ellende der bevolking weinig of geen invloed gehad. Immers de sawahs in Demak zijn, in vergelijking van alle voorgaande jaren, in 1849 zeer gering aangeslagen †). Ik weet echter niet, hoe dit is geweest in de afdeeling Grobogan.

Wanneer de bevolking van Demak werkelijk uitgeput is geworden, dan behoeft men de oorzaak niet te zoeken in den hoogen aanslag, maar eerder in knevelarijen. Dit wordt bewezen door de plaats gehad hebbende, doch om nader op te helderen redenen bij het Europesche bestuur onbekend geblevene volksverloopen, en door het algemeen verkoopen van buffels.

Dit laatste, waartoe hij door groote uitputting ten gevolge der afzetterijen van de hoofden gebragt werd, noodzaakte den armen landbouwer, om, bij eene hoogst matige belasting van slechts *f* 4 voor ieder bouw, zijne sawah's met den patjol, in stede van met den ploeg te bearbeiden, zoodat vele sawah's, ten nadeele van 's lands inkomsten, onbebouwd bleven, en de overigen over het algemeen te laat werden beplant of te slecht bearbeid, en alzoo de padi-oogst van Demak aanmerkelijk in rijkdom is afgenomen.

Demak ondervindt reeds sedert jaren de gevolgen van het opdammen

---

*) De heer ROCHUSSEN verhaalt, in de hierboven aangehaalde zelfverdediging, dat hij, als Gouverneur-Generaal, bevolen had, „dat het misbruik zou ophouden om eene soort van belasting te heffen onder de benaming van „rodjo poendoetan." Maar hier verklaart de regent, dat het vervolgen van dessa's-hoofden wegens het heffen dezer belastingen aanleiding zou kunnen geven tot tallooze klagten. Wij vragen: welke magt heeft de Gouverneur-Generaal, onder het tegenwoordige stelsel, om de bevolking te beschermen tegen willekeur?

DE REDAKTIE.

†) Een zeer opmerkelijk feit, vooral in verband met de bewering van den heer ROCHUSSEN, „dat, ondanks den teruggang in welvaart, de landrente jaarlijks was opgedreven." 't Is duidelijk, dat de voordeelen, die door de uitputting der bevolking verkregen werden, voor verre weg het grootste gedeelte, niet kwamen in 's lands schatkist maar in 't bezit der hoofden.

DE REDAKTIE.

zijner rivieren, waardoor de vruchtbare aarde, die door den stroom van het gebergte wordt afgevoerd, aan de sawah's onthouden wordt. Naar algemeene schatting doet deze oorzaak den oogst van het lagere deel van Demak reeds met $^1/_{10}$ verminderen. Voeg nu daarbij, dat men, bij matige berekening, stellen kan, dat $^1/_5$ van alle velden aan de hoofden zijn afgestaan, waarvan voor het meerendeel de bevolking de belasting draagt, dan wordt het duidelijk, waarom het vroeger zoo gezegende Demak, ook zonder noemenswaardige Europesche kultuur (want deze beslaat niet meer dan 100 bouws op 81,000 bouws sawahvelden), bij eene slechts gedeeltelijke mislukking van den padi-oogst, zijne inwoners bij duizenden de plek hunner geboorte ziet verlaten, om in woeste streken, met wilde wortels, kruiden en bladeren een ellendig leven te verlengen, of langs den grooten weg met vrouw en kinderen van honger om te komen. — Dit zijn de resultaten van Europeesch wanbestuur en inlandsche ongebreidelde willekeur.

Men heeft daarom den toenmaligen resident van Samarang voorgesteld, om het Europesche personeel van Demak te vermeerderen. Demak is eene afdeeling van 800 tot 1000 palen □, met ongeveer 230,000 zielen, één tabaks-kontrakt, 81,000 bouws sawahvelden en houtbosschen, en *f* 270,000 landrenten. Voor de houtbosschen is slechts één beambte bestemd, namelijk een „mantri-blandong" met eene bezoldiging van slechts *f* 30 's maands. De kontroleur, met alles belast, is nog bovendien griffier van den landraad, wiens verpligtingen door de nieuwe wetgeving dubbel zwaar zijn geworden. Men heeft voorgesteld, om de betrekking van pateh in te trekken, ten einde zijne bezoldiging van *f* 150 's maands, aan eenen surnumurair der 1ste klasse te kunnen geven. De resident had daar tegen echter bedenkingen. Evenzoo bleef zonder gevolg een betoog, dat de assistent-wedono's zeer goed konden worden gemist, als slechts dienende, om de wedono's het leven gemakkelijk te maken, en voor hunne fouten te boeten, terwijl die assistenten, als te gering bezoldigd, bij de bevolking weinig in aanzien zijn, hetwelk vooral op de policie nadeelig werkt, die dan ook zeer veel te wenschen overlaat *).

Bij diezelfde gelegenheid heeft men den resident van het verloopen van volk van Poerwodadi naar het distrikt Singar-Kidoel en het verkoopen van buffels uit Grobogan op de bazar te Goeboek, onder Demak, verwittigd.

De reeds zoo ellendige bevolking werd daarenboven nog geplaagd door drukkende heerendiensten. Zij moest verfraaijingen aanbrengen aan de posterijen en groote wegen; zij moest een nieuwe brug maken voor de regentswoning en twee nieuwe bruggen in het distrikt Mangar; zij moest steenen

---

*) Ook dit rekene men den resident niet te zeer aan; want hij handelde daarin geheel overeenkomstig het stelsel van den heer J. C. BAUD, almede in het nieuwe regeringsreglement gehuldigd. Immers hij wil versterking van het element van inlandsche hoofden in het bestuur van Java — wij daarentegen van het Europesche element. Met alle kracht heeft hij zich verzet tegen het beginsel, om het getal Europesche ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur te vermeerderen — en hij heeft getriomfeerd. Hoe rampzalig die overwinning is voor het heil der bevolking en het voordeel van de schatkist, blijkt ook hier weer duidelijk.

DE REDAKTIE.

pilaren stellen op de grens van ieder distrikt; zij moest arbeiden, met 600 man daags, aan eenen dam te Panawangan, waarvan de aanleg reeds genoegzaam aantoonde, dat het doel op die wijze nimmer kon worden bereikt en er dus geheel doelloos gewerkt werd.

In die zelfde tijden van gebrek en kommer gaf de regent partijen bij het huwelijk zijns zoons, waarvoor van de bevolking, zonder betaling, werd afgeperst: bamboe, rotan, alang-alang enz., niet alleen voor den regent, maar ook voor alle de voornaamste hoofden der hoofdplaats, voor de pasangrahan's der distriktshoofden enz. De pateh heeft onder anderen van deze gelegenheid gebruik gemaakt, tot het doen bijbouwen van vijf nieuwe huisjes bij de twee groote woningen, die hij reeds bezat, en welke laatsten hij tevens in een volmaakte orde deed brengen *).

Terwijl de regent en hoofden den dag van 10 en 11 November 1849 feest vierden, stierven naast de pondopo's der hoofden, op de groote wegen, menschen van honger, en werden aan het Gouvernement duizenden aan geld en rijst gevraagd, om uitgehongerden te voeden.

Intusschen was, in een rijstrapport van September of October, verzocht, om de bevolking geldelijk te gemoet te komen voor het aankoopen van zaadpadi, waarop de assistent-resident niet eens had gelet.

Geheel in strijd met de Mahomedaansche wetten, hebben de priesters aan de behoeftigen niets uitgereikt; iets dat zij toch zoo gemakkelijk van hunnen ongeoorloofd verkregenen overvloed hadden kunnen doen. Niettegenstaande de padi-oogst zoo onvoordeelig was uitgevallen, hebben zij het $^1/_{10}$ daarvan als dzakat van de bevolking geëischt, en daarenboven de pitrah, bedingende voor elken mannelijken ingezeten boven de 15 jaren, en voor elke vrouwelijke die de jaren des onderscheid heeft bereikt, vijf kattis rijst.

Ook de toen nog bestaande bazar-pachten, en de daaruit voortvloeijende knevelarijen en afzetterijen der Chinezen, hebben allernadeeligst op het lot der bevolking gewerkt. Niet minder de opiumpacht, doordien deze zoo hoog gesteld was, dat naauwelijks de onderpachters hunne pachtpenningen aan den hoofdpachter konden voldoen.

In 1849 bestond van de vier tabakskontrakten, die in het Demaksche vroeger waren, namelijk SMULDERS, HEIJMANS, VAN AMSTEL en KLEIN nog maar één kontraktant †).

De eerste heeft van het Gouvernement kwijtschelding van schuld en zijne lasten vrij gekregen, met intrekking van het kontrakt.

---

*) De heer ROCHUSSEN berigt, in zijne zelfverdediging, dat hij bevolen had, „dat de bevolking van de verpligte heerediensten voor de vestingwerken zoude ontheven worden." Indien dit bevel nu eens was opgevolgd, zou het veel gebaat hebben, wanneer toch de hoofden voor zich zelven dergelijke drukkende diensten eischten, als hier wordt verhaald? En toch stemde de heer ROCHUSSEN tegen het beginsel, om de inlandsche hoofden alleen eene goede bezoldiging uit 's lands kas toe te leggen, en hun de bevoegdheid om heerediensten voor zich te eischen te ontnemen! DE REDAKTIE.

†) De heer ROCHUSSEN zegt: „Deels met opofferingen van Gouvernementswege, deels door de belangen der kontraktanten ondergeschikt te maken aan die der bevolking, werden zes van de acht tabaksondernemingen ingetrokken; zoodat er in 1849 slechts twee meer overig waren, hebbende te zamen geen grooter aanplant dan van 225 bouws." DE REDAKTIE.

Met den tweeden was het Gouvernement in 1819 in proces; zijn aanplant is toen provisioneel gestaakt geworden.

De derde heeft verzocht zijne onderneming te mogen eindigen, terwijl hij te Japara eene uitbreiding van zijn kontrakt in die residentie had verkregen van 100 bouws suikerriet, bij de 300 die hij er reeds had, waarop de schuld van het tabaks-kontrakt is overgeschreven.

De vierde heeft 200 bouws aanplant, waarvan 100 bouws in het Groboganscbe en 100 in het Demaksche. Daar hij geen schuld aan het Gouvernement had, zijn in 1849 voor hem nog 200 bouws aangeplant, doch voor 1850 slechts 175 bouws, door gebrek aan volk, dat gedurende den hongersnood uit het distrikt Mangar, voor het grootste gedeelte, naar het Solosche is overgeloopen. Er is geene kultuur bezwarender voor de bevolking dan de tabaks-kultuur, want in evenredigheid met de moeite is het loon voor den planter zeer gering.

De zijde-teelt, die in het distrikt Kradenan, afdeeling Grobogan, vroeger bestaan heeft, is in 1847 of 1846 ingetrokken, en met tabak verwisseld. De ondernemer was zeker heer L., die in korten tijd *f* 60,000 verteerd heeft, die hij van het Gouvernement in voorschot had gekregen, en waarvoor door hem in het geheel 15 of 17 pond zijde zijn geleverd. De schuld zoude met de tabak afgelost worden, hetgeen reeds in het eerste jaar tegenliep. De zaak is in proces geweest, zijnde de resident S. voor eene som van *f* 25,000 daarin betrokken.

Doordien de velden van Demak allen van de regens afhangen, zijn die dikwerf aan mislukken van den oogst onderhevig. De bevolking is aan die misgewassen, die telken jare, dan in meerdere dan in mindere mate, plaats hebben, gewoon geraakt. Door het groote aandeel, dat elk individu in de uitgestrektheid velden heeft, vooral in de distrikten Wedoong en in het aangrenzende Samboong, welke schaarsch bevolkt zijn, is hij in staat om met een goed gewas een volgend jaar te bestrijden. Door den woekerhandel, waaraan zij bloot staat, blijft de bevolking nogthans arm, en het Gouvernement verliest veel, zoo door de lage landrenten als door de misgewassen en het braak blijven liggen van een groot getal velden. Het Gouvernement konde deze bezwaren wegnemen, door Demak, door opdamming van de rivier Toentang nabij Goeboek, van levend water te voorzien.

In de afdeeling Demak zijn geene partikuliere landen; in de afdeeling Samarang heeft men de landen Saijoong, Gemoelak en Kali-Kandang. Hoe het met de twee eersten gesteld is geweest, kan niet door mij worden gezegd. Men weet echter, dat Kali-Kandang in de overstroomingen en misgewassen gedeeld heeft; de bevolking heeft daar herhaalde malen moeten zaaijen, terwijl vele velden onbeplant zijn blijven liggen. Door 't late zaaijen moest men laat planten, en dit was oorzaak van het verlies van een tweede gewas.

Wat de aangrenzende landen betreft van het rijk Soerakarta, moet in het Soekowatische de padi over het algemeen wel geslaagd zijn, evenzoo in het zuidelijk gedeelte, Gagatan, dat aan het distrikt Mangar grenst,

hoewel daar, door gebrek aan bevolking, vele velden zijn onbebouwd gebleven; ook is in het Soekowatische geen partij genoeg getrokken van de rivieren tot bewatering der velden. Het is voorts bekend, dat in het Solosche de rijst, in de maand Junij 1850, buitengewoon hoog in prijs is gestegen, en wel voor den gemeenen man ƒ18 of ƒ 20 de pikol.

In hoe verre nu die ramp van Demak en Grobogan het gevolg is van misbruik van gezag van het inlandsche bestuur, of van gebrek aan voorziening, vermeen ik hierboven genoegzaam te hebben aangetoond. Ik zal er nog bijvoegen, wat van den toenmaligen regent van Demak bekend is. Men moge dit geen misbruik van gezag willen noemen, eene behoorlijke handelwijs is het voorzeker niet.

Den 8sten November 1848 was men bezig met het metselen der fondamenten van de woning van den regent. De koeli's waren geheel zonder opzigt hunner hoofden, uitgezonderd dat van een mandor en van een Europeschen opzigter van den civielen ingenieur VAN DER WIJCK, die met den opbouw der woning belast was. De kontroleur, die dit zag, verzocht den regent, om de kapala's (hoofden) er bij te stellen, doch deze gaf lagchende ten antwoord: „Soedah di kassi prentah," (ik heb het reeds bevolen) en zoo bleef het er bij. Men bemerkte toen, dat onder die menschen een onwillige geest heerschte, en dat de regent hen daarin versterkte; eenigen hunner mompelden, zeggende: „toen wij aan de woning van den „regent van Japara werkten, kregen wij rijst, en nu krijgen wij niets." De koeli's zongen onder hun werk de woorden „hara di haweh pangan; wetang koe laro; Londo; temennan" (dat is: wij krijgen niets te eeten; onze buiken zijn ziek; die Hollanders; het is te erg." *). De kontroleur bragt dit ter kennis van den assisten-resident, en verzocht maatregelen te nemen, doch 't is er bij gebleven en het gevolg is geweest dat verscheiden weggeloopen zijn. De regent van Demak lei ieder Europeaan moeijelijkheden in den weg. 't Was alleronaangenaamst, wat met dien ouden dooven man te doen te hebben, die koppig, onwillig, eigenzinnig, lui en trotsch, zich het standpunt tegenover het Europesche gezag heeft gekozen, dat zoo ligt door de inlandsche hoofden wordt ingenomen, wanneer men hunne positie versterkt en hen niet behoorlijk onder bedwang houdt. Zijne wijze van toespraak, wanneer een kontroleur bij hem kwam, om inlichtingen te vragen, was hinderlijk, om niet te zeggen vernederend: hij trok de schouders op, en lachte hem uit, in het bijzijn van panakawan's en hoofden, die hem omringden. Hij vergat zich dermate, dat hij ongekleed met dezen tot laat in den nacht zat kaart te spelen. De assistentresident wist zulks, en het was hem bekend, dat dit tegen de adat strijdt; maar de assistent-resident van Demak en Grobogan had aan den regent van Demak verpligtingen.

Anderen hebben zich ondertusschen beijverd, om het gebrek, dat zich

*) Ziedaar een enkel staaltje van den invloed der knevelarijen, afpersingen en onderdrukking der bevolking door hare hoofden, op hare gezindheid jegens het Nederlandsche Gouvernement. Al het kwaad dat dezen doen, wordt door haar aan de regering geweten. DE REDAKTIE.

onder de bevolking begon te openbaren, zooveel mogelijk te lenigen. Men heeft den 28sten Junij 1849 den regent onder anderen verzocht, den uitvoer van rijst en padi tegen te gaan. Het was te voorzien, dat de duurte van dit hoofdvoedsel meer en meer zou toenemen, zoodat eene zorgwekkende schaarschte wel eens het gevolg daarvan zoude kunnen zijn, eene vrees, waarvan de gegrondheid weldra gebleken is. Het ontbrak aan geene opkoopers uit de naburige residentiën Japara en Soerakarta, die in staat waren hooge prijzen te besteden door de aldaar gevestigde fabrieken of landhuurders, zoodat zij trachtten het grootste gedeelte van den oogst voor spekulatien in handen te krijgen. De kleine man kon, met zijne gewone onverschilligheid, aan de verzoeking geen weerstand bieden, om zich tegen plaatselijke hooge prijzen van zijn gewas te ontdoen, ten einde een ongewoon tijdelijk voordeel te behalen. Zoo doende bevond hij zich in het latere saisoen, toen de prijzen hooger werden, in groote ongelegenheid, niet alleen voor zijn onderhoud, maar ook voor de betaling der verschuldigde landrenten. Voeg hierbij het onberedeneerde van die belasting zoo spoedig te innen, dat in Maart van *f* 228.000 (aanslag van Demak) nog slechts *f* 80,000 te betalen bleef; voeg hierbij het onvergeefelijke, dat nog in November en December 100 man, om heerediensten te verrigten aan het werk van Pontjol, moest opkomen; voeg hierbij het schandelijke, dat den kleinen man, te Ambarawa aan gouvernementswerken dwangarbeid verrigtende, van zijne 30 duiten dagloon, de helft, onder bedreigingen, door inlandsche soldaten werd afgeperst — en gij zult begrijpen, dat alle zulke verkeerdheden en onderdrukkingen op alle werkzaamheden eenen nadeeligen invloed moesten uitoefenen. Had men op deze omstandigheden meer de aandacht gevestigd, zoo waren misschien geldelijke voorzieningen minder noodig geweest, zoo was misschien menig onheil voorgekomen.

En nog was tijdelijke voorziening mogelijk geweest. Men had in de eerste plaats, gelijk hierboven reeds is gezegd, den uitvoer van rijst kunnen tegengaan, toen die te Demak *f* 5, en te Poerwodadi (afdeeling Grobogan) *f* 8 de pikol deed. Menigeen zoude dien maatregel genomen of geprovoceerd hebben, maar de toenmalige doorslepen regent van Demak, die alles aangewend heeft om het Europesche bestuur te misleiden, die zich beriep op valsche rapporten van vermeerderde bevolking, buffels, welvaart, enz. en tot getuigen aanhaalde de distrikts- en andere hoofden, die, meest alle aan hem verwant, zijne deelgenooten waren in knevelarij en misdrijf, heeft geene maatregelen verkiezen te nemen, die tot zijn nadeel konden strekken; want immers hoe duurder de padi werd hoe meer hij van de zijne maken kon. Ziedaar een treffend bewijs voor het verderfelijke van het stelsel, om aan de regenten sawah's der bevolking af te staan. Niet alleen wordt daardoor aan haar de vruchten van haren arbeid onttrokken; maar ook een wijde deur voor allerlei kwade praktijken wordt opengezet. En gelijk men hier ziet, de belangen van den regent worden, op eene zeer bedenkelijke wijze, nog meer dan hunne positie reeds medebrengt, met die der ingezetenen in strijd gebragt.

Op de hulp der ondergeschikte hoofden konde men niet rekenen. Immers de regent zorgde wel, dat zijne naaste verwanten de hoogste posten bekleeden. Zoo waren de pateh zijn broeder, de wedono van Demak zijn zwager, de wedono's van Samboong en Mangar zijne neven, en steeds bewerkte hij het ontslag van zoodanig hoofd, als in zijne knevelarijen niet deelen wilde. Zoo werd het distrikts-hoofd van de hoofdplaats in zes jaren viermalen verwisseld, tot hij eindelijk zijn zwager daartoe had gebragt. Zoo is insgelijks in 1846 of 1847 het distrikts-hoofd van Singen-Kidoel ontslagen wegens luiheid en pligtverzuim, om plaats te maken voor een zijner gunstelingen, terwijl als assistent-wedono daar geplaatst werd, de gewezen mantri-policie van Mangar, volgens algemeen zeggen te Mangar, steeds des regents legaat tot den in- en verkoop van padi in goedkoopen en duren tijd. Zoo is eindelijk tot mantri-policie te Singen-Kidoel benoemd een zijner panakawan's, een zijner bijzondere lievelingen, van tijd tot tijd belast met den inkoop (en wat dat woord „inkoop" in den mond van zulk een regent beteekent, zullen wij wel niet behoeven te zeggen) van kippen en eenden, die de regent aan zijne familie en vrienden te Samarang zond.

Dadelijke geldheffingen kon men den regent niet ten laste leggen; daartoe was hij te slim; hij knevelde op indirekte wijze, en immer onder den dekmantel van Gouvernements besluiten, zoodat bij opmerking hij altijd de de schouders ophaalde onder te kennen gave, dat 's Gouvernements bevelen zoo luidden. Een enkel voorbeeld. Voor het opbouwen zijner woning, heeft het Gouvernement *f* 10,000 toegestaan, deze som is blijkbaar ongenoegzaam, zoo als ook de begrooting aanduidt, waarop de koeli-diensten, houtwerken en steenen pro memorie zijn uitgetrokken. Dit *pro memorie* geeft hem het wapen in de hand om de bevolking vreesselijk te drukken.

Behalve 't geen wij reeds hebben aangestipt, waren er echter nog andere oorzaken, die op de groote volksrampen van Demak en Grobogan voorbereidend of beslissend gewerkt hebben. Wij zullen er 't een en ander van opnoemen.

In plaats van de noodige steenen voor de regents-woning door de bevolking te laten maken, werden die grootendeels van Japara gekocht, tegen *f* 15 à *f* 18 de 1000. Gij zult zeggen: welnu dat is immers geheel in haar belang! Ik zou 't u gewonnen geven, indien zij deze gelden niet had moeten betalen!

In plaate dat de opbouw van den dalem van den regent zich bepaalde tot het huis, moest de bevolking nog zware muren en steenen bruggen om het gebouw en om de haloon-haloon aanleggen, ja zelfs nog eene partikuliere woning voor den regent naast zijne Gouvernements-woning bouwen. Daardoor werden, niet in overeenstemming met de begrooting, in stede van 400,000, stellig 800,000 steenen geleverd, waarvan één vierde door de bevolking gemaakt, de overige door haar zijn moeten gekocht worden; deze slechts rekenende op *f* 14 maakt eene belasting voor steenen alleen van *f* 8400.

Aangezien de, door het Gouvernement bekostigde, begrooting alleen spreekt van het huis, zoo werd de kalk voor de muren, bruggen, poststations enz. van Japara door de bevolking gekocht, en werden de gelden daarvoor door de dessa's-hoofden van de ingezetenen geheven verre boven het noodige; zoodat niet alleen de som voor die kalk door hen werd opgebragt, maar deze nog moet vermeerderd worden met hetgeen de dessa's-hoofden goed vonden voor zich er bij te voegen. Door dergelijke lasten is de bevolking in den hongersnood nog bovendien gedrukt geworden. Is het wonder dat zij er onder bezweken is?

Maakte men nu den regent op dezen druk der bevolking opmerkzaam, zoo antwoordde hij: dat niet deze handelingen haar uitputten, maar wel het nutteloos werken aan eenen dam, met 400 man daags, in de rivier Panawangan, sedert een jaar, iets dat men niettegenstaande den rampspoed en den naderenden regentijd voortzette, hoezeer de dam toch weggespoeld is. Deze zoogenaamde verontschuldiging toont dus aan, dat de regent zich dekte achter de verkeerde of onberaden maatregelen van het Europesche bestuur; dien te regt door hem als drukkend voor de bevolking aangewezen, nutteloozen arbeid stelde hij voor als oorzaak van den volksramp. Om dan ook een denkbeeld te geven van 'tgeen deze dam der bevolking heeft gekost, herinner ik maar, dat daaraan 150,000 onbetaalde dagdiensten nutteloos te koste zijn gelegd. 't Was zeer natuurlijk, dat hij door zulke handelingen van de regering zelve zich versterkt gevoelde, om met het knevelen en uitzuigen zijner arme ondergeschikten voort te gaan.

Het Gouvernement heeft, bij resolutie van 16 Maart 1833, aan de regenten van Demak rentvrij afgestaan de velden van acht dessa's, tot eene uitgestrektheid van 297 jonken en 1 bouw sawah's, voor eene jaarlijksche som van *f* 4802. 't Was daarbij de bedoeling, dat die velden één aaneengeschakeld geheel zouden uitmaken, terwijl den regenten verboden werd, voor persoonlijke diensten volk van andere dessa's te nemen. Aan dit laatste schijnt echter geen gevolg te zijn gegeven, want die dessa's liggen deels in het distrikt Demak, gedeeltelijk in het distrikt Wedoong, digt bij Japara, terwijl de regent uit eenigen dier dessa's volk voor het grassnijden en andere werkzaamheden neemt, en daarentegen voor zijne „oepatjara" overeenkomsten heeft gesloten met andere dessa's dan met de acht, die hem zijn afgestaan. Dat dit overeenkomsten zijn, waarbij alle verpligtingen aan de ééne en alle voordeelen aan de andere zijde gelegd worden, weet ieder. De „oepatjara" zijn *insignien*, *staatsie*, *teekenen van gezag en onderscheiding;* maar men verstaat er ook onder: bediening van siri, gambir, pinang enz.

De regent heeft weten te verkrijgen, dat de vermelde acht dessa's met zeven anderen, Blobak, Toegoe-Kidool, Wonoketengugal, Darapajoeng, Pangkallan-wetan, Pantjamati en Modjodemak, die in 1847 *f* 4067.60 aan landrenten betaalden, werden verwisseld. Deze dessa's waren voor hem vrij wat voordeeliger, maar nog was hij daarmede niet te vreden; van twee verzocht en verkreeg hij op nieuw verruiling. En de landrenten, die hij voor deze dessa's betaalde, bedroeg *f* 6420 's jaars; maar daarvoor

moest de bevolking aan hem leveren het $^2/_5$ van den padioogst in natura — en ziedaar juist het meest drukkende en uitputtende voor de ingezetenen.

Het $^2/_5$ was ruim en dubbeld toereikende tot voeding zijner gansche huishouding; daarom werd in den duren tijd het te veel door hem verkocht. Maar dit was nog niet genoeg; door den mantri-policie van Mangar liet hij in den oogsttijd 400 tot 500 hangmatten padi voor zijne rekening opkoopen, om die in den duren tijd weder te verkoopen. Hij kon dit straffeloos doen, daar het plaatselijk bestuur van Grobogan zich bijzonder door dezen sluwen inlander liet in slaap wiegen ten gevolge van valsche rapporten over vermeerdering van welvaart, en over verloop van volk uit Japara naar Demak, en andere onjuiste berigten meer.

Dit voorbeeld heeft het geheele onder hem dienende personeel, zonder eenigzins te letten op de schromelijke gevolgen voor de bevolking en voor het Gouvernement, in padi-handelaren veranderd. Deze lands-ambtenaren verkoopen in den duren tijd aan den kleinen man dezelfde padi, die hij voor hen kosteloos of tegen spotprijzen heeft geteeld. Het gevolg daarvan is natuurlijk, dat de niets bezittende bevolking, door het mislukken van slechts éénen oogst, de grootste ellende lijdt en den hongerdood sterft.

Hier eindig ik in de hoop, dat dit schrijven zal worden beschouwd als voortkomende uit de zucht, om den inlander en zijne zeden meer te doen kennen, — geenszins om wie het ook zij te benadeelen.

Behalve de bevestiging van het algemeene beginsel, dat wij verdedigen, beteugeling der inlandsche hoofden, vinden wij in dit opstel vooral een krachtig argument voor een der onderdeelen van dat stelsel, door ons bij de diskussie over art. 55 van het regeringsreglement op den voorgrond geplaatst. Ik zeide bij die gelegenheid:

„Er bestaat eene gewoonte op Java, die aanleiding geeft tot groote onderdrukking van de bevolking. 't Is, dat de regenten voor een gedeelte betaald worden, niet uit de schatkist, maar met gronden, met sawah's van de bevolking, die hun in zekere dessa's worden aangewezen. Als iemand regent wordt, dan worden hem, in deze of gene of meerdere dessa's, akkers aangewezen, aan de bevolking toebehoorende, welke akkers *door die bevolking ten zijnen voordeele* moeten worden beplant en bebouwd. Wat is daarvan het gevolg? Vooreerst, dat de regenten wel zorgen, dat hunne sawah's niet deelen in de landrente, die de dessa moet opbrengen, en dat de landrente, die op de dessa drukt, dien ten gevolge dubbel drukt op de gebruikers der overige landerijen van de dessa; ten tweede dat *het beste gedeelte* van de landerijen van de dessa's door de regenten wordt genomen; en ten derde, dat, doordien die landerijen aan de regenten worden afgestaan en voor hen bebouwd, in dubbele mate aan hen de gelegenheid gegeven wordt, om de bevolking tot hun eigen voordeel te gebruiken."

Mij dunkt het gebeurde in Demak en Grobogan, gelijk het in 't zoo even medegedeelde opstel is ontvouwd, pleit krachtiger voor de deugde-

lijkheid van mijn beweren, dan alle vertogen en redeneringen. En toch heeft de heer ROCHUSSEN ook het beginsel der belooning van regenten in sawah's onder zijne bescherming genomen! Had hij toen aan mijne zijde gestaan; had hij erkend, dat de bescherming der bevolking door den Gouverneur-Generaal eene onmogelijkheid is, zoolang die verderfelijke gewoonte bestaat; had hij verklaard, dit door droevige en pijnlijke ondervinding te hebben geleerd — hij zou eene betere verontschuldiging voor zijn gehouden gedrag in 1849 en 1850 hebben geleverd, dan door de schuld op anderen te werpen. Maar hij heeft het voetspoor van den heer J. C. BAUD gevolgd; hij heeft, als een getrouwe weerklank van dezen staatsman, alles goedgekeurd wat door hem werd voorgesteld en toegejuichd. En wat was het argument, waarmede hij mijnen aanval op de sawah's der regenten trachtte af te weren? 't Was eene oude instelling, reeds van de Hindoe-periode op Java dagteekenende — daarom moest zij blijven.

„Ik moet hier in herinnering brengen," zoo zeide de heer ROCHUSSEN, „dat die wijze van belooning van inlandsche regenten op de oude Hindoesche wetboeken steunt. Bij de oude Hindoesche wetten was, eeuwen geleden, bepaald, dat alle belooning van de hoofden zou geschieden door een proportionelen afstand van de produkten, en het was voor elken rang bepaald. Er was toen bepaald, dat zij als belooning zouden genieten de inkomsten van zoo veel land, als met zeker aantal met zes ossen bespannen ploegen, voor den een minder en voor den ander meer, naar gelang hunner rangen, kon worden bewerkt. Ik zal niet in bijzonderheden treden, het is genoeg, dat ik hier het beginsel heb aangehaald; dat beginsel is in der tijd door den Gouverneur-Generaal VAN DEN BOSCH bevestigd, ten einde de regenten altijd voor zich, voor hun gezin en gevolg, genoeg voorraad van rijst zouden hebben."

Verondersteld nu eens, 't geen ik ontken, dat hier de oude Hindoe-instellingen juist zijn gemaald, wat doet dit tot de kwestie? Past dan in de maatschappij, gelijk zij thans op Java bestaat, nog zulk een bestanddeel? Weegt de zorg „dat de regenten altijd genoeg voorraad van rijst zouden hebben" dan op tegen de schromelijke nadeelen, die daaruit voor de bevolking voortvloeijen?

Wat in Demak en Grobogan is gebleken het gevolg te zijn van de bezoldiging der hoofden in sawah's, zal ongetwijfeld ook elders in meerdere of mindere mate worden waargenomen. Wij zijn het daarom eens met den *tegenwoordigen* regent van Demak, pangerang TJONDRO DI NEGORO, toen hij aan het Gouvernement te kennen gaf: „dat het geven van sawah's aan regenten, om door de bevolking ten hunnen behoeve bewerkt te worden, een groot misbruik is, 't welk tot vele andere misbruiken aanleiding geeft."

De vrije arbeid en het soekoe-bestuur op Sumatra's Westkust.

De reis van den Gouverneur-Generaal. — Het beginsel van vrijen arbeid uitgesproken. — Overgang van het dwangstelsel tot den vrijen arbeid in de koffijkultuur. — De vrije arbeid in zijnen strijd tegen vooroordeelen. — De kassia. — Vrije arbeid en heerediensten. — Vrije arbeid en het soekoe-bestuur. — De penghoeloe's-laras en penghoeloe's-kapala. — Sumatraansche ontevredenen. — Onregtvaardigheden van de soekoe-instelling onafscheidelijk. — Is de soekoe-instelling met art. 75 van 't regeringsreglement bestaanbaar?

Eene der gewigtigste bezittingen van Nederland in den Indischen archipel is ongetwijfeld Sumatra, en zij wordt dat meer en meer, door de krachtige ontwikkeling van een groot gedeelte van dat eiland, dat onder het „Gouvernement van Sumatra's Westkust" is begrepen. Door eenige zeer belangrijke berigten, onlangs ontvangen, zijn wij in staat gesteld een blik op dit Gouvernement te werpen, en eenige beschouwingen ons te veroorloven omtrent hetgeen aldaar plaats grijpt.

Men zal zich herinneren, dat de Gouverneur-Generaal, in 't vorige jaar, eene inspektie-reis naar die streken heeft ondernomen. Ofschoon tot dus verre nog geen enkele maatregel bekend is geworden, waaruit men zou kunnen afleiden, dat hij 't gevolg is van dezen togt, is toch door den Gouverneur van Sumatra's Westkust, den 28 Augustus 1854, eene cirkulaire aan alle civiele en militaire autoriteiten gerigt, ook daar waar de heer DUIJMAER VAN TWIST niet is geweest, waarvan de inhoud in menig opzigt hoogst opmerkenswaardig mag genoemd worden. Daarin komt onder anderen voor, dat vooral het streven, om de kultuur van de koffij zoo veel mogelijk vrij van dwangmiddelen te maken en haar tot eene volkskultuur te verheffen, de goedkeuring van den Gouverneur-Generaal had verworven.

Wij kunnen niet anders dan met de meeste openhartigheid de verklaring afleggen, dat deze woorden ons uitstekend veel genoegen hebben gedaan. Wanneer toch aan al de ambtenaren, die geroepen zijn om in de leiding dezer kultuur werkzaam te wezen, op het hart wordt gedrukt, dat het streven naar vrijheid van dwangmiddelen den opperlandvoogd welgevallig is, dan kan het niet anders, of deze impulsie zal op het gansche raderwerk der administratie invloed uitoefenen. Het stelsel van vrijen arbeid is in deze zinsnede ondubbelzinnig uitgesprokon, en de toepassing van dat stelsel op de koffijkultuur van Sumatra wordt zonder omwegen, maar met de vereischte behoedzaamheid, den ambtenaren op het hart gedrukt. Op nieuw blijkt er uit, dat de heer DUIJMAER VAN TWIST goede beginselen tot grond-

slag heeft gelegd van zijn bestuur. Wij zullen niet ontkennen, dat hij menigwerf in de onderdeelen van dat bestuur verkeerd heeft gehandeld, dat vooral zijne beslissingen omtrent personen den invloed verraden van eenige hooggeplaatste ambtenaren, die meer het belang van hunne familie en vrienden, dan het publiek belang op 't oog hadden; maar de algemeene strekking van zijn Gouvernement is ongetwijfeld in de goede rigting. Te meer moet dit op prijs worden gesteld, wanneer men in 't oog houdt, dat hij gebonden is door instruktiën van den Minister van Koloniën, en in welken geest die zijn, zou reeds hieruit kunnen worden opgemaakt, dat de heer J. C. BAUD, de groote voorstander van het dwangstelsel, eenen onbepaalden invloed op den Minister uitoefent.

Maar niet alleen de goedkeuring van het beginsel van vrijen arbeid wordt in deze cirkulaire aangetroffen, er is ook duidelijk uit af te leiden, dat men reeds voor de komst van den Gouverneur-Generaal op Sumatra's Westkust er toe was overgegaan, om de koffij-kultuur zoo veel mogelijk eene vrije kultuur te doen zijn. En dit is werkelijk het geval. Men is daartoe overgegaan, niet zoo zeer uit voorliefde voor de vrijheid van den arbeid, maar meer door de noodzakelijkheid gedrongen. Mogt ook elders het dwangstelsel tot dus verre vruchten hebben afgeworpen, op Sumatra was het te voorzien, dat onder zulk een stelsel de kultuur binnen korten tijd geheel zou vervallen. En dat dwang op den duur nergens kan tieren, blijkt thans zelfs op het, sedert zoo veel jaren aan dwang gewone, Java. Volgens de onlangs door den heer J. C. BAUD afgelegde, merkwaardige verklaring, zullen ook dáár de vruchten van dat stelsel, juist wat de koffijkultuur betreft, weldra verdwijnen; men zal er genoodzaakt zijn, tot maatregelen de toevlugt te nemen, die tegen wil en dank in het spoor der vrijheid moeten brengen.

Toen op Sumatra's Westkust in 1847 het stelsel van *gedwongen koffijlevering* werd ingevoerd, ging dit tevens vergezeld van eene *gedwongen aanplanting* in zoogenaamde *geregelde tuinen*. Er bevonden zich destijds aldaar slechts drie of vier ambtenaren, die ook op Java hadden gediend en zich bekwaam hadden kunnen maken in het vak der kultures. Overigens werden voorschriften gegeven, geheel in den geest van hetgeen op Java bestond. Men nam dat eiland maar al te getrouw tot voorbeeld aan, om Sumatra naar dat model te fatsoeneren. Op groote afstanden van de kampong's werden geregelde tuinen aangelegd, zonder veel te letten op den aard der gronden, zonder naauwkeurig te onderzoeken of zij voor den koffijheester wel geschikt waren. Die tuinen kostten der bevolking natuurlijk veel last, moeite en arbeid. Zij moest ze, op dien grooten afstand van hare dorpen, onderhouden, bewaken, oogsten en wat niet al. Maar de oogst was niet groot. Grootendeels was al die arbeid vergeefs. Wij erkennen het gaarne, er bestaan enkele uitzonderingen; waar de gronden voor den aanleg dezer tuinen met kennis van zaken en oordeel waren gekozen, verkreeg men goede resultaten; ofschoon ook daar de afstand der tuinen altoos een groot bezwaar bleef voor de bevolking. Maar bij verre weg het grootste gedeelte

der aangelegde geregelde tuinen verkreeg men slechts kwijnende boomtjes, die, na een ellendig bestaan van vier of vijf jaren, weder uitstierven, dikwijls zonder eene enkele vrucht te hebben opgeleverd.

En toch, in weerwil van deze droevige resultaten der door dwang aangelegde koffijtuinen, vermeerderde ieder jaar de koffijoogst op Sumatra's Westkust. De produktie van dat Gouvernement nam hand over hand toe, zoo zelfs, dat in de residentie „Padangsche bovenlanden" alléén, gedurende de drie laatste jaren, meer dan 100,000 pikols koffij jaarlijks zijn geproduceerd. Van waar dit verschijnsel?

De vraag is gemakkelijk te beantwoorden.

De koffij-kultuur was sedert lang, zonder dwang, geheel uit vrije beweging, eene lievelings-kultuur der bevolking van de Padangsche bovenlanden. Wel is zij in de laatste jaren voor 1848 zeer achteruitgegaan, maar dit was een natuurlijk en onvermijdelijk gevolg van de aanhoudende oorlogen, die Sumatra gedurende een reeks van jaren hebben geteisterd. De onrust, die daardoor onder de bevolking heerschte, werkte natuurlijk ongunstig op den landbouw in 't algemeen, maar was vooral niet geschikt, om haar aan te sporen heesters te planten, waarvan eerst eenige jaren later de vruchten zouden worden geplukt. Ook de kwade praktijken, die vroeger door de opkoopers waren ingevoerd, werkten hoogst ongunstig op den bloei der kultuur. Maar nu was er een tijd van rust en vrede aangebroken; de bevolking was tot hare gewone bezigheden en in eenen normalen toestand teruggekeerd. Gunstig werkte ook het stelsel, dat door het Gouvernement werd ingevoerd, om aan zich de koffij te doen leveren, want daardoor waren de landbouwers in staat gesteld, om de kwade praktijken der opkoopers te ontgaan. Wel werd door de regering een geringe prijs betaald, want vóór 1 Januarij 1854 werd niet meer gegeven dan ƒ7,00 voor de 1ste soort en ƒ 6,00 voor de 2de soort, per pikol van 103 kati's (na dat tijdstip is de prijs verhoogd tot ƒ 8,40 en ƒ 7,00); maar de bevolking had daarbij toch in ieder geval de zekerheid, van ieder oogenblik haar produkt te gelde te kunnen maken, tegen eenen prijs, die, hoe gering ook, bijna overal nog meer bedroeg, dan vroeger door de opkoopers werd betaald. Was het dus niet natuurlijk, dat de bevolking, afgescheiden van de tuinen, tot wier aanleg zij gedwongen werd, en die haar veel inspanning kostten maar geene vruchten afwierpen, zich weder, op hare wijze en gelijk zij dit van oudsher gewoon was, op eene sedert lang bekende en geliefkoosde kultuur met ijver toelei? Te meer, dewijl zij daaruit vooral de middelen moest vinden, waardoor zij werd in staat gesteld, om behoeften te bevredigen, die zij vroeger door den handel had leeren kennen. Zij ging, gelijk van zelf spreekt, daarbij te werk met het gezond verstand, dat elken landbouwer in elke landstreek der aarde kenmerkt; zij plantte de koffijheesters daar waar de meeste kansen op goed slagen bestonden, in de kampong's, in oude niet al te digte bosschen, waar zij voortreffelijke gronden en de noodige schaduw zonder eenige moeite aantrof. Is het te verwonderen, dat zij op haren *vrijen* arbeid een even grooten

zegen mogt ondervinden, als de teleurstellingen menigvuldig waren, die het *dwangstelsel* van 't Gouvernement voor haar afwierp? Zij ging te werk naar gezonde regelen, die in de praktijk de eenige rigtsnoer behooren te zijn; zij maakte den aard der kultuur, waarop zij zich toelei, afhankelijk van den aard der gronden; juist het tegenovergestelde van de Gouvernements-ambtenaren, die plantten zonder op de geschiktheid van den bodem voor 't geen zij plantten eenigzins acht te slaan.

Om eenig denkbeeld te geven van de zonderlinge begrippen, die in dat opzigt heerschten, deelen wij de volgende kurieuse redenering mede van eenen overigens zeer verdienstelijken ambtenaar. Hij was van meening, dat tusschen de koffijproduktie der verschillende distrikten eene gelijke reden moest bestaan, als tusschen de cijfers der bevolking van die distrikten. Indien bij voorbeeld het distrikt XX Kota's, met eene bevolking van 31,000 zielen, 11,000 pikols koffij oplevert, dan kunnen de distrikten Batipoe en X Kota's, die 36,000 zielen tellen, bijna 13,000 pikols afwerpen. Behoeven wij op te merken, dat de stelling alleen dan juist zou wezen, wanneer de geschiktheid van den grond overal gelijk was, en in alle distrikten de oppervlakte in eene gelijke reden stond tot de bevolking? Is het te verwonderen, dat, waar zulke begrippen bij de leiders eener kultuur heerschen, de resultaten niet gunstig kunnen zijn?

't Is sedert twee of drie jaren, dat het bestuur van Sumatra's Westkust er toe is overgegaan, om de keuze der gronden en de wijze van beplanten geheel aan de bevolking over te laten, en zich alleen eenig toezigt voor te behouden over het schoon houden der aanplantingen, het ter gelegener tijd plukken der vruchten en het behoorlijk verwisselen van oude en kwijnende boomen. De resultaten, die de dwangkultuur afwierp, in vergelijking van die, welke de vrije arbeid daar naast voortbragt, moesten eindelijk wel tot zulk eene wijziging van het stelsel leiden.

De tegenwoordige Gouverneur van Sumatra's Westkust, de generaal VAN SWIETEN, had het geluk, met het bestuur van dat gebied te worden belast op een tijdstip, 't welk niet gunstiger had kunnen worden gekozen. Sumatra genoot toen sedert vier jaren een voorheen nimmer gekende rust, die in 1847 en 1848 slechts op enkele meest verwijderde punten was verstoord, om even spoedig hersteld te worden. Het koffijstelsel was in volle werking en de groote werken, die er het gevolg van waren, zoo als het kosteloos oprigten van een zestiental groote houten pakhuizen, het verbeteren der wegen, om voor den geregelden afvoer der koffij gebezigd te kunnen worden, hadden hunne voltooijing bereikt. In zeker opzigt had de generaal VAN SWIETEN dus slechts te oogsten wat zijn voorganger, de generaal MICHIELS, gezaaid had. Hem komt echter de eer toe van de lessen, die de ondervinding zoo duidelijk ten voordeele der vrije kultuur boven den gedwongen koffijaanplant gegeven had, niet opzettelijk te hebben verduisterd en hare opvolging niet moedwillig te hebben tegengegaan. In alle geval, is onder zijn bestuur de keuze der gronden en de wijze van beplanting aan de bevolking overgelaten. Wij willen evenwel volstrekt niet beweren, dat,

wanneer de generaal MICHIELS in 't leven was gebleven, deze wijziging van het stelsel niet eveneens zou hebben plaats gegrepen. De noodzakelijkheid is hier de voornaamste hefboom geweest.

Men meene dan ook niet, dat de beginselen van vrijen arbeid bij het bestuur van Sumatra reeds volkomen worden begrepen en in praktijk gebragt. Bij de lofwaardige pogingen, die men er aanwendt, om door die weldadige beginselen de welvaart van Sumatra's bevolking te vermeerderen, is het er verre van af, dat men altoos konsekwent zou zijn. Wij zullen daarvan een paar voorbeelden bijbrengen. 't Behoeft geen betoog, dat geen mensch zal arbeiden, wanneer hij niet weet, wat hij met de vruchten van zijnen arbeid zal aanvangen. De eenige waarachtige stimulus tot den arbeid is de zucht, om genot te koopen voor 't geen men met dien arbeid verdient. Nu kent de bevolking in sommige streken van Sumatra, die door hare ligging minder met de kust en den handel aldaar in aanraking komen, en ook eerst sedert kort aan het Nederlandsch gezag zijn onderworpen, slechts weinig behoeften, en die zij nog kent, kan zij gemakkelijk, zonder eenige noemenswaardige krachtsinspanning, bevredigen. In die streken arbeidt men dan ook natuurlijk niet meer, dan volstrekt noodig is, om te leven. Door welke middelen moet men nu de bevolking aan den arbeid gewennen? „Des noods door zachten (?) dwang," zal u het bestuur van Sumatra's Westkust antwoorden. Maar wij zeggen: niet door dwang, hoe zacht die ook zij, maar door het volk te beschaven en daardoor meer behoeften te leeren kennen. Zoo zal het leeren inzien, dat arbeid het eenige middel is, om in die nieuwe behoeften te voorzien — en het zal arbeiden uit eigen aandrift, zonder eenigen dwang.

De bemoeijenis der Europesche ambtenaren strekt zich ook nog veel te ver uit, wanneer het zaken van kultuur en handel betreft. Op het bestuur rust ongetwijfeld de verpligting, om den landbouw aan te moedigen, om middelen aan te wijzen, waardoor deze of gene kultuur kan verbeterd worden. Het kan daartoe veel bijdragen, door het geven van goede voorbeelden, het uitlooven van premiën en dergelijke. Vele loffelijke pogingen zijn sedert 1850 dan ook aangewend, om, door het uitdeelen van Java-zaad-padi en Java-tabaks-zaad, de rijst- en tabaks-kultuur op Sumatra te verbeteren. Maar daartoe moet zich dan ook de bemoeijenis van het bestuur bepalen. Men heeft echter veel meer gedaan. De kassia-handel is bij voorbeeld geheel vrij. Maar nu zijn de Maleische handelaren niet allen even eerlijk; en zoo gebeurde het wel eens, dat in een pak kassia eenige fragmenten van andere boomschors-soorten werden gevonden. Nergens anders dan in Nederlandsch Indië zou men gedaan hebben wat de Padangsche kooplieden deden. Zij beklaagden zich bij den Gouverneur. En deze, in stede van den handel zijnen vrijen loop te laten, trok zich de zaak aan. Wanneer de inlandsche kooplieden later bemerkt hadden, dat hunne vervalschte waar minder prijs deed dan goede, zouden zij wel van zelf er toe hebben besloten, om eerlijk te worden. Maar de Gouverneur begreep het anders. Hij schreef over de zaak aan zijne ondergeschikte ambtenaren.

Een zeer ijverig ambtenaar vond eene wijze van bereiding der kassia uit, welke dit artikel in waarde deed stijgen. Dat was voortreffelijk, en het bestuur deed niet meer dan zijn pligt, toen het de ambtenaren aanbeval, om die bereidingswijze onder de bevolking bekend te maken. Maar ook in deze zaak ging men weder veel te ver. Immers men verhaalt, dat zeker ambtenaar een oppasser aan de grens zijner afdeeling op den grooten weg liet plaatsen, met den last om de kassia, die daar voorbij werd gebragt, te onderzoeken en den verderen doorgang te beletten aan die kooplieden, wier kassia niet naar de aangegeven wijze bereid en geëmbaleerd was.

Waar zulke begrippen heerschende zijn, heeft het beginsel van vrijen arbeid nog een aantal van vooroordeelen te overwinnen. Maar bovendien zijn er twee struikelblokken voor de verdere en meer algemeene toepassing van dat beginsel op Sumatra's Westkust, die vooraf noodzakelijk moeten worden uit den weg geruimd, en het, bij eenen goeden en krachtigen wil, ook gelukkig! zeer goed kunnen. Die beide struikelblokken zijn: het vorderen van heerediensten door het Gouvernement, en het verderfelijke soekoe-bestuur in de Maleische huishouding.

Wat het eerste punt betreft, dat behoeft, naar 't ons voorkomt, noch eenige nadere uitlegging noch betoog. Ook op Java springt de waarheid der bewering zoo duidelijk in het oog, dat ieder er van overtuigd is. De afschaffing der heerediensten is eene „conditio sine qua non" voor de invoering van vrijen arbeid. Of is het niet ongerijmd te beweeren, dat er vrije arbeid bestaat, wanneer de zoogenaamde vrije arbeider gedwongen wordt, om eenige dagen voor het Gouvernement kosteloos aan wegen en bruggen te arbeiden en koelidiensten te verrigten tegen een loon, geheel onevenredig aan dat wat de vrije arbeider ontvangt?

Iets langer zullen wij ons bezig houden met het tweede punt, het soekoebestuur der Maleische huishouding. Wij beginnen met er eene korte schets van te geven.

Het inlandsche bestuur ter Westkust van Sumatra, van Indrapoera af, zoo verre het ons aldaar bekend is, tot aan de landen der Batta's, heeft eenen eigenaardigen vorm.

De geheele bevolking is in twaalf, met verschillende namen bestempelde, stammen (soekoe's) verdeeld, welke overal verspreid worden aangetroffen, en welker leden zich onderling door eenen zekeren band vereenigd achten.

In elke kampong, staan alle personen van *dezelfde* soekoe onder eenen persoon, die, door regt van geboorte, als hoofd, of liever als vertegenwoordiger, voorspreker en verdediger daarover gesteld is; en in den regel bewijst geen Maleijer aan iemand anders, dan aan het hoofd zijner soekoe, penghoeloe genaamd, in het dorp alwaar hij gevestigd is, gehoorzaamheid.

De gezamenlijke soekoe-hoofden (als van zoo vele stammen uit welke eene gemeente is zamengesteld) maken het bestuur eener kampong of van een dorp uit, hetwelk dus uit den aard der zaak veelhoofdig is.

Onder deze geslachtshoofden zijn er, die den titel voeren van „toewan-

koe," of „pamoentja," of „orang-kaja," of „orang-toeah," en die in de vergaderingen soms eenigen invloed uitoefenen; en de kampong's, binnen zekere, door de natuur zelve aangewezen, grenzen, maken somtijds een landschap uit, dat veelal den naam ontleent van het getal dorpen, waaruit het zamengesteld is, zoo als de XIII, de VII, de XII Kotta's, de XX Kotta's, de L Kotta's. Een *oppergezag* bestond er vroeger eigenlijk niet; want de magt van den radja van Menangkabau was ten allen tijde zeer beperkt, en daarenboven geheel in verval geraakt.

De omstandigheid, dat de vrouw alleen de soekoe voortplant, of liever dat de zoon de soekoe zijner moeder volgt, en de erfopvolging niet van den vader op den zoon, maar van den vader op den zoon der zuster overgaat, onderhoudt deze afscheiding.

Op deze aloude oorspronkelijke instelling van een veelhoofdigen regeringsvorm is een algemeen systema van guarantie gebouwd. Elk landschap is voor zijne kampong, elke kampong voor hare soekoe's, elke soekoe voor hare huisgezinnen, en elk huisgezin voor zijne leden solidair aansprakelijk. Verpligtingen, met voorkennis van het soekoe-hoofd en van de leden der soekoe in eene kampong aangegaan, rusten kollektief op de soekoe en solidair op ieder harer leden, zoodat de soekoe als het ware, als de beschadigde borg, bij gedwongene vervulling, den oorspronkelijk verpligten persoon, of wel, bij diens onvermogen, zijnen naasten vermogenden bloedverwant uitvindt.

Volgens 's lands oude instellingen zijn alle misdaden door boete verzoenbaar; elke inboorling van een landschap is voor de boete, het landschap opgelegd, elke kampong-bewoner voor de boete over de kampong uitgesproken, en elk soekoe-lid voor de boete van de soekoe afgevorderd, vervolgbaar en aansprakelijk; terwijl de wraakoefening eerst dan plaats hebben kan, wanneer de erkende beleediger daaraan wordt overgeleverd, en schaamte de land- en stamgenooten niet meer van deze uitlevering terug houdt *).

Reeds deze korte grondtrekken van het soekoe-bestuur bewijzen, hoezeer het aan de ontwikkeling van vrijen arbeid in den weg staat. Immers het stelsel, dat de leden der familiën onderling solidair verantwoordelijk zijn voor alles wat een hunner verrigt, moet alle individuele vrijheid belemmeren, en doet dit dan ook werkelijk zoodanig, dat niemand zich mag verplaatsen, zonder toestemming van het soekoe-bestuur.

Tusschen de hoofden der soekoe's en de Europesche ambtenaren, in de residentie Padangsche bovenlanden, bevinden zich twee andere soorten van inlandsche hoofden, namelijk de penghoeloe's-laras en de penghoeloe's-kapala. Deze eerste instelling is van het Nederlandsche Gouvernement

---

*) Deze schets van het soekoe-bestuur is overgenomen uit: De vestiging en uitbreiding der Nederlanders ter Westkust van Sumatra, door den Generaal-Majoor H. J. J. L. DE STUERS, oud resident ter Westkust van Sumatra, later kommandant van het Nederlandsch-Indisch leger. Uitgegeven door P. J. VETH, Hoogleeraar te Amsterdam. Amst. 1849. I, 29 enz.

uitgegaan, en moet dienen, om eenen overgang te vormen van het verwarde soekoe-bestuur tot eenen regeringsvorm meer overeenkomstig met de behoeften van land en volk. De laras-hoofden voeren het gezag in een onderdistrikt of laras; zij ontvangen de bevelen van het Nederlandsche bestuur, brengen die over aan de penghoeloe's-kapala, en zorgen voor de uitvoering er van. Voorts zijn zij leden van de regtbank (rapat), waarvan de assistent-resident of civiele gezaghebber voorzitter is, en zijn zij voorzitters van de regtbanken (rapat) in hunne laras. De penghoeloe's-kapala zijn over eene negeri gesteld. Zij ontvangen de bevelen van het laras-hoofd en brengen die over aan de hoofden der soekoe's (penghoeloe-soekoe). Zij zijn verder als eene soort van vrederegters te beschouwen, even als de laras-hoofden, en zij zijn leden van de regtbanken (rapat) in de kampong's.

Het militaire beginsel dezer instelling is niet te miskennen. Wanneer een kampong-bewoner een geschil of eenige andere aangelegenheid heeft, dan wendt hij zich tot zijn penghoeloe-kampong; kan deze de zaak niet beslechten of regelen, dan brengt hij de kwestie voor den penghoeloe-soekoe; ziet ook deze geen kans, om de partijen tevreden te stellen, dan brengt hij het geschil voor den penghoeloe-kapala, en zoo vervolgens tot het laras-hoofd en den civielen gezaghebber. Is hier niet zulk een hierarchiesch beginsel zigtbaar, dat men zich verbeeldt, een artikel uit het reglement op de inwendige dienst te lezen? Alle hoofden worden door de bevolking gekozen; doch de definitieve aanstelling der laras-hoofden en penghoeloe's-kapala geschiedt van wege het Gouvernement. Alleen de laras-hoofden worden door het Gouvernement bezoldigd; maar hoe groot is die bezoldiging? Op weinige uitzonderingen na, voor allen *f* 20.00 's maands. Wij gelooven niet, verre bezijden de waarheid te blijven, als wij het getal bezoldigde hoofden in de Padangsche bovenlanden op ongeveer *één honderd* stellen. Daarvoor wordt echter zeker niet meer dan *f* 2,400.00 's maands uitgegeven, en dat op eene bevolking van weinig minder dan 600,000 (in 1851 waren het 550,000) zielen!

Kan men gelooven, dat *f* 20 eene genoegzame belooning is voor een hoofd, dat gemiddeld 6000 zielen onder zijn bestuur heeft? Die som is naauwelijks genoegzaam voor het onderhoud zijner paarden, die hij wel verpligt is aan te houden, daar hij veeltijds op reis moet zijn, hetzij in zijne laras; hetzij wanneer hij zich naar de hoofdplaats van zijn distrikt moet begeven, om er de rapat bij te wonen; hetzij wanneer hij zich moet gaan verdedigen tegen eenige klagten, welke sommigen zijner geadministreerden tegen hem inbrengen en meestal verdichten, in welk geval hij dikwerf genoodzaakt is, zich dagen lang op eene vreemde plaats op te houden, en in zijn eigen onderhoud te voorzien, zonder daarvoor eenige schadeloosstelling te erlangen. Zou nu hier niet hetzelfde gevolg uit dezelfde oorzaak voortvloeijen als op Java? Allen zijn het er over eens, dat däár de veel te lage bezoldiging der hoofden, gepaard met hunne bevoegheid om, binnen zekere grenzen, heffingen van de bevolking te doen,

de schromelijkste gevolgen na zich sleept. Zou dit ook in de Padangsche bovenlanden niet het geval zijn? Zou het ook daar niet verschoonbaar zijn, indien de hoofden zich, ten koste hunner bevolking, aan meer inkomsten hielpen. En zoo zij dit dan doen, aan wien is het te wijten? De Kommissaris-Generaal DU BUS, die anders zulk een groot liefhebber van bezuinigen was en daarin wel eens zeer onberedeneerd te werk ging, zou voor zulk een stelsel van bezoldigen zijn teruggedeinsd. Wilt gij het bewijs? In het *Staatsblad voor Nederlandsch Indië* van 1826, n°. 65, vindt gij, in de afdeeling Grissée alléén, aan traktementen der inlandsche hoofden bij de algemeene en distriktspolicie (djaksa's, penghoeloe's, schrijvers en mindere beambten niet medegerekend) eene som van *f* 4,473.33 in de maand toegestaan. En in de gansche residentie Padangsche bovenlanden slechts *f* 2400 's maands! Welk een verschil!

't Is waar, de laras-hoofden op Sumatra ontvangen 20 duiten voor elke pikol koffij, welke in hunne laras wordt geproduceerd; maar die gelden bedragen veel of weinig, al naar mate eene laras gunstig of ongunstig voor de koffij-kultuur gelegen is. Terwijl er één enkel voorbeeld bestaat, dat een laras-hoofd voor zijn aandeel in de koffij-procenten ruim *f* 1,900.00 in één jaar ontving, kunnen er ook larassen worden aangewezen, waar die procenten naauwelijks *f* 10 of *f* 12 in 't jaar bedragen. De koffij-procenten kunnen dus niet als eene geregelde bron van inkomsten voor de laras-hoofden worden aangemerkt. Bovendien rijst de vraag: is het, naar mate de koffij-kultuur meer eene vrije kultuur wordt, geheel afhankelijk van den ijver der landbouwers, op den duur billijk en rationeel het stelsel van procents-gewijze belooning op de laras-hoofden toe te passen?

Uit de korte schets der inrigting van het binnenlandsch bestuur op Sumatra's Westkust, die wij hier hebben gegeven, is gemakkelijk af te leiden, dat de laras-hoofden, uit den aard hunner stelling tusschen het Europeesch bestuur en de bevolking, in den regel nooit veel magt kunnen uitoefenen, ofschoon wij erkennen, dat er, ten gevolgen van de persoonlijkheid van sommige individuen en andere omstandigheden, uitzonderingen kunnen gevonden worden. 't Is daarom niet wel aan te nemen, dat zij in de gelegenheid zijn, de bevolking te onderdrukken en te knevelen; maar zij hebben natuurlijk hunne vijanden, die hen bij het Europesche bestuur trachten in verdenking te brengen en te benadeelen. Geen volk, dat meer van intrigues houdt dan de Maleijers. Bovendien vindt men in elke negeri gewoonlijk zoo veel partijen als er soekoe's zijn. Vroeger liepen de oneenigheden tusschen die partijen dikwijls zoo hoog, dat zij in strijd en bloedvergieten ontaardden; thans worden zij niet dikwijls meer handgemeen en bepaalt zich haar werkkring meestal tot geheime kuiperijen en het opstoken van anderen. Meestal bestaan er voor deze twisten en vijandschap geene redenen hoegenaamd, zoodat men deze betreurenswaardige zucht tot krakeelen alléén aan verveling en gebrek aan beter tijdverdrijf moet toeschrijven. Heeft zich nu zulk eene partij in 't hoofd gezet, om zich vijandig tegenover het laras-hoofd of den penghoeloe-kapala te stellen, dan

begint zij met bij het Europesche bestuur eene menigte klagten tegen deze hoofden in te brengen. Of die klagten niet slechts eene herhaling zijn van vroeger ingediende en reeds afgedane zaken, of zij geheel en al ongegrond en zonder een zweem van bewijs zijn — om dat alles bekommert men zich niet; immers men beoogt niet anders, dan den hoofden onaangenaamheden te veroorzaken. Nu begint men te handelen. De Sumatraansche ontevredenen toonen somwijlen eenen opmerkenswaardigen geest van orde te bezitten. Veeltijds vangen hunne operatiën daarmede aan, dat zij zich, in plegtstatigen optogt, naar den civielen gezaghebber begeven, onder wiens ressort zij behooren. Na de gewone pligtplegingen, maken zij dien ambtenaar met hunne grieven bekend; en zij gaan daarbij zoo gematigd te werk, de toon hunner stem is zóó zacht, de woorden zijn zóó welvoegelijk, ook wanneer zij van den beklaagde spreken, hun geheele voorkomen is daarbij zóó eenvoudig en waardig, dat ieder oningewijde onmiddellijk overtuigd is van het regtmatige hunner klagten en de gegrondheid hunner bezwaren. Onderzoekt men intusschen de zaak, dan verdwijnt die eerste indruk al spoedig en bespeurt men, dat alles slechts een verzinsel is, om zoo mogelijk de aangeklaagden te schaden. Beslist nu de gezaghebber niet naar den wensch der klagers, dan worden zij daardoor in geenen deele afgeschrikt. Zeer bedaard gaan zij heen, in dezelfde orde als waarin zij gekomen waren, en begeven zij zich naar den opvolgenden ambtenaar van hoogeren rang. Dit spel — want meer is het niet — wordt soms drie of viermaal herhaald, tot dat het eindelijk gelukt, door een „hoekoeman kabaikan" ('t best te vertalen door „minnelijke schikking") aan alles een einde te maken. Een verzoeningsfeest besluit dan het geheele tooneelspel — en daarmede is de komedie uit.

In enkele gevallen gaan de klagers niet met zoo veel orde en regelmaat te werk. 't Gebeurt wel eens, dat zulk eene ontevredene faktie zich gaat verbeelden, dat de Europesche ambtenaar, tot wiens distrikt zij behoort, ongenegen is hare vermeende grieven aan te hooren; of ook wel, dat die ambtenaar het eens is met het hoofd, over wien zij zich wil beklagen. In dat geval schroomt zij volstrekt niet, om regtstreeks naar den resident of den Gouverneur van Sumatra's Westkust te gaan en hem met hare grieven bekend te maken. 't Moet ter eere der hooge ambtenaren op Sumatra's Westkust gezegd worden, dat zij altoos even bereidwillig zijn in 't aanhooren van dergelijke klagten; zij geven daardoor een treffend bewijs, dat het hun ernst is, om de bevolking tegen elke onregtvaardigheid, tegen ieder onderdrukking te beschermen. Maar zij gaan daarin wel eens te ver, en voeden op die wijze het kwaad. Zoo schijnt het niet goed te keuren, dat hoogere ambtenaren klagten aanhooren, zonder dat vooraf duidelijk gebleken is, dat de klagers zich eerst tot hunnen onmiddelijken gezaghebber hebben gewend. Verzuimt men dit — en het wordt dikwijls gedaan — dan zullen de assistent-residenten en kontroleurs weldra op een standpunt komen, waarop zij weinig nut meer kunnen doen; zij zullen alle aanzien, invloed en zelfstandigheid verliezen, en niet anders beschouwd kunnen worden

dan als eene soort van Europesche laras-hoofden, die zich eenvoudig hebben te bepalen tot het ontvangen der bevelen van den resident, om die aan hunne inlandsche kollega's over te brengen.

Wanneer het al verder voldoende blijkt, dat de klagten geheel en al gezocht en ongegrond zijn, dan moesten de klagers worden gestraft, en men moest zich niet vergenoegen met hen tot het geven van een feest te veroordeelen; vooral dan niet, wanneer die ongegronde klagten vergezeld gaan van feitelijk verzet tegen het aangeklaagde hoofd, en dus eigenlijk tegen het bestuur, waarvan het zijne aanstelling ontving. Immers zulke geïmpoviseerde klagten zijn niet alleen lastig en tijdroovend voor de ambtenaren, zij hebben ook eene zeer schadelijke zijde. Niet alleen misleiden zij het Europesche bestuur en plaatsen het in eene zonderlinge zelfs wel wat belagchelijke positie, maar ook de inlandsche hoofden verliezen het weinige gezag, dat zij nog bezitten, indien zij niet door het Europesche gezag worden staande gehouden en verheven, en eene al te zachte en toegefelijke bejegening van dergelijke ongegronde klagten tegen hen is daartoe weinig geschikt. Die inlandsche hoofden tusschen het soekoe-bestuur en 't Europesche bestuur zijn onmisbaar. De Europesche ambtenaren in regtstreeksche aanraking met de soekoe hoofden te stellen zou een schroomelijke misslag wezen. De residentie Padangsche bovenlanden alleen telt welligt 1500 zulke soekoe-hoofden; hoe zou 't mogelijk zijn, daarmede onmiddellijk te handelen?

't Is onze overtuiging, dat juist het element dier hoofden, als inlandsche ambtenaren door 't Gouvernement aangesteld en bezoldigd, moet worden versterkt, en het soekoe-bestuur, dat niet alleen den vrijen arbeid maar elke verbetering van den maatschappelijken toestand belemmert en in den weg staat, thans reeds rijp is, om op eene voorzigtige wijze te worden hervormd. Immers welke hoogst verstandige en rationele verbeteringen men ook moge willen invoeren, zij zullen op die instelling der soekoe's schipbreuk lijden, en met haar voortdurend bestaan op den duur onmogelijk zijn. Tot bevestiging van 't geen wij beweren zullen wij op een paar bijzonderheden wijzen.

Voorheen was het eene gewone zaak, dat lieden, die zich in andere streken ophielden, dan waar zij te huis behoorden, naar hun distrikt werden teruggezonden, om daar aan hunne soekoe te worden uitgeleverd. Dat geschiedde op verzoek dezer soekoe zelve, die natuurlijk niet kon toelaten, dat eenige harer leden zich naar elders begaven, al was het ook alleen, dewijl dezen zich zoo doende aan het verrigten van heerediensten onttrokken en die diensten daardoor te zwaarder op de te huis geblevenen drukten; want die heerediensten worden niet op de individuen maar ook weder op de soekoe's gelegd. Nu gebeurde het eens, dat eenige familiën zich uit eene residentie naar eene andere begaven, zoodat de tusschenkomst van den Gouverneur van Sumatra's Westkust zelven werd vereischt, om de terugkomst dezer familiën te verkrijgen. Deze hooge ambtenaar was niet gezind, om zijne medewerking daartoe te verleenen. De uitgewekenen hadden voorgewend, dat zij hun geboorteland hadden verlaten, omdat zij eenige on-

eenigheden met hunne soekoe-hoofden hadden gehad. Nu was de Gouverneur van meening, dat, wanneer wij niet in staat waren, om de bevolking tegen de verdrukking harer eigen hoofden te beschermen, wij haar ten minste de vrijheid behoorden te laten, om zich te vestigen waar zij verkoos. De bevolking moet volkomen vrijheid hebben, om zich te verplaatsen werwaarts zij verlangt. Ieder moet zich met der woon kunnen neerzetten, waar hij denkt op de beste wijze zijn bestaan te zullen vinden.

Deze redenering was volkomen juist, en wij brengen onze hulde aan den man, die zulke beginselen in Nederlandsch Indië belijdt en in praktijk brengt; maar zoo lang de soekoe-inrigting, gelijk zij is, blijft bestaan, en zoo lang het Gouvernement van de soekoe, niet van de individuen, zijne heerediensten eischt, werken zij in de uitvoering hoogst onbillijk. Want wij vragen: wie verrigten nu de heerediensten, welke der soekoe, waartoe zoodanige emigranten behooren, zijn opgelegd? Natuurlijk de achterblijvenden alléén, ook voor die emigranten. De last drukt alzoo dubbeld op hen, en dat is onbillijk.

Nog eene bijzonderheid. Het gebeurt dikwerf, dat de inlandsche regtbanken (rapat) eene familie of eene soekoe veroordeelen tot de betaling van schadevergoeding of boete, wegens een misdrijf, door een harer leden gepleegd in eene andere landstreek, waar de beschuldigde zich *zonder toestemming zijner aanverwandten* ophoudt. Is dat niet onbillijk? Men herinnert zich, dat, volgens de oorspronkelijke instelling, de soekoe's en familiën solidair verantwoordelijk zijn voor elk harer leden; maar in dat stelsel behoort dan ook volstrekt de bevoegdheid dier soekoe's en familiën, om het verblijf van elk harer leden te regelen. De vonnissen der inlandsche regtbanken heeten gewoonlijk gegrond te zijn op de adat; doch het is nimmer de bedoeling der adat geweest, dat de solidariteit der familiën en soekoe's zich zou uitstrekken tot personen, die zich, door hunne verwijdering, aan haar toezigt hebben onttrokken. En toch worden zulke vonnissen door den Gouverneur, die de vrijheid der personen handhaaft, om zich te vestigen waar zij verkiezen, in den regel bekrachtigd.

Wij moeten nog op een paar der gevolgen van de soekoe-inrigting wijzen, tot bewijs, dat verbeteringen en hervormingen der maatschappij onmogelijk zijn, zoo lang die inrigting blijft bestaan. De Gouverneur van Sumatra's Westkust, vertegenwoordiger van het Nederlandsche Gouvernement, is soms verpligt om vonnissen te bekrachtigen, die tegen alle begrip van regtvaardigheid en billijkheid indruischen. De soekoe-inrigting brengt mede, dat alle misdaden door geld kunnen geboet worden. Daarom wordt bij voorbeeld een vonnis bekrachtigd, waarbij een *rijke* moordenaar tot de betaling van een bloedprijs van *f* 800 zonder meer wordt veroordeeld. Maar tevens wordt een vonnis bekrachtigd, dat een *armen* moordenaar aan een afgrijselijken marteldood overgeeft. Dat men de belofte nakomt, die vroeger werd gedaan, van namelijk de inlandsche bevolking in het genot van hare huishoudelijke en politieke regten te laten, is prijzenswaardig; maar dit behoort zijne grenzen te hebben in art. 75 van het tegenwoordige

Reglement op het beleid der regering van Nederlandsch Indië, waar gezegd wordt: „Door den inlandschen regter worden toegepast de godsdienstige wetten, instellingen en gebruiken der inlanders, *voor zoo verre die niet in strijd zijn met algemeen erkende beginselen van billijkheid en regtvaardigheid.*" Wanneer dus eene instelling, als die der soekoe's, zulke schreeuwende onregtvaardigheden ten gevolge heeft, en in hare werking niet kan gewijzigd worden, tenzij door weder eene andere onregtvaardigheid te plegen, dan behoort zij te worden hervormd. Indien wij den geest en de strekking van art. 75 van 't nieuwe reglement op het beleid der regering wel begrijpen, dan is daarmede de soekoe-inrigting voortaan onbestaanbaar.

Gedachten over de opvoeding in Nederland van Indische kinderen.

't Grootste bezwaar van het verblijf in Indië is de losmaking en ontbinding van familiebanden. Wij, die dat land door eigen inwoning kennen, kunnen allen getuigenis afleggen van de kwalen en plagen, die het kenmerken, en die in verband staan met de gloeijende hitte en het schitterende licht, met de kwellingen van insekten en het lastige kruipende gedierte, met de aanvallen van eenen moeijelijk te bezweren daemon op onze lever en den sluipmoord van Bataviasche koortsen. Maar indien wij aan de laatste dezer bezoekingen weten te ontkomen, of ze slechts kennen als voorbijgaande en tijdelijke doornen op onzen weg, dan kunnen wij, er aan gewoon geworden, met al het overige lagchen. De gewoonte doet ons vrede hebben met de oorverscheurende kreten der dieren, met de barbaarsche pogingen van inlanders en Chinezen om muziek te maken, met de verpeste lucht van een „kembang bangkei" in onze tuinen, met de beet van gonzende muskieten en met al die kleine plagerijen. Wij vinden bijna tegen alles een geneesmiddel in het geduld. Maar, „er is geen geneesmiddel" zegt een Maleische dichter „voor een hart, dat gewond is door het scherpe zwaard der scheiding."

De meeste bewoners van Indië zijn genoodzaakt, gedurende een of ander tijdperk van hun verblijf in 't Oosten, de waarheid van deze spreuk te erkennen. 't Is waar, de voordeelen eener verbeterde kommunikatie hebben wonderen gedaan. Het afscheid tusschen man en vrouw verliest iets van zijne bitterheid, omdat het verzoet wordt door het vooruitzigt van een spoedigen overtogt en van geregeld elke maand van elkander te hooren. De angel heeft de helft van zijne scherpte verloren. Maar ééne smart blijft altoos even grievend en folterend. Geene verbeteringen in het stoomwezen kunnen de afwezigheid van onze kinderen lenigen en verzachten, en die afwezigheid blijft eene noodzakelijkheid, zoolang geene meer rationele, menschelijke, christelijke staatkunde het bestuur onzer overzeesche bezittingen bezielt. Gedurende het belangrijkste gedeelte van hun leven, waarin zij gevormd worden tot menschen, moeten Indische ouders hen van hun hart scheuren en geheel aan vreemden overlaten, zonder iets tot die vorming te kunnen toebrengen. Willen zij dat niet, houden zij hen bij zich, trachten zij door eigen zorgen in hunne opvoeding te voorzien, dan wordt hunnen zonen de weg afgesneden, om in hun volgend leven tot eenige betrekking van aanzien te geraken. Wel zijn de middelen van opvoeding in de laatste jaren in Indië verbeterd; wel zijn talrijke scholen geopend, waar zeer goed onderwijs wordt gegeven; wel is in het koele klimaat der ber-

gen thans eene voortreffelijke gelegenheid, om jongelieden in al zulke vakken van kennis te oefenen, als hen in hunne volgende loopbaan te stade zullen komen — maar dat alles baat niet, zoolang een kortzigtig Gouvernement de leer predikt en in praktijk brengt, dat alléén zulke bekwaamheden bruikbaar zijn, die in Nederland zijn verkregen.

Hoe wordt gewoonlijk gehandeld met die kinderen van, in Indië gevestigde, Europesche ouders, welke „het voorregt eener Europesche opvoeding," gelijk het in de officiële taal der regering genoemd wordt, zullen genieten? Grootendeels worden zij naar het moederland gezonden, als zij den ouderdom van zes tot tien jaren bereikt hebben, juist dan wanneer de eigenaardigheden van het karakter zich ontwikkelen en de leidende invloed der ouders het minst gemist kan worden. Er bestaat niet veel reden, om te vreezen, dat de ontzenuwende kracht van het klimaat ten gevolge heeft, dat de geest van het kind verzwakt of zijn bevattingsvermogen verminderd worde. Voor zoo verre wij er over oordeelen kunnen, zijn de Indische kinderen, op dien leeftijd der scheiding, even levendig, vernuftig en vlug van begrip, als zij, die in Nederland geboren zijn en geleefd hebben. De invloed der „baboe's" is, 't zij ter eere der Indische moeders gezegd, veel minder dan vroeger. De kleinen worden niet meer, gelijk voorheen, van huis gezonden, terwijl de eenige taal, die zij kennen, het Maleisch is. Velen hunner kennen, als zij naar Nederland worden ingescheept, twee talen. Indien zij in de eene gemakkelijk aan de inlandsche bedienden hunne bevelen kunnen geven, toch zijn zij niet meer beroofd van het vrije gebruik der moedertaal, en ook in Indische kinderkamers worden hun reeds vroegtijdig spelboeken en prenten en gebedenboeken in handen gegeven.

Schrijf het toe aan de verbetering van het onderwijs der vrouwelijke jeugd in Indië, die elk onbevooroordeelde sedert het laatste vierdedeel eener eeuw moet hebben opgemerkt. Vroeger was er geen onderwijs, dat dien naam mogt dragen, en de schoone dochters van Europesche ingezetenen, zelfs de aanzienlijksten niet uitgezonderd, groeiden op als de dochters der inboorlingen, zonder in de weldaden eener verfijnde beschaving te deelen. De hoegrootheid van 't verschil der „saja" en „kabaja" met de kleeding der inlanders, was ongeveer het embleem der hoegrootheid van het onderscheid tusschen beider vorming en opvoeding. En zóó noodzakelijk is het onderwijs, dat het gemis dezer grootste weldaad voor de menschheid zich niet alléén bij de vrouw, die er van verstoken is, maar bij haar kroost tot in het tweede en derde geslacht doet gevoelen. Schrijf de verbetering ook voor een goed deel toe aan de Nederlandsche vrouwen van uitstekende beschaving, die haar geboortegrond met Indië hebben verwisseld, dáár thans een sieraad der zamenleving uitmaken, en de begrippen, de gebruiken en de zeden der Europesche maatschappij in de Indische overplanten. Wij zullen niet beweren, dat die nieuwe bestanddeelen, welke zij er brengen, juist allen zoo wenschelijk en zegenrijk zijn, maar ééne weldaad althans hebben zij aan haar nieuwe vaderland geschonden; zij hebben de moeders geleerd, het jeugdige kind niet meer uitsluitend aan de „baboe's" over te

laten, maar er zelve voor te zorgen en de ontwikkeling van het teedere ligchaam en het teedere gemoed zelven gade te slaan en te besturen. De zoon is niet meer de „signo" der baboe, door haar gekoesterd en opgekweekt, door haar met hare eigen bekrompen begrippen en vooroordeelen vervuld van 't oogenblik af dat het kind tot zelfbewustzijn kwam, door haar met hare voorbeeldelooze zwakheid en misdadige toegevendheid in al zijne neigingen en ontkiemende gebreken gesterkt en gestijfd; de zoon is inderdaad het kind zijner moeder, niet alleen door geboorte, ook omdat zij hem heeft bewaakt en geleid bij de eerste schreden op de levensbaan.

Maar nu komt de ure der scheiding. Gelooft gij niet, dat de bitterheid van die ure thans grooter is, dat de wonden, die geslagen worden in 't hart der moeder, dieper en pijnlijker zijn? Zal iemand het mij ten kwade duiden, wanneer ik, bij de scheiding, de smart eener baboe, aan wie men haren „signo" ontneemt, ten minste gelijk stel met die der vrouw, die haar kind geheel aan de baboe had overgelaten? Beiden zullen heete tranen storten, in den aanvang troosteloos zijn — maar weldra is alles vergeten, en in het genot van het leven vindt de moeder vergoeding voor 't geen zij verliezen moest. Niet alzoo, indien zij, ook na de geboorte van haren zoon, er moeder voor gebleven is. Dan wordt bij de scheiding een gedeelte harer eigen ziel haar afscheurt; dan leeft zij, in haren geest in geheel haar inwendig leven, bij haar kind; dan beeft, rilt en siddert zij bij elke gedachte aan de gevaren, die het dreigen op de groote reis over de verradelijke baren, in de nieuwe maatschappij, waarin het zal worden opgenomen en waarvan zij de kronkelwegen en gebreken maar al te zeer kent. En die angst en smart vinden geene leniging in den tijd; het leven is haar vreugdeloos geworden, en hare zaligste oogenblikken worden vergald door den alsem der scheiding.

Maar dat alles is, in de oogen van velen, eene dwaasheid, een overdreven gevoeligheid en wekelijkheid, waaraan men niet toe moet geven. Hoe vroeger het kind van de moeder gescheiden wordt, des te beter. De meest gewenschte toestand is, dat het kind niet onder hare hoede en zorgen zich bevindt, maar onder die van anderen, op 4000 mijlen van haar verwijderd. Er zijn menschen, die dit zoo natuurlijk en eenvoudig vinden, dat zij er over spreken als over den tijd, wanneer het veulen van de merrie en het kalf van de koe moet worden genomen. Wilt gij een enkel staaltje? Zoo las ik dezer dagen in een *Verslag van de verrigtingen der Oost- en West-Indische Opvoeding-Maatschappij*, *in het jaar* 1854, de volgende woorden:

„De opvoedings maatschappij mag, hier sprekende over den leeftijd der pupillen, de gelegenheid niet laten voorbijgaan, om ouders en voogden in Indië eene vroege overzending der kinderen aan te raden. De ondervinding leert nog dagelijks, dat pupillen, die op wat lateren leeftijd naar Holland zijn overgekomen, veel meerdere moeijelijkheden ontmoeten, in het verkrijgen van de noodige en gewenschte kundigheden, dan zij, die reeds op zevenjarigen leeftijd of vroeger Indië verlieten."

Wel zeker! Men kan niet te vroeg het offer van de moeder vergen! Zij moet haar kind afstaan, zoodra het haar kan liefkozen en lief hebben! Dat eischt...... het belang van het kind? Wel neen! dat wordt gevorderd door de voorstanders van het tegenwoordige koloniale stelsel!

Wat is het lot der Indische kinderen als zij in Nederland aankomen? Wij zullen het gunstige geval stellen, dat een bloedverwant of vriend der ouders den knaap voorloopig in zijn huis opneemt en de plaats van voogd over hem wil vervullen. Maar hoe zorgvuldig deze zich van zijne verpligtingen moge kwijten, weldra moet men aan de school denken. Juist in den tijd, waarin de invloed der ouders het meest noodig is; waarin de zuivere en zachte genius van het familieleven in zekeren zin den onstuimigen en wilden geest, die in de school wordt opgedaan, in evenwigt kon houden; waarin de kennis van goed en kwaad en de liefde voor een van beiden moet worden gevestigd, somtijds door langzame maar zekere trappen van overgang, en somtijds in weinige weken en dagen — juist dan wordt de jeugdige geest aan zijn eigen lot overgelaten, om zonder steun den strijd des levens te voeren.

De kostschool ontvangt den knaap, gescheiden van zijne ouders, in een vreemd land, te midden van vreemden. De kostschool!

Wij gelooven niet, dat wij onbillijk zijn, als wij over 't algemeen met de kostscholen van Nederland niet veel op hebben; maar toch erkennen wij, dat er onderscheid is tusschen het ééne instituut en het andere. Er zijn enkele goede, er zijn veel middelmatige, er zijn nog veel meer slechte inrigtingen. Wie zal de keuze doen, en wat bepaalt die keuze?

De ouders kunnen niet kiezen, want zij, in Indië gevestigd, kennen de scholen in Nederland niet. De voogd vervult ook in dat gewigtige werk de plaats der ouders. Hoe gaat hij daarbij te werk? Vóór alles is natuurlijk zijn leidraad de som, die zijne principalen genegen of in staat zijn voor de opvoeding van hun kind te besteden. De groote vraag voor lieden, die een beperkt inkomen in Indië genieten, is niet dit of dat geliefkoosde stelsel van opvoeding, maar de meerdere of mindere kosten. Alleen door de striktste zuinigheid in acht te nemen, en in vele gevallen zelfs door de meest geduldige zelfopoffering, kunnen over 't algemeen de ouders, als zij met een talrijk kroost gezegend zijn, in de eischen eener „Europesche opvoeding" van hunne zonen voorzien.

Er is een zeer treurig en ziekelijk verschijnsel op het gebied van het onderwijs in Nederland. Er wordt veel gesproken en geschreven en zelfs een aanhoudende en niet zelden hevige strijd gevoerd op dat gewigtige, en nog voor veel verbetering vatbare, terrein. Strijdt men over die verbetering? over de beste opvoedingstelsels? over de voortreffelijkste leermethodes? over de meest gewenschte wijze, waarop eene kostschool behoort ingerigt te zijn? Volstrekt niet! Men heeft den strijd over het onderwijs overgebragt op kerkelijk gebied, en men tracht de school te exploiteren in 't belang der kerk. Men wil in die school de kinderen niet tot goede staatsburgers, voortreffelijke menschen, uitstekende Christenen vormen,

maar tot goede Roomsch-Katholijken, of goede Hervormden, tot goede regtgeloovigen. 't Hangt er van af, hoe de voogd over die tijd- en strijd-vragen denkt. Deelt hij in deze vooroordeelen, dan wordt de keuze van het instituut, waarop hij den Indischen pupil zal plaatsen, vooral door den verderfelijken invloed van het kerkelijk vraagstuk beheerscht. Deelt hij er niet in, is hij onbekend met hetgeen er voorvalt, dan hangt zijne keuze van het toeval af, en misschien brengt zij den knaap in een van zulke verblijven, waar hem, reeds van de eerste jeugd af, wordt geleerd, dat de godsdienst de menschen verdeelt en alleen in ééne bepaalde kerk 't geluk hier op aarde en de zaligheid des hemels te vinden is; dat allen, die daar buiten zijn, als ketters en verdoemden moeten geschuwd en vermeden worden.

Zal eene opleiding in dien geest het kind gelukkig maken, vooral wanneer het eenmaal in Indië terugkeert?

Wij zullen de gevaren niet nagaan, waaraan de Indische kinderen, gedurende hun verblijf in Nederland, bij voortduring zijn bloot gesteld. De uitkomst leert, hoe groot zij zijn, want niet dikwijls valt den ouders het voorregt te beurt, dat zij de onschuldige knapen, die zij vol hoop en verwachting van zich zonden, als brave zonen en voortreffelijke mannen weder aan het hart drukken. Wij durven beweren, dat eene opvoeding in Indië aan vrij wat minder gevaren is blootgesteld. Treffende voorbeelden zouden wij kunnen bijbrengen van den goeden uitslag dier opvoeding, blijkbaar in een groot aantal mannen, die evenzeer door kennis en pligtsbetrachting als door voortreffelijke hoedanigheden van het hart uitmunten. En naar mate de inrigtingen van 't onderwijs er verbeterd en uitgebreid worden, naar die mate zal ook nog meer aan het licht komen, hoe zeer eene opvoeding in Indië, onder het oog der ouders, te verkiezen is boven de verwijdering der kinderen uit de ouderlijke woning en hunne verplaatsing te midden van vreemden, zonder dat de krachtigste hefboom van elke opvoeding, de liefde, hunne leidsvrouw is.

Misschien zullen er nog altoos ouders zijn, die, ook wanneer zij volkomen vrij zijn, aan de verzending hunner kinderen naar Nederland de voorkeur zullen geven. Maar daarom verlangen wij, dat het Gouvernement niet meer dwinge en noodzake. Laat men geen onderscheid meer maken tusschen de plaats, waar de kundigheden verkregen zijn, wanneer het de vervulling van ambten en bedieningen geldt. Laat men ieder, die zich daarvoor aanmeldt, aan een zeer gestreng examen onderwerpen; maar als hij daaraan voldaan heeft, dan vrage men niet meer naar kleur en geboorteplaats, of Indië of Nederland de oefenschool zij gewoest, dan schenke men alleen aan den kundigsten de voorkeur.

Misschien zegt gij: goed, maar als dan inderdaad eene scheiding van ouders en kinderen zoo hard en eene opvoeding in Nederland, verre van hen verwijderd, zoo gevaarlijk is, waarom houdt men in Indië zijn kroost dan niet bij zich? 't Is waar de zonen kunnen dan geene hooge ambtelijke bediening bekleeden, maar zij kunnen eene andere loopbaan kiezen. Indien

gij deze tegenwerping maakt, dan zijt gij weinig met den maatschappelijken toestand van Indië bekend. Het stelsel, waarnaar Indië bestuurd wordt, brengt mede, dat er bijna geen ander middel van bestaan te vinden is, dan bij en door het Gouvernement. Alles is er bijna gemonopoliseerd. De landbouw is grootendeels in handen van 't Gouvernement door 't kultuurstelsel, de handel is er zeer beperkt door 't konsignatiestelsel. Voor partikuliere industrie heeft het land wel de schoonste en talrijkste gelegenheid der wereld, maar het Gouvernement belemmert en onderdrukt haar, zoo niet direkt dan toch indirekt. Welk vak zullen in den regel de meeste ouders dan kiezen, anders dan de loopbaan van Indisch ambtenaar?

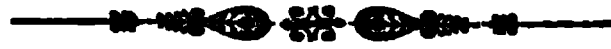
Hoe zeer de kwelling gevoeld wordt, die uit het stelsel van verpligte zending der Indische kinderen naar Nederland voortvloeit, heeft het jaar 1848 geleerd. Toen vleide men zich met de hoop, dat ook een betere tijd voor de Indische ouders zou aanbreken, en men had den moed, om zijne grieven voor den troon des Konings te brengen. 't Heeft niet mogen baten. Het kwaad blijft voortduren. Hoe lang nog? De tijd zal het leeren, misschien tot groote schade van Nederland.

Weet gij wel, wat een der voornaamste oorzaken is geweest der afscheiding van de Zuid-Amerikaansche staten van het moederland? 't Was het stelsel, dat alleen geboren Spanjaarden, in Spanje opgevoed, ambten en bedieningen van eenig aanbelang mogten bekleeden.

Een oudgast, die naar Nederland is gegaan,
om zijne kinderen op te voeden.

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde

Natuurkundig Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, uitgegeven door de natuurkundige vereeniging in Nederlandsch Indie. Batavia 1851, 1852 en 1853.

Den 19den Julij 1850 waren te Batavia eenige mannen bijeen, wier ijver voor de wetenschappen aan de verontschuldiging „*dat het klimaat in Indië doodend is voor den geest*" den doodsteek had gegeven. Zij vormden het plan, om de verstrooide krachten te vereenigen, de werkzaamheden van velen tot één geheel zamen te binden, en alzoo te toonen dat de spreuk der vaderen: „*Eendragt maakt magt*," ook verre van den Nederlandschen bodem werd erkend en gewaardeerd; of, zooals de voorzitter der vereeniging zich daar juist uitdrukte: „om een organisch geheel te vormen."

Ik wil geenszins beweren, dat er eenige betrekking bestaat tusschen het voornemen tot oprigting van de natuurkundige vereeniging en de politieke gebeurtenissen in het jaar 1848, in de kolonie zoo wel als in het moederland voorgevallen, maar ik acht toch de vraag: is er eenig verband? gewigtig genoeg, om ze aan het nadenken van hen, die met de omstandigheden naauwkeurig bekend zijn, aan te bevelen.

Het is bekend, dat het Nederlandsche gouvernement vroeger eene natuurkundige kommissie in Indië gevestigd had, van welke vele leden zich in menig opzigt groote verdiensten hadden verworven; en toch — FRANS JUNGHUHN heeft het bewezen — schenen vele punten ter naauwernood de aandacht dier geleerden te hebben getrokken, met name de geologische gesteldheid des bodems en de bewoners der Indische wateren. De Flora heeft bij voorkeur hare beoefenaars gevonden; en ofschoon ik in geenen deele het nut dier beoefening zou wenschen te ontkennen, geloof ik echter, dat de studie der geologie en mineralogie vrij wat meer praktische waarde kan aanbrengen.

Het Bataviaasch genootschap van kunsten en wetenschappen bezat ook eene afdeeling voor natuurkundige wetenschappen, maar bij de groote uitbreiding, die deze als met elken dag ondergaan, kon er geene aan den eisch dier wetenschappen beantwoordende werkzaamheid zijn.

Wij mogen dus aannemen, dat er vooral drie elementen bestonden, die aanleiding gaven tot de *Natuurkundige Vereeniging* (niet liever: Vereeniging van natuurkundigen?) in Nederlandsch Indië; namelijk: de niet aan den eigenlijken ontwikkelingsgang beantwoordende inrigting der natuurkundige kommissie, de ongenoegzaamheid der afdeeling van het Bataviaasch ge-

nootschap voor de natuurkundige wetenschappen, en eindelijk de door de oprigters der vereeniging gevoelde behoefte aan eene meer krachtige ontwikkeling eener wetenschap, die meer dan andere praktisch bruikbare resultaten oplevert en met de welvaart en den bloei onzer koloniën innig zamenhangt, en tot welk einde eene vereeniging van krachten, of „eene organisatie van den arbeid" hoogst wenschelijk en noodzakelijk werd bevonden. Zou het ook kunnen zijn, dat deze liefde voor de natuurkundige wetenschappen in Nederlandsch Indië eene diepere beteekenis heeft? Zou zij kunnen doelen op een werkzaamheid en *algemeener* praktisch leven, op opening der bronnen van bloei en welvaart, op vrijheidszin, die zoo innig met onbevangen natuuronderzoek zamenhangt en daardoor zoozeer begunstigd wordt? Zou het mogelijk kunnen zijn, dat die vereeniging als een vonk zij aan te merken, van een *„regeres Leben"* in onze, naar de wet der overheersching beheerschte, volkplantingen en buitenlandsche bezittingen? Zou het ook — wij zeggen niet opzettelijk — eene onafwendbare rigting kunnen zijn van den geest des tijds, die ook tot het verre Oosten doordringt, ter verspreiding van de kennis der natuur, van de werken des grooten Makers, die eindelijk zich oplost in eene reine vereering van het hoogste Wezen, waardoor de mensch wordt vrijgemaakt en zich vrij gevoelt, ook in banden? Wij willen het niet beslissen, maar zeker is het, dat, waar natuuronderzoek doordringt en natuurkennis wordt verspreid, het licht der waarheid zijne stralen afzendt, om den geest des menschen te koesteren en voor eene wedergeboorte te rijpen, die eindigt met de erkenning, dat de mensch is een heer van het geschapene, en die hem het gevoel zijner eigenwaarde schenkt, welke hem niet slechts verlost van slavernij, maar boven haar verheft, en tot een wezen maakt, geschapen naar het beeld en de gelijkenis zijns Makers, wiens verhevenste eigenschap is de vrijheid, waarmede hij werelden schept of vernietigt naar zijn welbehagen.

Deze natuurkundige vereeniging achten wij een treffend verschijnsel des tijds, en de mannen, die zich vereenigden, hebben het getuigenis gegeven, dat zij hunnen tijd begrijpen.

Was ik in de gelegenheid daartoe gesteld, ik zou reeds vroeger verslag van den arbeid der natuurkundige vereeniging gegeven hebben; nu echter ben ik verpligt, niet slechts dat verslag op eene eenigzins breeder schaal in te rigten, maar tevens om het, wegens den uitgebreiden arbeid, meer *„en resumé"* den lezers mede te deelen. Wij zullen ons in de eerste plaats bepalen tot de „Algemeene verslagen der werkzaamheden van de natuurkundige vereeniging in Nederlandsch Indië; voorgelezen in de algemeene vergaderingen, door Dr. P. BLEEKER, president der vereeniging"; en wel over de jaren 1851, 52 en 53.

Volgens het algemeen verslag over 1851, toen de vereeniging nog geen jaar was gevestigd, telde zij tien honoraire en dertig gewone leden. Daarin wordt al verder medegedeeld een aanzoek aan het Bataviaasch genootschap van kunsten en wetenschappen, tot ondersteuning in het bestrijden der kosten voor de uitgaaf van een tijdschrift der vereeniging, waaraan dat genoot-

schap met onbekrompenheid voldeed. Niet zoo gunstig was het antwoord des Gouvernements van Indië omtrent een verzoek, tot kostelooze korrespondentie en verzending van het tijdschrift, welke weigering te meer opmerking verdient, daar aan andere vereenigingen bereids deze vergunning sinds lang was ten deel gevallen. Met genoegen merkt men echter de belangstelling op, welke het Gouvernement in andere opzigten in de oprigting der vereeniging toonde.

De vereeniging had zich met het, toen bestaande en thans onder eenen anderen naam herrezen, Koninglijke Nederlandsch instituut in betrekking gesteld; en 't voornemen bestond, om met andere genootschappen en geleerde vereenigingen verbindingen aan te knoopen. In de vergadering, waarin dit algemeen verslag werd uitgebragt, was ook spraak van eene bibliotheek, eene leesinrigting en eene verzameling van natuurkundige instrumenten.

Het algemeen verslag der vereeniging over het jaar 1852 maakt ons nader bekend met den toestand, en wij mogen er met genoegen bijvoegen, den voortuitgang en bloei der vereeniging. Daaruit blijkt, dat het Indisch Gouvernement andermaal bijdragen aan het tijdschrift heeft afgestaan. De gewone vergaderingen hadden plaats gehad ten huize van Z. D. H. den hertog BERNHARD VAN SAXEN WEIMAR EISENACH, die, eere-lid der vereeniging, aldus haren bloei en hare werkzaamheden bevorderde.

Het tijdschrift bekwam overvloedige bijdragen, zoodat het reeds eene belangrijke uitbreiding moest ondergaan, om aan al de ingezonden stukken eene plaats te kunnen verleenen. De deelneming in het tijdschrift was zeer bevredigend, en ofschoon in het moederland daarvan slechts weinige exemplaren schenen genomen te worden, werd het in Indië zelf met belangstelling ontvangen. De boekhandelaar VAN DER POST te Utrecht werd met de verspreiding in Nederland belast.

De eerste grondslagen voor eene bibliotheek en een museum werden gelegd; en eene kommissie werd benoemd, ten einde eene *tentoonstelling van produkten der natuur en der industrie van den Indischen archipel te Batavia* tot stand te brengen. De direktie der vereeniging had, in overleg en met medewerking van het Gouvernement, vastgesteld, dat die tentoonstelling in 1853 zou plaats hebben.

De vereeniging had elf korresponderende leden benoemd, en aan dertig personen het gewone lidmaatschap aangeboden.

Onder de betreurenswaardige omstandigheden telde zij het overlijden van den heer SCHWANER, en het vertrek naar Europa van Z. D. H. den hertog VAN SAXEN WEIMAR EISENACH.

Bij dit verslag is gevoegd eene lijst der honoraire, dirigerende, korresponderende en gewone leden, en de wetten der vereeniging zijn er aangehecht.

Het laatste voor ons liggende verslag is dat van het jaar 1853, eveneens uitgebragt door den president Dr. P. BLEEKER, en loopende over het jaar 1852.

Het tijdschrift was wederom in omvang toegenomen en de toezending

van stukken overvloedig geweest; ook het Gouvernement had, door de aanbieding van vele stukken, zijne belangstelling aan den dag gelegd. De heer Dr. TH. CANTOR van Calcutta had eveneens een stuk ter plaatsing aangeboden, hetwelk ook wegens de belangstelling in zaak der vereeniging, opmerkenswaardig mag genoemd worden. Ditzelfde kan gezegd worden van de *Société météorologique de France* te Parijs, die uit eigene beweging zich met de vereeniging had in verband gesteld.

Het gebouw der tentoonstelling werd opgerigt en reeds waren talrijke opgaven van in te zenden voorwerpen ontvangen. Niet onbelangrijk is het hierbij te vermelden, dat deze tentoonstelling geheel uit de bijdragen van bijzondere personen kon bestreden worden; hetgeen, als men de aanzienlijke kosten in aanmerking neemt, van eene uitstekende en vereerende belangstelling getuigt.

De bibliotheek had aanmerkelijke bijdragen ontvangen, en eene breede lijst van geschonken boekwerken versiert het verslag. Ook waren vele voorwerpen voor het museum ontvangen.

Der vereeniging was een legaat aan *f* 1000 geschonken door den heer JEREMIAS SCHILL, die haar kort voor zijnen dood aldus belangstellend had bedacht.

Voorts was aan zeventien personen het gewone lidmaatschap aangeboden. Men betreurde het verlies van vier leden. Van deze verdient in het bijzonder vermelding de heer HENDRIK DIRK ARNOLDUS SMITS, geboren te Utrecht, luitenant ter zee 1e klasse en ridder der orde van den Nederl. leeuw. Hij was een man van vele verdiensten en heeft menig belangrijk stuk in het tijdschrift doen plaatsen; terwijl hij ook, in de zamenstelling van kaarten, belangrijk heeft bijgedragen tot eene betere kennis van de wateren van den Oost-Indischen Archipel. Daarenboven leeren wij hem kennen als een der oprigters van het departement der maatschappij tot nut van 't algemeen te Batavia; als een der voornaamste bewerkers van de tentoonstelling; en eindelijk rust ons oog met welgevallen op de vermelding van zijnen ijver voor het lot der zoogenaamde inlandsche kinderen.

In de vergadering van 1 Februarij 1852 werden veertien korresponderende en negen gewone leden benoemd. Uit de bijgevoegde naamlijst blijkt, dat de vereeniging op 1 Februarij 1853 bestond uit: 10 dirigerende leden, 2 honoraire, 25 korresponderende, en uit 80 gewone leden.

President der vereeniging was de heer Dr. P. BLEEKER, en secretaris de heer J. GROLL.

Nadat wij den lezer hebben bekend gemaakt met de, ter onzer beschikking gestelde, algemeene verslagen, zullen wij een blik werpen op het *Tijdschrift der Vereeniging*, hetwelk, naar 't ons voorkomt, nog te weinig in Nederland bekend is.

Wij vleijen ons, door deze aankondiging eenigermate tot eene meerdere verspreiding bij te dragen; want zij het ook, dat velen in de daarin behandelde onderwerpen minder belang op zich zelf stellen, zeker is het, dat er een groot aantal personen in ons vaderland zich bevindt, dat den bloei

der wetenschappen in onze Indische koloniën met de meeste deelneming gadeslaat; en buiten twijfel heeft elk inwoner van Nederland het hoogste belang in de ontwikkeling der natuurkennis aldaar, die den waren grondslag vormt tot verhooging der welvaart en toeneming van het produktief vermogen van bezittingen, welke met regt als de bronaderen van ons volksbestaan en van onze welvaart kunnen beschouwd worden.

Er is echter nog meer, dat allen het hoogste belang moet doen stellen in die ontwikkeling der natuurkennis van gindsche gewesten. Heeft toch de inboorling reeds bijna twee eeuwen gewerkt, gezwoegd, gezweet en gesloofd, om zijnen bodem vruchten te doen dragen voor zijne beheerschers, het wordt eenmaal tijd, dat die inboorling op zijnen geboortegrond ook werke, zwoege, zweete en slave voor zich zelven en de zijnen, opdat althans een deel van den arbeid een vaderlijk erfdeel der zijnen worde, om het in vrijheid te genieten. Het wordt eindelijk tijd, dat de slaaf een mensch worde, gelijk wij allen zijn. Of drukken wij het te sterk uit, wanneer wij daar, waar heerediensten en kultuurstelsel en dwangarbeid heerschen, van slavernij spreken? Stelt dan dat alles niet eene vermomde slavernij daar? Welnu de ontwikkeling en uitbreiding der natuurkennis zal in Indië den mensch vrij maken, al telt het christendom er ook nog slaven. Moge ook al die natuurkennis niet zoo snel doordringen tot den inboorling, zij baant zich met rassche schreden eenen weg tot zijnen meester, die de overheersching van den mensch over den mensch leert verachten; — en, waar geen overheersching is, daar is ook geen slavernij.

Intusschen mogen wij niet nalaten hen gerust te stellen, die bezwaren hebben tegen eene *te snelle* emancipatie dier soort van slavernij. Langs den weg der uitbreiding van natuurkennis kan die vrijmaking niet dan langzaam verkregen worden, vermits deze een *natuurlijke* weg is, die alzoo den langzamen maar zekeren gang der natuur volgt.

De eerste jaargang van het *Natuurkundig tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, wordt geopend met eene: „Bijdrage tot de kennis der ichthijologische fauna van Borneo, met beschrijving van 16 nieuwe soorten van zoetwatervisschen," door Dr. P. BLEEKER.

Uit deze bijdrage blijkt, dat de kennis der visschen van Borneo nog bijna niet noemenswaardig was, en er toch een groote rijkdom van soorten voorkomt.

Een „Scheikundig onderzoek van eenige, op Java voorkomende, minerale wateren," wordt door den heer P. J. MAJER medegedeeld.

In de eerste plaats wordt hier de bron beschreven gelegen bij de dessa Gebangan, in het regentschap Kendal. Voorts volgt het onderzoek der minerale bron te Pelantoengan, en van die te Assinan; van Gebangan en Njonno; van de modderwellen te Koewoe; van water uit de Java-zee; van het minerale water te Sisippan, in de residentie Buitenzorg, nabij Pondok Gedeh; van dat in de nabijheid der dessa Moloong, nabij Soerabaja. Het Gebangan's water, waarvan ook door de hoogleeraren MULDER en FRESENIUS analysen zijn medegedeeld, bestaat uit: chloorpotassium, chloorsodium,

chloorcalcium, chloormagnium, jodium, koolzure kalkaarde, koolzure magnesia, kiezelaarde, sporen van zwavelzure kalkaarde, broommagnium, koolzuur ijzerprotoxyde en organische zelfstandigheid, benevens eene betrekkelijk ruime hoeveelheid vrij koolzuurgas en eene geringe hoeveelheid zwavelwaterstofgas.

De vier eerste bestanddeelen zijn de voornaamste, ofschoon aan het jodium welligt een niet gering gedeelte der geneeskracht moet worden toegeschreven. Evenwel zouden wij in dat bestanddeel niet de eigenlijke en voornaamste geneeskrachtige werking willen zien, maar veeleer in de geheele zamenstelling, die bij alle minerale water de eigenaardige werking bepaalt, en die niet aan een bijzonder gedeelte uitsluitend moet worden toegeschreven. Het is hier mede gelegen, als met de levertraan, die door een plantaardige olie met jodium in geenen deele kan worden vervangen, want het is de geheele dierlijke zelfstandigheid, zooals zij is, welke men behoeft, om er, in bepaalde gevallen, het gewenschte gevolg van te erlangen, dat men van jodium alleen niet verkrijgt.

De zamenstelling der overige minerale wateren komt met dat van Gebangan hoofdzakelijk overeen.

De modderwellen van Koewoe leveren echter eene voorheerschende hoeveelheid chloorsodium, waardoor er gemakkelijk keukenzout uit verkregen wordt.

Uit de onderzoekingen van den heer P. J. MAJER, met den thermometer, psychrometer, barometer te Weltevreden gedaan, blijkt, dat in het jaar 1846 de gemiddelde temperatuur was: 26, 14° Cels., voortvloeijende uit 1400 waarnemingen. De laagste stand was 19, 9° Cels. en de hoogste 31, 5° Cels. De gemiddelde barometerstand was 757, 7617 m. m.

Door den heer H. D. A. SMITS zijn barometerwaarnemingen medegedeeld, gedaan in 1842 aan boord van Z. M. schoenerbrik *Windhond*, op eene reis van Nederland naar Oost-Indië.

Omtrent de „dondersteenen en donderbijtels" deelt Dr. C. SWAVING eene belangrijke bijdrage mede, waaruit overvloedig blijkt, dat het wapenen of gedeelten van wapenen zijn; of wel, dat zij gedeeltelijk ook tot werktuigen in vroegeren tijd hebben gediend. Zij schijnen ook van elders afkomstig, en niet uitsluitend tot Java te behooren.

Dr. J. H. CROOCKEWIT HZ. deelt eenige bijzonderheden mede omtrent bismutherts, gevonden op Banka, en waarin het bismuth als metaal voorkomt.

De heer D. W. ROST VAN TONNINGEN deelt eene analijse mede van eene aluinsoort, gevonden in eene solfatara van den Goenong Waijang, die aantoont, dat het eene ware aluinsoort is, gevormd door de vulkanische dampen op de trachietrotsen.

In de tweede aflevering vindt men ook eene belangrijke opsomming van de bekende land- en zoetwater-weekdieren van Java, en van nieuwe zoetwater-weekdieren van Sumbawa en Celebes.

De luitenant ter zee G. F. DE BRUIJN KOPS heeft eene zeer belangrijke

mededeeling gedaan omtrent de Noord- en Oostkusten van Nieuw-Guinea, welke, behalve dat zij in eenen onderhoudenden stijl is geschreven, zeer leerrijke en wetenswaardige bijzonderheden omtrent d. inwoners, de vegetatie en andere zaken bevat. Wel zegt de schrijver geen kenner van planten te zijn; maar uit eene, in botanische benamingen medegedeelde, lijst van planten op blz. 190 en 191 schijnt het tegendeel te blijken. Uit de gegevene berigten blijkt, dat de bewoners dier kusten nog in eenen zeer onbeschaafden toestand verkeeren; en daar het plantenrijk en dierenrijk een grooten overvloed en weelderigen groei openbaren, zou het zeker der moeite allezins waardig zijn, met deze weinig bezochte plaatsen eene drukkere gemeenschap aan te knoopen, te meer, omdat er goede ankerplaatsen bestaan en de bevolking meerendeels zachtzinnig en vriendschappelijk van aard is, in vele opzigten zelfs vertrouwen aan den dag legt.

De heer H. D. A. SMITS levert een verslag van de Pontianaksche steenkolen, wier hoedanigheid voortreffelijk mag genoemd worden, daar zij eene heldere vlam, veel hitte, weinig rook en bijna geen sintels geven.

Behalve de genoemde beschrijving der 16 nieuwe vischssoorten, geeft de redakteur Dr. P. BLEEKER „Bijdragen over eenige soorten van Scleroparei van den Indischen archipel." „Over twee nieuwe soorten van Callionijmus van den Indischen archipel." „Over eenige nieuwe soorten van Belone en Hemiramphus van Java." „Over drie nieuwe soorten van Tetraödon van den Indischen archipel." „Faunae ichthyologicae Javae insularumque adjacentium genera et species novae." Voorts „Over visschen van Banka en Borneo;" „Eene nieuwe soort van Sarawak." „Over eenige nieuwe soorten van Blennioïden en Gobioïden van den Indischen archipel." „Eenige nieuwe soorten van zoetwater-visschen." „Eene nieuwe soort van Banda Neira." „Iets over den kop van Crocodilus Schl. s. MÜLL." „Over eenige nieuwe geslachten en soorten van makreelachtige visschen van den Indischen archipel." „Over eenige nieuwe soorten van Pleuronecteoïden van den Indischen archipel." „Over eenige nieuwe soorten van Megalops, Dussumieria, Notopterus en Astronesthes." „Visschen van Billiton, Straat Malaka, Prince- of Wales Island en Singapore."

Onder de „Berigten van verschillenden aard" zijn er vele, die zeer onze aandacht verdienen. Opmerkenswaardig zijn de aanteekeningen van den heer TROMP, waaruit blijkt, dat het getal der regendagen in Indië afneemt, en tegenwoordig gemiddeld jaarlijks 142 bedraagt.

Zeven platen, waarvan vijf afbeeldingen bevatten, versieren dezen eersten jaargang.

Twee opmerkingen mogen wij niet terughouden. Vooreerst kunnen wij niet geheel instemmen met het gevoelen van den redakteur, „dat eene korte beschrijving der dieren (hier in het bijzonder de visschen) zij af te keuren." Immers het komt er, in de onderscheiding van de voorwerpen der natuur, niet zoo zeer op aan, *vele* kenteekenen, dan wel *standvastige* en *zekere* op te geven; en het streven der natuurkundigen moet zijn, om het getal der onderscheidingsteekenen tot een zoo gering mogelijk bedrag te brengen, niet

zoozeer tot verligting der studie, als veel meer, omdat het aantal wezenlijke en standvastige kenmerken inderdaad gering is.

Eene tweede opmerking zouden wij ons veroorlooven omtrent den inhoud, die eene algemeene verspreiding niet in de hand werkt. Het komt ons voor, dat de door den redakteur geliefkoosde onderwerpen eene te ruime plaats innemen. Beter welligt ware het, bij voorbeeld, de beschrijving van visschen enz., in den streng systematischen en wetenschappelijken vorm der zoölogie, elders eene plaats te geven.

De tweede jaargang van het tijdschrift heeft eenen uitgebreideren omvang dan de vorige, doch is over het geheel op dezelfde wijze ingerigt.

De heer P. J. MAJER levert wederom „Scheikundige onderzoekingen van eenige, op Java voorkomende, minerale wateren," namelijk: van de warme bronnen te Tjiratjas in de residentie Krawang; van die van Ajer Batoe Kapor en van de bron Tjiberoeboe, beide in dezelfde residentie.

In de zamenstelling dezer warme bronnen zijn de koolzure kalk- en bitteraarde de voornaamste bestanddeelen, waarop het chloorsodium volgt. Het vrij koolzuur wordt er evenzeer in aangetroffen.

In de eerste aflevering van dezen jaargang treft men de verslagen aan omtrent de exploitatie van mijnen, in het bijzonder op Banka en Billiton. Het schijnt, dat men, tot nog toe, niet geslaagd is in eene ruime exploitatie der rijke mijnen in onze Oost-Indische bezittingen; hetgeen hoogst waarschijnlijk is toe te schrijven aan de niet genoegzaam vrije ontwikkeling dezer industrie, de minder doelmatige inrigting der mijnwerken en ook aan het gebrek van mijnwerkers.

Wat het goud betreft, is het meer dan waarschijnlijk, zoo men de ligging, het vormingstijdperk, de gesteldheid van den bodem enz. in aanmerking neemt, dat men groote hoeveelheden zou aantreffen, indien de zaak op eene grootere schaal werd beproefd. Men zou in vele gevallen niet weinig voordeel trekken van partikuliere onderneming, indien men, behalve andere voor het moederland voordeelige voorwaarden, de bepaling maakte, dat de ondernemers, na de exploitatie van den grond, dezen voor kultuur zouden moeten inrigten; waardoor als van zelf de nederzetting van de mijnwerkers, die eenig geld konden overwinnen, zou begunstigd worden. Zelfs zou men daardoor den ijver, vooral der inlanders, aansporen, die, na volbragte exploitatie, een plek gronds konden bekomen om er vervolgens als landbouwers te leven. Het spreekt van zelf, dat wij zulke inlanders daarbij die vrijheid wenschen te geven, zonder welke een eigen woning en akker geene waarde hebben, de ijver en lust tot werken en het verbeteren der bezitting niet aangewakkerd wordt, de vrijheid namelijk van over de vruchten van hunnen arbeid zelf naar eigen goedvinden te kunnen beschikken.

Eene, voor den Indischen archipel hoogst belangrijke, omstandigheid is het aanwezen van steenkolen, gelijk dat nu reeds van vele plaatsen bekend is. Men is begonnen deze brandstof op te delven en heeft er reeds eenige zeer voldoende proeven mede genomen. Voor de industrie is deze zaak van het hoogste gewigt, als ook voor de stoombootdienst en 's rijks marine,

te meer daar het artikel weinig kostbaar is en met geringe moeite wordt verkregen.

De heer H. L. OSTHOFF levert topographische schetsen van Sumatra, schetsen, die wij in het algemeen te zeldzaam in dit Tijdschrift aantroffen. Onder het opmerkenswaardige, dat bijzonder onze aandacht getrokken heeft, behoort, dat de Bataks allen lezen kunnen, hetgeen een belangrijken graad van beschaving zou laten vermoeden, en toch staan zij op een lagen trap van maatschappelijke of liever zedelijke ontwikkeling, daar zelfs het eten van menschenvleesch nog niet geheel schijnt uitgeroeid.

In de derde en vierde aflevering vindt men weder onderzoekingen van eenige, op Java voorkomende, minerale wateren, door den heer P. J. MAJER, als: dat van de Kawa Domas, eene solfatara van den Tankoeban Prahoe; van dat in de solfatara van Tjiberoeboe (Krawang), en der minerale bronnen Ajir Assin in dezelfde residentie. In het eerste heerscht de zwavelzure aluinaarde voor, waarop het chloorwaterstofzuur, het zwavelzure ijzeroxijde en de zwavelzure kalkaarde volgen. In het tweede heeft het koolzuur ijzerprotoxijde de bovenhand en komt eene belangrijke hoeveelheid koolzuurgas voor. De minerale bronnen van Ajir Assin onderscheiden zich door eene rijkere gehalte aan chloorsodium.

De heer CORNS. DE GROOT heeft eene bijdrage geleverd omtrent de geologische en mineralogische kennis van Nederlandsch Indië, en wel omtrent het eiland Bawean; waarbij eene terreinkaart is gevoegd, die ons voorkomt met zorg te zijn bewerkt.

Mr. D. W. C. Baron VAN LIJNDEN, resident van Timor, levert eene bijdrage tot de kennis van Solor, Allor, Rotti, Savoe en omliggende eilanden. Intusschen bepaalt dit stuk zich tot de bewoners, hunne industrie, landbouw en handel, de rivieren, ankerplaatsen enz.; terwijl de bodem en zijne vegetatie slechts oppervlakkig worden beschreven.

De heer P. BLEEKER geeft zeer merkwaardige metingen van 78 schedels van inboorlingen van Java, Sumatra, Nias, Borneo, Celebes, de Moluksche eilanden en Nieuw-Guinea. Deze metingen worden opgevolgd door beschrijvingen der schedels, waardoor de waarde van het stuk niet weinig wint, omdat de afmetingen op zich zelve eerst dan eenig vertrouwen verdienen, als zij, zoo als de schrijver teregt zegt, over een groot getal schedels loopen. Men moet de soms zeer uiteenloopende gevoelens der physiologen, omtrent dit gewigtige punt, hoofdzakelijk toeschrijven aan de omstandigheid, dat den meesten hunner slechts enkele schedels, en dan nog niet zelden in het geheel geene typen, ten dienste stonden.

Van den heer H. D. A. SMITS vindt men twee waarnemingen omtrent de bedekking der ster Sagittarii en van de ster Librae door de maan. Door deze wordt bevestigd, dat de uitgang der ster plotseling en zonder bewegingen geschiedde, waaruit men wil afleiden, zoo als den lezer zal bekend zijn, dat de maan geen atmosfeer bezit. Intusschen waren er wel bewegingen bij den ingang van Sagittarii aanwezig, en heeft de schrijver ook verzuimd op te geven in welk tijdperk de maan verkeerde. Sommigen

toch zijn van oordeel, dat de maan aan het eene halfrond den dampkring bezit, omdat zij immer met dezelfde vlakte naar onze aarde is gekeerd; en het van de andere vlakte niet uitgemaakt is, dat zij daar geheel donker zou zijn. Zeer wel ware het mogelijk, dat de maan hare warmte grootendeels aan de eene zijde van de zon, en haar licht en een geringer aandeel warmte aan het andere halfrond van andere sterren of planeten ontving. Wij hebben geen bewijs voor ons gevoelen, maar meenen toch, dat de vorming der maan nagenoeg zamenvalt met die van onze aarde, en het bestaan van een wereldbol, enkel om eene andere een flaauw, geleend en zelden zuiver overgebragt licht te verleenen, wel een weinig luttel van beteekenis voor zulk een hemelligchaam mag worden genoemd. Volgens onze bescheiden meening bevat elke hemelbol wezens, ofschoon dan geen menschen, die 21 zuurstof en 79 stikstof noodig hebben om te ademen.

De heeren Mr. D. W. C. Baron VAN LIJNDEN, resident van Timor, en J. GROLL, luitenant ter zee 1e kl., leverden, in de 6e aflevering van den tweeden jaargang, aanteekeningen over de landen van het stroomgebied der Kapoeas, met eene kaart en tabellen. Onder de land- en volkbeschrijvingen van dit Tijdschrift, bekleeden deze aanteekeningen niet de minste plaats; vooral daar de heer GROLL zijne aanmerkingen heeft gevoegd bij het opstel, dat oorspronkelijk door den heer VAN LIJNDEN is zamengesteld.

Door deze beschrijving worden wij met een belangrijk gedeelte van Borneo bekend, en wel bepaald met die landen, welke in het stroomgebied van de Kapoeas liggen. Van het Westen naar het Oosten tellende, bestaan er langs de Kapoeas de volgende rijkjes: Pontianak, Koeboe, Landak, Tajan, Meliouw, Sangouw, Sekadouw, Sepouw, Blitang, Sintang, Silat, Soehaid, Salimbouw, Piassa en Djongkong, Boenoet. Deze verschillende landjes tellen te zamen 572 huizen, waaruit men eenigzins kan afleiden het getal der inwoners. Pontianak echter bevat ongeveer 1000 huizen en is dus verreweg het sterkst bevolkt. De wegen zijn er slecht en bepalen zich hoofdzakelijk tot voetpaden. De inwoners zijn de bekende Dajak's. Het eten van de hersenen der verslagenen, ten gevolge van het afschuwelijke „kopsnellen" of „snellen", was voor eenige jaren nog in gebruik. Ook het sluiten van den vrede werd niet voor duurzaam gehouden, als er geen zoenoffer aan weerszijden werd gebragt. Dit zoenoffer bestond in een slaaf, welke aan het publiek ter doorboring en doorsteking werd overgegeven. Doch gelukkig heeft dit wreede gebruik opgehouden, en bezigt men er thans slechts een houten beeld voor. De godsdienstige begrippen zijn zeer verschillend, doch loopen alle op het pantheisme uit en op de vereering meer uit vrees dan uit liefde. Opmerkenswaardig is het echter, dat niet slechts onder deze weinig beschaafde stammen de godsdienst geheel vrij is, maar twisten om het geloof ongehoord zijn. Dit is zeker daar aan toe te schrijven, dat de landsregeringen dáár de godsdienst niet beschouwen als eene politie van het geweten, naar een geregeld stelsel ten dienste van de hoofden des rijks, of, zoo als deze het noemen, ter bewaring van rust, orde en ondergeschiktheid aan de magthebbenden. Niet onopgemerkt mag

het blijven, dat misdaden, dieverij en zedeloosheid er zeldzaam zijn, maar knevelarijen der vorsten vrij algemeen. Het laatste vindt zijnen grond hoofdzakelijk in de lafheid der meesten van deze stammen, die elken slag in het open veld vermijden en meer door list dan moed den vijand trachten te overwinnen. In de beschaafde landen vindt men niet zelden een overeenkomstig verschijnsel.

Wij zouden gaarne langer stilstaan bij deze merkwaardige en onderhoudende aanteekeningen, maar de ruimte, waarover wij te beschikken hebben, verbiedt dit. Ondertusschen vleijen wij ons, dat de belangstellende lezer reeds door dit weinige zal opgewekt worden, om het tijdschrift zelf ter hand te nemen. De schets, bij deze aanteekeningen behoorende, is met zorg uitgevoerd en doet de lithographie van OCHLER eer aan.

In deze zesde aflevering vinden wij wederom scheikundige onderzoekingen van de minerale bronnen Tjipabla en Tjipannas, beiden in de residentie Krawang, door den heer P. J. MAJER. Zwavelzure kalk- en aluinaarde hebben in de eerste, even als in de laatste de bovenhand; in de eerste is eene aanmerkelijke hoeveelheid chloorijzer, dat in de laatste in eene andere verbinding zich bevindt. Het eerst bevat eene geringe hoeveelheid koolzuurgas, dat in de tweede ontbreekt.

In den eersten jaargang van het tijdschrift komt eene beschrijving voor van de mannelijke plant eener nieuwe soort van Rafflesia. In den tweeden jaargang vindt men de beschrijving van de vrouwelijke plant; zij is geleverd door de heeren J. E. TEIJSMANN en S. BINNENDIJK. Van de bloem dezer belangrijke plant Rafflesia Rochussenii, naar den toenmaligen Gouverneur-Generaal genoemd, wordt gezegd, dat zij eene roode ster in het midden heeft op eenen vuilwitten grond. De teekening kwam ons niet zeer duidelijk voor.

De heer G. WASSINK levert eene „Enumeratio plantarum in Horto botanico nosocomiali bataviensi cultarum." Onder de plantaardige zelfstandigheden trekken vooral de wortel van Dioscorea spiculata (oebi) en van Colocasia atrosanguinea Hassk. Onze aandacht; daar de eerste niet minder dan 70 kilogrammen woog, en de tweede ongeveer 22—23 pCt. amijlum bevat. De hoeveel planteneiwit en plantenlijm zijn echter gering.

De heer P. BLEEKER heeft in dezen jaargang wederom een groot aantal bijdragen geleverd; als:

Derde bijdrage tot de kennis der Ichthijologische fauna van Borneo, met beschrijving van eenige nieuwe soorten van zoetwatervisschen.

Cheilinoïdes, een nieuw geslacht van gladschubbige labroïden van Batavia.

Nieuwe bijdrage tot de kennis der Percoïdei, Scleroparei, Sciaenoïdei, Maenoïdei, Chaetodontoïdei en Scomberoïdei van den Soenda-Molukschen Archipel.

Vierde bijdrage tot de kennis der Ichthijologische fauna van Borneo, van Celebes en van de Banda-eilanden. Visschen van Solor.

Vijfde bijdrage tot de kennis der Ichthijologische fauna van Borneo.

Bijdrage tot de kennis der Ichthijol. fauna van Riouw. Zoogdieren van Banka.

Bij dezen jaargang zijn zes kaarten en platen.

Wij zullen thans den derden, tamelijk omvangrijken jaargang, in een kort overzigt doen kennen. De heer P. J. MAJER opent de bijdragen met het scheikundig onderzoek van het minerale water Banjoeassin in het regentschap Poerworedjo, residentie Bagelen.

In de volgende stukken vinden wij van dezelfde hand:

De warme bronnen te Tjipannas, in de Preanger-regentschappen.

Warme minerale bronnen op de Noordoostelijke helling van den Gedeh.

Warme bronnen Tjipannas bij Lembang en de Preanger-regentschappen.

De Arragonietheuvels van Koeripan en hunne minerale wateren.

Warme minerale bron, gelegen op de grensscheiding van Lembang en Djamboedwipa, in de Preanger-regentschappen.

De minerale bron Oeresino en Takiwo, beiden minerale wateren van Japan.

De minerale bron van Banjoeassin heeft tot hoofdbestanddeel chloorcalcium; van het koolzuur slechts sporen.

In de warme bron te Tjipannas heerscht chloorsodium voor (0,21077) en het koolzuur is gering. Het gips is er in eene betrekkelijke groote hoeveelheid in aanwezig.

In de warme bron aan de helling van den Gedeh heeft het gips de bovenhand. „Door het gehalte der mangaanverbinding is dit mineraal water zeer belangrijk, voornamelijk door de vorming van het mangaanoxydoxyduul, hetwelk zich in eenen meer aardachtigen vorm als eene korst op de steenen afzet, waar het water te voorschijn komt en waar het er over heen loopt."

De warme bronnen Tjipannas bevatten als hoofdbestanddeelen koolzure kalkaarde, koolzure bitteraarde en koolzure soda. Het koolzuurgas is er in tamelijke hoeveelheid in voorhanden.

De Arragonietheuvels zijn het gevolg van de werking der warme minerale bronnen; in welke Chloorsodium en Chloorcalcium voorheerschen, terwijl de Arragoniet zelve hoofdzakelijk uit de koolzure kalkaarde van het water wordt gevormd.

De heer PHILIPPEAU heeft te Lembang eene nette badinrigting doen daarstellen tot algemeen nut der Javanen. Het water van deze bron komt overeen met dat van Tjipannas en Tjipabla.

De Japansche bronnen Oeresino en Takiwo hebben beiden de koolzure soda tot hoofdbestanddeel, terwijl het koolzuurgas zeer gering is.

Wij vinden twee belangrijke stukken over de Zuidkust van Ceram, waar de heer C. F. A. SCHNEIDER „een geognostisch uitstapje" henen maakte, en een ander van den heer G. WASSINK over de kwikmijnen op Sumatra, die slechts op eene zeer lukratieve exploitatie schijnen te wachten.

In een stuk „over koffij-thee" wordt ons een brief medegedeeld van den heer BLUME, thans direkteur van het Rijks-herbarium te Leijden, in welke hij den toenmaligen Minister van Koloniën ad interim J. C. BAUD eene mededeeling doet omtrent het gebruik der koffijboombladen in de plaats van thee, en den mogelijken handel, die zou kunnen voortvloeijen uit dit produkt, als een mindere theesoort. De heer BLUME steunt zijne mededeeling

daarop, dat de Javanen deze bladen inderdaad als thee gebruiken, maar vooral, dat de hoogleeraar G. J. MULDER in koffij en thee eene geheel overeenkomende stof (de Theobromine, en niet Coffeïne of Theïne, zoo als de heer BLUME zegt,) heeft gevonden, die ook in de koffijbladen voorkomt. Van dezen tak van nijverheid heeft men echter nader niets gehoord (de brief was in 1840 geschreven); zoodat „de voordeelige produktie aan thee in het hemelsche rijk" nog niet „in hare grondvesten" is geschokt; tenzij de raad van geheimhouding omtrent deze zaak is opgevolgd en wij reeds eenigen tijd, onder de benaming van Java-thee, deze koffijbladen gebruiken. Het hemelsche rijk behoeft evenwel voor de konkurrentie geene groote vrees te koesteren.

De heer O. F. U. J. J. HUGUENIN levert bijdragen tot de geologische en mineralogische kennis van Nederlandsch Indië; een zeer vruchtbaar en vruchtgevend gebied.

De heer CORNS. DE GROOT geeft eene zeer breedvoerige, naauwkeurige en met veel zorg bewerkte beschrijving van Blitong (Billiton) met fraaije kaarten en platen. Het grootste gedeelte van den bodem van Blitong bestaat uit graniet; ijzer- en alluviaal gronden zijn zeer spaarzaam. De bekendheid en belangrijkheid van dit eiland is vooral gelegen in de tinerts, die er thans door eene partikuliere onderneming wordt verzameld. De inwoners zijn ongeveer 6000 in getal, 400 vreemdelingen. De inboorlingen belijden de Mahomedaansche godsdienst en spreken het Maleisch. Het eiland wordt bestuurd door een hoofd, „depati" genaamd, en daarvoor door ons Gouvernement bezoldigd.

De tinerts bevat ongeveer 99 pCt. scheikundig zuiver tin; zeker eene enorme hoeveelheid, die de onderneming tamelijk winstgevend zal doen zijn.

In de derde afl. van dezen jaargang treffen wij een opstel van den heer Dr. J. H. CROOCKEWIT HZ. aan, omtrent de diamantgronden van Koesan; waaruit blijkt, dat eene opzettelijke bearbeiding van den grond zeer bevredigende uitkomsten zou opleveren.

Onder de „Berigten van verschillenden aard" in de derde en vierde aflevering, vinden wij vermeld, dat er hoop bestaat op het welslagen der kina-kultuur, vermits drie stekjes van het eenig levend overgeblevene kinaboompje, gezonden door den hoogleeraar DE VRIEZE, in 1852 in zeer gunstigen toestand verkeerden, „zoodat," zegt de berigtgever, de heer G. WASSINK, „de maand April van het jaar 1852 met gouden letters in de geschiedboeken van Indië verdient te worden aangeteekend." Sedert hebben wij van deze stekjes niets vernomen *), maar meenen wij eene alles overvleugelende uitbreiding der homöopathische geneesleer waar te nemen, die de behoefte aan kina tot een gering bedrag zou kunnen brengen. En, raadplegen wij onze ervaring, dan zal er aan den reuzenvoortgang dier

*) Indien wij wel onderrigt zijn, dan is door den heer HASSKARL, op last van het Ministerie van Koloniën, eene zending naar het vaderland van den kinaboom volbragt, met het gunstige resultaat, dat hij in 't vorige jaar met eenige gezonde plantjes op Java is aangekomen.
DE REDAKTIE.

methode door de bekende geneesmethoden althans geen paal of perk worden gesteld.

Men treft, in de vierde aflevering van den derden jaargang, een uittreksel aan van het rapport eener reis over het eiland Billiton (Blitong, Biliton) van den heer Dr. J. H. CROOCKEWIT HZ. Uit dit rapport blijkt, dat de steller vruchteloos naar tinerts heeft gezocht (dit was in 1851), terwijl een jaar later een verslag werd uitgebragt, waaruit bleek, dat de hoeveelheid ruim en de hoedanigheid voortreffelijk waren. Wij hebben boven reeds van die aanteekeningen, van den heer CORNS. DE GROOT afkomstig, een verslag gegeven. Zonderling is het, dat de redaktie een rapport van vroegere dagteekening in eene latere afdeeling van het Tijdschrift heeft geplaatst, zonder eenige ophelderende verklaring, waarom de lezer eerst een rijkdom van tinerts op Billiton leert kennen, om later te vernemen, dat er niets te vinden is geweest. Wie dus de jaartallen niet naauwkeurig vergelijkt zal in dwaling verkeeren. Het zenden van één deskundigen tot het doen van ontdekkingen, en het verleenen van een ongenoegzaam getal hulpmiddelen en bedienden, is eene bekrompenheid, die bij het Nederlandsch Gouvernement sterotijp schijnt te zijn. Als het Gouvernement in korten tijd een rijken schat van kennis wenscht te vergaderen van al zijne bezittingen in den Indischen archipel, dan moet het minstens zes tot acht deskundigen met een afzonderlijken stoomboot, genoegzame hulpmiddelen en eenige militaire magt afzenden. Het zijn allen geen JUNGHUHN's, die men voor zulke ondernemingen kan verkrijgen.

De zesde aflevering van dezen derden jaargang wordt geopend met een onderzoek „over het watergehalte in verschillende lucht-drooge koffijsoorten en de daarvan afhangende hoedanigheden", door Dr. P. F. H. FROMBERG. De uitkomsten van dit onderzoek kunnen ons niet geheel onverschillig zijn, daar dagelijks een algemeen gebruik van dit produkt wordt gemaakt. Het voornaamste is:

Dat de koffij van de Preanger regentschappen het meeste water bevatte.

Dat de koffij van Sisir 2 pCt water meer bevatte dan zeven maanden te voren, ten gevolge van het nu en dan openen der flesch.

Dat alle soorten van koffij vochtigheid uit de lucht opnemen.

Dat het watergehalte der koffij toe- en afneemt met de vochtigheid der atmosfeer.

Dat het watergehalte van kleine en groote boonen niet verschilt.

Dat eene ruime blootstelling aan de lucht der koffij van haar watergehalte ontneemt en ze eindelijk beneden de oorspronkelijke hoeveelheid doet dalen.

Dat het drogen der koffij bij 100° C. haar minder geschikt maakt tot opneming van vochtigheid uit de lucht.

Dat, bij even groene of even donker gekleurde koffijsoorten, de beschimmeling het eerst ontstaat bij de meest waterhoudende.

Dat, bij de even waterhoudende koffijsoorten, de beschimmeling eerst ontstaat in de meest groene of de meest donkere.

Dat gele veel waterhoudende koffij minder en langzamer beschimmelt, dan groene of donker gekleurde droogere.

Dat zij te minder beschimmelt, naar mate zij drooger en tevens donkerder gekleurd is.

Dat onrijpe koffijzaden niet zoo donker groen worden als rijpe, en overigens spoediger ontkleurd worden.

Dat versch gepelde koffijboonen parelkleurig zijn, en die kleur op eene donkere, koele plaats lang behouden.

Dat, naar mate de boonen alle meer gelijkmatig van grootte zijn, het droogen te beter heeft plaats gehad. Ten gevolge van slechte of onvolkomene drooging der koffijboonen, slechte inpakking enz. verliezen zij aan specifiek gewigt, is er voor hetzelfde gewigt meer scheepsruimte noodig, en gaat er, wegens ontwikkeling van schimmel, aan gewigt en hoeveelheid verloren.

De overige uitkomsten zijn meer van plaatselijk nut bij de verzameling, drooging en bewaring der koffij.

De heer D. W. ROST VAN TONNINGEN opent eene reeks van scheikundige onderzoekingen der voedingsmiddelen van Java, met die van het cassavemeel, dat vooral in een gedeelte der residentie Bantam als voedsel wordt genuttigd. Dit cassave-meel bevat ruim 66 pCt. zetmeel, ruim 11 pCt. water, ruim 12 pCt. cellulose, ruim 2 pCt. vet, bijna 2 pCt. gom, ruim 3 pCt. suiker en extraktiefstof en eene geringe hoeveelheid planteneiwit, plantenlijm en pectinezuur. De asch bevat silica, chloor, zwavelzuur, phosphorzuur, kalk, magnesia, potasch, soda, koolzuur en sporen van ijzer. De heer ROST VAN TONNINGEN meent, dat de zamenstelling van dit meel het tot een goed surrogaat van de rijst maakt, en wil derhalve de aankweeking der plant uitgebreid hebben, opdat eene mislukking van den rijstoogst geen hongersnood zou ten gevolge hebben. Het is niet te verwachten, dat aan deze zeer aanbevelenswaardige opmerking een ernstig gevolg zal worden gegeven. Ten minste de ziekte der aardappelen en de daaruit gevolgde gedeeltelijke hongersnood in Europa, heeft geenszins eene vermindering der kultuur van dit knolgewas ten gevolge gehad; en vruchteloos hebben velen zich bemoeid, de aandacht te vestigen op het verbouwen van andere en betere voedingsmiddelen, alsmede het beproeven van surrogaten. In stede van verminderde kultuur, is zij toegenomen en verbouwt men een veel grootere hoeveelheid aardappelen van slechtere soort, en die tot de zoo genoemde vroegrijpe behooren, daar deze minder door de ziekte schijnen aangetast te worden. Wij meenen echter dat de rijst juist niet zulk een voortreffelijk voedsel is, ten minste als men het stikstofgehalte niet geheel voorbijziet.

In deze zesde aflevering komt een brief voor van eenen Japanschen scheikundige, waarbij teekeningen van een Chemisch laboratorium in Japan zijn gevoegd. Het blijkt, dat de Japansche scheikundige niet slechts vrij goed het Nederduitsch schrijft, maar ook tamelijk wel bekend is met zijne wetenschap, die hij uit Europesche werken heeft geput.

De derde jaargang van het Tijdschrift eindigt met een lijvigen supplementband, waarin, in de eerste plaats, is opgenomen eene „Phijsische karakterbeschrijving der Japanezen," door Dr. O. MOHNIKE.

Men vindt nog van den reeds overleden heer C. M. SCHWANER eenige aanteekeningen, betreffende de steenkolen van Batoe Belian, ter Zuid-Oostkust van Borneo, medegedeeld door Dr. J. H. CROOCKEWIT HZ. De heer SCHWANER heeft aldaar zes steenkoollagen gevonden, die voortreffelijke kolen opleverden.

Van Dr. P. F. H. FROMBERG treft men een verslag aan van de Melsensproeven (methode van suikerbereiding naar den heer MELSENS), in de residentie Tagal.

Van den heer J. H. CROOCKEWIT HZ. eene bijdrage over de herleiding van tinerts door de Chinezen.

Van den heer P. J. MAJER, een onderzoek van lood-, koper-, kwik- en ijzer-ertsen en van kolen, ter Westkust van Sumatra aangetroffen. De steenkolen schijnen geene groote waarde te hebben.

Onder de „berigten van verschillenden aard" vindt men, in dezen jaargang even als in de vorige, menigvuldige medeelingen van aardbevingen.

De in dezen jaargang voorkomende stukken van den redakteur Dr. P. BLEEKER, zijn vooral: Bijdrage tot de kennis der Ichthijologische fauna van Singapore en tot die van Billiton; tot die van Timor en de Moluksche eilanden. De vischen van Amboina en Ceram.

Zesde bijdrage tot de kennis der Ichtijol. fauna van Borneo. Visschen van Pamangkat, Bandjermassing, Praboekarta en Sampit. Tot die van het eiland Banka. Visschen van Solor.

Eene nieuwe bijdrage tot Ichth. fauna van Amboina; en eene beschrijving van weinig bekende vischsoorten van Sumatra. Nieuwe visschen van Banda Neira.

Nieuwe bijdrage tot de kennis der Ichth. fauna van Ceram, van Banka en van Celebes.

Deze jaargang bevat acht kaarten en platen, waarover wij reeds gedeeltelijk hebben gesproken.

Het natuurkundig Tijdschrift voor Nederlandsch Indië treedt den vierden jaargang in met eene nieuwe serie; die in het vervolg uit twee deelen des jaars zal bestaan, en welker meerdere uitgebreidheid het gevolg is geweest van de vele aanvragen tot plaatsing van ingezonden stukken; eene omstandigheid, waarop zich de Tijdschriften in het moederland zeldzaam kunnen beroemen.

Deze verheugt ons niet slechts, maar spoort ons te meer aan, dit Tijdschrift dringend aan te bevelen. De uitkomsten dezer nieuwe serie zijn ons nog niet bekend, en daar veranderingen in dit opzigt vooral wel eens min gunstige gevolgen na zich slepen, hopen wij dat, ook door eene ruime deelneming in het moederland, deze vrees zal beschaamd worden. Heeft een tijdschrift onvoorwaardelijke behoefte aan medewerking, het getal inteekenaren behoort tot de wezenlijke voorwaarden des bestaans.

De eerste aflevering van deze nieuwe serie wordt geopend met eene

„schets van den Riouw-Lingga achipel", door G. F. DE BRUIJN KOPS, luitenant ter zee. Om den lezer eenigzins op de hoogte te plaatsen van dezen archipel moge het volgende dienen:

„Onder de benaming van Riouw-Lingga archipel kan gevoegelijk verstaan worden de menigte eilanden tusschen Sumatra en Borneo, ten noorden van het schiereiland Malakka, ten zuiden door Banka en Biliton begrensd. Deze maken een gedeelte uit van het vroeger magtige rijk van Lingga, dat zich destijds, vóór 1824, uitstrekte over een groot gedeelte van het Maleische schiereiland en over de kustlanden van Sumatra's Oostkust, van Palembang tot aan het gebied van Siak.

„Deze archipel, uit een ontelbaar aantal eilanden en klippen bestaande, wordt in twee hoofdgroepen verdeeld, namelijk de Riouw- en Linggagroep. Elke groep wordt weder door eene menigte straten in afzonderlijke kleine groepen gescheiden. De Riouw-groep is de noordelijkste en bestaat uit de groote eilanden Bintang, Battam, Gampang, Gallat, Boelang, Tjoembol, Sugee, Doerian, Karimon, Segoepang, benevens een groot aantal van minder belang.

„De groep van Lingga bestaat hoofdzakelijk uit de eilanden Lingga en Sinkep, Timian en Bodang, alsook het afzonderlijke eiland Saja en de Zeven-eilandengroep."

Deze belangrijke schets, die een der meest geliefkoosde onderwerpen (beschrijving van vreemde landen en inwoners) bevat, beslaat in de eerste aflevering 90 en in de derde aflevering 89 bladzijden, zoodat een uittreksel eene, voor ons doel, te uitgebreide plaats zou innemen.

De schrijver heeft zich de moeite gegeven van de meeste inheemsche woorden eene vertaling te leveren, waardoor het beter begrip van het geschrevene natuurlijk wordt bevorderd. Het is eene zonderlinge, en voor Europesche met Indië minder bekende lezers zeer onaangename, gewoonte van de meesten, in hunne bijdragen zoo veel inheemsche woorden op te nemen. Wij kunnen er het nut niet van in zien, daar toch weinige woorden voor geene vertaling vatbaar zijn.

Opmerkenswaardig is het, dat de bewoners van dezen archipel in hooge mate prachtziek zijn en onder een absoluut gezag der inlandsche hoofden staan, die, door afpersing en willekeur, handel en nijverheid verlammen, terwijl er inderdaad geen eigendom voor de mindere standen bestaat.

In de eerste en tweede aflevering (welke niet gescheiden zijn evenmin als de andere in dit tijdschrift zamengevoegde) komt weder eene bijdrage voor van den heer P. J. MAJER, over het „Scheikundig onderzoek van water uit het kratermeer van den Telaga Bodas, en van het minerale water ontspringende in de voornaamste solfatara aan den rand van het Kratermeer."

Zwavelzure kalkaarde vormt van het eerste het voornaamste bestanddeel. Van het water der solfatara is het vrij zwavelzuur het hoofdbestanddeel, waarop kiezelaarde en zwavelzure kalkaarde volgen.

In beiden zijn de gassoorten onbeduidend.

De heer S. H. DE LANGE, geographisch ingenieur, levert: „Berigten betreffende de wetenschappelijke reis in de residentie Menado." Deze berigten zijn door het Gouvernement aan het tijdschrift afgestaan. In het eerste gedeelte van deze berigten (betreffende de reis) worden wij bekend met twee nieuwe toestellen van afstandmeting, namelijk: klepvallen en buskruid-ontbranding, die zeer voldoende resultaten schijnen te hebben opgeleverd en waarvan men eene nadere beschrijving te gemoet ziet. In het tweede gedeelte („Uitstapje naar Kotta-boena, en beschrijving van de gouddelving aldaar") lezen wij, dat de gouddelving aldaar geschiedt door in de goudhoudende heuvels gaanderijen te breken. De opbrengst schijnt onzeker en althans niet genoeg bekend, doch naar eenige uitdrukkingen te oordeelen niet onbelangrijk te zijn.

De heer Dr. P. F. H. FROMBERG heeft eenige vlugtige beschouwingen geleverd over „den invloed van het suikerrietsap op de hoedanigheid der suiker."

Dezelfde schrijver geeft ook eene beschrijving van de methode van den heer MELSENS ter bereiding van suiker; hij heeft deze methode eenigzins gewijzigd en meent, dat zij in dier voege groote voordeelen bezit.

De heeren J. H. TEIJSMANN en S. BINNENDIJK leveren, in de derde en vierde aflevering, eene bijdrage omtrent „Nieuwe plantensoorten in 's lands plantentuin te Buitenzorg."

De heer P. J. MAJER gaat voort met het „scheikundig onderzoek van eenige op Java voorkomende minerale wateren," als:

de zoutwaterbron Penassinan, in de residentie Tagal;

de warme minerale bron te Koeningan, in de residentie Cheribon;

het mineraalwater aan den zuid-oostelijken voet van den Goenoeng Goentoer, in de Preanger-Regentschappen.

Het eerste water bevat hoofdzakelijk chloorsodium en eenig vrij koolzuurgas; het tweede is nagenoeg van gelijke zamenstelling; het derde heeft tot hoofdbestanddeel zwavelzure soda met koolzure kalkaarde en zwavelzure bitteraarde.

In de vijfde en zesde aflevering worden de „Bijdragen tot de geologische en mineralogische kennis van Nederlandsch Indië, door de ingenieurs van het mijnwezen in Nederlansch Indië," voortgezet.

De heer F. C. LIEBERT levert daartoe een stuk omtrent de residentiën Samarang en Kadoe; de heer CORNELIS DE GROOT over het eiland Madura. De voornaamste resultaten bestaan in het vinden van aardolie en kolen; de laatste echter in te geringe hoeveelheid om aan eene ontginning te denken.

Dr. P. F. H. FROMBERG spreekt „over het stelsel van ondergrondsdrooging (Drainage) en zijne toepasselijkheid voor het eiland Java." Dit stelsel schijnt ook daar zeer gewenscht te zijn. De heer FROMBERG heeft hierover reeds in het *Indisch Archief* (voor 1850) geschreven, en zegt aan het einde van zijn opstel:

„1°. Wij hebben dus overwogen de nuttige werking der drains, daar zij het regenwater door den boven- en ondergrond doen heentrekken en dus

de langzame verdamping van de oppervlakte beletten, en daar zij het welwater uit den ondergrond afkeeren, zoodat deze zelfs voor de kultuur geschikt en dus de diepte van den bebouwbaren grond zeer aanzienlijk vergroet wordt.

Het draineerstelsel is derhalve algemeen voordeelig en zeer aan te bevelen.

2°. Gedeeltelijk aangewezen, dat vele gronden op Java lijden, zoo aan eigenlijk grondwater, als door moerassig staand water op de oppervlakte; alsmede de nadeelige gevolgen daarvan in de drooge en natte moesson en de ongenoegzaamheid daartegen van het bestaande stelsel van afwatering aangetoond.

Het drainstelsel is derhalve ook voor Java voordeelig en zeer aan te bevelen.

3°. Voorgesteld de wijze van uitvoering, die allezins door gewone Javaansche landbouwers, zelfs, na eenig onderrigt, onder Javaansche opzigters, geschieden kan.

4°. Aangevoerd eenige hoofdbezwaren tegen het stelsel, uit eigene, deels overoude, gebruiken op Java ontstaande. Eenige dezer meen ik weggeruimd, andere althans grootendeels verminderd te hebben.

Er zijn derhalve, à priori, geene onoverwinnelijke bezwaren tegen de invoering van het drainstelsel op Java te verwachten".

Dr. GOTTSCHE geeft eene lijst aan nieuwe species van levermossen (Musei hepatici) op Java.

De heer P. J. MAJER heeft een „Nieuw onderzoek van kwikerts van Sumatra, en onderzoek van kortelings ontdekte kopererts en aldaar," medegedeeld.

De heer F. D. J. VAN DER PANT levert een „Onderzoek van den Katjang Hidjoe (Phaseolus radiatus E.)"; waaruit blijkt, dat het een uitmuntend voedsel is voor paarden, welks aanbouw aanbevelingswaardig is.

De heer G. F. DE BRUIJN KOPS geeft eene zeer onderhoudende bijdrage omtrent een „Togt op de Reteh-rivier ter onderzoeking van steenkolenlagen." De uitkomst van dezen togt schijnt voor de steenkolen niet gunstig geweest te zijn; zoo als in vele andere streken waren het vooral bruinkolen, die in meerdere of mindere mate voorkwamen.

De heer Dr. J. H. CROOCKEWIT HZ., heeft een „Scheikundig onderzoek" geleverd van tinerts, afkomstig van het eiland Banka.

De heer E. KREIJENBERG deelt mede: „Uitkomsten van waarnemingen met den thermometer, psychrometer en hyeometer, gedurende het jaar 1852, gedaan te Soerabaja." De hoogste temperatuur was in Oktober 34° Cels, de gemiddelde 26° en de laagste 31° in Februarij en Junij. De gemiddelde jaarlijksche temperatuur was 27,549.

Van den Redakteur Dr. P. BLEEKER vinden wij in deze zes afleveringen der nieuwe serie:

Derde bijdrage tot de kennis der Ichthyologische fauna van Amboina.

Bijdrage tot de kennis der Ichth. fauna van Ternate.

Over eenige nieuwe soorten van Homaloptera v. Hass. (Balitora Gray.)

Exocoetus hexazona, eene nieuwe soort van Banka.

Diagnostische beschrijvingen van nieuwe of weinig bekende vischsoorten van Sumatra.

Lycidium Parvei, eene nieuwe soort van de Preanger-Regentschappen.

Diagnostische beschrijvingen van nieuwe of weinig bekende vischsoorten van Batavia.

Nieuwe bijdrage tot de kennis der Ichth. fauna van Ternate en Halmaheira.

Onder de „Berigten van verschillenden aard," trekken vooral onze aandacht de aardbevingen van verschillende plaatsen; Getah Pertja; bruinkolen van Palembang; steenkolen nabij de rivier Maloeka, van Batsjan en het daarbij gevonden kopererts; de botanische reis van den heer TEIJSMANN; en in het bijzonder een chronologisch overzigt van de vulkanische verschijnselen op Java, gedurende 1852.

Bij deze afleveringen behooren twee platen.

Ziedaar een algemeen overzigt van den belangrijken arbeid, door een aantal verdienstelijke mannen geleverd; een arbeid, die van ijver, kunde, bekwaamheid en volharding getuigt, en in vele opzigten het moederland niet slechts op zijde streeft, maar overtreft. Dit Tijdschrift is een gedenkteeken, dat den medearbeiders tot eer verstrekt, en hun zal doen voortleven in de wetenschap. Boven aan staat ongetwijfeld de man, die, door veelzijdige kennis, grondige studie en bovenal door eenen voorbeeldeloozen ijver in de bevordering van alles wat goed is, zich heeft beroemd gemaakt, boven aan staat Dr. P. BLEEKER; maar ook velen van de andere medearbeiders maken aanspraak op onze bewondering, en allen op onze erkenning, die niet beter kan worden uitgedrukt dan in de ondersteuning der pogingen, waartoe de lezing van en de inteekening op het Tijdschrift voorzeker zullen bijdragen.

Wij hopen ook in het vervolg in de gelegenheid te worden gesteld, een geregeld, en daardoor uitvoeriger en meer beoordeelend, verslag van het Tijdschrift te kunnen uitbrengen.

Van de typographische uitvoering hebben wij het genoegen te kunnen zeggen, dat, ook in dit opzigt, het Tijdschrift zich aanbeveelt, en onze vaderlandsche pers geen oneer zou aandoen.

Dr. L. H. VERWEIJ.

Varia.

In het *Advertentie-blad* van Soerabaja, dat met de laatste mail uit Indië aankwam, vond ik eene polemiek over letterdieverij, die mij aanleiding geeft tot eenige opmerkingen, waarvoor ik een plaatsje ben verzoekende in het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië;* daar het mij toeschijnt, dat de zwakste partij, een *inlandsch kind*, daarbij zeer verongelijkt wordt, en dus niets billijker is, dan dat het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, de verdediger van den zwakken tegen den sterken, zich dit aantrekke. De zaak is deze.

Een jong mensch van Soerabaja, zekere DAMWIJK, bespeurt in zich den drang tot letterkundigen arbeid. Hij zet zich aan het werk, en zendt eene eerste proeve daarvan aan den heer Mr. TOLLENS, redakteur van een periodiek letterkundig werk, *de Biang-Lala.*

Spoedig ziet hij daarin de mededeeling, dat zijn stukje: „Haantjes en eendjes-bier" in een volgend nummer zal geplaatst worden. Dat geluk valt niet iedereen te beurt, zijne *eerste lettervrucht* te zien aannemen; hij moet nu natuurlijk op de gedachte komen, dat in hem iets oorspronkelijks zit, en gaat dadelijk weder aan het werk, om iets nieuws te schrijven, waarbij hij ditmaal den Pegasus bestijgt, en zich in een gedicht tot bovenaardsche spheren verheft.

Ikarus ontgaat zijne straf niet. Zijne wassen vleugels smelten, en hij valt met zijn gedicht in het water, toen hij in een volgend nummer der *Biang-Lala* in een korrespondentie-artikel vindt, dat men op een vroeger besluit terug komt, dat het zijne „Haantjes en eendjes" niet geoorloofd wordt in het maandschrift te kraaijen, noch te kakelen; kortom, dat zijn stukje *niet* geplaatst wordt.

Maar toen hij kort daarna in een jaarboekje „Warnasarie", door denzelfden redakteur Mr. TOLLENS uitgegeven, een stuk vond van den heer RITTER, getiteld: „Een dag te Grissée"; toen hij daarin zijne „haantjes en eendjes" onder eene andere gedaante meende te herkennen, toen moest hij natuurlijk op de gedachte komen, dat Ikarus niet zijne *wassen vleugels* verbrand had, door zich te hoog te verheffen, maar dat de redakteur, naijverig op zijne hooge vlugt, hem een *wassen neus* had aangedraaid, van eene grootte, die voor de wereld de vleugels van den jongen dichter kon verbergen.

Hierover verontwaardigd, neemt hij zijne vlugt direkt naar — Jupiter? om zich te beklagen?

Och, Jupiter is sedert lang van den troon gebonsd, sedert LAURENS COS-

TER *) de boekdrukkunst heeft uitgevonden. Jupiter was een ouderwetsch, zwaar *goudstuk*, dat men thans als *pasmunt*, in den vorm van redakteuren van dagbladen en tijdschriften, wederom vindt.

De vergelijking is ook daarom juist, omdat de goudstukken slechts voor de rijken, de pasmunt echter voor iedereen te verkrijgen, en voor iedereen geschikt zijn.

Daarheen vloog dus Ikarus DAMWIJK, en hij gaf zijne verontwaardiging te kennen in een brief aan de redaktie van het *Soerabajasch Nieuws- en Advertentie-blad*, waarin hij de zaak mededeelde, en, ongelukkig genoeg, in de vroegere aanmoediging van Mr. TOLLENS niet alleen redenen vermeende te vinden, om zich voor een genie te houden, maar dit ook nu rondweg te kennen gaf; daartoe vond hij natuurlijk groote aanleiding in de omstandigheid, dat een zoo bekend schrijver, als de heer RITTER, de vonken van *zijn* genie (dat van DAMWIJK) voor helder genoeg had gehouden, om daarvan niet alleen een *licht*, maar een *vollen dag te Grissée* te maken.

Hierover de grootste verontwaardiging bij Mr. TOLLENS, die zich, luidens zijn antwoord, beschouwt, als niet tot de gewone pasmunt, maar tot de goudstukken te behooren, misschien omdat hij niet alleen *dichter* en *redakteur*, maar ook *advokaat* is. Die zwaaijen toch hedendaags niet alleen den schepter van Jupiter maar zelfs den drietand van Neptunus, gelijk men nog kortelings geleden kon ontwaren in de Tweede Kamer, in zekere repliek op eene redevoering van den heer TER-BRUGGEN-HUGENHOLTZ over de marine.

De heer TOLLENS antwoordde dus, en naar mate zijn ongelijk grooter was geweest, moest hij natuurlijk te eerder zijne toevlugt nemen tot het middel, dat gewoonlijk gebezigd wordt; wanneer men toch niet kan *overtuigen*, dan *overschreeuwt* men, ten einde te *overbluffen*.

Dit doet nu de heer TOLLENS in zijn antwoord; hij bezigt eene menigte stadhuiswoorden, waaronder dat van „*verwaande knaap;*" noemt diens stukje „*een prul*" enz. en gaat zoo ver, (en dit deed mij *wezenlijk leed* voor den heer TOLLENS) den jongen DAMWIJK oplettend te maken op het treurig lot van het *Inlandsche-kind*, om het postje van een *kopiïst*, (djoeroe-toelies) als zijnen *baton de maréchal* te moeten beschouwen, met den raad om toch maar geene poging te doen, zich boven dat treurig lot door inspanning te verheffen.

In dit antwoord en dien raad ligt voornamelijk de aanleiding tot twee opmerkingen. De eerste aangaande de zaak; de tweede aangaande de positie van den heer TOLLENS.

Wat de zaak aangaat, zoo kan het publiek gemakkelijk beoordeelen, welke partij gelijk en ongelijk heeft.

---

*) Ik hoop niet dat een voorstander van FAUST, SCHEFFER en GUTTENBERG mij nu van „*partijdigheid*", „*onwaarheid*" of „*poging tot misleiding*" zal beschuldigen, omdat ik LAURENS COSTER de eer geef, en dus over zaken oordeel waarvan ik geen verstand heb. Ik verklaar plegtig, dat ik mij niet zal verzetten, wanneer men beweert, dat FAUST de *machine infernale*, de boekdrukkunst, heeft uitgevonden.

De heer TOLLENS bekent, dat hij het stuk in handen heeft gesteld van den heer RITTER. De heer TOLLENS bekent, dat in het stuk van den heer RITTER gedachten uit de „haantjes en eendjes" van den heer DAMWIJK zijn overgenomen. De heer TOLLENS bekent, dat de heer RITTER de waarheid daarvan volstrekt niet trachtte te ontkennen, maar die omstandigheid aan het slot van het stuk zelf had bekend gesteld, en dat die bekendstelling door den redakteur met voordacht was weggelaten.

De heer RITTER is dus in zoo ver in de zaak betrokken, dat hij gebruik gemaakt heeft van een stuk, dat aan de redaktie was gezonden *ter plaatsing*, en dat hij dus in een anderen vorm *niet mogt produceren* zonder voorkennis en toestemming van den schrijver. Maar met het oog op het gebrekkige van den *vorm*, heeft hij zeker aan den heer DAMWIJK eene dienst bewezen, door dien vorm te veranderen en te verbeteren, en alleen de denkbeelden, dus het oorspronkelijke van den schrijver, te behouden, waarin dan voor dezen eene groote aanmoediging tot verdere inspanning en streven naar verbetering ware gelegen geweest, wanneer men zijnen naam had bekend gesteld.

Maar dit wilde de redakteur niet. Hij achtte den naam van den heer RITTER *alleen* eene betere aanbeveling, dan met dien van den jongen DAMWIJK vereenigd. En toen hem dit in den brief van den heer D. werd verweten, toen wilde hij het doen voorkomen, als of de valk van den heer DAMWIJK slechts eene uil was, en daarentegen de heer RITTER eenen valk voor den dag had gebragt, en slechts voor de aardigheid met eenige vederen van den heer DAMWIJK had versierd, die men echter ook nu nog als uilenvederen kon herkennen.

En daarmede heeft hij nu, hoe het oordeel over het *voortbrengsel* ook uitvallen moge, in elk geval erkend, dat de heer DAMWIJK iets oorspronkelijks heeft geleverd, en dat er letterdieverij heeft plaats gevonden, de gestolene vederen mogen dan van een valk of eenen uil afkomstig zijn.

En nu de positie van den heer TOLLENS.

Hij is redakteur van een dagblad, van een letterkundig maandschrift en van een jaarboekje. Al die werken worden *in Indië* en *voor Indië* uitgegeven. Op *hem* rust dus voornamelijk de pligt, oorspronkelijk Indische produkten te publiceren, en ontluikende talenten in Indië aan te moedigen, hen met raad en daad bij te staan, door aanwijzing van gebreken en van de middelen tot verbetering, en door aansporing tot volharding.

Maar aan hem staat niet het regt, door zoo harde en onbillijke aanvallen dengene, die reeds begonnen heeft, te ontmoedigen en anderen van een begin af te schrikken. Vooral staat aan hem niet het regt, de inlandsche kinderen te verklaren voor eene *kaste van Parias*, die geen regt hebben en dus ook geene poging doen mogen, zich boven de spheer te verheffen, waarin zij zich door eene onbillijke en *onstaatkundige staatkunde* zoo lang reeds hebben moeten bewegen.

De vorm der stukken van den heer DAMWIJK is zeker zeer gebrekkig; maar wat doet dat ter zake, indien hij naar raad luistert, en dat gebrek

tracht te verhelpen? De stijl van den heer TOLLENS is immers ook niet altijd volkomen zuiver. Hij spreekt, bij voorbeeld, van het *verzilverend hoofd* van den heer RITTER; iets, dat men van *grijze haren* zeker niet, maar alleen kan zeggen van den invalide, die een *zilveren neus* had, en dien van tijd tot tijd naar den lombard bragt, en dus *verzilverde*.

Ik raad den heer DAMWIJK ten sterkste aan, zijne *taalstudie* vooral met de uiterste inspanning te vervolgen, en niet te vergeten, dat edelgesteenten eerst dan de regte waarde verkrijgen, wanneer zij geslepen en goed gezet zijn. Of zijne oorspronkelijke gedachten wezenlijke edelgesteenten zijn, zal dan spoedig blijken, en hij moge zich vooral door de afkeuring van den heer TOLLENS voorloopig niet overtuigd achten, dat hij niets dan valsche steenen opgedolven heeft.

En aangaande de positie van den heer TOLLENS, ze zal benijdenswaardig zijn, indien hij daarin wil handelen gelijk zijn edele vader, die, zelf een zoo groot dichter, zoo vele ontluikende talenten door vriendschappelijke raadgevingen tot volharding en vooruitgang aangespoord en bewerkt heeft, dat menigeen een wezenlijk talent is geworden, die, behandeld gelijk de heer DAMWIJK, in zijne vaart zou zijn gestuit, en van elke poging tot vooruitgang zou hebben afgezien.

Julij 1855. H. J. LION.

Met de meeste belangstelling hebben wij kennis genomen van eene circulaire, door de direktie der Nederlandsch Indische Maatschappij van Nijverheid gezonden aan alle autoriteiten en vele partikulieren in Indië.

Wij zien daaruit, dat te Amsterdam het plan bestaat tot de oprigting van een museum van koloniale produkten, en dat de Indische Maatschappij van Nijverheid tot de verwezenlijking van dat doel krachtig wil medewerken.

Toen de tentoonstelling te Batavia plaats had en met zulk eenen luisterrijken uitslag bekroond werd, rees bij ons het denkbeeld, om ook Nederland het voorregt van die tentoonstelling te schenken, door haar herwaarts te doen overkomen, en in een, opzettelijk daarvoor ingerigt, van Indische materialen vervaardigd, gebouw ter bezigtiging aan te bieden, verrijkt met zulke voorwerpen van dagelijksch gebruik, die op eene tentoonstelling te Batavia niet te huis behooren, dewijl iedereen ze daar dagelijks ziet, maar die in Nederland kunnen strekken, om den met Indië onbekende er een beter begrip van te geven. Dit plan, tot welks verwezenlijking wij aanvankelijk niet zonder goede resultaten werkzaam waren, is echter, door de onzalige „Aprilbeweging" die zoo veel goeds verstoorde, geheel verijdeld.

Wij hopen, dat het, nu te Amsterdam gevormde, voornemen tot stand zal worden gebragt. Een koloniaal museum is eene behoefte voor Nederland. Mogten wij tot bevordering der zaak op eenige wijze kunnen medewerken, niets zal ons aangenamer zijn.

De circulaire is van den volgenden inhoud:

BATAVIA, 20 Maart 1855.

Bij de direktie der Nederlandsch Indische maatschappij van nijverheid, van wege het gouvernement ingekomen zijnde het verzoek, om mede te werken tot het daarstellen van een museum van koloniale produkten te Amsterdam, waarvoor de tusschenkomst der regering is verzocht bij ministeriele depêche dd. 's Gravenhage 13 Julij 1854 L. A. n°. ²/425, heeft zij niet geaarzeld de verzekering te geven van hare bereidwilligheid tot het bereiken van het beoogde doel, daar zij ten volle overtuigd is van het groote belang, hetwelk die onderneming voor den handel en de welvaart van het moederland en van Indië hebben kan.

Bij besluit van zijne Excellentie den gouverneur-generaal van Nederlandsch Indië dd. 14 Februarij 1855 n°. 2, is daarop aan onze direktie te kennen gegeven, dat het gouvernement met genoegen gebruik zal maken van hare diensten, om mede te werken tot de aanschaffing, inpakking en verzending van voorwerpen voor het te Amsterdam op te rigten museum van koloniale produkten, tot welk einde haar worden gezonden een afschrift der ministeriele depêche van 13 Julij 1854 L. A. n°. ²/425, en een exemplaar van het daarbij gevoegde programma.

Het is de direktie onnoodig voorgekomen, in eene breede uitweiding te treden van het groot nut eener grondige kennis van de menigte voorwerpen van natuur en kunst, door deze gewesten in zulke ruime mate geleverd, daar zulks onmiddelijk in het oog valt. Zij verwijst daarom slechts naar den inhoud van onderstaand extrakt uit het programma, waarin de verlangde voorwerpen en de opgaven van toelichting nader omschreven worden.

Om het welslagen dezer poging te verzekeren moet men de medewerking van velen ondervinden. De goede afloop der in 1853, te dezer plaatse gehouden tentoonstelling, de menige belangrijke voorwerpen aldaar van alle gewesten van dezen archipel ingezonden, hebben een krachtig bewijs geleverd der belangstelling van derzelver bewoners, in al hetgeen den bloei en den vooruitgang van deze landen aangaat.

Indien men den invloed groot mag noemen, welken die tentoonstelling gehad heeft op de vermeerdering der kennis van Indië, dan voorzeker zal die zich niet minder doen gevoelen, wanneer men die tijdelijke zamenbrenging van zoovele belangrijke zaken kan vervangen door een blijvend museum, dat zoowel dienen moet tot maatstaf van de tegenwoordige ontwikkeling en beschaving der inwoners en van den rijkdom aan natuurvoorwerpen, als om later het middel tot vergelijking aan de hand te geven.

Met dit doel wordt het museum van koloniale produkten te Amsterdam opgerigt, geheel in overeenstemming met het denkbeeld, dat aanleiding gegeven heeft tot het daarstellen van de Nederlandsch Indische maatschappij van nijverheid en van haar museum.

In het vertrouwen, dat UEdG. hiertoe wel zult willen medewerken, hebben wij de eer u mede te deelen, dat wij gaarne alle die voorwerpen in duplo zullen ontvangen, welke dienstig worden geoordeeld om, zoowel hier als in Nederland, een blijvend museum van natuur- en kunst-voorwerpen van Indië op te rigten.

Bijzonder veel belang wordt gesteld in het verkrijgen van alle de verschillende soorten en verscheidenheden der produkten, als ook van eene beschrijving ter nadere toelichting, om des te beter de betrekkelijke waarde der artikelen te kunnen beoordeelen. De direktie stelt zich voor, van deze beschrijvingen, als ook van alle die mededeelingen, welke dienen kunnen om genomene proeven en niet algemeen bekende zaken van nijverheid, landbouw en handel openbaar te maken, in haar Tijdschrift te plaatsen. Die stukken behoeven niet ten volle uitgewerkt te worden; iedere oorspronkelijke bijdrage, omtrent zaken van algemeen belang, komen tot plaatsing in aanmerking en worden met de meeste belangstelling te gemoet gezien.

De verzending van bovenbedoelde voorwerpen aan geenen bepaalden tijd gebonden zijnde, kunnen zij naarmate zij voorhanden zijn aan het adres der Nederlandsch Indische maatschappij van nijverheid verzonden worden. De kosten, welke op de aanschaffing, inpakking en verzending vallen, zullen door ons worden voldaan, tot welk einde wij bij iedere bezending eene opgave verzoeken. Indien echter de uitgave in uw oog aanzienlijk is, zoo zal het ons aangenaam wezen daarover vooraf eenig berigt van UEdG. te ontvangen, en nemen wij alsdan de vrijheid UEdG. te verzoeken, daarvoor de nadere beslissing der direktie af te wachten, op dat niet van verschillende kanten dezelfde kostbare voorwerpen ontvangen worden, hetwelk somwijlen tot noodelooze uitgaven zoude leiden. Zoo welligt het een of ander verlangd werd,

dat nog niet was ingezonden, zullen wij de eer hebben, meer bepaaldelijk daarvoor uwe bereidwilligheid interoepen.

Wij nemen tevens de vrijheid UEdG. beleefdelijk te verzoeken, den inhoud dezer cirkulaire zoo veel mogelijk te willen bekend maken.

De direktie der Nederlandsch Indische maatschappij van nijverheid.
De president,
S. D. SCHIFF.
De sekretaris,
G. F. DE BRUIJN KOPS.

De direktie heeft bij deze circulaire nog gevoegd twee stukken, die wij hier mede zullen laten volgen:

Handleiding voor het inzamelen en verzenden van voorwerpen voor het te Amsterdam op te rigten museum van koloniale produkten.

1e. Elk voorwerp, hetzij in den handel bekend of nog onbekend, hetzij natuur- of kunstprodukt, moet voorzien worden van een daaraan gehecht duidelijk nummer of teeken, en vergezeld zijn van eene gelijk genommerde of geteekende beschrijving, bevattende:

I. Den naam of de namen, zoo wel inlandsche als vreemde, van het voorwerp, duidelijk geschreven.
II. De plaats waar, den tijd wanneer en de wijze waarop het voorwerp is ingezameld.
III. De eigenschappen, die men aan het voorwerp toekent, de doeleinden waartoe het wordt of kan worden gebruikt, en het nut dat door de inlanders of vreemdelingen daarvan wordt getrokken of verwacht.
IV. Den prijs, waarvoor het voorwerp verkrijgbaar is en waarheen het wordt verzonden.
V. De namen, woonplaats en titels van de inzenders.

2e. Behalve de hier boven gemelde vijf onmisbare opgaven, wordt ook nog het volgende verlangd, voor zoo verre de inzender genegen mogt zijn, dit te leveren:

a. De verschillende vormen, sorteringen of varieteiten en vervalschingen, waaronder de voorwerpen in den handel komen, of waarin zij worden gebruikt, met de bekende oorzaken en de voor of nadeelen van die verschillen.
b. De verschillende plaatsen waar, en de hoeveelheden waarin de voorwerpen vermoedelijk zouden kunnen geleverd worden, als ook de kosten van vervoer, enz.
c. Bij de produkten uit het planten of dierenrijk, de wijze van inzameling en kweeking en den invloed van grond en luchtgestel daarop. Ook de bij de inzameling of kweeking gebruikte gereedschappen in model of teekening, voor zoover die niet in natura verkrijgbaar zijn en ingezonden worden.
d. Bij alle voorwerpen uit het planten-, dieren- en delfstoffenrijk, behalve de in gebruik zijnde deelen ook nog die, welke dienen kunnen om het geslacht, de soort of klasse, waartoe zij behooren, juister te leeren kennen. Waar dit in natura onmogelijk is, in afbeelding.
e. Bij fabriekaten en kunst-produkten, monsters der grondstoffen (matières premières) alsmede van de veranderde toestanden welke deze grondstoffen bij elke opvolgende bewerking ondergaan; voorts modellen of afbeeldingen van de werktuigen bij de bewerking in gebruik, voor zoo ver die niet in natura worden ingezonden.
f. Bij gereedschappen, huisraad, kleedingstukken enz. de wijze en bijzonderheden van het gebruik en de prijzen daarvan bij verkoop.
g. Alle andere opgaven, die dienen kunnen tot verkrijging eener voldoende kennis der voorwerpen.

3e. De monsters of voorwerpen moeten zoo zijn gekozen, dat het doel waartoe zij zijn bestemd, of de kenmerken waardoor zij worden onderscheiden, gemakkelijk zullen kunnen worden herkend.

4e. Voor zoo ver zulks niet door groote kostbaarheid, zeldzaamheid of andere lokale omstandigheden wordt belet, is het wenschelijk, dat de in te zenden voorwerpen of monsters

groot genoeg zijn; om daarvan gedeelten tot proefnemingen te kunnen aanwenden, met in achtneming nogtans van de bezwaren aan de verzending verbonden.

5e. De voorzorgen, die bij het inzamelen, inpakken en verzenden moeten in acht genomen worden tegen bederf of beschadiging bij vervoer over zee, kunnen niet worden omschreven, en moeten dus aan het beleid der inzenders worden overgelaten, aan wie zoo veel doenlijk beknoptheid bij de inpakking wordt aanbevolen.

De vereenigde commissie geeft de volgende lijst, om aan te toonen de soorten van voorwerpen, die zij meer bepaaldelijk, doch zonder uitsluiting van anderen, wenscht te ontvangen.

Korte aanwijzing van eenige voorwerpen, die men, met hunne verscheidenheden, bepaaldelijk in het Museum wenscht geplaatst te zien.

1e. UIT HET DIERENRIJK.

Voedsels. Vogelnestjes, tripang, haaivinnen, honig, enz.
Kleedingstoffen. Zijden, veeren, huiden, enz.
Grondstoffen. Hoorns, ivoor, schildpad, cochenille, schelpen, lijm, vischlijm enz.
Weelde artikelen. Paarlen, amber, koralen enz.

2e. UIT HET PLANTENRIJK.

Voedsels. Granen, peulvruchten, oliezaden, gedroogde vruchten, koffij, thee, suiker, meelsoorten enz.
Specerijen. Notenmuskaat, macis (foelie), kruidnagelen, zwarte en witte peper enz.
Geneesmiddelen. Oliën, harsen, gomsoorten, was enz.
Kleedingstoffen. Spinbare vezels, katoen enz.
Grondstoffen tot verdere bewerking. Verfstoffen, looistoffen, vlas, hout, rietsoorten.

3e. DELFSTOFFEN.

Ertsen. Goudzand, ijzer-, kwik- en tin-ertsen, steenkolen, enz.
Zouten. Solvettes, soda, aluin, enz.
Steen- en aardsoorten. Ruw en bewerkt.
Edele Gesteenten. Topaas, diamant, enz.
Grondstoffen voor Verwen.
Bouwmatrialen. Marmer, cement, gips, enz.

4e. BEWERKTE STOFFEN. *)

Kleeding, huisraad, wapenen, enz.
Voorwerpen van weelde en gemak.

5e. GEREEDSCHAPPEN, ENZ.

In gebruik bij den landbouw.
" " " de visscherijen.
" " " " jagt.
" " " " inzameling en bewerking van onderscheidene stoffen.

Reeds in Augustus 1852 schreven wij het volgende over eene zending, aan Dr. S. A. BUDDINGH door het Gouvernement opgedragen:

„De geheele zending van Dr. S. A. BUDDINGH is eene zeer mysterieuse zaak. Eerst deelden de dagbladen in Nederland met veel ophef mede: dat hij tot *Inspekteur-Generaal* van de Protestantsche kerk en het schoolwezen in Indië was benoemd. Later werd dit tegengesproken, en zou hij slechts eenen aanbevelingsbrief van den Minister van Koloniën aan den Gouverneur-Generaal hebben ontvangen, om hem eene inspektiereis op en buiten Java op te dragen. Nu schijnt dit laatste werkelijk het geval te zijn."

---

*) Voor zooverre die noodig zijn om de toepassing der grondstoffen, of de kunstvaardigheid der werklieden of fabriekanten te leeren kennen.

Sedert wij dit schreven hebben wij van de zaak niets naders vernomen, dan dat zulk eene „inspektiereis" inderdaad aan den heer BUDDINGH was opgedragen, en dat hij reeds sedert meer dan twee jaren bezig is, die te volbrengen.

Thans ontvangen wij twee artikelen over de werkzaamheden van dien heer op Sumatra's Westkust, waar hij zich op dit oogenblik schijnt te bevinden. Wij plaatsen die zonder eenige aanteekening of opmerking van onze zijde. Mogten er onnaauwkeurigheden en onjuiste voorstellingen in voorkomen, dan zal de heer BUDDINGH ons zeer verpligten, zoo hij ons in de gelegenheid wil stellen, die te verbeteren. Overigens wenschen wij, dat deze beide artikelen aanleiding mogen geven, dat het publiek eindelijk iets verneme van deze „mysterieuse zaak", opdat de overtuiging gevestigd worde, dat het Gouvernement, door aan den heer BUDDINGH deze missie op te dragen, heeft gehandeld in 't publiek belang en niet om aan een individu, ten koste der schatkist en ten nadeele der kerk, eenig voordeel te bezorgen.

Zie hier het eerste der beide artikelen.

PADANG 26 April 1855.

„Zes maanden na de komst van den Gouverneur-Generaal, bragt de stoomboot eenen anderen Inspekteur te Padang aan; het was de *Inspekteur-Generaal van kerk en scholen in Nederlandsch Indië.* Dezen weidschen titel heb ik zelf op officiële stukken gezien.

„Eer ik mijne aanmerkingen over deze inspektiereis ter neder stel', moet ik zeggen, dat ik tegen den persoon van Dr. BUDDINGH hoegenaamd niets heb; in tegendeel ik heb eenige genoegelijke avonden in gezelschap van hem en zijne vrouw doorgebragt; maar ik mag mij daardoor niet laten weerhouden van mede te deelen, op hoe schroomelijke wijze 's lands gelden bij die reis weder worden verspild.

„De heer BUDDINGH is sedert de eerste helft van Februarij ll. te Padang, dus reeds twee en een halve maand, en hij heeft nog slechts Padang en ongeveer twee derde gedeelten van de Padangsche bovenlanden bezocht. Zijn plan is, om ook de noordelijke streken van dit Gouvernement te doorreizen, zoodat men verwachten kan, dat deze togt nog eenige maanden gerekt zal worden. De heer BUDDINGH haast zich ook niet. In ééne enkele afdeeling, waar slechts ééne inlandsche school is, heeft hij bijna twee volle weken doorgebragt. Ondertusschen loopt zijn traktement voort, terwijl hij, geloof ik, nog een daggeld en reiskosten geniet.

„Wat zijn nu de werkzaamheden van den heer BUDDINGH? Als hij op de hoofdplaats eener afdeeling aankomt, dan vraagt hij van den assistent-resident eene opgaaf, houdende: aantal protestanten; idem van protestanten, die hunne geloofsbelijdenis nog niet hebben afgelegd; idem van protestantsche kinderen boven en beneden de zes jaren, en eindelijk het aantal Roomsch-Katholijke kinderen, boven en beneden de zes jaren. Voorts houdt hij zich één of twee uren met de inlandsche jeugd op, waarvoor in iedere afdeeling der Padangsche bovenlanden eene school bestaat. Dat is alles.

„De bedoelde opgaven zouden, dunkt mij, wel kunnen worden opge-

maakt, zonder dat de heer BUDDINGH zich de moeite geeft van eene zoo verre reis te ondernemen, en het examineren der kinderen op de inlandsche scholen zou zeer gevoegelijk kunnen geschieden door een der Padangsche geestelijken, die beiden leden der subkommissie van onderwijs aldaar zijn en ook ieder jaar eene kerkelijke bezoekreis doen. De kosten zouden dan niet zoo aanzienlijk wezen, en ik vermeen, dat die heeren even goed in staat zullen zijn, om hun oordeel te kennen te geven over de wenschelijkheid van meer geestelijken in dienst te stellen, of voorstellen te doen betreffende de oprigting eener Gouvernements-school op eenig punt der Padangsche bovenlanden, als de heer BUDDINGH. Zij zouden ook, even goed als de heer BUDDINGH, kunnen bespeuren, dat het Gouvernement *niets* doet voor de beschaving van de inlandsche bevolking, en ook zeker wel in staat zijn, om de noodzakelijkheid van 's Gouvernements medewerking en zedelijke ondersteuning te betoogen. Met het geld, dat nu aan Dr. BUDDINGH wordt verkwist, zou al voorloopig zeer veel gedaan kunnen worden.

„Ik wil echter hopen, dat die reis nog andere vruchten zal dragen, dan de uitgave van een „groot werk," gelijk door den heer BUDDINGH gedurig wordt aangekondigd, en dat vermoedelijk eene algemeene beschrijving van geheel Nederlandsch-Indië zal zijn; want anders zou die uitgave het land een aardig sommetje kosten."

Het tweede artikel, ons ter plaatsing toegezonden, is van den volgenden inhoud:

„Luide verhieven zich in de laatste jaren de klagten, wegens genoegzaam totaal gebrek aan scholen en kerken, aan onderwijzers en leeraars in Indië, speciaal op de zoogenaamde buitenbezittingen. Hoezeer die behoefte sedert geruimen tijd gevoeld werd, en hoewel het verbittering wekte, de telgen van onvermogenden of ongenoegzaam vermogenden, van alle gunstige vooruitzigten voor hun volgend leven te zien uitgesloten, wanneer de middelen niet voorhanden waren, om de geldroovende reis naar Europa en opvoedingskosten aldaar te bestrijden, — men waagde het niet openlijk voor die grieven uit te komen, wel wetende, dat het niets zoude baten en dat alle verbetering in dien staat van zaken lijnregt in strijd zoude wezen, met de bekrompen politieke inzigten des bestuurs, betreffende de opvoeding van de Indische ambtenaren in Europa.

„In den lateren tijd echter, sedert Indië niet meer door één enkel hoofd bestuurd wordt, sedert men van lijdzame onvergenoegdheid tot sprekende oppositie is overgegaan, maar vooral sedert in 's lands volksvergadering met Indië bekende personen plaats namen, verhieven zich luide de klagten, over het totaal gebrek aan gelegenheid, om de jeugd, naar verstand en hart, christelijk te vormen. Tegen het verschaffen van middelbaar onderwijs, in Indië, blijft de regering zich alsnog aankanten, en om daartoe zoo min mogelijk te geraken, doet men ook slechts schoorvoetend de inrigtingen voor het lager onderwijs hier en daar in het leven treden. Omdat echter de klagten tegen dien staat van zaken zoo luide zijn, en de behoefte zoo dringend om voorziening roept, kan de regering van het moederland niet

geheel werkeloos zijn, of liever, dient zij zich den schijn te geven, zich van hare dure pligten tegenover hare stiefdochter te *willen* kwijten. Ten einde dien glimp aan hare bedoelingen te geven, en om de zaak zooveel mogelijk op de lange baan te schuiven, is eene politieke kunstgreep te baat genomen. In stede van, door rapporten van de plaatselijke en gewestelijke besturen, zich van de bestaande behoefte te overtuigen, eene enquête die niets zoude kosten, maar ook niet langer dan één jaar zoude duren, neemt men het meer éclat makende, het meer kostbare, maar tevens langduriger middel te baat, om eenen kommissaris te zenden, die zich van den staat der inrigtingen voor onderwijs en godsdienst zal hebben te overtuigen. Sedert die zending begon, zijn drie jaren verloopen en voor dat die zal volbragt wezen, zullen nog wel twee jaren ten einde spoeden. Iedere maand dier zending kost het Gouvernement *f* 1800 en dan spreekt men nog van eene gratifikatie, na afloop der reis! Gevolgelijk zal deze stiefmoederlijke representatie een paar tonnen gouds aan de natie kosten, en een aardig sommetje, voor receptiegelden, aan de hoogere en lagere ambtenaren of officieren, die wel de eer mogen genieten, „'s Konings kommissaris" te logeren en van rij- en voertuigen te voorzien.

„Het voorname doel, het uitstellen van voorziening in de behoefte, wordt ondertusschen bereikt, en de naam, die aan de zaak gegeven wordt, „onderzoek *naar den staat* van enz." houdt de natie, voor zoo ver zij er belang in stelt, eenige jaren lang, in het gelukkig denkbeeld, dat er werkelijk iets voor onderwijs en godsdienst op de buitenbezittingen *bestaat*, en dat daarin eerlang verbeteringen zijn te wachten. — Vult dicipi enz.

„Onderzoeken wij echter, op welke wijze dat onderzoek geschiedt, dan vragen wij ons zelven af, of die reis eene belooning is aan den zendeling, wegens zijne desertie, in 1848, van dezelfde banieren, voor welke hij nu, zoo ruimschoots finantiëel toegerust, in het strijdperk treedt, dan wel een plaisierreisje, om hem in staat te stellen, zijne geldzaken in behoorlijke orde te brengen, zoo als wel eens meer vertoond werd. Want het onderzoek geschiedt zoo wat op de volgende wijze. Ter Sumatra's-Westkust bijvoorbeeld.

„Te Padang met de stoomboot aangekomen, nam hij zijn intrek bij den Gouverneur der kust en vertoefde aldaar ongeveer tien dagen, welke noodig waren, om zich te overtuigen, van de goede inrigting der Gouvernements lagere school en van de zorgen, welke de predikant aan zijne gemeente wijdt. Te Padang-Pandang, eene garnizoensplaats, welke, behalven het Europesche personeel van het 10de bataillon, een 25 tal officieren en ambtenaren telt, verbleef hij 14 dagen, welke voorzeker toereikend waren om te vernemen, dat daar geene schoolinrigting en geene kerk is, en te noteren, hoeveel Protestanten, en aangenomen lidmaten, Roomschen en van andere godsdienstige belijdenis, daar te vinden zijn. Voor het doopen van kinderen enz. werd niet gezorgd, want het „gaat henen onderwijst alle volken, hen doopende enz." schijnt wel van toepassing te zijn op 's Heilands apostelen, maar niet op den Kommissaris des Konings. Te Fort de

Kock vertoefde 's Konings apostel 8 dagen; het Europesche personeel bedraagt aldaar, behalve de militairen, 20 personen, en de woning des residents levert een aangenaam verblijf op. Te Paija-Coembah, en in de Limapoeloe, werden 14 dagen gesleten; er zijn 7 of 8 Europeanen en de plaats is zeer lief gelegen, terwijl de omstreken, door een vlak terrein, gelegenheid tot aangename togtjes aanbieden. Te Boea werden 7 dagen doorgebragt; er woont één Europeaan, die er zich een feest van maakte, om den zendeling, in zijn prachtig huis, overeenkomstig diens rang, vorstelijk te onthalen. Van daar gaat de reis verder, naar plaatsjes allen beneden de 20 Europeanen tellende, en overal wordt het verblijf zoo lang mogelijk gerekt.

„Bijna nergens zijn logementen, of waar die zijn, wordt daarvan geen gebruik gemaakt; de kosten en moeite, aan het medeslepen van paarden of voertuigen verbonden, worden overal uitgespaard, omdat men wel zoo goed is bendi's, wagens of rijpaarden beschikbaar te stellen.

„Intusschen worden notitiën gemaakt betreffende de, nergens bestaande, scholen of kerken, de verschillende geloofsbelijdenis der inwoners, het aanzien des lands, der bevolking en der kultures, waaruit later een werk zal worden opgesteld, dat twee ton gouds zal kosten, maar niet veel interessants kan opleveren.

„Hoeveel doeltreffender ware dit onderzoek, naar hetgeen niet bestaat, door middel van schriftelijke rapporten, die door plaatselijke ambtenaren gedaan kunnen worden; hoevele scholen had men voor die som kunnen oprigten, en hoeveel dringender zijn de verbetering der communicatie en transportmiddelen en der posterij, alsmede een grondig en naauwkeurig onderzoek, naar den rijkdom en de middelen ter exploitatie van Sumatra's bodem, dan de plaisierreisjes van den „kommissaris."

„Door gebrek aan goede inrigtingen voor middelbaar onderwijs, en wegens de groote kosten en gevaren aan eene zending hunner kinderen, ter opvoeding naar Europa, verbonden, zenden vele Padangsche ingezetenen hunne telgen naar Britsch-Indië, welke kolonie wel is waar korter bestaat, doch die in werkelijkheid eene kolonie is en waar de oprigting van inrigtingen van godsdienst en onderwijs reeds tot de geschiedenis van vroeger dagen behoort.

„Dat zulks het wijze doel der regering: „opvoeding en onderwijs met „inprenting van vaderlandsliefde, en zucht tot absenteismus," maar voor al het nationaal element in Indië, niet bijzonder in de hand werkt, behoeft geen betoog."

PADANG,
29 April 1855.

A. P.

In het groote Britsch Indië gebeuren zaken, waarvan èn de regering èn een groot gedeelte van het publiek, in het betrekkelijk kleine Nederlandsch Indië, zeer zeker zouden *gruwen*. Althans ons liep eene politieke rilling over 't lijf, toen wij in de *Java-Bode* van 9 Mei 1855 het volgende artikel lazen:

„BRITSCH INDIË."

„Tijdingen uit Calcutta van het laatst van Januarij deelen mede, dat „de wetgevende raad nu eenigen tijd geleden, het besluit genomen had, „het publiek te vergunnen deszelfs vergaderingen bij te wonen. Zaturdag „den 20sten Januarij, is voor de eerste maal het publiek tot de vergade- „ring, door den Gouverneur-Generaal zelven voorgezeten en waarin over „de wetten beraadslaagd wordt, toegelaten. Deze raad komt slechts een- „maal 's weeks te zamen en geeft een kort verslag van zijne handelingen „in het licht."

„Ter zelfder tijd is aan de dagbladschrijvers, onder zeer gemakkelijke „voorwaarden, de toegang tot de archieven van het Indisch bestuur ver- „leend, terwijl hun te Madras en Bombay in de gouvernements-gebouwen „een geschikt vertrek is afgestaan, in hetwelk zij van de staatsstukken „inzage kunnen nemen."

Verbeeld u zulk eenen stand van zaken in Nederlandsch Indië! — De burgers (neen! die bestaan hier niet!) de ingezetenen tot de beraadslagingen der regering toegelaten! — De redaktie der *Java-Bode* bij het heilig gouvernements archief toegelaten, in de mysteriën ingewijd — parels vóór ... — doch neen! driemaal neen! — het besluit van 18 Januarij! — Het nieuwe regeringsreglement, op 1 Mei hier feestelijk ingehuldigd, onder den zegen des Allerhoogsten, dat wil zeggen: onder den zegen van het ministerie PSEUDO-BAUD! — O, neen! het is tijd, dat aan de *Java-Bode*, onder dienzelfden zegen, worde ontzegd, ons zulke feiten uit andere landen te vertellen. Immers, in Nederlandsch Indië zijn wij, als het ware, op eene andere planeet — of liever op eene andere *dwaalster!*

Batavia. C. V.

Mijne recensie over de statuten der Oost- en West-Indische opvoedings-maatschappij (maand Junij van het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*), heb ik met de volgende woorden besloten:

„Van een werken in den geest der beginselen, die men in het programma „en in de eerste openingsrede ontwikkeld vindt, is thans bijna geen spoor „meer te ontdekken en dit is ook niet te verwonderen, want — weten de „mannen, die aan het hoofd van deze maatsschappij staan, wat zij eigen- „lijk willen? Of zijn zij met hunne beginselen over de opvoeding der In- „dische kinderen niet evenzeer in de war, als met hunne beginselen over „het beheer der koloniën? "

Die zinsnede haalt de *Tjaraka Welanda* in zijn nummer 9 van den 7de Julij j.l. aan, en geeft tot wederlegging, en, gelijk hij vermeent, ook tot *volledige* wederlegging, eenvoudig eene opgave der *namen* van de leden der maatschappij.

Zou die wederlegging wel beslissend en afdoende zijn?

Indien men de geschriften en redevoeringen der Indische leden van deze maatschappij leest, zal men dan niet tot de overtuiging komen, dat zij een

stelsel verdedigen, geheel onvereenigbaar met de *verbeteringen*, die zij in het koloniaal beheer verlangen, en dat dus of hun *stelsel* niet goed is, of de *verbeteringen*, die zij voorstaan, ondoelmatig zijn?

En is hij met zijne begrippen niet in de war, die aan eene machine verbeteringen wil aanbrengen, waardoor de werking dezer machine niet verhoogd, maar vernietigd wordt?

En wat hun stelsel van opvoeding aangaat, men heeft hunne *statuten*, en kan die met hunne *handelingen* vergelijken. Welke de uitkomst van die vergelijking zijn zal, moet de openbare meening beslissen.

Julij 1855. H. J. LION.

Mijnheer de Redakteur, Gij zijt nog al een liefhebber van kuriositeiten. Komt gij ooit eens weder te Ngawi (en ik hoop dat Gij er nog eens komen zult), vergeet dan niet de woning van den assistent-resident te bezigtigen. Dat is een monument van eene zeer spaarzame manier om huizen, ik had bijna gezegd „paleizen", te bouwen. 't Is een zeer schoon en kostelijk verblijf, en toch heeft het Gouvernement er niet meer dan *f* 1100 (zegge *elfhonderd gulden*) voor uitgegeven. Er was niet meer voor toegestaan, maar die ambtenaar, die er zelf in moest wonen, heeft de kunst verstaan, om met deze geringe som zulk een kapitaal gebouw op te trekken. Alléén de hengsels, grendels, sloten en dergelijken hebben meer gekost — en toch heeft de bouwmeester die som van *f* 1100 niet overschreden! 't Heeft wel wat van een sprookje uit de Arabische nachtvertellingen — niet waar? Och! neen, de zaak is dood eenvoudig en 't is wel honderd maal gebeurd. Zie hier de oplossing van het raadsel.

Al wat er aan de som, door het Gouvernement toegestaan, ontbreekt, om het werk, dat men op het oog heeft, tot stand te brengen, wordt door de bevolking geleverd, bij wijze van heerendiensten. Het wordt op de begrooting gebragt „*pro memorie*". Daarop leest gij dan bijvoorbeeld: „koelidiensten, houtwerken, steenen, kalk enz. pro memorie", dat wil zeggen: „op den rug der inlanders gelegd, zonder betaling."

Zoo is nu ook, bij de assistent-residents-woning van Ngawi, alles wat men voor die *f* 1100 niet kon koopen, en dat bedroegen eénige duizenden, „pro memorie" op de begrooting gebragt. Maar nu vraag ik: zou de inlander volstrekt geene memorie hebben? Ik voor mij, ik geloof het wel; en als hij zich hier en daar en overal eens ernstig gaat herinneren, wat al wederregtelijk van hem, èn door het Europesche bestuur èn door zijne eigen hoofden, is gevorderd, zou dat voor ons wel zeer wenschelijk zijn? En toch vindt hij te Ngawi, en op zoo vele plaatsen op Java, „memento's", die dergelijke herinneringen bij hem wel moeten opwekken.

Ik wil gaarne bekennen, dat de tegenwoordige Gouverneur-Generaal zoo veel mogelijk heeft getracht, om deze schreeuwende afzetterij tegen te gaan; maar de onpartijdigheid gebiedt mij tevens er bij te voegen, dat hem dit niet overal is gelukt. Bij eene volgende gelegenheid zal ik U eens eenige

staaltjes daarvan mededeelen, die ik zelf onlangs op Sumatra heb gezien. Op Java ontbreken zij echter ook niet.

Ik heb de eer te zijn enz.

JAVA in April 1855. ALEXIS.

In de *Recensent*, *Algemeen Letterlievend Maandschrift*, jaargang 1855, heeft de heer W. QUARLES VAN UFFORT eene recensie geplaatst van de eerste aflevering van het 3de deel mijner *Reis over Java*, *Madura en Bali*. Daarin zegt hij onder anderen het volgende:

„De treurigste aangelegenheid, door den heer VAN HOËVELL aan het licht gebragt, en die het krachtigste pleit voor de wenschelijkheid, dat in koloniale, even als in alle staatszaken, zooveel mogelijk openbaarheid moge bestaan, ter voorkoming van veel verkeerds, is voorzeker de geschiedenis van de opheffing van het agentschap van de Nederlandsche Handelmaatschappij op Bali. De schrijver verhaalt toch uitvoerig en met opgave van cijfers en officiële bescheiden, dat de Handelmaatschappij door den handel op Bali aanzienlijke sommen verloor, dat daarom bij de regering aandrong op magtiging tot opheffing van het aldaar, zoo het heette op andrang der regering, gevestigd agentschap, en tevens op vergoeding der door dat agentschap verloren gelden; dat, na veel heen en weder schrijven, die magtiging werd verleend en die vergoeding toegezegd, dat echter het agentschap nog veertien maanden na het verkrijgen van die magtiging werd in stand gehouden; dat de Handelmaatschappij, nadat het eindelijk was afgebroken en magazijnen en alles aan den heer LANGE waren verkocht, zich geregtigd achtte ook nog aan het Gouvernement vergoeding te vragen voor de aanzienlijke sommen, welke, nadat de magtiging tot opheffing was verleend, doch de maatschappij gemeend had de zaak nog in stand te houden, waren verloren; en dat de Minister, hoezeer dit aanzoek in den aanvang stellig, als geheel ongegrond, hebbende afgeslagen, gemeend had eindelijk aan den herhaalden aandrang van dat magtig en invloedrijk ligchaam te mogen voldoen, en de gevraagde sommen had doen uitbetalen!

„Wij vertrouwen, dat de heer VAN HOËVELL wel zal hebben gezorgd, dergelijke omstandigheden niet aan het licht te brengen, zonder volkomen overtuigd te zijn van de geheele waarheid van wat hij schreef.

„Is dat alles volkomen waar, is dan de heer VAN HOËVELL, is dan een ieder niet geregtigd tot de vraag, of dergelijke praktijken wel zouden kunnen plaats grijpen, zoo omtrent het beheer der koloniale geldmiddelen volkomen openbaarheid en contrôle der wetgevende magt bestond? ....

„De heer VAN HOËVELL zal het ons wel ten goede houden, zoo wij eindigen met, voor de eer van Nederland en van het Nederlandsche Gouvernement, uit grond des harten te wenschen, dat spoedig en met kracht moge worden aangetoond, dat zijne voorstelling van het gebeurde met ...... betrekking tot de opheffing van het agentschap der Nederlandsche Handelmaatschappij op Bali onjuist is.”

Aan den wensch van den heer QUARLES VAN UFFORT is tot dusverre niet voldaan, ofschoon de bladzijden, waarop deze feiten vermeld staan, reeds sedert acht maanden het licht zien.

Er *kan* ook niet aan voldaan worden, want alles wat ik omtrent de opheffing van het agentschap der Nederlandsche Handelmaatschappij heb medegedeeld, is waarheid.

Daarom veroorloof ik mij op mijne beurt een wensch, die de heer QUARLES mij ook wel ten goeden zal houden.

Mogen allen, die, gelijk hij, overtuigd zijn, van „de wenschelijkheid, dat

in koloniale, even als in alle staatszaken, zoo veel mogelijk openbaarheid moge bestaan ter voorkoming van veel verkeerds";

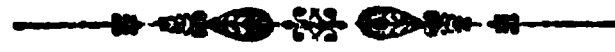
die, gelijk hij, betwijfelen, „of dergelijke praktijken wel zouden kunnen plaats grijpen, zoo omtrent het beheer der koloniale geldmiddelen volkomen openbaarheid en kontrôle der wetgevende magt bestond;"

die, gelijk hij, wenschen „*voor de eer van Nederland en het Nederlandsch Gouvernement*", dat zulke verkeerdheden niet plaats grepen, als ik heb aan het licht gebragt;

mogen zij allen ons krachtig ondersteunen in het bestrijden van die partij, welke thans nog altoos de leiding der koloniale zaken in handen heeft, het licht der openbaarheid schuwt, en daardoor bij voortduring dergelijke „praktijken" en verkeerdheden kan plegen.

De tabakskultuur en de vrije arbeid.

> Wij stellen ons voor eene trapsgewijze en langzame overwinning, door de gezonde rede en door een gematigde en bescherming gevende regeringswijze, te behalen over een rijk van onkunde, geweld en barbaarschheid. De vruchten van zoodanig eene overwinning kunnen dan ook geene andere zijn dan die der menschelijkheid, der regtvaardigheid en der godheid zelve welgevallig. Door de weldadige en beschermende strekking van dat stelsel, zullen wij de gansche bevolking der Oostersche eilanden aan ons verbinden.
>
> Mr. H. W. MUNTINGHE.

Veel heb ik hooren spreken en veel heb ik ook zelf gelezen over het meerdere of mindere voordeel, dat uit de tabakskultuur aan de bevolking voortvloeit. Sommigen verheffen die voordeelen hemelhoog en houden het er voor, dat er voor haar geen winstgevender kultuur bestaat; anderen stellen het echter voor, alsof er niets is, waaronder zij meer te lijden heeft, dan onder den druk van het gedwongen aanplanten van tabak.

Wij voor ons gelooven, dat de waarheid, gelijk in zoo vele andere aangelegenheden, ook hier wel in 't midden zal liggen, en daarom komt het ons niet overbodig voor onze meening daarover, gegrond op ondervinding, in 't midden te brengen, en tevens eenige argumenten, die wij al zoo gehoord hebben, aan de waarheid te toetsen.

Vooraf echter moet ik herinneren, dat hier alleen sprake is van de tabakskultuur voor de Europesche markt, door gedwongen arbeid. Er wordt ook veel tabak voor de inlandsche markt op Java verbouwd, vooral aan de boorden der Solosche rivier, in de residentie Magelan enz. Daarover spreek ik natuurlijk niet, want over het meer of min voordeelige van die kultuur kan geen verschil van meening bestaan. Indien het toch niet voordeelig was, zou de inlander, die in dezen geheel vrij is, op zijne velden geen tabak verbouwen. Anders is het, wanneer de inlander niet vrij is, gelijk bij de gouvernements-kultures, dan moet hij wel op zijne sawah's of tagal-velden dit of dat kultiveren, al naar mate het Gouvernement het goed vindt, want hij wordt daartoe gedwongen. Al verdient hij er ook genoegzaam niets bij, waarvan voorbeelden zijn, toch moet hij zijne velden, waarop hij met zoo veel voordeel padi kon verbouwen, nu met suiker of indigo of tabak beplanten.

Nu is de vraag: is deze laatste, de tabakskultuur, voor den Javaan voordeelig? Is zij voordeeliger dan andere kultures?

Men heeft in de eerste plaats beweerd, dat bij andere kultures, waartoe sawah's of tagal-velden worden gebezigd, gelijk bij voorbeeld suikerriet en

indigo, de bevolking meer dan een jaar van 't genot harer velden verstoken blijft, maar dat dit bij de tabakskultuur niet het geval is. Onderzoeken wij, wat daarvan zij.

De gronden, die voor den aanplant van tabak bestemd worden, kiest men uit in de maand September. Zij worden van dat oogenblik niet meer met padi beplant, opdat men in 't volgende jaar reeds bij tijds er over zal kunnen beschikken, namelijk in de maanden Mei of Junij, naar gelang van gunstig of ongunstig weder; dan toch moet met het beploegen en bewerken der gronden een aanvang worden gemaakt. Gaat men er soms toe over, om die gronden nog eerst voor padi te bezigen, dan dient in alle geval eene soort geplant te worden, die uiterlijk in 90 of 100 dagen rijp wordt; want gewoonlijk begint men, althans in midden-Java, in Januarij de sawah's te bewerken; tegen het laatst van Februarij wordt de padi geplant en in Mei moet het produkt reeds van het veld zijn. Men plant dan gewoonlijk de „padi-gendja" of „padi-penjan", eene soort van slechte hoedanigheid, die weinig afwerpt en schaars gewild is, maar die spoedig rijpt, omdat de goede soorten, zoo als „padi-dalam," veel meer tijd vorderen om rijp te worden. En toch moet de bevolking ook voor deze sawah's padjag of landrente betalen.

Al verder beweert men, dat de tabak slechts drie maanden op het veld staat, en daarom eigenlijk als tweede gewas wordt geplant; terwijl bovendien de landman niet zelden, na dezen oogst, zijn veld nog benuttigt, om er djagong of een ander voortbrengsel van korstondigen groei op te teelen.

In hoe verre deze bewering op waarheid gegrond zij, zal men uit de volgende opmerkingen kunnen afleiden.

De tabak staat van Julij of Augustus tot December, en dus niet drie maar vijf maanden en soms langer, op het veld; dit is afhankelijk van meer of minder droog of vochtig weder. De droogte bevordert het rijp worden; heerscht er alzoo veel droogte, dan kan de tabak na vier maanden gesneden worden. Vallen er daarentegen veel regens, of is in November en December de dampkring vochtig, 't geen meermalen het geval is, dan moet de tabak lang op het veld blijven staan. In vele streken, waar tabak voor de Europesche markt gekultiveerd wordt, begint men in Junij te planten, is men in Augustus gewoonlijk met het planten gereed, en wordt de tabak in December gesneden. Van Junij tot December kan men rekenen zes volle maanden.

Het kappen van de tabak geschiedt bouw voor bouw, of kwart-bouw voor kwart-bouw. De rijpste planten worden 't eerst weggenomen, de jonge planten, die door inboeten er later bijgekomen zijn, blijven vooreerst staan. Als de tabak gesneden is, maakt de bevolking meestal van die gronden geen gebruik meer tot het pooten van djagong of surrogaten, vooral wanneer die velden meestal laag gelegen en schraal zijn, en nog bovendien door de tabak uitgeput. Bovendien ziet men op tegen de moeite, om de tabakswortels uit te roeijen en den grond daarna op nieuw te be-

werken, iets dat daarom noodig is, dewijl hij doorgaans met gras en onkruid vol is begroeid.

In de derde plaats beweert men, dat de planter van een bouw suikerriet *f* 80.00 tot *f* 100.00 aan plantloon kan verdienen, terwijl hij van indigo zeker niet meer dan *f* 50 de bouw trekt, en nog bovendien verpligt is, het produkt zelf te snijden en te fabriceren, en daarbij ook nog in het onderhoud der fabrieken en fabriekbenoodigdheden moet voorzien.

Wij geven op deze argumenten het volgende antwoord, dat, naar wij meenen, den toets kan doorstaan.

Vooreerst is *f* 80.00 of *f* 100.00 als plantloon van de tabak voor de bevolking wat hoog gesteld. Een bouw, met suikerriet beplant, levert van 20 tot 38 soms 40 pikols suiker op. Stel nu maar 38 pikols, dan geeft dit tegen *f* 3.50 de pikol, *f* 133.00 om onder de planters te verdeelen. Trekt men nu daarvan *f* 19.00 aan landrente af, dan schieten er *f* 114.00 over voor 4 man, die voor 't planten en onderhouden van een bouw suikerriet gebezigd worden, en dus voor ieder *f* 28.50.

In de residentie Probolingo (vroeger eene afdeeling van de residentie Bazoeki) werkt men met 2 man per bouw suikerriet, en zou dus ieder planter, bij eene opbrengst van 38 pikols, *f* 57.00 ontvangen.

Een bouw met indigo beplant kan van 20 tot 40 ponden opbrengen. Neem nu ook 38 ponden, gerekend tegen *f* 1.50 het pond, dat geeft *f* 57.00. Trekt men hiervan af de landrente, kosten van inpakken, reparatiën aan fabrieken enz., alles gerekend tegen *f* 10.00, dan komt het ten naastenbij uit, dat voor de planters *f* 50.00 overschieten. Zij hebben dan voor hunnen arbeid en moeite een redelijk loon.

De tabak daarentegen kan, bij eenen rijken oogst, opbrengen van 12 tot 15, laat het zijn 17, pikols elke bouw; de gemiddelde taxatie van elke bouw bedraagt *f* 87.00. Trekt men nu hiervan af *f* 10.00 voor belooningen aan dessa-hoofden, zoo zouden er overblijven *f* 77.00 voor 7 of 8 man, die in vele streken voor het beplanten en bewerken van ééne bouw gebezigd worden. Ieder planter zou dus ongeveer *f* 8.00 ontvangen. Ja, wij hebben streken gekend, onder anderen in Demak en Grobogan, waar dit nog minder bedroeg.

En wat heeft nu de arbeider te doen voor de betaling, die hij van een bouw, met tabak beplant, ontvangt?

Dezelfde menschen, die de tabak planten, moeten ook de zaadbedding aanleggen, de tabak in de schuren brengen en ophangen.

Hoe lang worden zij bezig gehouden en welke zijn die bezigheden? Men vergelijke dit eens met de suiker- en indigokultuur, en men zal tot de gevolgtrekking komen, dat de moeite en de voordeelen, aan de tabakskultuur verbonden, niet in eenige vergelijking zijn te brengen met die van de suiker- en indigokultuur.

In Maart of April begint men de zaadbeddingen in gereedheid te brengen, die in drie maanden moeten bezaaid zijn. Voor ieder bouw heeft men noodig tien beddingen, waarvan de goede uitslag afhangt van wissel-

valligheden en van eene gedurige goede oppassing en onophoudelijke naauwgezette verzorging. Om voor te komen, dat, door eene onregelmatige verdeeling van arbeid, botsingen en daardoor vertraging van den aanplant plaats grijpen, moet gezorgd worden, dat in het begin van Mei een zeker aantal goeladdan's in gereedheid worden gebragt, bij voorbeeld 500 of 600, al naar mate van de uitgestrektheid van den te beplanten grond; en zoo vervolgens een gelijk getal om de tien dagen. De in Mei bezaaide beddingen moeten in Junij worden overgeplant, als zij den ouderdom van 50 dagen bereikt hebben.

Als men met de overplanting in Junij een begin maakt, moeten de gronden vooraf zes of zeven malen beploegd, vier of vijf malen geëgd, en behoorlijk in vierkante vakken verdeeld zijn, tevens moeten de gooten goed diep worden gemaakt. In dienzelfden tijd moet men al verder zorgen, dat de wormen niet op de beddingen of aan de jonge plantjes komen, en dat ook daar de gooten, tot bespoediging van den afloop van het regenwater, op behoorlijke diepte worden gehouden. Uiterlijk in Augustus moet de aanplant geëindigd zijn.

Gedurende al deze aangelegenheden, vermeerderen dagelijks de bezigheden. Men moet de planten begieten; men moet ze dekken; men moet de stoelen ophoogen, en wat niet al meer. De verdeeling moet wel in dier voege geschieden, dat, hoe meer men vooruitgaat, des te meer zich de taak van ieder man vermeerdert, zóó zelfs, dat die op het laatst drukkend wordt.

In October begint men de tabak te kappen. Middelerwijl moeten steeds de gooten open gehouden worden, de jonge plantjes steeds met djati-bladeren worden gedekt, de uitgestorvenen ingeboet, de aarde om de plant opgehoogd en de plant zelve getopt worden. Neemt men de zorg voor dat alles zeer naauwkeurig in acht, dan moet men daarbij nog altoos wel de noodzakelijkheid in het oog houden van de spoedig weder uitspruitende zuigers telkens weg te nemen. Ook dit vereischt eene bijzondere oplettendheid.

Maar nu heeft men zich voor dat alles behoorlijk van zijn pligt gekweten; de tijd van oogsten is daar; men heeft de tabak gekapt. Meen niet, dat de taak van den planter daarmede is afgeloopen. Eerst blijft de tabak, als zij gekapt is, nog eenigen tijd aan de lucht bloot gesteld, om, gelijk men het uitdrukt „te zweeten". Vervolgens moet zij, op afstanden van ¼ tot een paal, naar de schuren worden gebraagt. In die schuren moet zij worden opgehangen, en dit laatste werk is wel niet het minst vermoeijende.

En nu vragen wij met vertrouwen op een onpartijdig antwoord: is de tabakskultuur eene gemakkelijke kultuur?

hoe lang moet de arbeider daarbij zijn ligchaam aan de verschroeijende hitte der keerkringen, aan wind en regen bloot stellen?

hoe veel is de arbeid, dien hij, onder deze omstandigheden, te verrigten heeft gehad?

wat is het loon van een tabaksplanter, die zich negen maanden lang allerlei opofferingen heeft getroost?

wat is het resultaat eener vergelijking van de tabaks-kultuur met de suiker- en indigo-kultuur, wat betreft het voordeel voor den inlander?

Een indigo-planter moet zelf voorzien in de behoefte van fabriek en fabriekbenoodigdheden; even zoo heeft een tabaksplanter uitgaven te doen, die bij opsomming veel meer beloopen zouden. Bij het dekken, bij voorbeeld, van 100 goeladdan's heeft men noodig 10,000 stuks bamboe en 1000 bossen alang-alang. Als men nu de eersten slechts stelt op 2½ duit elke bamboe, en de bos alang-alang op 40 duiten de bos, dan maakt dit reeds, alles zeer laag berekend, *f* 650.00, ten laste der bevolking.

Eene uitbetaling van indigo-plantloon, kosten van gereedschappen, reparatiën enz. voor 6 of 8 fabrieken, ondergaat slechts eene korting van *f* 300.00, dus ruim de helft minder.

Nu zal ik overgaan tot de berekening van hetgeen de moeite, arbeid en voorschotten zijn der bevolking, wanneer zij hare gronden met djagong, ketèla, katjang en djarak beplant.

De bewerking van den grond geschiedt aanvankelijk met één man. Voor het beploegen van één bouw heeft men noodig één span buffels, en men doet dat in hoogstens zeven dagen. Dan moet de akker geëgd worden; dat duurt vier dagen. Wil de landbouwer niet zelf zijn veld bewerken en bezaaijen, dan wordt de arbeid soms nog in korter tijd verrigt. Bezigt men voor deze werkzaamheid buffels, die men moet leenen, dan geschiedt dit bij dagloon, bij aanneming of bij hulpbieding.

Het loon voor de bearbeiding bedraagt 7 centen elken dag. Het planten komt den eigenaar te staan op *f* 1,00, het oogsten op 75 centen. Moet hij buffels huren, dan kost dit voor elke bouw nagenoeg *f* 4,00; maar bij gebrek daarvan bewerkt men den grond met de patjol. Het eggen alleen moet volstrekt met buffels geschieden, en dit kost ongeveer *f* 1,20, of 1,50 voor de bouw. Al het andere kan door den eigenaar zelven worden verrigt, al bezit hij geen buffels; zoodat hij slechts als eene volstrekt noodige uitgaaf moet beschouwen, waar hij niet buiten kan, deze *f* 1,50 voor het eggen.

Een bouw djagong brengt op 10,000 stuks. Een bouw katjang kan 15 pikols opleveren. Ketèla werpt 34 pikols af, en djarak 12 pikols.

De pikol ketèla is waard *f* 1,00 tot *f* 1,50; zoodat 34 pikols kunnen opbrengen *f* 51,00.

De djagong wordt op de bazars verkocht voor ½ duit het stuk; 10,000 stuks maken dus *f* 50,00.

De pikol katjang kost *f* 4,00 tot *f* 6,00 de pikol; zoodat men, als de bouw 15 pikols opbrengt, daarvan *f* 60,00 tot *f* 90,00 zou maken.

De djarak kost *f* 6,00 de pikol; dat maakt dus voor 12 pikols eene som van *f* 72,00.

Het gemiddelde der opbrengst van een bouw, met deze kultures beplant, bedraagt alzoo eene som van zuiver *f* 65,00. Hebben wij nog vele woorden noodig om aan te wijzen, dat de kultuur van djagong, ketèla, katjang en djarak voordeeliger is dan de tabaks-kultuur?

Wanneer wij nu de verdiensten van den Javaan bij de tabakskultuur nagaan, en tot onze verrassing zien, dat die zoo gering zijn, dan komen wij tot de veronderstelling, dat het Gouvernement, 't welk door dwang de landbouwers tot dezen arbeid verpligt, daarvan wel zeer groote voordeelen zal trekken. Maar die veronderstelling is ongegrond. Als men de geschiedenis der tabakskultuur nagaat, en men eene opgave van cijfers, gedurende al de jaren dat zij bestaan heeft, naast elkander plaatst, dan vreezen wij, dat de uitkomst niet alleen geene winsten maar zelfs vrij aanzienlijke verliezen voor de schatkist zou aanwijzen.

Dit laatste nu beschouwen wij als eene zeer gelukkige omstandigheid voor de bevolking, want vroeg of laat moest er nu wel eene verbetering en verligting voor haar komen. Als het Gouvernement bij den bestaanden toestand gewonnen had, dan zou het zeer lang hebben geduurd, eer men aan verandering dacht, hoe drukkend de staat van zaken ook voor den Javaan mogt wezen. Men is er dan ook reeds op bedacht geweest, om den druk der tabakskultuur weg te nemen, en men heeft daartoe twee middelen gebruikt.

Het eerste was, dat de kultuur aanmerkelijk is ingekrompen. Verscheiden kontrakten zijn ingetrokken. Onder anderen verhaalt de heer ROCHUSSEN, omtrent de tabakskultuur in de afdeelingen Demak en Grobogan van de residentie Samarang, het volgende*): „Vernomen hebbende, hoe zwaar de tabakskultuur op de bevolking drukte, werden er, deels met opofferingen van Gouvernementswege, deels door de belangen der kontraktanten ondergeschikt te maken aan die der bevolking, zes van de acht tabaksondernemingen ingetrokken; zoodat er in 1849 slechts twee meer overig waren, hebbende te zamen geen grooter aanplant dan van 225 bouws." Ook in andere streken heeft ditzelfde plaats gehad.

Ondertusschen is de noodzakelijkheid der inkrimping van de tabakskultuur een krachtig argument tegen het stelsel, om van Gouvernementswege door dwang kultures te produceren. Immers het is geen natuurlijke en gegronde toestand dat de produktie vermindert; zij moet niet alleen niet stil staan, maar vermeerderen. En dit doel zal ongetwijfeld bereikt worden, indien men voortgaat met het tweede middel, dat men, ter verligting der bevolking heeft aangegrepen, verder in toepassing te brengen. Dat middel bestaat in de pogingen, die men heeft aangewend, om in de produktie van tabak voor de Europesche markt op Java *door vrijen arbeid* te voorzien. De Minister heeft daarvan zeer belangrijke mededeelingen gedaan in het *Verslag van het beheer en den staat der koloniën* over 1852, blz. 92 en 93, en heeft tevens de goede uitkomsten vermeld, waarmede die pogingen bekroond worden.

Een der voorname redenen, waarom de tabakskontrakten zoo drukkend zijn voor de bevolking, bestaat hierin, dat telkens aan één kontraktant veel te

*) Zie: *Toelichting en verdediging van eenige daden van mijn bestuur in Indië, in antwoord op sommige vragen van* Jhr. J. P. CORNETS DE GROOT VAN KRAAIJENBURG, *oud-Raad van Indië*, door J. J. ROCHUSSEN, *Minister van Staat, oud-Gouverneur-Generaal van N. I.* [illegible]

uitgebreide aanplanten waren toegestaan. Wanneer men de kultuur vrij laat, zal de tabak, even als thans die voor de inlandsche markt, in kleinere perceelen geteeld worden, maar overal, waar de grond er voor geschikt is en zij de overige kultures niet in den weg staat. Zij zal dan even voordeelig zijn voor de bevolking als de gedwongen teelt thans nadeelig en drukkend is. Ook de ondernemers, voor wier rekening de bevolking zal planten en met wie zij vrijwillig overeenkomsten zal sluiten, zullen er op den duur veel beter bij varen. Daarbij kan deze regeling tevens voor de schatkist een rijke bron van inkomsten worden; immers niets zou billijker zijn, dan dat de regering, *als zij zorgt voor de veiligheid van personen en goederen, voor de vrijheid en voor het onbelemmerd verkeer der Javanen*, eene zekere belasting lei op elke bouw, die met tabak, hetzij voor de Europesche markt, hetzij voor binnenlandsche konsumtie, beplant wordt.

En ziedaar in 't algemeen het eenige deugdzame en houdbare stelsel, waarheen het streven der regering moet gerigt zijn: vrijheid van arbeid voor den Javaan, bescherming op zulk eene wijze, dat hij de vruchten van zijnen arbeid geniet, en daarbij de heffing van regelmatige belastingen, niet meer in natura, niet meer in arbeid, maar in geld. In dat opzigt zijn wij het geheel eens met den heer Mr. H. W. MUNTINGHE, in leven lid van den raad van Nederlandsch Indië, die op eene uitstekende wijze heeft aangetoond, dat het stelsel van regelmatige belasting op Java verre te verkiezen is boven dat van gedwongen arbeid en leverantien, en die, in zijne, vroeger in dit Tijdschrift opgenomen, beroemde verhandeling over dat onderwerp, zich aldus uitlaat:

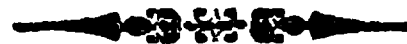
„De Javaan is bijzonder tot den landbouw geneigd. Hij is in het algemeen gezeten bij zijne velden, en verlaat de plaats van zijne geboorte niet ligt. Hij bebouwt zijne akkers, of zelf, of door anderen vrijwillig door hem in dagloon aangenomen. Hij beschikt over de velden, door hem zelven ontgonnen bij huur of koop, onder levenden en bij uiterste begeerte tot na zijnen dood.

„De algemeene neiging tot den landbouw waarborgt de vruchtbaarheid van alle landelijke belastigen, doch de zinnelijkheid van den Javaan, zijne gehechtheid aan het gebruik van siri, tabak, gambir, betel enz. maken, dat hij indirekt in deze artikelen op eene noemenswaardige wijze kan worden belast. Zijne gezetheid op persoonlijke onderscheiding, en op alles wat tot uiterlijke pracht kan dienen, doet hem prijs stellen op de fijnste lijnwaden, op zijden, gouden en zilveren stoffen, op armbanden en ringen, op sierlijke knoopen, op hoofdsieraden, op kostbare krissen en klewang's, en, naar mate hij in rang opklimt, op lakens en fluweelen stoffen, op gouden en zilveren passementen, en op alles, wat slechts zijn weelde en hoogmoed kan streelen.

„Dit alles zijn zaken, voor welker gebruik hij op eene indirekte wijze kan worden belast. Zoo ook maken zijne lusten hem een voorwerp van belasting in het gebruik van de opium, en in zijn drift voor de waijang-, topping-, en ronging-spelen en andere vermaken. Doch niet alleen is de Javaan, door

zijne behoeften en neigingen, cijnsbaar te maken, hij is reeds in maatschappelijke inrigting zoo verre gevorderd, dat hij voor eene regelmatige belasting volkomen geschikt is. Hij kent onderwerping aan gezag en gehoorzaamheid, zonder tegenstreving; hij is reeds sedert eeuwen gewoon aan eene vaste afgave van een gedeelte van zijn gewas, zoo wel aan zijnen priester als aan zijne inlandsche gebieders; hij is buitendien sedert lang bekend geweest met verschillende kleine, doch onregelmatige opbrengsten, welke hij niet dan met voordeel door eenige weinige, regelmatige belastingen kan zien vervangen. En niet alleen zullen zijne bijzondere behoeften en geneigdheden hem aanzetten, om de middelen te vergaderen, waarmede hij aan deze belasting zal voldoen; maar de verschillende beroepen, welke reeds onder hem bestaan, de kleine handelaar, dien men hier en daar aantreft, de klassen van handwerkslieden, van smeden, van timmerlieden, van koperslagers, van goud- en zilver- smeden, van visschers, van praauwvoerders, van schuitenbouwers, van zoutwerkers, van houtkappers, van daglooners zijn de eerste zaden van vlijt en nijverheid, die slechts gekoesterd behoeven te te worden, om alle die vruchten voort te brengen, welke men van eene regelmatige belasting zoude kunnen verwachten. En om die vruchten er van te plukken, is slechts noodig, dat de personele vrijheid en der menschen handenarbeid ontslagen worden, in den volsten zin, van de banden, welke een stelsel van verpligte leverantie en van rekwisitiën daarom gelegd heeft."

K.

Het eiland Flores.

De kennis van den Indischen Archipel heeft in de laatste jaren verbazende vorderingen gemaakt; inzonderheid heeft de toenemende openbaarheid der koloniale aangelegenheden sedert 1848 over veel wat duister en verborgen was, een helder licht doen opgaan. Maar zoo reeds veel is gedaan, meer nog is te doen overgebleven. Ik wil thans slechts op eene groote gaping in onze kennis wijzen. Van de zoogenaamde kleine Sunda-eilanden zijn Bali en Timor, het westelijkste en oostelijkste, de eenige die tamelijk wel bekend kunnen heeten; maar wat weten wij nog van den langen keten van grootere en kleinere eilanden die beiden aaneenschakelt? „Men vindt ze," zegt te regt de heer BRUMUND, „op de kaarten juist omtrokken met „hunne baaijen, bogten, kapen, straten; men geeft zelfs, nevens hunne op- „pervlakte in vierkante mijlen, ook het getal van hunne bewoners op; maar „moesten zij op de kaarten niet meer zijn dan witte plekken van nog onbe- „kende streken, die eilanden in het midden onzer bezittingen gelegen, waar- „langs gedurende meer dan twee eeuwen reeds onze koopvaarders en oor- „logschepen stevenden?"

Intusschen heeft ook ten aanzien van deze eilanden de onverschilligheid voor belangstelling plaats gemaakt; en moge onze kennis nog zeer onvolledig zijn, er is toch ten aanzien der meeste een begin, ik durf zeggen een *goed* begin gemaakt, om ze te leeren kennen. De heer ZOLLINGER plaatste een verslag van zijne onderzoekingen op Lombok in den 9den jaargang van dit Tijdschrift (D. II), een ander, nog uitvoeriger, over zijne reizen en bevindingen op Sumbawa in het XXIIIste deel der werken van het *Bataviasche Genootschap;* de te vroeg gestorven resident van Timor, baron VAN LIJNDEN, gaf een verslag over Solor, Allor, Rotti, Savoe en omliggende eilanden, in het tweede deel van het *Natuurk. Tijdschr. v. N. I.* geplaatst, 't welk, gevoegd bij het verhaal der reizen en onderzoekingen van den heer SAL. MÜLLER in deze eilanden, in de *Verhandelingen over de Nat. Geschied. d. Ned. Overz. bezitt.* afd. *Land- en Volkenkunde*, en de *Schetsen der zeden en gewoonten van Rotti*, door den heer HEYMERING aan den vijfden en zesden jaargang van dit Tijdschrift geleverd, goede bouwstoffen voor eene beschrijving der groepen van kleinere eilanden in de nabijheid van Timor geeft. Het eiland Sumba of Sandelhout-eiland, vroeger kortelijk beschreven in *de Oosterling*, naar aanteekeningen van den heer BATTISS, en in den jaargang 1853 van dit Tijdschrift, naar de rapporten van de heeren SLUYTER en VAN MALDEGHEM, was in het Mei-nommer des loopenden jaars van deze zelfde verzameling het onderwerp eener breede be-

schrijving en beschouwing. Zijn dus voor de kennis van de meeste dezer eilanden althans grondslagen gelegd, zonderling is het dat aan het grootste van allen dat voorregt nog niet mogt te beurt vallen. „Wat weten wij „nog van Flores, zijne kusten, binnenlanden en bewoners?" deze vraag van den heer BRUMUND behoudt nog al hare beschamende kracht. Mij althans is nimmer iets van eene wetenschappelijke zending naar Flores, van een opzettelijk onderzoek naar zijne natuurlijke en politieke gesteldheid ter ooren gekomen, niet bekend dat immer eene poging is gewaagd om het in meer dan een eersten, ruwen omtrek te schetsen.

Het is mij uit den aard der zaak wel niet mogelijk deze gaping naar behooren aan te vullen, maar het is mij toch voorgekomen dat, wanneer de verspreide berigten omtrent Flores zorgvuldig waren opgegaard, geschift en gerangschikt, nog wel iets meer van dit eiland zou te zeggen vallen, dan in de algemeene beschrijvingen onzer Oost-Indische bezittingen van de heeren TEMMINCK, ROORDA VAN EYSINGA en anderen gevonden wordt. Het doel van het tegenwoordig opstel is te beproeven, in hoeverre het gelukken kan naar de hier en daar voorkomende aanteekeningen, waarbij ik ook eenige onuitgegevene heb kunnen raadplegen, een beeld van de gesteldheid en geschiedenis van dit eiland te ontwerpen, ten einde daardoor te duidelijker aan te wijzen, hoeveel en wat nog aan onze kennis ontbreekt. Ik ben mij volkomen bewust, dat deze beschrijving zeer schraal en gebrekkig zal uitvallen; ik ben mij volkomen bewust, dat zoo ik in de gelegenheid ware, een volledig exemplaar der *Javasche Couranten* te raadplegen, ik uit de berigten van de togten onzer kruisers daarin voorkomende, zeker nog menige bijzonderheid zou kunnen opzamelen, die mij thans zal ontgáan; maar ofschoon de bestaande bronnen ontoereikend, en niet eens alle bestaande te mijner beschikking zijn, wil ik toch beproeven in hoeverre het mij gelukken kan eene beschrijving van Flores te geven, die eene harer voornaamste bedoelingen bereiken zal, wanneer zij anderen opwekt om haar aan te vullen en te verbeteren.

I.

Het eiland Flores strekt zich, volgens de nieuwste kaart der eilanden beoosten Java van den heer JACOB SWART, uit van 119° 49′ tot 123° 1 O. L. van Greenwich; de noordelijkste punt, Flores-hoofd geheeten, reikt tot 8° 3′, de zuidelijkste tot 8° 59′ Z. B. De gedaante van het eiland is dus zeer langwerpig; zijne lengte bedraagt ongeveer 64 uren, terwijl zijne grootste breedte naauw 13 uren bedragen zal. Het strekt zich van het Westen naar het Oosten in de rigting der parallellen uit, tot waar zijne breedte zich op de hoogte der kampong Geliting tot eene landengte zamentrekt, waaraan zich een schiereiland sluit, welks lengte-as eene helling noordwaarts heeft van bijna 45°. De oppervlakte, vroeger op 422 □ mijlen gerekend, wordt op de statistieke kaart van den heer MELVILL VAN CARNBÉE op slechts 300 □ mijlen gesteld. Ook zoo gereduceerd blijft Flores, na Timor, het uitgestrektste der kleine Sunda-eilanden, daar Sumbawa slechts op 285, Sumba op 252 □ mijlen wordt geschat; ook zoo gereduceerd staat zijne op-

pervlakte met die der provinciën Noord- en Zuid-Holland, Utrecht, Gelderland en Noord-Braband te zamen genomen nagenoeg gelijk. De bevolking wordt, doch op zeer losse en onvoldoende gronden, op 250,000 à 280,000 zielen geschat.

De Noordkust van Flores wordt bespoeld door de zee van Java, de Zuidkust door den Indischen oceaan. Ten Oosten wordt het door straat Flores gescheiden van Solor en Adonare; het noordelijk deel dezer zeeëngte wordt ook wel het Gat van Larantoeka geheeten, het zuidelijke de straat van Lobetabi. De inboorlingen noemen het geheel Wowang Lobetabi, en het woord wowang beteekent *straat*, *zeeëngte* in de taal van Solor *). Aan de Oostzijde ligt tusschen Flores en Sumbawa het eiland Komodo of het Ratten-eiland, dat door straat Sapi van Sumbawa en door straat Mangerai van Flores gescheiden wordt. In de laatste, welker ingang aan de zijde van Flores door kaap Kandisang wordt aangewezen, en die door de menigte klippen en eilandjes zeer gevaarlijk wordt gemaakt, ligt ook een grooter eiland Poelo Rindja, dat op eenigzins oudere kaarten nog niet van Flores is gescheiden, doch inderdaad daarvan is afgezonderd door eene zeeëngte, die op de nieuwste kaarten Selat (d. i. straat) Molo heet †). Het eiland Sumba, gelijk bekend is ook Poelo Tjindana of Sandelhout-eiland genoemd, ligt ten Zuid-westen van Flores; het vaarwater dat beiden van één scheidt wordt straat Tjindana of Sandelwoud geheeten.

De dampkring is op Flores aan menigvuldige en plotselinge veranderingen onderworpen, die men voor de gezondheid schadelijk acht. Bij stilte kan het aan de stranden brandend heet zijn, doch bij opkomende onweders ziet men den thermometer eensklaps onderscheidene graden dalen. De gemiddelde temperatuur is van 80° tot 90°.

Het uitstekendste deel van den Noord-oosthoek van Flores, op omstreeks 122° 50′ O. L., draagt den naam van Flores-hoofd. In het Maleisch heet deze kaap Tandjong-Boenga, d. i. Bloemen-kaap. Maar ook *Flores* (niet gelijk sommigen schrijven *Floris*) beteekent *bloemen*. Wij worden dus hier op het spoor gebragt van den oorsprong des naams, gewoonlijk aan het gansche eiland gegeven. De Spanjaarden of Portugezen, die het eerst van alle Europeanen de kusten dezer eilanden bezochten, zullen Tandjong Boenga door Flores-hoofd vertaald, en vervolgens den naam Flores tot het gansche eiland uitgestrekt hebben §).

Er zijn nog twee andere namen waaronder Flores somtijds voorkomt: Mangerai en Endeh. Beide behooren in strikteren zin ook slechts aan bijzondere deelen des eilands. Mangerai is namelijk de naam der Noord-westkust van Flores, die aan den Sultan van Bima onderworpen is; Endeh van eene landstreek meer oostwaarts aan de Zuidkust omstreeks de baai van Endeh

---

*) VAN LIJNDEN, *N. T. v. N. I.*, II., bl. 819.

†) Op de kaart der eilanden beoosten Java van V. D. VELDE, die voor de Zuidkust van Flores de opnemingen van den heer BAARS volgt, is het nog twijfelachtig gelaten of Selat Molo eene straat of slechts een diepe inham aan de Zuidzijde des eilands is.

§) Ik dank deze gissing aan den heer VAN LIJNDEN, t. a. p., bl. 817.

gelegen, waar de Oost-Indische Compagnie een posthouder had. Langzamerhand schijnt zich thans het gebruik te vestigen, om aan het geheele eiland den naam van Flores te geven, en dien van Mangerai tot de kleinere westelijke, dien van Endeh tot de grootere oostelijke helft te bepalen.

De Portugezen vatten gewoonlijk al de eilanden van den Archipel, waarop zij nog eenige aanspraak maken, met uitzondering van Timor, te zamen onder den naam van Solores. Onder dien naam wordt dan ook de Oosthoek van Flores, waar Larantoeka en Sika de Portugesche suprematie erkennen, begrepen, gelijk ook de bevolking van dien Oosthoek onder den naam van Orang Solor wordt bevat. Volgens VON MINUTOLI *) zou Flores ook Solor-novo, Nieuw-Solor, genaamd worden †).

II.

Van de natuurlijke gesteldheid van den grond op Flores is ons zeer weinig bekend. Geen Europeaan is immer, zooveel wij weten, in zijne binnenlanden doorgedrongen; niemand althans heeft daaromtrent eenige aanteekeningen publiek gemaakt. Alles wat wij van Flores weten bepaalt zich tot hetgeen van de kusten kan worden waargenomen of uit de berigten der inlanders opgezameld. Hierdoor weten wij in het algemeen dat de bodem bergachtig, boschrijk en niet onvruchtbaar is, dat er een zestal kegelvormige vulkanen zijn, van welke sommige nog voortdurend rook uitwerpen §), en dat hier en daar heete bronnen worden aangetroffen. De genoemde vulkanen liggen op de Zuidkust, meest op korten afstand van het strand en worden door granietbergen afgewisseld. De Noordkust is over het geheel vlakker, doch hier en daar zeer klipachtig; op vele plaatsen vertoont zij zich als de muren van oude, verweerde gebouwen.

Bij deze weinige algemeene trekken kunnen wij eenige nadere bijzonderheden voegen, door kortelijk de uitkomsten mede te deelen die de verkenning van verschillende gedeelten der kust heeft opgeleverd.

De Zuidkust werd in 1838 gedeeltelijk opgenomen door den luitenant ter zee BAARS; ik zal haar voornamelijk beschrijven naar zijne berigten in handschrift, aangevuld volgens de nieuwste zeekaarten. Aan den zuidoostelijken uithoek, nabij den ingang van straat Flores, verheft zich de piek van Lobetabi (vaak verbasterd tot Lovotivo), die ook aan een deel der zeeëngte niet zelden haren naam leent. Zij is de meest bekende der bergen van Flores, heeft den vorm van een suikerbrood, waaraan ten Oosten een ronde, uitgestrekte bergtop paalt, en is een nog steeds werkzame vulkaan, wiens vlammen vaak in den nacht als een vuurbaak lichten voor de voorbijvarende schepen.

Van hier af is de kust weinig geaccidenteerd en vormt slechts onbeduidende inhammen en voorgebergten, terwijl zich op omstreeks 121° 53′

---

*) *Portugal und seine Coloniën im Jahre* 1854, II, S. 366.

†) En daarentegen Ende of Oende Solor-velho, Oud-Solor. Ende of Oende kan hier toch wel niet Endeh op Flores beteekenen; het schijnt eer een andere naam te zijn voor het eiland, dat wij gewoonlijk alleen Solor noemen.

§) JUNGHUHN, *Java*, III, bl. 1265.

eenigzins landwaarts in een vulkaan vertoont, totdat men, op ongeveer 121° 42′, het ver uitstekende, een bijna vierhoekig schiereiland vormende voorgebergte bereikt, dat op sommige kaarten den naam draagt van Tandjong Aloso. Op dit schiereilandje verheft zich een vuurberg, die den naam draagt van Goenong Api, en daar achter, op de landtong die het met het eiland verbindt, een tweede top, de Tafelberg geheeten. Westwaarts van dit schiereiland vormt zich de schoone en uitgestrekte baai van Endeh. De kust is hier meest overal klipachtig, doch aan den uitersten oostelijken inham der baai, waar de kampong Amboegaga ligt, bestaat het strand bij uitzondering uit zwartachtig zand. De kampong zelve is (of was althans in 1838) tamelijk wel gebouwd, de huizen ruimer en hooger dan van andere kampongs dezer streken, de uitgestrektheid naar gissing een half uur. Nergens welligt in den geheelen Archipel vindt men een grooter overvloed van kokosboomen dan in haren omtrek, en zoowel de vruchten als de daaruit bereide klapper-olie worden in grooten overvloed naar Singapore uitgevoerd. Achter de kampong Amboegaga verrijst wederom een bergtop, de Goenong Kingo, en nog wat meer westwaarts een tweede, de Goenong Marra. Nabij haren voet vormt de kust, in het midden der baai, een kleinen hoek, de hoek van Braai genoemd, en bewesten van dezen ontlast zich een riviertje, waaraan de kampong Braai ligt, en waaruit de schepelingen, die de baai van Endeh bezoeken, zich van drinkwater kunnen voorzien, dat te Amboegaga slechts uit putten en zeer schaars te bekomen is. Braai was reeds ten tijde der O. I. Compagnie bekend, en was toen een tijd lang de zetel van eenen posthouder. Brieven van 1671 maken van de uitbarsting van een vulkaan achter deze kampong, waarschijnlijk een der genoemde bergtoppen, gewag. In het midden der baai ligt het eiland Noesa Endeh, waarop wederom een bergtop verrijst en dat overal in den omtrek goed vaarwater heeft. Daar de reede van Amboegaga bij zuidwesten-winden te veel openligt, gaan de praauwen alsdan onder dat eiland ten anker. Sommigen noemen ook dit eiland Aloso, de geheele baai „baai van Aloso" of „baai van Braai" *), en het voorgebergte dat haar ten Westen begrenst, kaap ter Neuze.

Voor het overige weten wij van de Zuidkust slechts zeer weinig. Westwaarts van de beschreven baai vindt men eerst den Goenong Keo of Omboeoe Romba en vervolgens den Goenong Rokka of Omboeoe Soro aangewezen. Ruim een halven graad verder westwaarts ontlast zich de rivier Nanga †) Romo en nog wat verder, nabij het zuidwestelijk uiteinde des eilands, de Nanga Lélé. Tusschen deze zijn weder een paar bergtoppen aangeteekend, en tegenover eene kleine baai (door sommigen „baai van Borre" of „Borne" genoemd), die zich tusschen beider monding vormt, ligt op kleinen afstand van het strand het Toren-eiland, dus genoemd naar zijn

*) Op de kaart van VON DERFELDEN wordt de baai van Endeh van de hier beschrevene onderscheiden en veel meer westelijk geplaatst. In het geheel is het verbazend, hoezeer de oudere kaarten van Flores, wat de Zuidkust betreft, van de nieuwere afwijken.

†) „Nanga" beteekent *rivier* in de taal van Bima.

zonderling gevormde piek. Anderen noemen het Klein-Endeh. Eindelijk vindt men westwaarts van de Nanga Lélé den Goenong Sossa en nabij den ingang der Selat Molo de Alligator- en Mangrove-baaijen en vóór de kaap, die beiden van één scheidt, het West-eiland, door klippen en kleinere eilanden omgeven.

Onze kennis van de Noordkust van Flores is wat naauwkeuriger. Zij werd aanmerkelijk uitgebreid door de opnemingen van den luitenant ter zee P. KONING, die de expeditie der stoombooten *Hekla* en *Samarang* tegen de zeeroovers op de Noordkust van Flores in 1851 vergezelde. Deze expeditie is uitvoerig beschreven in het eerste deel der *Indiana* van den heer BRUMUND en door eene kaart van een tot dusverre nog schier geheel onbekend gedeelte dier kust van 121° 30′ tot 122° 23′ O. L. toegelicht.

De kaarten wijzen op de Noordkust een bergtop aan, op den uitersten Noord-westhoek kaap Kandisang, die ten Zuiden de baai Badjak en vóór zich het eiland Seraja heeft, en de heer ZOLLINGER *) spreekt van de talrijke, statige, tamelijk hooge pieken, die hij, de Noordkust langs varende, ten Westen van Bari, dat op omstreeks 120° 13′ O. L. ligt, bespeurde en lang in het gezigt hield. Zij behooren ongetwijfeld tot den bergrug, die, volgens den heer FREYSS †), zich van straat Mangerai oostwaarts tot Potta uitstrekt, bij welke plaats, op omstreeks 120° 50′, de kust van Mangerai een einde neemt en dat gedeelte des eilands begint, hetwelk in ruimeren zin het land van Endeh genaamd wordt §). Volgens de berigten door den heer FREYSS ingewonnen, vormt dit gebergte de grens tusschen het lage strand en de vruchtbare, wèl bevolkte plateaus, die zich in de binnenlanden uitstrekken en van Potta, om het daar afgebroken gebergte heen, in een halven dag kunnen bereikt worden, als wanneer men achtereenvolgens de rijkjes van Daloe Toda, Daloe Ledo en Daloe Tjibal ontmoet. Intusschen schijnt Daloe eene minder naauwkeurige schrijfwijze te zijn voor „Tallo", zooals de heer ZOLLINGER, in overeenstemming met de correspondentie tusschen den Gouverneur van Celebes en den sultan van Bima, de binnenlanden van Mangerai noemt. Tusschen kaap Kandisang en Bari vormt de kust de voorgebergten Porong en Boling, voor welk laatste het eilandje Gili-bodo of Si-boling ligt; en vervolgens de diepe baai van Terang, welker ingang aan de Westzijde door Tandjong Belaboetjamba wordt aangewezen **). De baai van Terang is slechts door een smalle landtong, waarvoor Poelo Longso ligt, gescheiden van de baai van Bari, in welker zuidelijk uiteinde zich de rivier Kokoro ontlast. Aan de Oostzijde dezer baai ligt de kampong

*) *Verslag eener reis naar Bima en Soembawa* in D. XXIII der werken van het Batav. Genootsch., bl. 12.

†) De berigten van den heer FREYSS over Flores, die ik meermalen zal aanhalen, zijn oorspronkelijk medegedeeld in het Tijdschrift *de Vereeniging*, en daaruit, met eenige bekorting, overgenomen in *de Indiër* voor 1852, n°. 80.

§) De heer FREYSS voegt er bij dat het gebergte begint bij de rivier Nanga-Lélé, wat ik, zoo de kaarten hare monding en rigting juist aangeven, met zijne opgave dat het bij straat Mangerai aanvangt niet kan rijmen.

**) Moet men ook aan deze baai de kampong Pambawanga-Terang zocken, waarvan de heer FREYSS gewaagt als westwaarts van Bari gelegen?

Bari, met eene kleine benting en eene met palissaden omheinde, doch anders zeer onaanzienlijke woning, waarin een radja, stedehouder van den sultan van Bima, zijn verblijf houdt, gelijk meer oostwaarts even zulke stedehouders gevestigd zijn te Reo en Potta. Bari is eene nieuwe vestiging, door den sultan van Bima in overleg met het Nederlandsch Gouvernement aangelegd, zoo het heet om de zeerooverij te beteugelen, waarom er dan ook eene kruispraauw is gestationneerd. Het lijdt echter geen twijfel of de sultan heeft inderdaad meer de behartiging zijner eigen belangen en de bevestiging zijner magt op de kust van Mangerai daarmede bedoeld. Intusschen is deze vestiging in kwijnenden toestand, zooals beneden nader blijken zal. De kampong, indien men een hoop ellendige hutten alzoo noemen mag, is een half uur van het strand aangelegd, dewijl aan het strand zelf geen zoet water gevonden wordt. De onmiddellijke omtrek der baai van Bari, die zeer veilig is en als ankerplaats groote voordeelen oplevert, is bedekt met steile, met bosch begroeide kalkheuvelen van dezelfde formatie als die van Java's Zuidkust. Deze heuvelen verliezen alle vruchtbaarheid als de bosschen zijn uitgeroeid en zijn dus niet geschikt voor bebouwing. Ook de beddingen der smalle dalen, die de heuvels vanéén scheiden, bevatten te weinig humus, om voor den rijstbouw geschikt te zijn *). In den onmiddellijken omtrek van Bari wordt dan ook alleen een weinig djagong (maïs) verbouwd; de heer FREYSS overtuigde zich echter van de meerdere vruchtbaarheid van het binnenland, doordien hij onderscheidene malen menschen opmerkte, die met paarden met rijst beladen van het gebergte afkwamen.

Oostwaarts van Bari vormt de kust Tandjong Longso en vervolgens Tandjong Besi nabij Reo, dat aan een klein riviertje ligt. Kedinding-punt, Koroboaja-hoek en Tandjong Passir liggen tusschen Reo en Potta. Bij deze laatstgenoemde plaats ontlast zich eene rivier, die ver opwaarts nog voor praauwen bevaarbaar is, naar het schijnt de voornaamste der Noordkust. Zij draagt den naam van IJzer-rivier, en voert inderdaad veel ijzererts af, alsmede eenig stofgoud. Ook de naam van Tandjong Besi, d. i. IJzerkaap, zoo even vermeld, pleit voor de aanwezigheid van ijzerdeelen op de Noordkust van Flores †). Te Potta verdwijnen aanvankelijk de bergen, doch hier begint een gedeelte der Noordkust, dat ons zeer gebrekkig bekend is. Drie of vier mijlen oostwaarts van Potta moet, aan eene den zeeroovers vaak tot schuilplaats strekkende bogt, de kampong Riouw gelegen zijn. De bogt van Riouw wordt beschreven als omzet met vele klippen, koraalreven en rotsige eilandjes, op een van welke een schoone groene heuvel ter hoogte van 200 voet omhoog rijst §). Aan de verder oostwaarts gelegen Gomon-baai,

---

*) ZOLLINGER, t. a. p., blz. 14.

†) BRUMUND, *Indiana*, I, bl. 126, 131. Deze schrijver schijnt echter nog Tandjong-Besi met Tandjong-Boenga of Flores-hoofd te verwisselen, eene fout die men ook op sommige kaarten vindt, ofschoon reeds VALENTIJN beide kapen naar behooren onderscheidde. Zie VAN LIJNDEN, *N. T. v. N. I.*, II, bl. 317. Op bl. 131 zegt de heer BRUMUND uitdrukkelijk, dat de naam IJzer-rivier aan die van Potta gegeven wordt; volgens bl. 126 zou men eerder aan de rivier van Reo denken.

§) BRUMUND, *Indiana*, I, bl. 121, 122, 126.

is het strand laag en modderachtig; het staat bij den vloed steeds onder water en is met zware boomen begroeid. Achter de bosschen echter strekt zich eene schoone en uitgestrekte vallei uit, welker landwaarts oploopende helling bezaaid is met kleine kampongs, tusschen heerlijk groen en rijke palmplantingen verscholen. Is men den hoek voorbij, die de Gomon-baai van die van Karkaëli scheidt, *) dan begint een hoog rotsachtig strand, dat zich, den hoek van Lollo-Katta omloopend, tot aan de Mauwaroe-baai voortzet. Tegenover deze baai, die van hoek tot hoek een groot uur wijd zal zijn, ligt het schoone eiland Roesa Radja of Palowé, met zijne zware bosschen en 2000 voet hooge piek, dat door een vaarwater van een paar mijlen breedte van Flores gescheiden wordt. De kust van dit laatste vertoont zich hier, op eenigen afstand gezien, als een hooge witachtige rotsmuur, die aan de golven perken stelt. De roodachtige gloed en enkele roode plekken, die men nader bijkomende bespeurt, toonen dat ook hier overal vele ijzerdeelen voorhanden zijn. De tooneelen die hier de kust van Flores en het tegenoverliggend eiland aanbiedt, zijn door eene meesterhand op volgende wijze beschreven.

„Roesa Radja is schoon. Prachtig verrijst zijn eeuwig groene piek uit „de rollende branding om zijn rotsig strand, die als een breede zilverband „hetzelve omslingert. Zware bosschen, waarvoor kleine kampongs onder „bevallige groepen van palmen verscholen liggen, omlegeren den magti„gen voet der piek, die zich uit het midden des eilands verheft. Zij prijkt „met den rijksten plantengroei van het Oosten tot haren hoogsten top. „Wat heerlijke en verre blik vandaar over de zee en de omringende „eilandjes op de kust van Flores! Hoe ver ziet van daar de Badjak „(zeeroover) zijn naderenden vijand, ook de argeloos aanzeilende handels„praauw, welke hij nu eensklaps, als de gier uit de hoogte zijne prooi, „overvalt! Waarom moet dat eiland, boven andere schoon, dat Calypso „met hare nimfen zich zoude kiezen, het verblijf der wilde, woeste, wreede „zeeroovers zijn!

„Zoo vriendelijk en lagchend als Roesa Radja, zoo bar en woest zien „de sombere rotswanden van Flores' overliggenden wal op u neder. Maar „ook zij hebben hun schoon, hun verheven schoon. Op enkele punten „verrijzen zij met hunne naakte, dorre kruinen tot duizend voet, als gun„den zij nijdig u geen blik op de groene bergen der binnenlanden, die ge „op andere plaatsen weder over hunne lagere gedeelten ontdekt en die „zich diep landwaarts hoog in de wolken verliezen. Hier loodregt uit de „diepte oprijzende, zoodat er geen ankergrond is te peilen en het schip, „tegen hunnen wal geslagen, reddeloos is verloren, klimmen zij elders

*) Het schijnt dat de groote bogt, waarvan de baaijen Gomon en Karkaëli de diepere inhammen vormen, den naam draagt van baai van Riong. Zie BRUMUND, *Indiana*, I, bl. 181, 135. De heer BRUMUND veronderstelt echter ook de mogelijkheid, dat Riong de naam is van een derden inham westwaarts van de Gomon-baai; en het kaartje van den heer DE BRUYN KOPS, bij zijn verhaal gevoegd, wijst werkelijk zulk een derden inham aan, waarvan op de kaart van den heer J. SWART geen spoor wordt gevonden.

„wederom met trotsche amphitheaters naar boven. Afgestorte massa's, „waartusschen de zee kookt, liggen daaronder. Diepe breede kloven, „door eene almagtige hand daarin geslagen, die met haar lagchend groen „naar de bergen van het binnenland oploopen, wisselen de barre rotsen „en naakte wanden, van welke slechts hier en daar een enkel struik- en „houtgewas afhangt, treffend af. Naar het Oosten, waar een hoog rots- „gevaarte, eenmaal voorzeker met donderend geweld naar beneden gestort, „als eene dreigende voorwacht is gesteld, buigt de kust met eene diepe „bogt naar binnen en vormt de groote Mauwaroe-baai, terwijl zij naar „het Westen in den hoek van Lollo-katta eindigt *)."

Eene rivier, welke zich, zoo men haar van het strand af volgt, welhaast in eene schoone vallei tusschen het geboomte verliest, ontlast zich aan de Westzijde der baai van Mauwaroe, voor haren mond eene bank met zware branding vormende, en maakt de grens uit der beschreven rotsige kust. Aan hare Oostzijde loopt langs het strand een breede strook zand, waarachter zich een duinige grond verheft, binnenwaarts overgaande in een schoone boschvallei, hier en daar met open plekken. De grond dezer vallei is kleiachtig en hare blootgespoelde wortels bewijzen, dat zij dikwijls door het buiten zijne oevers tredend water der naburige rivier overstroomd wordt. Achter deze vallei ziet men ook hier weder hoog en begroeid gebergte verrijzen.

Verder oostwaarts vormt de kust, die zich afwisselend steil en rotsig of laag en zandig vertoont, de Mantina- en Mausambi-baaijen en, voorbij Batoe-mana punt, omstreeks den naauwen hals, die het oostelijk schiereiland met het ligchaam van Flores verbindt, eene uitgestrekte bogt, welker westelijkste inham de Donda-baai heet en die de Bastaard- en Doffers-eilanden in haren schoot bergt. Het voornaamste dezer eilanden heet Groot-Bastaard; het is hoog en vertoont op zijn zuidelijk deel drie bergtoppen, door diepe kloven gescheiden. Zeven kleinere eilandjes liggen oostwaarts van dit eiland, waarvan een Klein-Bastaard en het meest verwijderde Oost-Bastaard heet. Makassaarsche praauwen komen hier tripang vangen, wanneer zij niet door de zeeroovers worden gestoord. West-Doffer of Pomané en Oost-Doffer, noordwestwaarts van Groot-Bastaard, zijn door een rif met elkander vereenigd, en vrij wat verder in dezelfde rigting verrijst de hooge en scherpe piek van Poelo Soekoer, meer bekend bij den naam van Roesa Linguette. In den diepsten inham der bogt ligt aan de kust de kampong Geliting of Kleting, eene zeer welvarende en handeldrijvende plaats met goeden ankergrond, meest door Makassaren en Boeginezen bewoond, sterk bevolkt en goed verdedigbaar tegen de aanvallen der zeeroovers, en door een eigen kampong-hoofd bestuurd. Het strand van Flores is ook hier doorgaans rotsig en vertoont zich op verschillende plaatsen als eene muur-ruïne. Eenige kampongs bewesten Flores-hoofd staan onder den radja van Adonare †).

*) Brumund, t. a. p., bl. 130, 132.
†) Van Lijnden, t. a. p., bl. 317.

Het hoogste gedeelte der Noordkust van Flores begint, volgens den heer FRANCIS, op de hoogte van Flores-hoofd en het in de bogt ten Westen dier kaap gelegen Lang-eiland. „Zij is hier tevens" zegt hij, „ook veel „vruchtbaarder en geschikter voor menschelijk verblijf, iets dat ons ook „door de brandende vuren, welke wij des nachts zoowel op de bergen als „langs de kust ontdekten, bevestigd werd. De zee schijnt hier zeer visch„rijk te zijn. Wij zagen een walvisch met gespikkelden rug, golvende „langs ons schip. Kort daarop vertoonde zich de zoogenaamde „boer met „zijne varkens," in een groote troep de zee snel doorklievende: van tijd „tot tijd sprongen zij tot hoog boven het water met dartelende vrolijkheid. „Later zagen wij eenige vliegende visschen, nagejaagd door een aantal dol„fijnen, wier groene kleur met afwisselende schakeringen van glinsterend „goud of zilver en wier snelle vaart door het water eene schoone ver„tooning opleverde *)." Het is omstreeks Flores-hoofd, dat wij het Portugesche landschap Sika hebben te zoeken.

Aan den uitersten Oosthoek van Flores ligt de kampong Larantoeka, waarover wij beneden meer zullen te zeggen hebben, aan den voet van een aanzienlijken berg, Illemandiri of piek van Larantoeka geheeten †). Ook wordt in dezen omtrek (waarschijnlijk op den genoemden berg) een warme bron gevonden, die door zwavel- en salpeterachtigen grond omringd is. Voor den noordelijken ingang van Straat Flores of het Gat van Larantoeka ligt Poelo Serbette of Poelo Mas, een laag eiland door onderscheidene klippen omgeven. In de Straat zelve vormen zich bezuiden Larantoeka twee baaijen: in de noordelijkste ligt nabij de kust het eilandje Waibaloe, in de zuidelijkste Poelo Siang. Een paar kleine eilandjes, die de namen Poelo Djong en Poelo Kambing of Hoog-eiland voeren, liggen aan de zuidelijke uitvaart dezer zeeëngte, die däár veelal Straat van Lobetabi genoemd wordt. Van al deze eilandjes is geen enkel bewoond §).

De heer VAN DE VELDE, die in December 1838 met de korvet *Triton* de Straat van Flores doorvoer, beschrijft dezen togt in de volgende woorden: „Wij zeilden met de noodige behoedzaamheid de enge Straat van Flores „binnen, om door deze en de daarin uitloopende Straat Lobetabi onzen „koers naar Koepang te rigten. Een stroom van zes mijlen per wacht „dreef de korvet met verwonderlijke snelheid naar binnen, doch juist in „het naauwste van Straat Flores zijnde kregen wij denzelven eensklaps „tegen, en daar de hooge piek van Larantoeka op Flores den wind „geheel onderschepte, kwamen wij ten anker. Onbeschrijfelijk schoon is „het gezigt in deze zeeëngte, die op sommige plaatsen slechts eene halve „mijl breed is; aan weêrszijde ziet men het levendigste groen als uit den „blaauwen waterspiegel oprijzen en de hellingen der bergen tot aan hunne „kruinen bedekken; hier en daar liggen schilderachtige dorpen met be-

*) FRANCIS, in *T. v. N. I.*, 1852, I, bl. 17.
†) MS. aanteekeningen van den heer BAARS.
§) VAN LIJNDEN, t. a. p., bl. 318.

„bouwde akkers verspreid, vanwaar men elkander de nadering van een „schip door het ontsteken van groote vuren ziet seinen. Op Adonare ontdekt men verscheidene groote steenen gebouwen, die tusschen het omrin- „gende geboomte zoovele bekoorlijke villa's schijnen te vormen; van de „meeste wappert de Portugesche vlag, en de beschavende hand der Euro- „peanen is er, in tegenstelling van het meer woeste, hoezeer ook schoone „eiland Flores, merkelijk te onderscheiden *)."

III.

Van de voortbrengselen van Flores hebben wij reeds het een en ander vernomen. Veel is daarvan niet bekend, en zoolang de binnenlanden niet onderzocht zijn, missen wij natuurlijk de middelen om over den natuurlijken rijkdom van dit eiland eenigzins met juistheid te oordeelen. Wij kennen echter de voornaamste artikelen, die de handel der inboorlingen van den Archipel uit Flores uitvoert, en ik zal trachten daarvan zooveel mogelijk eenig denkbeeld te geven.

De uitvoer van Flores bestond, ten tijde der Oost-Indische Compagnie, voornamelijk uit slaven, sapan-hout en wilde kaneel. Over den slavenhandel zal ik zoo aanstonds nader spreken. De beide andere artikelen schijnt de Compagnie zooveel mogelijk te hebben willen monopoliseren. Met Bima had zij sedert October 1669 een contrakt omtrent de levering van het sapan-hout en andere artikelen, dat nog onder het bestuur van VAN DER PARRE, den 9den Februarij 1765, werd vernieuwd. Het sapanhout van Flores, immers van de onder het bestuur van Bima staande kust van Mangerai, was daarin begrepen. Nog heden wordt vandaar sapan hout naar Bima uitgevoerd, en de overvloed van dit verf-hout op Flores is van te meer belang, naarmate het in Bima zelf moeijelijker wordt, stammen van den vereischten ouderdom te vinden. Volgens het oordeel van den heer ZOLLINGER zou van de kust van Mangerai veel meer en veel schooner sapan-hout kunnen gehaald worden, dan tot dusverre geschiedt †). Wilde kaneel haalde de Compagnie, blijkens een brief van den raad van Indië DE KLERK van 1756, van Endeh §); en de heer ROORDA VAN EYSINGA verhaalt, dat, terwijl zij vroeger den Makassaren den handel op Flores verboden had, zij dien in het genoemde jaar hun weder toestond, onder voorwaarde dat zij geen wilde kaneel van daar zouden medenemen, op straffe van verbeurdverklaring van schip en lading **).

De handel van Flores wordt thans voornamelijk gedreven met Bima en Celebes; Bari, Potta, Geliting, Larantoeka en aan de zuidkust Amboegaga en Braai zijn de voornaamste handelplaatsen. Deze handel is grootendeels in handen der Boeginezen, die, gelijk overal elders in den Archipel, zoo ook hier, en met name te Geliting en Amboegaga, hunne koloniën en stations heb-

*) V. D. VELDE, *Gezigten van Ned. Indië*, bl. 29.
†) ZOLLINGER, t. a. p., bl. 103, 104, 112.
§) MS. aanteekeningen van den heer V. D. VELDE.
**) *Land- en Volkenk.*, Boek II, bl. 50.

ben gevestigd en de uitgevoerde produkten meestal naar Singapore brengen; hij wordt bijna uitsluitend met praauwen, vooral de zoogenaamde padoewakans, gedreven. Bima trekt van Mangerai, behalve sapan-hout, eene vrij aanzienlijke hoeveelheid was, in het begin dezer eeuw op 60 pikols 'sjaars geschat, verder karet, tripang, agar-agar en somtijds eenige geiten. De uitvoer van Bima naar Mangerai bestaat uit suiker, zoowel uit riet als uit het sap van den lontar-palm bereid, opium (een monopolie des sultans van Bima), gambier, rijst, maïs en alle Europesche of Javasche fabrikaten.

Van Celebes vertrekken gewoonlijk in Februarij en Maart eenige padoewakans naar Flores met goud, grof porcelein, olifantstanden, parangs, roode en blaauwe lijnwaden en koperwerk; zij keeren in Augustus of September terug met vogelnestjes, karet, tripang, haaivinnen, sandelhout, wilde kaneel, goemoeti-touw, klapper-olie en kapas (katoen), alsmede eene soort van kleedjes en doeken, die in het landschap Endeh geweven worden en op de omliggende eilanden zeer gezocht zijn. De deugd van het katoen van Flores wordt geprezen.

Tot onderhoud zijner eigene bevolking levert Flores eenige rijst en maïs, zoo het schijnt niet overal toereikend, voorts buffels, koeijen, varkens, geiten, hoenders en ander gevogelte. Onder de minerale voortbrengselen noemt men ijzer, zwavel, salpeter, puimsteen en eene onbeduidende hoeveelheid stofgoud. Te Bari vernam de heer ZOLLINGER van een Chinees, die het debiet van opium van den sultan van Bima gepacht had of althans waarschijnlijk pachten zou, dat zich te Badjo, op eene dagreize afstands van Bari in de binnenlanden gelegen, een kom met warm en bijna kokend water bevindt, waarop eene bruine, breiachtige massa drijft, die, aan de vrije lucht blootgesteld zijnde, verhardt. Onze berigtgever voegt er bij dat dit asphalt moet zijn. „De Chinees," zegt hij, „moet zelf in die streek en op die „plaats zijn geweest en 60 katti's van die stof naar Makasser medegeno„men hebben, waar zij gesmolten en tot het teeren van praauwen gebruikt „kon worden. Deze omstandigheid zou welligt een nader onderzoek waar„dig zijn *)." Verder vindt men aan de kusten van Flores eenig ambergrijs, terwijl eindelijk door sommigen ook de bezoar onder de produkten van dit eiland vermeld wordt. Geen der produkten is voor alsnog óf van genoegzame waarde óf in genoegzame hoeveelheid voorhanden, om den groothandel te lokken, terwijl de inlandsche handel zeer belemmerd wordt door de zeeroovers, die de kusten verpesten. De havens der Noordkust worden door Europesche schepen zeer enkele malen ter ververschiog aangedaan.

Over de bevolking van Flores spreek ik nader. Hier alleen nog een woord over den slavenhandel, die in de dagen der Compagnie aan Flores zulk eene treurige vermaardheid heeft geschonken. Vooral leverde de kust van Mangerai, in de dagen toen de slavenhandel nog onbelemmerd in den Indischen Archipel gedreven werd, een groot aantal dezer ongelukkigen op. De Maleijers, die zich hier, gelijk schier overal in onze Indiën, aan de kus-

*) ZOLLINGER, t. a. p., bl. 16.

ten gevestigd en de oorspronkelijke bevolking gedeeltelijk naar de binnenlanden verdrongen hadden, maakten op haar jagt als op wilde dieren; de gevangenen werden vooral naar Makasser vervoerd, en stonden als zachtzinnig, vredelievend en arbeidzaam bekend. Een ander brandpunt van den handel in slaven was Endeh, waar zij niet slechts uit de binnenlanden van Flores, maar ook van het tegenoverliggende Sumba of Sandelbout-eiland werden aangevoerd. Het Nederlandsch bestuur tracht thans den slavenhandel zooveel mogelijk tegen te gaan, gelijk b. v. in het contract met Endeh van 1838 bepaald is, dat de slavenhandel met Sumba ten strengste zou verboden zijn en alle overtreders aan den resident van Timor zouden worden uitgeleverd *). Inderdaad schijnen de daar gevestigde Boeginezen den handel in menschen, die zij van de zeeroovers kochten, toen nog vrij sterk gedreven te hebben †). Maar het is er verre van daan, dat ook nu nog de slavenhandel in deze streken geheel zou zijn vernietigd: hij zal bestaan zoolang de slavernij zelve niet is opgeheven en de zeerooverij niet volkomen is gefnuikt. „Vroeger meer, doch tegenwoordig ook nog," zegt de heer ZOLLINGER §), „worden te Bima slaven heimelijk aangebragt en „onder allerlei voorwendsels en benamingen ingevoerd. Vroeger bragt „men slaven van Bali, Mangerai, Endeh, Sumba en Timor. Tegenwoor„dig komen zij hoogstens nog van Sumba en van Endeh."

IV.

De oorspronkelijke bevolking van Flores, door Maleijers, Boeginezen, zeeroovers van gemengd ras en zoogenaamde zwarte Portugezen hier en daar, en wel het meest op de plaatsen die nog het best aan de Europeanen bekend zijn, van de kusten verdrongen, deelt in het lot der streken, die zij bewoont: wij kennen haar weinig meer dan bij geruchte. Waarschijnlijk is deze bevolking in het algemeen niet ongelijk aan de Dajaks op Borneo en andere soortgelijke bevolkingen der Indische eilanden en staat zij op den laagsten trap der beschaving. Zelfs is het kannibalisme aan een deel dezer bevolking niet vreemd en wordt zij verdacht van, onder de leiding van Maleijers of Ilanons, hier en daar deel te nemen aan de zeerooverij, even als dit op Borneo met de zoogenaamde zee-Dajaks het geval is. Ook hier wil men dat sporen van Papoea's-of zoogenaamde negrito's gevonden worden; doch eenigzins afdoende getuigenissen weet men niet bij te brengen en men mag vermoeden, dat de donkere kleur der zoogenaamde zwarte Portugezen misschien aanleiding tot dit gevoelen gegeven heeft. De heer EARL gewaagt, in zijn werk „*The native races of the Indian Archipelago, Papuans*," van een inboorling van Flores, wien hij tot dat ras meende te moeten rekenen: hij was wel wat te blank, maar kon door een 50jarig verblijf te Benkoelen en Singapore ligt zijn opgebleekt **). Dat sporen van meer donker

*) MS. aanteekeningen van den heer V. D. VELDE.
†) MS. aanteekeningen van den heer BAARS.
§) T. a. p., bl. 112.
**) Zie PIJNAPPEL, *Ethnologische studiën* in *Bijdragen tot de taal- land- en volkenkunde*, II, bl. 366.

gekleurde bevolking, met overgangen tot gekroesd haar, op Flores, gelijk op de meeste Indische eilanden, worden aangetroffen, mag men niet loochenen; doch wat de oorzaken hiervan betreft acht ik het voldoende te verwijzen naar hetgeen ik, in mijn werk over Borneo's Westkust, over soortgelijke verscheidenheden onder de Dajaks gezegd heb *). Wanneer wij afzien van het gezag dat vreemde vorsten op Flores poogden of nog pogen uit te oefenen, is het despotisme van Sultans of welke andere titels de Indische vorsten voeren mogen, hier onbekend. Men kent er slechts dorpshoofden, somtijds Radja's genoemd, en oudsten des volks, die een geheel patriarchaal gezag uitoefenen.

Wat hier over de bevolking van Flores in het algemeen gezegd is, zal ik trachten te bevestigen door het bijbrengen van eenige weinige getuigenissen. Ik heb reeds gesproken van de volkplanting door den Sultan van Bima te Bari aangelegd. Zij is echter, ofschoon daartoe pogingen zijn aangewend, niet of slechts voor een gering gedeelte gesticht door derwaarts verhuisde Bimanezen, maar meest door menschen die uit de binnenlanden van Mangerai derwaarts zijn gelokt en inderdaad hunne vrouwen en kinderen, huizen en aanplantingen nog in de gebergten van het binnenland hebben, en te Bari slechts hutten hebben opgeslagen, zoo als men die in Indië vervaardigt, wanneer men eenige nachten in een bosch moet doorbrengen. Bari is dus eigenlijk niet veel meer dan een kampement van inboorlingen des lands, en zijne bewoners kunnen van de bevolking van Mangerai in het algemeen eenig denkbeeld geven. Deze bewoners van Bari beschrijft de heer ZOLLINGER op volgende wijze.

„De menschen, die wij op Bari bij elkander vonden, maakten in het „geheel geen gunstigen indruk op ons. Zij zagen er morsig en traag uit, „en waren in den hoogsten graad vuil, bijna allen naakt, en leden zeer „veel van huidziekten. Omtrent de taal, zeden en gewoonten kon natuur„lijk gedurende zulk een kort verblijf niets vernomen worden; wij hoorden „alleen dat de menschen in de binnenlanden geweren hadden, waarmede „zij zeer goed wisten om te gaan. De menschen te Bari dragen nog meest „allen lang haar, even als de inboorlingen der westelijke eilanden. Bij „eenigen nogtans kan men een overgang tot kroeshaar bespeuren, dewijl „zij het reeds wat korter en meer gekroesd — ik zou haast zeggen *ge„kruld*, — dragen. Ik kan buitendien uit eigen ondervinding niet zeggen, „of zich op Flores — zooals vroeger voorgegeven werd — de ware Pa„poea's ophouden of niet †)."

De berigten van den heer FREYSS geven van de Mangeraische stammen een gunstiger denkbeeld. De Radja van Bari, stedehouder van den Sultan van Bima, verzekerde hem wel dat in de binnenlanden slechts eenige bergwilden woonden, wier verblijfplaatsen zeer verwijderd en schier ontoegankelijk waren; maar de berigten, die hij van de bemanning zijner praauw,

*) Zie Boek II, Hoofdst. I.
†) ZOLLINGER, t. a. p., bl. 16.

hoofdzakelijk uit slaven van de verschillende omgevingen van Bima bestaande, wist in te zamelen, gaven hem de overtuiging, dat in de binnenlanden eene talrijke, doch vreedzame en van den landbouw levende bevolking woonde, lang zoo onbeschaafd niet als de Bimanezen het wilden doen voorkomen, en die door verschillende radja's geregeerd werd. Over de redenen die, naar zijn oordeel, den stedehouder bewogen om van land en volk eene valsche voorstelling te geven, zal ik elders spreken.

In het begin van November 1851 verschenen de stoombooten *Hekla* en *Samarang* op eene expeditie tegen de zeeroovers in de Mauwaroe-baai, waar eene landings-divisie van 130 man aan wal ging, om zoo mogelijk van de inboorlingen berigten omtrent de roovers en hunne schuilplaatsen in te winnen. De onzen voerden eene witte vlag. Toen zij den oever der daar aanwezige rivier bereikten, zagen zij aan de overzijde eene menigte inlanders verzameld, deels met boog en pijlen, deels met geweren gewapend, die zich achter boomen en rotsblokken verscholen. Men trachtte met hen een gesprek aan te knoopen, doch de tolk verstond slechts zeer gebrekkig hunne taal, en de vuurschepen zoowel als de menigte blanke menschen boezemden aan de wilden zoo groote vrees in, dat men niets van hen kon te weten komen en de onzen genoodzaakt waren zelven het terrein te doorzoeken. Zij sloegen de glooijend oploopende boschrijke vallei in en rigtten zich naar een aantal klapperboomen, die in de verte het aanwezen van kampongs deden vermoeden. Hier echter stuitten onze tirailleurs spoedig op de inlanders, van welke vier gevat werden. Deze hieven een vreesselijk misbaar aan, hetwelk uit alle zijden van het bosch door een alarm-slaan op houten trommen werd beantwoord. Eene groote menigte snelde van links en regts aan, en het woest getier en geschreeuw werd met elk oogenblik heviger, terwijl geweren en scherp gepunte pijlen en pieken met weerhaken voorzien de onzen van alle kanten tegenblonken. Onder deze omstandigheden zou één ongelukkig schot de oorzaak zijn geworden van een vreesselijk bloedbad; gelukkig kwam men op den inval een der gevangenen tot de zijnen te laten wederkeeren, na hem zoo goed mogelijk beduid te hebben, dat men alleen om de zeeroovers kwam en niemand verder eenig leed zou geschieden. Nu kwam er een weinig stilte en twee bejaarde mannen, hoofden, die als Maleijers gekleed waren, en die de tolk kon verstaan, kwamen vooruit. Men verklaarde hun nogmaals het doel onzer komst. De hoofden begeerden dat, zoo men met vrede kwam, de wapenen zouden worden nedergelegd. Om hun alle vrees te benemen, liet men nu ook de overige gevangenen los en een adelborst met een paar man traden ongewapend vooruit. Maar nog bleven de inlanders wantrouwend. In eene lange rij stonden zij achter hunne hoofden geschaard, ieder met de armen om het lijf van zijnen voorman geslagen. De hoofden verzekerden inmiddels, dat de roovers nimmer in hunne baai kwamen en dat zij hen wel zouden weten af te wijzen. Meer kon men niet van hen te weten komen, en daar een zwaar weder kwam opzetten besloten de onzen zoo spoedig mogelijk af te trekken. Doch nu hieven de wilden eensklaps weder een hevig geschreeuw aan en drongen op. Het bleek

dat één geweer ongemerkt door een der jongens was medegevoerd. Het was een pronkstuk, de grootste rijkdom van den bezitter, aan de kolf met koperen spijkers beslagen en met trossen koralen behangen. Toen het terug was gegeven, hief de eigenaar een blij gejuich aan, dat uit honderden kelen werd beantwoord. Hiermede eindigde deze ontmoeting in vrede en vriendschap.

Natuurlijk had men bij deze gelegenheid de inboorlingen van nabij kunnen gadeslaan. De heer BRUMUND geeft er, volgens de hem medegedeelde berigten, de volgende beschrijving van: „Zij waren allen naakt, met slechts „een lap van geklopte vezelschors om het midden geslagen. Daar boven „een kruid- en kogeltasch aan een gevlochten band of hoepel om het lijf „bevestigd. Zwart gelijk de Timorezen, hadden zij ook als deze hun lang „haar ongekamd wild opstaan, of ruw in elkander gevlochten, door houten „pennen opgehouden. Woest schitterde het wit van hun oog en hunne „tanden van tusschen hun donker gelaat. Zij gebruikten slechts zelden „sirih. Hunne bogen waren zes voeten lang."

Wat het kannibalisme der bewoners van Flores betreft, zijn zekere vague verhalen in omloop van voorbeelden, dat manschappen van Engelsche, Amerikaansche of andere vaartuigen, op de klippen van Flores gestrand, door de bevolking deels als slaven verkocht, deels geslagt en opgegeten zijn. Ik weet niet in hoeverre zij eenig geloof verdienen, maar in een vroegeren jaargang van dit Tijdschrift *) vindt men omtrent het kannibalisme der bevolking van de Zuidkust van Flores eenige bijzonderheden, die ik, om mijn opstel zoo volledig mogelijk te maken, hier kortelijk zal herhalen.

Volgens deze berigten woont aan het Zuiderstrand een stam Rakka geheeten (de naam herinnert den Goenong Rokka, in wiens omstreek welligt zijne woonsteden te zoeken zijn), die niet alleen zijne vijanden verslindt, maar bij welken ook de zoon het ligchaam des overleden vaders slagt en, daar het als de grootste lekkernij beschouwd wordt, tegen het gewigt in goud (?) aan zijne stamgenooten verkoopt. De zoon beschouwt zich dus als bijzonder gelukkig, indien zijn vader zwaar en groot van gestalte was. Een andere stam, Endoré genaamd, bepaalt zich tot het verslinden van het hart. Zij weten dit, door een houw onder het linker schouderblad te geven, met ongeloofelijke behendigheid uit het ligchaam te halen, waarna het in kleine stukjes gesneden en door de omstanders geheel raauw genuttigd wordt.

Van de taal van Flores weten wij schier niets. Zij schijnt, althans in het westelijk deel des eilands, grootendeels overeen te komen met de taal van Bima, aan den Oosthoek misschien meer met die van Solor. Van het dialekt van Endeh deelt de heer ZOLLINGER het volgende proefje mede: *Sa*, een; *Doewa*, twee; *Teloe*, drie; *Woetoe*, vier; *Lima*, vijf; *Limasa*, zes; *Limadoewa*, zeven; *Roewaboetoe*, acht; *Trasa*, negen; *Saboeloe*, tien; *Boeloedoewa*, twintig; *Sang-asoe*, honderd; *Dau*, mensch; *Oeli dau*, man; *Ana dau*, vrouw; *Ma*, vader; *Weh*, moeder; *Oelah*, hoofd; *Ana mata*, oogen; *Njoe*,

*) Jaarg. IX, D. IV, bl. 147.

neus; *Toe*, haar; *Nihi*, tanden; *Toeka*, buik; *Lima*, hand; *Wahi*, voet; *Raha*, bloed; *Giah*, dag; *Kombe*, nacht; *Mène*, slapen; *Mata*, dood; *Bara*, wit; *Laka*, zwart; *Glo*, goed; *Bane*, slecht; *Api*, vuur; *Wai*, water; *Tanah*, aarde; *Batoe*, steen; *Hahi*, varken; *Peti*, vogel; *Telor*, ei; *Ikan*, visch; *Redsa*, zon; *Woelan*, maan; *Dala*, sterren; *Gahemboe*, God; *Regah*, zitten; *Kaä*, eten.

V.

Geheel onderscheiden van de oorspronkelijke bevolking van Flores is die der landschappen Larantoeka en Sika aan den Noord-oosthoek, waarvan het eerste op 25,000, het andere op 37,000 zielen geschat wordt. Deze staatjes worden bestuurd door eigen radja's, die de Portugesche vlag voeren en in zooverre gerekend worden onder den Portugeschen gouverneur van Dilly te staan; doch brengen aan het Portugesche gezag geenerlei schatting op, ofschoon Sika eene compagnie militie als kontingent ter beschikking van den gouverneur van Dilly stelt *). De radja van Larantoeka (ook Larangtoeka en Larangtoekang geschreven) strekt zijn gezag uit tot de kampongs Kenari, Belolong en Wairika, die aan de tegenovergestelde kust van Adonare gelegen zijn †).

De bevolking dezer landschappen bestaat grootendeels uit zoogenaamde zwarte Portugezen, gemengde afstammelingen van de Portugesche kolonisten, die zich hier in vroeger jaren gevestigd hebben, en van de inboorlingen des lands. Men erkent ze aan hunne gelaatstrekken, hun zwakkeren ligchaamsbouw en, wat opmerking verdient, aan de buitengemeen donkere huidkleur waardoor zij zich onderscheiden en waaraan zij ook hunnen naam te danken hebben. Het karakter dezer bevolking staat niet gunstig bekend; men beschrijft haar als wantrouwend, wangunstig en wraakzuchtig. Dat zij dikwijls heulen met de zeeroovers zal ons nader blijken. Zij zijn, in naam althans, belijders der Roomsch-katholijke godsdienst, en worden van tijd tot tijd, even als Dilly en Oekoesi op Timor, door priesters van Goa of Macao bezocht, die hun de sacramenten bedienen. Doch hoe zonderling het met hunne godsdienst gesteld is, blijkt daaruit dat de radja van Larantoeka zich tevens als hoofd der kerk beschouwt §). Hoe onwetend de vorsten en aanzienlijken ook zijn mogen, hebben zij toch een zeker vernis van Europesche beschaving en spreken zij, hoewel gebrekkig, de Portugesche taal. In 1831 was de radja van Larantoeka zekere DON LORENSO DIAS VIERA, die, volgens de gewoonte der Portugezen om aan de inlandsche hoofden militaire rangen toe te kennen, den titel voerde van kolonel. Hij

*) VON MINUTOLI, t. a. p., S. 371. Bij dezen schrijver vindt men namelijk dezelfde statistieke opgave omtrent de Portugesche bezittingen op Timor, Solor en Flores, die ik voor mijne beschrijving van het eiland Timor in de *Gids* voor 1855 in HS. gebruikt heb. Ik verwijs dus nu liever naar zijn afdruk dezer statistieke opgave, ofschoon incorrect wat de eigennamen der gewesten betreft, en verminkt door de weglating der aanwijzing, waar ieder gewest is gelegen. Op de kaart van VON DERFELDEN schijnt de ligging van Sika omtrent Floreshoofd te zijn aangeduid door den foutieven naam Lieka.

†) VAN LIJNDEN, t. a. p., bl. 387.

§) FRANCIS, *T. v. N. I.*, jaarg. I, D. I., bl. 395.

sprak en schreef de Portugesche taal tamelijk goed, maar was tevens een hartstogtelijk liefhebber van het opium rooken, dat hij in den omgang met de Booginezen geleerd had *). Dezen zelfden vorst, die in het genoemde jaar omtrent 28 jaren oud was, vinden wij hier weêr in het verhaal van den heer VAN DE VELDE van zijn doortogt der Flores-straat met de korvet *Triton*, in December 1838. Hij noemt hem DOLORENZO, doch gist zelf dat dit eene verbastering is van DON LORENSO. Zoodra de korvet in de straat was ten anker gekomen, kwam eene praauw van den kant van Larantoeka naar haar toeroeijen en naderde haar met de meeste schroomvalligheid, tot eindelijk de voornaamste persoon der bemanning in het Maleisch te kennen gaf, dat hij een afgezant was van den radja van Larantoeka. „Aan boord gekomen", zoo vervolgt de heer VAN DE VELDE zijn verhaal, „vroeg hij ons met nederige buigingen, of onze komst in deze wateren „ook vijandelijke oogmerken ten doel had, daar pas het vorige jaar een „onzer oorlogsbodems aldaar gekruisd en een paar kampongs verbrand had, „wier inwoners zich aan den moorddadigen roof van onder Nederlandsche „vlag varende Timoresche praauwen hadden schuldig gemaakt." (Dit ziet op de expeditie van de korvet *Boreas*, waarvan ik beneden breeder zal spreken). „Op de zonderlingste wijze was deze quasi-gezant met een driekanten hoed en een bijna verganen zwart lakenschen rok toegetakeld; vooral „het gebruik van dit laatste kleedingstuk scheen hij zoo weinig te kennen, „dat hij hetzelve niet alleen het binnenste buiten had gekeerd, maar bovendien het achterste voor, namelijk het ruggestuk op de borst, had aangetrokken. Met de vleijendste bewoordingen gaf hij ons de goede gezindheden van zijnen vorst en diens gehechtheid aan de Compagnie (zoo als „zij van ouds het Nederlandsche Gouvernement noemen) te kennen, misschien wel uit overtuiging van zijne tekortkomingen hieromtrent; hij „beloofde, ons eenen goeden voorraad vruchten en ververschingen aan „boord te zullen zenden, en was niet eer gerust, dan toen wij hem, tot „staving onzer wederkeerige vredelievende gevoelens, een paar fleschen „arak lieten geven, waarmede hij zoo spoedig mogelijk in zijn praauwtje „afzakte, zonder ooit weder iets van zich noch van zijnen DON LORENSO „te doen hooren. Zijne roeijers hadden, even als de overige eilanders die „wij hier en daar voorbij zagen varen, een vreemd voorkomen; zij waren „bijna geheel naakt, donkerder van kleur dan de Maleijers, en droegen, „in stede van hoofddoeken, het lange kroezige haar in een grooten bos „met een gedroogd blad bijeengebonden. Wanneer wij nu en dan door den „fellen stroom zoo digt naar den oever gedreven werden, dat de nokken „der raas bijna de boomtakken raakten, spraken wij hen in het Maleisch „aan; doch zij schenen ons niet te verstaan, en ook geen lust te gevoelen „om gemeenschap met ons aan te knoopen †)."

---

*) FRANCIS, t. a. p.
†) V. D. VELDE, *Gezigten van Ned. Indië*, bl. 30.

VI.

De eerste Europeaan, die de kusten van Flores bezocht, was DEL CANO, de opvolger van MAGELHAENS, die in Januarij 1522 op zijne reize van Boeroe naar Timor door straat Flores stevende *). In den loop der 16e eeuw vestigden zich de Portugezen zoowel op Solor als op de tegenwoordige kust van Flores, waar zij te Larantoeka een fort bouwden. Nadat hun kasteel op Solor in 1613 in handen der Nederlanders gevallen was, maar JOHAN D'ORNAY, die aldaar opperhoofd der Compagnie was, in 1627 tot de Portugezen was overgeloopen, werd diens zoon ANTONIO D'ORNAY tot bevelhebber van Larantoeka aangesteld. Deze verhuisde echter later naar Oekoesi op Timor, werwaarts vele Portugezen of afstammelingen van Portugezen hem van Larantoeka volgden †). In Mei 1660 vertoonde zich eene Hollandsche vloot, van de Molukken komende, en tot een aanval op de Portugezen te Makasser bestemd, op Adonare en Solor, om zich te ververschen. Toen de Portugezen te Larantoeka dit vernamen, gingen zij naar Timor op de vlugt, en de inboorlingen verzochten vrede en vriendschap met de Hollanders aan te gaan. De onzen vervolgden hunnen togt, zonder Larantoeka aan te doen §).

Van de betrekkingen der O. I. Compagnie tot Flores vinden wij bij VALENTIJN geene melding gemaakt. Hij berigt ons alleen dat het geheele eiland werd aangemerkt als eene onderhoorigheid van den Koning van Goa of Makasser **), en in zooverre was het dus ook begrepen in het contract van Bongai, in 1667 door SPEELMAN met Makasser gesloten. Bij ditzelfde contract en de nadere daaruit gevloeide overeenkomsten, werd Bima geheel aan de suprematie van Makasser onttrokken en onder die der Compagnie gebragt. Sedert was Flores, en bepaaldelijk de kust van Mangerai, een twistappel tusschen de vorsten van Makasser en van Bima. In 1695 werd Mangerai door Makassaarsche zeeroovers aangevallen, die echter in 1701 weder verdreven werden. In 1727 huwde een prins van Bima met eene dochter des Konings van Makasser en ontving Mangerai tot bruidschat, doch de opvolger op den Makassaarschen troon weigerde in 1732 deze schenking te erkennen, omdat daarvan geen schriftelijk bewijs bestond. Eindelijk riep Bima tot handhaving zijner regten de hulp der Compagnie in, met wier bijstand de Makassaren in 1762 verdreven werden. Sedert bleef dit gewest, althans in naam, aan den Sultan van Bima onderworpen, en toen Makasser in 1822 op nieuw met zijne aanspraken voor den dag kwam, werden zij voor altijd afgewezen ††).

---

*) PIGAFETTA, *Premier Voyage autour du monde*, p. 209.

†) Zie hierover breeder mijn opstel „het eiland Timor", in *de Gids*, § X en XI.

§) WOUTER SCHOUTEN, *Reistogt naar en door O. I.*, 4de druk (Amst. 1780), D. I. bl. 79, 80.

**) VALENTIJN, III, 2, bl. 133. Eigenlijk laat hij in het midden of het onder Makasser of Boni behoorde; doch verg. ZOLLINGER, bl. 140.

††) ZOLLINGER, t. a. p., bl. 140. Op bl. 18 haalt ZOLLINGER de volgende zinsneden aan uit eene memorie van den resident van Bima Burggraaf van 1759: „Bima, wordende door „de Stract Sapy van d'Mangary, of 't land van Florus gescheiden, waerop d'Bimaneese in „voortijden eenig land hebbe bezeten, 't geen haer door de Makassaren van tijd tot tijd is [illegible]

Intusschen had de Compagnie aan de Zuidkust van Flores een posthouder gevestigd te Braai aan de baai van Endeh, welke kampong zich in 1691 als eene onderhoorigheid der Compagnie op denzelfden voet als Solor erkende *). Hoe lang deze post werd in stand gehouden, is mij niet gebleken, maar zeker is het, dat tegen het laatst der vorige eeuw de betrekkingen der Compagnie op Flores geheel te niet liepen. Ofschoon art. 6 van het contract van Bongai bepaalt, dat de Portugezen uit alle onderhoorigheden van het rijk van Makasser behooren verdreven te worden, schijnt de Compagnie Larantoeka en Sika, als al te onbeduidend, ongemoeid te hebben gelaten. Ook bestond de erkenning der suprematie van Portugal door die gewesten alleen in naam, ofschoon de radja's die ze bestuurden, van Portugesche, of misschien juister gemengde afkomst schijnen geweest te zijn.

VII.

Na het herstel van het Nederlandsch gezag in den Archipel brak in 1819 op de kust van Mangerai een opstand uit tegen de onderdrukking der beambten van Bima, die het volk plunderden en uitzogen, en nadat deze bedwongen was, werd die kust in 1823 door de zeeroovers verwoest. In 1824 werd, bij besluit van 17 Julij, het geheele eiland Sumbawa ingedeeld bij het Gouvernement van Makasser, en dat gedeelte van Flores, hetwelk aan den Sultan van Bima behoort, deelde, voor zoo ver de Indische regering er zich aan gelegen liet zijn, in hetzelfde lot †). In 1844 werd het hoofd van Potta voor zijn heulen met de zeeroovers door het Nederlandsch oorlogsvaartuig *Lancier* gevoelig gestraft §).

In welk jaar het établissement te Bari is aangelegd, is mij niet gebleken. Door den Sultan van Bima in zijne vestiging te dezer plaatse te ondersteunen, wenschte het Gouvernement den zeeroovers een toevlugtsoord te ontnemen en een punt te verwerven, vanwaar men de zeeroovers gemakkelijk kon opzoeken en vervolgen. En „daarvoor," zegt de heer ZOLLINGER, „zou „eene vestiging op Bari ook uitstekend geschikt zijn. Ten minste zou daar„door belet worden, dat de roovers zich langer hier terugtrokken, om van „hier de omliggende bewoonde eilanden te verontrusten. Dit is echter waar„schijnlijk de meening van den Sultan niet geweest; zijn doel is om zijn aan„zien te bevestigen en zijne magt op Mangerai uit te breiden. Om dit „echter alleen te doen, bezitten de Bimanezen noch magt noch énergie „genoeg. Daarom tracht hij zoo ijverig naar ondersteuning van het Gou„vernement, dewijl hij daardoor hoopt te bewerken wat hij alleen niet tot „stand kan brengen."

„herwinnen, somtijds wel veel van opgeeft, en zijl. ook al een keer of twee daarvan de „proef genomen hebben, dog altijd met de kous op 't hoofd weêr terug zijn gekeerd, zoo is „echter niet te geloven, dat zij daar zoo ligt meer een vaste voet zullen krijgen," enz. Deze woorden wederleggen duidelijk genoeg wat de heer ZOLLINGER bl. 140 zegt: „In 1759 veroverde Goa andermaal Mangarey."

*) MS. aanteekeningen van V. D. VELDE.

†) ZOLLINGER, t. a. p., bl. 140, 218, BRUMUND, t. a. p., bl. 127.

§) TEMMINCK, *Coup d'Oeil*, III, p. 195, BRUMUND, t. a. p., bl. 126.

Het is hier de plaats om over den aard en de uitgestrektheid van het gezag, dat de sultan van Bima op Mangerai uitoefent, in eenige bijzonderheden te treden. „Met betrekking tot Mangerai," — het is weder de heer ZOLLINGER dien ik laat spreken, — „rijst de vraag, of de sultan op het „geheele eiland dan wel alleen op de noordelijke en westelijke kuststreken „aanspraak maakt. Ik moet het eerste aannemen, eensdeels om de gezeg„den van den sultan en zijne rijksgrooten, anderdeels omdat de sultan „werkelijk aan de vorsten van Tallo bevelen heeft gegeven, dat menschen „uit de binnenlanden zich te Bari moesten vestigen. Anders wordt zeker „de verhouding, wanneer men vraagt, of deze souvereiniteit inderdaad „eene erkende is. De correspondentie hierover werd alleen met den „sultan van Bima gevoerd, — dus alleen maar van éénen kant — en „niet ook met den radja van Tallo, den anderen belanghebbende, die nog „niet onmiddellijk met Europeanen in verband heeft gestaan en in de bin„nenlanden van Kotta-Batoe huist. Alle berigten luiden echter, dat hij „van de souvereiniteit van Bima niets weten wil. . . . Zelfs het nieuwste „berigt getuigt: „de radja van Tallo staat, volgens de bewoners van Bari, „„niet onder de heerschappij van Bima." Ja, toen ik daar was, verhaalden „de menschen mij, dat de radja bij hen was geweest, en hun had bevolen „naar de binnenlanden terug te keeren, en aan de Bimanezen, om het land „te verlaten, daar hij geene vreemde volkplanting in zijn land wilde hebben, „en er zelfs over gedacht had om de vreemden met geweld te verdrijven."

Het staat dus vast, dat het gezag des sultans van Bima eigenlijk alleen door eenige kustplaatsen erkend wordt. Behalve Bari zijn slechts de kampongs Reo en Potta wezenlijk aan hem onderworpen; oostwaarts van Potta, heeft Riouw, volgens den heer BRUMUND *), onafhankelijke hoofden, die met de zeeroovers heulen, en „voor lang alle gehoorzaamheid aan hunnen „vroegeren vorst, den sultan van Bima, hebben opgezegd."

De heer FREYSS, die Bari in 1848, ruim een jaar later dan de heer ZOLLINGER, bezocht, stelt de bevolking der binnenlanden voor als slagtoffers der onderdrukking van de Bimanezen. Reeds lang, zegt hij, waren zij door Bima onder schatting gebragt; doch niet magtig genoeg om zijn gezag op den duur door kracht van wapenen te handhaven, had de sultan gepoogd onderscheidene punten langs de Noord-westkust te bezetten, en beoogde hij nu ook verdere uitbreiding van zijn gezag westwaarts, door ook te Pambawanga-Terang, Gorontalo en elders gezaghebbers te vestigen. Hij had daarbij, onder het voorwendsel dat zijne pogingen tot wering van den zeeroof moesten strekken, zelfs de bescherming van het Nederlandsch Gouvernement erlangd, en was voornemens uitbreiding dier bescherming te vragen. Maar van die bescherming wordt, volgens onzen schrijver, door den sultan en de rijksgrooten van Bima, die als stedehouders naar Bari komen, misbruik gemaakt: hun eenig doel is zich zelven te verrijken door den handel der Mangeraische volksstammen te monopoliseren, en

*) T. a. p., bl. 122.

hun al hunne voortbrengselen als schatting of tegen geringe prijzen af te persen. Om deze reden is de stedehouder van Bari ook zeer ongeneigd om aan vreemdelingen de gelegenheid te verschaffen, zich met de hulpbronnen des lands bekend te maken, gelijk de heer FREYSS zelf heeft moeten ondervinden. Vergezeld door een paar officieren van den schoener, die hem te Bari gebragt had, deed hij onder het geleide van eenen penggawa, die hem als gids was medegegeven, een tour te paard door de omstreken. De gids deed echter weldra alle mogelijke moeite om de reizigers, door voorstellingen van het onbruikbare der wegen, van dieper doordringen in het gebergte af te schrikken, en toen zij hiernaar niet wilden luisteren en in weêrwil der onmiskenbare moeijelijkheden van het hun aangewezen pad wilden voortgaan, kwam hij er eindelijk voor uit dat de radja hem verboden had, hun veel van het land te laten zien, en weigerde hij een stap verder te gaan. De reizigers moesten zich nu den terugtogt laten welgevallen, te meer daar zij slechts éénen dag aan de kust van Mangerai konden vertoeven. De heer FREYSS voegt er bij, dat geen der menschen uit het gebergte aan het strand durfde komen, dewijl zij alsdan door den radja dadelijk van alles beroofd werden; dat daarover reeds klagten bij den sultan van Bima van wege het Nederlandsche Gouvernement waren ingekomen, en dat deze ook voor den schijn den radja van Bari zou terug roepen, doch dat hetzelfde reeds meermalen gebeurd was met het doel om het Gouvernement te paaijen; dat de teruggeroepenen aan het hof in eere bleven en dat hunne opvolgers onveranderlijk naar dezelfde beginselen handelden.

Bij den onwil der bevolking van Mangerai om zich aan het gezag des sultans van Bima en de afpersingen zijner stedehouders te onderwerpen, is het niet te verwonderen dat het établissement te Bari in kwijnenden toestand verkeert. Wel is waar heeft het Gouvernement den sultan van Bima herhaaldelijk aangespoord, er huisgezinnen heen te zenden en er eene kolonie in den waren zin des woords te stichten; doch, zegt de heer ZOLLINGER, „iedereen die met den toestand van Bima bekend is, weet vooruit, dat de sultan noch de magt noch het regt heeft, om huisgezinnen te „dwingen, het land te verlaten. Juist daarin, dat op Bima een formele „vestiging, eene kolonie komt, ligt de grondslag tot het gelukken der „onderneming. Het Gouvernement kan en zal hier geen post onderhouden, „al was hij zelfs maar vier man sterk. Bimanesche soldaten zullen er „slechts zoo lang blijven, als zij voedsel hebben, en dan weder vertrekken." Deze laatste woorden brengen mij tot de aanwijzing eener andere oorzaak der kwijning van dit établissement: ik bedoel de onvruchtbaarheid van den onmiddellijken omtrek, ten gevolge waarvan er niet zelden gebrek heerscht. „De helft der menschen," zegt de heer ZOLLINGER, „bevinden, „zich altijd tusschen Reo en Bari op weg om levensmiddelen te zoeken. „De weg daarheen is twee dagreizen lang." Toen de heer ZOLLINGER in 1847 te Bari vertoefde waren er reeds 60 personen gevlugt, en hij voorzag dat welhaast de geheele bevolking zich in de binnenlanden zou hebben [illegible]. In dat jaar was er niets, [illegible] een weinig [illegible]

geplant, waartoe trouwens ook de vrees der bevolking voor de zeeroovers, die door onze te Bari gestationneerde kruispraauw slechts gedeeltelijk was weggenomen, en voor haren eigen radja, veel had bijgedragen. In den loop van 1847 werd bij den sultan van Bima meermalen aangedrongen, om in de behoefte aan voedsel voor de bevolking te voorzien, dewijl er niets had kunnen geplant worden.

Ik eindig deze berigten over Bari met de volgende aan den heer ZOLLINGER ontleende beschrijving van het fort. Het ligt op eenen smallen heuvel aan het strand, maar is in zulk een toestand dat het volstrekt geen wederstand kan bieden. „Eigenlijk is het vreemd, om van een *fort* te „spreken. Of kan men eene vestiging zoo noemen, die uit eene houten „borstwering bestaat, die na één regen-moeson moet verrot zijn — van „welke het binnenste gedeelte eene diepe gracht is, waaruit de aarde tot „aanvulling der borstwering is gehaald — waar binnen in noch huizen „noch hutten gevonden worden (deze staan, twee in getal, vóór het fort) — „en op welke, op elk der twee hoeken, een stuk is geplaatst, die beide „slechts in ééne rigting en onder een bepaalden hoek kunnen schieten? Ik „vond er echter de Hollandsche vlag nog waaijen, doch bewaakt door „slechts één man, dien ik uit den slaap wekte om hem een dronk water „te vragen.”

Ziedaar hoe het Nederlandsch gezag op het westelijk gedeelte van Flores wordt vertegenwoordigd!

VIII.

Op ongeveer dezelfde wijze als de kust van Mangerai tot het Gouvernement van Makasser gerekend wordt, staat het oostelijk gedeelte van Flores onder den resident van Timor. Ik zal thans kortelijk de gebeurtenissen vermelden die de oorzaak geweest zijn, dat het Ned. Gouvernement in de laatste jaren ook op dit gedeelte des eilands weder eenigen invloed verkregen heeft.

Reeds meermalen had men klagten vernomen over daden van zeerooverij door de inwoners van Larantoeka en Endeh gepleegd, toen het afloopen van onzen post te Atapoepoe op Timor, in November 1836, de aandacht der hooge regering op de schuilplaatsen der roovers op Flores vestigde. In 1838 kreeg kapitein PALING, kommandant van Z. M. korvet *Boreas*, last, om met zijn vaartuig naar Koepang te stevenen en, in overleg met den resident van Timor, VAN DEN DUNGEN GRONOVIUS, naar de gepleegde rooverijen onderzoek te doen. Hij was tevens gemagtigd alle negeriën, die den roovers tot schuil- of uitrustings-plaatsen dienden, te verbranden, en alle roovers-vaartuigen, die hij ontmoeten mogt, te vernielen. Daar de briefwisseling met den Portugeschen Gouverneur van Dilly over de schuld van Larantoeka tot geene bevredigende uitkomst leidde, verliet de *Boreas* den 25sten April des genoemden jaars de reede van Koepang, om den togt naar Larantoeka en de baai van Endeh te ondernemen, vergezeld door de koloniale oorlogsbrik *Siwa*, luit. ter zee 1e kl. VAN LANGENBERG KOOL,

twee kruisprauwen en eenige praauwen met 90 Savonezen bemand. De resident van Timor bevond zich mede aan boord van de *Boreas*.

Na een kort oponthoud voor kampong Lawajong op het eiland Solor, waar de *Boreas* ten anker bleef, ging de heer PALING met den resident aan boord van de *Siwa* en stak, vergezeld van de gewapende barkas en sloepen van de *Boreas*, en de praauwen, waarbij zich nu ook nog hulpvaartuigen van Solor gevoegd hadden, naar Larantoeka over. Hier vond hij eene inlandsche benting of fortje opgeworpen en eene Portugesche vlag van het strand waaijende, doch de radja was met eenige praauwen afwezig om de Oost van Ombaai.

De twee kruispraauwen werden bezuiden de *Siwa* achter elkander geposteerd en twee barkassen met landingstroepen lieten zich ook bezuiden de brik zakken. Hierop werden van de *Siwa* en de kruispraauwen eenige schoten gedaan op de benting, op welke zich eenige inlanders en drie vuurmonden vertoonden. Inmiddels landden de manschappen van de *Boreas*, terwijl een gewapende sloep van de *Siwa* tot bedekking aan den wal ging liggen. De landingstroepen trokken benoorden de kampong den wal op, staken de zich daar bevindende huizen in brand, en drongen door eene poort aan de Noordzijde de met een muur omringde kampong binnen. Hier zetten zij het vernielingswerk voort en na vervolgens ook aan de Zuidzijde der kampong de huizen verbrand te hebben, demonteerden zij de stukken op de benting, en begaven zich weder aan boord, een metalen draaibas als zegeteeken medevoerende.

Na deze tuchtiging van Larantoeka zette men den togt voort naar de baai van Endeh. De *Boreas* voegde zich nu weder bij de expeditie en de beide schepen kwamen den 11den Mei in de baai voor Amboegaga, op 339 ellen van 't strand, in 22 vademen ten anker. De resident ging met eenige officieren aan wal, waar hij een priester (Toewan Imam) ontmoette, wien hij te kennen gaf, dat hij den radja wenschte te spreken. Het antwoord was dat hieraan, wegens den ouderdom en de ziekelijkheid van den vorst, niet te denken viel. Men vond de kampong schier geheel verlaten, althans waren er noch vrouwen noch kinderen te zien. Daarentegen zag men er eenige mannen uit het naburig gebergte, deels met boog en pijlen, deels met geweren, kruid en lood gewapend. De inwoners der kampong trachtten echter dezen meer als vijanden dan als bondgenooten te doen voorkomen.

Toen de poging mislukt was om met den radja in persoon te onderhandelen keerde de heer GRONOVIUS naar boord terug, waar hij den Iman bij zich liet komen. Hij deelde hem de voorwaarden mede, waarop eene overeenkomst zou kunnen gesloten worden, met last om die aan den radja voor te stellen. Deze waren, dat zij zouden afstand doen van allen handel in slaven, zich van alle heulen met de zeeroovers zouden onthouden, alleen met passen van het Nederlandsch Gouvernement zouden varen, en wanneer het Gouvernement dit mogt goedvinden, eenen posthouder op hunne kosten zouden toelaten. De Imam beweerde dat de kampong zich in een verwarden en regeringloozen toestand bevond; hij beloofde echter

vorst en volk met de voorwaarden te zullen bekend maken, en in ieder geval des avonds van den volgenden dag aan boord te zullen terugkeeren. Hem werd aangezegd dat, zoo hij daaromtrent in gebreke mogt blijven, de kampong zou vernield worden.

De Imam liet zich vruchteloos wachten en bij onderzoek bleek dat hij zich uit de voeten had gemaakt; daarenboven bespeurde men nieuw opgerigte versperringen aan de zijde van het Boeginesche kamp. Men besloot dus tot de tuchtiging over te gaan.

Den 14[den] Mei des morgens ten acht ure begon de *Boreas* met schroot en kogels op de kampong Amboegaga te vuren, en weldra werd dit voorbeeld ook door de *Siwa* gevolgd. Van het strand werd dit vuur met eenige schoten met geweren en lilla's beantwoord door inlanders, die zich tusschen de op strand gehaalde praauwen verscholen en verschanst hadden. Hierop liet zich de 1[e] officier van de *Boreas*, met een 80tal met geweer gewapende manschappen, aan land zetten. Ofschoon twee matrozen op de daartoe oproeijende vaartuigen gekwetst werden, werd de landing spoedig volbragt en een twee-gelederen vuur op de kampong geopend. Tevens verbrandde men de op den wal staande praauwen en alle woningen die men bereiken kon. Zoowel de landing als de verdere manoeuvres werden gedekt en ondersteund door de barkassen en kruisbooten, die, met schroot vurende, de beweging der langs het strand oprukkende troepen volgden. De vijand was welhaast achter den steenen muur der kampong teruggetrokken; zijn vuur was zwak, uitgenomen aan den kant van het Boeginesche kamp aan de Zuidzijde, waar twee van onze matrozen sneuvelden.

Ten half een ure was de kampong op vele punten brandende, 30 op strand gehaalde praauwen stonden in vlam en 18 andere, die op de reede lagen, waren mede vernield. De troepen werden herzameld om zich onder bedekking van een twee-gelederen vuur weder in te schepen. Het doel was volkomen bereikt; doch toen de onzen den 16[den] Mei de baai van Endeh weder verlieten, werden hun uit de kampong eenige schoten achterna gezonden, die echter alle uitwerking misten. Den 22sten Julij werd aan de équipage uit naam van den Gouv.-Generaal en den kommandant van 't eskader bijzondere tevredenheid wegens het verrigte betuigd *).

Als een gevolg dezer tuchtiging verschenen in Mei 1839 een zevental rijksgrooten van Endeh te Koepang, om aan den resident GRONOVIUS hunne onderwerping aan te bieden. Diensvolgens werd met hen een kontrakt aangegaan, hetwelk de volgende voorwaarden bevatte. De hoofden van Endeh erkenden het Nederlandsch oppergezag, het bestuur over het land als een leen van het Ned. Gouvernement aanvaardende; beloofden geene overeenkomsten met andere natiën te sluiten; verpligtten zich tot het leveren van werkvolk, zoo het Gouvernement eene sterkte mogt willen bouwen; kenden aan het Gouvern. het regt toe om belastingen te heffen, en namen op zich om de zeerooverij te keer te gaan. De Nederlandsche muntspeciën zouden in hun

*) MS. aanteekeningen van den heer BAARS.

gebied gangbaar zijn. De slavenhandel met Sumba zou ten strengste verboden zijn, op straffe van uitlevering aan den resident van Timor. Verder beloofden de hoofden allen verlangden bijstand aan het Gouvernement en zijne vasallen, en alle aanmoediging aan den handel en de nijverheid, vooral aan de teelt van produkten voor de Europesche markt, als koffij, peper, katoen, indigo en kaneel, te verleenen; alle binnenlandsche oorlogen tegen te gaan, en aan het Gouvernement zoovele inlandsche rekruten te leveren, als het mogt vragen. De vestiging van Europeanen op Endeh zonder bijzondere vergunning van het Gouvernement werd verboden, en het regt van *tawan karang* (strandroof) voor altijd afgeschaft. Nadat deze overeenkomst ook door de nog te Amboegaga achtergebleven hoofden was geteekend, werd zij door den Gouverneur-Generaal, bij besluit van 5 Sept., goedgekeurd en bekrachtigd *).

Ten aanzien van Larantoeka was de uitkomst minder bevredigend. De verbranding dezer kampong gaf aanleiding tot reklames en protesten van de zijde der Portugesche autoriteiten te Dilly. Men oordeelde het echter van onze zijde geenszins klaar, dat Portugal nog eenig regt van bezit op dit gewest kon doen gelden. Toen evenwel in 1844 de nieuw aangekomen Gouverneur van Timor en de Solores, JULIANO JOSE DA SILVA VIEIRA, bij missive van 26 Julij, waarin hij van zijne aanvaarding des bestuurs kennis gaf, te gelijk berigtte dat hij Larantoeka en Sika had bezet, werd van onze zijde daarop geantwoord, dat men zich in Indië van alle oordeel daarover onthield, maar de zaak aan de regeling der Gouvernementen in Europa overliet †).

Inmiddels hadden de onderhandelingen over onze grensscheiding op Timor met Portugal plaats, die tot het onlangs door de vertegenwoordiging van beide landen behandelde traktaat hebben geleid. Volgens dat traktaat deed het Portugesche Gouvernement van al zijne aanspraken op Larantoeka en Sika afstand en kwam Flores geheel onder het Nederlandsch gezag. Zoodra men in Indië hieromtrent was overeengekomen, werd het fortje te Larantoeka met het daarbij behoorend, weinig beteekenend materiëel aan het Nederlandsch gezag overgegeven, tegen eene som van ƒ80,000, die, in geval de overeenkomst door de Gouvernementen in Europa niet mogt worden goedgekeurd, tegen teruggave van het fort weder zou moeten worden uitgekeerd. Mijne lezers weten dat het traktaat, door de Portugesche Cortes goedgekeurd, door de Nederlandsche Staten-Generaal verworpen is. Of nu werkelijk de teruggave zal plaats hebben, dan wel nieuwe onderhandelingen zullen beproefd worden, is mij voor het oogenblik niet mogelijk te bepalen.

IX.

Ik besluit dit artikel met eene vlugtige vermelding van de expeditiën

*) MS. aanteekeningen van heer V. D. VELDE.
†) MS. aant. van den heer V. D. VELDE.

tegen de établissementen der zeeroovers op de Noordkust van Flores, in 1851 door de stoombooten *Ardjoeno* en *Etna*, *Hekla* en *Samarang*, met het gunstigst gevolg volbragt.

In de maand Julij 1851 kwamen de stoomschepen *Ardjoeno* en *Etna*, onder het bevel van kapt.-luit. VOET en den luit. der 2e kl. FABIUS, op een kruistogt tegen de zeeroovers voor Bima ten anker. Zij vernamen hier dat niet lang geleden 3 of 4 inwoners van Bawean, die door de roovers tot slaven waren gemaakt, van Riouw, op de kust van Flores, naar Potta waren gevlugt, en het berigt hadden medegebragt, dat zich te Riouw een aanzienlijk getal rooverspraauwen bevond en dat de badjaks er nog onderscheidene inwoners van Bawean gevangen hielden en bezig waren er eenige nieuwe praauwen te bouwen. De overste VOET, deze wenken volgende, besloot dadelijk naar de bogt van Riouw te stoomen, die hij den 29sten met veel behoedzaamheid, wegens de menigvuldige reven, binnenvoer. Op een der eilandjes in de baai, op een geweerschot afstands van de kust verwijderd, vond hij eene roovers-kampong van 25 woningen, die eerst kort te voren schenen verlaten te zijn.

Den volgenden dag zond de heer VOET een barkas en vier gewapende sloepen, te zamen met 100 koppen bemand, onder bevel van den luit. GEERLING, aan wal, met last om de Oostzijde der baai te onderzoeken. Weldra ontdekte men tusschen het geboomte op het strand eene opgehaalde praauw-padoewakan, eene lange rooverspraauw, en nog een derde, bijna afgetimmerd vaartuig, waarvan het niet zeker was of het voor zeeroof of handel was bestemd. Iets meer landwaarts in vond men een kampong van 50 huizen, die in allerijl verlaten waren, en verder oostwaarts nog eene rooverspraauw. In de meening, dat de bewoners der kampong welligt enkel door dwang onder den invloed der roovers stonden, bepaalde zich de luit. GEERLING tot het verbranden der beide rooverspraauwen, terwijl hij de kampong en de beide overige vaartuigen spaarde. Doch tegen den avond van dien dag kwam eene padoewakan bij de stoomschepen ten anker, waarop zich de heer OOSTHOEK bevond, een koopman van Makasser, die op de kusten van Flores handel dreef. Hij had het gewaagd Riouw, dat anders de schrik der handelspraauwen was, voorbij te varen, dewijl hij den vorigen dag de stoomschepen te Potta had zien passeren. De heer OOSTHOEK gaf aan den kommandant eenige inlichtingen, hierop nederkomende, dat de onafhankelijke hoofden, in het Zuid-oosten der bogt van Riouw, met de roovers heulden, en dat, hoewel eene rooversmagt van 15 praauwen was uitgezeild, vermoedelijk in de rigting van Geliting, de aanvoerder echter te Riouw achtergebleven en onlangs met de dochter van een der hoofden gehuwd was. Hij voegde er bij, dat de oostelijkste kampong bepaaldelijk eene rooverskampong was, en dat de roovers reeds sedert 7 jaren te Riouw genesteld waren, en dat zich te Potta nog verscheidene van Java en Bawean afkomstige personen bevonden, die uit hunne handen waren ontvlugt.

De overste VOET besloot nu de landing te doen herhalen, en ook de kampong en de gespaarde vaartuigen te vernielen. Terwijl dit geschiedde,

hoorde men diep in het bosch veel geschreeuw en ontdekte eenige manschappen met geweren; zij durfden echter geen aanval wagen en weinige schoten waren toereikend om hen te verdrijven. Aan eene vervolging in het ondoordringbare bosch en moeijelijke gebergte viel niet te denken. Vervolgens onderzocht men het zuidelijk deel der baai, waar niets ontdekt werd; het westelijk deel bleek wegens de reven ongenaakbaar. Nadat nu ook nog de verlaten roovers-kampong op het eilandje vernield was, verlieten de stoomschepen den 1sten Augustus de baai. Op last van den kommandant stoomde de *Etna* naar Potta, nam er nog 13 aan de slavernij te Riouw ontkomen inlanders en twee loodsen voor Geliting aan boord, en vernam er dat de cholera onder de roovers te Riouw eene groote sterfte had veroorzaakt, waardoor hunne magt reeds, vóór onze komst, zeer was verminderd. De beide stoomschepen voeren thans naar Geliting, doch het gelukte hun niet eenig spoor van de roovers te ontdekken. Het onderzoek zou nu nog verder langs de kust zijn voortgezet, zoo niet de *Etna* wegens bekomen lekken en gebrek aan steenkolen en de *Ardjoeno* naar luid harer instructie tot den terugtogt waren genoodzaakt geweest *).

Intusschen had de stoomboot *Hekla* een kruistogt gedaan in de wateren der Molukken. Te Makasser teruggekeerd, verneemt haar kommandant, de luitenant HINLOPEN, het gebeurde op de kust van Flores en besluit dadelijk de gestaakte vervolging voort te zetten. Met de kruispraauw n°. 3, en den gewezen roover SEBANO, thans vreedzaam handelaar, als loods met zich nemende, stevent hij eerst naar Bima om daar meerdere loodsen te vragen. Na er nog twee te hebben ingenomen, stoomt de *Hekla* naar Reo op Flores om berigten in te winnen. De luitenant KONING gaat daartoe met een brief van den Sultan van Bima aan land, doch kan van het kampongshoofd geene bepaalde aanwijzingen erlangen. Nu wordt de togt naar Riouw voortgezet, waar zich de luitenants KONING en DE KANTER aanstonds met de gewapende barkas en sloep aan wal begeven. Men vond er van de roovers naauwelijks eenig ander spoor meer, dan de versche graven dergenen die aan de cholera bezweken waren, op een van welke nog een pajong stond, een teeken van den hoogen rang des overledenen. Men vond er ook nog ééne verlaten praauw, die even als wat men nog van de kampongs overig vond, aan de vlammen werd prijs gegeven. Men zag de gewapende bevolking, zonder poging tot weêrstand, tegen het gebergte wegvlugten. Nog dien zelfden middag keerde de *Hekla* terug tot Potta, waar de luitenant DE KANTER met een piket aan wal ging en zich onder een grooten toevloed van menschen naar de versterkte kampong begaf, drie van Riouw gevlugte slaven met zich voerende. Men had zich nu vergewist, dat de roovers, die zoo lang te Riouw de schrik der kust waren geweest, zich verder oostwaarts — waarheen wist men niet — hadden begeven. In de onzekerheid omtrent hun verblijf en de gevaren die men welligt zou te

*) *Javasche Courant* van 23 Aug. 1851.

gemoet gaan, keerde de *Hekla* naar Soerabaja terug. Dit geschiedde in Augustus.

Maar nog voor het einde des jaars werd de kruistogt langs de kust van Flores met grooter magt hervat. Terwijl zich de *Hekla* weder te Makasser bevond, kwam aldaar de koopman MOMMA met zijne kotter van Potta, het berigt medebrengende dat de roovers, die door de vroegere expeditiën van Riouw verdreven waren, thans meer oostelijk naar de baaijen van Riong en Gomon, Z. Z. W. van Roesa Radja, geweken waren, en dat zij er eene geheele vloot van praauwen gebouwd hadden, waarvan nog 13 op stapel moesten staan. Den 28sten October verliet de *Hekla* wederom de reede van Makasser, met een detachement van 35 soldaten aan boord, vergezeld van de *Samarang* met 12 soldaten en twee kruisbooten op sleeptouw. Beide stoombooten hadden tusschen den 17den en 20sten te voren aan de roovers op Kalatoea een geduchten slag toegebragt. Men stevende nu eerst weder naar Kalatoea, waar men, het eiland omstoomende, langs het strand geen spoor van de roovers ontdekte, en vandaar naar Roesa Radja, om verder de nog onbekende baaijen tegenover dat eiland te onderzoeken. Onderweg werden drie praauwen genomen, die zonder pas voeren en met levensmiddelen ten behoeve der zeeroovers op Kalatoea geladen waren. Men nam de achttien opvarenden aan boord en stak de praauwen in brand.

Met het aanbreken van den dag bereikte men Roesa Radja, welks bewoners als vrienden en handlangers der roovers bekend stonden. Digt onder den wal stoomende bespeurde men te half zes drie praauwen, die met volle zeilen op het eiland aanhielden. De stoombooten waren haar spoedig nabij, waarop zij de zeilen lieten vallen en met kracht van riemen den wal trachtten te bereiken. Men riep haar toe bij te houden, doch zonder vrucht. Nu werd haar eene lading schroot met een 12ponder achterna gezonden, die twee der bemanning doodde, terwijl de overigen in het water sprongen. Men laadde andermaal, doch nu raakte de *Hekla* een oogenblik op eene klip, en schoon zij, achteruitstoomende, weldra weder los was, hadden de roovers of hunne vrienden den tijd gehad om zich aan wal te redden en waren zij in de digte bosschen tegen de hoogte verdwenen. De luitenants KONING en DE KANTER voeren met gewapende sloepen naar de verlaten praauwen, die zij wederom met levensmiddelen, ongetwijfeld voor de roovers van Kalatoea, geladen vonden. Terwijl men de praauwen in brand stak, werd uit eene aan strand gelegen kampong gevuurd. Nu hielden de sloepen op den wal aan; de bewoners der kampong, dit ziende, namen de vlugt, en spoedig waren ook hunne woningen een prooi der vlammen, even als al de praauwen die op of bij het strand lagen. Hooger tegen de piek des eilands lag in de schaduw der palmen eene met klipsteen ommuurde kampong. Hier hielden de vlugtelingen stand en gaven vuur, doch slechts voor een oogenblik. Weldra verdreven, verspreidden zij zich naar alle zijden in de doolhoven van het met zware bosschen bedekte eilandje, zoodat zij alle vervolging verijdelden. Te negen ure waren onze troepen aan boord teruggekeerd.

De *Hekla en Samarang* wendden nu den steven naar de nog geheel onbekende baaijen Karkaëli en Goman, op de aanwijzing van den Makassaarschen handelaar MOMMA, dien zij als loods hadden medegenomen. Terwijl men Roesa Radja langs stoomde, zag men nog eene menigte gewapend volk op het strand. Eenige praauwen, die men om de haast niet had kunnen verbranden, en slechts op sleeptouw had medegevoerd, om ze later te vernietigen, werden, nadat er gaten in waren gehakt, in zinkenden staat achtergelaten. Naauwelijks hadden de onzen zich eenigzins verwijderd, toen men de inlanders in kleine praauwtjes daarheen zag varen, om ze zoo mogelijk nog te behouden. Terwijl de stoombooten den hoek van Lollo-Katta omvoeren om eerst de Karkaëli-baai te onderzoeken, ontdekten zij onverwachts twee praauwen, die haar aanstonds door kracht van zeilen en riemen trachtten te ontsnappen, terwijl de menigvuldige reven niet toelieten ze aanstonds te vervolgen. Men liet daarop in de genoemde baai het anker vallen naast twee groote handelspraauwen, welker gezagvoerders dadelijk aan boord kwamen en passen vertoonden van den Koning van Boni, die echter reeds meer dan drie jaren oud waren. Hoe verdacht zij ook mogten voorkomen in vaarwaters, waar zich nimmer een eerlijke handelaar durfde vertoonen, en dat te meer daar zij vier vaten buskruid inhadden en ieder 18 man voerden, men was genoodzaakt ze ongemoeid te laten gaan.

In de Karkaëli-baai niets verder ontdekkende, stoomden de beide oorlogsbooten den volgenden morgen die van Gomon binnen, waar zij tusschen een kaal, rotsig, steil omhoog rijzend eilandje en een vervaarlijken rotssteen met verweerden kruin, die op een rif tegen den wal lag, doorloodende, op 19 vadem ankerden. Dit was de baai waar volgens MOMMA de roovers thans hunnen hoofdzetel hadden en hunne praauwen bouwden. De baai binnenkomende, bespeurde men nog even de beide vaartuigen, die men den vorigen dag bij het omstoomen van den hoek aan Lollo-Katta had gezien, terwijl zij in eene sleuf tusschen het zwaar geboomte verdwenen. Ofschoon het reeds avond was, staken toch nog aanstonds de gewapende barkas en sloepen, met 130 man onder den luitenant COLLARD, naar den wal, om deze plaats te onderzoeken. Tusschen de zware boomen van het hier laag en modderig strand, ontdekten ze een opengehakten doorgang, die als eene helling afliep en nog ver in het water met bamboestaken was afgebakend. Niet wetende, welk eene ontvangst hem bij eene landing zou bereid zijn, liet de luitenant COLLARD aan beide zijden der opening een hevig kanonvuur op de bosschen openen en er van tijd tot tijd eenige mortieren in werpen. Groote scharen van gewapenden zag men welhaast bosch- en bergwaarts vlugten. Nu werden, zoo spoedig mogelijk, barkas en sloepen door den modder naar het strand gesleept, en op een gegeven teeken waren allen in één oogenblik behouden ontscheept. Door de opening in het bosch opmarcherende, bereikte men weldra eene schoone opene vallei. Het bleek dat MOMMA goed onderrigt was geweest; want overal in den omtrek zag men geveld geboomte en sporen van den aanbouw van vaartuigen verspreid. Van de praauwen zelve echter was

niets meer te vinden. Men was opgeklommen langs de helling vanwaar zij naar zee waren afgeloopen en vond slechts hare ledige plaats. Men twijfelde er echter niet aan, of zij hadden dezelfde rooversvloot uitgemaakt, die men kort te voren bij Kalatoea vernield had. De beide gevlugte vaartuigen, ieder 25 voet lang, welke, even als die welke men reeds op den weg van Kalatoea naar Flores had verbrand, de rooversvloot van hier met levensmiddelen hadden moeten volgen, waren thans der onzen eenige prooi. Men vond ze in het bosch gesleept, waar zij weldra met al wat zij bevatten door de vlammen verteerd werden. Den vijand, die op zijne vlugt landwaarts in nu en dan een verloren schot loste, te vervolgen, maakte de invallende nacht ondoenlijk.

De stoombooten bragten den nacht in de Gomon-baai door. Den volgenden dag, den hoek van Lollo-Katta om de Oost omstoomende, kwamen zij in de Mauwaroe-baai op 13 graden moerasgrond ten anker. Ik zal hier niet op nieuw de ontmoeting met de inlanders verhalen, die ik boven reeds als eene bijdrage tot de kennis der inboorlingen van Flores heb medegedeeld. Van de zeeroovers kon men hier niets vernemen. Men wilde echter nog meerdere bogten oostwaarts vanhier onderzoeken. Maar het vaarwater werd meer en meer onzuiver en vol reven. De kleinere *Samarang*, die door hare schroef korter kon wenden, ging met den loods voorop en de *Hekla* volgde op twee kabellengten. Zoo stoomde men bogt in bogt uit, doch vond nergens rooverspraauwen meer, tot men voor Geliting nabij eenige handelspraauwen in 28 vademen het anker liet vallen. Den volgenden morgen kwam het kampongshoofd met zijn gevolg aan boord. Zij verhaalden dat de roovers eene maand geleden van West naar Oost de kust van Flores waren langs geloopen, en, twee mijlen bewesten Geliting aan land gegaan, met de inlanders slaags waren geweest en hunne kampong verbrand hadden, zonder echter iemand als slaaf te kunnen medenemen. Zelfs was hun bij die gelegenheid een hunner slaven ontvlugt. De bewoners van Geliting, ofschoon sterk genoeg om zelven geen aanval der roovers te duchten te hebben, beklaagden zich zeer over de gedurige rooverijen en de onveiligheid der wateren in hunnen omtrek, waardoor de handel over zee slechts langs een grooten omweg en dan nog met velerlei gevaar kon gedreven worden. Ofschoon de inlandsche handelaar met zijne gebrekkige vaartuigen niet gaarne het land uit het oog verliest, durfde niemand langs de kust zeilen, om niet door de van alle kanten toeschietende praauwtjes der roovers overvallen te worden. Eene stoomboot had zich nog nimmer hier vertoond.

Men was nu overtuigd dat op de kust van Flores geene roovers meer te vinden waren, en dat zij, die zoolang de schrik van dit eiland waren geweest, dezelfden waren die eene zoo duchtige les onder Kalatoea ontvangen hadden. Daar niemand eenig narigt omtrent de overgeblevenen wist te geven en de steenkolen-voorraad zeer begon te verminderen, keerden de stoombooten nog in de eerste dagen van November naar Makasser terug *).

*) Brumund, *Indiana*, I bl. 120—140.

Deze schetsen zullen voldoende zijn om eenig denkbeeld te geven van het wee dat ook over Flores door de gruwelen der zeerooverij wordt gebragt. Sedert 1851 heeft men minder daarvan vernomen, maar het kwaad zal niet geheel kunnen geweerd worden totdat ook op Flores de banier der beschaving zal zijn geplant en eene in getal en nijverheid toenemende bevolking, onder de leiding van het Europeesch gezag, elken schuilhoek voor de Badjaks zal hebben versperd. Wanneer zal die schoone dag voor dit heerlijk maar verwaarloosd eiland aanbreken?

P. J. VETH.

Timor.

I.

Niet dikwijls vindt men in de Buitenlandsche dagbladliteratuur gewag gemaakt van Nederland, wanneer daarin staatkundige aangelegenheden behandeld worden. Maar zoodra van handel, rijkdom en weelde sprake is, dan weidt die pers uit over de onuitputtelijke rijkdommen en den welstand van Nederland, die voor den vreemden bezoeker van dit land duidelijk zouden blijken uit het zindelijke en deftige voorkomen van steden en dorpen, den uitmuntenden staat van wegen, kanalen, bruggen en andere communicatie-middelen, den rijkdom van den bodem enz.

In vele opzigten is dit waar, hoezeer men in de Nederlandsche pers zeldzaam uitboezemingen daarover vindt. De oorzaak daarvoor is gemakkelijk aan te wijzen. Daar is veel rijkdom in Nederland; maar daar zijn ook zoo groote opofferingen noodig, om het land in den beschreven staat te houden, voortkomende uit de eigenaardige ligging, dat hierdoor een groot gedeelte der opbrengsten weder verslonden wordt; maar boven deze natuurlijke lasten heeft ook eene, bij vergelijking met het cijfer der bevolking buiten elke evenredigheid staande, staatsschuld zoo groote lasten op die bevolking gelegd, dat men in den ouden noch nieuwen tijd een volk zal kunnen aanwijzen, dat gelijk groote lasten draagt.

De intrest der staatsschuld absorbeert niet alleen het beste gedeelte der opbrengsten, maar belet ook de toeneming der weelde door de hinderpalen, die het opbrengen daarvan aan de ontwikkeling van alle bronnen van nijverheid en handel in den weg stelt.

Gebukt gaande onder die hinderpalen heeft Nederland, om ze te kunnen *dragen*, al de hulpmiddelen noodig, die zijne rijke koloniën kunnen afwerpen; en om die hinderpalen een voor een uit den weg te kunnen ruimen, moet Nederland trachten, aan de hulpbronnen der koloniën al die ontwikkeling en uitbreiding te geven, waarvoor zij vatbaar zijn.

Voor de staatsmannen, die de koloniën besturen, en dus haar lot in handen hebben, bestaat alzoo ook de dure verpligting, om te zorgen, dat in dezen geest gehandeld worde, en bovenal ook, om de noodige maatregelen te nemen, ten einde de nog slapende krachten in het leven te roepen en voor toekomstige werking vatbaar te maken.

Als een der voornaamste middelen, om die bedoelingen in de hand te werken, is door menigeen *kolonisatie* van Europesche arbeiders in onze koloniën aangeprezen. Dat denkbeeld heeft echter weinig bijval gevonden bij degenen, die de koloniën kennen en hare ware belangen voorstaan; zij hebben te

regt gewezen op de ruime bevolking der koloniën, die, bezitter van den grond, door hare reeds belangrijke beschaving voor verdere ontwikkeling vatbaar is, en door zulk eene immigratie van Europeanen in hare regten verkort, en door achteraanzetting in staatkundige regten belet zouden worden, om zedelijk vooruit te gaan; dat daarvan achteruitgang in stoffelijk welzijn, kwijning en eindelijk verdwijnen der oorspronkelijke bevolking het gevolg zijn konde, is duidelijk aangewezen en even duidelijk als eindelijke uitkomst algeheele ontvolking door de natuurlijke hinderpalen, die het tropisch klimaat daarstelt tegen de akklimatisatie van den Europeaan, en door de mogelijkheid voor hem, om daar dezelfde werkzaamheden te verrigten, die de inboorling verrigt als landbouwer en arbeider.

Maar vele antagonisten eener eigenlijke kolonisatie zijn juist de sterkste voorstanders van maatregelen, die strekken kunnen, om Europesche ondernemers en Europeesch kapitaal aan te wenden, om de rijke bronnen van den Indischen bodem te openen, en door partikuliere nijverheid aan den landbouw de meeste uitbreiding te geven, mijnen te ontginnen, den handel en het onderling verkeer te doen bevorderen, en als een natuurlijk gevolg daarvan de zedelijke ontwikkeling der inboorlingen in de hand te werken.

De geschiedenis der laatste 25 jaren leert ons, dat de Nederlandsche staatsmannen door nood gedwongen waren, in de koloniën directe bijdragen voor de Nederlandsche schatkist te zoeken; de geschiedenis leert, hoe zij daarin geslaagd zijn, vooral door de invoering van het kultuurstelsel op Java; de geschiedenis leert ook, dat dit stelsel niet al zijne zegenrijke vruchten gedragen heeft, om reden de regering te bekrompen denkbeelden had omtrent het nut der vrije mededinging, en daarom toeliet, dat de exploitatie der koloniën als een monopolie werd toegestaan aan enkele, begunstigde korporatiën en personen.

Hoe nadeelig deze handelwijze, in verband met de koloniale wetgeving, gewerkt heeft op het aanbrengen van kapitaal tot ontwikkeling der bijzondere nijverheid in de koloniën, is niet alleen van algemeene bekendheid, maar is ook voorzeker ingezien door de regering, en blijkt door hare sedert 1850 geopenbaarde beginselen omtrent de exploitatie der buitenbezittingen, hoeveel bekrompenheid en wantrouwen deze beginselen dan ook nog mogen vertoonen.

Het is zeker in den geest, om de uitbreiding der partikuliere nijverheid te bevorderen, dat het oog der regering van Ned. Indië zich in de laatste jaren meer gevestigd heeft op het eiland Timor, en op de daar bestaande moeijelijkheden tegen de ontwikkeling van landbouw en nijverheid, door de onzekerheid, waarin het Ned. Gouvernement altijd verkeerd heeft omtrent de regten op het bezit der landstreken, die aan de bezittingen van Portugal grenzen, en door die regering, als aan haar toebehoorende, beschouwd worden. Het is zeker in dien geest, dat men in de laatste jaren met ernst begonnen is, naar middelen te zoeken, om uit dien doolhof te geraken door eene behoorlijke regeling, gevolgd door èen traktaat tusschen Nederland en

Portugal, en waardoor de Nederlandsche ondernemer eindelijk zoude weten, waar hij op de bescherming zijner regering rekenen, en dus met veiligheid kon werken.

Dat het verlangen naar die definitieve regeling ook gestimuleerd is door de zekerheid van den mineralen rijkdom van Timor, verkregen door de onderzoekingen van MACKLOT, F. VON SOMMER, mr. A. G. BROUWER, en de rapporten van den resident van Timor, den heer VAN LYNDEN, (allen reeds overleden), valt niet te betwijfelen.

Ook nog andere staatkundige redenen zullen wel daartoe bijgedragen hebben, waaronder waarschijnlijk bovenaan staat de ontwikkeling der Engelsche magt in Australië, die de vrees moest verwekken, dat eene andere mogendheid mogt trachten, zich van bezittingen te bemagtigen, waarvan de eigenaar niet bepaald bekend is, als navolging van de bezetting van Laboean door de Engelschen, die men als een gevolg beschouwt der onbepaaldheid van het traktaat van 1824, waardoor men gedacht had, dat Nederland van den vasten wal van Indië, en Engeland daarentegen eens voor al van de eilanden van den Indischen Archipel zoude uitgesloten blijven.

Hoe dit ook zij, de onderhandelingen over de grensregeling tusschen de Portugesche en Ned. bezittingen in den Timorschen archipel, tijdens de regering van den heer ROCHUSSEN weder opgevat, hebben eindelijk tot eene voorloopige regeling in Indië, en tot een traktaat tusschen Nederland en Portugal geleid. Dat traktaat is, omdat daarin sprake was van afstand van grondgebied, ter goedkeuring aan de Tweede Kamer aangeboden, en door deze *verworpen.*

Zal de regering bij deze verwerping berusten, de zaken in statu quo en daardoor den mineralen rijkdom van Timor ongebruikt, en de bevolking van dat eiland in haren onbeschaafden staat laten? Want niemand zal wel betwijfelen, dat mijn-ontginning den landbouw bevordert, en daardoor tot beschaving der bevolking bijdraagt. Zal Timor hierdoor, in plaats eener bron van groote inkomsten, een lastpost blijven? Zal het staatkundig gevaar, dat men bij den status quo waarschijnlijk gevreesd heeft, blijven bestaan?

Ziedaar vragen, die eene nadere beschouwing der kwestie onzes bedunkens noodzakelijk maken. Hiertoe wordt nog grootere aanleiding gevonden:

Ten eerste: door een kortelings verschenen brochure van den hoogleeraar P. J. VETH, getiteld: *Het eiland Timor*, overgedrukt uit den achtsten jaargang van *de Gids* en waarin, volgens de meening van deskundigen (op grond van plaatselijke ondervinding), de kwestie in elk opzigt op de meest duidelijke wijze behandeld en opgehelderd is.

Ten tweede: Door het feit, dat de heer J. J. ROCHUSSEN, die geacht moest worden, met de omstandigheden naauwkeurig bekend te zijn, *voor* de wet gestemd, en daarmede in elk geval het bewijs heeft geleverd, dat een traktaat wenschelijk en noodzakelijk is.

Wij zullen dus een kort overzigt geven van het werk van den heer VETH, daarna de meening van den heer ROCHUSSEN nagaan, en eindelijk de diskussie in de Tweede Kamer, waarvan de verwerping het gevolg was, ten

einde tot een besluit te komen, wat in het belang van de Nederlandsch-Indische koloniën, en dus in het belang van Nederland, de regering thans te doen staat.

II.

De heer VETH beschrijft het eiland Timor, op 153 bladzijden, in ligging en klimaat, geologische gesteldheid, voortbrengselen, mineralogischen rijkdom, Flora en Fauna, bevolking, zeden, gebruiken en geschiedenis, benevens de geschiedenis der Europesche overheersching en der worsteling tusschen de Portugezen en Nederlanders.

Bij de zoo vlijtige beoefening der bronnen, waaruit die rijke mededeelingen geput zijn, en de naauwkeurige kennis van den staat, waarin de beschrevene gewesten verkeeren, als een gevolg van die studie, verkrijgt voorzeker de meening van den heer VETH een groot gewigt, wanneer hij in de inleiding het volgende zegt, sprekende over den zoo achterlijken staat, waarin Timor zich in elk opzigt bevindt:

„Lang nadat de krijg tusschen de mededingers om het oppergezag in de Indische wateren „had uitgewoed, bleef hier de gedeelde heerschappij de oorzaak van aanhoudende twisten, „gevoelige botsingen, en soms het vergieten van stroomen bloeds; en zoo door beiden even „weinig voor de kennis, de beschaving, de exploitatie van de rijkdommen dezer eilanden gedaan werd, hunne onderlinge geschillen waren daarvan welligt de voornaamste oorzaak. Die „geschillen hebben tot op onze dagen voortgeduurd, en eerst zeer onlangs is daaraan een „einde gemaakt door een traktaat, voorloopig reeds vastgesteld en geteekend, maar voor zijne „ratificatie nog wachtende op de goedkeuring van de beide Kamers onzer vertegenwoordiging, „aan welke het ten dien einde is voorgelegd. Bij dit traktaat worden, zoo wij afzien van „den niet geheel onberispelijken vorm, alle punten van geschil op eene, zoo het mij voorkomt, voor beide partijen aannemelijke en billijke wijze geregeld, en ofschoon de overeenkomst niet is uitgevallen, gelijk zij door Nederland werd gewenscht, dat gaarne, tegen eenige „geldelijke opoffering, den geheelen afstand der regten en bezittingen van Portugal had bedongen, het schijnt mij niet twijfelachtig, of er zal daaruit eene belangrijke verbetering in „den toestand dezer gewesten geboren worden, en er bestaat bij mij naauwelijks eenige onzekerheid, of het traktaat zal met groote meerderheid worden goedgekeurd."

Het vermoeden, door den schrijver geuit, dat het traktaat zoude worden aangenomen, heeft zich niet bevestigd; zoo veel noodiger is het dan aan te wijzen, op welke gronden de verwerping heeft plaats gevonden, ten einde, gelijk de schrijver te regt noodig acht, eene krachtige en wel gegronde meening over deze aangelegenheid te vormen, omtrent hetgeen de regering thans verder zal te doen staan.

De heer VETH geeft als de voornaamste oorzaak van den achterlijken staat van Timor op *de gedeelde heerschappij* dezer gewesten. Hij had daarom ook, tegen eene geldelijke opoffering, den geheelen afstand van Timor aan Nederland willen zien tot stand brengen.

Men zal dus den tegenstanders van het traktaat moeten toestemmen, dat de voornaamste oorzaak van den status quo door het traktaat *niet* uit den weg is geruimd.

Hierdoor ware de verwerping van het traktaat wel reeds gemotiveerd, indien men met zekerheid konde voorzien, dat door die verwerping een

nieuw traktaat zoude gesloten worden, in den geest van geheelen afstand, dien men algemeen als het beste zoo niet als het eenige middel beschouwt, om aan de ontwikkeling van Timor met vrucht te kunnen beginnen. Dit is echter niet het geval, en daarom zegt de heer V.: er wordt door het geslotene traktaat toch veel geregeld, de aanleiding voor vele geschillen wordt weggenomen, want wij zullen nu weten, wat onze onbestrijdbare eigendom is, en daardoor aan de verbeteringen dezer eigendommen werken kunnen.

Tot staving hiervan haalt de schrijver aan (blz. 4) het voorgevallene op Flores in 1838, wanneer de zeeroovers van Larentoeka getuchtigd werden, maar de Portugesche gouverneur van Dilly in 1844 nieuwe aanspraak maakte op Larentoeka, dien post wederom liet bezetten, en daardoor de pogingen van Nederland tot wering der zeerooverij belemmerde. De definitieve afstand van Flores zoude nu die pogingen niet alleen bevorderen, maar tot een gelukkig einde brengen.

Wij kunnen in die meening niet deelen, en niet alleen op grond van onze beschouwingen, maar juist op grond van de beschouwingen van den heer VETH, in het midden gebragt in de veronderstelling, dat het traktaat zoude worden aangenomen. Hij zegt: bl. 6:

„En zoo is dan nu bij voorraad reeds het groote eiland Flores, waar wij tot dus verre „slechts een klein etablissement te Potta aan de Noordkust bezaten, terwijl ons de binnen„landen nog schier geheel onbekend zijn, een onbetwist veld geworden voor de Nederlandsche „werkzaamheid. De uitkomst zal moeten leeren, of, gelijk ik vurig wensch, de belangstel„ling in dat eiland hierdoor zal aanwakkeren en eindelijk ook eens daarheen eene behoorlijk „uitgeruste zending zal vertrekken, om de regering met de gesteldheid en de hulpmiddelen „van een gewest, grooter dan ons halve vaderland, bekend te maken. Dit is te meer te „hopen, ja voor de nationale eer noodzakelijk, sedert het uit de berigten van den heer „FREIJSS te Makasser, wien wij de nieuwste en beste mededeelingen aangaande Flores verpligt „zijn, gebleken is, dat de inwoners op gruwzame wijze verdrukt worden door de stedehou„ders van den Sultan van Bima, die het gezag over een groot deel van dit eiland uitoefenen „met geen ander doel, dan om zijnen handel te monopoliseren, en der bevolking hare voort„brengselen als schatting of tegen zeer geringe betaling af te persen."

Wanneer men bedenkt, hoe groot de menigte van eilanden is, in den Indischen Archipel, aan de Nederlandsche heerschappij quasi onderworpen; hoe uitgebreid de kusten dezer eilanden zijn; hoe moeijelijk te naderen, en hoe grooter nog de moeijelijkheid is, in de binnenlanden dezer eilanden door te dringen; wanneer men daarbij bedenkt, hoe gering de middelen zijn, die de Nederl. Indische regering voor dit doel kan besteden, door de behoeften der Nederl. schatkist, dan zal men wel met ons instemmen, dat het bezetten van een post meer of minder op een eiland, dat meer dan 100 mijlen kustland bezit, weinig kan afdoen tot wering der zeerooverij, en dat de regering volstrekt buiten staat is tot daarstelling der middelen, om die verafgelegene, groote en weinig bevolkte eilanden behoorlijk te bezetten, ten einde daardoor de zeerooverij uit te roeijen.

Om deze zoo moeijelijke taak ten minste zoo veel doenlijk te vervullen, moet volgens onze meening eene flotille van stoomschepen van weinig diep-

gang bestaan, die de zeeën oostelijk van Java onophoudelijk bekruist, en daardoor het bedrijf der zeerooverij zoo gevaarlijk en zoo weinig produktief maakt, dat de zeeroovers hierdoor genoodzaakt worden, andere bedrijven te kiezen, waardoor de zeeroof van zelf ophoudt.

En dat dit het eenige middel is, en het feitelijke bezit van een eiland, en eenvoudige onderwerping aan onze heerschappij weinig afdoet, bewijst ook de mededeeling van den heer VETH, dat de sultan van Bima de bevolking van Flores door zijne stedehouders laat onderdrukken en uitzuigen.

Het is dus die sultan, aan wien Flores, ten minste voor een groot gedeelte, toebehoort, en die het door stedehouders laat regeren. Wij weten sedert lang, dat die onderdrukking door de stedehouders van dezen vorst ook bestaat op Soemba en andere eilanden, en even sterk op het eiland Sumbawa. Maar die sultan is, gelijk vele andere inlandsche vorsten, onze vassal. Indien wij dus niet bij magte zijn, hunne ongeoorloofde handelingen te stuiten op de plaatsen, waar wij sedert lang met den waren stand der zaken bekend zijn, en bezittingen en direkten invloed hebben, hoe kunnen wij verwachten, dat de regering daartoe in staat zal zijn, ja zelfs pogingen in het werk zal stellen op Flores of andere eilanden, waar weinig of geene hoop bestaat, de te besteden uitgaven in vele jaren door opbrengsten vergoed te zien?

Tot wering der zeerooverij zoude dus de afstand van Flores en de andere in het traktaat genoemde eilanden niets bijdragen; misschien meer de afstand van het kleine eiland Poelo-kambing, of geiten eiland, tegenover Dilly gelegen, dat de voornaamste straat beheerscht, die uit de zee, beoosten Java, naar straat Timor leidt, juist door zijne kleinheid bezet en beheerscht worden kan, en waarvan de bewoners, indien niet zeeroovers van ambacht, toch stellig zeeroovers zijn, wanneer de gelegenheid daartoe gunstig schijnt; maar het is juist dit eiland, dat het Portugesche Gouvernement niet wilde afstaan, ofschoon zelden of nooit te Timor-Dilly een oorlogschip gevonden wordt, en de Portugesche regering dus erkender wijze niet in staat is, de zeerooverij in die streken tegen te gaan, veel minder te stuiten.

Wanneer men daarbij nu nog uit art. 6 van het traktaat *) ziet, datde aanspraak van Portugal op dit eiland niet geheel buiten twijfel is, en weet, dat het daar naast gelegene groote eiland Wetter en al de oostelijk daarvan gelegene, zoogenaamde Zuid-wester-eilanden aan Nederland toebehooren, sedert meer dan eene eeuw bevaren worden, belangrijke Christengemeenten bezitten, en desniettemin door ons na de okkupatie in 1815 nimmer weder in bezit genomen, en evenmin geëxploiteerd zijn, dan blijkt het, dat de afstand van eilanden buiten Timor voor Nederland veeleer als een last, dan als een voordeel mag beschouwd worden, en gewis niet aannemelijk is, indien voor dien afstand ook nog geldelijke opofferingen van onze zijde worden gevergd.

---

*) La Neerlande se désiste de toute prétention sur l'ile de Rambing (Pulo Kambing) au nord de Dilly, et réconnait cette ile pour possession Portugaise.

Wij hebben dus nog te onderzoeken, of ten opzigte van Timor, de wezenlijk gewigtige bezitting, door het traktaat zoodanige gunstige veranderingen zouden tot stand gekomen zijn, dat hierdoor afstand van land van onzen kant, benevens eene opoffering van *twee ton*, als een doelmatige maatregel kan beschouwd worden.

III.

Wij zullen hier, als ter zake weinig afdoende, niet in eene analyse treden van de geschiedenis der worsteling tusschen de Portugezen en Nederlanders *voor* het Engelsch tusschenbestuur, noch van het gebeurde gedurende dat tusschenbestuur. Men vindt dit in de brochure van den heer VETH even goed als duidelijk beschreven, van blz. 52 tot 85.

De eerste Nederlandsche resident op Timor na de weder in bezitneming was de heer HAZAART, een man, waarvan men de geschiedenis moet lezen, om te beseffen, dat Timor noch Nederlandsch Indië immer een ambtenaar heeft bezeten, die met meer talent, met meer trouw of geestkracht Nederland heeft gediend. Of zijne belooning evenredig was aan zijne diensten, kan men uit de brochure van den heer V. zien. Hij stierf den 19den December 1838 op het eiland Sawoe, welke mededeeling de heer VETH besluit met de woorden:

„Zijne asch rust te Koepang, waar hij den 8sten Januarij 1773 het „levenslicht had aanschouwd, en zijne nagedachtenis leeft er nog in de „harten der dankbare ingezetenen!"

Wij voegen er bij: leest de daden van dit *inlandsch kind*, dat nimmer Europa gezien heeft, en gij zult niet alleen betere denkbeelden krijgen over den aanleg, de geestkracht en de trouw der inlandsche kinderen, maar ook moeten bekennen, dat aan den heer HAZAART in de geschiedboeken van Ned. Indië eene der eervolste plaatsen toekomt.

Indien vroegere traktaten, bij name dat van den 9den Junij 1756 (blz. 71) en een later van 1759, ons onbestrijdbaar regt aanwijzen op al de distrikten, waarop in het laatst gesloten traktaat ons regt door definitieven afstand op nieuw erkend wordt, men ziet uit § XIX, hoe het kwam, dat onze aanspraken daarop twijfelachtig geworden waren.

Tot duidelijk begrip van den gang der zaken na de okkupatie moeten wij hier de geheele XIX § overnemen.

„De Portugezen hadden zich de verwarringen der jongstverloopen jaren ten nutte gemaakt, „om hun gezag en invloed onder de voormalige bondgenooten der compagnie in de Belonesche „landen uit te breiden. Terwijl de Engelschen op deze afgelegen gewesten weinig acht „gaven, hadden zij niet slechts onderscheiden vorsten genoopt de Portugesche vlag te hijschen „maar ook, gevolg gevende aan hunne reeds in 1785 geopperde aanspraken op Fialarang, het „in 1812 gewaagd tot eene werkelijke bezetting van Atapoepoe, — eene tot Fialarang behoorende „strandplaats in het distrikt Djenilo, tusschen Batoe Gedeh en Oekoesi — over te gaan en „er tollen te doen heffen. Voorzigtigheidshalve hadden zij echter deze heffing opgedragen „aan een persoon, die met geen officieël karakter bekleed was, en des noods kon gedesavoueerd „worden, terwijl zij zich ook tot één enkel jaar schijnt te hebben bepaald. Tijdens het herstel „van het Nederlandsch gezag, besloot de nieuwe Gouverneur van Dilly, PINTO gebeeten, de

„regten, schijnbaar hierdoor verkregen, te handhaven: de Engelschen immers hadden op „Fialarang geen aanspraak gemaakt, en hij was in het bezit van een dokument, waarmede „hij bewijzen kon, dat hier op Portugeesch gezag tollen geheven waren. Waarschijnlijk was „hij niet onkundig van de groote moeijelijkheden en tegenkantingen, waarmede het herstel „van het Nederlandsch gezag schier overal in de buitenbezittingen gepaard ging en waarvan „de oorzaak voor een groot gedeelte moet gezocht worden in de pogingen, door den gewezen „Gouverneur van Java RAFFLES en zijne agenten aangewend, om den Britschen invloed, ook „door het voeden van een geest van verzet tegen het Nederlandsch gezag, te handhaven. „Misschien zelfs hoopte de Gouverneur van Dilly op de ondersteuning van Portugals mag„tigen bondgenoot. Hoe het zij, de heer HAZAART was de man niet, om deze verkorting „der regten van Nederland lijdelijk aan te zien. Na eene vruchtelooze briefwisseling met den „Portugeschen Gouverneur, waarin hij de zaak in der minne poogde bij te leggen, vertrok „hij in het begin van 1818 van Koepang, kwam voor Atapoepoe ten anker, ontscheepte er „een 30 tal Nederlandsche krijgslieden en liet de Portugesche vlag nederhalen en de Neder„landsche in de plaats op hijschen. Eenige weinige, bijna naakte inlandsche soldaten, waarvan „een op den titel van Kapitein aanspraak maakte — zoo als men trouwens in het Portugesche „gebied vele met militaire rangen bekleede inlanders vindt — maar alle onderscheidings tee„kenen van zijnen rang miste, poogden zich hiertegen te verzetten. De heer HAZAART „hield zich als of hij de zaak niet begreep en hij hen verdacht, van de wapenen onzer wacht „te willen ontvreemden, en toen de kapitein zijne hand aan den vlaggestok wilde slaan, liet „hij hem door zijne soldaten vatten, aan den stok vastbinden en 25 rietslagen toedeelen.

„Ongetwijfeld was dit niet de eenige gelegenheid, waarbij de heer HAZAART de Portugesche „aanspraken in den weg trad. Hij trachtte overal bij de vorsten de aanhankelijkheid aan het „Nederlandsch gezag te verlevendigen, noopte hen van het bondgenootschap met Portugal „weder afstand te doen, en haalde zelfs den ouden bondgenoot der zwarte Portugezen, den „Radja van Ambenoe, tot het aangaan van een contract over, waarbij deze op zich nam „zijne beide zonen te Koepang te later onderwijzen en de Hollandsche vlag te Soetrana te „doen wapperen *).

„Onmagtig om zich te wreken, zocht de Portugesche Gouverneur herstel voor zijne grie„ven door eene aanklagt tegen den heer HAZAART bij de Hooge Regering te Batavia. Zij werd „aldaar ontvangen in de tweede helft van 1818, en beschuldigde den Nederlandschen Resi„dent van te Atapoepoe het grondgebied van zijner allergetrouwste Majesteit geschonden en „zich mishandeling en geweld jegens Portugesche militairen veroorloofd te hebben. Zij voegde „er bij, dat hij ongegronde aanspraak maakte op verschillende, aan de kroon van Portugal „behoorende bezittingen, en zelfs van eenige regenten verklaringen had weten te erlangen, „waarbij zij zich onder Nederlandsche bescherming stelden, en dat hij de inlandsche vorsten „tegen Portugal opzette, onder voorwendsel, dat een oorlog tusschen Nederland en de ver„bondene magten van Engeland en Portugal was uitgebroken. Commissarissen-Generaal achtten „deze beschuldiging gewigtig genoeg, om den heer HAZAART ter verantwoording naar Batavia te „roepen, den heer HALEWIJN in zijne plaats tot Resident van Timor te benoemen, en met „hem den luitenant-kolonel TAETS VAN AMERONGEN, aide-de-camp van den Gouverneur„Generaal, als Commissaris derwaarts te zenden, om de regten van het Nederlandsche Gou„vernement te onderzoeken, en, zoo noodig, de zaken te herstellen in den staat, waarin zij „vóór de maatregelen van den heer HAZAART geweest waren. Ofschoon nu, vóórdat nog de „Commissaris van Soerabaja onder zeil kon gaan, van den heer HAZAART zelven berigten „inkwamen, die aan de zaak een geheel ander aanzien gaven, meende men echter dat dit tot „geene verandering in de beoogde zending moest leiden. De Commissaris en benoemde Resi„dent gingen dus den 25sten November 1818 onder zeil.

„Het onderzoek der zaak strekte grootelijks tot regtvaardiging van den heer HAZAART,

---

*) „De heer HEIJMERING zegt, bl. 35, 219, dat dit plaats had in 1816; doch eene „verbindende overeenkomst kan niet voor het volgende jaar zijn aangegaan, indien althans, „zoo als dezelfde schrijver opgeeft, eerst in het begin van 1817 het Nederl. gezag op Timor „hersteld werd. Sedert heeft te Soetrana werkelijk de Hollandsche vlag gewapperd. Zie „*T. v. N. I.*, 1852, I, bl. 201 en S. MULLER, bl. 146."

„daar de Commissaris zich van de volkomen ongegrondheid der aanspraken van Portugal op „Fialarang overtuigde. Dat de Resident, bij het doen gelden onzer regten op Atapoepoe, „eigenmagtig had gehandeld, was zeker niet te ontkennen; maar had hij anders kunnen doen, „zonder het belang zijner regering te verwaarloozen? Timor was toenmaals, volgens een be„sluit van den Commissaris-Generaal van 24 Jan. 1817 *), onder het onmiddellijk bestuur „der Moluksche eilanden gesteld; maar de gelegenheid om bevelen van Amboina te vragen „deed zich hoogstens twee à driemalen in het jaar voor. Had nu de Resident vooraf magti„ging willen erlangen om Atapoepoe te bezetten, dan zou hij zich hebben behooren te wen„den tot den Gouverneur der Molukken, die weder bevelen van de regering te Batavia zou „hebben moeten vragen, waardoor welligt acht maanden zouden verloopen zijn, eer de aan„matiging der Portugezen was te keer gegaan. De onderhandelingen van den Commissaris „met den Portugeschen Kapitein-Generaal ter regeling en afdoening der geschillen liepen ge„heel vruchteloos af, daar laatstgenoemde niet te bewegen was, om iets van zijne aanspraken „te laten varen. De overste TAETS VAN AMERONGEN, het nutteloze van zijn verblijf op „Timor inziende, nam de terugreis aan, het bestuur van dat eiland in handen latende van „den heer HALEWIJN, en kwam in het begin van Mei 1819 te Batavia terug. Zijn rapport „en de tegenwoordigheid van den heer HAZAART, die kort daarna ter hoofdplaats verscheen, „stelden de hooge regering in staat tot een naauwkeurig onderzoek. Het gevolg was, dat de „heer HAZAART in zijn post als Resident van Timor hersteld en de heer HALEWIJN eervol „ontslagen en teruggeroepen werd, en dat, bij besluit van 16 December 1819 †), tot be„vordering eener snellere gemeenschap met Batavia, Timor van het Gouvernement der Mo„lukken gescheiden en tot eene onmiddellijke onderhoorigheid van Java verklaard werd. Hier„door verviel ook voor dat eiland het monopolie, dat nog steeds in het Gouvernement der „Molukken werd gehandhaafd, en erlangde het gelijke vrijheid van handel als in de overige „Nederlandsche bezittingen in den Archipel bestond.

„In het volgende jaar werden de klagten over onze bezetting van Atapoepoe door den „Onderkoning van Goa bij de hooge regering te Batavia vernieuwd, en ofschoon hij in hare „afwijzing scheen te berusten, opperde de Gouverneur-Generaal V. D. CAPELLEN reeds toen„maals het denkbeeld, om verdere geschillen te voorkomen door eene minnelijke schikking, „waarbij Timor en onderhoorigheden, tegen eene billijke schadeloosstelling aan Portugal, ge„heel onder het Nederlandsch gezag zouden gebragt worden. Dit voorstel ontmoette toen„maals in het moederland niet al de belangstelling die het verdiende.

Indien wij hieruit zien, dat Fialarang aan ons toebehoort, wij zien uit het vervolg van de brochure (blz. 97), dat het de heer HAZAART was, die bij een rapport van 1821 de aandacht der regering op den koperrijkdom van Timor vestigde; en vervolgens zien wij, dat juist de grootste rijkdom aan kopererts zich te Fialarang bevindt. De heer REINWARDT, sprekende in een rapport, in 1827 aan den Minister van Marine en Koloniën aangeboden, van een zeer rijk kopererts, nagenoeg 85 procent aan zuiver metaal bevattende, zegt, dat dit erts afkomstig is *van het Nederlandsch grondgebied.*

Uit het werk blijkt verder, dat op Portugeesch grondgebied geen, of althans zeer weinig, koper gevonden wordt. Wij lezen op blz. 116.

„De heer BROUWER is van oordeel, dat de vroegere, minder gunstige rapporten omtrent „den koperrijkdom van Timor steeds dezelfde dwaling ten grondslag hadden, die namenlijk, „dat men steeds het koper in massa in gedegen staat heeft willen vinden. Dat de Timorezen, „die geen ander middel kennen, om koper te verzamelen, dan het krabben in 't rivierzand

---

*) *Staatsbl.* n°. 6.
†) *Staatsbl.* n°. 86.

„met een aangepunten stok, slechts geringe hoeveelheden verkrijgen, acht hij volstrekt geen „bewijs tegen den rijkdom der aderen, daar b. v. uit de mijnen van Cornwallis gemiddeld „slechts 7 pCt. zuiver koper verkregen worden.

„Bovendien steunen die rapporten meest niet op zelfstandig onderzoek en heeft veelal de „een slechts den anderen afgeschreven. Hieraan is de zoo zeer verspreide dwaling te wijten, „als ware het koper voornamelijk te zoeken in het Portugesche grondgebied, vooral in den „omtrek van Dilly en Manatoetoe en in het zuidoostelijk gedeelte des eilands. Dat dit eene „dwaling is, bleek den heer BROUWER niet alleen uit het resultaat der zorgvuldigste naspo- „ringen in Portugeesch-Timor, zoowel bij partikulieren, als in officiële rapporten gedaan; „maar kan ook ten deele op mineralogische gronden worden aangetoond. Het terrein om- „streeks Dilly is eene steenkolen-formatie, en dit loopt zoozeer in het oog, dat hij met zijn „reisgenoot zelfs pogingen aanwendde, om koncessie tot de ontginning van het Portugeesch- „Gouvernement te verwerven. Volgens den heer SOMMER kan stellig binnen den omtrek van „20 Eng. mijlen van Dilly geen koper worden gevonden. De eenige plek in de omstreken „van Manatoetoe, die koper oplevert, is de berg en de rivier van *Birak*. (*Birak*, in het „plaatselijk dialekt *koper*.) Hier moet dus de plaats zijn van den koperberg der oude berig- „ten, maar wel verre, dat zich de oude sprookjes bevestigden omtrent den bijgeloovigen eer- „bied, waarmede de inboorlingen dien koperberg zouden beschouwen, vond de heer BROUWER „boven op den Birak een kampong, en werden hem nog twee, vroeger bewoonde plaatsen „aangewezen, welker bevolking, ten gevolge der kinderziekte, was gestorven of verstrooid.

„De overige, het gezag van Portugal erkennende plaatsen, die den heer BROUWER als ko- „per voortbrengende zijn bekend geworden, liggen in het midden-gedeelte des eilands, in de „landen van Waiwiko-Waihali, en in de nabijheid van die streken van het Nederlandsch ge- „bied, die vooral door haren koper rijkdom uitmunten. Zij zijn Fatoe-mea, eene onderhoo- „righeid van het rijkje Socai, en eene plaats in 't gebied van den kleinen Radjah van La- „makané, die omstreeks den tijd der zending van den heer FRANCIS de Portugesche vlag had „geheschen. Wat het rapport van den heer MACKLOT betreft, beroept zich de heer BROUWER „op het oordeel van den administrateur en inspekteur der mijnen, STIFT, en tegen de bewe- „ringen van den heer S. MULLER stelt hij over zijne aan het Gouvernement aangeboden ver- „zameling van Specimina, gedurende de 35 daagsche reis van Koepang naar Dilly door den „heer VON SOMMER, bij het herhaaldelijk aan wal gaan, gemaakt, alsmede zijne door den „posthouder van Atapoepoe verzegelde verzameling van Specimina, opgegaard in het Fiala- „rangsche, ter plaatse, voor welker ontginning hij zich bereid verklaart, de koncessie van „'t Gouvernement te verzoeken."

En nu rijst natuurlijk de vraag, waarom de kopermijnen op Timor, die toch op Ned. grondgebied gelegen zijn, niet door de regering of partikuliere ondernemers ontgonnen werden, of worden, en waarom men van het traktaat met Portugal eene gunstige uitwerking verwacht voor deze ontginning.

Het antwoord vindt men alweder in de brochure van den heer VETH, en wel in de geschiedenis van het bestuur, zoowel van de Portugezen, als van de Nederlanders. Uit die geschiedenis toch blijkt ten duidelijkste, dat geen der beide gouvernementen ooit eene magtsontwikkeling op Timor heeft vertoond, geschikt om de woelingen van de menigte kleine vorsten en regenten tegen de Europesche heerschappij te keer te gaan, of de onderlinge oorlogen tusschen die hoofden te doen ophouden.

Deze hoofden neigden naar de Nederlandsche of Portugesche partij, al naar dat hun belang dit voor hét oogenblik medebragt, en uit het hijschen eener Nederlandsche of Portugesche vlag in eene van de kleine rijkjes is dus ook niet de minste gevolgtrekking op te maken, dat een dusdanig rijkje aan Nederland of Portugal toebehoort.

Had de Nederlandsche regering van den beginne af aan zich niet met, tot niets leidende, onderhandelingen ingelaten, maar eene goede militaire magt op Timor geplaatst, die de weerspannigen straffen, en de trouwen behoorlijk had kunnen beschermen, dan bestonden sedert lang contestatiën noch geschillen meer. Maar wij zien oorlogen ontstaan met de inlandsche hoofden, en de Nederlandsche gezaghebbers gedwongen, zich tot voering daarvan te bedienen van inlandsche hulptroepen, die dan eens hunne diensten verkoopen, dan eens vrijwillig aanbieden, dan eens weigeren, en in elk geval in het beslissende oogenblik geene *wezenlijke* hulp aanbrengen. Geheel eigenaardig is er een *militaire* kommandant op Timor, maar de civiele gezaghebber voert de oorlogen, en van den militairen kommandant vinden wij nooit gewag gemaakt, waarschijnlijk omdat het maar een tweede of eerste luitenant is. Zelfs vinden wij, (blz. 113) dat de resident SLUYTER, om aan den euvelmoed van den stam Monabait, aan den Keizer van Sonebait in naam onderworpen, paal en perk te stellen, 2 à 3000 man verzamelde (inlandsche hulptroepen), en aan het hoofd daarvan stelde den kapitein der Mardijkers DE ROOIJ.

Dat zoodoende de expeditie geen gewenscht gevolg had, kan men wel begrijpen; even duidelijk is het, dat de verwarde staat van zaken op Timor niet voortkomt uit de onzekerheid, aan wien de verschillende landstreken toebehooren, maar uit de onmagt, om ons regt op die landstreken tegen de hoofden te doen eerbiedigen.

En even duidelijk zal het voor iedereen zijn, dat een traktaat met Portugal in dezen staat van zaken niet de geringste verandering zal brengen, daar Portugal niet alleen nimmer *wezenlijken* invloed op de hoofden heeft uitgeoefend, maar ook inderdaad buiten magt was, om dien te kunnen doen gelden.

Het regt op onze bezittingen wordt ons strijdig gemaakt; maar niet op grond van traktaten of oorkonden, want die spreken sedert 1756 allen in ons voordeel; maar meestal op grond van chikanes, voorkomende uit verklaringen van inlandsche grooten, dat zij aan die of die mogendheid willen ondergeschikt zijn, en welke verklaringen, wanneer zij in het voordeel van Portugal luiden, op niets anders gegrond zijn, dan op fanatisme, maar vooral op de wetenschap, dat Portugal niet in staat is, hunnen euvelmoed te keer te gaan.

Het traktaat met Portugal doet dus niets hoegenaamd af. De *kuiperijen* in het algemeen door het geheele eiland zullen nooit ophouden, vooral ook door de onverdraagzaamheid, die onder anderen te Oekoesi (de enklave in ons grondgebied, die echter Portugeesch blijft) zoo groot is, dat toen in 1828 de teekenaar VAN RAALTEN op eenen togt nabij Oekoesie bezweek, men de grootste moeite had, om zijn stoffelijk overschot aldaar aan de aarde te mogen toevertrouwen, alleen omdat hij een lid der Hervormde kerk was (blz. 98).

De kuiperijen kunnen dus alleen gestuit worden door den geheelen afstand van Timor aan Nederland, als wanneer de Roomsch-Katolijken spoedig

de overtuiging verkrijgen zullen, dat onder *onze* wetten geene uitdrukkelijke voorwaarden noodig zijn, om bescherming voor elke godsdienst te verkrijgen.

Ons goed regt echter op hetgeen aan ons toebehoort, zullen wij moeten bewijzen door eene voldoende militaire magt, die in staat is, dat goede regt ook te handhaven, de gewilligen te beschermen, en de onwilligen te straffen. Zonder die magtsontwikkeling helpen geene traktaten. Met die magtsontwikkeling hebben wij geen traktaat noodig, en te regt haalt de heer VETH met betrekking hierop aan het gezegde van den heer BABINET in de „*Revue des Deux Mondes;*"

„De Hollanders, even als de Amerikanen, konden gemakkelijk hunne „bevolking vertiendubbelen, indien zij zich van *hun eigen grondgebied wilden* „*meester maken!*"

Dat de heer VETH zelf ook hierin geheel en al onze denkbeelden beaamt, bewijst eene zinsnede op blz. 122, alwaar hij zegt:

„Sedert op Java het kultuurstel werd ingevoerd, was de verwaarloozing der buitenbezittin- „gen systematisch. En wat bepaaldelijk Timor en de omliggende eilanden betreft, dagteekent „van dien tijd het stelsel, om de bezitting wel aan te houden, maar er niet meer, dan het „daartoe volstrekt noodzakelijke aan ten koste leggen, waarom alle bemoeijenis van het Gou- „vernement zich bepaalt tot de handhaving van het établissement te Koepang, de plaatsing „van enkele posthouders, en de zending, na kortere of langere tusschenpoozen, van een groo- „ter of kleiner oorlogsvaartuig, om de Nederlandsche vlag langs de kusten te vertoonen, „waarbij aan den kommanderenden officier de noodige volmagt gegeven wordt, om de geschil- „len bij te leggen, tusschen de radjah's en de hoofden ontstaan."

En, dat de schr. ook onze denkbeelden deelt omtrent de uitwerking van een traktaat met Portugal, en hij dus van zijne aanvankelijk gunstige meening omtrent dit traktaat is teruggekomen, naar mate hij dieper in de zaak is doorgedrongen, dit bewijst elke bladzijde op het einde van het werk.

Hij erkent, (blz. 127) bij het verhaal der zending van den heer D. C. STEIJN PARVÉ, dat het kontract van 1756 door PARAVICINI met de inl. vorsten gesloten, ons reeds al de regten gaf, die wij nu zouden verkrijgen, maar dat men dit kontract niet wel tot grondslag der onderhandelingen kon aannemen, omdat, ten eerste, de Portugesche regering daartegen gedurig had geprotesteerd (en dit is wel natuurlijk, maar doet ter zake niets af); omdat, ten tweede, vele vorsten, die dat kontrakt onderteekend hadden, bondgenooten gebleven waren van het Portugeesch Gouvernement; hiervan was echter de oorzaak de derde reden, die hij opgeeft: „omdat „de kompagnie nimmer bij magte was geweest, de verder van Koepang „verwijderde vorsten tot nakoming der bepalingen van het kontract te „noodzaken."

Hiertoe zal dus de Ned. regering regt hebben, indien zij de behoorlijke magt bezit; maar zonder die magt zal zij evenmin *met het traktaat in de hand*, als zonder dat traktaat daartoe in staat zijn.

De heer VETH erkent ook, dat de meeste moeilijkheden en aanrandingen altijd gekomen zijn van Oekoesi. En dit rijk, in de Ned. bezittingen geenklaveerd, blijft juist Portugeesch. Dat die aanrandingen niet zullen op-

houden, zoolang wij zonder magt zijn, die tegen te gaan, behoeft geen betoog; dat wij bij aanrandingen verpligt zullen zijn, ons met onze klagten aan de Portugesche regering te wenden, is even duidelijk; dat de Portugesche regering niet in staat is, hare vassalen tot orde te brengen, of voor misdaden te straffen, weet iedereen. Wij zullen dus, bij aanrandingen genoodzaakt zijn den vijand direkt te tuchtigen, gelijk PALING te Larentoeka deed. Maar juist dan zal Portugal, met het traktaat in de hand, ons beschuldigen, dat wij ons eene aanranding van zijn grondgebied veroorloofd hebben, zonder in oorlog met die mogendheid te zijn. Daarvan nieuwe moeilijkheden.

En indien wij op geene andere wijze orde en rust op Timor kunnen onderhouden, waartoe dient dan het traktaat?

De heer VETH deelt nu den loop der verdere onderhandelingen mede (blz. 132) en betoogt de waarschijnlijkheid, om tot afdoening der geschillen geheel Timor in onze handen te doen overgaan; en daar die poging op den nationalen trots der Portugezen afstuitte, betreurt hij het, dat ten minste niet de enklave Oekoesi en Ambenoe in onze handen is gekomen, „tot voorkoming van intrigues der zwarte Portugezen."

Eindelijk zegt de heer VETH nog, blz. 133.

„Er zijn nog twee punten in het traktaat, die tot eenige bedenking hebben aanleiding ge- „gegeven: de schadevergoeding, en de vrijheid van godsdienstige belijdenis in de door Portu- „gal afgestane distrikten. De schadevergoeding van *twee ton is ongetwijfeld veel te groot* in „verhouding tot de dadelijke voordeelen, die het traktaat aan Nederland verschaft, zij kan „alleen verdedigd worden, wanneer men in der daad ernstige pogingen beproeven wil, om „Timor en onderhoorigheden dienstbaar te maken aan de vermeerdering van den nationalen „rijkdom. Een gedeeltelijke vergoeding zal, zegt men, daarin te vinden zijn, dat het trak- „taat de zoo vaak herhaalde, kostbare zending van commissarissen voor het vervolg zal on- „noodig maken. *Wij hopen het; maar vreezen, dat de enclaves, die Portugal in ons ge- „bied behoudt, welligt maar al te spoedig tot nieuwe verwikkelingen zullen aanleiding geven.*

„De belofte van vrije godsdienstoefening voor de gewezen Portugesche onderdanen, had „mijns inziens niet in het traktaat moeten worden opgenomen *), een beroep op onze grond- „wet ware hier toereikend geweest."

Waar zoo groote bezwaren bestaan tegen het aannemen van een traktaat omdat de opofferingen, daarbij aan Nederland in land en geld opgelegd, niet gecompenseerd worden door de wegruiming der belemmeringen, die onze plannen van ontginning en ontwikkeling op Timor in den weg staan, daar zal het publiek en voorzeker ook de heer VETH ons moeten toestemmen, dat de Kamer geene vrijheid had, tot de goedkeuring van zoodanig traktaat te besluiten.

IV.

Eenigen tijd geleden, uitte een dagblad de meening, dat men eene wet

„*) Men heeft zich bezwaard, dat te dien opzigte geene reciprociteit is bedongen; doch „de verklaring der regering, dat in de, door haar afgestane, gewesten geene hervormde Chris- „tenen gevonden worden, schijnt werkelijk dat beding overbodig te maken; meer bedenkelijk „voór de nationale waardigheid en den roem der voorvaderlijke verdraagzaamheid schijnt het „mij, dat men in het geheel zulk eene bepaling heeft toegelaten."

niet kon *bestreden* hebben, wanneer men er *voor* stemt. Wanneer men de redevoering van den heer J. J. ROCHUSSEN leest over het traktaat met Timor en dan weet, dat hij *voor* het traktaat heeft gestemd, dan zal men niet alleen zien, dat de boven genite meening niet opgaat, maar ook begrijpen, dat zeker die redevoering vele leden *tegen* het traktaat heeft doen stemmen en dus de stem van den heer R. door zijne redevoering meer dan geneutraliseerd is; dat hij dus het traktaat wel ter dege heeft bestreden.

De heer R. heeft de beschouwingen over art. 10 van het traktaat (waarover later) in het midden gelaten, en de staatkundige en staathuishoudkundige waarde van het traktaat getoetst aan het bestaande. Hij begint met te zeggen:

„Ik mag niet ontkennen dat, afgescheiden van art. 10, het traktaat, toen ik het voor „het eerst inzag, op mij een ongunstigen indruk maakte. Ik vroeg mij af, zonder daarop „een volledig antwoord te kunnen geven: wat zijn toch de materiele voordeelen, die wij „daarbij verkrijgen? In het zoeken van een antwoord op die vraag ging ik in de allereerste „plaats uit van het denkbeeld, om den toestand, dien wij zouden verkrijgen, te vergelijken „met den toestand, die bestaat; en dan moet ik zeggen, dat, wanneer ik de quaestie enkel „op het feitelijk bestaande terrein beschouw, ik niet kon zien dat wij voordeelen bekomen. „Immers wat verkrijgen wij? Ik zal nu niet in eene geographische beschouwing treden en „u vele namen opnoemen, die zich onderling zeer gelijken en waarvan de ligging misschien „niet iedereen helder voor den geest is, maar alleen zeggen, dat hetgeen wij feitelijk ver„krijgen zich bepaalt tot Larentoeka, gelegen op Flores, en die plaats heeft in mijn oog „eene zeer geringe waarde; de afstand heeft morele waarde, omdat door onverdeeld bezit ook „op Flores de keten van onze bezittingen aan die zijde gesloten wordt, maar ik herhaal, „materiele waarde vind ik er niet in; het zal geldelijk slechts een lastpost worden. Wij „verkrijgen geene andere eilanden, want de andere eilanden in dit traktaat genoemd, zijn „sedert eenigen tijd werkelijk door ons bezet. Tot staving daarvan beroep ik mij op den „*almanak van Nederlandsch-Indië* van het jaar 1851, waarin men de namen van de Neder„landsche posthouders, op die eilanden geplaatst, vindt. Er was een verschil gerezen om„trent twee dier eilanden, namelijk Koeni of Kini, op het eiland Ombaaij, en Blaga op het „eiland Pantar. Men had opgemerkt dat sedert eenigen tijd in die van oudsher Nederland„sche bezittingen de Portugesche vlag woei. De landvoogd, die in 1847 het bestuur over „Nederlandsch Indië voerde, verpligt om het hem aanvertrouwde pand tegen alle inkrimping „en aanranding te beschermen, protesteerde tegen die daad bij den Portugeschen landvoogd „te Dilly en zond te dien einde een commissaris derwaarts, om dat protest kracht bij te „zetten en om in de allereerste plaats door overreding en overtuiging ons goed regt te be„wijzen, en daardoor het geschil in der minne te beslechten. De toenmalige Portugesche „landvoogd, een billijk en opgeklaard man, ontkende ons regt niet, maar gaf ten antwoord: „het is niet mijne schuld, ik heb daar die Portugesche vlag niet doen hijschen, het is ge„schied door een onzer vasallen, door een der radja's, die onder de hooge overheid van Por„tugal staan, den radja van Oikoussi; ik verzet er mij niet tegen, dat gij er uwe driekleur „weder doet wapperen, maar daartoe ben ik niet in staat.

„Wat was het geval? Die radja van Oikoussie was magtiger dan het Portugesche gouver„vernement van Dilly; hij vertegenwoordigt het aan Nederland vijandig element. Dat rijkje „van Oikoussi is gesticht door een Nederlandsch verrader, JOAN D'HORNAY, die in zin had „het fort Hendrik op Solor aan den vijand, aan den Portugees, over te geven. Alvorens „gevat te worden, wist hij te ontsnappen; hij ging tot den vijand over, veranderde van ge„loofsbelijdenis en wierp zich op tot radja van Oikoussie: 't welk alsnu de verzamelplaats „werd van muiters en kwalijkgezinden van de verschillende overige eilanden van den archipel. „Die radja van Oikoussie heeft ten allen tijde onze bezittingen bestookt en zelfs de hoofd„plaats van Koepang belegerd. Bij ontstentenis van afstammelingen van dien D'HORNAY werd „de regering van dat rijkje aanvaard door een ander, zekeren COSTA, die en wiens opvolgers

„steeds tot op den hoidigen dag dezelfde staatkunde ten aanzien van Nederland blijven volgen. Nu waren op de straks door mij genoemde eilanden Ombaay en Pantar oneenigheden „tusschen de bevolking en de radja's ontstaan. Deze riepen den radja van Oikoussie te hulp; „hij kwam met eene magt, herstelde orde en vrede, maar verklaarde zich tot beschermheer „van die eilanden, ondanks die van oudsher onder Nederlandsch gezag staan, en aangezien „hij zelf de Portugesche vlag voert, heesch hij ook daar die vlag, zonder eenig regt, want „ik herhaal, van oudsher waren dit bezitingen van Nederland. Zij waren in bezit van Nederland gesteld, even als Timor en al de eilanden in dien archipel, door den oudtijds wettigen „opperheer, den Koning van Ternate, bij het verdrag tusschen hem en MATELIEF gesloten. Wij „waren regtens en feitelijk in het bezit van die eilanden, toen de vrede van 1661 met Portugal „werd gesloten, waarbij in het zesde artikel het beginsel van *uti possidetis* gehuldigd werd; „ieder behield wat hij bezat en wij waren in het bezit, niet alleen van die eilanden, maar „ook van vele andere dezer betwiste landen op Timor en in den Timoreschen archipel. Om „nu dat bezit te staven zond de toenmalige regering van Nederlandsch Indië ten jare 1756 „een afgezant derwaarts, den heer PARAVICINI. Deze sloot een kontrakt met de meeste inlandsche hoofden en vorsten van Timor, ten einde het gezag van de Nederlandsche overheid te staven. Of hij in zijn ijver niet te ver is gegaan, durf ik niet beweren. Ik 'geloof dat er onder die vorsten, die hij tot verklaring van onderdanigheid en getrouwheid „toeliet, enkelen waren op wie het Nederlandsch bestuur geen volkomen regt had. Maar „het is zeker, dat wij daardoor regten kunnen gronden op later aan ons betwiste streken. Nu wil ik wel toegeven dat naar gelang de zaken der compagnie in het eind der „vorige eeuw terugliepen, wij ons regt niet genoegzaam door de praktijk hebben gehandhaafd; dat wij uit kwaad begrepen bezuiniging vele posthouders hebben ingetrokken; dat „eindelijk, toen de koloniën ons waren ontnomen, onze oude regten verflaauwden; maar zoo „ras waren wij niet weder in het bezit gesteld van die koloniën of de toenmalige landvoogd „VAN DER CAPELLEN wist ons regt op eene prijzenswaardige wijze te handhaven. Ook hij „zond een afgevaardigde naar Timor, den luitenant-kolonel TAETS VAN AMERONGEN. Deze „wist ons regt te verschaffen. Men had *feitelijk* inbreuk gemaakt op onze regten en *feitelijk* „werden onze regten hersteld, doch met beleefdheid. De Portugesche vlag werd afgenomen „en teruggezonden en de Hollandsche werd geheschen op de hoofdhaven van die distrikten, „in het centrum van Timor gelegen, waaraan de meeste waarde werd gehecht, omdat zich „daar de meeste rijkdommen bevinden, te Atapoepoe. Sedert 1818 zijn wij op Timor gebleven in het feitelijk bezit van al die distrikten. Over de zaak werd toen wel aan den Portugeschen Onderkoning, die te Goa resideerde, geschreven. Deze droeg de zaak voor aan „zijne regering, destijds nog te Rio-Janeiro gevestigd. Maar over die geschillen is nimmer „eene uitspraak gedaan of eene overeenkomst gesloten. De quaestie ten jare 1847 omtrent „de eilanden geopperd is naar ons genoegen geschikt, want toen een Nederlandsch oorlogsvaartuig daar kwam om onze regten te handhaven, heeft die radja van Oikoussie begrepen, „dat het geene zaak was met die Nederlandsche oorlogschepen de quaestie door kracht van „wapenen te beslissen, en van dat oogenblik af zijn onze posthouders daar gevestigd.

Hier vinden wij in weinige woorden eene rekapitulatie van het werk van den heer VETH, in weinige woorden eene geschiedenis van de staatkunde der Portugezen en Nederlanders op Timor, en van de sedert de vroegsten tijden voorgevallene feiten, die bewijst, dat de heer ROCHUSSEN het onderwerp volkomen meester is.

Maar wij moeten aan den lezer en aan den heer R. zelven bescheiden de vraag rigten, of die ontwikkeling van een deskundige geschikt was, voor het traktaat stemmen te verwerven. Wij vinden toch hier, gelijk in het boek van den heer VETH, dat wij geene *belangrijke* bezittingen door het traktaat zouden verkrijgen, die wij niet alleen wettig, maar ook reeds feitelijk reeds in bezit hebben. Wij vinden hier onwederlegbaar aangewezen, dat hetgeen wij ontvangen, als nog niet bezittende, van geene waarde hoe-

genaamd is, en voor ons niets zal daarstellen, dan een lastpost. Wij vinden hier eveneens de meening en het bewijs, dat de intrigues en telkens verwekte moeijelijkheden niet anders kunnen uit den weg geruimd worden, dan door geheelen afstand van Timor aan ons. En eindelijk vinden wij weder het bewijs, dat de grootste moeijelijkheden steeds kwamen en nog komen van Oekoesi, 't welk eene enklave van ons is en eene Portugesche bezitting blijft.

Maar in de redenering van den heer R. vinden wij ten dien opzigte nog een feit, dat door den heer VETH niet verhaald wordt, het is de mededeeling, dat de radja van Oikoussie (Oekoesi) zich eigenmagtig tot beschermheer van Ombay en Pantar opwierp, en daar de Portugesche vlag heesch, hoezeer die eilanden aan Nederland toebehoorden. En waarom durfde die radja zoo te handelen?

De heer R. verhaalt het ons. „De radjah van Oikoussi was magtiger „dan het Portugesche gouvernement van Dilly, hij vertegenwoordigt het „aan Nederland vijandige element.”

Dit zijn de woorden van den heer R. Hij zegt daarmede toch wel duidelijk genoeg, dat een traktaat met Portugal niets helpen zal, wanneer die radja daardoor onder Portugesche heerschappij blijft, omdat dat gouvernement niet in staat is, hem tot zijnen pligt te brengen, wanneer hij ons aanrandt, en wij door dat traktaat niet geregtigd zijn, een onderdaan van Portugal anders, dan door tusschenkomst dezer mogenheid te tuchtigen; dat dus ook op Timor voor ons geene rust, noch vrede te wachten is, zoolang die radja van Oikoussi niet onder onze direkte heerschappij gebragt is, waardoor wij dan in staat zijn zullen, hem tot gehoorzaamheid te noodzaken, indien wij de noodige magt daartoe op de been brengen.

Iedereen zal het dus eens zijn met den heer R. wanneer hij, sprekende over de eindschikking, zegt:

„Wanneer ik mij nu denk eene goede eindschikking, dan zou ik gewenscht hebben eene „schikking, zoo als ten jare 1824 tusschen de kroon van Nederland en die van Groot-Brittannië is gesloten, namelijk de beide bezittingen uit elkanderen te verwijderen door verruiling. „Dat had echter zijne eigenaardige moeijelijkheden, want de gouverneur van Dilly kon niet „beschikken voor den radjah van Oikoussi en wanneer hij dat al gedaan had, zou die radjah „zich aan die schikking weinig hebben gestoord. Er is dus niet verkregen eene aaneenschakeling van gebied, want bij dit traktaat staan wij af eene Nederlandsche enclave, maar de „Portugesche enclave van Oikoussi, vermeerderd met een gedeelte van een ander rijkje (Ambenoe), dat zich feitelijk daarbij heeft gevoegd, blijft bestaan.

„Ik kan dus geene groote waarde hechten aan het traktaat, want waar het eigenlijk op „aankomt, het gebied van Fialarang en Juanillo, waar gezegd wordt die rijke voorraad van „kopererts te zijn, is sinds vele jaren feitelijk in ons bezit en naar mijne innige overtuiging „altijd regtens ons eigendom geweest. Ik had dus gemeend dat de zaak zonder ruiling beter „ware geweest en dat men zich eenvoudig had moeten bepalen bij den status quo.”

Hierdoor was dus eene volledige veroordeeling over het traktaat uitgesproken, want geene der voorwaarden, die de heer R. als wenschelijk en als noodzakelijk verklaarde, indien het traktaat wezenlijke voordeelen zoude opleveren; geene dier voorwaarden wordt in het traktaat gevonden, en de

stemming, die daardoor bij de Kamer moest ontstaan, kon dus voorzeker niet veranderen door hetgeen de heer R. er nog bijvoegde, om zijne genegenheid te kennen te geven, dat hij het traktaat toch liever goed dan afkeuren wilde. Hij zegt:

„Nu mag ik echter niet ontkennen dat ik nu, nadat dit traktaat eenmaal is gesloten en op „grond van argumenten, die ik gelezen heb in vertrouwelijk ons medegedeelde geheime stuk„ken, in officiële correspondentiën, waarvan ik, omdat zij ons vertrouwelijk zijn medegedeeld, „hier geen openlijk gebruik mag maken, — dat ik nu, zeg ik, in dezen stand der zaak en „met het oog op verwikkelingen, die zouden ontstaan, wanneer een niet alleen gesloten maar „reeds grootendeels uitgevoerd tractaat niet wierd geratificeerd, wat het materiëel belang der „zaak betreft, geneigd zou zijn om liever mijne goedkeurende dan mijne afkeurende stem aan „dit traktaat te geven.”

Wij kennen de vertrouwelijke stukken niet, die aan de Kamer zijn medegedeeld, en die, wij gelooven te regt, op de stemmen der meeste leden geen invloed hebben uitgeoefend.

Maar wij kunnen door eene parlementaire indiscretie van den heer J. C. BAUD toch eene gissing maken. De heer BAUD, die aan het woord was voor den heer ROCHUSSEN, zeide aan het slot zijner redevoering:

„Ten slotte acht ik het pligtmatig, de leden, die uit hoofde van art. 10 genegen mogten „zijn om tegen dit ontwerp te stemmen, opmerkzaam te maken op de gevolgen van die af„stemming. Er is hier hoofdzakelijk sprake van een betwist grondgebied, van een grondge„bied waarop wij beweren regt te hebben, en waarvan Portugal hetzelfde beweert. Wordt „nu dit traktaat afgestemd, dan herleeft die twijfel, en dan vraag ik, of men geen gevaar „loopt te zien verwezenlijken de bekende fabel van de twee honden en het been?”

Wij hebben uit het werk van den heer VETH en de redevoering van den heer R. gezien, dat er *geene* sprake is van een met den minsten schijn van regt betwist grondgebied, maar alleen van chikanes. Uit de aangehaalde zinsnede blijkt echter ook, dat in de vertrouwelijke mededeelingen gerept zijn moet van de vrees, dat eene andere mogendheid misschien het Portugeesch gebied daar koopen, en ons dan op Timor konkurrentie mogt maken. Engeland misschien? of Frankrijk, of Amerika?

Hier moeten wij als *onze* meening rondborstig er voor uit komen, dat wij, indien wij Timor niet geheel alleen kunnen krijgen, met het grootste genoegen vernemen zouden, dat eene van die mogendheden de Portugesche bezittingen op Timor had gekocht. Hetgeen ons toebehoort, zoude ons door geene dezer mogendheden bestreden worden; en daar konden wij dan het rustige genot van hebben, en zonder vrees voor bemoeijelijking van buiten, onze krachten tot ontginning van den bodem en ontwikkeling der nijverheid aldaar inspannen; want eene dezer mogendheden, in het bezit van het Portugesche gedeelte van Timor, zoude de woelzieke hoofden, en vooral den Radjah van Oekoesi, spoedig tot rede brengen, en daardoor de algemeene rust van het eiland verzekeren, de eenige voorwaarde, waarop toekomstige prosperiteit mogelijk is. De bedenking van den heer BAUD heeft dus bij ons ten minste geen gewigt hoegenaamd, en bij de Kamer schijnt ze ook niet zwaar gewogen te hebben.

Over art. 10 van het traktaat *), dat in het projet de traité, te Dilly gesloten, niet voorkomt, hadden wij liefst gezwegen, ware het niet, dat men het bij de diskussiën in de Tweede Kamer heeft willen doen voorkomen, als of vele leden in dat artikel een religieus en niet een staatkundig bezwaar gevonden hadden tegen het traktaat, waarom zij dan ook hunne stem daaraan hadden onthouden.

De hatelijke herinnering van den heer BAUD aan vroegere tijden doet hier voorzeker niets af. Nederland is niet alleen door zijne grondwet verpligt tolerant te zijn, maar het is tolerant, en in Indië veel meer, dan in Europa. Wij willen niet beslissen, of het een volksvertegenwoordiger in Nederland past, de onverdraagzaamheid van een ander volk met geschiedkundige, sedert langen tijd in vergetelheid geraakte aanhalingen te verontschuldigen, en evenmin de sophismen releveren van den heer DE BRAUW over het onzekere, of de grondwet der Nederlanden wel van toepassing is op Indië. Dit is overbodig. Art. 119 van het Reglement op het beleid der regering van Nederlandsch Indië is duidelijk: „Ieder belijdt zijne godsdienstige meeningen met volkomen vrijheid, behoudens de bescherming der maatschappij en harer leden tegen de overtreding der algemeene verordeningen op het strafregt."

Dat artikel is duidelijk, en het is eene beleediging, de goede trouw van Nederland aangedaan, wanneer men met het oog op dat artikel en op den algemeenen geest van verdraagzaamheid in de Koloniën, nog bijzondere voorwaarden in Europa bedingt; en de aanneming door ons kan niet, dan ongepast zijn, daar toch het oorspronkelijke projekt bewijst, dat deze voorwaarde zelfs door de Portugesche autoriteiten in Indië voor overbodig werd gehouden.

Wij gelooven echter, dat integendeel Nederland niet alleen regt had, maar verpligt was, die voorwaarde bij afstand van grondgebied aan Portugal te bedingen. Vooreerst om eene bijzondere reden.

Ten oosten van Timor liggen de Zuidwester-eilanden, Kisser, Moa, Roma, Lettij en andere. Op deze eilanden bevinden zich geene Roomsch-Katholijke, maar duizende Protestantsche Christenen. Is het bij den achteruitgang dezer eilanden niet mogelijk, dat dezen, hetzij hierdoor, hetzij door eene plotselinge omwenteling in de natuur, aardbeving of vulkanische eruptiën, die hier zoo frequent zijn, besluiten, naar de nabij gelegene, Portugal toebehoorende kust over te steken, en zich daar neder te zetten? En hoe zal het dan, onder Portugesche wetten, staan met de uitoefening van hunne godsdienst?

De heer DE BRAUW hield staande, dat men de wetten van elk land moet eerbiedigen. Hierop hebben wij als antwoord de algemeene reden, waarom Nederland art. 10, maar op Portugeesch grondgebied toepasselijk, had moeten bedingen.

Veel wordt gesproken, en veel waarde wordt gehecht aan het woord

---

*) Art. 10. De vrije uitoefening der Katholijke eeredienst wordt gewaarborgd aan de ingezetenen der door Portugal geruilde bezittingen.

volkenregt. Maar wat is thans volkenregt? Het bestaat meestal in de regelen, die aangenomen zijn over de kommunikatiën tusschen de regeringen van verschillende landen, de regten en verpligtingen van en tegenover afgezanten, de regelen omtrent krijgsgevangenen enz. Volkenregt kan men dus met meer regt vorstenregt noemen. De volken worden daardoor weinig beschermd, en zeldzaam geeft onregt, in een vreemd land aan een eenvoudig burger aangedaan, tot andere maatregelen aanleiding, dan tot beleefde en vriendschappelijke ophelderingen, die den betrokken persoon meestal weinig helpen.

Eene der eerste regelen van algemeen volkenregt moest zijn algemeene gewetensvrijheid, en dus algemeene vrijheid voor iedereen, om zijne godsdienst op *zijne* wijze overal uit te oefenen.

Indien nu eene bekrompene staatkunde dien regel nog niet tot voorwaarde sine qua non heeft gesteld, waarop de tolerante volken met intolerante diplomatieke betrekkingen onderhouden, dan is het toch voorzeker noodig, dat volken, waarvan de constitutiën gewetensvrijheid en vrije uitoefening van ieders godsdienst voorschrijven, niet de onverdraagzaamheid van andere volkeren mogen in de hand werken, door in hunne traktaten bepalingen te dulden, die van hunnen kant overbodig en toch bedongen, van den anderen kant echter noodzakelijk en desniettemin geweigerd zijn; dit is de ware beteekenis van art. 10 van het traktaat met Portugal, eene hulde aan de onverdraagzaamheid van dat land, een dementi aan onze verdraagzaamheid.

Al ware het om dat eenige artikel, dan nog heeft de Tweede Kamer het traktaat met het grootste regt verworpen. In de onzekerheid, waarin sommige leden misschien verkeerden, of het traktaat ons wezenlijk eenige staatkundige voordeelen zoude bezorgen, hebben zij, en te regt, een zedelijk beginsel boven de staatkundige redenen gesteld. Wij hebben echter bewezen, zelfs door hetgeen de voorstanders van het traktaat in het midden hebben gebragt, dat daarvan geenerlei staatkundig voordeel voor ons ware geboren.

En wat zal de Nederlandsche regering nu doen? Niets, gelijk gewoonlijk na diergelijke nederlagen? Wij weten het niet, maar wij gelooven, onder verbetering, dat eene nieuwe poging moet gedaan worden, om den geheelen afstand van Timor, die dan wel eenige opoffering waardig is, te verkrijgen. En gelukt dit niet, men plaatse dan een goed officier als civiel en militair gezaghebber op Timor; daar veeleer dan overal elders. Men geve hem, ten minste voor een tijd lang, eene behoorlijke militaire magt, om den Radja van Oekoesi en andere strijdzuchtige hoofden eens voor al te toonen, dat Nederland den wil en ook de magt bezit, geene inbreuken meer op zijne regten te dulden.

Dan zullen ondernemers en kapitaal komen, om de mijnen van Timor te ontginnen. In den klimatologischen toestand zien wij geen het minste beletsel. In den staatkundigen status quo moeten wij elke nijverheids onderneming aldaar in gemoede afraden.

Augustus 1855. H. J. LION.

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde.

I.

Illustrations d'Orchidées des Indes Orientales la Haye. G. W. MIELING 1855. (Tweede en derde aflevering).

In het eerste deel van dezen jaargang blz. 122 hebben wij de verschijning der eerste aflevering van dit prachtwerk medegedeeld. Wij verwijzen onze lezers naar die mededeeling.

Al hetgeen wij over de moeilijkheden, de naauwkeurigheid en fraaiheid der uitvoering en over de wetenschappelijke waarde van de eerste aflevering gezegd hebben, is ook ten volle van toepassing op de tweede en derde afleveringen, waarmede het werk kompleet is.

Dit werk zal aan het buitenland weder een nieuw bewijs leveren, dat het in Nederland evenmin aan talenten ontbreekt, als aan inspanning, om in het vak van in kleuren gedrukte litographiën werken tot stand te brengen, die zoowel in schoonheid, als in wetenschappelijke waarde de beste in Europa ter zijde staan. Eere de heeren W. H. DE VRIESE en den uitgever, die ook zoo vele andere voor Indië belangrijke werken, sommigen niet zonder groote opofferingen, heeft uitgegeven.

De tweede aflevering bevat:

1. Hysteria veratrifolia Rwdt.
2. Phajus Blumei Lindl.
3. Trichotosia Ferox Bl.
4. Spathogliottis Plicata Bl.
5. Arachannthe Moschifera Bl. Var. Machrophijlla.

Daarbij is gevoegd eene ongekleurde plaat, voorstellende de verschillende gedeelten der op de gekleurde platen voorkomende orchideën, ten getalle van 8.

De derde aflevering bevat:

1. Eria Ornata Lindl.
2. Spathoglottis Affinis DE VRIESE.
3. Saccolabium Guttatum Lindl.
4. Den-drobium Macranthum Lindl. Var. Purpureo-Marginatum.
5. Bolbophyllum Lasianthum Lindl.
6. I Lappendicula Purpurascens Bl. II. Cirrhopetalum Medusae Lindl. III. Nephelaphyllum Tenuiflorum Bl. IV, Chrysoglossum Viliosum Bl.

II.

Flora van Nederlandsch Indië, door F. A. W. MIQUEL, hoogleeraar in de plantenkunde te Amsterdam. Eerste Deel, aflev. 1, met platen. Amsterdam, C. G. VAN DER POST, Utrecht, C. VAN DER POST JR., Leipzig, F. FLEISCHER, 1855.

Wat wij hier aankondigen is het eerste gedeelte van eene even gewigtige als tijdige onderneming. Het ontbreekt niet aan nasporingen op het gebied der Flora van den Indischen archipel, en het zou genoeg zijn om de namen van een RUMPHIUS, HORSFIELD, REINWARDT, BLUME, KORTHALS, ZIPPELIUS, SPANOGHE, JUNGHUHN, HASSKARL, ZOLLINGER en anderen te noemen, om elk, die eenigzins met de beoefening der wetenschappen in Ned. Indië bekend is, eene reeks der meest omvattende en volhardende onderzoekingen op de plaatsen zelve voor den geest te brengen; maar het ontbrak tot dusverre geheel aan een planmatig en zamenvattend overzigt, dat ons een zooveel mogelijk volledig tafereel der Indische vegetatie voorhoudt. Terwijl aan de kruidkundigen in Ned. Indië meer de taak — dikwijls eene hoogst bezwaarlijke — van opsporen en bijeenverzamelen toekomt, is die van den plantenkenner in Nederland, uit den aard der zaak, meer tot het vergelijken, schiften en rangschikken bepaald. Maar ook hierdoor kan men der wetenschap de allergewigtigste diensten bewijzen, en wel zonder immer de tropische landen in persoon bezocht te hebben, gelijk de hoogleeraren MIQUEL en DE VRIESE in eene reeks van hoogstbelangrijke geschriften hebben bewezen. Een systematisch geheel der *Indische Flora* te leveren is inderdaad veel minder de taak van den wetenschappelijken reiziger, dan van hem die in het stille studeervertrek de uitkomsten van zoo vele en velerlei nasporingen bedaard nagaat en toetst, om het gebouw der wetenschap op te trekken uit alle deugdelijk bevonden steenen, die door tal van werklieden zijn aangedragen. Zeker zijn ook bij die taak de voordeelen van vroegere eigen aanschouwing niet te verachten, maar haar gemis kan slechts in geringe mate gevoeld worden door hem, voor wien het zoo uitgebreide rijks herbarium zijne milde schatten opent, of die de rijke hulpmiddelen kan raadplegen, welke de plantentuinen van Leiden en Amterdam op het gebied der tropische vegetatie aanbieden. Zelfs voor den leek, die zich van den plantengroei der keerkringlanden eenig denkbeeld wil vormen, kan het van veel nut zijn, met de lektuur der schriften van kundige reizigers, het bezoeken der beste kruidtuinen te verbinden. „Wanneer men," zoo zegt ALEXANDER VON HUMBOLDT ergens in zijn *Kosmos* (II, bl. 79) „in de palmenkas van LODDIGES (een Engelsch tuinbouwer) of in die van het Paauweneiland bij Potsdam, bij een heldere middagzon, van het hooge balcon op den overvloed van riet- en boomachtige palmen nederziet, dan bedriegt men zich op dat oogenblik volkomen, ten opzigte van de plaats waar men zich bevindt; men verbeeldt zich dan, onder het klimaat der keerkringen zelven, van den top eens heuvels een klein palmbosch te aanschouwen." Zulk een aanblik geven ook onze plantentuinen,

zij het ook in mindere volkomenheid, te genieten, en nevens de prachtige bladerkroonen der palmen kan men in onze stookkassen zoowel de rijpe bessen van den koffijboom, als de grillige maar bekoorlijke bloemvormen der tropische orchideeën gadeslaan. Gemakkelijk is het na te gaan dat een plantentuin, zoo voortreffelijk als die te Amsterdam, aan de studiën van een man als prof. MIQUEL onberekenbare diensten kan bewijzen.

Onder onze vaderlandsche botanici is er waarschijnlijk wel geen, aan wien de taak der zamenstelling eener algemeene *Flora van Nederlandsch Indië* beter ware opgedragen dan aan den heer MIQUEL. Eene reeks van vroegere schriften geeft onmiskenbare getuigenis, zoowel van zijne uitgebreide en bewonderenswaardige kennis van alle bronnen en hulpmiddelen van zijn vak, als ook daarvan dat reeds gedurende een aantal jaren zijne aandacht bij voorkeur op alles wat de *Flora van Nederlandsch Indië* betreft is gerigt geweest. Daarenboven is de heer MIQUEL — en het werk dat wij hier aankondigen geeft er de deugdelijkste bewijzen van — geen dorre en bekrompene systematicus, die aan beuzelingen hangen blijft, die „het heil der wetenschap zoekt in de vermeerdering van soorten en geslachten," in „het verrijken der plantenlijsten met nieuwe namen," wien „de planten als onveranderlijke wezens, zooals het gedroogde exemplaar der verzameling, voor den geest staan;" maar een man van een helderen blik, van diep inzigt in het leven der natuur, die in „organographie, anatomie en physiologie de grondslagen zoekt voor de juiste waardering der soortskenmerken," gelijk het te verwachten is van den veelzijdigen geleerde, die onder andere de beoefening der geologie op de gelukkigste wijze met die der plantenkunde verbindt.

In de inleiding geeft de heer MIQUEL eene omschrijving van het gebied der Nederlandsch-Indische *Flora*, die wij in zijne eigene woorden zullen mededeelen, om den lezer dezer aankondiging eenig denkbeeld te geven van den omvang der taak:

„De *Flora van Ned. Indië* omvat een natuurlijk plantengebied, hetwelk „door verwante en niet minder uitgestrekte groepen begrensd wordt, die te „zamen ééne hoofdgroep, de Flora van Zuid-Azië, uitmaken.

„Het plantengebied van den Ind. Archipel (Water-Indië der vroegere „geographen) strekt zich uit van Malakka over de groote en kleine Sunda-„eilanden of den Maleischen Archipel tot op de Molukken en Banda-eilan-„den en de daarnaast liggende kleine eilandgroepen. Ten W. moet Ceylon, „wiens Flora de voortzetting is van die van Voor-Indië, daarvan worden „uitgesloten, maar de Andaman-eilanden, de Nikobaren, Poelo Pinang en „het Schiereiland van Malakka verdienen in deze Maleische Flora te „worden opgenomen. Oostwaarts eindigt haar gebied langs de Noord-west-„kust van Nieuw-Holland en het westelijk en zuidelijk gedeelte van Nieuw-„Guinea.

„Reeds in de Molukken heeft eene toenadering plaats tot de Flora van „het vijfde werelddeel en oostwaarts vermengt zich de Indische planten-„wereld met de Flora der Zuidzee-eilanden. De Philippijnen en Magindanao

„vormen de noordelijke grens, hoewel minder duidelijk bepaald. Deze „eilanden toch voeden nog vele planten van ons gebied, maar er treden „ook reeds genoeg eigenaardige vormen op, om deze groep, ook met het „oog op de voor mijn doel wenschelijke beperking, niet volledig in den „kring op te nemen; maar slechts voor zoo verre de aandacht op haar „te vestigen, als de verspreiding van Indische soorten op haar gebied „en van hare soorten op het gebied der *Indische Flora* dit vereischte. „Ook het klimaat dier gewesten, die men het stormachtig gedeelte van „Water-Indië genoemd heeft, regtvaardigt deze beperking. — De grens„scheiding van de tropische Flora van Achter-Indië (met uitzondering van „Malakka) wordt hoofdzakelijk door de kust van het vaste land bepaald."

Laat ons thans zien hoe de schrijver de plantenwereld van het dus omschreven gebied aan zijne lezers doet kennen. De heer MIQUEL rangschikt de planten der *Indische Flora* naar het natuurlijk systeem, aanvangende met de meest ontwikkelde plantenvormen, en dus met de tweezaadlobbige met veelbladige bloemkroon (*dicotelydones polypetalae*), en onder deze met de leguminosen, bij hem gescheiden in de beide orden der *mimoseae* en der *papilionaceae*. Bekend is het dat de uitgestrekte familie der leguminosen, op omstreeks 4000 soorten gerekend, verreweg het talrijkst in de tropische landen is vertegenwoordigd en bepaaldelijk de boomachtige vormen daar hoofdzakelijk te huis behooren. Het werk van den heer MIQUEL geeft in één opslag te zien, welk een groot gedeelte ook der *Nederlansch-Indische Flora* tot deze familie behoort. Zijne eerste aflevering (10 vellen druks) bevat enkel de mimoseën en zeker nog lang niet de helft der papilionaceën; van de eerste beschrijft hij 70, van de tweede tot dusverre omstreeks 160 soorten. Ofschoon het werk in het algemeen in de moedertaal is geschreven, heeft echter de schrijver de systematische beschrijving der geslachten en soorten in het Latijn gesteld, zoodat ook de taal der geleerden aan dit werk een ruim aandeel heeft. Hij volgde hierin het voorbeeld van doorluchtige voorgangers, o. a., van prof. J. VAN DER HOEVEN in zijn „handboek der dierkunde." Doch de heer MIQUEL heeft tevens, ten behoeve dergenen die met de Latijnsche kunstwoorden minder bekend zijn, beknopte overzigten van de groepen, geslachten en soorten in het Nederd. in zijn werk opgenomen. Wij voor ons kunnen het gebruik der twee talen geen sieraad van dit boek vinden, te meer daar het op de wijze waarop zij gebruikt zijn, veel aanleiding geeft tot herhaling. En waartoe moet het dienen? Waarom moet in Nederlandsche botanische of zoölogische werken steeds de helft in de taal van Rome geschreven zijn, terwijl Franschen en Engelschen zich zonder bedenking van eene geheel Fransche en Engelsche terminologie bedienen? 't Is waar dat deze talen om de noodige termen te vinden de klassieke talen plunderen, hetgeen de aard onzer taal minder gedoogt; maar bezitten wij niet in het vermogen der woorden-koppeling een voordeel, dat daar rijkelijk tegen opweegt? De overzigten der geslachten en soorten in het Nederduitsch bij den heer MIQUEL zijn alleen reeds toereikend om te toonen, dat eene zuiver Nederduitsche terminologie geenszins

onmogelijk is, gelijk wij er dan ook in andere werken reeds voorbeelden van bezitten. De kortheid aan de aangenomene Latijnsche terminologie eigen, kan ook de reden der haar geschonken voorkeur niet zijn, dewijl dit voordeel door de noodzakelijkheid der toevoeging van overzigten in het Nederduitsch geheel wordt opgeheven. Maar welke is dan de reden? Bedriegen wij ons niet, alleen of hoofdzakelijk de geringe verbreiding onzer moedertaal. De heer MIQUEL, die zijnen arbeid voor ruimere circulatie bestemde dan binnen de enge grenzen des vaderlands, schreef dat gedeelte van zijn werk, dat deels voor den man van het vak hoofdzaak is, deels in het Nederduitsch geschreven den vreemdeling de meeste moeite zou baren, in het Latijn. Wat hij over de plaatsen van voorkomen en het gebruik der planten daaraan toevoegt, zal doorgaans, ofschoon in de moedertaal gesteld, ook door den vreemdeling gemakkelijk verstaan worden. Het Latijnsche *Monendum*, dat de Nederduitsche inleiding of voorrede vergezelt, is de sleutel tot des schrijvers gedachte. Ik voor mij zou niet durven beweren, dat de heer MIQUEL in dit opzigt kwalijk heeft gehandeld; ik betreur het alleen dat daardoor zijn werk een hybridisch aanzien verkregen heeft.

Bij iedere soort is, behalve de sijstematische beschrijving, zooveel mogelijk de plaats van voorkomen of de geographische verspreiding opgegeven; over dit punt zal intusschen meer licht opgaan en van hooger standpunt gehandeld worden in het hoofdstuk over de Geographie der *Indische Flora*, dat den geheelen arbeid zal besluiten. Maar inzonderheid danken wij den schrijver, dat hij getracht heeft „naast het eigenlijk botanisch doel van „zijnen arbeid, de betrekking der Indische plantenwereld tot de maatschappij „zooveel mogelijk toe te lichten." Met dat doel heeft hij, zoowel bij de groepen als bij de bijzondere soorten, de voor den mensch belangrijke eigenschappen, en het gebruik dat er reeds van de planten gemaakt wordt, vermeld. Hierdoor heeft zijn werk eene groote waarde erlangd ook voor hen, die vooral praktische doeleinden najagen, en de kruidkunde óf in het geheel niet óf hoogstens als dilettanten beoefenen.

De heer MIQUEL geeft ons nog eene andere toegift, waarvoor inzonderheid de beoefenaar der Indische talen hem dankbaar zal zijn, en die van de veelzijdigheid zijner wetenschappelijke vorming eene schoone getuigenis geeft. „Bij de volkstammen van den Indischen Arschipel," zegt hij, „vindt „men over het geheel meerdere bekendheid met de inlandsche plantenwe- „reld, dan bij andere volken, die met hen op gelijken trap van bescha- „ving staan. Een groot aantal soorten dragen vast bepaalde inlandsche „namen, die, zonder nog aan een eigenlijk taalkundig doel te denken, „verdienen opgeteekend te worden. Niet zelden is die planten-benaming „in twee woorden vervat, waarvan het eerste als geslachtnaam voorkomt. „Meestal hebben de planten in de verschillende talen, die in den Archipel „in gebruik zijn, verschillende namen. Het meest bekend zijn over het „geheel de Maleische benamingen, maar ook de Sunda- en Java-taal en „de tongvallen van het oostelijk gedeelte des Archipels, van de Molukken,

„ Banda, Celebes, Borneo, van Sumatra enz. bezitten hare eigene planten-
„ namen. Van deze laatsten kent men echter, met uitzondering dergenen,
„ die reeds RUMPHIUS te boek gesteld heeft, betrekkelijk niet velen. — Zoo
„ verre het nu mogelijk was, heb ik deze verschillende benamingen, die
„ ook voor het onderzoek der planten in Indië niet zelden eenen leidraad
„ opleveren, bijeenverzameld". — De schrijver zal het nut van zijne zorg aan deze inlandsche namen besteed zeer kunnen verhoogen, door een alphabetisch register daarvan aan het slot van zijn werk te plaatsen, hetwelk eene zeer gewenschte bijdrage tot de lexicographie der Indische talen zal leveren. Heeft hij toch al geen regtstreeksch taalkundig doel gehad, hij zal de gelegenheid om der letterkundige studiën eene dienst te bewijzen, toch zeker niet willen versmaden.

De heer MIQUEL erkent aan het einde zijner inleiding zijne bijzondere verpligtingen voor dezen arbeid aan den Minister van Koloniën, den heer PAHUD, die zijn werk niet slechts door zijne goedkeuring vereerd, maar ook door bijzondere maatregelen bevorderd heeft. De heer PAHUD heeft het dan met vele zijner voorgangers gemeen, dat hij liever het licht der natuurkundige, dan dat der historisch-politische wetenschappen over Indië laat schijnen. Wij zullen daarover niet klagen; maar, dankbaar voor hetgeen door hem ter bevordering der natuurkundige wetenschappen wordt gedaan, voortgaan onze rijke Indische bezittingen ook naar vermogen van de historische, politische en economische zijden in het licht te stellen, 't zij met 't zij zonder zijne goedkeuring. Wij vinden het natuurlijk en billijk, dat de heer MIQUEL zijnen arbeid „met gevoelens van opregte erkentelijkheid" aan den heer PAHUD heeft opgedragen; maar 't schijnt ons minder gepast, dat hij aan een door hem van *Amherstia* afgezonderd nieuw geslacht „ut perennis sit inter splendidas amoenissimae Javae stirpes grati erga Florae meae strenuissimum fautorem animi testis," den naam van *Pahudia* heeft toegekend. Op zulke vereeuwiging hunner namen in het planten-systeem schijnen, naar de aangenomen regelen, niet slechts uitstekende kruidkundigen, maar ook begunstigers der wetenschap, die haar stoffelijke ondersteuning schenken, regt te hebben. Bij deze laatsten is daaraan echter, zoo ik mij niet bedrieg, doorgaans de voorwaarde verbonden, dat zij tevens kenners zijn, en 't is althans niet van algemeene bekendheid, dat de heer PAHUD ook daaronder mag gerangschikt worden. Doch zij het ook zoo, zijn niet inderdaad alle namen van die soort af te keuren? is dit stelsel van komplimenten maken door middel der planten-namen niet beneden de waardigheid der wetenschap, niet één der misbruiken die de botanie ontsieren? Eene goede nomenclatuur, die door de namen deels de hoofdeigenschappen, deels en vooral de verwantschap der geslachten en soorten aanwijst, gelijk de nomenclatuur der chemie, is in de kruidkunde ver te zoeken. 't Is zeer bedenkelijk om de eenmaal bestaande nomenclatuur, al keurt men ze af, omver te werpen en de wetenschap te revolutionneren. Ik verlang dus geenszins dat de heer MIQUEL met de gebruikelijke nomenclatuur hadde gebroken; maar er ware, mijns in-

ziens, reeds iets gewonnen, indien de ernstige beoefenaars der wetenschap niet voortgingen het getal zulker zinledige namen te vermenigvuldigen, en zich er op toelegden om te zorgen, dat althans de *nieuwe* namen, die zij invoeren, zooveel mogelijk overeenkomstig de eischen der strenge wetenschap zijn gevormd.

Aan het hoofd van dit werk prijkt met het volste regt de gelukkig geslaagde afbeelding van den grondlegger der kennis van onze *Ned.-Indische Flora*, den eerwaardigen RUMPHIUS. De botanische platen, waarvan er twee bij deze eerste aflevering zijn gevoegd, danken wij weder aan de keurige teekenstift van den heer Q. M. R. VERHUELL, die reeds zoo vaak zijne uitstekende talenten aan de bevordering der botanische wetenschap heeft dienstbaar gemaakt.

Ik hoop en vertrouw dat de volgende afleveringen van dit werk in het *Tijdschrift voor Ned. Indië* door eene meer bevoegde hand zullen worden aangekondigd. Misschien was het in mij zeer aanmatigend over een werk, welks grootste verdiensten zich welligt geheel aan mijnen blik onttrekken, ook maar zooveel te zeggen, als ik in deze aankondiging gedaan heb. Hoe het zij, 't was voor mij eene behoefte mijne levendige vreugde uit te drukken over de verschijning van een werk, dat bij den tegenwoordigen stand onzer kennis van Indië in de hoogste mate gewenscht moest geacht worden en waaraan zeker honderden met mij dagelijksche behoefte gevoelden, en mijne warme erkentelijkheid aan den heer MIQUEL te betuigen over de, zoo veel ik kan nagaan, vootreffelijke wijze, waarop hij zich van zijne even zware als nuttige taak heeft gekweten.

X.

Varia.

Wageningen, 23 Julij 1855.

Aan den Redacteur van het
Tijdschrift voor Nederlandsch Indië.

Mijnheer de Redakteur!

Doordien ik nagenoeg geheel aan de staart sta van een talrijk leesgezelschap, en bovendien eenige dagen ben afwezig geweest, is mij eerst heden in handen gekomen de tweede- of Februarij-aflevering van het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* voor dit jaar, waarin, bladz. 100—109, voorkomt een opstel getiteld: *De „executie" te Goegoer-Sigandang.*

In dat opstel vinde ik aanleiding om u mede te deelen dat, al mogt ik anders daartoe geneigd zijn, ik niet bij magte ben om publiciteit te geven aan de daarin aangehaalde officiële bescheiden, naar dien ik reeds lang geleden die stukken heb teruggegeven aan den persoon, die ze mij had toevertrouwd.

Van die „executie", met aanhaling der daarover gewisselde officiële stukken, — eene gebeurtenis waarvan de vermelding in eene krijgsgeschiedenis had kunnen gemist worden, — heb ik, in mijn werk: *Het Nederlandsch Oost-Indisch leger ter Westkust van Sumatra*, Deel I, bladz. 406—409, zoo omstandig mededeeling gedaan, omdat men getracht had de heeren RIESZ en ELOUT bij het publiek in verdenking te brengen, als of zij gepoogd zouden hebben deze gebeurtenis voor de regering verborgen te houden, en ik op de volledige wederlegging daarvan prijs stelde.

De reden, waarom ik den juisten dag der „executie" niet heb opgegeven, is eenvoudig die, dat ik hem met geene genoegzame zekerheid heb kunnen opsporen uit de te mijner beschikking gestelde bouwstoffen, waaruit mij alleen gebleken is, dat die treurige gebeurtenis in het laatst der maand *Julij* 1833 heeft plaats gehad. Maar of uw berigtgever, wiens verhaal voorkomt in het opstel: *De „executie" te Goegoer-Sigandang*, daarin gelukkiger geslaagd is, mag betwijfeld worden, want die „executie" heeft stellig *niet* op den 3den *Junij* 1833 plaats gehad of kunnen plaats hebben, zooals duidelijk blijkt wanneer men de opvolging der gebeurtenissen slechts na gaat. Immers, de generaal RIESZ kwam eerst den 18den Junij 1833 te Padang aan. Ik zelf bevond mij destijds ter Westkust van Sumatra, en herinner mij zeer goed, dat de bedoelde „executie" eerst na de vermeestering van Kamang, 10 Julij 1833, plaats had. TOEWANKOE DAMASSIANG werd onder anderen immers ook beschuldigd, dat hij, *in het begin der maand Julij, weder verstandhouding hield met onzen vijand in Kamang,*

en dat hij zich destijds voorbereide om, bijaldien de onderneming tegen dat distrikt mogt mislukken, in den rug der onzen de VI kota's weder in opstand te brengen. Eerst den 20sten Julij vroeg de Resident en Militaire Kommandant, die zich toen te Basso bevond, de magtiging om de bedoelde hoofden te doen om het leven te brengen, en die magtiging werd hem den 22sten door den Generaal-Majoor Kommissaris verleend.

Bijaldien dus aan het verhaal van uwen berigtgever meer waarde wordt gehecht dan aan dat, hetwelk ik uit officiële bronnen heb geput, op grond dat uw berigtgever bepaald den dag opgeeft, waarop het feit is volbragt, dan is die grond zeer zwak, want de opgaaf van dien dag is stellig verkeerd.

In het officiële rapport wordt melding gemaakt van vijftien Maleische hoofden die werden om het leven gebragt, en die allen daarin worden genoemd; uw berigtgever maakt slechts gewag van twaalf, waarvan een door een toeval gespaard bleef. In het opstel getiteld: *Begin en voortgang van onzen handel en bezittingen op Sumatra's Westkust* (zie bladz. 241, deel IV, Jaargang IX, van uw tijdschrift), wordt ook bepaald het getal van vijftien hoofden, die geëxekuteerd werden, opgegeven. Ik verklaar, dat het mij volkomen onbekend is, wie de schrijver is van dat opstel en uit welke bronnen hij heeft geput, maar die overeenkomst in de getallen behoort, naar mijn inzien, niet onopgemerkt gelaten te worden.

Overigens heb ook ik, in der tijd, eenige bijzonderheden dezer „executie" vernomen en de personen, die daaraan hebben deel genomen, zijn ook mij bekend geweest, doch bij mij bestaat allezins twijfel of *de wijze, waarop* de „executie" heeft plaats gehad, wel in overeenstemming was met de bedoeling van de heeren RIESZ en ELOUT, en welligt zijn al de bijzonderheden daarvan hun nimmer ter oore gekomen.

Vermits het hier geldt een feit, dat tot de geschiedenis behoort, zoo verzoek ik u beleefd, mijnheer de redacteur, aan dit mijn schrijven wel een plaats te willen gunnen in uw tijdschrift, opdat het kunne gelezen worden door dezelfde personen, die het boven vermelde opstel, in de Februarij-aflevering van dit jaar, gelezen hebben.

Ik heb de eer te zijn,

UEd's Dw. Dienaar,

H. M. LANGE.

Iemand, die de examens heeft bijgewoond, welke in de maand Julij l.l. te Delft zijn afgelegd door de jongelieden, die de akademie wenschten te verlaten met een diploma van ambtenaar voor de dienst in Nederlandsch Indië, schrijft ons daaromtrent onder anderen het volgende.

„. . . . . . Wat het *Javaansch* betreft, heb ik gehoord, dat men de jongelieden liet vertalen volzinnen als de volgende: „Gaat gij mêe naar de hoofdstad Samarang? Waar woont gij? Zult gij elken morgen gras bij mij komen koopen? Ik woon in de dessa . . . , enz." — Ware het niet wenschelijk, dat men meer tijd aan 't Javaansch besteden kon, om

althans *daarin* wat verder te kunnen komen, na eene studie van minstens vier jaren? Men heeft er toch meer dan voldoende voortreffelijke gelegenheid voor, als er maar wat meer tijd overschoot.

In de *Land- en volkenkunde* deed men bij voorbeeld de volgende vragen. „Welk zeegevecht is er in 1608 tusschen de Hollanders en Portugezen geleverd? Wie was de eerste Gouverneur-Generaal? Wie zijn opvolger? Wanneer en hoelang heeft hij de aangelegenheden bestuurd? Welk eiland ligt er bezuiden Flores? In welk jaar hebben wij Timor gekregen? Weet gij ook eenige bijzonderheden van de oorspronkelijke bevolking van Boeton?"

Dezelfde examinator is met het *Maleisch* belast. De kennis daarvan is, zoo als men algemeen hoort, bij de jongelieden zeer gering. Zou 't nu niet beter zijn, dat er meer tijd aan 't Maleisch, zoo wel aan dat van 't dagelijksche leven als aan de wetenschappelijke taal, werd besteed, en er minder, of bij 't eind-examen liever in 't geheel niet, werd gelet op zulke feiten en jaartallen? Kent een kontroleur hier te lande, die bij voorbeeld in Gelderland wonende naar Overijssel wordt overgeplaatst, alle kleine vlekken, dorpen, rivieren enz. tot zijne nieuwe standplaats behoorende? Kan hij daarom niet even goed een degelijk kontroleur, ontvanger enz. zijn? Zal hij zich de kennis van al die bijzonderheden in zijn nieuwen werkkring niet spoedig eigen maken, als hij daarvan het nut of de noodzakelijkheid ondervindt? En evenwel verlangt men hier, dat de examinandus Java en de buitenbezittingen zoo door en door kent, dat hij alle dessa's, rivieren met hare vertakkingen, bergen, heuvels enz. weet op te noemen. Ik vrees, dat al de moeite en het blokken, aan die studie besteed, niet veel vruchten zullen opleveren. 't Is eenvoudig memoriewerk, en een jaar later zal er daarom bij de meesten wel niet veel meer over zijn gebleven.

In de *chemie* zijn de examens altijd slecht. Men heeft veel te weinig tijd, om er aan te besteden. Minder aardrijkskunde, of liever minder namen in 't hoofd te prenten, en zich meer aan deze en dergelijke veel nuttiger wetenschappen te wijden, zou, naar mij voorkomt, zeer wenschelijk zijn.

Van 't *Mahomedaansche regt* begrijpt men niet veel, omdat er ook al te weinig tijd is, om er goed aan te kunnen werken. 't Is echter, volgens deskundigen, een zeer noodzakelijk vak. Maar ik voor mij, al had ik er de kennis toe, zou er geen docent in willen zijn. 't Is een ondankbaar vak, en 't inkomen staat gelijk aan dat van een leeraar aan een klein gijmnasium.

In de *Nederlandsche stijl en letterkunde* was het examen, dat men afnam, beneden alle kritiek. Ik zal er u eenige staaltjes van mededeelen. Men vroeg: „Waar heeft HOOFT gewoond? Waarin vond hij aanleiding, om zijn GERARD VAN VELZEN te schrijven? Waarom was GERARD BRANDT een vriend van hem?" Toen op deze laatste vraag het antwoord uitbleef, antwoordde de examinator zelf: „omdat hij zijne levensgeschiedenis schreef." Men vroeg al verder: „Welke betrekking bekleedde HOOFT? Wie was ELISABETH HOOFMAN? Wie heeft het edict van Nantes opgeheven?" — „Wel! LODEWIJK XV," antwoordde de examinator voor den examinandus.

„Wie heeft den spektator geschreven? Wanneer werd hij uitgegeven? Wat is een zelfstandig naamwoord?" enz. enz. En nu is het al of niet toelaten van ambtenaren voor de dienst van Nederlandsch Indië afhankelijk gesteld van zulke vragen? Een examen in de Nederlandsche stijl en letterkunde heeft grooten invloed op de stemming der kommissie. Doet men een slecht examen bij dezen examinator, dan heeft men natuurlijk die stem tegen zich. Dat het lot van sommigen van ééne stem afhangt, is zeer natuurlijk. Maar waarom zoo iets op een eind-examen gevraagd? Zal iemand niet even goed ambtenaar kunnen wezen, zonder dat hij zulke bijzonderheden kent? 't Is waar, dat men, als beschaafd mensch, de letterkunde van zijn land eenigzins dient te kennen, doch ware 't niet beter, dat men daarin om de drie maanden examen deed, zoo als dit met de staatshuishoudkunde enz. plaats heeft? De staatshuishoudkunde is, dunkt mij, voor een ambtenaar van groot gewigt; en terwijl men nu de jongelieden met allerlei memoriewerk kwelt, waaraan zij later niets hebben, wordt die belangrijke wetenschap op den achtergrond geschoven.

Bij eene hervorming van het eind-examen is noodzakelijk: afschaffing van een onderzoek in de Nederduitsche stijl en letterkunde. Geene zoo geheel in 't kleine afdalende bijzonderheden van de aardrijkskunde onzer overzeesche bezittingen, maar algemeene en beredeneerde trekken van die wetenschap. Degelijke beoefening van 't Javaansch, Maleisch, Mohamedaansch regt, administratief regt (wetten en instellingen) chemie en staatshuishoudkunde..."

De Gouverneur-Generaal heeft, in eene circulaire van 24 Augustus 1854, zijne „goedkeuring laten te kennen geven over al, wat hij op Sumatra's westkust heeft *gezien* en *gadegeslagen*." Ik durf volstrekt niet beweren, dat de heer DUYMAER VAN TWIST, met eene arrière-pensée op die wijze liet schrijven; maar ik durf wel beweren, dat die tevredenheid minder volkomen zou zijn geweest, indien men hem wat meer had *laten* zien.

Indien men eens tot hem gezegd had: „dat huis dáár is een eigendom van den lande en kost der schatkist, wegens aankoop en onderhoud, aanzienlijke sommen; maar het is nog nooit gebezigd voor het doel, waarvoor het bestemd werd, en men heeft het tot dus ver nergens anders toe dienstbaar gemaakt, dan om zekere officieren — natuurlijk geen luitenants — in de gelegenheid te stellen, hunne indemniteit voor huishuur geheel vrij in den zak te steken." Indien men zoo iets hem eens gezegd had (en men zou het hebben kunnen zeggen met aanwijzing van het huis), wat zou dan de heer DUYMAER VAN TWIST wel geantwoord hebben?

Of indien men de itineraire eens zoo had afgebakend, dat de Gouverneur-Generaal ook door het distrikt was getrokken, waar de kontroleurswoning gelegen is, welke in de *Varia* van het December-nommer van het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, jaargang 1854, wordt bedoeld, en men had hem dan eens verteld, hoe dat kontroleurs-paleis, met zijne prachtige bijgebouwen, koetshuis (!), stalling voor 24 (zegge vier-en-twintig!) paar-

den, badkamer enz., geheel op kosten der bevolking van het kleine distrikt is gebouwd, — wat zou die landvoogd dan wel gezegd hebben?

En als men den heer DUYMAER VAN TWIST eens inzage had gegeven van het pandelings-register (de officiële naam is, meen ik, *schuldenaars-register*) te Padang, en men had hem daaruit aangetoond, hoe eenige Europeanen en Chinezen meesters van vele tientallen dezer schepsels zijn, die zij onmogelijk in zoo groote menigte voor eenvoudig huisselijk werk kunnen noodig hebben, waaruit duidelijk blijkt, dat de zware maar zeer goedkoope arbeid dier pandelingen slechts moet dienen, om de rijkdommen hunner meesters te vermeerderen; — zoo men hem dit had aangetoond, zou hij dan niet dadelijk maatregelen hebben genomen, om dien schandelijken toestand te doen ophouden?

De heer DUYMAER VAN TWIST heeft dus te regt zijne tevredenheid betnigd over 't geen hij op Sumatra's Westkust heeft *gezien*, omdat men hem de keerzijde der medaille niet heeft *laten zien*.

PADANG,
7 Julij 1855.
Z.

Men schrijft ons uit Batavia het volgende, dat wij belangrijk genoeg rekenen, om onder de oogen onzer lezers te brengen.

„'t Is u bekend, dat de heeren mr. HULTMAN, president van 't hooggeregtshof, mr. EEKHOUT, lid van 't hooggeregtshof, en mr. VAN HEMERT, resident van Batavia, een rekest aan den Koning hebben opgesteld, houdende bezwaren en grieven tegen de, onlangs gearresteerde, voor de belanghebbenden zeer drukkende, veranderingen in de reglementen voor de pensioenen der weduwen en kinderen van Indische ambtenaren. Wij vernemen met genoegen, dat op dat verzoekschrift reeds een zeer groot aantal handteekeningen voortkomt, en er een algemeene zucht bestaat om het te teekenen. Het rekest is gedateerd „Mei 1855," dus *zeven* jaren na den 22sten Mei 1848. 't Is te hopen, dat het gunstiger uitslag mag hebben, dan het verzoekschrift, dat toen aan den Koning door bijna 300 ingezetenen van Batavia is aangeboden, en dat de strekking had, om de onmenschelijke bepalingen omtrent het radikaal en het onderwijs te wijzigen."

Men zal zich herinneren, dat ik, bij de behandeling van art. 49 van het reglement op het beleid der regering van Nederlandsch Indië, heb aangedrongen op eene regeling van de pensioenen bij de wet. Ik verlangde dit hoofdzakelijk, opdat er meer zekerheid zou zijn voor de ambtenaren, wanneer hun regt op pensioen in de wet was geworteld, en een eenvoudig besluit daarin geene nadeelige veranderingen zou kunnen brengen. Maar ik verlangde het vooral ook, om eene betere verhouding te brengen tusschen de pensioenen der hooge en die der lagere ambtenaren.

Thans blijkt mij, dat, wat dit laatste punt betreft, er door den minister

eenige onderzoekingen worden ingesteld en advisen worden ingewonnen. Zoo verneem ik zoo even, uit eene allezins geloofwaardige mond, dat door den heer DUYMAER VAN TWIST aan den Minister van Koloniën een voorstel is gedaan, om als regel aan te nemen, dat de pensioenen als minimum een vierde van het traktement zullen bedragen, dat de gepensioneerde het laatst genoot. De Minister heeft echter in dat voorstel niet getreden, maar verlangd, dat een nieuwe alphabetische lijst, in den vorm van die voorkomende in het *Staatsblad van Nederlandsch Indië*, voor 1837, n°. 50, zal worden ontworpen, om aan de goedkeuring des Konings te worden aangeboden.

Indien dus de Minister van Koloniën overtuigd is, dat de pensioens-reglementen herzien moeten worden, dan zijn wij het op dat punt reeds eens. Wij verschillen nu nog maar in de meening over de meest geschikte autoriteit, die deze nieuwe reglementen zal vaststellen. Ik beweer, dat het de wetgevende magt is; hij is van oordeel, dat het de Koning (dat zal hier wel zijn de Minister van Koloniën) bij voortduring behoort te zijn. Zoodra de zitting der Staten-Generaal weder zal geopend zijn, hoop ik de gelegenheid te zullen vinden, om de Tweede Kamer der Staten-Generaal over dit gewigtig punt uitspraak te laten doen.

Eenige wenken voor kommandanten van mobiele kolonnes in Nederlandsch Indië.

Na meer dan twintig jaren, schier onafgebroken door onlusten op een of ander punt onzer bezittingen gekenmerkt, zijn nog slechts weinige pogingen om krijgskundig eenig licht te verspreiden aangewend geworden, onder anderen door den verdienstelijken luitenant kolonel VERMEULEN KRIEGER.

Elk officier is echter in het geval, op het onverwachts het appel te hooren slaan, om onverwijld eenen inlandschen vijand op Java of eene buitenbezitting te gaan bestrijden. Geldt het een buiten Java gelegen gewest, zoo worden gewoonlijk eenige dagen gevorderd voor de voorziening in de behoeften aan schepen, het approvisionnement daarvan, de inscheping van oorlogs- en mondbehoeften voor de tot de expeditie bestemde troepen, het bezorgen van vaartuigen voor de ontscheping der landingstroepen, geschut, munitiën en vivres, en de voorzieningen ten behoeve van zieken en gewonden.

Ik zal kortelijk aangeven, wat een officier in het eerste geval, met het bevel van een detachement belast wordende, heeft op te merken.

In den laatstelijk (1825—1830) op Java gevoerden oorlog, is als doeltreffend erkend, een zoodanig detachement zamen te stellen uit infanterie, artillerie en kavalerie. Onder de benaming van mobiele kolonne is de sterkte daarvan steeds verschillend geweest, zoowel naar de behoefte als ook naar de meerdere of mindere eischen der kolonne-kommandanten. Om intusschen iets tot grondslag te nemen, in navolging van hetgeen in den Javaschen oorlog gebruikelijk was, komt mij voor, dat eene mobiele kolonne kan zijn zamengesteld uit een half bataillon infanterie ter sterkte van 3 à 400 bajonetten, eene sectie ligte veld-artillerie op berg-affuiten, een of twee handmortieren à 16 ℔ ijzer met granaten, welke buiten hunne buskruidlading eenige stukjes gesmolten tuig bevatten, en een detachement van 40 à 50 man kavalerie, welke sterkte ik nogtans als volstrekt minimum beschouw.

De kommandant dezer kolonne behoort aan te vangen met eene naauwkeurige inspectie over zijne officieren en manschappen, en elk hunner die niet sterk genoeg schijnt, om de vermoeijenissen van eenen togt door te staan, terug te laten. Kwalijk geplaatste ambitie van officieren en zucht tot verandering van den soldaat moet niet in aanmerking komen, daar men anders welligt reeds na den eersten marsch een aantal draagbaren (tandoes) mede te slepen en in de nabijheid des vijands te dekken heeft.

Zijne naaste zorg zal zich uitstrekken tot de wapening, de munitiën, de paarden en het harnachement; wat niet in goeden staat is, zal door hem worden geweigerd, want eenmaal afgemarcheerd zijnde, is er bijna geen redres meer.

Een goed geweermaker, voorzien van de noodige gereedschappen en remontstukken, alsmede een zadelmaker en het noodige leder enz. zijn bij eene kolonne onmisbaar.

Twee officieren van gezondheid met de noodige instrumenten en geneesmiddelen zijn een volstrekt vereischte; ter hunner beschikking moeten voor den afmarsch gesteld worden eenige paarden en tandoes, tot vervoer van die manschappen, welke buiten staat geraken te marcheren.

Een of meer inlandsche hoofden, die van district tot district door anderen worden vervangen, en zoowel dienen tot wegwijzers, als om te voorzien in een eventuëel ontstaand gebrek aan transportmiddelen, en de noodige koelies tot het dragen van vivres, bagage der officieren, kookketels, geneesmiddelen en tandoes, zullen het personeel der mobiele kolonne voltallig maken.

Dat de kolonne-kommandant van paarden, een kijker, een zakkompas, horologie en eene kaart der landstreek waarin hij ageren moet, dient voorzien te zijn, behoort tot de algemeene regelen. Elk officier zij daarbij van een rijpaard en horologie voorzien, en zoo mogelijk van een pakpaard voor zijne bagage, die in twee zoogenaamde broko's [soort van lederen koffertjes] moet zijn bevat; dit laatste zal hem, bij het dikwerf bestaand gebrek aan koelies, menige verlegenheid sparen. Verder zal hij met eene mat, een klein hoofdkussen en eene patent-lantaarn tamelijk wel uitgerust zijn. Laarsen, schoenen en linnen slobkousen zijn eerste behoeften. Zorg vooral, dat de schoenmakers, die zich bij de kolonne bevinden, van gereedschappen en leder voorzien zijn, om het schoeisel van den soldaat zooveel mogelijk te onderhouden. Trouwens de Europeaan leert al spoedig blootvoets marcheren, hetgeen de kolonne-kommandant niet tegen moet gaan; die blootvoets marcheren kan, heeft veel voor. Hij zie echter toe, dat de soldaat, met bloote voeten gaande, ook niet tevens met bloote beenen zij; daar dit, ze aan de werking der zon blootstellende, dikwerf eene zeer pijnlijke zwelling veroorzaakt.

Zal nogtans eene zoodanige kolonne werkelijk mobiel zijn, dat is, zal zij zich snel in elk terrein kunnen bewegen, zoo is noodig, dat zij, alvorens het garnisoen of kamp te verlaten, zich ontdoe van al wat als overbodig kan worden beschouwd, zoodat de soldaat zijne chacot en rok en zoo mogelijk, als de expeditie niet van langen duur is, ook zijnen ransel zal teruglaten. Hij zal dan niets bij zich hebben dan de blaauw linnen kleeding die hij aan heeft, en in zijne broodzak eene compleete kleeding gelijk aan de vorige. De kapotjassen, goed opgerold, moeten door koelies worden gedragen; de soldaat kan dit zelf niet doen zonder groot nadeel. Streng nogthans moet de kommandant der kolonne toezien, dat deze opgerolde jassen geene magazijnen worden, daar de soldaat altijd tracht meer kleeding mede

te nemen, dan bevolen wordt, en die daarin bergt, al zouden er dan ook voor slechts zes kapotjassen twee koelies benoodigd zijn.

Men moet den man toestaan, den broodzak, als zoodanig minder noodig, te veranderen in een kleinen ransel voor zijne verschooning. Wenschelijk ware het, dat men hem een zeer ligten ransel, die slechts ééne kompleete kleeding en des noodig een paar pakjes patronen, eene kam en borstel kan bevatten en tegen nat worden is beveiligd, mogt kunnen geven; maar hoewel de noodzakelijkheid hiervan reeds sedert jaren door de ondervinding bewezen is, heeft men het model der ransels in Indië nog slechts zoo verre gewijzigd, dat zij in garnizoen te klein en te velde te groot zijn. Het tijdstip zal wel éénmaal komen, waarin men den ransel in het garnizoen afschaft, en een zeer ligt klein ranseltje uitsluitend bezigt, om er mede te marcheren. Elk soldaat dient voorzien te worden van eene pakriem tot het vastgorden, om zijne taille, van patroontasch en bajonetkoppel; het slingeren daarvan, bij het klimmen en dalen langs moeijelijke paden, in struikgewassen en bij soms snelle bewegingen, is den man uiterst hinderlijk.

Een blikken waterflesch is mede voor ieder man van alle wapens onontbeerlijk.

Eindelijk nog, indien aan de kolonne geen detachement sappeurs toegevoegd wordt, zal de kommandant wel doen, een 25 à 30tal uitgezochte inlandsche infanteristen te doen voorzien van klewangs, gelijk die der sappeurs of stukkenrijders; immers deze zijn aan het hoofd eener kolonne op marsch elk oogenblik noodig, om zich door kampongs of struikgewas eenen doortogt te banen, alsmede bij het maken van bruggen, vlotten en in verscheiden andere omstandigheden.

Ook een tiental bijlen zijn onmisbaar.

De kommandant der artillerie bij de kolonne heeft alle de munitiën, ook die voor de infanterie en kavallerie onder zijne verantwoording. Zoo lang de kolonne vereenigd ageert, is het niet doeltreffend, den infanterist met meer dan twintig en den kavallerist met meer dan tien patronen te gelijk te belasten.

Bij eene sektie artillerie moeten, zoo eenigzins mogelijk, eenige koelies worden geplaatst met patjols, om onevenheden van het terrein, welke voor de raderen van affuiten te nadeelig zouden zijn, zoo als b. v. menigvuldige en dikwijls vrij hooge paden (gallangs) in de rijstvelden, weg te ruimen. Waar het bekomen dezer assistentie zwarigheden ontmoet, moeten de patjols der sektie zelve, welke steeds medegevoerd worden, in handen der bediening zijn. Het eerste is nogtans verkieslijker, daar de artillerist buitendien in moeijelijk terrein dikwijls genoeg handen aan het werk slaan moet.

Zoo lang deze kolonne marcheert in streken, waar de rust ongestoord is, wordt zij volgens het marsch-reglement gevoed op de haar aangewezene verblijfplaats. Als men het tooneel van den opstand nadert, dan houdt dit op; dan moet op eene andere wijze in de voeding van menschen en paarden worden voorzien.

Wenschelijk is het daarom, dat bij eene kolonne een officier der militaire

administratie gevoegd worde, belast met het aanleggen van magazijnen van vivres, waaruit al het noodige kan worden getrokken, en die, wanneer de kolonne zich hiertoe te ver van die magazijnen verwijdert, haar volgt om door inkoop in de dagelijksche behoeften te voorzien. Meestal echter zal de kommanderende officier ondervinden, dat hij zelf voor alles zorgen moet, en hij zal in elk geval zich hierop moeten voorbereiden, door nooit te marcheren zonder geld, en niet anders dan na maatregelen te hebben getroffen, om van deze eerste behoefte regelmatig te worden voorzien.

Hij benoeme daarom onmiddellijk de twee oudste officieren tot kommissarissen en een daartoe geschikt officier tot betaalmeester en sekretaris van eenen raad van administratie, welken hij zelf presideert, en die belast is met de ontvangst, betaling en verantwoording van alle gelden voor traktementen, soldijen, indemniteiten voor vivres en fourages en van alle andere uitgaven, welke onvermijdelijk zijn en waarover ik later zal spreken.

Ik veronderstel, dat deze kolonne als nu genaderd is tot de grenzen van het tooneel des opstands. Hier dient zij een vast punt te hebben tot aanvankelijke basis harer bewegingen, tot het verzamelen van vivres, tot berging harer reserve-munitiën en tot wijkplaats voor hare zieken en gewonden. Eene goede positie liefst aan den oever eener rivier uitgekozen hebbende, laat de kommandant der kolonne aldaar eene sterkte (benting) aanleggen, welke ruim genoeg zij, om al het bovengenoemde en eene bezetting van 30 à 40 man te kunnen bevatten, waarbij nogtans in aanmerking kunnen komen die zieken, welke des noods tot hare verdediging kunnen medewerken.

Wanneer men tijd heeft, is eene redoute van aarde om hare duurzaamheid verkieslijk; veelal echter is de tijd kostbaar, en men maakt alsdan met spoed eene benting van boomstammen, waartoe de op Java genoegzaam overal in menigte aanwezige kokosboom ruime gelegenheid geeft. In den Javaschen oorlog maakte men deze bentings meestal vierkant of langwerpig vierkant, met cirkulaire bastions op twee over elkander liggende hoeken. Deze aanleg kan doeltreffend genoemd worden tegen Javaansche muitelingen.

Nadat de redoute getraceerd is en men door de zorg van het civiel bestuur het noodige werkvolk verkregen heeft, doet men langs het geheele tracé een groeve graven, ter breedte van ruim 1 voet en ter diepte van ten minsten 2 voeten.

Terwijl dit geschiedt, worden de naastbijgelegene kokosboomen geveld en de stammen in stukken gehouwen van 9 en 7 voeten lengte, in de verhouding ongeveer van vijf tot één; de minst dikke boomstammen worden gebezigd tot de kortste stukken. Tot 8 of 10 voet beneden de kruin is de stam niet hard genoeg om lang tegen inwateren bestand te zijn; dit deel moet dus niet gebruikt worden. De oudste boomen zijn de beste. Het hart der kruin levert de palmiet, eene smakelijke groente, welke echter niet voor gezond wordt gehouden.

Deze stukken van kokosboomen worden als nu op hun einde in de

groeve geplaatst, zoo digt aan een als mogelijk is, stellende men vier lange naast elkander, en daarna ééne kortere. De lange blijven dus zeven en de korte vijf voet boven den beganen grond; daarop wordt later een banket van één voet hoog en ongeveer twee voeten breed aangebragt, zoodat men boven de korte gloegoes, thans nog vier voeten boven het banket verheven, de noodige schietgaten heeft, terwijl de lange, zes voeten boven het banket uitstekende, de manschappen op dat banket ten volle dekken.

De cirkulaire bastions worden geheel van gloegoes van negen voeten lengte zamengesteld, en tot beter verband legt men daarop bamboezen bij wijze van hoepels; waarna men, in het inwendige der nog ledige bastions, met bamboezen of rottingbanden de, in het gedeelte van den cirkel, tegen over elkander staande gloegoes verankert, opdat zij bij het vullen met aarde niet buitenwaarts wijken.

Men zorge, in de niet gebastioneerde hoeken, door het plaatsen eener korte gloegoe, een schietgat te bekomen, en naast deze aan wederzijde drie of vier lange gloegoe's te plaatsen, opdat de banketten niet worden geënfileerd.

In eene der zijden laat men den ingang niet breeder, dan noodig is, om een stuk geschut door te laten; deze ingang wordt later met eene barrière, zoo men die te zamen stellen kan, of anders met, tusschen twee perpendikulair staande gloegoes, horizontaal gelegde en vierkant gekapte stukken hout van genoegzame lengte gesloten. Achter den ingang kan men eene traverse plaatsen, almede van gloegoes en met een banket voorzien.

Nadat de benting gesloten is, omringt men haar met eene gracht en vult men met een gedeelte der daaruit voortkomende aarde de bastions op, ze vast aanstampende, alsmede het banket, en werpt de overige buitenwaarts ter verhooging van het glacis. Bij het graven der gracht is het noodig dat men zorge voor eene genoegzaam breede berme, opdat, bij het afbrokkelen van een weinig aarde, de gloegoe's hun steunpunt niet verliezen.

De bastions worden genoegzaam opgevuld, om den daarop in banket te plaatsen vuurmond in alle rigtingen van het gedeelte des cirkels, hetwelk elk bastion uitmaakt, te kunnen bezigen. Het spreekt van zelf, dat door den kommandant eener kolonne, reeds voor zijn afmarsch uit het garnisoen of kampement, voorzieningen moeten zijn getroffen, dat hem een paar zesponders met hunne munitie en toebehooren tot dit einde worden nagezonden, zoo hij die niet reeds heeft kunnen medenemen, en dat hem ook het geschut en toebehooren ten spoedigste gezonden worden; want dit kan hij noodig hebben, wanneer hij, om te behouden wat hij den vijand ontnomen heeft, en om alweder steunpunten en depôts van vivres en munitiën te hebben, meer bentings meent te moeten aanleggen. In dat geval moet hij tevens tijdig bedacht zijn, op het vragen van versterking aan manschappen, welke het leggen van garnisoenen in die bentings vereischt, ten einde zijne mobiele magt niet te zeer te verzwakken, welke buitendien spoedig weg-

smelt, zoo door verliezen voor den vijand, als voornamelijk door ziekten een onvermijdelijk gevolg van de ongeloofelijke vermoeijenissen des oorlogs, vooral voor de Europeanen in deze luchtstreek, en van het meesttijds aller ongunstigst terrein.

Alvorens zijne stukken op het bastion te brengen, zal hij dit zoo mogegelijk van beddingen doen voorzien, waartoe al weder uit kokosboomen gekapte deelen kunnen dienen; ontbreekt hiertoe echter voor het oogenblik de tijd, zoo wordt vooreerst slechts een vlechtwerk van bamboe (sasak) onder de stukken gelegd. De in de benting terugblijvende kommandant zorgt alsdan voor de noodige nog aan te brengen verbeteringen, zoo als: het leggen der beddingen; het beplanten der bermen, gracht en glacis met bamboezen voetangels (borangs); het maken van afleidingen van het in de benting vallende regenwater; het daarstellen van een steenen of houten kruidmagazijn, zoo dit nog niet gedaan is; het plaatsen van daken boven de stukken op de bastions, ter besparing van het affuitage, dat anders veel lijdt door regen en zonneschijn; het maken van eene ophaal- of andere ligt weg te nemen brug over de gracht voor den ingang, en meerdere werkzaamheden, welke hij tot de goede verdediging en tot welzijn van het garnisoen en der kolonne zal noodig achten.

Hij zal er steeds op bedacht zijn, dat niets hem noodlottiger zijn kan dan brand, daar buiten het kruidmagazijn alle gebouwen van bamboe zamengesteld en met een droog soort van gras (allang-allang) gedekt zijn. Het genoemd magazijn vereischt dus alle voorzorg en moet, als het niet van steen heeft kunnen gemaakt worden, uit vierkante balken van oude kokosboomen zamengesteld en daarmede overdekt, verder rondom en van boven met aarde en graszoden bedekt, de ingang met huiden voorzien en het geheel tegen inwatering met een dak overdekt worden. Ook de daken boven de stukken moeten binnen met huiden worden bekleed. Ik heb daarin brand zien ontstaan, doordien, bij verzuim dezer bekleeding, het gezwind pijpje bij het doen van een kanonschot in het bamboezen dak sloeg.

Ik zal niet spreken over de daarstelling der gebouwen voor woningen van den kommandant, den officier van gezondheid, voor kaserne, infirmerie, magazijnen voor vivres, materieel en kleeding, wachthuis enz. enz. Het is genoeg dat de kommandant aangeeft, waar een en ander staan zal. De inlander bouwt die spoedig en goed, wanneer geene materialen ontbreken; en de geheele benting wordt voltooid, zonder dat een enkele spijker gebezigd wordt.

Gedurende de weinige dagen, die zich de kolonne geheel of gedeeltelijk hier ophoudt, naar dat de sterkte en de meerdere of mindere nabijheid des vijands dit vereischt, tracht de kommandant omtrent dezen zoo naauwkeurig mogelijk narigten te bekomen. Het civiel bestuur is hiertoe best in de gelegenheid, maar het is ook dikwerf genegen, om de zaken als zeer onbeduidend te doen voorkomen. Men stelle dus nimmer in de gegevene narigten een te blind vertrouwen, maar ga steeds met omzigtigheid voorwaarts.

Men rekene nu op den aanvang van een' wezenlijken guerre de chicanes.

Den vijand kan men overal op het onverwachtst aantreffen. In bevolkte streken, in zijne nabijheid, wordt gij naauwelijks bespeurd, of gij ziet de dorpen (dessa's) door hunne bewoners met hun vee en draagbare have verlaten, om u het veld alléén te laten. Ook zelfs ver van den vijand heeft hetzelfde meestal plaats, en het is een gelukkig toeval te noemen, zoo het volk te huis blijft, waardoor gelegenheid wordt gevonden om in de behoeften te voorzien, en van de sterkte, bewegingen en bedoelingen des vijands narigten in te winnen.

Men zorge thans dat de soldaat deze bevolking, welke vertrouwen toont, niet kwalijk behandelt of berooft, hetwelk trouwens alleen te verhoeden is, door streng te waken, dat geen man in zoodanige dessa binnen ga. De Europeanen, ten minsten velen hunner, geven ten deze nog wel aan de stem van eer en pligt gehoor; de inlandsche soldaat daarentegen kan eene gelegenheid om te stelen of rooven moeijelijk laten voorbijgaan; en vooral verdienen de inlandsche vrouwen, die immer bij eene kolonne zijn, nog minder vertrouwen.

Zoo lang men geene berigten omtrent den vijand heeft, is verder voortdringen zonder doel en zelfs gevaarlijk; men denke altijd aan de rustige streken achter zich en stelle deze aan geen vijandelijken inval bloot, door met overhaasting te ver er van af te gaan. Het behouden van het geen men heeft, en successivelijk tot orde en rust terug brengen, is de moeijelijkste en belangrijkste taak.

Vindt men ontvolkte dessa's (en aan deze ontbreekt het trouwens zelden) zoo is niets gemakkelijker dan de kolonne kwartier te bezorgen; maar opdat dit met orde geschiede, zoo stel haar voor de dessa in bataille, en wijs, na de gelegenheid er van of van het noodige gedeelte te hebben opgenomen, naar orde van bataille, aan elk peloton infanterie, aan de artillerie en kavalerie de huizen aan, welke door elk hunner zullen worden bezet, nadat nogtans de wachten geplaatst zijn en de alarmplaats duidelijk aangewezen zij.

Het aanwijzen der alarmplaats moet in dit geval steeds tweeledig zijn: eene algemeene voor de gansche kolonne, bijzonder voor de onderscheidene afdeelingen, in geval de vijand op de dessa eenen aanval wagen mogt, en eene voor de reserve.

Een dusdanige aanval heeft meestal op onderscheidene punten te gelijk plaats; doch indien gezorgd is, dat het verblijf zooveel mogelijk gekoncentreerd, dat het rondom door, zonder veel moeite daar te stellen, verhakkingen gedekt is, en dat de communicatiën in de dessa tusschen de onderscheidene punten onbelemmerd zijn voor troepen en geschut, zoo zal ook zelfs een in getal u ver overtreffende vijand niet ligt daarin doordringen. Dat de kolonne zoodanig gelogeerd worde, dat steeds de artillerie en kavalerie tusschen infanterie geënkadreerd zij, zal wel onnoodig zijn den officier van eenige kennis te herinneren.

Geregelde appels, wapenoefeningen en inspektiën, wanneer de kolonne meerdere dagen op eene plaats verblijf houdt, mogen niet worden verzuimd.

Men zij gedurende de rustdagen niet werkeloos en trachte door spionnen, welke door den invloed van inlandsche hoofden moeten verkregen worden, te ontwaren, waar, ter welke sterkte, onder welke aanvoering, in welke stelling de vijand zich bevindt en welke de zamenstelling zijner wapenen zij; dit laatste heeft minder betrekking op zijne artillerie, welke meestal uit een paar ligte draagbare stukjes, dikwerf zonder affuiten bestaat. Men vorsche na, of de bevolking uit vrijen wil of gedwongen de opstandelingen aanhangt, en terwijl deze informatiën worden ingewonnen, zij men er tevens stellig van overtuigd, dat de sterkte der onzen naauwkeurig aan den vijand bekend is, en dat hem weinig onbekend blijft van hetgeen ons betreft. Het plan der verdere bewegingen zij daarom uitsluitend het geheim van u en van de vertrouwde officieren. De soldaat, gereed staande tot den afmarsch, moet niet weten in welke rigting gij hem leiden zult, opdat dit ook voor den vijand een geheim blijve.

Treft men goede, in die streek wel bekende, intelligente spionnen, zoo beloone men die goed en trachte hen daardoor, ten minsten voor een korten tijd, en tot men weder anderen heeft, te behouden. De uitgaven hiervoor, zoo als ook voor het overbrengen van brieven of billetten, dikwerf door den vijand heen, wanneer dit noodig is, worden vergoed.

Is het verblijf des vijands thans bekend, zoo trachte men hem zoo onverhoeds mogelijk op het lijf te vallen, waartoe een nachtmarsch, hoe moeijelijk die ook zoude zijn, soms zeer dienstig zijn kan. Dikwijls is die echter slechts op korte afstanden uitvoerbaar, daar men er op kan rekenen, nergens eene brug en overal de wegen vernietigd te vinden: daarbij vindt men soms in engten zware verhakkingen, en waar men dit dikwerf het minst verwacht, den grond tusschen het gras beplant met borangs (voetangels van bamboe) welke ook door den schoen van den Europeaan dringen en veelal moeijelijk te genezen wonden veroorzaken.

Lage rijstlanden die op Java zoo menigvuldig zijn, waar het vernielen der wegen zoo gemakkelijk is, zijn voor eene marcherende troep een groot kwaad, daar die velden het grootste gedeelte van het jaar geïnundeerd of ten minste doorwaterd zijn, en een marsch in dit terrein, vooral wanneer het koorn hoog daarop staat, uiterst moeijelijk en afmattend is. Op hoogere velden, waar het gemis van den weg minder gevoelig zoude zijn, spaart zich de Javaan veelal de moeite van geheele vernieling en bepaalt hij zich tot het maken van doorsnijdingen op de plaatsen, waar dit het meest hindert. Hier en bij kleine beeken, kreken en sloten, wanneer die moeijelijk te doorwaden zijn, hetwelk dikwijls door de diepe modder het geval is, zullen de bijlen, klewangs en patjols, welker medeneming ik in den aanvang aanbeval, blijken onmisbaar te zijn. Diepe rivieren op Java leveren altijd praauwen op, welke, tot twee, drie of vier naast elkander gehecht en overdekt met eenen bamboezen pagger of sasak, geschikt zijn, om successivelijk de kolonne over te brengen. Men bepale echter nimmer vooraf tijd en plaats van den overtogt, zoo men niet van de middelen daartoe wil beroofd worden; onverhoeds moet men zich in het

bezit daarvan stellen, in de nabijheid der plaats, waar men de rivier passeren wil.

Minder diepe hoewel ook breede rivieren, die meestal bij niet bijzondere hooge zwelling waadbaar zijn, geven weinig oponthoud; het bepaalt zich somtijds alleen tot het wegnemen van een gedeelte der veelal steile oevers, opdat menschen, paarden, geschut en bagage met mindere moeite en zonder ongelukken overkomen.

Bij gebrek aan praauwen tot den overtogt van diepe niet zeer snel stroomende rivieren, kan men vlotten van bamboezen te baat nemen. De inlandsche hoofden zijn dikwerf in het overwinnen van hindernissen van dezen aard zeer nuttig; maar men moet hen veelal laten begaan, en niet altijd wijzer willen zijn dan zij. Als zij zeggen dat de overtogt door deze of gene middelen mogelijk is, zullen zij die middelen ook daarstellen. Ik heb hen, waar de tijd en bamboe genoeg voorhanden waren, over breede, diepe en niet snel stroomende rivieren, alléén van bamboezen geheele vlottende bruggen zien leggen, waarover onze ligte met drie paarden bespannen veldstukken reden, en bij andere gelegenheden, in een paar uren tijds, over smalle zeer snel stroomende onwaadbare beken, aan op de oevers staande boomen, bruggen van bamboe zien hangen, die voor den overtogt eener kolonne met geschut en paarden voldoende waren. In de binnenlanden van Java vindt men, over vrij breede snel stroomende rivieren, zooals de Progo, Bogowonto, Serajoe en anderen, hangende bruggen, welker zamenstelling den Europeaan over de intelligentie van den Javaan doet verbaasd staan.

Ik heb gezegd, dat den vijand onverhoeds op het lijf vallen, hoewel dit somtijds gelukt, nogtans geene gemakkelijke zaak is; meestal zal men hem bij den dag moeten opzoeken en de marschen tot dat einde zullen op elk uur kunnen noodig zijn. Het opbreken in den vroegen morgen, wanneer het plan tot den marsch vooraf is beraamd geworden, is wel het verkieslijkste.

Hoe vroeg dit ook zij, men stelle zich nimmer in beweging, alvorens de Europeanen hun geliefden borrel en daarna hunne soep hebben genuttigd. Het gekookte vleesch, de gekookte rijst, eenige beschuit (zoo gij die hebt) en vooral een' voorraad van arak of genever, moeten worden medegevoerd, opdat de troep, na eenige uren te hebben gemarcheerd, gedurende een uur van rust eten kan. Ongekookte rijst, slagtvee, zout, peper, azijn en lampolie en de noodige kookketels moeten steeds worden medegenomen.

Alleen bij de zoo even bedoelde rust, en wanneer de Europeaan voedsel neemt, beschouw ik als onschadelijk, dat men hem voor of na den maaltijd een borrel geve; doe dit nimmer bij zware vermoeijenissen in de hitte, wanneer niet tevens wordt gegeten, want ook de meest aan den drank gewone man wordt in dit geval ligt voor een korte poos bevangen. Ga mede zoo veel mogelijk tegen, dat de soldaat, bij den doortogt van elk riviertje of waar hij maar water vindt, drinke; de matigste waterdrinkers behouden

het langst hunne krachten; ook geeft het stilstaan in de rivieren, die doorwaad moeten worden, aan de kolonne een onaangenaam oponthoud. Daar echter het door troepen doen doorwaden eener rivier zonder drinken tot de vrome wenschen behoort, en de soldaat ook niet gaarne, omdat dit tijd en moeite kost, zijne veldflesch losmaakt en vult, en hij dus gemakshalve met de hand water schept, acht ik doelmatig hem te voorzien van de halve schaal eener kokos-noot (batok), die hij met een bandje aan zijne bajonetkoppel hecht, waardoor veel oponthoud zal worden voorgekomen.

De kolonne zij, wat de infanterie betreft, eens vooral verdeeld in b. v. acht of tien pelotons. De officieren, bij deze ingedeeld, moeten zoo min mogelijk worden verwisseld, opdat tusschen hen en de soldaten van hun peloton vertrouwen, en tusschen de verschillende pelotons emulatie ontsta, hetwelk zoo nuttig is in eenen oorlog, waar zoo dikwijls zelfs enkele pelotons, op eenigen afstand van het gros der kolonne, moeten worden afgezonden. Aan het hoofd der kolonne zij een peloton goed aangevoerde inlanders, om eene kleine voorhoede op geen te grooten afstand te geven, en, zooals meestal bij ontmoeting van den vijand plaats heeft, diens tirailleurvuur te beantwoorden. Het 2e peloton, gevolgd door de sektie artillerie, het 3e en 4e peloton besta uit Europeanen, en de overige uit inlanders, zoo er geene meerdere pelotons uit Europeanen geformeerd kunnen worden. Men zorge echter dat bij de achterhoede steeds een aantal Europeanen zij, om de voor haar marcherende bagagie, munitiën en vivres, door paarden en menschen gedragen wordende, en de te paard en te voet daarbij zijnde vrouwen, bedienden, gevolg van inlandsche hoofden enz. zoo veel mogelijk te doen opsluiten, en om, bij vijandelijken aanval, die zoo dikwijls op dit gedeelte der kolonne in ernst of slechts schijnbaar plaats vindt, zoowel tot krachtdadige verdediging, als tot het bijeenhouden dezer bende werkzaam te zijn; tot dat zelfde einde moet dit gedeelte tevens altijd door een aantal infanteristen geflankeerd zijn. Zonder deze voorzorgen en strenge orders zal men deze weerlooze troep, en vooral de vrouwen, steeds op de flanken en zelfs tot in de gelederen zien, en loopt men gevaar, de koelies, wanneer eenige kogels hen om de ooren fluiten, hunne vracht te zien nederzetten en vlugten. Daardoor zou, zoo men niet een gedeelte der vivres of andere behoeften wil verliezen, de kolonne voor het oogenblik immobiel worden, en dit zelfs dagen lang bij gebrek aan transportmiddelen kunnen blijven, want niets is in 's vijands land moeijelijker te verkrijgen dan menschen.

De kavalerie kan men niet wel eene plaats aanwijzen; zij is meestal het best op de flanken der kolonne of opent of sluit den marsch naar gelang van terrein en omstandigheden, welke niet beschreven, maar op de plaats zelve door den kommandant, in overeenstemming somtijds met dien der kavalerie, moeten beoordeeld worden.

Noch onze magt, noch het terrein laten gewoonlijk toe, om de kolonne verder dan op zeer kleine afstanden door weinige manschappen te doen flankeeren. In open terrein is dit onnoodig, maar wanneer er reden is, om te vermoeden dat de vijand zich in eene dessa ophoudt, die in de nabijheid

ligt, zoo zende men een of twee goede pelotons af, om die te doorzoeken, en zij gereed, deze met de gansche kolonne te ondersteunen, indien zij den vijand en de groote magt mogten aantreffen, en deze hun het hoofd biedt.

Meestal echter zal men hem reeds op eenigen afstand ontdekken, met zijne geheele magt en een zwerm van tirailleurs, die reeds op zes honderd schreden somtijds hun vuur openen. Men zende in dit geval de noodige tirailleurs af, met de order om niet te vuren, dan wanneer dit met vrucht kan geschieden, en volge met zooveel orde, en zoo gesloten als in het meestal moeijelijk terrein mogelijk is, met de kolonne de bewegingen der tirailleurs. Gewoonlijk schuilt de magt des vijands in ééne dessa, waaruit zij van achter boomen, heggen en struiken haar vuur toezendt. Is dit sterk en schijnt hij te willen stand houden, zoo is het tijd, zich te deploijeren en de stukken te doen werken op de plaats, van waar het vijandelijk vuur het levendigst is. Een enkele keer pelotons-vuur kan als dan geen kwaad, maar duurzaam infanterie-vuur op eenen vijand, dien men ter naauwernood ziet, is nutteloos tijd en munitie verspillen. Eenige granaten in zoodanige dessa geworpen, en door de daarin beslotene stukjes brandstof ligt in de bamboezen huizen brand veroorzakende, kunnen hier zeer veel nut doen. Terwijl men echter door een paar pelotons laat vuren, moeten de tirailleurs, op den voet door twee of drie pelotons gevolgd, in de dessa dringen, om den vijand daaruit te verdrijven; zoodra deze in de dessa geëngageerd zijn, moet het vuur van onze zijde ophouden, tenzij dit op eenen thans gedemaskeerden vijand kan blijven aanhouden; meestendeels echter zal hij, aan de tegenovergestelde zijde van die waar de onzen zich bevinden, de dessa verlaten, en zich in de vlakte verspreiden of zich regelregt naar eene andere nabij gelegene dessa of andere goede positie begeven. Heeft men dan gelegenheid, om, terwijl hij de vlakte doortrekt, hem door kavalerie, die intusschen zoodanige dessa omgetrokken is, te doen aanvallen, zoo wordt hem dikwerf een gevoelige neep toegebragt.

Meermalen nogtans gebeurt het dat de inlandsche vijand, op zijne overmagt steunende, slechts een mindertal daarvan toont, om het gevecht te engageren, en in schijn te wijken, als wanneer hij, zoo gij deze vervolgt, in massa, zonder een schot te doen, maar met gevelde lans en gebogen kop, zelfs zonder geschreeuw, hetwelk anders zoo menigvuldig plaats vindt, aanvalt. Stel dit geval, als men weet dat de vijand sterk is en goed aangevoerd wordt, zoo als ook wanneer men omtrent zijne sterkte niet wel onderrigt is, altijd als mogelijk. Men houdt daarom de troepen in orde en laat de kavalerie niet uitlokken door een handvol wijkende tirailleurs. Een goed onderhouden schroot- en peletonsvuur zal hem, als hij debouchieert, veel verlies toebrengen, en zoo hij des niettegenstaande zijnen aanval voortzet, moet men hem, op eenen korten afstand genaderd zijnde, met geveld geweer te gemoet treden, hem tevens door de kavalerie in de flank doende vallen. Niet ligt zal hij dezen schok weêrstaan, maar reken er op dat die schok geheel door de Europe-

anen en de kavalerie moet worden aangebragt. De Amboinees, Boeginees, de Madurees en Sumanapper, alhoewel na eenige dienstjaren meestal goed soldaat, zal zelfs in zoodanig geval wel den aanval doch niet met gesloten gelederen mede doen. En de Javaansche soldaat (enkelen uitgezonderd) ziet niet gaarne den vijand van zeer nabij onder de oogen. Is deze tot wijken gebragt, zoo late men hem door de inlandsche magt en kavalerie vervolgen en verder desoleeren, terwijl men de Europesche infanterie bij het geschut zamentrekt, en daarna de kolonne weder herzamelt, hetzij op de plaats blijvende, hetzij men met deze kern van magt den vijand ook wil vervolgen. Het laatste zal na zoodanige ontmoeting meestal onmogelijk zijn, daar de zorgen voor gewonden, voor het oogenblik, aan de plaats van het gevecht boeijen. De Mahommedaansche fanatieke vijand maakt geen ongeloovigen gevangen, dan zeer zeldzaam, en om hem in elk geval te dooden. Dit alleen is genoeg tot het regt van repressaille, maar buiten dien is zelden onze magt sterk genoeg om gevangenen te bewaren en te eskorteeren; wat dus in het gevecht onder het dadelijk bereik uwer wapenen komt, worde aan de noodzakelijkheid opgeofferd, ten ware men een vijandelijk aanvoerder van eenig aanzien magtig wordt, van wiens gevangenschap welligt meerder partij te trekken zij.

Dat daarentegen, hoezeer ook het immer ontwijken der bevolking reden tot ontevredenheid geve, de bij toeval in onze handen vallende dessa-bewoner in ons geenen vijand vinde. Men ga steeds van het principe uit, dat het gros des volks genoegzaam alleen uit blinde gehoorzaamheid en vrees voor zijne hoofden, en opgewonden en bedreigd door hooghartige priesters, de wapenen voert, terwijl het onder de lasten en gevolgen des oorlogs zucht. De woningen, het hoornvee, de vruchtboomen en het koorn maken den ganschen rijkdom van den Javaan uit. Vernielt men woning en gewas, en rooft men zijn vee, zoo verbant men hem naar andere streken; maar alvorens zich daar in armoede neder te zetten, zal de wraak hem in de gelederen der opstandelingen houden. Spaart men daarentegen al het genoemde, en gunt men den soldaat alléén het genot van het pluimvee, vruchten en dergelijke voorwerpen van minder waarde, zoo kan men verzekerd zijn, dat de dessa-bewoner, als men zijne dessa verlaat, derwaarts terugkeert, en zich zoo gelukkig gevoelt, als hij zich in het eerste geval rampspoedig achten zal. Hoe menigmaal heb ik niet betreurd, dat ik, bij gebrek aan magt, waarop ik eenig vertrouwen stellen konde, aan de wenschen eener talrijke bevolking, wier hoofden mij met vertrouwen te gemoet kwamen, om eene kleine benting ter hunner bescherming, geen gehoor konde geven, daar ik diezelfde bevolking daarna, zeker slechts schijnbaar, tegen mij in de wapenen zag. Verniel en roof dus nimmer, dan als het door volstrekte noodzakelijkheid onvermijdbaar is; op die wijze zult gij den vijand niet in de hand en u zelven tegen werken, terwijl gij dus tevens de middelen spaart, waardoor, na het eindigen des oorlogs, de kosten daarvan kunnen worden goedgemaakt, hetwelk voorzeker zeer moeijelijk zoude zijn, zoo men den Javaan niets overliet, dan de graven zijner vaderen.

Na een eenigzins ernstig gevecht, waarin de vijand een aanmerkelijk verlies heeft geleden, kan men er op rekenen, dat zijne magt, voornamelijk door het naar huis gaan van vele in de omstreken te huis behoorende Javanen, voor het oogenblik zeer verzwakt is.

Men trachte alzoo dadelijk, door middel van spionnen, te vernemen, waar de voornaamste aanvoerders hunne retraite gestaakt en hun verblijf genomen hebben, en zoodra dit laatste bekend is, taste men hen aldaar zoo spoedig mogelijk op nieuw aan. Niets is hun nadeeliger, dan hen nimmer een lang en rustig verblijf te laten houden, daar dit laatste voor hen noodig is, om op nieuw de dessa's volkeren tot zich te roepen, contributiën te heffen en zich door despotismus bij de omliggende volken te doen vreezen, terwijl het priesterdom intusschen deze vrees voor de inlandsche hoofden met haat tegen de Europeanen zoekt te vereenigen.

Gelukt het de hoofden des vijands meermalen aan te treffen en gedurig te verdrijven, dan vermindert hunne magt gaande weg, terwijl hun gezag en invloed bij het volk, waarvan zij zich verwijderen, verzwakt, in evenredigheid van den meerderen afstand, waarop die verwijdering plaats heeft. Op deze bevolking moet thans vooral gewerkt worden door den invloed van die inlandsche hoofden, in deze streken te huis behoorende, die zich tot dat einde bij ons gevoegd hebben, nadat zij bij het uitbarsten van den opstand, waaraan zij geen deel hebben willen nemen, zich hebben verwijderd. Ook kan men op haar werken door die inlanders, welke van goede familie, doch buiten eenige openbare betrekking, op een van het meer in aanzien zijnde gedeelte der mindere klasse van de bevolking invloed hebben; want ook van dezen hebben er zich waarschijnlijk bij de uwen gevoegd, in de eerste plaats om langs dezen weg reeds dadelijk eenige vertooning van gezag te kunnen maken, en ten tweeden in de hoop, die tijdelijke vertooning in de toekomst verwezenlijkt te zien. Men zorge goed voor de zoo even bedoelde hoofden en aspiranten, en vrage voor hen, die zich verdienstelijk maken, eene bezoldiging aan, wanneer zij nog niet in het genot daarvan zijn, alsmede autorisatie tot het verstrekken van vivres aan de personen die tot hun gevolg behooren. Maar stel hen aan den anderen kant onder goede contrôle, want het is hun niet wel mogelijk eenigen invloed te doen gelden of gezag uit te oefenen, en daarbij hun dadelijk belang op zijde te stellen, hetwelk regtstreeks tegen ons belang strijdt. Immers ons belang bestaat hierin, dat de bevolking zooveel mogelijk van alle lasten bevrijd blijve, opdat zij bij vergelijking de overtuiging hebbe, van onder onze bescherming veel gelukkiger te zijn dan onder het dwangstelsel der opstandelingen. Men betale daarom ook naar billijkheid al de behoeften, die men van den inlander neemt als men hem tot werkzaamheden of transporten bezigt; door het eerste zal men bazaars in de nabijheid der bentings of van eenigzins sedentaire positiën der kolonne zien ontstaan, waarop levensmiddelen in menigte te koop worden aangeboden, en door het laatste zal het minder moeijelijk vallen menschen voor den opbouw van een kampement, het daarstellen van versterkte punten, en het doen van transporten te verkrijgen.

Maar keeren wij tot den openbaren vijand terug. Hebt gij dezen, door herhaalde gevechten en aanhoudend verontrusten, zooverre gebragt, dat hij zich niet meer durft vertoonen dan slechts in kleine gedeelten op onderscheidene punten, zoo verdeel uwe magt en laat de onderscheidene detachementen in het klein ageren, gelijk vroeger met de vereenigde kolonne geschiedde. De berigten omtrent het verblijf der vijanden, indien gij de opgezetenen door goede bejegening weet te winnen, zullen thans menigvuldiger en juister zijn dan voorheen, en zullen door hoofden die de inlanders ontzag inboezemen worden aangebragt. Zoolang de vijanden zich in de vlakten kunnen houden, zullen zij die niet ligt verlaten, vermits zij daar in overvloed kunnen leven, en de kleine kolonnes zullen zich dus menige snelle beweging moeten getroosten. De detachementskommandanten behooren er steeds op bedacht te zijn, om, na naauwkeurige berigten omtrent 's vijands positie te hebben verkregen, hem in den zeer vroegen morgen te overvallen, in massa in de dessa waar hij verblijf houdt, zonder te vuren, indringende. Een algemeen hurrah! en eenige schoten van slechts de voorste manschappen, zullen in dit geval niet missen hem met overhaasting in alle rigtingen te doen vlugten; en ofschoon het verlies aan dooden of gekwetsten aan zijne zijde bij zoodanigen overval aanmerkelijk moge zijn, is het daarentegen waarschijnlijk dat men ook aan onze zijde niet zonder eenig verlies zal blijven. De gespaarde dessa-bewoners vlugten echter mede, zoodat ons, gestadig voortrukkende, waarschijnlijk een aantal paarden en wapenen, die door overhaasting hebben moeten worden teruggelaten, in handen zullen vallen, terwijl al weder verzwakking onzer tegenpartij het gevolg harer verstrooijing moet zijn. Door deze middelen zal men eindelijk den vijand dwingen, met zijne verzwakte magt in het gebergte te wijken, en dikwerf zal men dagen lang niet gewaar worden, waar hij zich ophoudt. Door actieve, goed beloonde spionnen, wordt dat nogtans uitgevorscht, en naar gelang der wegen, die naar zijn verblijf leiden, behooren thans maatregelen te worden genomen, om geheim en snel detachementen uit te zenden, die hem aantasten en zijne retraite moeijelijk maken. Elke ontmoeting, vooral omdat het verblijf in de gebergten aan vele niet daar te huis behoorenden Javanen, ook dewijl zij daar minder in weelde kunnen leven, niet aangenaam is, zal alweder 's vijands aantal doen verminderen.

Tracht thans vooral de hoofden op het spoor te blijven, en terwijl gij des noodig enkele belangrijke punten door detachementen bezet laat, is er niets doelmatiger voor u te doen, dan die hoofden en het overblijfsel van hunnen aanhang, met een detachement onvermoeide manschappen rusteloos te vervolgen. Neem slechts den tijd om eenig voedsel te gebruiken en tot korte haltes op die plaatsen, waar u dit het raadzaamst voorkomt, maar liefst in de heetste uren van den dag, en zooveel mogelijk verwijderd van elk menschelijk verblijf, opdat de vijand omtrent zijne vervolging en den afstand, welken hij vooruit is, in het onzekere worde gehouden. Daarom moet men ook trachten, de in het gebergte gelegene dorpen en gehuchten zoo mogelijk te vermijden of, als dit niet kan, die bij nacht voorbij te trekken.

Verliest men het spoor des vijands, zoo make men halt en beijvere zich, om door spionnen het weder te vinden, waarop met vernieuwden ijver en krachten de vervolging worde voortgezet, tot men hem bereikt, dat eindelijk niet missen kan, als er geen tijd verloren wordt. De door snelle marschen vermoeide vijand moet, als dit mogelijk is, thans alweder in den vroegen morgen in zijne diepste rust worden overvallen; zijne mindere manschap zal zich daarop van zelve verstrooijen, en de hoofden, zoo zij ontsnappen, beroofd van hunne paarden en ten prooi aan de dringendste behoeften, in gestadige vrees en onrust, zullen er op bedacht worden, om in onderwerping te komen.

Op deze wijze werd ook de laatste oorlog op Java geëindigd: het hoofd der opstandelingen DIPO NEGORO, overal geslagen en benaauwd, wierp zich eindelijk in het meestal woeste en schaarsch bevolkte gebergte, tusschen het westelijke gedeelte van Bagelen en Banjoemas. Zijn aanhang, van tijd tot tijd opgespoord, geslagen en verstrooid, loste zich eindelijk genoegzaam geheel op; slechts bloedverwanten en weinige hoofden deelden nog in zijn zwervend lot. Een detachement der 8ste mobiele kolonne hechtte zich onvermoeid aan het spoor van den hoofdmuiteling; het eenige paard, dat nog ter zijner beschikking was, wierd hem ontnomen. En alhoewel in de wildernissen, waar de zich noemende Sultan vervolgd werd, zijne gevangenneming door troepen zoo moeijelijk was, als die van den daarin wonenden tijger, werd hij nogtans door vermoeijenissen, onrust en ontbeeringen van allerlei aard, en verlaten van de meesten zijne vertrouwelingen, zoo tot het uiterste gebragt, dat hij aan den kommandant der gemelde kolonne zendelingen afvaardigde met voorstellen, welke hem eindelijk in onze magt deden vallen.

Een zoodanig detachement, bestemd tot onophoudelijke snelle marschen in het gebergte, heeft eene zeer zware taak. Waar bergpaden gevonden worden, zijn die dikwerf door den regen en zelfs door den daauw slecht en glibberig, steil op en af gaande en daardoor uiterst moeijelijk. Dikwijls zijn uren lang de beddingen der bergstroomen de eenige wegen, en wordt dezelfde stroom, door zijne kronkelingen, twintig ja dertig malen doorwaad. Hem opwaarts volgende, worstelt de soldaat in den aanvang tegen het diepe beweegbare zand; een eind verder dringen hem kleine steentjes in de schoenen; verder treft hij groote en scherpe keisteenen aan, die zijne doorweekte voeten pijnigen en zijne schoenen verslijten, tot dat hij eindelijk, op de naakte gladde rotsen, de hoogste bergruggen bereikt, om aan de andere zijde in omgekeerde orde, eenen anderen stroom volgende, dezelfde moeijelijkheden weder te vinden.

Somtijds leidt hem het spoor door digt bewassen wildernissen. Zijn vijand is als het wilde zwijn er door gekropen; maar een troep met wapenen en eenige bagagie (want ligte vrachten levensmiddelen en een kookketel moeten steeds mede) kan dat niet, en dus moet met de klewangs, welker medeneming ik hierboven aanbeval, een doortogt gebaand worden. In dit geval vindt men somtijds de paden, die zich de rhinoceros uit de

diepste wildernissen naar eenigen, op soms vrij verren afstand gelegen, kleinen stroom gebaand heeft, en eene zoodanige ontdekking is dan zeer welkom.

Nog eene der onaangenaamheden van een detachement in het gebergte, is het menigvuldig aanwezen van den tijger. Gedurende de hitte des daags, houdt hij zich, wanneer de honger hem niet plaagt, meest in zijn leger op; in den avond en nacht zoekt hij zijne prooi en moet men vooral tegen hem op zijne hoede zijn. Een marcherende troep zorge, dat geen enkele der manschappen op zelfs kleine afstanden terug blijve; en rustende doe men zich door waakzame dubbele schildwachten tegen alles, maar ook in het bijzonder tegen dit roofdier, bewaken. Deze voorzorg is noodzakelijk om de troep eenige rust te verzekeren; en er zijn voorbeelden, dat zij desniettegenstaande in die rust gestoord werd, door het geschreeuw van eene schildwacht, wiens makker door den tijger was bekropen, besprongen en weggesleept, of door het schot van eenen waakzamen, die daardoor dien vijand van zich verwijdert. Het ontsteken van vuren tot veiligheid kan hier niet worden aangewend, omdat zulks aan den vijand de plaats van rust zoude verraden. Ook waarborgt dit niet altijd tegen het uitgehongerde dier, dat zelfs in een wachthuis sluipt en eenen der om een vuur liggende manschappen wegvoert.

Tot dusverre heb ik de mobiele kolonne, vereenigd en verdeeld, steeds voorspoedig in hare ondernemingen verondersteld, maar ook tegenspoeden kunnen haar treffen, wanneer zij voor te groote overmagt verpligt is te wijken. Reeds daarom is het aanleggen van vaste steunpunten noodzakelijk, want eene retraite, ook in de beste orde aangevangen, is allermoeijelijkst wanneer groote afstanden moeten worden afgelegd. Immers in tegenspoed grijpt de gansche bevolking van rondom naar de wapenen, en de honderden van vijanden, waarvoor men, om zoo te spreken, den terugtogt aanvangt, groeijen in wel bevolkte streken binnen weinige uren aan tot zoo vele duizenden. Vaste bedaardheid en beradenheid en de stiptste orde bij de kolonne, een langzame marsch, een zwerm van goede tirailleurs, die van tijd tot tijd worden afgelost, eene charge der kavalerie of een aanval met de bajonet, wanneer het terrein daartoe gunstig is, en het te zeer opdringen eener massa vijanden op een of ander punt dit noodzakelijk maakt, — dit alles zal waarschijnlijk de retraite op eenig steunpunt doen volbrengen; maar ook alleen die orde en de bedaardheid der officieren en manschappen geven redding. Worden deze niet onderhouden, en geraakt de troep aan het wankelen, zoo is alles onherstelbaar verloren; en is eene redoute nabij, ook dan kan het noodlottig „sauve qui peut” alleen nog tot heil strekken van hen, die te paard zijn, wanneer de vijand niet, zoo als echter dikwerf het geval is, eene talrijke en vlugge ruiterij heeft.

Ik heb nog niet gemeld, dat de Javaansche vijand somtijds galant genoeg is te zorgen, dat het ter onzer kennis komt, dat hij op eenig bepaald uur of tijdstip, b. v. op den middag, of een uur na het opkomen der maan, zal komen aanvallen; maar niettegenstaande hij somtijds stipt woord houdt,

en men dus steeds op zijne hoede zijn moet, heeft mij de ondervinding bewezen, dat deze aanvallen meestal niet dan gaskonnades zijn. Gewoonlijk bestaan die in eene vertooning van eene talrijke, gedeeltelijk vereenigde, gedeeltelijk verstrooide magt, welke laatste op groote afstanden haar vuur tegen ons opent, en veel vertooning van vaandels, geschreeuw en geraas door het slaan op de bendé (soort van koperen bekkens) maakt. Terwijl ik in gewone nachten, buiten de gewone wachten, immer een goed piquet onder de wapenen had, heb ik het steeds raadzaam geoordeeld, in deze buitengewone oogenblikken de gansche kolonne gekleed en gewapend te doen zijn, en haar zonder het sein eener trom of hoorn, op het eerste geweerschot, op de vooraf aangewezene punten te doen aantreden, met order om zich stil te houden en des vijands vuur onbeantwoord te laten, ten ware zijn spel in ernst verkeerde. In dit laatste geval is het mij steeds gelukt hem nadrukkelijk af te wijzen, in het eerste heb ik, door eenige weinige manschappen en tirailleurs te zenden, met den last slechts van tijd tot tijd een schot te doen, steeds het doel bereikt van den vijand nutteloos eene menigte munitiën te doen verspillen.

Mij blijft nog over eenige woorden te zeggen over de „barissans" of Javaansche hulptroepen, die in den oorlog op Java in vrij groot aantal de mobiele kolonnes waren toegevoegd. Die uit de noorder-strand-regentschappen, gedeeltelijk uit onze oorlogsmagazijnen gewapend, en door 's gouvernements-regenten zelve aangevoerd, waren oneindig beter, dan die in de Vorstenlanden bijeengeraapt, slecht gewapend, ongeoefend, slechts eenen korten tijd onder de wapenen blijvende, om weder door anderen vervangen te worden. Zij vermeerderden slechts de eters en plunderaars zonder van groot nut te zijn, tenzij om in buitengewoon gebrek aan transportmiddelen de wapenen af te leggen, en hun meer natuurlijk ambt van koelie uit te oefenen. Intusschen lieten ook de eersten ter dier tijd veel te wenschen over. In enkele residentiën had men tot pradjoerits uitsluitend dorpshoofden genomen; dezen kwamen meerendeels te paard, en hadden ten minsten één bediende, één oppasser voor hun paard en één grassnijder; vier menschen moesten dus leven om één gewapend man te hebben, die dan nog somtijds, met het infanterie-geweer te paard gezeten, als een vrij weêrloos strijder voorkwam.

In andere residentiën was met meer militair doorzigt gehandeld, en had men aan mindere Javanen, met geweren of pieken gewapend, eene eenigzins geregelde organisatie gegeven; goede jonge inlandsche hoofden dienden daarbij als officieren. Deze laatsten, bij de kolonnes aangekomen, werden regelmatig geoefend, in de kampementen gekazerneerd en geheel als de inlandsche soldaat behandeld, waarmede zij dan ook spoedig in bruikbaarheid gelijk stonden. Zelfs verdienden zij soms meer vertrouwen dan deze, want daar zij gezeten en bekende Javanen waren, en het vooruitzigt hadden op bevordering tot dessa's-hoofd, wanneer een verdienstelijk gedrag hiertoe den grond legde, bestond bij hen meer zedelijk gevoel van waarde, dan bij den Javaanschen soldaat. Deze toch kiest dien stand niet anders, dan wanneer hij op geene

andere wijze een bestaan kan vinden, en ook dan nog doet hij die keus zelden vrij, maar beproeft hij nog eerst door het spel of de fortuin hem gunstig wil zijn en hij daardoor nog eenigen tijd in ledigheid zal kunnen doorbrengen, dan of hij zijn phijsiek aanzijn den soldatenstand zal moeten wijden, tot hij eene gelegenheid vindt dien weder te verlaten, iets waartoe in de eerste plaats de zoo menigvuldige desertie hem reeds terstond het vooruitzigt opent.

De in deze bedoelde pradjoerits, éénmaal geoefend, kunnen dus genoegzaam met den inlandschen soldaat worden gelijk gesteld, en met dezen gelijke diensten bewijzen, vooral als hunne hoofden onderrigt en aangehouden worden en ambitie hebben voor het vak waartoe zij tijdelijk geroepen zijn. De mindere soort uit de vorstenlanden, hierboven bedoeld, kan, als men geen vijand in den rug heeft en overal elders, waar slechts op eene op roof loerende bevolking moet worden geïmposeerd, zeer goed dienen tot escorte van vivres, zieken of andere bagagie, waarbij echter zeer nuttig of liever noodig is, dat buiten hen eenige weinige vertrouwde manschappen worden gevoegd.

In een gevecht is deze soort weinig meer dan eene vertooning. Met hunne slechte geweren vuren zij op alle afstanden, zonder doel, alleen om geraas te maken; de naam van brandal (muiteling) maakt op hen eenen onaangenamen indruk, dat minder bevreemdend is, daar diezelfde indruk zelfs bij den goed gewapenden en geoefenden Javaanschen soldaat wordt waargenomen. In een woord, de Javaan is, met enkele uitzonderingen, op Java slecht soldaat; hij bezit weinig moed en is geheel ontbloot van eergevoel. Van daar dan ook het menigvuldige stelen van geweren, geweersloten en patronen in den Javaschen oorlog, om die tegen goede prijzen den vijand in handen te spelen, en waartegen te velde, als men Javaansche soldaten of pradjoerit's heeft, zoo stipte voorzorgen dienen te worden genomen. Van daar de ondervonden noodzakelijkheid, om karig te zijn in het uitreiken van patronen, vooral aan de minder geregelde barissans; want geef b. v. elk dezer laatsten tien patronen, breng hen voor den vijand, en laat elk hunner één schot doen, zoo worden terstond daarna nieuwe munitiën gevraagd en de vorige als verbruikt opgegeven. Vooral waren ook de vuursteenen, die op Java schaarsch gevonden worden, door vijandelijke opkoopers en opkoopsters zeer gezocht, en wat verkoopt de Javaan niet, als hij gereed geld ziet?

Als een bewijs van het eergevoel van den Javaanschen soldaat diene het volgende onder anderen.

In het laatste gevecht van den Javaschen oorlog in het gebergte, waar het overschot van de nog bestaande magt van DIPO NEGORO door een detachement bereikt, overvallen en verstrooid werd, viel een rood zijden vaandel, het laatste dan ook, dat in dien oorlog veroverd werd, in handen van een Javaansch fuselier. Men denkt natuurlijk, dat deze daarop hoogen prijs stelde: ja, op de vuile roode lap, die hij terstond van de piek waaraan zij bevestigd was, losmaakte en in zijne kleeding verborg. Door eenige anderen welligt om het bezit dier lap benijd, werd hij verraden,

en ontving hij eene belooning geëvenredigd aan zijne, geheel gebrek aan eergevoel bewijzende, ellendige handeling.

Ik heb in deze regelen gesproken van de wijze, om zich in eene dessa te begeven, en daarbij gezegd, dat als men de bevolking te huis vindt, het noodig is te zorgen, dat de soldaat daarin niet toegelaten worde. Ik heb toen een verblijf voor ééne of ten minsten weinige nachten verondersteld; in dit geval verstaat men zich met de hoofden of oudsten der dessa over den afstand van eenige huizen, die men alsdan doet afbreken, en door de soldaten, pradjoerits en koelies op eenigen afstand van de dessa op het daartoe gekozene terrein weder doet opslaan, ten minsten voor zoo verre de daken betreft, terwijl men met de paggers der wanden deze barakken bevloert, om eene drooge ligging te hebben. Dit laatste wordt ook bij den intrek in eene dessa in acht genomen, zoo om de ligging, als om spoediger onder de wapenen te kunnen zijn. Als men nogtans, na den vijand te hebben gekortwiekt, dikwijls detachementen tegen hem uitzenden moet, is het noodig dat de kolonne een meer sedentair verblijf heeft. Dan gaat men over tot het daarstellen van een kampement, waartoe de positie zoodanig dient te worden gekozen, dat men zich gemakkelijk daaruit in beweging kunne stellen naar alle punten, waar zich de vijand in de nabijheid mogt vertoonen. Het terrein dient zoo veel mogelijk hoog te liggen, om, bij zware regens en het buiten de oevers treden van rivieren, niet overstroomd te worden, en dus de troepen een droog gezond verblijf te verschaffen. Zoo 't eenigzins mogelijk is, dient men het kampement aan den oever eener rivier te stellen, welke, behalve dat zij voor het wasschen, het baden van menschen en paarden, het plaatsen van latrines enz. in eene warme luchtstreek genoegzaam onontbeerlijk is, tevens tot gedeeltelijke dekking van het kampement dient.

Verder trachte men daarbij in het oog te houden, zich eene positie te kiezen, in de nabijheid eener sterk bevolkte landstreek, zoo om tot bescherming van de bevolking bij der hand te zijn, als omdat men alsdan zonder veel moeite van alle behoeften tegen billijke prijzen voorzien wordt.

Ik zal hiermede deze regelen sluiten, welke, zonder geregelde volgorde, naarmate de onderwerpen bij mij opkwamen, ter neder geschreven zijn, maar niettemin welligt aan jonge officieren, die zich nog geen denkbeeld van eenen oorlog in de binnenlanden van Java hebben kunnen vormen, van eenig nut zullen kunnen wezen.

Een gewezen kolonne-kommandant.

Een paar uren te Bima en een paar dagen te Makassar.

't Was in 't jaar 185 ., dat ik mij op een groote stoomboot inscheepte, om daarmede, over Bima, eene plaats op het eiland Soembawa, naar Makassar te stevenen. Volgens de berigten, door van daar aangekomen schepen medegebragt, moest in dat arme Bima de gansche bevolking gestorven of nog lijdende zijn aan hevige en kwaadaardige koortsen. Van daar, dat onze reis niet regelregt op het doel (Makassar) afging, maar zich eerst naar Bima rigtte. Wij hadden namelijk een zeer gewigtig personaadje aan boord, door het Gouvernement gezonden, om den toestand van dat bezochte land op te nemen en wat quinine enz. achter te laten. Met deze edele taak had men belast dr. VAN SPUITENBURG, een in vele opzigten opmerkenswaardig mannetje met zonderlinge gewoonten en eigenaardige manieren, een „alias", een spreeuw, een kereltje, dat in vele opzigten al uwe aandacht verdient en dat onder de menigte passagiers, die zich op de boot bevonden, dadelijk mijne oogen tot zich trok. Een zijner voornaamste karaktertrekken bestaat daarin, dat hij zich voor buitengewoon geestig houdt. Als hij een zeer weinig beteekenende vraag of een zeer alledaagsch praatje tot u rigt (en hij praat veel), dan knijpt hij, verscheiden malen achter malkander, op eene zeer bijzondere en onnavolgbare wijze, zijne oogen toe; en dat moet dan voor de omstanders beteekenen: „Merk je 't wel? mij dunkt ik heb hem duchtig beet!" Daarbij spreekt hij altijd door, zoodat het oogen toe knijpen bijna een normale positie voor hem is geworden. Praat met hem over den een of ander, onverschillig wien, hij zal u dadelijk antwoorden:

— „o Ik ben daaromtrent een *wonderlijk man;* als ik iemand maar eens even gesproken heb, ken ik onmiddelijk zijn karakter en weet ik hoe zwaar hij weegt."

Natuurlijk staat gij over zulk een „wonderlijk man" bij voortduring in verbazing. Praat met hem over wat anders, bij voorbeeld over eten en drinken. Voor gij uwe opmerking nog gemaakt hebt, volgt er reeds op:

— „o Ik ben een „wonderlijk man", ik kan mij met enkel rijst zeer goed vergenoegen; maar zit ik aan een lekkere tafel, dan doe ik tevens zoo goed mede als de grootste gastronoom."

Zoo vindt hij zich zelven „wonderlijk" in alle opzigten, en ik ben tot de slotsom gekomen, dat het *wonderlijk* geval, van zulk een *wonderlijk* man te belasten met het genezen van zieken, veel *verwondering* moet baren; want ik kan haast niet denken, dat zulk een *wonderlijk* fijn en scherp

verstand ooit veel *wonderen* in zijne genees- of heelkundige praktijk heeft opgeleverd.

Ik heb u vooral met dit opmerkenswaardig exemplaar, zoowel in zijne hoedanigheid van medicus als in die van passagier even opmerkelijk, wat nader trachten bekend te maken, omdat hij op onze reis nog al eene gewigtige rol heeft gespeeld. Die reis ging, met het voortreffelijk ingerigte stoomschip, zeer spoedig en voorspoedig. Reeds den derden dag na ons vertrek van Soerabaja stoomden wij 's morgens vroeg de baai van Bima binnen. Daar zich een voordeelige wind bij de stoomkracht voegde, vlogen wij door de naauwe opening, die er, tusschen de hemelhooge bergen aan weerszijde, is opengebleven. Langzamerhand werd die passage wijder, en na een klein half uur bevonden wij ons in de kom aan wier oever Bima is gelegen, en die met de hier meer op den achtergrond zich verheffende bergen, met de rijke vegetatie, die u van alle zijden tegenlacht, met de talrijke Chinesche en andere vaartuigen die een geheel bosch van masten vormen, met de bamboezen huizen, waaruit de plaats is zaamgesteld, en met de Hollandsche driekleur, die hoog boven de gebouwen wappert, inderdaad een schoon en liefelijk panorama oplevert. Ik zal mij echter niet verstouten dat tafereel te beschrijven, want ik gevoel mij in dat vak een beetje zwak. Denk er maar van wat gij wilt, stel het u zoo kleurrijk en levendig mogelijk voor, toch blijft gij stellig nog verre beneden de werkelijkheid.

Eene gansche karavaan maakte zich gereed, om aan den wal te gaan; altemaal passagiers, met dr. VAN SPUITENBURG voorop. Een kwartier nadat ze van boord vertrokken waren, hadden de sloepen nog den droogen grond niet bereikt, want het strand, dat uit modder bestaat, loopt zoo vlak op, dat men nog een groot eind door het water moet gaan, dewijl er voor de sloepen geen water genoeg meer staat. De „wonderlijke" doktor vond er dadelijk wat op, om toch droogvoets het strand te bereiken.

— „Ik ben een wonderlijk mensch in die soort van zaken," hoorde ik hem zeggen, „ik weet mij altijd in zulke omstandigheden te redden;" en met een sprong hij op den rug van een der zwarte roeijers, die de schuit niet verder konden voorttrekken. Deze deed twee stappen van de schuit af. Bij toeval had ik een gulden in mijn hand, en 't scheen, dat de drager de flikkering daarvan niet kon verdragen; althans hij struikelde — en de wonderlijke doktor had zich zoo goed gered, dat hij tot ver over de knieën in den modder zat. Wij hadden natuurlijk veel medelijden met den armen man vooral toen hij begon te vloeken en te tieren! Tevens kwamen wij er beter af, want wij lieten ons twee aan twee, in een kleine Indische kanoe, op het drooge dragen.

Zoo bevonden wij ons in de hoofdplaats van het rijk van Bima op het eiland Soembawa, die mede den naam van Bima draagt. Misschien kunt gij er u eenig begrip van vormen, als ik u vertel, dat zij bestaat uit eene hoofdkampong van omtrent 300 huizen, en uit eenige andere kampongs, waarin vreemdelingen gevestigd zijn. Onder de laatsten bevindt zich de

zoogenaamde kampong *Welanda*, of „het Hollandsche dorp," waar veertien familiën wonen, die tot de Indo-Europesche burgers van Nederlandsch Indië behooren. Zij ligt aan het strand, heeft geregelde en breede straten en eenige grootere houten huizen, ofschoon het meerendeel van de huizen der christen-inboorlingen noch door grootte, noch door fraaiheid, noch door zindelijkheid uitmunt. Voeg bij dit alles nu nog een fort, met aarden wallen en grachten, dat er vrij vervallen uitziet. Maar nog meer vervallen zijn de bamboezen-woningen en kazernen, die het bevat. 't Geheel is een vrij ruime vierhoek, met acht stukken bewapend, van welke er slechts twee in bruikbaren staat zijn.

Behalve het fort is er nog een openbaar gebouw, werwaarts wij thans onze schreden rigten. 't Is de woning van den civielen gezaghebber. Alle plaatselijke autoriteiten waren daar reeds vereenigd, om ons met al de eer en onderscheiding te ontvangen, die aan zulke hoog geplaatste bezoekers toekomen. Het paleis van den civielen gezaghebber, de hoogste autoriteit door het Nederlandsche Gouvernement aangesteld, is een bamboezen huis, dat op en neder zwiept als er een paar menschen in komen. Zijne Excellentie zelve behoort tot die ongelukkige, vernederde en verwaarloosde afstammelingen van Europeanen bij inlandsche vrouwen, die men in Indië „signo's" of „orang seranie" noemt, en waaruit alle schrijvers en kantoorklerken genomen worden. Of het opzettelijk is geschied, durf ik niet verzekeren, maar zeker is het, dat men voor deze soort van menschen nimmer iets heeft gedaan, en dat hun, door de droevige positie die men hun heeft geschapen, alle veerkracht en energie ontbreekt. Zij zijn in den regel tot niets geschikt, dan om wat te kopieren. Daarbij spreken ze zeer slecht en gebroken Hollandsch.

Zulk een signo nu was de civiele gezaghebber van het eiland Soembawa, residerende te Bima. De man had voor deze plegtige gelegenheid Europesche kleederen aangetrokken; in gewone tijden speelt echter het pakje van ADAM eene groote rol in zijn kostuum. Tot de plaatselijke autoriteiten, in zijne woning verzameld, behoorde verder de kommandant der land- en zeemagt van Bima, zijnde een Hollandsche sergeant, die zeer deftig voor mij aansloeg; want ik had, gelijk alle „bürgers" dit gaarne doen, een militaire pet opgezet van een der aan boord zijnde officieren. Het leger in het fort en omstreken bestond uit *zeventien* inlandsche soldaten.

Toen de stoet was aangekomen aan het paleis van den civielen gezaghebber, zette zich dr. VAN SPUITENBURG, met een uiterst deftig en officiëel gezigt, achter eene tafel neder en begon!.... Ik zal niet trachten, u een denkbeeld te geven van zijne gloeijende welsprekendheid, of u de woorden te herhalen, waarmede aan Zijne Excellentie den civielen gezaghebber, dien ik zoo even beschreef, mededeeling gedaan werd van de „importante missie," die het Gouvernement aan den spreker had opgedragen. Langzamerhand ging zijn toon van deftigheid en waardigheid over in dien van diep medelijden. Hij klaagde er jammerlijk over, dat de menschen, op zulk een afgelegen post, aan woedende koortsen ten prooi waren overge-

laten, zonder geneeskundige hulp en medicijnen. Hij deed honderd vragen over het aantal lijders en sterfgevallen, zonder het antwoord af te wachten. En hij eindigde met de verzekering, dat ook de eerwaardige personaadje, tot wien hij het woord voerde, ongetwijfeld hevig aan de heerschende ziekte had geleden: „Want," zoo ging hij voort," ik ben een wonderlijk man in die soort van zaken; ik kan het iemand oogenblikkelijk aanzien, wanneer hij veel heeft geleden. Maar in u mijnheer, kan zich niemand vergissen; uwe bleekheid bewijst genoeg, dat gij aan den rand van 't graf zijt geweest."

Na deze welsprekende rede in éénen adem en met eene onbeschrijfelijke snelheid uitgesproken, scheen het hoofd dezer gewesten, wien dr. VAN SPUITENBURG bleek had genoemd, maar wiens gelaat ons zoo zwart als mijne schoen toescheen, volstrekt niet op zijn gemak. Hij draaide dan eens de duimen regts en dan weder links over elkander, stotterde zoo wat, en zeide eindelijk, dat hij er niets van begreep. Toen volgde weder eene zeer uitvoerige explicatie van dr. VAN SPUITENBURG, zeker even mooi en even lang als de vorige, tot dat eindelijk de eenvoudige waarheid voor den dag kwam. En waarin bestond die waarheid? In zeer langen tijd waren er geene zieken geweest. Het geheele inlandsche en Europesche personeel genoot de beste gezondheid. Er waren van vroegere bezendingen nog medicijnen in overvloed!

Welk een slag voor dr. VAN SPUITENBURG! Al het belangwekkende en 't gewigt van zijn persoon scheen, door dit berigt, eensklaps verdwenen. Hij was daar plotseling, met zijn gansche apotheek, volkomen overkompleet geworden. Hij kon wel weer heen gaan. Men had hem hier volstrekt niet noodig, hem, die als een reddende engel aan wal was gestapt! Neen, dat was een slag, om er nimmer van op te komen. Ik zal maar niet trachten, u de lachbuijen van de omstanders en het gezigt van dr. VAN SPUITENBURG te beschrijven. Zeker is het, dat de man onmiddelijk naar boord terugkeerde, primo met een vuilen broek en secundo met een lange neus.

't Waren dus valsche berigten geweest, die men omtrent den gezondheidstoestand van Bima had verspreid. Er waren geene koortsen, — maar ze hadden er toch kunnen zijn; want de koorts is eene ziekte, die er door de grondsgesteldheid zeer dikwijls voorkomt, vooral in het drooge jaargetijde. De hoofdplaats en de plaatsen ten zuiden van de baai lijden er het meest onder. 't Zijn de zoogenaamde „moeraskoortsen" door miasmen veroorzaakt. Meestal komen zij voor als tusschenpozende koortsen. Zij breken uit, wanneer de zuiden-wind (angin-bolo), die daarom zeer gevreesd wordt, op Bima begint te waaijen. Gewoonlijk gaat een onaangenaam gevoel de koorts eenige dagen vooraf; inwendig eene groote hitte en de huid koud en gespannen, terwijl de uitwaseming ophoudt. Dan volgt de koorts, die echter zelden eenen spoedigen dood ten gevolge heeft, maar meer van eenen slependen aard is. Dikwijls rigt zij evenwel in het ligchaam treurige verwoestingen aan, als: verlies van het geheugen, ja ge-

heele geestelijke en ligchamelijke verstomping, dikke buiken en voeten, verzwakt gezigt en andere infirmiteiten. Toch vindt gij onder de burgers van Bima soms bejaarde menschen. Dat de inboorlingen, bij deze en andere ziekten, van alle geneeskundige hulp verstoken zijn, hebben zij met alle andere Indische volkeren, onder ons bestuur, gemeen. Maar ook met de Indo-Europesche burgerij en de bezetting van Bima is het niet beter gesteld. Zij hebben nooit eenen arts gehad. Van tijd tot tijd worden hun geneesmiddelen toegezonden, gelijk dr. VAN SPUITENBURG thans weder in missie had; maar wat baten hun die geneesmiddelen? Zij weten er geen of dikwijls een zeer verkeerd gebruik van te maken.

Bij gelegenheid van een vorig dergelijk bezoek, als wij thans aan den civielen gezaghebber bragten, waren hem eenige flesschen Madera en wat Seltzerwater achtergelaten. De goede man bood ons die ververschingen zeer gulhartig aan, en wij waren maar zoo vrij ze op te drinken, en toen er niet meer was, gingen wij eene wandeling doen naar het paleis van den sulthan van Bima. 't Is bekend, dat, ofschoon de Hollandsche vlag op Bima waait en er een Hollandsch fort en eene Hollandsche bezetting en een Hollandsche civiele gezaghebber op Bima gevonden worden, de bevolking nog altoos staat onder het bestuur van haren eigen vorst. Naar de woning van dien magtigen oppergebieder rigtten wij onze schreden. Ik moet bekennen, dat ik er mij niet veel van had voorgesteld; of liever, ik wist, dat ik eene vuile en armoedige inrigting zou vinden, en toch had ik er mij nog een te grootsch denkbeeld van gevormd.

Verbeeld u een groot bamboezen-hok, dat voor en op zij twintig graden overhelt, bijna zonder dak, en hier en daar van een gat voorzien. Wij stonden er een oogenblik voor, niet om het te bewonderen, maar zeker om er ons over te verwonderen. Toen kwam een deftig personaadje uit het hok, trad ons tegemoet, begroette ons als vreemdelingen met zeer veel minzaamheid, en meldde zich bij ons aan als de eerste minister van het rijk. De man was geheel en al naakt op een klein lapje na, had eene zeer onaangename lucht bij zich, en kende bijna geen Maleisch, zoodat de konversatie niet lang werd gerekt.

Den sulthan konden wij niet zien, om de eenvoudige reden, dat Zijne Hoogheid in de vorige week was gestorven. Zijn opvolger, een kind van nog slechts zesjarigen leeftijd, mogt niet buiten het paleis komen, zonder verlof van den civielen gezaghebber. Onze nieuwsgierigheid strekte zich niet zoo ver uit, dat wij om dat verlof wilden verzoeken; wij konden ons gemakkelijk voorstellen, hoe zoo'n vuile jongen er uit moest zien. De opvolging van den overleden sulthan door zijnen zoon was overigens geheel in den regel. Wanneer er geene bijzondere zeer gewigtige gronden tegen zijn, wordt altijd een zoon of een lid der familie van den afgestorvene tot zijn opvolger benoemd. Van dien regel zijn echter somtijds ook afwijkingen, want de keuze van eenen sulthan is bij een soort van wetgevend ligchaam, dat uit den rijksbestierder en de hoofden der distrikten bestaat, waarin het rijk is verdeeld. Wil de sulthan eenige verandering brengen in de wetten

of het huishoudelijk bestuur, dan moet hij een voorstel daartoe strekkende aan dat ligchaam voordragen, 't welk het kan afwijzen of goedkeuren. Dat zelfde ligchaam heeft zelfs in bepaalde gevallen de magt, om den vorst af te zetten en eenen anderen te benoemen, en bij 't overlijden van den sulthan moet het zijnen opvolger aanwijzen. Maar, in weerwil dezer aloude regten der rijksgrooten, is de sulthan in werkelijkheid bijna onbeperkte beheerscher van het land, waarschijnlijk omdat zij in den loop der tijden nalieten, om altijd het volle en het noodige gebruik van hunne regten te maken.

Voorts was alles wat tot het paleis behoorde en zich er bij bevond van 't zelfde allooi als het gebouw. Het artillerie-park bestond uit vier verroeste oude scheepskanonnen zonder affuiten en drie lange dunne koperen kanonnen, uit den tijd der Oost-Indische Kompagnie; deze laatsten hadden nog het geluk affuiten te bezitten, maar vermolmd en zonder wielen. Al verder stond naast het huis een schip op stapel, van de grootte eener gewone tjalk, doch van een anderen vorm. Daar schijnt zich dus de marine-werf van het rijk van Bima te bevinden, die ook dit opmerkenswaardige en eigenaardige bezit, dat zij geheel op het drooge en wel een half uur van het water verwijderd ligt. Als nu een schip te water moet worden gebragt, roept het Gouvernement van Bima de gansche bevolking op, om met behulp van planken, rollen en dergelijke instrumenten den afgebouwden bodem naar zijn element te transporteren. Ik deel deze bijzonderheid mede, omdat zij eene geheel nieuwe uitvinding is en misschien andere Gouvernementen genegen mogten zijn, dit voorbeeld van zijne Bimanesche Hoogheid te volgen. Aan de arme schepen, die hun gansche volgend leven op het water moeten zwalken, schijnt men het genoegen te willen gunnen, vooraf nog eens een landtogtje te doen.

Niettegenstaande al dien vuilen en versleten boel, zou ik wel medeerfgenaam willen zijn van de erfenis van dien dooden sulthan. Men schat zijne nalatenschap op ongeveer *f* 600,000. En al die schatten had hij hoofdzakelijk geput uit de bezittingen zijner onderdanen. Want, ofschoon er geene eigenlijke belastingen in Bima bestaan, is het volk er niet veel beter of liever veel erger aan toe, dan in die landen waar die, anders niet zeer populaire, instellingen worden gevonden. De sulthan heeft zeer vele inkomsten. Vooreerst heeft hij natuurlijk het produkt van zijne eigen rijstvelden, die zeer talrijk zijn, en bovendien heft hij *f* 1 tot *f* 2 van ieder rijstveld, dat geen eigendom van de inwoners is. Al verder bezit hij eene groote menigte paarden, die hier van zeer voortreffelijke hoedanigheid in 't wild gevonden worden. Van de paarden, die zijne onderdanen aan vreemde kooplieden verkoopen, moet bij den uitvoer een uitgaand regt worden betaald. Al de vogelnesten, die gevonden worden, zijn het eigendom van den vorst. Hij heeft den alleen-handel in opium. Het volk is tot heerediensten verpligt, — maar 't zou veel te lang duren, om alles op te noemen, waaruit hij voordeel weet te trekken.

De merkwaardigheden van de hoofdplaats van het rijk van Bima waren

spoedig bezigtigd, en ten drie ure des namiddags stapten wij weder in de sloepen. Naauwelijks waren wij aan boord, of onmiddellijk werd het anker geligt en stevende de stoomboot de baai uit, om de reis naar Makassar te vervolgen, dat ik, reeds drie dagen later, als een klein maar net en zindelijk plaatsje leerde kennen. 't Is mijn voornemen volstrekt niet, om er eene beschrijving van te geven. Evenmin heeft de lezer er eenig belang bij, te weten wat ik te Makassar al zoo uitvoerde. Maar iets heb ik er bijgewoond, dat nog al van 't gewone alledaagsche afwijkt en waarvan ik thans een summier relaas wil mededeelen.

Ik woonde, gedurende mijn verblijf te Makassar, eene jagtpartij bij. Wanneer ik dit zeg, dan houd ik mij overtuigd, dat mijne lezers in Nederland zich een dergelijk tooneel voor den geest stellen, als onder eene „jagtpartij" aldaar gewoonlijk verstaan wordt. Een geweer met een dubbelde loop, een paar honden, wat hazen en patrijzen maken de stoffaadje van zulk eene schilderij uit. Maar met dat alles heeft eene jagtpartij te Makassar niets gemeen. Bij geheel andere voorwerpen en op een geheel ander terrein moet ik u verplaatsen, en juist daarom schijnt mij de beschrijving van zulk eene festiviteit nog al pikant toe.

Toen ik eenige dagen te Makassar vertoefd had, ontving ik eene uitnoodiging om eene jagtpartij bij te wonen; zij had wel eenigzins een officiëel karakter, want zij werd gedaan door den Gouverneur van Celebes, die, gelijk bekend is, te Makassar resideert. Daarbij zou het eigenlijk een vorstelijk vermaak zijn; immers de Koning van Goa, een der verschillende rijken van Zuid-Celebes, aan Nederland onderworpen, had dit feest sedert lang voorbereid, en 't werd dan ook, ofschoon de Gouverneur de invitaties deed, inderdaad door dezen eminenten persoon gegeven.

's Morgens ten vijf ure verzamelden zich bij de woning van den Gouverneur al de genoodigden en hun gevolg. De voornaamste beambten en ingezetenen behoorden daartoe, terwijl eene menigte inlanders den stoet vergezelde, zoowel om ons te bedienen, als om den weg te wijzen en al wat wij noodig hadden mede te voeren. Toen allen bijeen waren bleek het een talrijke en aanzienlijke stoet te zijn. Allen zaten te paard en stelden zich van den togt niet weinig voor, en ik wil 't gaarne bekennen, dat ik er ook genoegen in had, toen ik den jeugdigen en vluggen schimmel onder mij voelde dartelen en briesschen. Daar zetten zich de ruiters in beweging. Onze weg liep over sawah's en woeste velden, door bosschen en wildernissen. Verscheiden riviertjes doorstroomden het terrein, en daar er geen bruggen over gelegd waren, reden wij er kort en goed in en doorheen, want allen waren zoo ondiep, dat ze gemakkelijk konden doorwaad worden. Ten tien ure in den voormiddag kwamen wij op de jagtplaats aan. Onze eerste arbeid was, wat te gebruiken, en ik zal wel niet behoeven te zeggen, dat wij, na den fikschen rid, ons daartoe volkomen geschikt gevoelden. Toen kweten wij ons van eene niet meer dan pligtmatige taak, namelijk een bezoek aan onzen eigenlijken gastheer, den Koning van Goa.

In een zeer ruim lokaal, van bamboe gebouwd, wachtte Zijne Goasche Hoogheid ons op. Hij spreidde bij die gelegenheid niet weinig vorstelijken luister ten toon; want hij was omgeven van al zijne talrijke hofgrooten en van een nog aanzienlijker getal hofdames. Ik moet er maar voor uitkomen, dat ik onmiddelijk mijne blikken meer naar de laatsten dan de eersten rigtte, en dat ik er, 't zij tot eere der Goasche schoonen gezegd, nog al vrij wat lieve gezigtjes onder aantrof.

Toen wij onze opwachting bij Zijne Hoogheid gemaakt en eenige oogenblikken vertoefd hadden, zou de jagt een aanvang nemen. 't Was nu één uur in den middag, en wat dat zeggen wil, weet ieder die ooit een voet in Indië heeft gezet. Op dien dag was het vooral bijzonder heet. Geen wolkje dreef boven ons, maar de zon gloeide met al hare kracht aan den hemel. Daarbij waren de meesten reeds moede door den rid, dien wij van Makassar naar het terrein, waar gejaagd zou worden, hadden afgelegd. Gij begrijpt dus dat, hoe groote liefhebbers van het „edele jagtvermaak" wij ook mogten wezen, de lust op dat oogenblik onder ons niet zeer brandende was. Dit begin was dan ook maar pro forma, om eens een proef te nemen, niet meer dan een spiegelgevegt, eene parade. De eigenlijke jagt zou eerst den volgenden plaats grijpen.

Om eenig denkbeeld te geven van het tooneel, waarop deze vertooning plaats greep, begin ik met te vertellen dat het terrein, voor de jagt afgezet, zeker vier maal zoo groot is als gansch Utrecht. Reeds sedert maanden werden op dat afgezette terrein al de herten gedreven, die, vele mijlen in den omtrek, in de wildernissen te vinden waren; op hoog bevel van den Koning van Goa waren al zijne onderdanen, voor zoo veel noodig, daaraan werkzaam gesteld. En die arbeid was met den besten uitslag bekroond, want ik gis, dat er ongeveer 300 of 400 herten op het jagtterrein waren bijeengedreven. Aan dat terrein, midden in de wildernis, is echter, behalve de omheining, niets gedaan. 't Is zoo als het valt; hier en daar eenige boschjes; ginds wat rotsen, spleten en gaten; op het eene punt effen en vlak op het andere heuvelachtig, met vrij aanzienlijke hoogten en dalen en ravijnen en afgronden; in een woord een terrein, volkomen gelijk aan de overige landstreek.

De jagt op de herten geschiedt, in dit gedeelte onzer Indische bezittingen, op eene geheel eigenaardige wijze. Gij weet, dat de Makassaarsche paarden een in Indië zeer gezond ras vormen, dat vooral door zijne kracht en vlugheid uitmunt. Men kan hen onder de halve wilde paarden rangschikken. Zij leven wel in vrijheid, maar behooren toch aan vaste meesters. Zij worden des nachts onder de op palen staande woningen vast gebonden, uit vrees voor paardendieverijen en geweldadige ontvoeringen, die er zeer dikwijls plaats grijpen, maar over dag laat men ze in vrijheid rondloopen. Deze half wilde dieren nu hebben een soort van instinkt of hoe zal ik het noemen, dat bij ons in Europa alleen honden schijnen te bezitten. Zij zijn namelijk zeer fel op het najagen van herten, en wanneer zij eenmaal achter zulk een dier worden aangezet, is er geen honden meer

aan; zij vliegen over alles en door alles, tot dat zij het hert hebben bereikt en door hunne buitengewone vlugheid gelukt dit meest altoos. Over 't algemeen zijn de Makassaren zeer eenvoudig in het optoomen, en optuigen hunner paarden, maar bij deze gelegenheid is die eenvoud hoogst opmerkelijk; want van een zadel of iets dat daar naar gelijkt weten zij volstrekt niets. De ruiter zit maar op het paard, gelijk het van de moeder kwam, en 't eenige dat dienen moet om het te besturen is een toom van rotan. Hij heeft in de regterhand eene soort van lans en aan het einde daarvan is een strik vastgemaakt, die hij over de hoornen van het hert moet werpen. Dat dit, bij den bliksemsnellen loop van paard en hert, een moeijelijk werk is, waartoe veel vlugheid en vaardigheid wordt vereischt, zult gij wel begrijpen; en als gij u dan daarbij de oneffenheden en hindernissen van het terrein, boomen, diepten en hoogten, struiken en rotsen, voor den geest brengt, dan zult gij zulk eene oefening met mij een kunststuk noemen. Zoodra de strik om den hals van het beest zit, houdt het paard, ook weder als door eigen instinkt, uit eigen beweging stil, en met het hert heeft de jager geen de minste moeite, want het worgt zich gewoonlijk zelf door zijne pogingen om weg te komen. Dan stijgt de jager af. Is het dier nog niet dood, dan maakt hij het verder af met een golok, die het tweede wapen is, dat hij bij zich heeft, indien gij de lans met de strik als het eerste wilt beschouwen. Nu snijdt hij eene opening in den buik, haalt er de nier uit, strooit daarop wat peper en zout, en smult in dit kostje, raauw en nog warm, als of hij zeggen wilde: „na den arbeid is het goed eten."

Ik beschreef het edele jagtvermaak van Makassar op inlandsche manier. Gij zult wel begrijpen, dat de Europeanen, die het feest bijwonen, zich wel zullen wachten, om dit tijdverdrijf op dezelfde wijze uit te oefenen. 't Is (behoef ik het te zeggen?) halsbrekenswerk, en als men in Indië voor alles wat tot die kategorie behoort inlanders kan gebruiken, dan doet men het. En het jagen op deze manier is zóó gevaarlijk, dat zelfs de Makassaren, die om zoo te zeggen aan hunne paarden gegroeid zijn, en met hun ligt kostuum (niet meer dan een zwembroekje), nog menigmaal de ribben en den nek breken. Daarom amuseren zich de Europeanen bij die gelegenheid met toe te kijken van eene daarvoor opgeslagen tribune. Enkelen wagen zich te voet op het jagtterrein, met een geweer gewapend, om het een of ander beest, dat in de buurt komt, wat pleisier te doen. Ik voor mij vond in dit laatste weinig genoegen; daarom bleef ik „au quartier général", waarheen de inlandsche jagers zich beijveren, om het wild zoo veel mogelijk te drijven, alvorens het te strikken.

Des namiddags dan, toen de jagt zou beginnen, steeg de Koning van Goa, met den kroonprins, te paard. Beiden reden vlug en moedig op het wild toe, en strikten ieder in een oogenblik een hert; maar bij die zelfde gelegenheid brak de tweede een arm, van welk ongeluk echter niet veel „bombarie" werd gemaakt; men zag in zoo iets volstrekt niets buitengewoons. Dit was de opening van het feest, en dadelijk kwamen de

grooten en aanzienlijken van het rijk aan de beurt; zij mogten echter wel een bordje op hun rug hangen, om hen als zoodanig te kenmerken, want niemand kon het hun aanzien. Er waren er ongeveer honderd in getal en weldra waren ongeveer dertig herten de slagtoffers van hun rennen en draven.

Zoo was de afloop van de jagt op den eersten dag. Des avonds speelde de Gouverneur een ombertje op een bamboezen-bank, en wij legerden ons en bivouac al rookende en pratende, tot wij in slaap vielen. Vooraf echter was er ten zeven ure, door de goede zorg van den Gouverneur, behoorlijk gedineerd, en nog wel op Europesche manier, aan eene lange bamboezen-tafel. Er ontbrak niets aan. Reeds een paar dagen vroeger waren talrijke koeli's, met al de benoodigdheden, naar de jagtplaats getrokken. Dat alles bezorgde ons eene goed gevulde maag en eene heerlijke nachtrust, al was het leger dan ook wat hard.

Den volgenden morgen (een heerlijke Indische morgen) was ons eerste werk eene wandeling naar eene naburige rivier, die de schoonste gelegenheid aanbood, om een verkwikkend bad te nemen. Terwijl het frissche water van den stroomenden vloed ons afkoelde, stonden aan weerszijden eenige inlanders met lange stokken in de rivier te slaan, ten einde daardoor de vriendelijke krokodillen of zoo als men hier zegt „kaailui" beleefd te verzoeken van weg te gaan, als zij zich soms in onze nabijheid bevonden.

Nu eerst begon de ware jagt; honderden van inlanders te paard vlogen door elkander, op de ruime jagtplaats, achter en langs en naast de herten, die op sommige plekken als gejaagde furien door elkander renden. Zoodra er een gevangen was, werd het dier voor de tribune, waarop wij ons begonnen, in zegepraal nedergelegd, en 's middags ten elf ure waren er zeker reeds meer dan 200. Zij vormden letterlijk een heuvel, ja, 't werd op het laatst walgelijk om aan te zien, vooral daar overal in den omtrek inlanders stonden, bezig met het verslinden van de raauwe nieren, die uit de herten genomen waren.

't Mooije van het gansche schouwspel is eigenlijk het gezigt der snelle bewegingen en buitengewone soms onbegrijpelijke evoluties, die deze jagers met hunne paarden weten te maken. Als de ruiter in vollen ren achter het hert rijdt, dat met bliksemsnelheid vooruit vliegt, houdt het vervolgde dier soms plotseling stil, keert ijlings terug of springt in eene andere rigting. Natuurlijk ijlt het paard, dat op deze krijgslist niet verdacht is, dan het hert voorbij, en moet de jager op nieuw beginnen, om den sinjeur weder in eene andere rigting te vervolgen. Op die wijze ontkomt een hert menigmaal zijn vervolger.

Dikwijls ook rennen tien en meer ruiters achter één hert, en dan komt het op de meeste handigheid van den jager aan. Ieder hunner wil het beest strikken, en zij hebben dus niet alleen met de vlugheid van het wild, maar ook met de bedrevenheid hunner mededingers te doen, want hunne eer is daarmede gemoeid. 't Is natuurlijk, dat dit aanleiding geeft tot wilde too-

neelen van verwarring, en ik moet verklaren, nog niet te begrijpen, dat er niet meer ongelukken bij deze gelegenheid plaats hebben; want gij moet niet uit het oog verliezen, dat dit alles geschiedt in vollen ren, op een ongebaand dikwijls zeer moeijelijk terrein, en de jagers niet zelden regt tegen elkander in rijden en in ongemakkelijke aanraking komen. Niemand wil de minste zijn; niemand wil wijken, en toch komt alles te regt.

Ziedaar eene jagtpartij van Makassar. Gij zult toestemmen, dat zij vrij wat pikanter is, dan met èen geweer achter een schuchter haasje te loopen. Na eene goede hartversterking werd ten één ure de aftogt geblazen. Wij zetten het in galop, en ten vijf ure was ik weder te huis.

JUST.

Gedachten over den invloed der Europesche Christelijke beschaving op den Indischen Archipel.

Daar is een wereld van eilanden, wel op duizenden mijlen afstands van hier, wel in 't zuidoosten van Azië, maar naauw aan Nederland verbonden. Als ik u uitnoodig, om een blik op die wereld te werpen, dan kunt gij mij niet beschuldigen, u naar vreemde, onbekende, ons geheel onverschillige oorden gebragt te hebben. Ziet die uitgestrekte zee van dertig graden in breedte, vijftig in lengte, aan beide zijden van den evennachtslijn bezaaid met groepen en rijen, even ontelbaar als de starren aan den hemel! Ziet die duizenden en duizenden van groote en kleine, in allerlei vormen en gedaanten zich vertoonende, eilanden! Hier schijnen bevallige boschkaadjes, met bloemen getooid, op het spiegelgladde meer te drijven. Ginds rijst een reeks van bergen op uit de zee, wier kruinen de wolken kussen. Nu eens is het een zacht hellend hoogland, bedekt, zoo ver het oog reikt, met vruchtbare akkers. Dan weder is 't een kale afgebrokkelde rots, op wier kolossalen voet de zee in melkwitte branding hare kracht verspilt, en die naakt en dor en onherbergzaam u dreigend tegengrijnst. Somtijds is het één enkele hemelhooge spits, die als een pyramide zich verheft, en rook en vuur en steenen uitbraakt met donderend geraas. Dikwijls lacht een vriendelijke kust u tegen getooid met kokospalmen en bamboestruiken en de nederige woningen der inboorlingen. Die landen en die zeeën, die pracht en die rijkdom, die schatten der natuur en die wonderen Gods vormen een deel van ons rijk buiten Europa. De millioenen menschen, die hier wonen, leven onmiddellijk onder onze regering, of ondervinden middellijkerwijze den invloed van den scepter van Nederland. Maar wederkeerig zijn *zij* hechte zuilen van ons staatsgebouw, die het ondersteunen en schragen. Zij helpen ons eerlijk te blijven en aan onze verpligtingen te voldoen. Als wij dus eenige oogenblikken aan hen toewijden, dan vertoeven wij niet bij vreemden; dan bevinden wij ons onder vrienden en bondgenooten; dan spreken wij over trouwe broeders, die krachtig medewerken tot den rijkdom en de grootheid van het vaderland.

Toen, meer dan drie honderd jaren geleden, de eerste Europesche vlag in de wateren van den Indischen Archipel wapperde, hadden reeds andere vreemde volkeren er hunnen invloed uitgeoefend. Nadat eenige beschaving, oorspronkelijk en zonder vreemde hulp, zich in die eilanders ontwikkeld had, entten de Hindoe's van het vaste land van Indië hunne taal, hunne

godsdienst, hunne letterkunde, hun kunstzin, hunne zeden en wetten in velen dier stammen. De elementen eener hoogere kultuur, zoo als het meer kunstmatig gebruik maken van de schatten der natuur, de meer ontwikkelde vorm van het godsdienstig bewustzijn, met zijne gevolgen van eene rijke mythologie, van eene gloeijende heldenpoëzij, van eene grootsche tempelbouwkunst, — dat alles kwam van 't vaste land van Indië, en liet tallooze sporen na van zijnen invloed op de vorming van het Maleische ras, in den ruimsten zin, dat deze eilanden bewoont. Sedert de dertiende eeuw bragten de Arabieren een tweede nieuwe element in hunne ontwikkeling. De koran met zijne voortreffelijkheid en verhevenheid, maar vooral ook met zijne gebreken en dorheid, werd over een groot deel van den Archipel uitgestort. Hij raakte echter meer de schors en de vormen, dan den geest en het leven; zoo zelfs, dat nog op dit oogenblik evenveel Hindoe-bestanddeelen, als elementen van den Islam in de maatschappelijke organisatie van Java u in de oogen springen.

De Portugezen en Spanjaarden, de Hollanders en Britten vonden dus geene volslagen barbaren, toen ze voor 't eerst in den Archipel verschenen. Thans hebben zij drie eeuwen lang hunnen invloed in deze wateren doen gelden. Drie geweldige hefboomen hebben zij gebezigd, waardoor de toestand dier volkeren in hunne hand werd gewijzigd en gekneed en gevormd. Eerst kwamen zij als kooplieden, die de kunstvoortbrengselen van Europa tegen de natuurprodukten van Indië wilden verruilen. Later grepen zij naar het zwaard; zij veroverden landen; zij vernielden en verwoestten steden en dorpen, zij ontwikkelden voor de oogen der inboorlingen een nieuwe kunst, die van oorlog te voeren op Europesche wijze. Eindelijk traden zij op als soevereinen; zij trokken de opperheerschappij tot zich, zij onttroonden de vorsten, lieten aan sommigen nog slechts een schijn van grootheid, een schaduw van magt, zwaaiden den scepter over de millioenen Indiërs dier onmetelijke zee, en oefenden er de kunsten des vredes uit.

Wij willen niet onderzoeken, met welk doel de Europeanen het eerst naar deze wateren stevenden; wij zullen niet vragen, of zij er zich gevestigd hebben, met het voornemen, om de weldaden hunner hoogere kultuur aan die volkeren te brengen. Wij letten thans alleen op het resultaat, op de uitkomst. En dan is het onloochenbaar, dat de opperheerschappij van het beschaafdste werelddeel invloed heeft gehad op den toestand, waarin zich de inboorlingen van den Indischen archipel thans bevinden. Het veld, dat zich op die wijze ter beschouwing voordoet, is uitgestrekt en onafzienbaar. Toch willen wij eenen vlugtigen blik werpen op eenige in 't oog loopende verschijnselen. Wij zullen ons enkele merkwaardige weldaden herinneren, die de volkeren van den Indischen Archipel aan den invloed der Europesche beschaving te danken hebben. Terwijl wij ons, een paar opmerkingen, omtrent den aard en den omvang van dien invloed zullen veroorloven.

Menige zware beschuldiging is tegen het gedrag en de verrigtingen der Europeanen in den Indischen Archipel ingebragt. En daar de werkkring

der Nederlanders wel de uitgebreidste is geweest, zouden wij ze ons het meest moeten aantrekken. Ik treed thans niet als regter op, om vrij te spreken of te veroordeelen. Ik zal niet onderzoeken, in hoe verre de zonen van het Westen hunne pligten hebben verzaakt; in hoe verre zij het goede, dat ze hadden kunnen stichten, hebben verwaarloosd en nieuwe onheilen en rampen over de eilanden hebben uitgestort. Ik wil alleen de lichtzijde u voorstellen. Ik beweer, dat de Indiërs aan den invloed der Europesche beschaving menige weldaad verschuldigd zijn.

Ik breng u eerst op het veld der staatkunde. Al wat ik, gedurende een langdurig verblijf in Indië, gezien heb, heeft mij de overtuiging gegeven, dat het slechtste en gebrekkigste Europesche bestuur nog duizendmaal beter is voor het volk, dan eenige regering, welke ook, van eenen onafhankelijken Aziatischen despoot. Als gij hoort van de wreedheid en tirannie van inlandsche vorsten, van de verdrukking en verguising, die elken mindere door zijnen meerdere wordt aangedaan, van de barbaarsche en onmenschelijke gebruiken, algemeen in zwang, van altoos durende oorlogen en nimmer eindigende veeten, van stroomen bloeds om eene beuzeling vergoten, van brandstichting en plundering en roof — en gij vergelijkt daarmede den tegenwoordigen toestand van die volkeren, waar onze magt zich het meest doet gelden, — dan springen de sporen van grooter maatschappelijk geluk duidelijk in het oog. Ik wijs op Java, waar onze suprematie al dieper en dieper doordringt, en zich in de kleinste spieren en bloedvaten van het organisme der maatschappij begint te doen gelden. De tijden zijn voorbij, dat tallooze kleine vorsten hunne onderhoorigen openlijk ter slagtbank voeren, alleen in hun persoonlijk belang, meestal om wraak te oefenen voor eene beleediging, dikwijls om aan hunne hebzucht te voldoen. De tijden zijn voorbij van eeuwigdurende gisting en woeling en bloedvergieten. Provinciën staan niet meer tegen provinciën, steden tegen steden, dorpen tegen dorpen ziedende van toorn en haat en bloeddorst. Welke grieven ook met regt tegen ons gedrag op Java mogen worden ingebragt, — dien lof verdienen wij, dat de magt van vele kleine despoten door ons is gekortwiekt, dat aan een staat van onophoudelijke spanning en vijandschap een einde is gemaakt, dat de olijftak des vredes geplant is in de schoone valleijen van dit goddelijke eiland. Ons eigenbelang en ons regeringstelsel hebben de strekking en het doel van rust en vrede en orde. En wat wij op Java, op die wijze, krachtig zien ontwikkeld, is een verschijnsel, dat zich overal in ons Indisch rijk voordoet in die mate, als onze invloed er meer oppervlakkig is of dieper doorgedrongen.

Een tweede verblijdende lichtstraal biedt ons de geschiedenis der regtspleging van den Archipel. Wilde ik eenig volledig denkbeeld geven van den weldadigen invloed der Europesch beschaving op dit gewigtig element van het maatschappelijk leven, dan moest ik over veel grooter ruimte kunnen beschikken, dan een Tijdschrift aanbiedt. Daarom vergenoeg ik mij, in een paar voorbeelden aan te toonen, hoe geregtelijke moorden en onregtvaardige wreedheden althans gedeeltelijk hebben moeten wijken voor den in-

vloed van Europesche menschelijkheid, orde en billijkheid. Vóórdat die invloed zich had doen gelden, kon het strafregt eigenlijk geen regt genoemd worden. Wat de groote hoop met lijfstraf of den dood moest vergelden, dat betaalde de aanzienlijke met een weinig geldswaarde. 't Verminken van het ligchaam, het afkappen van handen of voeten werd dagelijks toegepast. Menigmaal heb ik in Djokdjokarta en Soerakarta nog ongelukkigen gezien, die in hunne jeugd de rampzalige slagtoffers waren. Want eerst in 't bebegin dezer eeuw werden die straffen afgeschaft. En weet gij hoe? Omdat het Europesche bestuur de vorsten dwong, om zich bij traktaat tot die afschaffing te verbinden.

Met de schromelijkste roekeloosheid werd de doodstraf opgelegd. Op allerlei beuzelachtige misdrijven werd zij toegepast met eene ligtzinnigheid die het menschelijk gevoel schokt. Gij ziet het nog op eilanden, waar onze invloed gering is. Op Bali heb ik er voorb. elden van vernomen en bijgewoond, waarvan de herinnering mij nu nog doet huiveren. Gedurende mijn verblijf, werd een jongeling, die van den kokosboom van een ander een noot geplukt had, voor den magistraat gevoerd, ondervraagd en op staande voet met een dolksteek gedood. Binnen twee uren was alles afgeloopen. Zoo was het ook op Java vóór onzen tijd. Er waren dáár misdaden, waarvoor den schuldige het lot te beurt viel, van met een tijger te moeten vechten. Zulk een schouwspel was een volksfeest — het diende tot verlustiging van vorsten en hofgrooten.

In het jaar 1802 werd Djokdjokarta geregeerd door den sulthan SEPOE, berucht om zijne wreedheid. Twee brandstichters werden veroordeeld tot den kamp met het verscheurend gedierte. Op de haloon-haloon, een ruim plein voor het vorstelijk paleis, waren het geheele hof en duizenden aanschouwers verzameld. De sulthan, omgeven van zijne prinsen en vrouwen en volgelingen, zat in koninklijke pracht op zijnen gouden dampar. Vóór hem, op korten afstand, waren twee groote ronde hokken opgerigt, waarvan de palissaden zóó ver van elkander stonden, dat 't geen er binnen gebeurde duidelijk zigtbaar was. De twee brandstichters naderen, bijna geheel naakt, en worden elk in een van die hokken geplaatst. Een lange kris of Javaansche dolk, maar waarvan de punt gebroken was, werd hun tot wapen gegeven. Bij een der misdadigers wordt een groote koninklijke tijger, die eenige dagen lang van voedsel was verstoken, voorzigtig binnen gelaten. In een oogenblik had het monster zijn slagtoffer geveld. Toen werd voor het dier het andere hok geopend. Met nieuwe woede valt het op zijne prooi aan. Maar hier vindt het een moedigen tegenstander en gelukkigen bestrijder. Twee uren lang duurde de kamp. Eindelijk viel de tijger aan de voeten van zijnen uitgeputten vijand, achter de ooren en in de oogen doodelijk gewond. De sulthan en het geheele hof hebben met klimmende belangstelling den strijd gadegeslagen; ze scheppen een ongekend genoegen uit dit schouwspel. Maar het genot is te groot, om het niet te herhalen. De vorst heeft het mededoogen, neen het overleg, om den veroordeelde eenigen tijd te laten rusten en tot verademing

komen. Toen geeft hij het bevel tot een tweede bedrijf. Nu wordt een gevlekte tijger, een luipaard, tegen den ongelukkige losgelaten. — Maar schuiven wij een gordijn voor dit afschuwelijk tooneel, en verheugen wij ons, dat de Europesche beschaving, althans op Java, de herhaling van zulke gruwelen onmogelijk heeft gemaakt. Tien jaren later, in 1812, hebben de vorsten van Soerakarta en Djokdjokarta zich verbonden, om ook deze straffen nimmer weder toe te passen.

Maar de Europesche invloed heeft nog krachtiger gewerkt. De geheele lijfstraffelijke regtspleging staat thans, op Java, in de Molukkos, op een gedeelte van Sumatra en elders, onder dien onmiddelijken invloed. Geen vonnis wordt ten uitvoer gelegd, of het is door het hoogste regterlijk collegie te Batavia bekrachtigd. Wilt gij in een voorbeeld zien, welk eene weldaad daardoor aan de bevolking is geschonken? In het jaar 1840 bevond ik mij te Adjibarang, niet ver van de grenzen der residentiën Tagal en Banjoemas. Op mijn verzoek bragten mij eenige oudsten van het dorp naar de zoogenaamde „Sella-bla”, op ongeveer een kwartier afstands van daar. De naam beteekent: „gekloofde steen” of „gespleten rots”, en duidt den aard der merkwaardigheid vrij naauwkeurig aan. Immers in eene schoone, bloeijende vlakte, rijk bedekt met golvende akkers en donker beschaduwde dorpen, gaapte eene bijna onpeilbaar diepe opening of kloof in den grond, ongeveer tien voet breed en veertig lang. 't Scheen het uitwerksel van een dier vreesselijke natuurverschijnselen, die in Indië niet vreemd zijn, van eene aardbeving. Een blik naar beneden ontdekte ons een donkeren afgrond, waarvan de wanden met zware, afgebroken steenen en uitstekende rotspunten zijn bedekt, en waarvan de bodem zich in de duisternis verliest. Dat was tot het jaar 1830 een geregtsplaats. Tallooze ongelukkigen zijn in hunne woning opgeligt, gebonden, zonder vorm van proces herwaarts gevoerd en in de stilte van den nacht in dezen afgrond geworpen. Verpletterd bereikten ze den bodem, of ze kwamen van honger en ellende om, zonder dat men ooit weder iets van hen hoorde. Schuldigen zullen er onder geweest zijn, maar ook vele onschuldigen. Want de regenten en mindere hoofden, onder de vorsten van Java, vonden het verkieslijker zich op die wijze van verdachte personen te ontdoen, dan op eigen kosten hen naar de regtbank in de hoofdplaats van het rijk te zenden. Eerst in 1830, toen Banjoemas onder het onmiddelijk bestuur van het Nederlandsch gouvernement werd gebragt, hielden deze geregtelijke moorden op. Ook dáár, even als in onze overige residentiën, zijn de inboorlingen thans onderworpen aan onze Europesche regtspleging.

Al was er door den invloed der Europesche beschaving niets anders uitgewerkt, dan dat eene meer menschelijke en regtvaardige regtspleging is ingevoerd, reeds daardoor zou zij zich in den archipel groote verdiensten hebben verworven. Maar wij moeten nog eenen vlugtigen blik werpen op het Godsdienstig terrein. Ook daar zien wij enkele schitterende stralen van eenen koesterenden en vruchtbaar makenden gloed.

Er is geen kracht, die den mensch tot grooter wreedheid en afschuwe-

lijker gruwelen vervoert, dan de godsdienst — of liever, dan het gevoel van zonde en schuld en het onbestemde bewustzijn van eene onbekende hooger magt. Er is geen deel der wereld, dat van dit verschijnsel eene grooter verscheidenheid van voorbeelden aanbiedt, dan de Indische Archipel. Het beste, ja, ik durf zeggen, het eenige geneesmiddel tegen die rampzalige krankte der ziel, is ook weder de godsdienst — is die reine, heilige, verheven godsdienst, die de Europesche beschaving in Indië gebragt heeft. Zij dooft dat gevoel en bewustzijn in de verdoolde volkeren niet uit, maar zij opent de oogen des verstands en reinigt het hart. Zij bluscht de vlam niet, die den boezen pijnigt en verteert, maar zij rigt en leidt het vuur tot een verkwikkenden en koesterenden gloed. Wonderen, die de verbazing van elken onbevooroordeelden aanschouwer moeten opwekken, heeft zij onder die eilanders verrigt. Landen, die door de zonde en het bijgeloof en het blinde fanatisme werden verwoest, heeft zij herschapen in vrolijke landouwen, bewoond door beminnelijke menschen. 't Zij mij vergund, u twee feiten te herinneren, beiden uit onzen leeftijd, tot bewijs, dat ik niet overdrijf.

Wij begeven ons met onze verbeelding naar het onmetelijke Borneo. In 't zuiden ligt eene landstreek Poepoepetak, bewoond door onderscheiden ruwe, woeste, in een nomadischen toestand levende stammen, onder den naam van „Dajak" bekend. Onder het ruwe kleed van zedeloosheid en barbaarschheid, vertoont zich nu en dan een in den grond zachtaardig en beminnelijk karakter. Maar zoodanig had eene verwilderde verbeelding, en een geheel bedorven godsdienstig gevoel het verstand verduisterd en de zinnen verbijsterd, dat moord, de laaghartigste sluipmoord tot de verdienstelijkste daden werd gerekend. Daar lag de Dajak, aan den oever zijner rivieren of in de wildernis van zijn land, in hinderlaag. Uren en dagen en nachten bleef hij geduldig wachten en loeren op zijn prooi. Geen wraakzucht dreef hem aan. Als hij zich nederlei, wist hij niet, wie zijn slagtoffer zou worden. Al wie hem naderde, zoo hij maar niet tot zijn eigen stam behoorde, was hem welkom. Dan nam hij zijn kans waar. Dan sprong hij, met van bloeddorst misvormde gelaatstrekken, als een tijger uit zijn leger. Snel als een bliksemschicht, met niet geëvenaarde behendigheid, sloeg hij zijn slagzwaard in den hals van den ongelukkige. In een oogenblik was het hoofd van den verslagene van den romp gescheiden, en, als een zegeteeken, voerde hij het naar zijne woning. Hoe meer dergelijke tropheeën zijn huis versierden, des te hooger steeg zijn aanzien onder zijne stamgenooten, des te luider weergalmde zijn roem van moed en godsdienstige vroomheid.

In de laatste twintig jaren, is een gedeelte van dat volk een ander volk geworden. Een deel dier barbaren heeft deze voorvaderlijke gewoonte, die sedert eeuwen tallooze slagtoffers eischte, voor goed vaarwel gezegd. Een deel dier woeste horde leeft thans in eene geregelde maatschappij, leest ons heilig boek des levens, buigt zich neder voor onzen Hemelschen Vader, en verwacht zijne verzoening met Hem, niet meer van moord en sluipmoord, maar van de liefde Gods. Zendelingen, door

de Hallesche Missionsverein afgevaardigd, hebben, onder hooger zegen, dat wonder verrigt. In het jaar 1847 maakte ik kennis met het hoofd van dien stam, den toemenggong SOERA PATI. Hij had den natuurkundige, Dr. SCHWANER, op eenen gevaarlijken togt, door een onbekend gedeelte van Borneo, vergezeld, en vertoefde zes weken te Batavia. Elken zondag ging hij daar naar de Maleische godsdienstoefening. Een helder inzigt had hij in de hoofdwaarheden van het Evangelie — een diep gevoel van godsvrucht — een opregte zucht naar reinheid en heiligheid van wandel. Met kinderlijken eenvoud en aandoenlijke openhartighnid, verhaalde hij van de zedelijke en maatschappelijke ellende, waarin hij en zijne stamgenooten vroeger verkeerden. Vier sluipmoorden had hij op zijn geweten — vier hoofden van verslagenen hadden eens als tropheën zijne woning versierd — en wat hij toen als een eeretitel beschouwde, daarvoor bad hij nu den Alwetende dagelijks om vergeving, onder tranen en gebeden. Maar ik mag mij niet langer met hem bezig houden. Genoeg zij het, u in hem de tijpe te hebben voorgesteld van den invloed der Europesche beschaving op Poeloepetak, in 't zuiden van Borneo.

Wij steken over naar 't noorden van Celebes, naar de Menahassa. Daar vindt gij een volksstam, de Alfoeren. Twintig jaren, ja korter geleden, zoudt gij ook onder hen die afschuwelijke gewoonte van sluipmoord uit een godsdienstig beginsel, algemeen en misschien nog menigvuldiger, hebben aangetroffen. 't Was daar de dood, die dooden eischte. Bij het lijk van aanzienlijken, moesten daar één, of drie, of drie maal drie, of meer maar altijd bij drietallen opklimmende, hoofden van verslagenen gevoegd worden, als het begraven werd. Dat waren de bedienden of slaven, die men den afgestorvene medegaf in de andere wereld. 't Zijn vredeboden uit dit land, in ons midden voorbereid voor hun verheven loopbaan, die daar den verkwikkenden daauw, druppende van de Europesche beschaving, over het ongelukkige volk hebben uitgestort. God heeft hunne pogingen gezegend! Ik zou den Nederlandschen lezer beleedigen, indien ik uitvoerig den tegenwoordigen toestand van de Menahassa wilde schilderen. Gij kent de vruchten van den boom, die hier in Nederland zijne wortelen heeft. Gij weet, dat in een groot deel van dat schoone land de sluipmoord is verdwenen, dat vlijt en arbeidzaamheid vroegere losbandigheid verdringen, dat heinde en ver door de Alfoeren zelve scholen worden gebouwd en kerken verrijzen. Gij verheugt u in de wonderen van het Euangelie.

Zietdaar enkele oppervlakkige trekken van den invloed der Europesche beschaving op de volkeren van den Indischen Archipel Zietdaar een enkelen vlugtigen blik op een veld, dat een naauwkeuriger onderzoek verdiende.

Zietdaar weldadige gevolgen der overheersching van het Westen over het Oosten. Zullen wij er ons op verhoovaardigen? Ik hoop niet, dat gij mij zult beschuldigen, eene lofrede gehouden te hebben — want ik vrees, dat mij eene keerzijde van onzen Europeschen invloed zou kunnen worden voorgespiegeld, die elken lofredenaar van schaamte zou doen blozen. Maar

Maar om den schijn zelfs van eenzijdigheid en partijdigheid te vermijden, zij 't mij vergund hier nog enkele opmerkingen te laten volgen omtrent den omvang en den aard van den invloed der Europesche beschaving op de Indische volkeren.

Mijne *eerste* opmerking is deze. Die invloed is nog slechts hier en daar — niet algemeen — nog zeer verbrokkeld — nog sporadisch. Menig afgrijselijk tafereel heb ik moeten schilderen; maar dat afgrijselijke behoorde gedeeltelijk tot het verledene; de weldaden der Europesche beschaving kwamen er te meer door uit. Meent echter niet, dat de stof is uitgeput, indien ik barbaarschheden en gruwelen wilde verhalen, die nu nog dagelijks plaats grijpen — niet als uitzonderingen en afwijkingen, maar als uitvloeisels van eenen gewonen normalen toestand. Veel is door ons, zonen van het Westen, afgeschaft en vernietigd; maar nog oneindig meer is gebleven. Slechts in een gering gedeelte, in vergelijking van het geheel, is door ons *iets* gedaan, in verre weg het grootste deel volstrekt *niets*. Tienduizenden en honderdduizenden Dajaks en Alfoeren, op Borneo en Celebes en andere eilanden, versieren nog dagelijks hunne huizen met de hoofden van verraderlijk verslagenen. Het grofste bijgeloof, tot razernij opgevoerd, verslindt nog dagelijks tallooze offers op Timor. In de binnenlanden van Sumatra, zelfs aan de grenzen van ons gebied, viert nog het ruwe kanibalisme zijne walgelijke festijnen. Er zijn vorsten en volkeren, die jaarlijks geheele vloten van rooversvaartuigen uitrusten, en stille dorpen verwoesten, en de onderdanen van Nederland uitplunderen, en mannen en vrouwen en kinderen, in slavenketenen geboeid, wegvoeren. Ik zal geene bijzonderheden meer verhalen. Wij zijn al die akeligheden moede. Slechts nog een enkel feit, om te bewijzen, dat ik niet overdrijf. Aan het volk van Nederland, aan ons heeft de Voorzienigheid de taak opgelegd, om op den onafzienbaren akker van den Indischen archipel de zegeningen van menschelijkheid en zedelijkheid en godsdienst uit te storten. Laat ons dan ten minste den moed hebben, om het kwaad onder de oogen te zien, en den blik niet afwenden van den werkkring, die voor ons geopend is.

Op Bali wensch ik de aandacht te vestigen. De wreedheden, die daar nog menigwerf geschieden, hebben plaats in 't gezigt van den hoofdzetel van ons bestuur. Ook onze drie oorlogen van de laatste jaren hebben er geen einde aan gemaakt. Iets er van vermeldde ik reeds. Nog slechts één indrukwekkend voorbeeld. De vorst van het rijk Gianjar op dat eiland was gestorven. Een vierkant metselwerk, drie voet hoog, was opgerigt. Den 20sten December 1847 was het gevuld met brandstoffen, die sedert den ochtend ontstoken waren, gedurig onderhouden werden, en eene gloeijende hitte verspreidden. Achter deze vuurplaats is een werktuig van bamboe aangebragt, in den vorm van een brug, omtrent veertig voet lang en zestien hoog. Van achteren leidt een daaraan gehechte trap naar boven. Klimt men die op, dan komt men eerst aan een klein huisje, en loopt men de brug ten einde, dan bevindt men zich boven den brandenden poel beneden. In den middag van dien dag, voerde een lange optogt van duizenden

menschen, onder tallooze bijgeloovige plegtigheden, onder het gewoel der menigte en geluid van muzijk en zang, het lijk van den vorst naar deze vuurplaats. Drie jonge schoone vrouwen werden achter den overledene, op hooge, rijk versierde stellaadjes, gedragen. Daar werd het lijk in de knetterende vlammen geworpen, en de vrouwen de trappen opgevoerd, de brug over, naar het huisje. Sierlijk tooiden ze zich hier op. De schoone loshangende haren werden met bloemen versierd; het witte kleed in bevallige plooijen om de welgemaakte leden geslagen; de boezem met een witten sluijer bedekt. Daarop naderden ze het uiteinde van de brug boven den vuurhaard, waarin nu olie en arak werd gestort, zoodat de vlam tot eene hoogte van acht voet oprees. De een blikte naar de andere, om zich te overtuigen dat allen gereed waren. 't Was geen blik van vrees, maar van ongeduld en opgewondenheid. Plotseling springen ze gezamenlijk neer in dien gloeijenden afgrond. Geen kreet bij het neerspringen. Geen kreet uit het vuur. In een oogenblik zijn de rampzalige slagtoffers van priesterlist en bijgeloof tot asch verteerd.

Men beweert wel eens, dat zulke verbrandingen van vrouwen op Bali tegenwoordig zeldzaam zijn. Ik vroeg aan een der hofgrooten van Badong, een man van veertig jaren, hoeveel zulke tooneelen hij wel in zijn leeftijd bijgewoond had. Hij noemde mij een dertigtal vrouwen, die hij op deze wijze had zien sterven. — Dat heeft plaats op een eiland, naast Java. Zeg ik te veel wanneer ik beweer, dat de invloed der Europesche beschaving in den Archipel nog sporadisch is?

Ik kome tot eene *tweede* aanmerking. De invloed der Europesche beschaving heeft nog slechts het uitwendige, de oppervlakte van de maatschappij in Indië geraakt — het inwendige leven is er van vrij gebleven. Zij heeft gewerkt op de buitenste schil, niet op de kern — op de bekleedselen, niet op het hart — op de beeken en stroomen, niet op de bronnen en fonteinen — op het ligchaam, niet op den geest. De maatschappelijke vormen zijn veranderd, de instellingen en wetten zijn gewijzigd — maar de menschen zijn bijna overal dezelfden gebleven. 't Zijn vormen, die er om heen zijn geslagen — 't is geen springader, die inwendig in de volkeren is geopend en op hunnen maatschappelijken toestand weldadig terugwerkt. Wat wij hebben opgemerkt zijn de hoofdverschijnselen, terwijl het slechts de gevolgen, de uitkomsten moesten wezen aan eene innerlijke hervorming. Stel u voor, dat plotseling de Europesche invloed ophield, dat die eilanders aan zich zelve werden overgelaten — en spoedig zou alles tot het oude terugkeeren; bijna overal zoude de vroegere toestand den tegenwoordigen verdringen.

Dit droevig verschijnsel is gemakkelijk te verklaren; de reden ligt voor de hand. Wat was tot dus verre de voorname hefboom, die de Europesche beschaving bezigde in de uitoefening van haren invloed? 't Was de magt, het gezag, ondersteund door het gebulder van het geschut. 't Waren traktaten, die de inlandsche vorsten teekenden, niet omdat zij zelf de gruwelen verafschuwden, waarvan ze afstand deden, maar omdat de Europe-

sche vuurmonden hen aangrijnsden, en de bajonetten hun in de oogen schitterden. 't Was de wil, het bevel, de wet van den overwinnaar, geschraagd door zijne vloten, die de zeeën bedekten. Zoo lang die overmagt vrees en schrik inboezemt, zullen de volkeren zich onderwerpen aan hare verordeningen; ze zullen uw alvermogen eerbiedigen, ook als gij hen verbiedt langer als barbaren te leven. Maar met de oorzaken, houden ook de uitwerkselen op. Als uwe vlag niet meer wappert in die zeeën, en uwe krijgslieden de stranden verlaten, dan geeft het bijgeloof en de overmoed en de wreedheid en de ruwheid zich aan de gewone uitspattingen over.

Wij hadden niet alleen bevelen moeten geven, verordeningen maken, traktaten sluiten — wij hadden ook moeten vormen, leiden, onderwijzen en opvoeden. Wij hadden moeten doordringen tot de individuën. Wij moesten hun den invloed onzer Europesche beschaving niet alleen in enkele weldadige uitwerkselen laten ondervinden — wij moesten hun die beschaving zelve mededeelen. Europeanen moesten zich onder hen nederzetten, met en onder hen leven, door omgang zich met hen verbroederen, door voorbeeld en belangstelling en toegenegenheid hen leiden en vormen. Europeanen moesten hun de voorregten en de behoeften eener beschaafde maatschappij leeren kennen en ondervinden, hun de voortbrengselen eener hoogere ontwikkeling leeren gebruiken en waardeeren. En bovenal moesten ze scholen onder hen gesticht hebben, opdat in de jeugdige hoofden niet de dwaasheden hunner ouders, maar de waarheid en de wijsheid zich ontwikkelden; opdat in de kinderlijke harten niet de barbaarsche gevoelens hunner voorvaderen, maar de liefde tot deugd en reinheid en godsvrucht ontkiemden.

Hadden de Westersche overheerschers dien pligt niet te zeer verwaarloosd, dan zou de invloed hunner beschaving dieper en de oogst rijker zijn geweest. Wilt gij het bewijs — herinner u dan wat in Poeloepetak en de Menahassa is gebeurd. In vijftien jaren zijn daar grooter daden verrigt, dan in eeuwen op Java, en heeft het zaad, dat daar is gestrooid, nog wat dieper wortelen geschoten, dan zal het niet verstikken, al wordt het eens aan zich zelve overgelaten. Als niet meer alleen kanonnen en bajonetten, maar onderwijzers en evangelie-boden de vehikels worden der Europesche beschaving in den Archipel; als wij niet meer alleen de uitwendige vormen der maatschappij, maar het innerlijke leven der volkeren trachten te treffen — dan zullen weldra de vruchten rijker en geuriger zijn.

Eene *laatste* opmerking. Ook slechts een vlugtige blik op de geschiedenis der werking van de Europesche beschaving in den Archipel leert, dat onze eeuw meer heeft gewerkt en meer bewerkt, dan de vroegere jaarhonderden te zamen. Gij betwijfelt het, gij stemt het niet toe, gij wijst mij op de Molukkos, waar onze vaderen geheele volkeren hebben gedoopt en tot christenen gewijd? Ik hoop dat gij te vreden zult zijn met dit antwoord: ik spreek niet van het aannemen van eenigen godsdienstvorm — maar van den invloed der Europesche beschaving op de volkeren; ik maak onderscheid tusschen het prediken van eenig dogmatisch stelsel zonder meer,

en tusschen de weldaden van hoogere ontwikkeling in bestuur, in wetten en in vorming en opleiding. Meer wensch ik niet te zeggen. Het boek der historie, waarin de daden onzer voorouders in de Molukkos zijn gegrift, wil ik thans niet openen.

Inderdaad, onze eeuw is gekenmerkt door verschijnselen, die voordeelig afsteken bij vorige jaren. Twee voorbeelden van Poeloepetak en de Menahassa heb ik u reeds herinnerd. Ik zou meer bewijzen kunnen bijbrengen. Maar weet gij, wat in mijn oog het gunstigste teeken is? Dat onder de natiën van Europa de zucht ontwaakt is, om Azië te beschaven; dat in ons volk, in het Nederlandsche volk, de begeerte is ontbrand, om de zegeningen onzer hoogere kultuur over de eilanden van den Archipel te verspreiden. Al wat er tot het laatst der vorige eeuw in Indië is gedaan, ging uit van de regering, was het werk van het bestuur. Thans wil de natie arbeiden op dat groote veld; — en zij alleen vermag het — door de ontwikkeling harer krachten alléén is het mogelijk, dat de invloed onzer Europesche beschaving doordringe, door de oppervlakte van de Indische maatschappijen, tot het inwendige leven der volkeren. De regering moet toezien, waken, beschermen — maar de natie moet handelen en arbeiden. In onzen leeftijd is de begeerte daartoe krachtig in haar ontwaakt. Menig vooroordeel tegen Indië en zijne inboorlingen is verdwenen. Voortreffelijke mannen, uitstekende jongelieden zien wij derwaarts stevenen. De belangstelling in alles wat den Archipel betreft is in het vaderland opgewekt. De talen, de geschiedenis, de land- en volkenkunde van Indië hebben hare plaatsen ingenomen in de rei der wetenschappen, die in Nederland beoefend worden. De versnelde en geregelde gemeenschap met onze Oost-Indische bezittingen, waardoor de afstand tot op de helft is verkort, doet ons in het vaderland leven te midden der gebeurtenissen, die daar plaats grijpen. Een nieuw krachtig middel tot ontwikkeling en beschaving dier eilandenwereld heeft een aanvang genomen en zal, hopen wij, weldra in volle werking komen. Eene geregelde stoomcommunicatie moet hare uiterste deelen verbinden, en een stroom van licht en leven uitstorten over hare bewoners. Gedurig vormen zich nieuwe corporatiën, nieuwe vereenigingen, om zoo wel den stoffelijken als den zedelijken vooruitgang van Indië en zijne bewoners te bevorderen. En bij dat alles is er vooral eene omstandigheid, die wij, als vaste grondslag onzer hoop voor de toekomst, niet voorbij mogen zien. Zij is deze. Het vervullen onzer roeping in Indië werkt voordeelig terug op onzen eigen rijkdom en magt en grootheid. Hoe meer wij aan gindsche zijde van den Oceaan de volkeren onderwijzen, hervormen, ontwikkelen; hoe meer wij hen de behoeften eener hoogere beschaving leeren kennen — des te grooter zal onze werkkring er worden; onze handel zal bloeijen; onze scheepvaart zal zich uitbreiden; onze fabrijken zullen voor Indië werken; ons gezag en onze winsten zullen eenen vasten grondslag hebben in het gemeenschappelijk belang. Wanneer de verhouding van Nederland en zijne koloniën bij voortduring moest uitloopen op het verrijken van de eene partij en 't verarmen van de andere, dan zou

niet alleen de ontwikkeling en beschaving van Indië daarin een slagboom vinden, maar de heerschappij van Nederland werd elken dag met haren ondergang bedreigd. Maar omdat de beschaving van Indië het welbegrepen belang van Nederland is, kunnen het geluk van beiden in volkomen harmonie worden gebragt.

Mogen deze begrippen meer en meer wortel schieten, en deze overtuiging algemeen worden! 't Is eigenlijk de grondslag van den strijd, die sedert lang gevoerd wordt op politiek terrein. Aan den eenen kant wil men, op het voetspoor der vaderen, Indië als een wingewest besturen, dat in de eerste plaats en vóór alles bestemd is, om „wie eine tüchtige Kuhe" door zijne overheerschers geëxploiteerd te worden, en is er dan nog tijd en geld over, dan wil men ook wel iets doen voor de beschaving der inboorlingen. Altijd is men echter bevreesd en beangst op die baan eene schrede te zetten, omdat men voorziet, dat wanneer die volkeren wijzer worden, zij zich niet langer zullen laten exploiteren. Aan den anderen kant verlangt men eene staatkunde, die vóór alles de beschaving van Indië op het oog heeft, en die zulk eene verhouding tusschen Nederland en Indië tracht te bewerken, dat uit de ontwikkeling en de welvaart van het laatste de waarachtige kracht en rijkdom van het eerste voortvloeit. Zij, die deze beginselen voorstaan, vreezen geen afval der Indische volkeren, als zij eens tot bewustzijn zullen komen van hunnen waarachtigen toestand. Zij gelooven, dat de betrekkingen tusschen het land, dat de beschaving zal hebben aangebragt en de landen die ze ontvingen, ofschoon dan ook misschien gewijzigd, tot beider voordeel altoos zullen blijven. Zij houden er zich van overtuigd, dat het onze roeping is, door den magtigen Wereldbestuurder ons aangewezen, om de volkeren van Indië aan onze heerschappij onderworpen christelijk te vormen, te leiden, op te voeden, en dat deze roeping niet kan worden miskend, deze pligt niet verzaakt, zonder dat de gevolgen ons zelven zullen kwetsen en te gronde rigten.

Ik weet niet lezer, tot welke dezer twee partijen in de staatkunde gij behoort, maar ik schroom niet te zeggen, dat ik hoop, dat de laatste zal zegevieren. En ik houde het voor zeker, dat de overwinning dier partij op den duur niet kan uitblijven. 't Is waar zij heeft met eenen geduchten tegenstander te kampen, die op den laagsten, maar tevens magtigsten hartstogt, op de geldzucht der natie, weet te werken. Hij wijst op de millioenen, waarmede het tegenwoordige koloniale stelsel jaarlijks de Nederlandsche schatkist verrijkt; hij spiegelt u de zekerheid voor, dat, wanneer met kracht aan de christelijke vorming en ontwikkeling van Indië wordt gearbeid, al die millioenen verloren gaan; hij dwingt de bevolking tot den arbeid, hij maakt vele vrienden en gunstelingen rijk door dien arbeid, en al die bevoorregten komen terug in Nederland en schreeuwen, de een nog luider dan de ander: „behoud het tegenwoordige dwangstelsel, houd het volk in den toestand waarin het zich bevindt, keer onderwijs, beschaving, Christendom — of doe afstand van uwe kolonie!" Maar in weerwil van deze taktiek, in weerwil van die talrijke verdedigers, die persoonlijk belang

hebben bij de tegenwoordige exploitatie van Indië, in weerwil van allen tegenstand, toch zal onze staatkunde zegevieren.

Reeds nu zien wij de kracht der beginselen, die wij verkondigen. De tegenwoordige Gouverneur-Generaal, de heer DUIJMAER VAN TWIST heeft, voor zoo ver de banden die hem knelden het hem mogelijk maakten, in de rigting dier beginselen Indië bestuurd. Ofschoon de vesting, met ongehoorde hardnekkigheid, voet voor voet werd verdedigd, toch hebben de verdedigers niet kunnen verhinderen, dat hier en daar die beginselen in het nieuwe reglement op het beleid der regering zijn gebragt. Zij zelven zijn tot de bekentenis gedwongen, dat hun stelsel slechts te verdedigen is met het oog op de behoefte der schatkist van het moederland.

Indien dan nu de tegenpartij reeds tot zulke koncessiën is moeten komen; indien wij staan op het fundament van waarheid, regtvaardigheid en Christendom; indien onder onze landgenooten, hoe men hen ook trachte te misleiden, meer en meer betere begrippen hunner waarachtige koloniale belangen worden verspreid — waarom zouden wij wanhopen aan de zegepraal?

De nieuwe organisatie van den waterstaat in Oost-Indië en de stroomleider aan de monding der Solo-rivier.

Er was lang op gewacht, en de meest verschillende geruchten waren er over in omloop. De een zeide, dat eenige der beste waterbouwkundigen uit Nederland zouden komen, om dit departement in Indië te reorganiseren; de andere, dat verscheidene officieren en geëmploijeerden der militaire-genie in belangrijke betrekkingen bij den waterstaat zouden overgaan. Niets van dat alles is gebeurd, de anciënniteit schijnt de bekwaamheid bepaald te hebben; de ambtenaren van den waterstaat hebben eene zeer belangrijke promotie, vooral in hun geldelijk voordeel, gemaakt; de toekomst zal leeren, of de werkzaamheden van dat departement er mede gewonnen hebben.

Ik voel mij geroepen noch geregtigd, een oordeel uit te spreken over de personen, die aan het hoofd staan van de afdeelingen op Java en de buitenposten. Ik zal maar alleen zeggen, dat wij er te Soerabaja met het water slecht aan toe zijn. Het *Soerabajasch Advertentie-blad*, en daarna *de Indiër*, hebben er feiten over medegedeeld, die hier algemeen bekend zijn, en door niemand tegengesproken worden.

Of dit te wijten is aan de onbekwaamheid van de ambtenaren, dan wel of de stad wordt opgeofferd aan de belangen van de gouvernements-kultures in de residentie, wil ik niet beslissen; maar het is zeker, dat het met het daarstellen van groote waterstaatswerken raar toe gaat, en dat men nooit het oog houdt op het geheel, evenmin als op het algemeen belang. Elk werk wordt als op zich zelven staande beschouwd, geprojecteerd en uitgevoerd; daardoor worden dan telkens veranderingen noodig, die niet eens altijd verbeteringen zijn, en geld en tijd kosten, dat beter had kunnen besteed worden. Ligt de schuld daarvan al weder aan de ambtenaren of aan eene gebrekkige organisatie? ook dit wil ik niet beslissen.

Maar ik wil een feit mededeelen; namelijk, hoe het met de daarstelling van den stroomleider aan den mond der Solo-rivier gegaan is; van de wijze der daarstelling van een zoo gewigtig werk kan men gemakkelijk besluiten, hoe het bij minder gewigtige werken, bij voorbeeld hoe het gegaan is bij het daarstellen der waterleiding en sluis van Krambangan, waarover zoo zeer, en zoo te regt, door de ingezetenen van Soerabaja geklaagd wordt.

Vooraf nog ééne opmerking. De heer IHNE, die, sedert 14 jaren in Nederlandsch Indische dienst, zoo dikwijls met het uitvoeren van belangrijke werken belast geweest is en telkens den hem opgedragen last naar wensch

heeft volbragt, bevindt zich met verlof in Nederland, en men zegt hier, dat hij van plan zoude zijn, zijne diensten een andere mogendheid aan te bieden. Door menigeen, die zich door zijne, soms ruwe, soms al te positieve opmerkingen gekwetst en teruggestooten gevoelt, zoude dit gaarne gezien worden. Degenen, die behartiging van dienstpligt en wezenlijke kunde waarderen, en bloote vormen in 's lands belang over het hoofd zien, zouden dat besluit betreuren. Zij geven den heer IHNE, die zich, vooral bij de nieuwe formatie, misschien te regt, vernalatigd en voor het laatstlijk verrigte werk geheel en al onbeloond ziet, in bedenking, wat ALEXANDER DUMAS gezegd heeft:

„Il y a des services si grands, qu'on ne peut pas les récompenser, que „par l'ingratitude!"

Toen, 8 of 10 jaren geleden, het oude, westelijke vaarwater van den hoek van Oedjong-Pangka naar Soerabaja, tusschen Sidajo en fort Erfprins, al meer en meer aanslibte en de oude Java-wal op den linkeroever der Solo-rivier door eene modderbank, die bij laag water droog viel, met het fort verbonden was, begon men zich ongerust te maken, en vreesde, den westelijken toegang tot de reede van Soerabaja voor eenigzins groote schepen spoedig gesloten te zien. Natuurlijk ontbrak het spoedig niet aan projekten, om het gevreesde kwaad te voorkomen.

Verscheiden dezer projekten, waarvan de uitvoering milioenen schats zoude kosten, waren aan de goedkeuring der regering onderworpen. Maar terwijl men zich nog met het doen eener keuze bezig hield, werd door de luitenants ter zee JANSEN en PFAFF, bij hunne peilingen in straat Madura, de geul over de bank, of het zoogenaamde nieuwe vaarwater, gevonden. De bewering, dat nu de geprojecteerde werken aan de Solo-rivier overbodig werden, en zelfs de diepte van het nu ontdekte vaarwater door de noordelijke aanslibbing vermeerderen zoude, kwam slechts van een *luitenant*, en kon dus natuurlijk niet aannemelijk bevonden worden. Sedert jaren gewoon den modder der Solo-rivier te vreezen, vreesde men nu ook, dat het nieuwe vaarwater er door volgeslikt zoude worden.

Deskundigen, die zich de moeite gegeven hebben, om de geschiedenis der rivier- en kanaalmondingen te bestuderen, waren echter van gevoelen, dat niet alleen hoegenaamd geen gevaar bestond voor het nieuwe vaarwater, maar dat dit ook, bij hoogen waterstand eene diepte van 16 rijnlandsche voeten hebbende, nog spoediger dan thans, eenige voeten dieper zoude geworden zijn. De stroom in Straat-Madura, om de zes uren van rigting veranderende, ontstaat door het aanmerkelijke verschil in waterstand ten Oosten en ten Westen der mondingen van Straat-Madura, zoodat wanneer aan de Oostzijde vloed en tegelijker tijd aan de Westzijde ebstand is (op een afstand van 16 mijlen) de stroom natuurlijk om de West moet loopen, en omgekeerd. Het verschil tusschen eb en vloed (ongeveer 6 voet) is groot genoeg, en de lengte der Straat voldoende, om een stroom te veroorzaken, welke gewoonlijk met eene 4 mijlsvaart de *geheele* Straat doorloopt, in stede van, gelijk in het kanaal tusschen Engeland en Frank-

rijk het geval is, bijkans gelijktijdig aan beide kanaal- of straatmondingen in en uit te gaan, en zich alzoo op *een* punt *in* de Straat te ontmoeten en op te heffen.

Zoolang nu de *oorzaak* van den stroom in Straat-Madura (het verschil in waterstand ten Oosten en ten Westen) blijft bestaan, zal ook *die stroom* blijven bestaan en de snelheid altijd afhankelijk blijven van de hoegrootheid van dit verschil, de wijdte der straatmondingen en het kanaal- of straatprofiel.

Een oogopslag op de kaart van de Straat is voldoende, om te doen begrijpen, dat, bij de zooveel grootere breedte der Straat ten Noorden en ten Westen van Fort Erfprins, de stroom aldaar ook veel minder sterk moest zijn; dat het dus als eene gelukkige omstandigheid moest beschouwd worden, dat de aanslibbingen, door den stroom der Solo-rivier te weeg gebragt, het profiel op de zijden vernaauwden, omdat daardoor de betrekkelijk schoone geul aan de westzijde dier bank zich geopend en uitgediept had, en zich meer en meer zonde uitdiepen, naar mate het Oostelijk profiel zich door aanslibbingen vernaauwde. Zoo vindt men ook juist tegenover eene andere monding der Solo-rivier, de Kali-miering (schuinsche rivier), het schoonste en diepste vaarwater, omdat die eveneens het straatsprofiel aan de Zuidzijde door aanslibbingen aanmerkelijk verminderd heeft.

Zonder de daarstelling van den stroomleider had de Solo-rivier hare monding van benoorden Fort Erfprins langzamerhad in eene Noordelijke rigting verplaatst, zoodat zij, na een paar eeuwen, niet meer in Straat-Madura, maar te Oedjong-Pangka zich in zee had uitgestort. Dit zal nu ook door den stroomleider geschieden en de geul langzaam dieper worden. Misschien wordt dat nieuwe vaarwater ook na jaren iets verder naar den Madura wal gedrongen, waarop een vroeger direkteur der genie niet schijnt gedacht te hebben, toen hij, tot verdediging van Straat Madura, twee zware kustbatterijen projecteerde en juist aan weerszijden van het tegenwoordige vaarwater wilde plaatsen.

Maar, in weerwil der waarheid die uit deze beschouwingen voortvloeit, wist men het Gouvernement in de vrees te doen deelen, dat het nieuwe vaarwater door den modder der Solo-rivier volgeslibt zou worden. Daarom stelde men voor aan den stroom dier rivier, bij het verlaten der monding, eene noordelijke in plaats van de bestaande oostelijke rigting te geven. Ten gevolge van dit voorstel gelastte de regering, tegen het einde van 1847, de direktie der genie, om een zoodanig plan, benevens eene begrooting der kosten, op te maken en aan te bieden. De direktie der genie belastte den eerst aanwezenden officier der genie te Soerabaja, majoor VAN SCHIERBRAND, met het opmaken van een projekt en begrooting, welke in het begin van 1849 gereed waren.

In April 1839 werd aan den architekt der genie IHNE opgedragen, een tweede projekt op te maken, hetgeen deze ook, reeds na een paar maanden, met de begrooting aanbood, na op de plaats zelve alles naauwkeurig onderzocht en opgenomen te hebben. Hoezeer de direkteur der genie

de kolonel DE VAYNES VAN BRAKEL, in eene missive aan den majoor VON SCHIERBRAND, verklaarde: dat hem in langen tijd een zoo wel doordacht en in alle deelen zoo goed uitgewerkt projekt niet onder de oogen was gekomen, moest echter dit projekt omgewerkt worden, omdat de kolonel, direkteur der genie, in spijt van alle daartegen ingebragte bedenkingen, in den leider op de diepste plaats eene coupure van 100 Nederlandsche ellen wilde aangebragt hebben.

Nadat het projekt door de regering was goedgekeurd, werd met de uitvoering een kapitein der genie belast, en aan dezen een 1e luitenant der genie, benevens een architekt der 3e klasse en een detachement sapeurs, toegevoegd. De kapitein schijnt echter tot andere noodzakelijke geniewerken geroepen te zijn, zoodat de eigenlijke uitvoering verbleef aan den 1en luitenant der genie R. V. E., die daarvoor eene toelage van *f* 100 's maands ontving.

Het werk begon in 1852, en de voor dat jaar begroote som van *f* 110,000 werd, onder het oppertoezigt van den majoor onder-direkteur der genie in de 3e afdeeling (thans waarnemend chef van den waterstaat), verwerkt, zonder dat het water der Solo-rivier eene andere rigting had genomen, dan bij het begin der werkzaamheden. Eene der oorzaken van die ongelukkige uitkomst was zonder twijfel de noodlottige coupure van 100 Nederlandsche ellen breed, hoezeer in de eigenlijke uitvoering van het werk ook nog wel andere even belangrijke oorzaken zouden gevonden worden.

Het schijnt, dat de onder-direkteur te Soerabaja en de direkteur te Batavia het niet eens konden worden over de middelen, om het werk behoorlijk ten einde te brengen, want in Februarij 1853 werd door de regering eene kommissie benoemd, bestaande uit den majoor der genie UHLENBECK, den fungerend ingenieur, 1e klasse, van den waterstaat, DE BRUIJN, en den ingenieur, 2e klasse, BEIJERINK;

Deze kommissie ontving den last:

1°. Een naauwkeurig onderzoek in te stellen omtrent den status quo der werkzaamheden.

2°. De doelmatigheid van het aangenomen en in executie zijnde plan na te gaan, en daarover te dienen van consideratiën en advies.

3°. Voor het geval, dat haar oordeel over dit plan ongunstig, en volgens hare meening het voorgestelde doel hierdoor niet te bereiken ware, een nieuw projekt en begrooting op te maken en in te dienen.

De kommissie gaf, gelijk te voorzien was, op de eerste vraag als hare meening te kennen, dat het werk volgens het eerste projekt redelijk wel onder profiel gebragt, de geul gegraven was, enz. Voorts bood zij een nieuw projekt en begrooting aan, volgens welke het werk in drie jaren, en voor eene som van *f* 310,000 gulden voltooid zoude kunnen worden *).

*) Het gouvernement draagt gewoonlijk zulke kommissiën op aan degenen, die in het naamboekje boven aan staan, waarbij men natuurlijk ook de meeste ondervinding en doorzigt moet veronderstellen. Men had anders wel een of een paar leden voor de kommissie kunnen vinden in de heeren VAN BAAK en DE BOSSON, ingenieurs, 3e klasse, bij den waterstaat, en

Zoover mijne informatiën gaan, was in het nieuwe plan een steendam zonder coupure geprojecteerd (gelijk het eerste projekt van VON SCHIERBRAND en van IHNE) ter hoogte van 0,25 Nederl. el boven den hoogsten waterstand; die steendam zoo loopen door de modderbank, en daartegenaan de uitgebaggerde modder den nieuwen regter rivier-oever vormen, in afwijking van het eerste projekt, dat slechts op 0,50 boven laagwaterstand berekend was, en den nieuwen rivier-oever door den modder, tegen eene zware houten beschutting (pagger) aan, wilde daarstellen.

Voor het nieuwe projekt zouden ongeveer 80,000 kubieke ellen klipsteenstorting, en even veel uitgraving der bank benoodigd zijn. Voorzigtigheidshalve drukte de kommissie nog den wensch uit, dat de regering zich het denkbeeld mogt eigen maken, dat de wezenlijke behoefte de begrooting van *f* 310,000 nog wel zoude kunnen overschrijden.

In Julij 1853 verscheen een besluit der regering, waarbij de uitvoering van het werk tot daarstelling van den stroomleider aan de militaire genie ontnomen en aan den waterstaat, onder leiding van den waarnemenden ingenieur der 1e klasse, DE BRUIJN, werd opgedragen. Het door de kommissie voorgestelde projekt en de begrooting ad *f* 310,000 werden goedgekeurd, en het militair-departement verzocht, den architekt der 2e klasse, W. IHNE, tot architekt der 1e klasse voor te dragen, waarop hij bij den waterstaat gedetacheerd, en met de uitvoering van het werk zoude belast worden.

In Augustus 1853 begaf de architekt der 1e klasse IHNE zich naar het eiland Menare, alwaar het etablissement voor het personeel en het materieel van het daartestellen werk zich bevond. Bijkans alle gebouwen waren ingestort of stonden op instorten.

De heer IHNE begon met het herstellen der gebouwen, het openen van nieuwe steengroeven, en liet nagenoeg niets bij dagloonen, maar bijkans alles „bij taak" verrigten.

Den 1sten September 1853 begon het eigenlijke werk, en van dat oogenblik werd rusteloos voortgegaan met het uitgraven der geul en steenstorten; drie weken later stroomde het water reeds noordwaarts door de nieuwe geul.

Den 5den November (de waterstand begon reeds toe te nemen) ontstond eene doorbraak van 40 ellen lengte en 12 ellen diepte ter plaatse, waar volgens de rapporten eene doorbraak van het vroegere werk met zware steenen gestopt was; tegen het einde van November was men dit ongeval te boven gekomen, en kon men met het hoofdwerk weder voortgaan.

Eene formaliteit had bijna alles in duigen geworpen. De fondsen, voor 1853 toegestaan, waren door het rustelooze werk lang voor den 1sten Januarij uitgeput, en het kostte veel moeite, om nieuwe fondsen toegestaan

---

den architekt, 2e klasse, W. IHNE, die allen welligt even veel doorzigt en meer ondervinding hadden. Als voorzitter was natuurlijk de majoor UHLENBECK onmisbaar, zoowel wegens zijne kunde en naauwgezetheid, als wegens de gedurende het verrigten van het eerste werk opgedane ondervinding, hoezeer het mij voorkomt, dat in een algemeenen zin de „opdragt van een naauwkeurig onderzoek naar den status quo der werkzaamheden," aan *hem*, die gedurende twee jaren het oppertoezigt daarover gevoerd, en ten minste om de 14 dagen eene naauwkeurige inspektie gemaakt had, nog al *naïf* mag genoemd worden.

te krijgen met dien spoed, dien de voortgang van het werk vereischte, wilde men niet, bij den reeds ingevallen Westmoeson, door eene zware overstrooming het geheele werk vernietigd zien.

Men verkreeg eindelijk die fondsen; in Januarij 1854 had de heer IHNE over de 500 steenpraauwen in de vaart, en werkte met verdubbelden ijver voort, daar de waterstand hooger en dreigender werd.

Dat rustelooze drijven, en wel met menschen, die bij taak, dus *vrijwillig*, werkten, had de uitkomst, dat in de eerste week van de maand maart de heer IHNE rapporteerde: *dat het werk voltooid was.*

Hij had binnen de *zes maanden voltooid*, wat op grond van tweejarige ondervinding op *drie jaren* begroot was.

Hij had dat werk, begroot op de som van *f* 310,000, voltooid voor de som van *f* 160,000 dus met eene besparing van *f* 150,000, zegge een en een halve ton schats. De eer van het werk, en de verdienste, zoo spoedig en zoo zuinig gewerkt te hebben, komt voorzeker bij uitsluiting toe aan IHNE, en de brave ingenieur DE BRUIJN zal ongetwijfeld de laatste zijn, hem die eer en die verdienste te betwisten.

De nadere wetenschappelijke en technische bijzonderheden van het werk zijn mij niet bekend. De heer IHNE is thans in Nederland, en het ware zeer te wenschen, dat de Minister van Koloniën hem den last opdroeg, met gebruikmaking der officieële stukken, eene wetenschappelijke en technische verhandeling over den stroomleider der Solo-rivier te schrijven en uit te geven; dat werk zoude niet alleen algemeene belangstelling ondervinden, maar van groot nut zijn kunnen voor de mannen van het vak in Indië, en van nog grooter nut voor degenen, die te Delft voor den waterstaat in Nederlandsch Indië worden opgeleid.

Aan den heer IHNE is 's Gouvernements tevredenheid betuigd over het verrigte werk, *zonder meer.*

Of dit, vooral *bij vergelijking*, voldoende is, moet de regering weten, en behoort niet tot den kring mijner beschouwingen. Maar de uitvoering van dit werk, een schakel in de reeks van nuttige werken die door dezen verdienstelijken man zijn daargesteld, maakt den wensch verschoonbaar, dat diergelijke mannen niet alleen tot *werken* gebezigd, maar ook in eene positie gebragt worden, waar hun werk tevens evenredig beloond en dus aangemoedigd wordt.

Indien andere mannen, dan VON SCHIERBRAND en UHLENBECK, aan het hoofd der militaire genie en van den waterstaat stonden, dan zoude ik misschien gevreesd hebben, deze bijzonderheden bekend te maken. Er heerschen in Indië soms zooveel kleingeestige jalousiën. Maar door mannen van hunnen stempel zal het evenmin als indiscretie, als onwelvoegelijk, noch onbetamelijk beschouwd worden, dat een ondergeschikt ambtenaar binnen zes maanden en voor *f* 160,000 uitvoert, wat op drie jaren met eene uitgave van *f* 310,000 begroot was. Ik geloof veeleer, dat het niet hunne schuld zal zijn, indien de heer IHNE voor zijn werk alleen met eene betuiging van tevredenheid beloond wordt.

Ik heb gemeend een nuttig werk te verrigten met op de bijzonderheden, in dit artikel voorkomende, te wijzen. De waterstaat is, voor Indië in het algemeen en voor Java in 't bijzonder, een der belangrijkste takken van de publieke dienst, waarop de pers, naar mijn bescheiden oordeel, nog veel te weinig hare aandacht heeft gevestigd. Het Gouvernement heeft, door de reorganisatie van den waterstaat hoedanig het oordeel daarover ook moge wezen, in alle geval getoond, dat het de hooge waarde er van begint in te zien. Hartelijk hopen wij, dat de pers in dat opzigt het voorbeeld van 't Gouvernement zal volgen.

JAVA, Julij 1855. N. N.

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde.

De Kina-boom uit Zuid-Amerika overgebragt naar Java, onder de regering van WILLEM III. Medegedeeld door W. H. DE VRIESE, hoogleeraar aan 's rijks hoogeschool t Leiden enz. enz. 's Gravenhage, C. W. MIELING. 1855.

Dat over den boom, die, gelijk de schrijver in de inleiding te regt zegt, *het kostbaarste van alle geneesmiddelen van het geheele plantenrijk oplevert*, veel geschreven is, zal wel iedereen bevroeden, zoodat men dan ook niet zeggen kan, dat in het aangekondigde werk eigenlijk *nieuwe* mededeelingen over dit kostbare gewas gevonden worden.

Hierop maakt echter ook de even kundige, als bescheiden schrijver geene aanspraak. Hij heeft met ijzeren vlijt alles onderzocht, wat over dit onderwerp in het licht is gekomen, en daaruit een even volledig als duidelijk verhaal zamengesteld van de ontdekking van den boom, den handel, de verspreiding en waarde van het daaruit getrokken geneesmiddel, gevolgd door mededeelingen over de verschillende soorten der kina-boomèn en analysen der betrekkelijke geneeskracht van de verschillende basten. Hierbij voegt hij een verhaal van 't geen in Nederland gedaan is, om op het overbrengen van den kina-boom naar Java aan te dringen, dien arbeid voor te bereiden en te bevorderen, en hoe 't eindelijk gelukt is, dien op dat eiland, met gegronde hoop op welslagen, wezenlijk over te planten. Meer dan vijftig geraadpleegde werken zijn als bronnenstudie door den schrijver bekend gesteld.

Het boek splitst zich in twee afdeelingen. De eerste handelt over de kina-kwestie, in eenige trekken, op haar tegenwoordig standpunt, en loopt tot bladz. 71; de tweede behelst de geschiedenis van de overbrengst van den kina-boom naar Java, op last van het Nederlandsch Gouvernement.

Met eenige woorden gewag makende van de gruwelen, die sedert de ontdekking van Amerika door de Europesche, *meer beschaafde* veroveraars daar gepleegd zijn, komt de schrijver dadelijk tot de meer edele veroveringen, die namelijk, welke op het gebied der wetenschappen, tot heil der menschheid, zijn gemaakt.

Hij zegt: blz. 6:

„Amerika, eertijds bijna geheel en al door de oude wereld beheerscht, heeft zich voor het „grootste gedeelte aan Europa's magt onttrokken. Europa evenwel gaat niettemin voort met „het maken van veroveringen, maar van eenen geheel anderen aard, als voor dezen. Het

„zijn noch vloten die met vernieling bedreigen, noch legers die bloedige vanen ontrollen;
„het zijn geene overweldigingen door het zwaard en verwoesting; — neen, het zijn bovenal
„veroveringen op het gebied van kennis en beschaving in alle takken van de wetenschap der
„natuur, die der menschheid tot eere zijn.

„Aan de spits der aanvoerders en overwinnaars in dien edelen zin staat in de negentiende
„eeuw onovertroffen VON HUMBOLDT, *als een andere* ALEXANDER, *die Amerika niet door
„wapenen, maar aan het gebied van den menschelijken geest heeft onderworpen*, en aan
„wien men, zeker met groot regt, den naam *den Groote* kan toekennen *).

Op dezen grondslag is het boek geschreven, dat het aandeel opgeeft, 't welk verschillende regeringen, reizigers en geleerden aan het bekend worden van den kinabast hebben, waarvan hij den invoer in Europa volgens HUMBOLDT op 1640, volgens andere mededeelingen op 1632 stelt †).

De eerste wetenschappelijke narigten omtrent den kinaboom zijn wij, volgens den schrijver, aan CHARLES MARIE DE LA CONDAMINE, den beroemden wis- en sterrekundigen reiziger, verschuldigd (1745). De proeven, die hij deed, om jonge kina-boomen levende naar Europa over te brengen, mislukten.

Gelijktijdig met CONDAMINE bezocht JOSEPH DE JUSSIEU de kinastreken, en deed eenige soorten van dit planten-geslacht kennen; en dertig jaren later werden reeds twee wetenschappelijke expeditiën ondernomen, de eene door JOSÉ CELESTINO MUTIS, en de andere door RUIZ en PAVON, met het eenige doel, om een onderzoek naar den kina-boom intestellen. De schrijver wijdt bij die gelegenheid uit over de rust, die destijds onder de Spaansche heerschappij in die gewesten heerschte, de ondersteuning, die de reizigers daardoor bij hun onderzoek genoten, en het gevaar, waarmede zij tegenwoordig bedreigd worden, nu die landen, in republieken herschapen, door burger-oorlogen geteisterd worden. Indien wij het feit erkennen, wij vermeenen echter, dat de schuld van den toestand van heden aan niemand te wijten is, dan juist aan Spanje, dat, door zijn onderdrukkend stelsel, die landen ontvolkt en een toestand veroorzaakt heeft, die thans wel eenigzins gelijkt op de stuiptrekkingen van een vulkaan, waarvan echter de eruptiën reeds beginnen op te houden en daarna tot vruchtbaarheid en zegen het hare zullen bijgedragen hebben.

---

*) ALEXANDER VON HUMBOLDT, die het 87ste levensjaar is ingetreden, zeide kortelings, toen een bekend natuurkundige voor het aanvaarden eener overzeesche reis bij hem kwam, om afscheid te nemen: „*Ik zal het einde van dit jaar niet beleven.*" Indien het waar is, wat men ons mededeelt, dat VON HUMBOLDT met al de orde-teekenen van Europa, *behalve met die van Nederland*, versierd is, dan mag Nederland zich wel haasten, door het aanbieden daarvan zijne hulde te bewijzen aan den grootsten geleerde van onzen tijd, en zich zelf daardoor te vereeren. De decoratie, die op de borst van dezen man geprijkt heeft, zoude later het mooiste sieraad uitmaken op de borst van een Keizer.

†) RAIJNAL zegt in het derde deel van zijne: *Histoire philosophique et politique*, waar hij de provincie Quito beschrijft, en sprekende over de quina:

„L'arbre, qui donne ce fameux remède, a rarement plus de deux toises et demi (15 voet)
„de hauteur; son tronc et ses branches sont d'une grosseur proportionnée; il croit dans les
„forets au milieu de beaucoup d'autres plantes, et se reproduit par les graines, qui tombent
„naturellement à terre.

„Le quinquina fut connu à Rome en 1639. Les Jesuites, qui l'y avaient porté, le distribuèrent gratuitement aux pauvres et le vendirent très cher aux riches, e. z. v.

RAIJNAL wordt door den schrijver niet aangehaald.

Voorts vinden wij een overzigt, hoe het wetenschappelijk onderzoek begonnen, door POEPPIG, TSCHUDI en WEDDELL voortgezet en op het tegenwoordig standpunt gebragt is.

Wanneer men nu (blz. 22) ziet, dat de Cinchonen, volgens VON HUMBOLDT, op eene lengte van 700 mijlen, van den 20° Z. Br. tot den 11° N. Br. groeijen; dat HAENKE en anderen die ook nog op andere plaatsen ontdekten; en dan nagaat de gemakkelijke wijze van voortplanting, dan kan men natuurlijk niet geheel deelen in de vrees, dat de kina-boom door de bestaande exploitatie in Amerika zoude uitsterven, noch zelfs schaars worden.

Dit vermindert echter volstrekt de verdienste niet van hen, die de overbrenging van dien kostbaren boom naar Java hebben tot stand gebragt, zelfs dan niet, indien het eigenaardige klimaat, waarin de beste kina-soorten groeijen, den aanleg van wezenlijke *kina-bosschen* op Java moeijelijk, zoo niet onmogelijk maakten. Die beste soorten groeijen toch niet lager dan 6000 of 7000 voeten boven de oppervlakte der zee, en wanneer men de temperatuur der Cordilleren met die op Java vergelijkt, dan is die van het eerste gebergte op gelijke hoogte kouder, en zoude dus de eigenlijk geschikte landstreek op Java eerst op 7000 of 8000 voeten hoogte gevonden worden. Nu behoeft men echter slechts de hoogten-kaart van Java (*Java* enz. van JUNGHUHN 1e deel, blz. 93) ter hand te nemen, om de overtuiging te verkrijgen, dat men op Java zoowel als in den geheelen Nederlandsch Indischen Archipel op die hoogte weinig meer, dan kale rotsen vindt, en de gedurige wind op die hoogten de formatie van bosschen zeer belemmert. Met het oog hierop zouden de noordelijke provinciën van Britsch-Indië misschien betere kansen tot welslagen in het groot aanbieden.

De tijd zal leeren, wat hier van zij, en wij achten het tijdstip der overbrenging een zeer gelukkig tijdperk, ook in het belang der inlandsche bevolking van Java. Onder de volle werking van het dwangstelsel overgebragt, zoude de aanplant van dien boom toch bij wijze van heerendienst moeten geschieden, en de exploitatie daarvan een even groote vloek voor de bevolking kunnen worden, als de koffij-teelt in de Preanger-regentschappen sedert eene eeuw voor de bevolking geweest is. Thans kunnen wij, bij het welslagen der kultuur van den kina-boom op Java, daarvan zegen voor de bevolking verwachten, hoezeer wij vreezen, dat, ook bij de voordeelige vooruitzigten, de Javaan zich, althans in den beginne, op die hoogte niet zeer gaarne voor vast zal nederzetten, te meer, daar voor degenen, die zoo hoog wonen, gelijk op den Diëng en in het Tengersche gebergte, de teelt van tabak, aardappelen en andere groenten meer winst oplevert, dan zij door de teelt van den kina-boom waarschijnlijk ooit kunnen behalen.

Ten opzigte der inzamelaars van kina-bast in Amerika, de *cascarilleros*, beschrijft de schrijver den uiterst moeijelijken arbeid der inzameling en overbrenging naar de strandplaatsen, en zegt dan (blz. 33.):

» Neemt men nu in aanmerking, tot welken geringen prijs op de markten of de stapel- » plaatsen de kina wordt betaald, dan kan men niet anders, dan zich verwonderen, dat er

„menschen worden gevonden, die zich met eenen arbeid, die zoo slecht beloond wordt, wil-
„len afgeven."

Dit is evenmin eene aanmoediging voor ondernemers, als een bewijs van schaarsheid van het produkt, vooral, wanneer men volgens WEDDELL vindt, dat alleen de Compania van la Paz jaarlijks 400,000 Ned. ponden van Bolivia uitvoert. Uit Peru werden in drie jaren (1838, 39 en 40) 910,550 Ned. ponden uitgevoerd (blz. 34).

De nu volgende natuur- en scheikundige analysen worden voorafgegaan door de zinsnde op blz. 37, waar de schrijver zegt:

„Het onderwerp der kina, op zijn tegenwoordig standpunt, is een der moeijelijkste in het
„gebied der natuurkundige wetenschappen. Het is daarbij van een zeer grooten omvang;
„het grijpt aan de eene zijde in de natuurlijke geschiedenis, de geneeskunst en de scheikunde,
„aan de andere in het gebied van den handel van de meeste zeevarende en handeldrijvende
„volken."

Hoe moeijelijk die kwestiën ook zijn mogen, men zal bij het lezen van het vervolg de overtuiging verkrijgen, dat zij door den schrijver zelfs voor den gewonen lezer volkomen zijn opgelost en duidelijk gemaakt.

Op blz. 45 zien wij, dat het PELLETIER en CAVENTOU te Parijs waren, die in 1820 uit de kinabasten de zoogenaamde kina-alcaloïden bereid hebben, en die voor de schoonste ontdekking der nieuwere scheikunde ten opzigte der praktische geneeskunst, ofschoon toen nog niet op hare geheele waarde geschat, eene belooning van 10,000 francs van wege de regering ontvingen.

De heer DELONDRE, die in 1838 zijne bevindingen omtrent de beste kinabast, de cinchona calisaya, benevens de ontledingen, met HENRY gedaan, bekend maakte, beproefde in 1828, echter met ongunstigen uitslag, eene exploitatie van den kina-boom in het groot in Bolivie (blz. 49).

Het slot der eerste afdeeling bevat belangrijke mededeelingen omtrent den invoer van kinabast in Europa en het verbruik van kina en zwavelzure chinine in Nederland en Nederlandsch Indië. Volgens deze opgaven zouden in 1850/1855 voor 's rijks magazijnen van geneesmiddelen, alzoo voor het Nederlandsche leger en de marine in de Overzeesche bezittingen van het rijk, aanbesteed zijn 570 Ned. ponden zwavelzure chinine en 17,811 Ned. ponden kina, waarvan ongeveer ³/₄ naar Oost-Indië gezonden is.

De tweede afdeeling begint met aanhalingen van die schrijvers, die over den teruggang van de hoeveelheid kina-boomen klagten aangeheven, en op middelen van herstel hebben aangedrongen. Bovendien vinden wij DON ANTONIO DE ULLOA, die reeds in 1772 prohibitieve maatregelen verlangde tegen het vellen der kina-boomen, en door PEREIRA in 1853, STEVENSON en vooral door WEDDELL gevolgd werd. Wij vinden hier vele aanhalingen uit WEDDELL, de rapporten van DE JUSSIEU (1849) en BOUCHARDAT. De laatste zegt onder anderen het volgende:

„Ruïz se plaignait amèrement, en 1792, du peu de soins, què les cascarilleros apportaient à
„l'exploitation de l'arbre; M. DE JUSSIEU, dans son savant rapport sur l'Histoire des quinqui-

„nas de M. WEDDELL, appuie aussi les observations, contenues dans ce bel ouvrage, à l'occa-
„sion de la perte de la plus grande partie des écorces. Maintenant, que toutes les républi-
„ques de l'Amérique du sud n'ont plus qu'à faire un sage emploi de l'indépendance, qu'elles
„ont si chèrement acquise, nous ne doutons pas que les gouvernemens de Bolivie, du Pérou,
„de l'Equateur et de la nouvelle Grenade ne portent toute leur attention sur la conservation
„de la plus utile richesse de ces beaux pays, en régularisant les coupes des forêts par des
„lois répressives."

Indien die regeringen nu ook deze maatregelen nemen, en daardoor bewerken, dat de benoodigde hoeveelheid kina-bast uit Amerika kan aangevoerd worden, dan gelooven wij nog met den schrijver (blz. 80), dat niemand zal vragen: *Waarom was het noodig, den Kina-boom uit Zuid-Amerika op vreemden bodem te gaan overbrengen en op Java te kweeken?*

Wij willen den lezer door uittrekselen het genoegen niet ontnemen, dat het lezen der nu volgende bladen van dit werk hun verschaffen zal, waarin men verhaald vindt, wat door verschillende geleerden gedaan is, om de overbrenging van den Kina-boom naar Java aan te prijzen en daarvoor werkzaam te zijn, (waarbij aan den bescheidenen schrijver eene voorname plaats toekomt), en waarin men eindelijk eene beschrijving aantreft der reizen van den heer HASSKARL, tot het verzamelen van planten en zaden, en de overbrenging daarvan naar Java.

Aan die overbrenging knoopt zich voor den overbrenger eene van die hartverscheurende gebeurtenissen, welke zich slechts door hen in al hare afgrijsselijkheid laten gevoelen, die hun grootste geluk op aarde in het midden van hun kroost vinden. Op hetzelfde tijdstip, dat de koene reiziger, in dienst der regering en voor het heil der menschheid, zijn leven waagde, op duizende mijlen afstands van Europa, en dus zijn gezin niet met het vaderlijk oog kon bewaken, op datzelfde tijdstip legde de Voorzienigheid hem de overzware beproeving op, zijne echtgenoot en kinderen, bij de schipbreuk der *Hendrika*, in de golven te moeten verliezen. Voor dat verlies bestaat geene vergoeding, noch in aardsche goederen, noch in eerbewijzen; eene stille onderwerping in den wil eener wijze Voorzienigheid is alles, wat wij hem toewenschen kunnen. Moge het hem tot troost verstrekken, dat hij voor het heil der menschheid gewerkt heeft, en in de annalen van van hare weldoeners altijd eene voorname plaats zal bekleeden.

Vóór wij deze aankondiging eindigen, gevoelen wij ons gedrongen nog een woord te zeggen over de polemiek, die dezer dagen tusschen den hoogleeraar MULDER en *de Indiër*, over het overbrengen van den kina-boom naar Java, is gevoerd.

Wij betreuren het, dat eene zaak, waaraan de staatkunde zoo geheel vreemd is, weder gemaakt werd tot een politieke hefboom en tot zoo veel hartstogtelijkheid heeft aanleiding gegeven. Indien de hoogleeraar MULDER eene lofrede wilde schrijven op den Minister van Koloniën, ik geloof niet, dat men hem daarover met regt zou kunnen hard vallen. De vriendschap en de dankbaarheid zijn edele gevoelens van het menschelijk gemoed, en al vloeit uit zulk eene bron ook eene overdreven en in menig opzigt onverdiende lofspraak, men gaat dat ongemerkt voorbij. Maar waarom heeft

de hoogleeraar die lofrede, nameloos, als een leading-artikel geplaatst in een dagblad, dat zich onderscheidt als een *partijblad?* Daardoor werd op zijne ontboezemingen een geheel ander karakter gedrukt. Nu was het niet meer de vriend van den heer PAHUD, wien men juist om die verhouding veel overdrijving kon vergeven; nu was het een orgaan van eene partij, dat den tegenwoordigen Minister verhief ten koste van anderen, en dat zich daardoor eene welverdiende kastijding heeft op den hals gehaald.

Wij hopen, dat de hoogleeraar MULDER, aan wien de wetenschap groote verpligtingen heeft, zal inzien, dat politieke hartstogtelijkheid eene slechte leidsvrouw is, om de waarheid te zoeken en ingang te doen vinden! Waarom is hij nog altoos vervuld van vooroordeelen tegen hen, die op het staatkundig terrein anders denken dan hij? Waarom tracht hij niet tot die kalmte terug te keeren, waaraan de beoefenaar der wetenschap zoo groote behoefte heeft?

Moge het geschrift van den heer DE VRIESE hem leeren, dat eene eenvoudige en onpartijdige uiteenzetting van feiten veel meer geschikt is, om kennis te verspreiden en ware verdiensten aan 't licht te brengen, dan het aanslaan van een toon, gelijk hij zich in zijne leading-artikels en in zijne polemiek tegen *de Indiër* heeft veroorloofd.

Varia.

Het ware te wenschen, dat het Gouvernement den prijs, dien het aan de bevolking van Sumatra's Westkust betaalt voor de koffij, die zij gedwongen is als monopolie aan den staat te leveren, wat verhoogde. Met den prijs, dien zij thans ontvangt, *f* 8 of *f* 10 koper, is zij niet te vreden; zij vindt daarin althans geen aanmoediging genoeg, om aan de vrijwillige koffijkultuur in de kampong's (de zoogenaamde pagger-koffij), die voor haar nog verreweg het voordeeligst is, al die zorg te besteden, welke vereischt wordt, om het produkt binnen korten tijd aanzienlijk te vermeerderen, ja misschien te verdubbelen. Die kultuur, juist omdat hij er niet toe gedwongen is en zij in de nabijheid zijner woning gedreven wordt, bevalt den inlander het meest. Opmerkelijk is het, dat hij daarbij zeer gaarne en uit eigen beweging mest bezigt.

De geregelde tuinen moet hij, bij wijze van heeredienst, bewerken. Zij zijn veel te ver van de woonplaatsen der werklieden gelegen en door onkundige ambtenaren soms op zeer ongeschikte gronden. Bovendien dragen de boomen bij lange na zoo goed niet in zulke digt op een geplante tuinen, te ver verwijderd om de allang-allang er dagelijks uit te roeijen, als in de tuintjes, door de inlanders in hunne dorpen aangelegd, waar de koffijheester van alle zijden lucht en licht heeft. Over 't algemeen zijn de ambtenaren (waarvan in ieder distrikt slechts één gevonden wordt) te zeer met regtszaken en administratieve werkzaamheden overladen, dan dat zij zich veel aan de kultures laten gelegen liggen. Het opzigt over die kultures is dan ook meestal slechts aan inlandsche mantri's toevertrouwd, van wie natuurlijk niet veel is te verwachten.

PADANG PANDJANG, 19 April 1855. J. C.

De Tweede Kamer der Staten-Generaal heeft, in art. 116 van 't reglement op het beleid der regering van Nederlandsch Indië, de bepaling gebragt, dat de openbare verkoop van slaven is verboden.

Den 6den Januarij 1855 heeft te Koedoes zulk een schandaal van 't publiek verkoopen van menschen, waarschijnlijk voor het laatst, nog plaats gehad. Het was de officier van justitie bij den raad van justitie te Samarang, „ten deze handelende voor en van wege het Gouvernement van Nederlandsch Indië," op wiens last deze verkooping geschiedde. Den 1sten Mei, dus vier maanden later, zou de gelegenheid tot het aanrigten van zulk een ergerlijk tooneel niet meer bestaan; daarom heeft men zich waarschijnlijk gehaast, om nog vóór dien tijd daarmede gereed te komen.

De openbare verkoop had plaats bij executie tegen een oud en braaf man, een verdienstelijk ambtenaar, thans sedert lang gepensioneerd, en die zich onder anderen in den Javaschen oorlog, door zijn beleid en moed, de bijzondere goedkeuring van den generaal DE KOCK heeft verworven, en, indien 't niet meestal naar gunst ging, ongetwijfeld de militaire orde zou hebben ontvangen. Hij was borg gebleven voor eenen aannemer van rijstleverantie, die in het noodlottige jaar, toen te Samarang en op Midden-Java de rijst *f* 25 de pikol kostte, het ongeluk had van te failleren. Hoe menigwerf heeft het Gouvernement aanzienlijke schulden van vele tonnen gouds aan de schuldenaren kwijt gescholden; wij zouden namen kunnen opgeven, en sommen kunnen noemen, die elk een zouden verbazen — maar hier schijnt men zich verpligt te hebben gevoeld, om van dien regel af te wijken. Op welk eene wijze en onder welke omstandigheden, zullen wij thans verhalen.

Den 20sten December 1854 vervoegde zich een deurwaarder ten huize van den heer C. P. te Koedoes, om hem te sommeren tot het betalen eener som van *f* 114,985.34, waartoe hij, bij vonnis door den raad van justitie te Samarang, op den 21sten December 1853, dus een jaar te voren, was veroordeeld. Had men een jaar gewacht met de executie van het vonnis, waarom wachtte men dan nu nog geen maand of vier?

Dewijl hij geene betaling ontving, ging de deurwaarder over tot het in beslag nemen van een slaaf en eene slavin, die eigenlijk fakto reeds lang vrij waren, terwijl de bewijzen van eigendom dezer twee *oude lieden* verscheurd bij den geëxecuteerde werden gevonden.

Den 6den Januarij 1855 had de verkooping plaats, maar (eere zij het Indische publiek!) niemand bood, en de beide slaven kochten hunne vrijheid elk voor *één gulden.*

Wat heeft het Gouvernement nu bij dit schandaal verdiend? Wat heeft het verkregen, in mindering der schuld van den heer C. P., groot *f* 114,985.34? De verkoop heeft zuiver gerendeerd (na aftrek der vendu-kosten) de som van *f* 1,98. Maar daarvan moeten de volgende kosten nog afgetrokken worden:

voor het in beslag nemen	*f* 8,20
„ „ beteekenen	- 3,90
„ „ vendu-extrakt	- 1,20
	f 13,30
Alzoo heeft het Gouvernement, bij deze *laatste* publieke verkooping van menschen, ... af	- 1,98
gewonnen een *verlies* van	*f* 11,32

Onmiddellijk nadat de slaven zich zelven voor die *f* 2 hadden vrij gekocht, zijn zij naar hunnen ouden meester teruggekeerd, om hem in 't ongeluk te ondersteunen en eene hulp te bieden, waarvan deze onteerende executie hem zou hebben beroofd, indien iemand de barbaarschheid had gehad, de laatste levenskrachten der beide slaven voor weinige guldens van 't Gouvernement te koopen.

Indien iemand aan het feit, dat wij hier mededeelen, mogt twijfelen, dan zijn wij in staat hem te laten zien in originali het exploit van den deurwaarder en een „extrakt uit de vendurol der openbare verkooping, gehouden „te Koedoes op den 6 Januarij 1855 van twee lijfeigenen, toebehoorende „aan den heer C. P., welke ten verzoeke van den officier van justitie bij „den raad van justitie te Samarang, agerende ten deze voor het Gouverne-„ment van Nederlandsch Indië, uit krachte van een vonnis door den raad „van justitie te Samarang op den 21 December gewezen, zijn in beslag ge-„nomen, tegen drie maanden krediet, betaalbaar in recepissen."

De minister heeft onlangs, bij de discussiën over 't adres van antwoord op de Troonrede, in de Tweede Kamer verklaard, dat de pachter van den Japanschen kambang-handel, zou worden uitgekocht, dewijl 't Gouvernement van meening was, dat de veranderingen, die er gekomen zijn in de verhouding van Nederland tot het Japansche Gouvernement, dit noodzakelijk maakten.

Wij zullen ons de vrijheid veroorlooven, dit berigt wat nader toe te lichten en aan te vullen, overtuigd als wij zijn, dat men de bijzonderheden, waarop wij willen wijzen, met de meeste belangstelling zal vernemen.

Het kontrakt met den pachter van den kambang-handel, den heer R. J. LANGÉ, dat nog *twee jaren* moest duren, is ontbonden onder de volgende voorwaarden:

1. Het Gouvernement zal overnemen het kontrakt voor *f* 250,000, berekend naar de winst, die de kambang-pacht in het laatste jaar heeft opgeleverd, en welke zoude bedragen eene som van *f* 150,000.

2. Door het Gouvernement worden overgenomen alle de goederen, zoowel die uit Nederland in dit jaar ontvangen werden, als die in Entrepôt zijn; zoo mede de goederen, die in de maand Julij uit Nederland verwacht worden, en die welke bereids te Batavia zijn ingekocht; alles ongeveer *f* 50,000 bedragende.

3. Alle de betaalde en nog te betalen onkosten komen voor rekening van het Gouvernement, en renten worden den pachter vergoed voor gedane voorschotten.

4. De reeds voor het handelsjaar 1856 in Nederland bestelde goederen, ter waarde van ongeveer *f* 30,000, worden mede overgenomen, en ook de gebouwen in de stad Batavia, die voor eene Japansche toko zijn bestemd geweest, tegen betaling van den inkoopsprijs van *f* 30,000.

5. De gebouwen, die zich op het eiland Decima bevinden en tot den kambang-handel behooren, worden ook overgenomen.

Ziedaar de voornaamste voorwaarden, waarop de pachter is uitgekocht. Ieder deskundige is van oordeel, dat het Gouvernement zich zeer groote opofferingen getroost, om tot dien uitkoop te geraken. De redenen die tot dezen stap hebben geleid moeten dus wel dringend zijn, want had men nog twee jaren gewacht, dan waren die opofferingen niet noodig geweest.

De regering zal voortaan zelve den kambang-handel drijven. De heer LANGE is dit jaar, in hoedanigheid van Gouvernements handels-agent, naar Japan gereisd. Hij zal daar een paar personen onder zijne leiding nemen, om die in te wijden in de geheimen van den kambang-handel. Die personen zullen een traktement van *f* 500 's maands genieten. Ook zal men welligt later van het voorstel van den heer LANGE gebruik maken, om door hem voor rekening van het Gouvernement alles in Nederland te doen inkoopen wat voor den kambang-handel geschikt is en te verkoopen wat op de Nederlandsche markt gezocht wordt, onder genot van een jaarlijksch inkomen.

Nu zijn wij zeer verlangend de drijfveêren te kennen, die tot deze handelwijze hebben geleid. Men keert terug tot het oude. Het Gouvernement treedt openlijk als spekulant en handelaar op. De goede oude tijd der Oost-Indische Compagnie schijnt in dat opzigt te herleven.

En dat moet dadelijk geschieden, er is geen tijd te verliezen; er schijnt periculum in mora. Dat zal geld kosten, veel geld, eenige tonnen gouds! Het doet er niet toe; onmiddellijk moet het Gouvernement in 't bezit gesteld worden van den kambang-handel.

Inderdaad, wij zijn begeerig te vernemen, welke gewigtige overwegingen tot dit besluit geleid hebben.

Op de landerijen in de assistent-residentie Buitenzorg lag tot dusverre een, vooral voor de bevolking zeer drukkend, servituut. Zij moesten, namelijk, tegen eenen vastgestelden prijs, aan het Gouvernement eene zekere hoeveelheid koffij leveren. Reeds acht jaren geleden schreef ik daarover: „De ondervinding heeft geleerd, dat deze instelling weinig winstgevend voor 't Gouvernement, schadelijk voor de landeigenaren en zeer drukkend voor de bevolking heeft gewerkt. Maar, in weerwil van alle aangewende pogingen, in weerwil van een verzoekschrift door talrijke ingezetenen aangeboden, is de zaak gebleven, zoo als zij was, en moeten de arme landbouwers nog altijd palen ver in 't gebergte loopen, om tegen een karig of liever *geen* loon, eenen zwaren arbeid te verrigten, waarvan niemand voordeel trekt *)."

Thans verneem ik met genoegen, dat eindelijk aan dezen toestand een einde is gemaakt. Het servituut is door den Minister van Koloniën opgeheven. Wij verheugen ons over dezen maatregel, die vooral voor de ingezetenen van de assistent-residentie Buitenzorg weldadig zal werken.

Naar luid van zeer geloofwaardige berigten, heeft de Gouverneur-Generaal, in de maand Mei l. l. aan den Raad van Indië een schrijven gerigt, waarin de afdoening van eene belangrijke hoeveelheid stukken aan dat ligchaam krachtig wordt herinnerd. De Raad moet daarop even krachtig ge-

*) Zie *Reis over Java, Madura en Bali* I, 14.

antwoord en verklaard hebben, geene berisping te verdienen, dewijl eene spoedige afdoening van zaken zoo veel mogelijk is bevorderd, en de Raad immer getracht heeft, den Gouverneur-Generaal getrouwelijk bij te staan.

Onder de achterstallige stukken moeten er 14 geweest zijn van het jaar 1854, die nog onder behandeling waren bij het lid van den Raad, den heer Mr. C. VISSCHER. Dat raadslid, bekend om zijnen stalen ijver en aanhoudende werkzaamheid, moet zich onder anderen hebben verantwoord met de verklaring, dat hij die stukken nog niet had kunnen afdoen, omdat ze zoo belangrijk waren, in verband tot de andere veelvuldige bezigheden bij den raad.

De heer VISSCHER moet, kort na deze aanschrijving van den Gouverneur-Generaal, zijn eervol ontslag en pensioen hebben verzocht. Door den Gouverneur-Generaal zou dat verzoek aan den Minister van Koloniën zijn opgezonden, maar deze heeft, naar men verzekert, er nog geen gevolg aan gegeven, en 't voorloopig in advies gehouden.

Nadat door ons en velen met ons, jaren lang, was aangedrongen op eene geheele wijziging van de zoogenaamde akademie te Delft en speciaal op eene hervorming dier inrigting, wat betreft de opleiding van ambtenaren der burgerlijke dienst in Nederlandsch Indië; nadat de Regering gedurig met fraaije woorden en beloften zich er van af had gemaakt, komt zij nu eindelijk met een plan voor den dag.

Bij de, zoo even door ons ontvangen, staatsbegrooting voor de dienst van 't jaar 1856, heeft de Minister van Binnenlandsche zaken eene nota gevoegd, waarin het plan dier hervorming wordt uiteengezet, terwijl op de begrooting van zijn departement eene jaarlijksche som van *f* 57,800 wordt opgegeven, als benoodigd, om het plan ten uitvoer te leggen.

En waarop komt nu de geheele hervorming neder? De Minister zegt op drie hoofdpunten, namelijk: 1°. een meer volledig onderwijs, 2°. meer ontwikkelde kweekelingen, en 3°. een talrijker en beter bezoldigd onderwijzend personeel. Wij zullen over deze drie onderwerpen den Minister zelven laten spreken.

Een meer volledig onderwijs. Reeds hierboven werd vermeld, dat het oorspronkelijke plan slechts gedeeltelijk uitvoering heeft erlangd, en dat de academie niet behoorlijk is ingerigt tot vorming van fabrikanten en handelaren. Hierin is dus voorziening noodig. De meeste fabrikanten vorderen voor een goeden gang, dat de bestuurders eene meer dan oppervlakkige kennis hebben van natuur-, schei- en werktuigkunde. Die kennis behoeft evenwel voor hen in ieder dezer vakken niet zoo diep te gaan als bij de scheikundigen of werktuigkundigen. Daarom moet voor de aanstaande fabrikanten, aan welke men den naam van *technologen* zou kunnen geven, eene afzonderlijke klasse worden gevormd, waarin het onderwijs is ingerigt overeenkomstig hunne behoeften. Ook voor het onderwijs in den handel zal behoorlijk gezorgd moeten worden, niettegenstaande en juist uit hoofde van het hier te lande vrij algemeen heerschend begrip, dat voor den handel wetenschappelijk hooger onderwijs onnoodig is. De aanwijzing wat van een bekwaam handelaar mag worden verlangd, en het aanbieden der gelegenheid om die kundigheden te verkrijgen, schijnen de meest geschikte middelen om de onverschilligheid en verkeerde denkbeelden, die in dit opzigt gevonden worden, weg te nemen.

Verder schijnt de opleiding voor de bediening van roeijer der dranken, van scheepsmeter en van landmeter of teekenaar van het kadaster, van de academie te kunnen worden weggelaten. Voor die betrekkingen is eene wetenschappelijke opleiding noch noodig, noch te vergen. Op die wijze gedeeltelijk uitgebreid, gedeeltelijk vereenvoudigd, zou het onderwijs in het algemeen ingerigt moeten wezen, en dienen tot vorming van civile ingenieurs (bouwkundigen, werktuigkundigen, scheikundigen), mijningenieurs, technologen, ijkers, handelaren en ambtenaren voor de Oost-Indiën.

Meer ontwikkelde kweekelingen, zoowel bij het komen als het verlaten van de akademie. De ondervinding heeft de wenschelijkheid aangetoond, dat de jongelieden voortaan in het algemeen op eenigzins meer gevorderden leeftijd tot de academie worden toegelaten. Tegenwoordig wordt de ouderdom van 16 jaren vereischt om toegang te verkrijgen tot de lessen. De meeste jongelieden zijn op dien leeftijd nog niet rijp voor hooger onderwijs: het is dus verkeerd dien als den geschikten ouderdom aan te wijzen. Er is evenwel geen leeftijd te bepalen waartegen niet bedenking kan worden gemaakt; de een is vroeger, de ander later genoegzaam ontwikkeld. Het schijnt dus raadzaam geen leeftijd te vorderen, maar de vereischten voor de toelating zoodanig te stellen, dat zij in de meeste gevallen ook een geschikten leeftijd waarborgen. Wanneer de tegenwoordige eischen eenigzins worden uitgebreid, het toelatings-examen streng genoeg wordt afgenomen, en daarbij op de wijze *hoe*, niet minder dan op *wat* geleerd is, acht wordt geslagen, zal vermoedelijk voortaan de ouderdom van 17 à 18 jaren in den regel bereikt moeten zijn, om de lessen der academie met vrucht te kunnen volgen.

Wanneer dan verder, ook bij de tusschen- en eind-exames, met de vereischte gestrengheid wordt te werk gegaan, is het te verwachten dat geen andere dan behoorlijk ontwikkelde kweekelingen de academie zullen verlaten.

Een talrijk en beter bezoldigd onderwijzend personeel. Hoewel het getal der onderwijzers aan de academie bij vergelijking met vroeger eenigermate is toegenomen, kon dusverre, bij gebrek aan middelen, niet geheel aan de behoeften worden voldaan, en vooral bij de nu voorgenomen volledige uitvoering van het organiek besluit is eenige vermeerdering der leeraars en eene andere verdeeling van sommige vakken onder hen onmisbaar. Ook zal nu voor eene betere bezoldiging moeten worden gezorgd. Slechts enkelen hebben een behoorlijk traktement; van verreweg de meesten is het geheel onvoldoende, en vooral na jaren wachtens mogen dezen in billijkheid verlangen, dat eindelijk hun toestand worde verbeterd. Het onderwijs kan er slechts bij winnen wanneer de onderwijzers voldoende worden beloond.

Hierop volgt dan een staat van de vermeerderingen van traktementen, die de onderwijzers der school zullen ontvangen, en van de vermeerdering van 't aantal onderwijzers.

Wij moeten verklaren, dat wij over dit plan verbaasd staan. Hoe? is er dan niets anders te doen? is er dan niet te voorzien in het gebrekkige stelsel van opleiding der ambtenaren voor de burgerlijke dienst in Nederlandsch Indië? moet het geheugen dier jonge lieden bij voortduring worden opgevuld met eene menigte zaken, waaraan zij niets hebben in hunne volgende loopbaan, en verstoken blijven van 't onderwijs van zoo menig ander vak, waaraan zij groote behoefte zullen gevoelen, als zij eens in 't werkelijke leven in Indië zijn getreden? moet dat examen even zonderling blijven ingerigt, en eene zekere hoeveelheid kennis van dezelfde vakken van allen worden verlangd, zonder acht te slaan op de verscheidenheid van aanleg der aspiranten en de verscheidenheid van kennis, die in 's lands dienst wordt vereischt?

De geheele hervorming komt zoo doende eigenlijk slechts hierop neder:

vermeerdering van 't getal leeraren en vrij aanzienlijke verhooging van hunne traktementen en van de bezoldiging van den direkteur en de overige geëmploijeerden.

Wij voor ons verlangen meer. Wij erkennen gaarne, dat aan de leeraren een behoorlijk bestaan moet verzekerd zijn, en willen daarom medewerken, om de al te schrale bezoldiging van sommigen hunner te verbeteren. Daardoor zal ook een einde kunnen gemaakt worden aan menig misbruik, dat thans met opzigt tot het geven van privaat lessen in verband met de examens bestaat. Maar boven alles eischen wij eene goede inrigting van het onderwijs. 't Schijnt, dat de Minister daarop minder heeft gelet, dan op de geldelijke belangen van het personeel.

Men meldt ons uit Batavia, dat eindelijk eene beschikking is genomen op een verzoek van den heer A. N. VAN DEN BERG, om goedkeuring van een, door hem met den onderkoning van Rio gesloten, kontrakt tot het graven van tin op de Karimon-eilanden. Reeds in April 1853 werd dat verzoek ingediend, en in Junij 1855, dus meer dan twee jaren later, is er door 't Gouvernement op geantwoord. Men kan alzoo niet zeggen, dat de zaak met overhaasting is behandeld.

En wat is de inhoud van de beschikking, die genomen is? Indien wij wel onderrigt zijn (en wij gelooven het te zijn) komt het hierop neder:

Aan den onderkoning van Rio is te kennen gegeven, dat de ontginning van tinerts en andere metalen inhoudende gronden op de eilanden Karimon, behoorende tot het Lingasche rijk, ook aan het Gouvernement voorgekomen is, eene zeer wenschelijke en nuttige zaak te zijn, uitermate geschikt, om alom welvaart te verspreiden, den handel te voeden en te verlevendigen en dus bevorderlijk te zijn zoo aan de belangen van den sulthan van Linga als van den onderkoning. Tevens heeft het Gouvernement verklaard, dat, nu de sulthan van Linga daartegen geene bezwaren heeft, en de regeling dezer aangelegenheid aan den onderkoning heeft overgelaten, er bij het Gouvernement van Nederlandsch Indië geene bedenkingen bestaan, dat, ter ontginning van delfstoffen door den onderkoning eene overeenkomst worde gesloten met den heer A. N. VAN BERG, onder zoodanige voorwaarden als zij ieder in hun belang oorbaar mogten achten, zoo zij daarbij maar in 't oog houden, dat niets bedongen worde, waardoor de regten van het Gouvernement zouden kunnen worden verkort.

't Zal u waarschijnlijk gaan als mij. Toen ik het berigt, dat men mij toezond, tot hier had gelezen, dacht ik: zie zoo! nu is de zaak in orde; nu kan men eindelijk aan de exploitatie van Karimon beginnen, en gaat dat gedeelte van den archipel eene schoone ontwikkelingsperiode te gemoet.

Maar ik had buiten den waard, of liever buiten de „eigenaardigheid" van het tegenwoordige koloniale regeringsstelsel, gerekend. In plaats dat nu zou volgen: „dus wordt de gevraagde goedkeuring op het kontrakt verleend", heeft de heer VAN DEN BERG eene dispositie ontvangen, waarbij

hem is te kennen gegeven, „*dat de overeenkomst voor geene goedkeuring van het Gouvernement vatbaar is bevonden.*"

Hoe is het mogelijk! De minister van koloniën heeft den 31sten Julij 1854 (dus iets meer dan een jaar geleden) openlijk in de Tweede Kamer der Staten-Generaal verklaard: „dat de inwilliging van het verzoek van den heer VAN DEN BERG door het Gouvernement afhankelijk is gemaakt van de toestemming en goedkeuring van den sulthan van Linga." Ziedaar de eenige voorwaarde·

Aan die voorwaarde is voldaan, gelijk het Gouvernement zelf aan den Onderkoning van Rio heeft te kennen gegeven.

En toch wordt de goedkeuring geweigerd!

Wij zijn zeer verlangend te weten, wat men er weder op zal hebben gevonden, om, in weerwil van alle fraaije betuigingen en liefelijk klinkende woorden, deze schoone onderneming op de lange baan te schuiven en te doen mislukken.

De Minister van Koloniën zal waarschijnlijk spoedig in de gelegenheid gesteld worden, om daaromtrent ophelderingen te geven.

Het journaal van den baron VAN DER CAPELLEN op zijne reis door de Molukko's.

Het jaar 1824 was voor de bevolking der Moluksche eilanden gekenmerkt door eene zeer gewigtige gebeurtenis. Nog altoos ging zij gedrukt onder het onmenschelijke monopoliestelsel, en door al de harde en wreede maatregelen, die noodig waren, om dat stelsel te handhaven. De geheele Moluksche Archipel was gesloten voor den grooten handel, om daardoor te strenger te kunnen waken, dat geene produkten van den rijken grond aan anderen werden geleverd dan aan het Nederlandsche Gouvernement, tegen eigendunkelijk door datzelfde Gouvernement vastgestelde, zeer lage prijzen. En, ofschoon tallooze eilanden van dien Archipel geschikt waren voor de teelt der kostbare specerijen, was het aan de meesten verboden ze aan te kweeken; slechts op enkele, bepaald daarvoor aangewezen, plaatsen werden de inboorlingen tot die teelt verpligt; op de overigen werden de nagel- en noten-boomen uitgeroeid. Jaarlijks werden zoogenaamde hongi-togten gehouden, waarop, dikwijls onder ongehoorde wreedheden, de tuinen, die men in verboden streken mogt hebben aangelegd, zonder mededoogen werden vernield en verwoest.

In 1824 scheen aan de ellende, die van zulk een stelsel onafscheidelijk is, een einde te zullen komen. De eerste Gouverneur-Generaal, die, na de herstelling van het Nederlandsche gezag in 1815, aan Nederlandsch-Indië gegeven werd, was een verlicht staatsman, die menschenliefde met het besef van zijne hooge verpligtingen wist te vereenigen. Door tegenstrijdige berigten geslingerd, maar overtuigd van den diep rampzaligen toestand waarin de Molukko's zich bevond, besloot hij in persoon derwaarts te gaan, en in het jaar 1824 volbragt hij dat voornemen.

Wij zijn in 't bezit van de aanteekeningen, die de Gouverneur-Generaal baron VAN DER CAPELLEN eigenhandig op dezen togt heeft gehouden, en wij hebben besloten, die onder de oogen onzer lezers te brengen. Zij zijn bijzonder geschikt, om den voortreffelijken man, in zijne uitstekende hoedanigheden, beter te leeren kennen; en zij leveren tevens eene belangrijke bijdrage voor de kennis en de geschiedenis van den Molukschen Archipel. Zonder eenige verandering, gelijk ze, op verschillende tijdstippen der reis, uit zijne pen zijn gevloeid, deelen wij ze mede; maar tevens zullen wij ons de vrijheid veroorlooven, er hier en daar eenige opmerkingen bij te voegen, om sommige punten op te helderen en nader toe te lichten.

AMBOINA, 8 Maart 1824.

Mij voornamelijk naar de Moluksche eilanden begeven hebbende, om te onderzoeken, of het stelsel van gedwongen teelt en leverantie van specerijen, met al den aankleve van dien, langer moet worden gehandhaafd, dan wel of dit stelsel zoude moeten en, zonder groote moeijelijkheden, kunnen wijken voor een meer liberaal systema, gegrond op vrije kultuur en vrijen handel, ben ik op den 4den dezer alhier aangekomen.

De zeer belangrijke stoffe, welke mijne aandacht bezighoudt, is reeds in 1820 behandeld door de heeren VAN DE GRAAFF en MEIJLAN, toen door de hooge regering naar de Molukko's ter inspektie gezonden. Een zeer breedvoerig en keurig uitgewerkt rapport is de vrucht van die inspektiereis geworden *). Dit rapport, in den loop van 1821 in handen zijnde gesteld van twee raden van Indië, om daarop hunne meening uit te brengen, is onafgedaan gebleven, tot dat in 1822, toen de heer MERKUS tot Gouverneur der Moluksche eilanden benoemd was, de regering gemeend heeft, dat door het bekomen van een rapport met de noodige voorstellen van dien Gouverneur na eenige ondervinding van zijn Gouvernement verkregen te hebben, de kennis der Moluksche zaken en der voorname punten om welke het hier te doen is, nog zoude uitgebreid worden; zoo dat de regering zich in staat zoude bevinden, eene keuze te doen en een beslissend oordeel te vellen omtrent de bepalingen, welke ten aanzien der Moluksche eilanden zullen moeten worden genomen. Van den Gouverneur MERKUS zijn twee rapporten ingekomen, het eene te Amboina opgemaakt en alleen handelende over de zoogenaamde nagel-eilanden, en het tweede ingesteld nadat hij Banda en Ternate had bezocht en tot onderwerp hebbende die beide residentiën.

Het rapport van de kommissie van 1820 en de beide rapporten van den Gouverneur MERKUS hebben gedeeltelijk dezelfde strekking, maar verschillen wederom in andere punten. De kommissie heeft, in eene zeer breedvoerige en met zorg ontwikkolde geschiedenis van dezen archipel van de vroegste tijden af tot den huidigen dag toe, in verschillende tijdvakken verdeeld, op de meest duidelijke en klare wijze aangetoond, hoe het specerij-stelsel ontstaan is; zij heeft juist daardoor aan alle onpartijdigen doen zien, op welke gruwelen dat stelsel gegrond is, en welke onafgebroken en telkens herhaalde wreedheden de vestiging er van hebben moeten voorafgaan. De menschheid siddert daarbij, en men vraagt zich te regt, of de zedelijkheid, in onze eeuw, de voortduring van een zoodanig stelsel kan veroorloven, afgescheiden van alle andere oogpunten van handel, van inkomsten en van voordeel, die allen eene diepe overweging vorderen.

De Gouverneur, zonder in het historische onderzoek te treden, komt in de uitkomsten met de kommissie overeen en verklaart zich overtuigd van

*) Een gedeelte van dit rapport is opgenomen in het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* Xde deel. De verplaatsing der uitgave van dit Tijdschrift uit Batavia naar Nederland, en de eenigzins gewijzigde strekking, vooral in den eersten tijd daaraan gegeven, zijn oorzaak geweest, dat het vervolg van dit stuk tot dus verre achterwege is gebleven. Weldra hopen wij echter daarop terug te komen.

de noodzakelijkheid, om, voor zooveel aangaat de teelt en leverantie der kruidnagelen, het thans nog bestaande en de menschheid onteerende stelsel te veranderen en door een ander, op meer billijke en regtvaardige grondbeginselen gebouwd, zoo spoedig mogelijk te doen vervangen.

De kommissie is van oordeel, dat deze noodzakelijke verandering eerst moet worden voorbereid door verschillende middelen, welke door haar worden opgenoemd.

De Gouverneur is van oordeel, dat reeds dadelijk met voorzigtigheid een aanvang zoude kunnen worden gemaakt met de invoering van een verbeterd stelsel, zoodat de ongelukkige en van bijna alles beroofde ingezetenen der Ambonsche eilanden reeds spoedig in het genot zouden komen van een gedeelte der opbrengst van het kostbaar voortbrengsel aan deze eilanden eigen, hetwelk thans wel door hen gekweekt wordt onder den hardsten dwang, maar geheel ter beschikking der regering geleverd wordt, die daarvoor slechts eenen spotprijs gehouden is te betalen aan de verarmde en van andere middelen van bestaan bijna geheel verstoken bevolking.

De kommissie heeft de specerijteelt beschouwd niet alleen met betrekking tot de kleine eilanden, op welke die produkten thans onder het onmiddellijk bestuur van het Gouvernement geteeld en verzameld worden, maar heeft het oog ook voornamelijk gevestigd gehad op die uitgestrekte eilanden, over welke de regering wel in naam, maar geenzins in de daad eenig gezag heeft, de zoodanigen als voornamelijk Boero, Ceram, Gilolo en anderen. Daar zijn sedert eeuwen, dan eens met meerder en dan wederom met mindere strengheid en ernst, de bekende en berugte extirpatiën uitgeoefend. Daarbij merkt de kommissie te regt aan, dat, bij eene loslating van het monopolie en eene invoering van eene belasting op het produkt, tot vervanging van den alleenhandel, de ingezetenen onzer bezittingen, welke aan die belasting zouden worden onderworpen, eenen veel zwaarderen last zouden moeten dragen, dan degenen der overige eilanden, die niet onder ons dadelijk beheer staan en die, bij eene vrije teelt van specerijen, na geheele afschaffing der extirpatiën welke na de intrekking van het monopolie niet kunnen blijven bestaan, vrijelijk over die voortbrengselen zouden kunnen beschikken, zonder aan eene belasting te zijn onderworpen.

De kommissie is daarom en om meer andere redenen stellig van oordeel, dat de overige eilanden, bij eene verandering van stelsel, de opmerkzaamheid der regering niet moeten ontgaan, en dat van dezelve werkelijk bezit moet worden genomen en behouden, onder zoodanige wijzigingen en bepalingen, als door haar worden voorgesteld. Daaronder is ook het invoeren eener Europesche kolonisatie, om daardoor aan de eene zijde op de schraal bevolkte of bijna geheel ontvolkte eilanden de voortbrengselen te doen vermeerderen, en aan den anderen kant in die Europesche bevolking in vervolg van tijd eenen schakel te vinden tusschen het bestuur en de zoogenaamde radjas of inlandsche regenten der verschillende negeriën of dorpen. Deze laatsten staan hier afzonderlijk en op zich zelven, zonder vereenigingspunt en zonder distrikts- of andere hoofden, door middel van welken even als op Java de

aanraking der inlandsche bevolking met het Europesche bestuur zoo gemakkelijk gemaakt wordt en tot zulke gewenschte uitkomsten leidt.

De Gouverneur gaat dit met stilzwijgen voorbij, en is van oordeel, dat wel de overige eilanden zoo veel mogelijk behooren te worden bezet en gebragt onder het onmiddellijk beheer van het Gouvernement, maar dat de omstandigheid, dat de regenten (radjas der negeriën) onmiddellijk in aanraking staan met het Europeche bestuur niet wel te veranderen, en ook minder schadelijk is, dan eenigen het veronderstellen.

Hij gelooft, ten aanzien der Ambonsche eilanden, dat de regenten en ingezetenen sedert eeuwen gewoon aan het drukkend stelsel, waaronder zij thans leven, in den aanvang de waarde eener in te voeren verandering geenzins zullen gevoelen; dat zij echter, zoodra zij eenmaal de voordeelen zelven zullen hebben ondervonden van over de door hen geteelde specerijen te kunnen beschikken na de hun opgelegde belasting te hebben gekweten, spoedig hunne meening zullen veranderen en de waarde dier weldaad zullen ondervinden.

De kultuur der notenmuskaat op het eiland Banda, schijnt voor eene geheel afzonderlijke behandeling vatbaar, onafhankelijk van het stelsel hetwelk op de Ambonsche eilanden en in de residentie Ternate kan worden ingevoerd. Omtrent dit punt zijn de konklusiën van beide rapporten nagenoeg dezelfde.

De residentie Ternate is minder belangrijk om het eilandje van dien naam en dat van Tidore, de woonplaatsen van de beide sultans van dien naam, maar wel om het zeer groote en bijna onbekende eiland Djilolo of Almaheira, en de Noord-Oostkust van het eiland Celebes (Menado en Gorontalo), onder den resident van Ternate ressorterende. Djilolo kan welligt in vervolg van tijd eene meer belangrijke bezitting worden. Menado, een zeer vruchtbaar en bebouwd land, is dit nu reeds door de voortbrengselen bestaande uit rijst, koffij en goud, en levert schoone vooruitzigten op, waartoe de afschaffing van het monopolie-stelsel veel zal kunnen bijdragen. Zoowel de kommissie van 1820 als de Gouverneur MERKUS zijn van oordeel, dat het Gouvernement der Molukko's wederom als van ouds in 3 residentiën of wel in 4 zoude moeten worden gesplitst, hetzij men de residentie Ternate afzonderlijk wilde laten bestaan en Menado tot eene residentie verheffen, hetzij men te Ternate het civiel gezag aan den militairen kommandant wilde opdragen. De kommissie is niet vreemd van het denkbeeld, dat, in vervolg van tijd, het eiland Djilolo de verblijfplaats van den resident van Ternate zal kunnen worden.

Beide rapporten weiden uit over de noodzakelijkheid eener hervorming in het justitiewezen, waarin, ten aanzien der Ambonsche eilanden, grootelijks voorzien is door de resolutie der regering onlangs op dat stuk genomen, en waarbij onder anderen de invoering van landraden is bevolen, een maatregel welke zeer veel zal bijdragen om den ingezetenen goed en vooral kort regt te bezorgen.

Voorloopig heb ik op gisteren eene konferentie voor deze belangrijke

zaak gehouden met den raad van Indië VAN DE GRAAFF en den Gouverneur MERKUS. Zonder nog tot eenige resultaten te komen, is ons op nieuws de noodzakelijkheid gebleken, om het tegenwoordig stelsel niet langer te doen voortduren, om de bevolking van dezen archipel, die sedert meer dan twee eeuwen met zooveel hardheid behandeld is, wier belangen zijn opgeofferd aan het verderfelijk monopolie-stelsel, voorzigtiglijk en geleidelijk in hare regten te herstellen, haar het genot van haren overigen arbeid te doen genieten, en in stede der onderdrukking en vervolging, waardoor zij zoo oneindig veel geleden heeft, haar de vaderlijke bescherming te doen deelachtig worden, op welke alle de onderdanen van onzen Koning aanspraak hebben. Zeer vele gronden pleiten voor eene zoodanige verandering, en zelfs van de zijde van het geldelijk voordeel beschouwd, draagt het monopolie-stelsel, zoo als het hier nog bestaat, in zich zelven de kiem van zijnen ondergang, vooral in verband beschouwd met hetgeen in andere plaatsen en onder de bescherming van andere natiën met betrekking tot de specerijen plaats heeft. Poelo-Pinang, Benkoelen, Ile de France, Ile de Bourbon, zijn zoovele plaatsen, waar specerijen gedeeltelijk met zeer goed gevolg worden aangekweekt. Daartegen kan het Nederlandsche uitsluitende stelsel niet markten. Maar wanneer eenmaal vrije kultuur (hoezeer aanvankelijk onder de noodige leiding van het bestuur) en vrije handel hier zullen bloeijen; wanneer de thans ter nedergedrukte bevolking eenmaal weder uit den staat van onverschilligheid en lusteloosheid, waarin zij door de omstandigheden gebragt is, zal herrezen zijn; wanneer de specerijen, als een vrij voorwerp van handel en vervoer, hare natuurlijke prijzen zullen bekomen hebben; wanneer de teelt niet meer uitsluitend tot eenige kleine onbeduidende eilandjes zal bepaald worden, maar dit voortbrengsel ook onder een geregeld belastings-sijstema op de andere eilanden, en te gelijk met andere produkten zal worden aangekweekt en van daar uitgevoerd, — dan mag men hopen, dat onze specerijen, voor lagere prijzen op de Nederlandsche markt gebragt, door hare goede hoedanigheid de specerijen van andere oorden zullen verdringen en alom zullen gewild zijn, tot groot voordeel der inwoners van dezen archipel en daardoor van de regering zelve.

Er schijnen geene zeer gegronde bezwaren te bestaan tegen de spoedige invoering, trapsgewijze, van een nieuw stelsel. Het komt mij wenschelijk voor, den aanstaanden oogst, dat is die van October en volgende maanden, reeds daaronder te begrijpen en daartoe nu reeds voorbereidingen te maken. Doordrongen van de nuttigheid en van de noodzakelijkheid van den maatregel, vreeze ik niet de verantwoordelijkheid daarvan op mij te nemen. De Koning, eenmaal ingelicht zoo als ik het nu reeds ben, zal mijne verrigtingen niet kunnen afkeuren, terwijl een uitstel, tot dat de goedkeuring uit Nederland zoude kunnen verworven zijn, de kwaal nog zoo veel te langer zou doen voortduren *).

*) De Gouverneur-Generaal VAN DER CAPELLEN heeft zich in deze verwachtingen bedrogen. Ofschoon zijne handelingen niet direkt werden afgekeurd, is men toch op den, door

De konferentie is met algemeene beschouwingen afgeloopen, en zal spoedig voortgezet worden, ten einde zoo mogelijk tot het vaststellen van eenige punten te geraken.

Met uitzondering van den Gouverneur, komen mij de ambtenaren ter hoofdplaats Amboina zeer middelmatig voor; zij schijnen niet te vermoeden, dat eene verandering in het stelsel der Moluksche eilanden, waarbij zij werkzaam zijn, in aanmerking behoeft te komen.

De inlandsche regenten (radja's), bijna alle Christenen, zijn zeer beperkte lieden. Men verzekert dat de weinige Mahomedanen meer schranderheid bezitten en met meer ijver bezield zijn. Men wil het zelfde van den gemeenen man weten. Ik kan dit nog niet beoordeelen, maar zoo veel is zeker, dat het christendom, waarin de Ambonezen worden opgevoed, evenmin tot de verlichting van hun verstand, als tot de verbetering van hun hart veel zal bijdragen. De verdienstelijke predikant KAM, voormaals zendeling, beijvert zich wel ten dien aanzien, en geeft zich veel moeite; maar wat kan men van een dogmatisch onderwijs verwachten, hetwelk de inlanders niet kunnen verstaan en hetwelk niet met eene eenvoudige en zuivere zedeleer verbonden is. Het is wenschelijk middelen te vinden, om hierin op eene meer doelmatige wijze werkzaam te zijn. Het zelfde geldt omtrent de schoolmeesters, hetwelk mij nog klaarder zal blijken wanneer ik eenige scholen zal hebben bezocht.

9 Maart 1824.

Ik heb heden de publieke gebouwen bezigtigd. In het algemeen zijn zij in eenen slechten staat; allen staan in het fort, hetwelk zeer ondoelmatig is aangelegd en van alle zijden door hoogten wordt gedomineerd. De gebouwen zijn, gedurende den tijd dat de kolonie in handen der Engelsche geweest is 1797—1803 en 1810—1817, zeer verwaarloosd.

De militaire logementen zijn zeer slecht en vereischen voorziening. Het Gouvernements huis, vroeger door den Gouverneur bewoond, is in eenen goeden staat; zoo ook het stadhuis en het nagel-pakhuis, hetwelk gedurende dit jaar naauwlijks 200.000 pond zal hebben te ontvangen.

De pakhuizen zijn in het algemeen goed en doelmatig ingerigt. Men klaagt over eenige der van Java gezonden benoodigdheden, onder anderen over de rijst, die zeer bros en stofachtig is.

Het verwisselingskantoor staat hier bijna altijd stil uit gebrek aan zilver, hoezeer het papier geen agio doet.

De militaire gebouwen vereischen aanzienlijke vernieuwingen en reparatiën.

---

hem ingeslagen, weg niet voortgegaan. Wij zullen in 't vervolg dezer aanteekeningen zien, wat de voortreffelijke landvoogd op zijne reis heeft tot stand gebragt, en daaruit zal ons blijken, dat hij slechts eene eerste schrede op de baan der hervorming heeft gezet. De gedwongen teelt en levering van specerijen is tot op dit oogenblik in stand gebleven, en zal wel zoo lang blijven, als het oude koloniale stelsel bij ons zal zegevieren. Immers de heer J. C. BAUD heeft het met ronde woorden verklaard. In de Tweede Kamer der Staten-Generaal heeft hij gezegd: „Ik geloof, dat in het in 1827 omhelsde stelsel, naar mijne overtuiging het eenige goede, moet worden volhard." En dat stelsel was de handhaving van de verpligte levering, die de baron VAN DER CAPELLEN wilde afschaffen.

Ik zal een algemeen plan daarvan doen ontwerpen. De drukkerij van Ds. KAM heb ik bezigtigd; zij bestaat uit twee persen en geeft hier eenig gerief.

10 Maart 1824.

Het fort Nieuw Victoria, in 1771 vernieuwd, heb ik heden bezigtigd en mijne meening bevestigd gevonden, dat het ondoelmatig is aangelegd, wordende van alle zijden door hoogten beheerscht. Er zijn embrasures voor meer dan 100 vuurmonden. Een groot garnisoen wordt tot de verdediging vereischt, en het is niet te voorzien, dat het bij eenen vijandelijken aanval een punt van defensie zijn zal. Kleine werken van het oogenblik, op de naauwe passages tusschen de geschikte landingspunten in het fort, zullen van eene betere werking zijn. Tweemaal in 1797 en in 1810 is Amboina schandelijk aan den vijand overgegeven; men heeft zich niet in de gelegenheid gesteld eene verdediging te beproeven. Het sluiten eener voordeelige kapitulatie werd al spoedig het hoofdoogmerk. Het geschut bevindt zich in eenen onvoordeeligen staat. Behalve eenige nieuwe affuiten en rolpaarden, van Java gezonden, is alles oud en voor een gedeelte vergaan.

De werf is in eenen slechten staat en op zich zelve van weinig belang.

Het zeehoofd, voor twee jaren vernieuwd, vereischt grondige reparatie.

Ik heb op nieuw eene conferentie met den heer VAN DE GRAAFF en den Gouverneur MERKUS gehouden over de Moluksche inrigtingen.

De noodzakelijkheid eener verandering is nog nader bevestigd. Mijn voornemen is, daartoe voorbereidende maatregelen spoedig te nemen, en gedurende mijn verblijf alhier mijne voornemens aan de ingezetenen bekend te maken. Bij mijne terugkomst op Java kan de zaak ter tafel der regering gebragt worden, om bij eene stellige resolutie met de noodige instruktiën te worden afgedaan en eindelijk beslist.

Bij diezelfde gelegenheid wensch ik zoo mogelijk de bevolking van eenige drukkende instellingen te bevrijden. De hongitogt kan in de eerste plaats voor altijd worden afgeschaft. De zoogenaamde „kwarts-volken", dat is gedwongen levering van werkvolk voor allerlei soorten van werkzaamheden, kan nog niet wel worden afgeschaft, wegens de zwarigheid om werklieden te vinden. Langzamerhand echter zal die instelling door een betere moeten vervangen worden, en dit wil ik aan het volk beloven.

Een ander bezwaar ligt in de verpligte leverantie van bouwmaterialen tegen zeer geringe prijzen. Deze moet in het vervolg van tijd worden afgeschaft. Aanvankelijk moeten de prijzen worden verhoogd, en dit verlang ik gedurende mijn verblijf alhier te doen. Indien nog andere bezwaren kunnen worden weggenomen, ben ik daartoe zeer genegen.

In de organisatie van het bestuur, of liever de zamenstelling der ambtenaren, zal eene verandering moeten gemaakt worden. De post van hoofdadministrateur kan gevoegelijk worden ingetrokken.

Daarentegen is het noodig, dat den gouverneur meerder ambtenaren worden toegevoegd, adsistent-residenten en opzieners, op eene doelmatige

wijze te verdeelen, zoo op de eilanden, welke thans werkelijk onder ons bestuur zijn, als op die, welke slechts in naam door ons worden beheerd. Moeijelijk zal het wezen daartoe bekwame en active ambtenaren te vinden.
Eenige posten zullen militairement moeten worden bezet.

12 Maart 1824.

Bij een stelsel op vrijheid van handel gegrond, is het noodig, in tegendeel van hetgeen tot dusver gedaan is, de betrekkingen uit te breiden met de omliggende eilanden, en overal zooveel mogelijk vertrouwen omtrent de bedoelingen van het Gouvernement in te boezemen. Gaarne zoude ik door den adjunkt direkteur KRUSEMAN eenige eilanden tot dat einde doen bezoeken. Zijne werkzaamheden te Timor en hetgeen hij bij zijne komst te Banda te doen zal vinden, zal hierin hinderlijk zijn, waarom ik mijne keuze op eenen anderen zal moeten laten vallen, en wel op den heer J. BIK, die zich in mijn gevolg bevindt. Hij zelf is daartoe genegen. De weersgesteldheid is gunstig om hem tot naar Aroe te zenden, kunnende hij op zijnen togt Keffing en Goram aandoen. Deze twee eilanden, beoosten het groote eiland Ceram gelegen, drijven veel handel met de Papoesche en Aroe-eilanden. Te voren was er een Nederlandsche bezetting. In vele jaren hebben zij er niets van ons vernomen, dan bij eenige onbeduidende brieven, waarop naauwlijks antwoord is gekomen. Wij moeten dus kennis hernieuwen, hun vertrouwen inboezemen en tevens de vlag vertoonen, die zij daar sedert lang niet gezien hebben. Het aantal gewapende vaartuigen, thans hier aanwezig, zal mij toelaten twee derzelven derwaarts te zenden. Brieven en geschenken zullen den heer BIK worden medegegeven. Hij zal zooveel mogelijk den staat van zaken moeten onderzoeken, ten einde ik daarna kunne bepalen, welke maatregelen ten aanzien van handel en scheepvaart met die volken moeten genomen worden. Het vervoeren van alle voorwerpen naar Java te bevorderen, ten einde ook van Java zooveel mogelijk de behoeften dier eilanders worden afgehaald, moet het hoofddoel zijn. Is de afstand naar Java te groot, dan zal Amboina of Banda het entrepôt moeten worden voor den handel tusschen de oostelijke eilanden en Java en van de genoemde eilanden met China. Eene instruktie in dien geest moet voor den heer BIK ontworpen worden.

13 Maart 1824.

De instruktie voor den heer BIK heb ik ontworpen op de bepaalde gronden, zoodat hij binnen weinige dagen zal kunnen vertrekken, zijnde de schoeners *Daphné* en *Pallas* daartoe bestemd. Hij zal ook de eilanden Key aandoen.
De moesson gunstig zijnde, zal hij mij waarschijnlijk te Ternate aantreffen.
Het militair hospitaal heb ik heden in goeden staat bevonden voor zooveel de zindelijkheid en het aanzien der zieken betreft. Het gebouw moet noodzakelijk verbeterd worden. Eene zaal voor reconvalescenten, eene ziekenkamer voor officieren, een lokaal voor het doen van operatiën, een ander voor de sectio cadaveris en eene woning voor een of meerder offi-

cieren van gezondheid ontbreken. De heer KAM hoorde met vreugd mijn voornemen om de hongitogten af te schaffen. Ook de andere bezwaren, welke op de bevolking drukken, komen hem noodzakelijk voor dat gewijzigd worden. Bij de afschaffing van het kwartsvolk zoude, volgens hem, welligt volk in huur te bekomen zijn met behulp der regenten. De levering van materialen voor zeer lage prijzen, vooral het aanbrengen naar Amboina, valt de bevolking zeer zwaar. Hij is van oordeel, dat de bevolking met de specerijteelt vlijtig zoude voortgaan, bij de intrekking van het monopoliestelsel en het vaststellen eener belasting. Hij wil brieven medegeven aan den schoolmeester op Aroe, die voor een jaar derwaarts gezonden is. Vroeger hadden wij op Aroe eene bezetting. Er zijn eenige Christen-negeriën. Op Goram worden geene Christenen gevonden. Omtrent den oorsprong van het Christendom alhier schijnt men geen naauwkeurige berigten te hebben, evenmin als van den overgang van de R. Cath. godsdienst tot de Hervormde kerk.

17 Maart 1824.

Eene kleine afwezigheid van twee dagen heeft mij een gedeelte van het eiland Amboina doen kennen. Van het fort Victoria naar de zoogenaamde Roematiga, aan de overzijde der baai, overgestoken zijnde, hebben wij van daar den weg over land genomen in stoelen gedragen; eene andere wijze van reizen is in de tegenwoordige gesteldheid der wegen onmogelijk. De weg van Roematiga naar Hitoelama loopt, door zeer digt begroeide en steile gebergten, over een klein riviertje Mausipait, ongeveer half weg gelegen, alwaar de dragers rusten en zich in de rivier verkoelen.

De geheele afstand zal niet veel meer dan 2½ uren bedragen. Slechts enkele nagelboomen troffen wij onder weg aan, geenzins in geregelde tuinen of plantsoenen, maar te midden der bosschen opgroeijende, hetgeen de behandeling der nagelen, zoowel als het toezigt op de kultuur en inzameling zeer moeijelijk maakt, en den arbeid zwaar doet zijn, zijnde de boomen dikwijls zeer bezwaarlijk te genaken.

De weg is uitermate slecht, waarschijnlijk nog even zoo als bij zijnen aanleg in het midden der 17de eeuw. Het is doorgaans een smal voetpad, op het welk de dragers met veel moeite naast elkander kunnen gaan. Zeer diepe afgronden ziet men onder zich naast het glibberige pad. Geene vogels of eenig ander levendig gedierte heb ik op dezen weg bespeurd. Kakatoes en duiven zijn voornamelijk de vogels, welke op het eiland Amboina worden aangetroffen. Buiten herten en wilde zwijnen worden weinige viervoetige dieren gevonden. Te Hitoelama werden wij door den waarnemenden resident en den radja (regent) ontvangen, bezagen de kleine redoute, die door een onderofficier en zes man bewaakt werd, en begaven ons aan boord van een „orembaai" naar Hila, eene vrij groote negeri aan het strand gelegen. Deze en alle negeriën, aan deze zijde gelegen, zijn Mahomedaansch, hoezeer voor de weinige zoogenaamde Christen-burgers eene kerk of school en een schoolmeester wordt aangetroffen.

Te Hila is een blokhuis met een garnisoen van 20 man. De negeri hebben wij doorgewandeld, onder geleide van den regent, en den Mahomedaanschen tempel bezigtigd. In deze en de andere strand-negeriën, draagt alles het kenmerk van armoede, onderdrukte volksvlijt en stille onderwerping, het gevolg van het ingevoerde en gehandhaafde stelsel van strenge monopolie, waaraan alles moest worden opgeofferd. Onder de regenten (Mahomedaansche) vond ik eenige, die mijne meeste vragen zeer wel en niet onverstandig beantwoordden. Deze regenten hebben een zeer slecht bestaan. Zij meenden, dat, zonder groote zwarigheden, de nagelboomen in regelmatige tuinen zouden kunnen worden aangeplant. Aan het invoeren van andere nuttige en voordeelige kulturen schenen zij nimmer gedacht te hebben en daarin vele moeijelijkheden te voorzien.

Den volgenden dag zijn wij langs het strand naar Larikie gevaren, onder weg de negeriën van Lima en Assilolo aan doende. Op deze negeriën is het noodig militaire posten te houden, ten einde de inwoners tegen de zeerooverijen te beveiligen. Veel hebben zij door de roovers geleden. Voor een paar jaren is een der regenten geheel uitgeplunderd en honderden van inwoners zijn vervoerd. Eenigen komen terug, maar de meesten worden van de eene plaats naar de andere gevoerd, zonder dat men de plaats van hun verblijf kent.

Het is te verwachten, dat deze staat van zaken zal veranderen, bij een beter stelsel, en wanneer het eiland Ceram onder het toezigt van het gouvernement geplaatst zal zijn, en met vele der overige eilanden de voormalige betrekkingen wederom op eenen goeden voet zullen zijn aangeknoopt, iets waaraan ik thans werkzaam ben. Larikie is eene vrij groote negeri, welke een aanzienlijke hoeveelheid nagelen levert. De negeri ligt gedeeltelijk op eene steile hoogte, welke men door trappen bereiken moet. Deze Mahomedanen schijnen zonder huivering de Christenen in hunne tempels te brengen; overal werden zij ons vertoond. De priesters zijn op den laagsten trap der beschaving. Hier even als op de andere plaatsen vindt men geene sporen van volksvlijt, veel min van landbouw. Het spinnen zelfs schijnt hier onbekend. Te Larikie is altijd een militaire post geweest. Het blokhuis, hoezeer oud, bevindt zich in een goeden staat. In deze landen zijn de blokhuizen naar de oude wijze ingerigt en zeer doelmatig. Met weinige manschappen bezet, doen zij goede diensten. Van Larikie de kust langs scheppende hebben wij de Christen-negeri Allan, in den aanvang der baai gelegen, aangedaan en werden als naar gewoonte, onder het psalm zingen der schoolkinderen met den meester aan het hoofd, ontvangen. Wij bezagen de woning van den regent en een gedeelte der negeri waartoe de christenkerk behoort. Hoe weinig wetenschappelijk of doelmatig zelfs het onderwijs moge zijn hetwelk de kinderen genieten, daar zij het geen zij in den bijbel lezen niet verstaan, is het echter reeds een voorregt dat alle deze kinderen leeren lezen en schrijven. Met eene betere leiding aan dit onderwijs te geven en door, in stede van den bijbel waarvan zij niets verstaan, hun korte en bevattelijke zedekundige boekjes in de handen te

geven, en alzoo hun hart te verbeteren en hun ruwe verstand eenigzins te verlichten, zullen nuttige leden der maatschappij gevormd kunnen worden. Maar alle inrigtingen moeten daarmede in verband gebragt worden. Een verbeterd onderwijs moet vergezeld gaan van zekerheid van eigendom, van aanmoediging tot vlijt en arbeid, van bescherming en van eene billijke en menschelijke behandeling der geheele bevolking. Mogt ik het geluk hebben daartoe den grond te leggen zoo als ik het hartelijk wensche!

De vaart langs de steile kusten van het eiland is aangenaam en levert schoone en treffende tafereelen op. Stoute rotsen wisselen met eene rijke Indische vegetatie af. De koraal en rotzige bodem der zee ziet men door het heldere water tot eene aanzienlijke diepte. Overigens is het varen in een „orembaai" eenigzins onaangenaam op den duur, door de beweging van het zoogenaamde scheppen of pagaijen.

Onder de lieden, heden op de audientie verschenen, was de oude, hier verbannen, sultan van Djokdjokarta. Hij smeekt naar het geliefde Java terug te mogen keeren. Ik heb hem toegestaan voorloopig naar Soerabaja te gaan. Een afgeleefd man van 74 jaren kan in den tegenwoordigen staat van zaken niet gevaarlijk zijn, hoewel kwaadwilligen misbruik van zijn aanwezen te Djokdjokarta zouden kunnen maken. Daarom laat ik hem voorloopig naar Soerabaja gaan. Nader zal ik bij mijne terugkomst onderzoeken, of hij zonder gevaar naar Djokdjokarta zoude kunnen terug keeren.

De pangerang MANGKOEBOEMIE, broeder van den grootvader des tegenwoordigen soehoenan's, heeft mij hetzelfde verzoek gedaan, hetwelk ik nog in overweging gehouden heb. Zijn geval is van eenen anderen aard en, hoezeer bejaard, is hij nog volkomen in staat, om aan den volksgeest te Soerakarta eene verkeerde leiding te geven. Hij is verbannen wegens medepligtigheid aan een voornemen tot opstand tegen het Britsche bestuur op Java, waarin hij eene hoofdrol moest spelen.

De heer BIK, van zijne instruktie, de brieven en de noodige geschenken voorzien, zal heden de reis naar de eilanden, oostelijk van hier gelegen, aannemen.

22 Maart 1824.

Ik heb met den pangerang MANGKOEBOEMIE doen spreken en hem uitgenoodigd hetgeen hij tot zijne verschooning kan bijbrengen op te geven. Hij verklaart geheel onschuldig en door zijn broeder, den overledenen soesoehoenan, opgeofferd geworden te zijn, hebbende deze zich daardoor zelven willen redden, hetgeen hem volkomen gelukt is. Waarschijnlijk zal ik er toe overgaan, om hem naar Batavia te doen terugkeeren en zijne zaak nader te Soerakarta doen onderzoeken. Hij onderwerpt zich aan het strengste onderzoek en wil zijne onschuld aan het hem ten laste gelegde op den Koran bezweren.

De heer TWEYSSEL, koopman alhier, heeft mij omtrent den handel eenige inlichtingen gegeven.

De voornaamste voorwerpen voor de markt alhier zijn: rijst, lijnwaden (voornamelijk grove) en ijzer. Van Java worden deze goederen zeer ge-

brekkig aangebragt. De twee eerstgenoemden worden gedeeltelijk door het Gouvernement verkocht en zijn gedeeltelijk aan den partikulieren handel overgelaten. De Makassaren brengen eenige goederen aan. Zij varen dan naar Aroe en andere oostelijke landen, en brengen van daar de voor de Chinesche markt gewilde artikelen naar Makassar tot verkoop aan de Chinesche jonken. Wenschelijk is het, Amboina de stapelplaats daarvan te maken, zoodat de Makassaren hier vinden hetgeen zij noodig hebben, of nog liever om van hier de goederen naar Java te doen voeren.

Na den afloop der commissie, aan den heer BIK opgedragen, zal hierin eenige beslissing genomen kunnen worden.

Van Boero en Ceram komen slechts weinige handelsprodukten hier. Bij betere inrigting en wanneer het Gouvernement aan de inwoners dier beide eilanden bescherming zal verleenen, kan hierin eene gunstige verandering ontstaan. Het zout komt hier gedeeltelijk van Java en gedeeltelijk van Makassar. Op de eilanden bereiden de inwoners zelve hun zout op eene zeer gebrekkige wijze. Veel meer lijnwaden zouden door het Gouvernement boven het aangebragte kunnen verkocht worden. Eene waarde van *f* 100,000 kan van de hand gezet worden. Thans wordt in het groot voor denzelfden prijs verkocht als in het klein, eene inrigting welke zeer ondoelmatig is. IJzer is dit jaar niet aangevoerd. Het Gouvernement zal welligt aanvankelijk hierin kunnen voorzien. De Nederlandsche lijnwaden zijn hier bijna nog onbekend.

26 Maart 1824.

Een toer door een gedeelte van het eiland Haroeko heeft mij eenigzins met hetzelve bekend gemaakt.

Van Amboina de binnenbaai ten einde gevaren zijnde, kwamen wij aan de zoogenaamde pas van Baguela. Ten tijde van den Gouverneur PADBRUGGE, in de 17e eeuw, is men begonnen eene doorgraving hier te maken. Zij is voortgezet tot slechts ongeveer ²/₃ van de kleine landengte, welke wordt gevormd door Hitoe en Leitimor, de beide landen, waaruit het eiland Amboina is zamengesteld. Na eene oculaire inspectie is mij gebleken, dat het overige gedeelte, bedragende slechts eene lengte van 700 roeden, met niet veel moeite en zonder aanzienlijke kosten kan worden doorgegraven. Ik heb dienvolgens besloten dit werk te doen ondernemen en met spoed door te zetten. Om de bevolking, die reeds zoo veel te dragen heeft, niet te drukken, zal ik het werk doen uitvoeren door 100 pionniers en 100 Javaansche soldaten, welke daar zeer toe geschikt zijn. Het kanaal zal op eene breedte van 20 en eene diepte van 8 à 10 voeten gegraven moeten worden. In 4 maanden zal dit werk kunnen afloopen. De kosten zullen waarschijnlijk niet meer dan *f* 3500 bedragen. Dit kanaal zal voor de kleine scheepvaart de gunstigste gevolgen moeten hebben. Thans moeten de vaartuigen, van Haroeko, Saparoea, een gedeelte van Ceram en andere plaatsen komende, op eene zeer gebrekkige wijze over den pas worden gesleept in de baai van Amboina, en even zoo de vaartuigen van hier komende om hunnen

weg oostelijk te vervolgen, ten ware zij mogten verkiezen het eiland Amboina om te varen en alzoo langs het punt van Allan of van Noessaniva binnen de baai te komen. Het nut der geprojecteerde doorgraving wijst zich aldus van zelve aan. Spoedig zal nu dit werk worden ondernomen en met kracht voortgezet.

Haroeko, de hoofdplaats van het eiland van dien naam, heeft een fort, voor eenige jaren gebouwd op eene vrij ondoelmatige wijze. Het is te groot en zoodanig op één punt aan de branding der zee blootgesteld, dat het niet zonder moeite voor gedeeltelijke wegspoeling te behouden zal zijn. Voor deze gewesten zijn de voorvaderlijke blokhuizen van veel meer nut dan dergelijke forten, die evenmin tegen een aanval van Europesche vijanden bestand zijn. Buitendien is de muur slecht gemetseld en lijdt bij elk klein saluutschot. De embrasures en schietgaten zijn niet volgens de regelen gemaakt.

De negeri Haroeko grenst aan die van Samal. Beide zijn Christennegeriën. De regentsplaats van Haroeko is vakant door het overlijden van den laatstbenoemden. Deze omstandigheid gaf mij gelegenheid te zien de ijverige wijze, op welke door velen die post begeerd en gevraagd wordt. Eene menigte rekwesten om die vakante post werden mij en ook den Gouverneur aangeboden, en eenige door pretendenten, die meer het aanzien hadden om een aalmoes, dan om een regentspost te vragen. Evenwel gaven allen voor tot de „anak bangsa" of familiën te behooren, welke regt vermeenen te hebben op de keuze van het Gouvernement. Bij deze gelegenheden worden geslachtregisters van een paar eeuwen overgelegd, ten einde te bewijzen, dat de rekwestrant van eenen regent afstamt. Over den digteren of verderen afstand van eenen zoodanigen stamvader vallen dikwijls geschillen van hevigen aard voor. Het aloude gebruik brengt mede, dat de keuze uit eenen der naaste aanverwandten van den overledenen geschiedt. Evenwel volgt gewoonlijk de zoon niet op zijnen vader, maar deze wordt door zijns broeders zoon opgevolgd.

Vele der Gouverneurs en onder hen de residenten zijn van deze gewoonte afgegaan, dikwijls omdat pretendenten met meer geldelijke middelen, doch met minder aanspraak en dikwijls zonder eenige aanspraak, zich door geschenken aan de ambtenaren den weg daartoe baanden.

Het is hier alom bekend dat tijdens den Gouverneur ..... alle posten letterlijk verkocht werden. Men heeft mij stellig verzekerd, dat de heer M. 2000 rijksdaalders aan dien Gouverneur betaald heeft, om tot resident van Hila te worden benoemd. De residenten, zeer schraal bezoldigd wordende, moesten zich ten koste der arme en verdrukte bevolking schadeloos stellen, waarvan zij ook niet in gebreke bleven; het is mij onbegrijpelijk, hoe eene zoo arme bevolking nog zoo vele middelen tot afpersingen en knevelarijen van allerlei aard heeft kunnen aanbieden.

Het is zeer noodzakelijk, dat op nieuw de wijze worde geregeld, waarop de regenten (radja, pattie of orangkaja) gekozen zullen worden, daar door lengte van tijd en misbruiken, vele der oude bepalingen verloren zijn gegaan, en veel aan de willekeur der ambtenaren wordt overgelaten.

Even zoo noodzakelijk is het, goede bepalingen te maken op de verhouding tusschen de residenten en de regenten en tusschen beide deze ambtenaren en de bevolking zelve. Aan de eene zijde vindt men een verregaand despotismus, vertrapping van den gemeenen man, mishandeling door elk en een iegelijk, die eenig gezag in handen heeft, ziende men de stok steeds opgeligt; en van den anderen kant moet men zich verwonderen over den geringen eerbied en onderwerping van de bevolking aan hare hoofden. Vele klagten werden in tegenwoordigheid dezer hoofden bij mij ingebragt, op eene wijze, zeer verre afwijkende van dien eerbied, welke bij de Javanen wordt opgemerkt. Eenige dier klagten waren geheel ongegrond, anderen schenen niet van grond ontbloot. De wijze, waarop ze tot mij gebragt werden, blijft altoos onbehoorlijk, en kan alleen worden toegeschreven aan de gewoonte dezer bevolking, om, door onderdrukking en willekeur geteisterd, hare bezwaren in te brengen bij een ieder, van wien zij hulp kan verwachten, hoe weinig men ook vroeger deze bezwaren ter harte moge genomen en voor derzelver herstelling moge gezorgd hebben. Thans echter is deze gewoonte overgegaan tot eene verregaande licentie, en het zal mijns bedunkens noodzakelijk zijn, om bij de nieuwe inrigtingen aan de eene zijde door alle mogelijke middelen te zorgen, dat de gemeene man niet meer kunne worden gekneveld, dat hij het loon van zijnen arbeid bekome, dat hij beschermd en beveiligd worde in zijne eigendommen en bezittingen, dat hij niet meer het werktuig kan worden van schraapzuchtige ambtenaren, maar dat ook van den anderen kant met even veel zorg gewaakt worde, dat die zelfde gemeene man de wetten en bevelen van de regering opvolge, en den zoo noodigen eerbied en de vereischte gehoorzaamheid aan zijne hoofden betoone.

Men heeft in het algemeen opgemerkt, dat de Mahomedaansche hoofden hunne ondergeschikte gemeente met meer klem beheeren dan de Christenen. Het is mij ook alzoo voorgekomen. De Mahomedaansche godsdienst eischt eene meer slaafsche onderwerping dan de onze.

De vermenging dezer beide godsdiensten, welke men hier aantreft, is voor de burgerlijke instellingen nadeelig. De voorstanders van beiden leven in goede verstandhouding; zonder echter zich in hunne godsdienstige gevoelens, welke zeer beperkt zijn, eenigzins te naderen.

De negeri Pilauw heb ik bezocht. Deze is in 1818 bij de Saparoeasche onlusten met wreedheid vernield. Zonder noodzakelijkheid heeft men hier, te Oma en op andere plaatsen gemoord en verbrand, even als of de onzen meenden, dat wij de Molukkos zouden verlaten en eeuwig met de bevolking in oorlog zouden willen leven, instede van, ook na al het gebeurde, de eigendommen eener verdwaalde bevolking te sparen, en aan haar zelve vertrouwen op het Gouvernement, dat haar wel moest kastijden maar niet verdelgen, in te boezemen.

De bevelen tegen vernieling van eigendommen en plegen van wreedheden na de overwinningen schijnen met geen genoegzamen klem gegeven en uitgevoerd te zijn.

Men verzekert, dat de majoor MEIJER, na de ingezetenen van Oma in den Mahomedaanschen tempel te hebben doen bijeenkomen, met het voorgeven om hun vergiffenis te schenken, den tienden man heeft doen ter dood brengen!! Men verwondere zich niet, dat, na zulke gruweldaden, de bevolking het Gouvernement mistrouwt en voor herhaling van mishandelingen van vroegeren en lateren tijd bevreesd is *).

Te Pilauw is een klein fort, met eene bezetting van eenen sergeant en eenige manschappen. De bevolking draagt, zoo als in andere plaatsen, onmiskenbare kenteekenen van armoede en onderdrukking. Vele onder haar zijn met eene afschuwelijke huidziekte bedekt; de kinderen zijn mager en hebben een ongezond aanzien. Het geheel verwekt eenen treurigen indruk, en men kan niet dan met ongerustheid denken aan het welslagen van verbeterde inrigtingen onder eene bevolking, die het van zoo verre moet ophalen.

Deze gewaarwording moet mij echter niet afschrikken; zij doet mij integendeel de noodzakelijkheid en mijne verpligting nog meer inzien, om voor eene bevolking, die, hoe laag ook gevallen, daarom niet minder naar het beeld Gods geschapen is, vaderlijk te zorgen en, ten minste voor zooveel dit mogelijk is, de middelen daar te stellen en de gronden te leggen tot verbetering van haar lot, tot meerdere beschaving, tot bereiking der bestemming van alle redelijke wezens. De vroegere mishandelingen, welke de bevolking dezer streken heeft moeten verduren, behooren een einde te nemen. Zij is niet anders beschouwd geworden, dan als het werktuig, om voor den minst mogelijken prijs specerijen te bezorgen aan de O. I. kompagnie. Dit vermeerdert de verpligting, welke ten haren aanzien op de tegenwoordige regering rust. Onder die van onzen Koning, onder de mijne als zijnen vertegenwoordiger, mogen zulke inrigtingen, als thans nog in wezen zijn, niet meer bestaan, en ik gevoel mij doordrongen van mijne heilige verpligting hieromtrent. Een inkomen, dat uit zulke bronnen, als die waarop het Moluksche stelsel gebouwd is, ontstaat, is geheel en al strijdig met de beginselen, welke het tegenwoordige Nederlandsche bestuur moeten kenschetsen. Eene opoffering van een gedeelte van dat inkomen

---

*) De opstand, die in 't jaar 1817 in dit gedeelte van de Molukko's uitbarstte, begon met het vermoorden van den resident van Honimoa den heer VAN DEN BERG en geheel zijn gezin. 't Is buiten twijfel, dat deze ambtenaar door zijn eigen gedrag aanleiding tot deze gruweldaad heeft gegeven. Immers dit blijkt ten duidelijkste uit het verhaal, dat de heer Q. M. R. VERHUEL, die de onlusten van den beginne heeft bijgewoond, van deze gebeurtenis heeft gegeven in zijn verdienstelijk werk: *Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën.* Haarl. 1835, I, 124 enz. Terwijl de Molukko's zich onder 't Engelsche tusschenbestuur bevonden, was het monopoliestelsel wel in stand gebleven, maar met veel minder gestrengheid en hardheid ten uitvoer gelegd. Maar naauwelijks was de Engelsche vlag weder door de Nederlandsche vervangen, of de looden hand, die zoo lang deze landen geteisterd had, drukte weder loodzwaar op de arme bevolking. Het monopolie, gelijk het onder de Oost-Indische Compagnie bestaan had, werd weder ingevoerd, en de kommissarissen, met het overnemen dezer bezittingen belast, waren mannen van den ouden stempel, die vele onder het Britsch bestuur afgeschafte misbruiken herstelden. Dit kon het ongelukkige volk van Ambon, dat eenigzins tot verademing was gekomen, niet meer verduren. Onder de gruwelijkste omstandigheden nam de opstand een aanvang, maar ook onder de gruwelijkste omstandigheden en door ongehoorde wreedheden van de zijde der Nederlanders werd het oproer gedempt. Deze gebeurtenissen vindt men in 't zoo even vermelde werk van VERHUEL, en de baron VAN DER CAPELLEN deelt er in deze zijne aanteekeningen enkele bijzonderheden van mede.

kan en mag geen hinderpaal zijn voor hetgeen ik als een heilige pligt beschouw *).

Van Pilauw zijn wij te land (dat is gedragen) naar Kailolo, eene andere kleine negeri aan 't strand, gegaan. De weg loopt door bosschen en wildernissen, waarmede de gebergten bedekt zijn. Nergens, op geen dezer eilanden, vindt men binnen in het land een enkel mensch; allen zijn verpligt aan de stranden te wonen.

Hoezeer de streken, die wij bij deze gelegenheid zagen, niet vruchtbaar schijnen, moet men echter veronderstellen, dat in sommige gedeelten van deze klippige eilanden vruchtbare plaatsen zullen worden gevonden, iets hetwelk nog nimmer is onderzocht, omdat het onder het monopolie-stelsel van geen het minste belang geoordeeld werd.

Integendeel was en is nog op den huidigen dag aan alle negeri-volken, het wonen binnen in het land verboden. Tijdelijke hutten moeten zij opslaan in den tijd van den nagel-oogst. Alle ingezetenen zijn verpligt aan de stranden te wonen. Deze bepaling moet worden ingetrokken. Een naauwkeurige inspektie zal spoedig de vruchtbare streken aanwijzen. Daar moeten kleine negeriën worden aangelegd; de kultures, welke, na een goed onderzoek, met vrucht kunnen worden ondernomen, moeten aangemoedigd worden, des noods door het geven van voorschotten, door het verstrekken van gereedschappen en dergelijken. Het is nu niet meer te doen, om *het bekomen van produkten voor de minstmogelijke prijzen*, maar om de *massa van produkten, tot onmiddelijk voordeel der bevolking en op dien weg tot voordeel van het Gouvernement, te vermeerderen*, om aan *de bevolking welvaart te verschaffen en haar uit den staat van vernedering en verachtering, in welke zij is gebragt, tot leden eener geregelde burgerlijke maatschappij te verheffen.*

Van Kailolo, eene Mahomedaansche negeri, zijn wij met de orembaai

---

*) Geheel anders dan de baron VAN DER CAPELLEN, denkt de heer J. C. BAUD over den toestand der Molukko's en onze handelingen en verpligtingen ten opzigte der bevolking. Hij is van meening dat, ofschoon de verpligte teelt en levering van specerijen er nog bestaat, men dit geen monopolie meer kan noemen. Hij gelooft niet aan die ellende der bevolking. Zij heeft sago-boomen in overvloed, en daarom kan zij niet ongelukkig zijn! Maar zijne woorden zijn te merkwaardig, om ze hier niet aan te halen. Zij werden uitgesproken in de Tweede Kamer der Staten-Generaal (23 December 1850) en luiden aldus: „Ik moet opmerken, dat de ons hier gegeven schildering van de ellende der ingezetenen van de Molukko's waarlijk zeer overdreven is. Er is geen land, waar de natuur milder voor de bewoners is dan de Molukko's. Het voorname voedsel der bewoners van die eilanden is de *sago*. Deze groeit in het wilde. Langs de kusten vindt men onmetelijke sagobosschen, die als gemeen eigendom worden beschouwd. Men hakt de boomen om, men haalt er de pit uit, en men heeft het algemeene volksvoedsel de sago. Ik kan dus niet gelooven, dat het stelsel dat daar bestaat, waarbij de ingezetenen vrijgesteld zijn van alle geldelijke belasting (!!), werkelijk ellende zou kunnen voortbrengen in een land, waar het volksvoedsel voor iedereen verkrijgbaar is, die slechts de moeite wil nemen het in te zamelen."

Vergelijken wij deze woorden van den heer BAUD, die naar wij meenen nimmer de Molukko's bij eigen aanschouwing heeft gezien, met die van den heer baron VAN DER CAPELLEN, wiens indrukken op de plaats zelve waren verkregen, dan is de schildering van den eersten even bekoorlijk als die van den laatsten mededoogen met de arme bevolking inboezemt. Twee redenen geeft de heer BAUD op, waarom de menschen in de Molukko's zoo gelukkig zijn: zij zijn van alle belastingen vrijgesteld, en zij hebben sago in overvloed. Maar de baron VAN DER CAPELLEN schrijft de ellende der bevolking juist daaraan toe, dat zij, in plaats van geregelde belasting op te brengen, door het stelsel van verpligte teelt en leverantie gekweld wordt — en dat de sago haar zoo gelukkig maakt, schijnt hij nergens te hebben opgemerkt!

naar Haroeko teruggekeerd. Deze vaartuigen, van welke ik zoo veel gehoord had, hebben aan mijne verwachting niet voldaan. Bij onstuimig weder zijn zij niet zeker genoeg.

Het warm bad bij Oma, werwaarts ik van Haroeko over land gedragen ben, schijnt, behalve de warmte van het water hetwelk kookende is, weinig deugden te bezitten; zoo heeft althans professor REINWARDT daarover geoordeeld.

De negeri Oma draagt nog de sporen van derzelver verwoesting door onze troepen.

Van Oma zijn wij in een orembaai naar Amboina teruggekeerd, niet echter zonder eenige uren, op het onbewoonde strand van het eiland Haroeko, tusschen de negeriën Oma en Haroeko, te hebben moeten vertoeven, wegens de hevigheid van een wind, die ons den overtogt van het eiland Haroeko naar dat van Amboina verhinderde.

Wij hebben ons verwonderd over de helderheid van het water. Men ziet den bodem der zee tot op eene zeer groote diepte en ontdekt op dien bodem, die gewoonlijk uit rots en kalksteenen bestaat, geheele bosschen van de schoonste koralen.

31 Maart 1824.

Men heeft zwarigheden geopperd tegen mijn voornemen, om de pas van Baguala te doen doorgraven. Een zeer bejaard inlander zoude zich herinneren, dat in zijne jeugd dit werk wederom opgevat en daarna gestaakt werd, omdat men zoude bemerkt hebben, dat de mond der doorgraving aan de buitenzijde telkens verzand werd. Bij nader onderzoek is dit gebleken onwaar te zijn. De inwoners der negeri Baguala schijnen voor hunne woningen te vreezen en beducht te zijn voor eene groote schuring in het nieuw te graven kanaal. Men schijnt vooroordeelen tegen dat nuttig werk te hebben.

Een groot ongerief voor de schepen, ter reede van Amboina geankerd, bestaat in de afgelegenheid der plaats, alwaar het drinkwater moet worden gehaald, zijnde die plaats bijna aan het einde der baai gelegen. Ten einde hieraan te gemoet te komen doe ik de mogelijkheid onderzoeken, om uit de kleine rivier van Batoegadja, of uit die van Batoemera, een gedeelte water naar de stad Amboina af te leiden en de leiding zoodanig in te rigten, dat de sloepen met de vaten onder dezelve zullen kunnen liggen om zich van water te voorzien. Spoedig zal ik het resultaat van dit onderzoek vernemen. Op voordragt van den Gouverneur, heb ik aan de gewapende burgerij te Amboina eene nieuwe organisatie gegeven. Twaalf honderd man kunnen gewapend worden en dienst doen. Het geheel der manschappen bedraagt 1800 à 2000 man, waarvan thans 175 gekleed en gewapend zijn. Ingeval van nood, kan men goede diensten van deze burgerij verwachten. Deze bepaling zal ook de vermindering van het garnizoen in de Moluksche eilanden toelaten. Twee volledige kompagniën infanterie met 100 artilleristen en 100 pionniers zijn voor Amboina voldoende.

Twee kapiteins, die zich door het gebruik van sterken drank te buiten gaan, doe ik naar Java overgaan. Onder eene meer strenge discipline geplaatst, zullen zij beter aan hunne verpligtingen voldoen en welligt van hunne zwakheden terug komen.

Te vergeefs zie ik uit naar de schoener *Calypso*, welke den 12den dezer Soerabaja moest verlaten. Dit vaartuig, Bima moetende aandoen, is welligt daardoor in zijne reis opgehouden.

4 April 1824.

De regenten van het eiland Manipa heb ik ontvangen en ik heb mij lang met hen onderhouden. Slechts één Christen-radja bevond zich onder hen; de overigen zijn Mahomedanen. De bevolking van het eiland Manipa wordt thans op ongeveer 2000 zielen gerekend. In vroeger tijden moet het eiland vrij sterk bewoond geweest zijn. De nagelboomen groeiden er, maar zijn even als op de andere eilanden met uitzondering van Amboina, Haroeko, Saparoea en Noessa Laut uitgeroeid. Alle negerien zijn aan 't strand. De ingezetenen leven van visscherij en kleinen handel in klapperolie, gevogelte en andere kleinigheden. Zij zijn blootgesteld aan aanvallen van zeeroovers, die zij voor twee jaren dapper hebben afgeslagen. De kleine militaire bezetting aldaar geplaatst zijn zij van oordeel zeer wel te kunnen missen, wanneer zij door het Gouvernement van wapens en ammunitie voorzien worden om zich zelve te verdedigen.

Van verplaatsing van een gedeelte der bevolking naar het binnenste gedeelte van het eiland, alwaar waarschijnlijk goede gronden zijn, wilden zij niets hooren. Zij varen veel op het eiland Boero, maar behooren onder de residentie Hila, van waar zij niet gaarne willen afgetrokken worden.

Men houdt het eiland Manipa voor ongezond. Een der regenten stelde voor, om een hunner tot hoofd der overigen te benoemen; de meening der anderen was daaromtrent verdeeld. De burgers van Amboina drijven kleinen handel met Manipa. De ingezetenen koopen te Amboina hunne lijnwaden en schijnen die ook door middel der Makassaren te bekomen.

Nagelboomen zullen waarschijnlijk weelderig op dezen grond voortkomen. De regenten veronderstellen de mogelijkheid niet, dat de nagelen ongestoord bij hen zouden mogen geteeld worden.

Bij gelegenheid dat ik de troepen inspekteerde waren meer dan 800 man onder de wapenen, de burgerij daaronder begrepen. Het garnizoen van Amboina kan en moet verminderd worden; twee voltallige goede kompagniën infanterie, met 100 artilleristen en 100 pionniers, mits door goede officieren gekommandeerd, zijn voor het garnizoen van Amboina voldoende. De tenue der troepen was redelijk.

De berg van Batoe meira, een der hoogten welke Amboina omringen, levert een heerlijk gezigt op de stad, de reede, de baai en de omliggende bergen. De heer PAIJEN is bezig daarvan een schilderij te maken. Op deze hoogten waren voorheen verscheiden batterijen aangelegd, welke in tijd van nood wederom spoedig opgerigt en gearmeerd kunnen worden. Voet

voor voet kan Amboina verdedigd worden, en het blijft mij nog onbegrijpelijk, hoe men dit eiland in 1810 zoo schandelijk aan den vijand bij kapitulatie heeft kunnen overgeven.

De *Calypso* is nog niet aangekomen, evenmin als de *Circe*, die van Timor moet komen, aan boord hebbende den heer KRUSEMAN, door mij tot het innemen van informatiën naar dat eiland gezonden. Zijne aanwezigheid zoude mij hier nuttig zijn tot regeling van eenige punten, den handel, de vaart en de inkomende en uitgaande regten betreffende.

10 April 1824.

Eindelijk is de schoener *Calypso*, na eene reis van 30 dagen, van Soerabaja met brieven en depèches aangekomen, zonder veel nieuws en niets van Europa te hebben medegebragt. Stilten hebben den overtogt vertraagd; gebrek aan goede zeekaarten heeft ook daartoe bijgedragen. Over deze nalatigheid bij het marine-departement op Java wordt aan hetzelve geschreven.

Het vertrek naar Banda is bepaald op Zondag den 18den dezer. Saparoea zal ik op mijne terugreis van Banda aandoen. De arbeid tot het vaststellen der organieke bepalingen voor het bestuur dezer eilanden gaat voort. Het beginsel is aangenomen, dat in de Moluksche eilanden vier afzonderlijke residentiën zullen bestaan, dat is: Amboina, Banda, Ternate en Menado. Het reglement op het binnenlandsch bestuur en dat der financiën voor de eerstgenoemde residentie is bijna gereed. Eene proklamatie aan de volken dezer eilanden, waarbij de gronden van bestuur en hunne regten en verpligtingen hun worden aangekondigd, is in de Nederlandsche en Maleische talen reeds onder de pers. Het is te wenschen, dat de regenten en de ingezetenen den inhoud zullen verstaan; vooral voor de Alfoeren zal dit moeijelijk zijn en veel afhangen van de genen, die met de overbrenging aan dat volk, bij hetwelk geen schrift bestaat, zullen belast zijn.

Een regent van Boero is mij komen bezoeken. Hij wist mij niet veel van dat uitgestrekte eiland te verhalen. Men weet, dat het goede houtsoorten, eenige rijst en tabak oplevert. Deze voortbrengselen worden aangekweekt door Alfoeren, welke in de binnenlanden wonen, en hunne goederen naar de stranden komen afbrengen. Er is thans slechts één post op Boero in de Baai van Kajeli; spoedig zal een post aan de andere zijde moeten gelegd worden, en het onderzoek van het nog zoo weinig bekende Boero aan een ijverig en bekwaam ambtenaar moeten worden opgedragen.

Ik heb gelast, dat van de pioniers veel meer partij dan thans moest getrokken worden voor de werkzaamheden. Dit zal eene groote verligting en vermindering van zoogenaamde „kwartslieden" te weeg te brengen.

De Gouverneur is bezig te onderzoeken, of hier eene kalkbranderij voor het Gouvernement kan opgerigt worden, tot verligting der ingezetenen, die kalk moeten branden en leveren.

15 April 1824.

Op heden zijn de konferentiën met den heer VAN DE GRAAFF en den

Gouverneur MERKUS afgeloopen en de organieke stukken voor de residentie Amboina gearresteerd. Zij bestaan uit eene publikatie, gerigt aan alle ingezetenen dezer residentie, waaronder de uitgestrekte en tot dus ver geheel verwaarloosde eilanden van Ceram en Boero, welke, in vervolg van tijd en bij een goed bestuur, belangrijk kunnen worden, en uit een reglement op het binnenlandsch bestuur en dat der financiën in de residentie Amboina. Tot grond van dit reglement zijn genomen dat voor Java en de instruktie voor de regenten van Amboina en onderhoorigheden, voor zoover daarvan eenige bepalingen hebben kunnen bijbehouden en overgenomen worden; zijnde overigens die instruktie ingetrokken en buiten effekt gesteld.

Het reglement bestaat uit meer dan 180 artikelen en voorziet in alle punten van bestuur. De regten en verpligtingen van regenten en die van de ingezetenen worden daarin, tot in alle bijzonderheden, omschreven en bepaald. Zoowel de Europesche als inlandsche ambtenaren vinden hier de voorschriften, volgens welke zij handelen moeten, de pligten welke zij te volgen hebben. Nu kunnen, bij eene getrouwe opvolging van dit reglement, die onzalige twisten tusschen regenten en bevolking, de valsche aanklagten van deze en de willekeurige onderdrukking van gene worden voorgekomen. De wijze van verkiezing der regenten is bepaald en daardoor eene eeuwige aanleiding tot twisten en kuiperijen weggenomen. De regtspleging onder den inlander is naauwkeurig bepaald. Hem wordt nu goed en kort regt bezorgd. De regent kan hem nu niet meer willekeurig en met eigen hand straffen, maar is voorzitter van eenen regents-raad, welke in kleine politie en in civiele zaken regt spreekt en waarvan aan den landraad geappelleerd kan worden.

De arbeid, voorheen gedeeltelijk om niet en steeds willekeurig van de bevolking gevorderd, wordt nu naauwkeurig bepaald, zoo dat elk een weet waartoe hij gehouden en welke zijne belooning is.

De hongie, waardoor de bevolking zoo veel geleden heeft, is voor altijd afgeschaft en ingetrokken; de prijzen der materialen, welke vooreerst nog zullen moeten geleverd worden, zijn aanzienlijk verhoogd, met bepaling dat voor verderen aanvoer ook meer betaald zal worden.

Ten aanzien van de leverantie van kruidnagelen is de verzekering gegeven, dat nog in dit jaar bepalingen zullen worden bekend gemaakt voordeelig voor den planter; maar de intrekking van het monopolie is nog niet stellig uitgesproken. Ik heb dit hier niet kunnen doen, omdat de zaak van te groot belang is, om niet in de vergadering der hooge regering te worden overwogen en afgedaan. Ik verberg mij zelven echter niet, dat ik het monopolie, door de nieuwe bepalingen en door de meerdere vrijheid en bescherming aan de bevolking verleend, in zijne grondvesten heb aangetast; en waarom zoude ik het niet gedaan hebben, overtuigd als ik het ben, dat het stelsel verderfelijk en buitendien niet vol te houden is? Op handel en scheepvaart hebben de bestaande bepalingen nog niet kunnen veranderd worden, eensdeels omdat die verandering eerst behoort daargesteld te worden te gelijk met de stellige intrekking van het monopoliestel-

sel, en ten anderen omdat mij nog vele inlichtingen ontbreken, welke ik waarschijnlijk later door de heeren KRUSEMAN en BIK zal kunnen ontvangen.

Den Koning heb ik met mijne verrigtingen te Amboina bekend gemaakt en Z. M. niet verborgen, dat nu het monopoliestelsel niet meer in stand te houden zal wezen. Het zelfde heb ik aan den graaf G. K. VAN HOGENDORP geschreven, met toezending mijner publikatie.

De stukken zijn aan den Minister gezonden en den Luitenant-Gouverneur-Generaal, aan dezen laatsten om ter tafel der hooge regering bij mijne afwezigheid te worden gebragt.

Een gewigtig werk is hiermede afgedaan, en ik heb nu reeds genoegzamen grond, mij over mijne reis naar de Molukko's te verheugen, ofschoon ik wel eens in overweging genomen had, die voorgenomen reis op te geven. Een der gronden, waarop het reglement voor Amboina steunt, is de bepaling, dat dit eiland, met Ceram, Boeroe en eenige anderen, eene afzonderlijke residentie zal uitmaken, terwijl aanvankelijk ook de post van Gouverneur moet bijbehouden worden, om de nieuwe bepalingen in te voeren en derzelver werking te surveilleren. De benoeming der ambtenaren heb ik nog moeten aanhouden. De Gouverneur zal voor het einde der oostmoeson naar Java komen. Ik zal dan met hem het personeel voor de Molukko's benoodigd, benevens vele andere zaken, kunnen regelen.

Voor Banda, Ternate en Menado, welke laatstgenoemde provincie van Ternate wederom moet worden afgescheiden, zullen bijzondere bepalingen moeten gemaakt worden, waartoe mijn verblijf op elk dier plaatsen mij waarschijnlijk de middelen zal in handen geven.

Den raad van Indië VAN DE GRAAFF, die zich met de redaktie der stukken belast heeft, ben ik veel dank schuldig *).

---

*) De door den Gouverneur-Generaal baron VAN DER CAPELLEN genomen maatregelen, betrekkelijk de Molukko's, zijn vervat in zijne besluiten van 15 April 1824 n°. 1, 29 April 1824 n°. 5, en 27 Mei 1824 n°. 1, opgenomen in het *Staatsblad voor Nederlandsch Indië* van 1824, n°. 19*a*, 21*a* en 26*b*.

De vraag, of het stelsel van gedwongen teelt en uitsluitende levering aan het Gouvernement behoorde te worden gehandhaafd, werd later door den heer VAN DER CAPELLEN aan de beslissing van het opperbestuur onderworpen. Maar de uitkomst was geheel tegen zijnen geest. Immers de slotsom der overwegingen was:

dat de Bandasche eilanden in geen geval konden worden beschouwd als geschikt voor een stelsel van vrije kultuur;

dat de verpligte teelt en levering van notenmuskaat en foelie door de perkeniers, op kontrakt met het gouvernement, op den bestaanden voet moest worden in stand gehouden;

dat de gedwongen teelt en levering van kruidnagelen op de Ambonsche eilanden moesten gehandhaafd blijven;

dat met het stelsel van bestuur der Molukken voortaan moest worden beoogd, de grootst mogelijke hoeveelheid specerijen te verkrijgen, ten einde ze zoo veel doenlijk te doen strekken tot voeding van Neerlands handel en nijverheid, en om, door de daling der prijzen, eene algemeene voorkeur te verzekeren aan de specerijen der Molukken, boven die welke in andere landen geteeld worden;

dat tot bereiking van dat doel behoorden te strekken: het behouden der verpligte teelt van nagelen en noten, op plaatsen waar die van ouds had bestaan; het uitbreiden van die teelt door doelmatige bepalingen; het krachtig bevorderen op alle andere eilanden van deze en andere kultures, vergezeld van vrijheid in de beschikking;

en eindelijk, dat bij voortduring uit den Moluksche handel behooren te worden geweerd alle vlaggen, behalve de Nederlandsche en die der inlandsche natiën, welke daarmede zijn gelijkgesteld.

Zoo was dan het stelsel van den baron VAN DER CAPELLEN, tot welks uitvoering hij de

17 April 1824.

De redoute VAN DER CAPELLEN, door den kolonel JAUFFRET in der tijd aangelegd, heb ik bezocht. Zij ligt zeer hoog achter de stad en bestrijkt de reede. Het is echter onnoodig, dit aardewerk, aan gestadige instortingen en reparatiën onderhevig, in tijd van vrede in stand te houden. In oorlogstijd is de redoute met weinig moeite steeds in goeden staat te brengen.

Bij mijne afscheidsaudientie had ik verscheiden regenten, aan welke ik eenige der hoofdpunten van de nieuwe bepalingen medegedeeld heb, welke zij met belangstelling schenen te vernemen. De audientie was aangenaam, omdat velen voor iets hadden te danken, hetzij vermeerdering van traktement ('t is bekend dat in vergelijking van Java en andere buitenbezittingen de traktementen hier op eene zeer lage schaal gesteld zijn), 't zij bevordering, pensioen of iets anders. Aan de hervormde kerk heb ik *f* 3000 uit 's lands kas toegestaan tot de aanschaffing van een orgel.

18 April 1824. (Paschen.)

Heden tot den dag van mijn vertrek bepaald zijnde, zijn wij 's morgens onder het gehoor van Ds. ROORDA ter kerk geweest. Hij heeft welsprekend afscheid van mij genomen en dank gezegd voor de besluiten door mij voor de Ambonsche eilanden genomen. De *Calypso* is met depêches en brieven naar Java geëxpediëerd. Vele brieven heb ik geschreven, waaronder ook eenige naar Europa.

Ten half zes uren zijn wij, onder het gewoon uitgeleide en salut, aan boord gegaan, 's nachts is het anker geligt en vroeg in den morgen van den 19den waren wij reeds buiten de baai, koers houdende naar Banda.

BANDA, 23 April 1824.

Met westelijke slappe winden, zijnde de westmoeson reeds bijna afgeloopen, zijn wij tot hier gezeild.

De Goenong Apie, welke men, met zijnen rookenden kruin, het eerste van de Bandasche eilanden ontdekt, nabij komende, en haar met aandacht beschouwende, werden wij eensklaps en op het alleronverwachts verrast

---

eerste maatregelen in de Molukko's zelve had genomen, in zijne verdere ontwikkeling gestuit. Van daar dat zijn arbeid grootendeels te vergeefs is geweest, en de vermeerdering van welvaart dezer ongelukkige landen, die daaruit moest voortspruiten, achterwege bleef. De toestand van dien archipel was nog dezelfde als hij dien vond, toen in 1852 door den tegenwoordigen Minister van Koloniën een wetsvoorstel aan de vertegenwoordiging werd ingediend, dat strekken moest, om eindelijk die verbetering in het lot der bevolking aan te brengen. Maar ook hij nam weder zijn toevlugt tot halve maatregelen. De baron VAN DER CAPELLEN was van meening, dat de beperkende bepalingen met opzigt tot handel en scheepvaart behooren te worden ingetrokken *te gelijk met de intrekking van het monopoliestelsel*. Maar de Minister heeft alléén die beperkende bepalingen ingetrokken en het stelsel van verpligte teelt en levering doen voortduren.

Ook die halve maatregel heeft weinig invloed gehad. Nog altoos verkeeren deze, door de natuur zoo rijk gezegende, landen in eenen kwijnenden toestand. Thans is de Gouverneur-Generaal DUIJMAER VAN TWIST derwaarts vertrokken; moge het hem gelukken tot stand te brengen 't geen zijn voorganger, de edele VAN DER CAPELLEN, te vergeefs heeft beproefd; mogen zijne pogingen niet eveneens afstuiten op de bekrompenheid en den onwil van 't opperbestuur in Nederland!

door het opstijgen van een zeer zware en zwarte rookkolom, van één punt, uit hetwelk te voren nimmer eenige rook was gekomen. Wij ontdekten al spoedig, zoo als ons ook door den loods van Banda aan boord bevestigd werd, dat zich, juist op het oogenblik onzer nadering, een nieuwe krater formeerde. De aschkolom, met rook vermengd, was zoo zwaar, dat dezelve zich bijna niet verheffen konde, en als een zwarte wolkklomp lang boven den berg bleef hangen, zich verdikkende en verbreedende door de rook en asch, welke telkens van nieuws opsteeg en zich daarbij voegde. Sedert 1820 had geene nieuwe uitbarsting plaats. De geweldige uitwerping van vuur en steenen in dat jaar was door een verschijnsel als dat van heden voorafgegaan. Men konde de gevolgen niet vooruitzien, en deze omstandigheid deed ons besluiten, het nog op zee te houden, liever dan nog dezen avond de roede van Banda te bezeilen. De rook werd eenigzins minder, hoezeer gedurende den nacht van tijd tot tijd onder dezelve vuur bespeurd werd. Den volgenden ochtend zijn wij ter reede van Banda gekomen. Het gezigt bij het inkomen van het zoogenaamde Lontoirsche gat, tusschen de eilanden Groot-Banda, Goenong Apie en Banda Neira, is treffend, zoo als de geheele ligging van deze drie kleine eilandjes.

Wij werden op Banda Neira ten huize van een der perkeniers, namens KETTING, gehuisvest.

Men heeft van daar het uitzigt op het tegen overliggende eiland Groot-Banda of Lontoir.

De weinige burgerlijke ambtenaren en de officieren van het garnizoen werden mij voorgesteld. Deze laatsten moest ik gedeeltelijk berispen over berispelijk gedrag en het onmatig gebruik van sterken drank. Ik zag een gedeelte der perkeniers, en voer 's namiddags naar de andere zijde, om een notenperk van het eiland Groot-Banda te zien.

2 Mei 1824.

Op Groot-Banda zijn 25, op Banda-Neira 3 en op Poelo-Ai 6 notenperken. Deze perken bestaan allen uit reguliere plantages van notenmuskaat boomen. Het geheele eiland Banda is als een tuin, welke men met genoegen onder de schaduw bewandelt. Tusschen de notenboomen zijn oude eerwaardige kanarieboomen van aanzienlijke hoogte, die de koelte dezer fraaije plantsoenen vermeerderen. De wegen door de perken zijn inderdaad tuinlanen, zoo als de zwarte grond volkomen het aanzien heeft van tuinaarde. Het eiland Groot-Banda is lang en smal en door eenen hoogen steilen weg, welke van de eene zijde naar de andere loopt, als in tweeën gedeeld. Deze hooge weg is klipachtig en evenwel meestal met notenboomen bedekt. De lengte van het eiland zal niet meer dan hoogstens 3 uren gaans zijn. Men kan zich niets schooners voorstellen dan het uitzigt van eenige der hooge punten, als van de Goenong Bandera aan de oostzijde en de woning van den perkenier te Trang-datan, regt over het Lontoirsche gat, hetwelk Goenong Apie van Banda Neira scheidt, op de eilanden en de enge zeearmen, die dezelve van elkander scheiden.

In elk der perken, welke alle aan elkander grenzen, is de woning van den perkenier met de zoogenaamde notenkombuizen, tot berooking en drooging van de noten, en de verdere bijgebouwen.

Deze huizen en gebouwen zijn bijna allen ingestort bij de aardbeving van 1816 en na dien tijd op nieuw opgebouwd, waartoe het Gouvernement eene geldelijke te gemoetkoming aan de perkeniers gegeven heeft.

De toestand dezer lieden is gedurende eenen geruimen tijd onzeker en onbepaald geweest, ten minste men heeft het daarvoor gehouden. Eene verklaring van het Gouvernement, in hoe verre de perkeniers al of niet als eigenaren beschouwd worden, was daarom noodzakelijk.

De perkeniers zijn verpligt de noten en foelie in hunne perken aan het Gouvernement te leveren, tegen de daarvoor bepaalde en voor eenige jaren verhoogde prijzen. Daarentegen komt het Gouvernement hen te gemoet met het doen verstrekken van eenige goederen uit de pakhuizen voor redelijke prijzen, welke echter in de jongste tijden, tot bezwaar der perkeniers, te veel zijn verhoogd geworden, bijzonder die der lijnwaden voor hunne slaven benoodigd. Sedert het gebrek aan handen, door afschaffing van den slavenhandel ontstaan, worden aan de perkeniers bannelingen van het Gouvernement afgegeven, voor welker onderhoud echter de perkeniers moeten zorgen. Het zal noodig zijn, hetzij door het doen aanbrengen van Balinezen of andere inlanders, 't zij door het koopen van slaven van den Portugeschen Gouverneur van Timor Delli, in het gebrek aan handen te voorzien. Het eerste middel kan gebezigd worden, door het aangaan van kontrakten met eenige Balische vorsten tot het leveren van huisgezinnen, welke dadelijk als vrije lieden zouden moeten worden gehouden, mits zich verbindende gedurende een aantal van 10 of 12 jaren in de specerij-perken te arbeiden. Van den Gouverneur van Delli zouden werkelijke slaven kunnen gekocht, en op den zelfden voet als de Balinezen geëmancipeerd worden.

De regelmatig- aangeplante perken worden in de beste orde onderhouden. De perk-inspekteur, geadsisteerd door boschwachters, heeft daarover het toezigt.

Overigens ontbreekt het Banda geheel aan een goed bestuur. Willekeurig in alles, overdreven strengheid, geene justitie, geene andere politie dan de wil van den resident, die wel een ieder vrees inboezemt maar geenszins vertrouwen, is hetgeen ik hier gevonden heb en hetgeen dringend eene voorziening vorderde.

Bij een uitvoerig besluit, bij eene publikatie en een reglement op de administratie van politie en justitie, heb ik, zooveel dit in de korte dagen van mijn verblijf te Banda geschieden konde, getracht door betere bepalingen de bestaande grieven weg te nemen, ofschoon nader een reglement, even als te Amboina, in meer bijzonderheden tredende, in alles zal moeten voorzien. Men heeft voorloopig voor het grootste gedeelte naar dat reglement kunnen worden verwezen.

Voor de politie en justitie is ingesteld een magistraat en een raad van

justitie. Deze bestaat provisioneel uit den resident als voorzitter en voorts uit den militairen kommandant, eenige ambtenaren en twee perkeniers als leden. De regtsmagt, en de verhouding van dezen raad tot dien van Amboina, tot het hoog geregtshof en tot den Gouverneur der Moluksche eilanden, is geregeld, even als de magt van den magistraat in zaken van korrektionele politie. De willekeurige handelingen van den resident kunnen nu niet meer plaats hebben. Perkeniers kunnen, bij voorbeeld, nu niet meer op zijn bevel voor eenige weken in het fort worden gevangen gezet.

De regten en pligten der perkeniers zijn in algemeene trekken omschreven. De perken worden onder de noodige bepalingen als hun eigendom beschouwd, uit hetwelk zij niet, zoo als dikwijls geschied is, door de luimen van den resident kunnen verjaagd worden. Alleen behoudt zich het Gouvernement het regt voor, om, pour cause d'utilité publique, tegen billijke taxatie, des noods onder arbitrage van het hoog geregtshof, de perken terug te nemen.

De residentie is omschreven; als van ouds zijn daaronder de overige zuid-ooster en zuid-wester eilanden terug gebragt, met dat gedeelte van Groot Ceram, hetwelk niet onder Amboina behoort.

Het personeel der ambtenaren is geregeld. Hunne traktementen zijn volgens eene betere schaal bepaald.

De wijze van behandeling, inpakking en verzending van de noten en foelie, waarover vroeger uiteenloopende gevoelens bestaan hebben, is vastgesteld. De vaten zijn voor beide soorten van specerijen aangenomen, daar het bewezen is, dat alleen de specerijen kunnen bewaard worden door zoo veel mogelijk hermetische sluiting.

Eindelijk zijn bij mijn besluit algemeene bepalingen voorgeschreven, waarvan de geest is, dat alle kwellingen, niet alleen welke thans bestaan, maar alle beperkingen van individuele vrijheid, welke niet volstrekt noodzakelijk zijn tot bewaring van den specerijhandel, zoo lang deze nog in handen van het Gouvernement zal blijven, zullen worden afgeschaft, ingetrokken en ten sterkste geinterdiceerd, zullende de ingezetenen en handelaren der Bandasche eilanden evenzeer de bescherming van het Gouvernement genieten, als de andere onderdanen des Konings in dezen archipel. De extirpatiën zijn voor altijd afgeschaft.

Het is nu gebleken, dat, hoezeer het bestaande monopolie in noten en foelie in deszelfs aard gebrekkig is, en op den duur niet staande zal kunnen worden gehouden, zoowel door hetgeene bij andere volken plaats vindt als omdat bij ons de afschuwelijke extirpatiën zijn afgeschaft, evenwel hier de zaak van eenen geheelen anderen aard is dan, op de Ambonsche eilanden, het monopolie en de handel in kruidnagelen. Al hetgeen aldaar ten behoeve der inlandsche bevolking behoort gedaan te worden, is hier veel minder toepasselijk. De eigenlijke bevolking bestaat hier niet meer. De 34 perkeniers, welke de perken volgens hunne eigen verkiezing titulo oneroso bezitten, zouden de groote winners bij de opheffing in de eerste plaats zijn, en het gouvernement zoude zich eene zware geldopoffering moeten ge-

troosten, hetwelk mij de in tegenwoordige omstandigheden hoogst onraadzaam voorkomt.

Het is daarom aanvankeijk voldoende toegeschenen, om, in afwachting van hetgeen de omstandigheden in vervolg van tijd zullen vereischen, te regelen hetgeen voor betere regeling vatbaar is, en het odieuse en niet noodzakelijke van het monopoliestelsel weg te nemen, zoo als hier boven reeds gezegd is. Door het thans genomen besluit hoop ik dat doel te hebben bereikt.

De gebouwen heb ik te Banda in een zeer slechten staat gevonden. Behalve dat de aardbeving van 1816 bijna alle steenen gebouwen heeft doen instorten, zijn aan dezelve daarna bijna geene reparatiën gedaan.

Ik heb eenige plannen, daartoe ontworpen, goedgekeurd.

Het fort Nassau, onder aan den voet van het gebergte op Banda Neira gelegen, is, behalve de schoone muren van kuststeen, geheel vervallen. Binnen hetzelve worden eenige pakhuizen en andere gebouwen thans opgerigt. Voormaals was hier de woning van den gezaghebber.

Het Fort Belgica, op de hoogte achter Nassau gebouwd, is nog in eenen goeden staat en zeer sterk van kuststeen en Europesche klinkers gebouwd, hoezeer de gebouwen binnen hetzelve allen vervallen zijn en reparatie vereischen. De militaire gebouwen zijn allen uiteen en verspreid; eenige houten kasernen, op Java gemaakt en hier opgezet, zijn zeer slecht gebouwd, zijnde reeds eene derzelven ingestort. Voorts zijn zij op eene ondoelmatige plaats opgerigt, zeer geëxponeerd aan de oostewinden, zoodanig dat de manschappen dikwijls 's nachts moeten bivouaqueren, uit vrees van door de balken te worden verpletterd.

De ingenieur-officieren, welke vroeger hier geweest zijn, hebben niets goeds uitgevoerd. De tweede luitenant ONDAATJE, een jongeling van veel ijver maar nog weinig ondervinding, zal hoop ik beter doen dan zijne voorgangers.

Eenige der officieren van het Bandasche garnizoen hebben mijn misnoegen moeten ondervinden wegens hun berispelijk gedrag. Het misbruik van sterken drank is hier bij velen het geval. Van de andere zijde hebben velen gegronde redenen van bezwaar, dewijl zij, gedurende eenige achtereenvolgende jaren, in dit onaangenaam garnizoen zijn gelaten en als het ware vergeten. Ik heb hierin zooveel mogelijk voorzien. Eenigen heb ik naar Java doen terug gaan. Het logiesgeld der officieren heb ik verhoogd. Ik heb wijn doen inkoopen, om tegen inkoops-prijs aan de officieren te worden toegestaan. De zieke officieren, welke niet in het hospitaal verpleegd kunnen worden, zullen niettemin den voorgeschreven wijn gratis genieten.

Om zooveel mogelijk de Europeanen in deze ongezonde luchtstreek te sparen, heb ik bevolen, dat al de Europesche infanterie-soldaten met Ambonezen van het garnizoen van Amboina zullen worden verwisseld, zullende de laatstgenoemde, welke minder door dit klimaat lijden, niet langer dan drie jaren te Banda blijven. Deze zelfde bepaling is gemaakt voor de onderofficieren en manschappen (Europeanen) van het Bandasche garnizoen. Bo-

vendien zijn hunne rantsoenen van 40 pond rijst op 60 pond gebragt. De resident is aangeschreven, om alle pogingen aan te wenden, ten einde het verkrijgen van groente en gevogelte voor de militairen gemakkelijk te maken. Zij hadden nu gedurende 18 maanden zout vleesch gegeten. Thans is er van Java aangekomen en ik heb de noodige middelen bevolen, om op nieuw vee te doen aanvoeren, en om kudden van runderen en schapen aan te houden en de varkens te doen vermenigvuldigen. Door dit alles is het lot van den soldaat eenigzins verbeterd, vooral wanneer de resident zijne onverschilligheid zal overwinnen en mijne ernstige vermaningen, volgens de door hem gedane beloften, getrouwelijk en stiptelijk zal nakomen.

Sedert ons verblijf te Banda zijn de winden naar het oosten geloopen, en dus zeer gunstig voor de terugreis.

TERNATE, 11 Mei 1824.

Maandag den 3den dezer zijn wij, tegen 4 uren in den namiddag, van Banda gezeild, met eenen zeer gunstigen wind, begeleid wordende door de brikken *Sirene* en *Dourga* en de schoener *Circé*, zijnde de korvet *Swaluwe* regtstreeks van Amboina naar Ternate vertrokken.

Het uitzeilen van Banda is heerlijk en laat eenen aangenamen indruk van deze eilanden na. Wij raakten ze spoedig uit het gezigt, zeilden den nacht door en wierpen den volgenden ochtend ten 10 ure het anker in de baai van Saparoea, alwaar wij bij den fungerenden resident VAN DER EBB onzen intrek namen. Dit eiland was mij belangrijk te zien, wegens het gebeurde in 1818.

Niet veel tijd te verliezen hebbende, deden wij reeds in den namiddag van dezen dag een toer naar eenige naburige negeriën, waarvan sommige Christenen en andere Mahomedanen zijn. Te Sorre Sorre is eene fraaije kerk. Bijna alle de anderen zijn door de onzen jammerlijk en zonder eenige noodzakelijkheid verbrand, zoo als er in het algemeen bij het heroveren van dit eiland vele gruwelen gepleegd zijn. De twee volgende ochtenden heb ik weder tot het doen van toeren door het eiland gebezigd. De wijze van reizen, dat is in draagstoelen, is niet aangenaam.

Een gedeelte van den weg heb ik uit verkiezing te voet afgelegd. In het algemeen zijn hier de nagelboomen, even als op de andere Ambonsche eilanden, verspreid in het gebergte, met uitzondering van een plantsoen in de nabijheid van de negeri Haria, alwaar de boomen voor ongeveer 40 jaren zeer regelmatig schijnen geplant te zijn. Wenschelijk is het, en ik houde het geenzins voor ondoenlijk, om overal de nagelplantsoenen op die wijze aan te leggen. Men zal daarop voor den vervolge bedacht moeten zijn. De voordeelen zijn veelvuldig. Wij vonden daar ook eenige kroonnagelboomen; deze kroonnagels hebben niet het dopje, hetwelk boven op de garioffel-nagelen gevonden wordt, en dat vervolgens den zoogenaamden moernagel vormt. Deze kroonnagel kan ook niet voortgeplant worden. Den oorsprong van dezen boom heb ik niet kunnen vernemen.

De regenten, meest Christenen, die mij allen zijn voorgesteld, en aan

wie ik geschenken gegeven heb, na mij over de zaken des lands met hen te hebben onderhouden, zijn mij over het algemeen beter voorgekomen dan die van Amboina en Haroeko. Zij verzekerden mij allen mijne Ambonsche publikatie wel te hebben verstaan, mij dankzeggende voor het daarin toegezegde. Ik heb hun de noodige vermaningen gegeven. Onder de regenten bevonden zich eenigen van Ceram; anderen van dit groote eiland had ik reeds te Banda ontmoet. Twee Christen regenten ontkenden niet, dat hunne negeriën zich, bij wege van represaille, schuldig maakten aan het verfoeijelijke koppensnellen. Ik heb hun hieromtrent het noodige gezegd.

Intusschen vroegen zij mij om eenige bijbels, van welke ik aan alle de Christen-regenten te Saparoea een exemplaar (in de Maleische taal) ter hand gesteld heb, en waaraan zij eene zeer groote waarde hechtten.

Bij deze gelegenheid zijn mij ook twee Alfoersche radja's van Ceram voorgesteld. Zij spraken noch verstonden het Maleisch. Hun gevolg was naar Alfoersche wijze gekleed en gewapend. Zij gaven proeven van hunne behendigheid in het schieten met den boog. Zij zijn nog zeer onbeschaafd en verkleefd aan Heidensche gewoonten. Veel zal er toe noodig zijn, om deze lieden tot eenen hoogeren trap van beschaving te brengen. Intusschen moet die omstandigheid den moed niet doen verliezen. Zeer vele rekwesten van allerlei aard zijn mij hier aangeboden. Het volk is hier niet zeer gemakkelijk te besturen en vereischt vooral eene goede en verstandige behandeling. Over den resident scheen men niet ontevreden. Hij komt mij voor een jong man van veel ijver en goeden aanleg te zijn. Volgens de nieuwe organisatie zal te Saparoea een assistent-resident moeten zijn en geen resident. Het fort is in eenen vrij goeden staat en wel gelegen. De gebouwen zijn onlangs hersteld. Wij hebben de plaats gezien waar de resident VAN DEN BERG met zijn gezin jammerlijk vermoord geworden is. Onder de tegenwoordige regenten bevinden zich eenige, die even zoo veel deel gehad hebben aan den opstand onder MATULESSIE als degenen, welke in 1818 met de dood gestraft zijn. Zij vallen in de termen van de algemeene amnestie, en deze was hoogst noodzakelijk. Ik heb ook het punt gezien, waar de expeditie onder den majoor BEETJES geland is. Deze expeditie bestond uit meer dan 200 Europesche soldaten en matrozen. Slechts eenige weinigen zijn daarvan teruggekomen. De overigen zijn allen omgekomen. Men had niet voor eene retraite gezorgd. Bij laag water was de landing gedaan en toen men naar de praauwen wilde vlugten, waren dezen in zee drijvende, zoodat de meesten van de onzen in het water doodgeschoten en doodgeslagen zijn, door de Saparoeëzen, die als zeer goede schutters bekend zijn.

Den 6den 's avonds, zijn wij aan boord gegaan en des morgens vroeg van den anderen dag werd het anker geligt. De wind was ons zoo gunstig, dat wij in den achtermiddag van den 7den reeds Amboina gepasseerd waren, en den 10den tegen 5 uren 's avonds ter reede van Ternate het anker geworpen hebben.

De sultan van Ternate kwam mij met den resident aan boord verwelkomen, en den volgenden morgen ten 7 ure zijn wij onder de gewone saluten aan wal gegaan. Ik heb dadelijk den sultan, de civiele ambtenaren en de officieren ontvangen.

Wij hebben onzen intrek genomen in het huis van den resident, binnen het fort Oranje, zijnde de bovenste verdieping van deze gebouwen tot pakhuizen ingerigt.

TERNATE, 16 Mei 1824.

Ternate heeft een vrolijk aanzien en is eene gezonde plaats, zijnde steeds weinige zieken bij 't garnizoen. De resident NEYS is een verdienstelijk ambtenaar, die, zonder Indië immer te hebben verlaten, vele administrative kundigheden heeft opgedaan en veel gelezen heeft. Hij bezit een wel gekozen boekverzameling.

De sultan is eerst sedert weinige maanden aangesteld. Hij is broeders zoon van den laatst overleden sultan, eene opvolging, die in de rijken van Ternate en Tidore zeer gewoon is, ofschoon de tegenwoordige sultan van Tidore de zoon is van den laatst voorgaanden.

Het Nederlandsche Gouvernement staat met beiden in dezelfde verhouding. De traktaten, waarop deze verhouding rust, zijn in dezelfde woorden vervat en zijn voornamelijk gegrond op het stelsel van monopolie, in de teelt en handel van specerijen, met de daartoe behoorende extirpatiën. Nu deze extirpatiën zullen ophouden, zullen ook de bestaande traktaten moeten gewijzigd en eenigzins veranderd worden.

Het gebied van den sultan van Ternate bevat, behalve het eiland van dien naam, een gedeelte van het eiland Gilolo of Almaheira, het eiland Matjan, Motir en nog eenige anderen. De sultan van Tidore regeert over Tidore, het andere gedeelte van Almaheira, de Papoesche landen en een gedeelte van nieuw Guinea. De band tusschen hem en de laatstgenoemde eilanden is zeer los en bestaat meestal in de erkenning, in welke erkenning vele hoofden van deze ver af gelegene gewesten nog in gebreke blijven. Zij plegen zeerooverijen, die de sultan veelal niet in staat is te beteugelen.

Het eiland Almaheira is uitgestrekt en vruchtbaar, maar slecht bevolkt en bebouwd. De sultans doen hunne provinciën door stedehouders „kamilala's" besturen en trekken uit dezelve zeer geringe inkomsten. Eenige dorpen moeten karet (schildpad), anderen paarlen visschen. Eenigen daarentegen moeten werk doen, en anderen volk leveren. Ook de weinige soldaten der sultans worden van daar verkregen en zonder betaling in dienst gehouden. Voor hunne voeding moeten de dorpen zorgen, uit welke zij genomen zijn. Het is wenschelijk, dat het Gouvernement zich in aanraking kunne stellen met de bevolking en hoofden van Gilolo (Almaheira), ten einde vooraf met de gesteldheid en hulpmiddelen van het land naauwkeurig bekend te worden, en daarna te beslissen, of men door minnelijke schikking met de sultans het onmiddellijk bestuur zelf in handen zal kunnen nemen.

Op Almaheira groeijen, niettegenstaande de vroegere extirpatiën, spece-

rijen. Deze zullen aanvankelijk, tegen bepaalde prijzen aan den planter te betalen, aan het Gouvernement geleverd moeten worden, des noods onder afstand van een aandeel aan de sultans.

Beide sultans heb ik zamen ter maaltijd ontvangen, na hun de Gouvernements geschenken ter hand te hebben gesteld. Te voren, en tot de laatste tijden toe, waren zij elkander afgunstig. De staatkunde onder de voormalige Oost-Indische Compagnie wilde dit alzoo. Ik verlang juist het tegendeel en heb hun dit te kennen gegeven. Ook op dien grond ben ik voornemens, in afwijking van hetgeen vroeger plaats vond (en gebruik makende van de omstandigheid, dat de traktaten, met beide sultans onder goedkeuring der regering door den resident gesloten, nog niet geratificeerd zijn), de traktaten met beide sultans in *eene* akte te begrijpen, en een nieuw traktaat met den sultan van Ternate en den sultan van Tidore te gelijk te sluiten. Hierdoor zal de band vaster gelegd worden, hetgeen mij doelmatiger voorkomt. Beide de sultans over die verandering in den vorm der traktaten hebbende doen polsen, is mij gebleken, dat zij daartegen geene de minste bedenkingen hebben.

TERNATE 20 Mei 1824.

Na twee konferentiën met den heer VAN DE GRAAFF, den Gouverneur MERKUS en den resident NEIJS gehouden, ben ik gekomen tot het nemen van een besluit, betrekkelijk de residentie Ternate, in verband met de besluiten omtrent Amboina en Banda genomen.

Bij dit besluit is de verdeeling der residentie bepaald. Menado, thans eene onder-residentie van Ternate uitmakende, zal voortaan op zich zelf staan. Deze provincie, die door 100,000 zielen bewoond wordt en rijp schijnt voor de invoering van bepalingen zoo als die van het eiland Java, behoort eene afzonderlijke residentie uit te maken. Aanvankelijk zal zij echter nog onder het gezag van den resident van Ternate blijven. De verpligtingen, aan den resident van Amboina opgelegd, zijn ook op dien van Ternate toepasselijk gemaakt.

Het personeel der ambtenaren is geregeld en de bezoldiging derzelven vastgesteld.

Behalve de vaste residents-ambtenaren, zijn twee gekommitteerden benoemd, om, onder het bestuur van den resident, het eiland Almaheira (Gilolo) naauwkeurig te onderzoeken en daarvan berigten in te zenden, ten einde de regering in staat te stellen, om met kennis van zaken ten aanzien van het belangrijk eiland Almaheira te kunnen beslissen. De heeren CAMBIER en VAN GUERIKE zijn als gekommitteerden benoemd, zullende hun eene instruktie ter hand worden gesteld. Een hunner zal te Bitjolie en de andere te Galele resideren. Te Galele is reeds in vroeger tijden een kleine Nederlandsche post geplaatst geweest; men zegt dat Bitjolie eene goede ankerplaats heeft en nabij de distrikten gelegen is alwaar specerijen groeijen. Eerstgenoemde plaats is op Ternate's grondgebied en de andere op Tidorschen grond gelegen. Het zelfde gebrek aan justitiele inrigtingen be-

stond hier als te Ambon en Banda. Vandaar dat bij het zelfde besluit een raad van justitie is daargesteld, bestaande uit 5 leden, waaronder de militaire kommandant. Het reglement is letterlijk dat van Banda.

Het koncept-traktaat met de sultans van Ternate en Tidore is bij het zelfde besluit vastgesteld. Dit koncept is aan elk der vorsten ter hand gesteld, om door hen te worden overwogen en om de aanmerkingen of bedenkingen, welke zij op een of ander artikel mogten hebben, vóór de finale teekening en sluiting, welke hier plegtig zal plaats hebben, aan mij mede te deelen.

Bij dit koncept zijn de meeste der vorige bepalingen gevolgd. In plaats van die omtrent de extirpatiën, waartoe de vorsten zich bij al de vorige traktaten verbonden hebben, worden zij nu daarvan ontslagen, met bepaling dat de specerijen, welke hunne landen opleveren, zullen moeten geleverd worden aan het Gouvernement.

Vooreerst de noten	voor	8	stuivers	het	pond
Foelie	„	12	„	„	„
Nagelen	„	10	„	„	„

te betalen aan de eigenaars der specerijen. De vorsten of rijksgrooten, die daarop regt hebben, zullen een aandeel van 10 pCt. in de leverantie genieten in geld volgens bovenstaande prijzen. Overigens beloven zij, de raadgevingen van den resident in alle zaken van bestuur te zullen volgen, hunne onderdanen goed te zullen behandelen, doodvonnissen of andere zware straffen bepalende aan de sanktie van den resident te onderwerpen, aan het Gouvernement steeds als voorheen assistentie in werkvolk, materialen, vaartuigen enz. te zullen verleenen; terwijl daarentegen het Gouvernement hun bescherming toezegt, en hulp tegen hunne vijanden, zich echter reserverende ten alle tijden het bestier over de rijken in eigen handen te nemen, bij vakature de sultans en rijksgrooten (deze laatsten op hunne voordragt) te benoemen, en eindelijk forten aan te leggen en ambtenaren te plaatsen op zoodanige plaatsen als hetzelve oorbaar zal vinden.

Door deze bepalingen wordt aan de eene zijde de waardigheid der sultans bewaard, terwijl van den anderen kant het Gouvernement de bevoegdheid heeft, zich, naarmate de omstandigheden het raadzaam doen zijn, in het bestuur in te dringen, zich intusschen met de bevolking in aanraking te stellen, en de maatregelen, tot welke eindelijk zal kunnen worden overgegaan, met bedaardheid en met een geleidelijk onderzoek voor te bereiden en te bevorderen. De sultan van Batsjian, met welken wij op den zelfden voet staan als met die van Ternate en Tidore, zal door den resident tot de toetreding tot dit traktaat worden uitgenoodigd. Hij is door omstandigheden verhinderd geworden mij te Ternate te komen zien.

Het is niet waarschijnlijk, dat de sultans van Ternate en Tidore eenige bedenkingen tegen het koncept traktaat zullen maken. Bij gelegenhid van het sluiten zal ik hun alle inlichtingen geven, welke zij mogten verlangen. De vraag is geopperd of ik wel zelf in persoon met de sultans moest sluiten, en of het niet beter ware daartoe den resident te benoemen en

mij alleen de ratifikatie voor te behouden, op grond dat, dewijl de vroegere traktaten door den resident in naam van het Gouvernement gesloten zijn, de sultans zich een te hoog denkbeeld van hun aanzien zouden kunnen vormen, wanneer nu de Gouverneur-Generaal zelf met hen in onderhandeling trad en een traktaat met hen sloot, op welk traktaat zij zich in den vervolge zouden beroepen als het eenige, waaraan zij zich verbonden zouden achten. Daardoor zouden eventuëel de maatregelen, welke de regering in het vervolg mogt willen daarstellen, meer moeijelijkheden ontmoeten. Ik ben van oordeel, dat, nu ik zelf in loco ben, er geene redenen bestaan, waarom ik niet zelf met de sultans zoude sluiten, terwijl, wanneer ik iemand van mijne zijde delegeerde, ook zij gemagtigden zouden kunnen benoemen, en het mij van den anderen kant juist doelmatig voorkomt, dat het nu te sluiten traktaat door de vorsten geëerbiedigd en steeds tot grondslag van alle volgenden gelegd worde. Ik zal mitsdien in persoon het traktaat met hen sluiten en teekenen, en het door hen voor mij doen bezweren op de aloude wijze.

De eerste Gouverneurs-Generaal hebben zelven verscheiden kontrakten met vorsten in persoon gesloten, wanneer zij op de plaats aanwezig waren. De sultan van Ternate AMSTERDAM is naar Batavia ontboden, alwaar de hooge regering zelve met hem gesloten heeft. Eindelijk zijn, bij het dikwijls genoemde besluit, eenige algemeene bepalingen even als te Ambon en Banda vastgesteld.

Met den sultan van Ternate en mijn gevolg heb ik eene toer, in versierde en wel ingerigte vaartuigen (corra corra's) van Z. H., naar Sindangoli, aan de overzijde van hier, op het eiland Almaheira gelegen, gedaan. Wij hebben ons met de vischvangst en jagt daar verlustigd. De grond schijnt goed en vruchtbaar. Jammer, dat dit uitgestrekte eiland zoo dun bevolkt is, en nog veel van zijne bevolking verloren heeft door binnenlandsche twisten, rooverijen en expeditiën van allerlei aard.

Het is te wenschen, dat, eenmaal onder de bescherming van het Gouvernement gekomen, deze bevolking rust en voorspoed zal genieten en alzoo dienstbaar aan het Gouvernement zelf zal worden. Die bevolking bestaat grootendeels uit (heidensche) Alfoeren. Aan de stranden wonen eenige Mahomedanen. Alle de ambtenaren van den sultan behooren tot de laatstgenoemden. Het uitzigt van Sindangoli op de eilanden Ternate, Tidore en andere kleine eilanden is heerlijk.

Elk dezer eilanden heeft zijnen spitsen berg bijna regelmatig in het midden, die een vulkaan geweest is of het vroeger of later worden zal. Bij Sindangoli is eene goede jagt op herten. Vele vogels vindt men daar, bijzonder kakatoea's en loeries van verschillende kleuren.

Den sultan van Tidore heb ik op het eiland Tidore bezocht. De vaart van Ternate derwaarts met roei- of schepvaartuigen duurt 3 of 3½ uren. De sultan is minder wel gehuisvest dan die van Ternate, en alles schijnt bij hem op eene nog mindere schaal dan bij eerstgenoemden ingerigt, hoezeer beiden zeer armoedig zijn. De sultan van Ternate heeft den eer-

sten, die van Tidore den tweeden en die van Batsjian den derden rang bij het Gouvernement. Het eiland Tidore heeft eene grootere uitgestrektheid en is ook meer bevolkt dan Ternate.

Alle onderdanen van de sultans zijn Mahomedanen op deze eilanden. De Alfoeren van Almaheira komen op beide eilanden heerendiensten verrigten. Te Tidore waren eenige hoofden en inwoners van de Papoesche eilanden (Waigeo in Missoli) aanwezig, om den sultan eerbied te bewijzen en hulde te doen.

De Papoeërs zijn allezins merkwaardig en geven een denkbeeld van de Zuidzee-bewoners. Men kan zich niets wilders en woesters voorstellen dan deze lieden. Met uitzondering van eenen gordel, tot bedekking hunner schaamdeelen, zijn zij geheel naakt. Elk is gewapend met pijl en boog en versierd met eenige bloemen, bladeren en vederen. Hun hoofdhair is zeer dik en ineengekroest, hetgeen hun het aanzien geeft van zware pruiken te dragen. Hun dans is bij uitstek woest. Zonderling dat die eilanden eene drieledige bevolking hebben, zonder dat men daarvan den oorsprong kent. De hoofden zijn Maleijers, de strandbewoners zoogenaamde Papoeërs en die der binnenlanden Alfoeren. Zij hebben naauwelijks een schijn van godsdienst. De Alfoeren van Almaheira hebben niet de afschuwelijke gewoonte van koppen snellen zoo als die van Ceram. De Papoeërs zijn zeer behendig in het schieten met den boog, waarvan ik proeven heb gezien.

De sultan van Palembang, MACHMOED BADAROEDIEN, hier sedert den val van Palembang gerelegeerd, is mij komen bezoeken en vergiffenis vragen. Hij wenscht naar Batavia te mogen gaan, om aldaar zijne dagen te slijten. Hij heeft een zeer goed voorkomen, geheel verschillende van dat zijns broeders, den tegenwoordigen soesoehoenan. Zonder hem in zijn ongeluk en zijne vernedering te kwetsen, heb ik hem mijne redenen van misnoegen herhaald, waartegen hij niet veel had in te brengen. Zijn verzoek weigerende, heb ik hem toegezegd, zijn verblijf alhier zoomin onaangenaam mogelijk te maken. Na al het gebeurde kan hij niet over hardheid klagen, bevindende hij zich in een der gezondste plaatsen van Nederlandsch Indië. Voor zijn onderhoud wordt behoorlijk gezorgd. Hij bekomt van het Gouvernement ƒ 800 's maands en een kojan rijst, benevens de noodige lijnwaden voor hem en de zijnen.

TERNATE, 27 Mei 1824.

Heden heeft de bezwering van het traktaat, met de sultans van Ternate en Tidore aangegaan, op het fort Oranje, met plegtigheid in het openbaar plaats gehad.

Het is mij nader uit vroegere stukken gebleken, dat, tijdens de Nederlandsche Oost-Indische kompagnie, met deze sultans geene eigenlijk gezegde kontrakten werden gesloten, maar dat de hooge regering die vorsten bij akte van investiture in hunne regering bevestigde. Ik heb dit eigenaardiger gevonden en meer overeenstemmende met de verhouding, in welke

zij tot het Gouvernement staan, dan het sedert de tijdelijke bezitname der Engelschen in gebruik geraakte sluiten van traktaten als tusschen den eenen onafhankelijken souverein en den anderen. Deze overeenkomst is dan ook nagenoeg in den ouden vorm ontworpen. De punten, waarop de sultans de regering aanvaarden en in hunne regering worden bevestigd, zijn door mij besloten en geteekend. Zij hebben dezelve aangenomen en plegtig bezworen, waarna ik hun de voortdurende bescherming van het Nederlandsche Gouvernement heb toegezegd, zoo lang zij van hunne zijde aan hunne verpligting zouden voldoen, hetgeen hun des te gemakkelijker zoude vallen daar het Gouvernement de welvaart der bevolking met hun eigen voordeel in verband gebragt had en bedoelde. Zij hebben dit beide met dankbaarheid en verzekeringen van trouw en verkleefdheid aangenomen. De sultan van Ternate heeft mij zijn genoegen betuigd over het sluiten van één kontrakt met beide sultans, in afwijking der vroegere gewoonten, toen met elken sultan eene afzonderlijke overeenkomst werd aangegaan. Vervolgens hebben de prinsen en rijksgrooten de punten beëedigd op de Mahomedaansche wijze. Vroeger had ik de koncepten van de overeenkomst (of investiture) aan elken der sultans medegedeeld, om daarop hunne aanmerkingen te kunnen maken en hunne bedenkingen te opperen. Vóór de plegtigheid heb ik elk afzonderlijk in mijn kabinet ontvangen, en van beiden de verzekering bekomen dat, hoezeer bij hen aanvankelijk eenige aanmerkingen van niet veel belang gerezen waren, dezelve door de ophelderingen en inlichtingen, van den resident bekomen, waren uit den weg geruimd, en dat zij alle de punten aannamen en getrouwelijk zouden nakomen. Het groot verschil tusschen dit en vroegere kontrakten is de afschaffing voor altijd van de extirpatiën van specerijen, de belofte, dat de vorsten, in de verschillende gedeelten van hun bestuur, de raadgevingen en aanwijzingen van de Nederlandsche ambtenaren zullen volgen, dat ambtenaren overal zullen geplaatst kunnen worden, en dat de specerijen, welke op het grondgebied der sultans groeijen, tegen bepaalde prijzen zullen aangenomen en aan het Gouvernement geleverd zullen moeten worden.

Tot mijn groot genoegen is de ambtenaar BIK, met de twee koloniale schoeners *Pollux* en *Dafné*, van zijnen togt naar de Aroe- en andere oostelijk gelegen eilanden in goeden staat terug gekomen.

Zijn rapport heb ik nog niet ontvangen. Uit de gesprekken met hem gehouden is mij intusschen gebleken, dat hij den geest en de bedoeling zijner zending zeer wel begrepen en dezelve goed uitgevoerd heeft.

Met genoegen is mij gebleken, dat, niettegenstaande de ver afgelegen eiland-bewoners door hem bezocht sedert eenen zeer geruimen tijd niets van het Nederlandsch Gouvernement vernomen hadden, de eerbied en 't ontzag voor hetzelve alom levendig gebleven is. Deze kommissie zal daarbij, hoop ik, het vertrouwen op het Gouvernement bevestigen. De eilanden van Keij schijnen 30,000 inwoners te bevatten. Zij en die van de Aroe-eilanden leven van den handel, welke sedert eenigen tijd gedreven wordt door de Makassaren, aan welke vroeger deze vaart ten behoeve der Ban-

danezen, die uitsluitend in het bezit waren, verboden was. De heer BIK heeft vele teekeningen en kaarten gemaakt, welke zijn rapport dubbeld belangrijk zullen doen zijn.

De gebouwen heb ik hier vervallen gevonden, echter minder dan op Banda. Het fort Oranje is het beste, dat wij in Oost-Indië bezitten en nog in beter staat dan ik dacht. De gebouwen in hetzelve vereischen aanzienlijke reparatien, waartoe ik de noodige bevelen gegeven heb. De materialen en het werkvolk worden, tegen vastgestelde prijzen, door de sultans van Ternate en Tidore geleverd. Het fort Terlucco, noordwaards van Ternate, is reeds ten tijde der Portugezen gebouwd. Het is klein maar zeer doelmatig op een uitstekende rots aangelegd.

Het heeft tegen de Engelschen goede resistentie geboden, zoo ook Kajoemera, aan de andere zijde van Ternate gelegen. Laatstgenoemd fort is thans gedemonteerd.

Te vergeefs heb ik uitgezien naar het gewapend vaartuig, hetwelk den 15den April met depèches van Java moest vertrekken. Ik dacht het hier te vinden bij mijne komst van Banda, en nu moet ik den moed opgeven het te zien aankomen, hebbende ik reeds daartoe mijn verblijf hier 10 dagen boven mijn voornemen gerekt.

Het vertrek naar Menado is nu bepaald op maandag aanstaande den 31sten Mei. Het niet ontvangen van berigten van Java is voor ons allen eene zeer groote teleurstelling. De laatste brieven zijn van 6 maart. En wat kan al niet in dien tusschentijd op Java gebeurd zijn. Ook de laatste berigten uit Europa zijn reeds zeer oud. Men is in deze moeson soms gedurende 8 à 9 maanden van alle berigten uit het westen verstoken, eene ontbering, waaraan men moeite heeft zich te gewennen en die niet zal kunnen geleenigd worden voor de invoering in deze gewesten van stoombooten, welke eene reguliere korrespondentie zullen mogelijk maken; iets waartoe thans tegen de heerschende moesons geene middelen voor handen zijn.

(*Wordt vervolgd.*)

De kultuur van den Klapper- (Kokos-) boom in den Indischen Archipel.

Toen ik mij in 1836 in garnizoen bevond te Amboina, was juist het etablissement te Merkus-oord op Nieuw-Guinea ingetrokken. Ik kon niet begrijpen, waarom men eene plaats had verlaten, die ons in elk geval voor de toekomst het feitelijk bezit had verzekerd van een der grootste en schoonste eilanden van den aarbol, en waarvan het gewigt eerst nu begint te blijken door de opkomst van Australië, welke de vaart door Torres-straat voor zeil- en stoomschepen reeds zoo zeer heeft doen toenemen. Ik trachtte daarom mijne nieuwsgierigheid naar berigten omtrent dit eiland te bevredigen, door vragen te doen aan Dr. SCHOTT en andere officieren, die daar gedurende zes maanden verblijf gehouden hadden. *Ongezondheid* werd als de voornaamste oorzaak voor het verlaten van Nieuw-Guinea opgegeven, hoezeer allen ook verklaarden, dat men op eene andere, niet ver afgelegene, plaats eene volkomen gezonde verblijfplaats zoude gevonden hebben.

Mijn oppasser, een inlandsch soldaat, een zeer gezonde en stevige Javaan, was langen tijd op Nieuw-Guinea geweest, en werd mijne vraagbaak over vele zaken, die ik van dit eiland wenschte te weten, en die in den kring zijner beschouwingen konden gelegen hebben. Hij bewees een goed opmerker geweest te zijn, daar hij onder anderen al de boomen, planten en vruchten kon opnoemen, die rondom Merkus-oord groeiden. Eens, toen ik hem, hierover verwonderd, vroeg, hoe lang hij dan op Nieuw-Guinea verblijf had gehouden, antwoordde hij:

— „Tida tau, toean, tetapi soedah tânam póhon kelapa; soedah dâpat boeah!" *)

(Ik weet het niet, mijn heer, maar ik heb er kokos-boomen geplant, en er vruchten van verkregen.)

Bij nadere informatie vernam ik, dat hij er 8 jaren geweest was, den geheelen tijd der bezetting van Nieuw-Guinea (1828 tot 1836.)

De Javaan, die weinig kennis heeft van tijdrekenkunde, knoopt zijne berekeningen dikwijls aan gebeurtenissen van stoffelijken aard, bij voorbeeld het planten van een boom, eene aardbeving, de komst of den dood

*) Dikwijls heb ik aan schrijvers over Indië hooren verwijten, dat zij zoo gaarne den inlander, sprekende in zijne landtaal, en dan nog met taalfouten en foutieve spelling, in hunne tafereelen voorstellen. Men kan dat verwijt met even veel grond doen aan WALTER SCOTT, die zijne Schotten Schotsch laat spreken, en zoo vele anderen, die een vreemdeling in zijne taal spreken laten, en er dan de vertaling bijvoegen. Zij doen het, om aan de woorden het cachet van oorspronkelijkheid niet te ontnemen, dat door de vertaling toch altijd plaats heeft. Daarom doen het de schrijvers over Indië ook, en ik geloof, te regt.

van een Gouverneur-Generaal of eenig ander groot ambtenaar, en dergelijken, en stelt daardoor den Europeschen vrager (gelijk bij het kritische nagaan van overleveringen) in de gelegenheid, zeer naauwkeurige berekeningen te maken.

Bij het napluizen van oude dagboeken, en het vinden der boven aangehaalde woorden, bleven intusschen mijne beschouwingen bij eene andere reeks van denkbeelden staan. Waarom was, vroeg ik, de eerste gedachte van dezen Javaan, in een vreemd land, het planten van eenen boom, die niet alleen eerst na verloop van jaren vruchten afwerpt, maar waarvan ook het plantje (de uitgebotte noot) eene, voor hem betrekkelijk hooge, waarde heeft, en vele zorg aan bewaking en onderhoud vereischt, om aan het doel te beantwoorden?

Eerst sedert twee jaren in Indië zijnde, kon ik natuurlijk, met het oog op de gewone zorgeloosheid van den Javaan, het antwoord op die vraag niet vinden; ik nam dus weder mijne toevlugt tot het ondervragen van SARIMAN (de naam van mijnen oppasser.)

— „Waarom hebt gij op Nieuw-Guinea klapperboomen geplant, en „geene pisangboomen, die zoo spoedig vruchten geven?"

— „Pisangboomen heb ik ook geplant," was het antwoord, „maar een pisang is spoedig verdwenen (lakas hâbis); toen ik op Nieuw-Guinea kwam, heeft mijne vrouw kort daarna mij een kind geschonken, en toen heb ik tot een aandenken (tanda ingâtan) een klapperboom geplant. Dit is de adat (het gebruik)."

Zoo is het ook. De kokosboom is een zoo kostelijk voortbrengsel der heete streken, hij voorziet in zoo vele behoeften der volken, die deze landen bewonen, dat hij voor hen nagenoeg even onmisbaar geworden is, als de dadelpalm voor den bewoner van de Egyptische Oasen. Daarom zal de Javaan daar, waar hij zich vestigt, zoo spoedig doenlijk kokosboomen planten, en van elke heugelijke gelegenheid, geboorten, huwelijken enz., gebruik maken, om tot herinnering een kokosboom te hebben, waarmede zijn toekomstig gerief meteen verbonden is.

Zoo lang in een Javaansch dorp geene klapperboomen *) zijn, kan men niet zeggen, dat dit een gevestigd dorp is. Maar zijne klapperboomen te verlaten, zal den Javaan bijna even hard vallen als het kerkhof vaarwel te zeggen, waar zijne voorouders of naaste betrekkingen begraven liggen. Het is dan ook niet te verwonderen dat deze boom overal gevonden wordt, en de kultuur daarvan eene groote uitgebreidheid verkregen heeft.

Men zoude zich echter zeer vergissen, indien men geloofde, dat hierdoor de hoeveelheid op Java aanwezige klapperboomen voldoende is voor de behoefte aan noten en olie. De aanvoer van de omliggende eilanden is hoogst belangrijk, en toch is de prijs van de olie sedert de invoering van het kultuurstelsel bijna verdubbeld.

In het ministerieel verslag van het beheer van Nederlandsch Indië over

*) Op Java draagt de kokosboom den naam van pôhon kalapa, klapperboom.

het jaar 1852 vinden wij, dat op den 1sten Januarij 1852 op het eiland Java, als aan den inlander toebehoorende, aanwezig waren 9,922,392 klapperboomen, nagenoeg *een* per ziel. Hiervan waren *jonge* (beneden de zeven jaren oud) 4,997,499 of nog iets meer, dan de helft. Bij deze opgaaf ziet men onder anderen, dat in de residentie Bazoeki, bij eene bevolking van 515,064 zielen, slechts 369,366 oude, en 646,525 nieuwe klapperboomen aanwezig waren. Dit moet te regt verwondering baren, wanneer men in het oog houdt de geneigdheid van den inlander, om den klapperboom zonder dwang te planten en als zijnen lievelingsboom te koesteren, maar vooral wanneer men weet, dat de klapperboom gemiddeld van zijn zevende tot in het vijf en zeventigste jaar vruchten draagt.

Met het oog hierop is het evenzeer bevreemdend, in dat verslag verder te lezen, dat, gedurende het jaar 1852, niet minder dan 418,254 boomen *uitgestorven* of *uitgeroeid* zijn, dus meer dan 4 procent, daar dit eigenlijk slechts 1,3 moest bedragen.

De oorzaken, waarom op Java betrekkelijk zoo weinig klapperboomen aanwezig zijn, worden verschillende opgegeven. Allen, die langen tijd op Java verblijf hebben gehouden, zijn het eens, dat in vroegeren tijd die kultuur veel belangrijker was dan thans, en hare vermindering vooral moet worden toegeschreven aan de invoering van het kultuurstelsel, dat den inlander belette, de noodige zorg aan het onderhoud der bestaande boomen te besteden, en hem op vele plaatsen ongenegen maakte, nieuwe boomen aan te planten. Anderen zeggen, dat de oorzaak vooral in de laatste omstandigheid moet worden gevonden, daar de oude boomen zoo vele zorg niet noodig hebben, maar de Javanen niet in de gelegenheid waren goede bibiet *) voor nieuwen aanplant voor te bereiden, en ook den arbeid en de zorg voor nieuwe boomen ongaarne op zich namen, bij den zwaren arbeid, soms op zoo groote afstanden, waarmede zij belast waren.

Anderen zoeken de oorzaak wel gedeeltelijk bij het kultuurstelsel, maar toch voornamelijk in het gebruik, dat van den klapperboom bij vele gelegenheden gemaakt wordt.

Zij geven toe, dat vele oude boomen uitgestorven zijn door gebrek aan toezigt, waardoor het ongedierte vermeerderd is, dat den klapperboom vernielt. Daartoe behooren vooral zekere worm, die hem van den wortel uit aanvalt en eerst kwijnen en dan sterven doet, indien men hem niet door blootlegging van den wortel en uithaling vernietigt; en torren (kewangan), die de jonge bladeren en het hart (palmiet) opvreten; en eekhorentjes, die wel den boom niet regtstreeks aanvallen, maar de vruchten vernielen, en daardoor den boom de waarde ontnemen en de zorg daarvoor doen ophouden.

*) De bibiet (zaad) der klapperboomen bestaat uit geheel rijpe en gezonde noten, genomen van boomen van de beste soort. Zij worden op belommerde, vrij drooge plaatsen nedergelegd, en blijven daar gemiddeld 40 dagen, als wanneer de vrucht uitbot, en na een paar maanden eene loot van drie voeten lengte vertoont, en in eene open kuil geplant wordt, van ongeveer 3 voeten diepte, die men eerst dan met aarde aanvult, wanneer de jonge boom reeds een voet boven den grond uitsteekt.

Zij geven ook toe, dat in den beginne voor de suiker- en indigofabrijken wegen en daardoor weder duizende bruggen aangelegd en moerassige plaatsen aangevuld moesten worden, en dat daarvoor zoowel, als voor het onderhoud niet duizende, maar millioenen klapperboomen vernield zijn.

Maar zij zeggen tevens, dat het eene algemeene gewoonte is, bij het breken van bruggen of dijken door overstroomingen, zoo dikwijls op Java voorkomende, niet dan klapperboomen te gebruiken, om dijkbreuken te stoppen, nieuwe bruggen te maken, en de wegen te herstellen. De klapperboom, door zijne ligtheid, lengte en taaiheid tevens, is daarvoor bij uitnemendheid geschikt. Wel is waar neemt men daartoe bij voorkeur oude, afgestorvene, of door den bliksem beschadigde boomen, maar waar die ontbreken, daar neemt men gave, zonder er aan te denken, hoe kostbaar die boom voor den Javaan is, en hoe vele jaren verloopen moeten, alvorens een andere in de plaats is gekomen en vruchten draagt.

Het is mij onbekend, of de regering tegen deze vernieling behoorlijk waakt; uit het boven aangehaalde cijfer zoude men tot het tegendeel besluiten.

Maar het verslag over 1852 levert toch het bewijs, dat de regering het gewigt van dien kultuur-tak voor den inlander begrijpt, en begonnen is, daaraan eene bijzondere oplettenheid toe te wijden.

Wij vinden in het genoemde verslag (blz. 99), dat gedurende het jaar 1852 (de residentie Japara niet opgegeven) 1,638,558 boomen bijgeplant zijn. Daarvan afgetrokken de 418,254 uitgestorven of uitgeroeide boomen, is dus het getal klapperboomen in dat eene jaar met 1,220,304 vermeerderd en daardoor geklommen op 11,142,696.

Die pogingen der regering, om het aantal klapperboomen, die aan den inlander toebehooren, te doen vermeerderen, zijn zeer te prijzen, want het is volkomen juist, wat de regering over dezen boom zegt in haar verslag (blz. 97):

„De teelt van klappers is bijzonder nuttig, omdat al, wat van dezen boom komt, door de „bevolking wordt gebruikt voor huisselijke behoefte. De stam dient voor goten, stijlen enz.; „de wortel voor sigarenkokers en andere voorwerpen; het sap voor olie, suiker, zeep, kaar- „sen (? ?), azijn; de bast voor touw, vloermatten enz.; de noot voor spijs en drank; de bladen „voor bezems, mandjes, huisdekking enz.

Geheel eigenaardig behelst het regeringsverslag, bij de opgave van het aantal klapperboomen op Java, *niets* over de hoeveelheid, die men daarvan in *de residentie Batavia* vindt. Behoort die residentie niet tot het eiland Java, of is de regering niet bij magte, zich van de vrije landen die statistieke opgaven te bezorgen, die zij van de zoogenaamde Gouvernementslanden verzamelt en aan de wetgeving voorlegt? Indien daardoor de verslagen zeer onvolledig blijven, zij blijven dit vooral omtrent het gewigtige punt van beoordeeling der algemeene welvaart bij *vrijen* tegenover *gedwongen* arbeid, en op vrije landen tegenover Gouvernements-landen.

Ten opzigte van den klapperboom zoude de opgave van de residentie Batavia, en van de vrije landen in Krawang, Indramajoe en elders van groot belang zijn. Men zoude dan zien, dat niet alleen het aantal boo-

men, aan Europeanen toebehoorende en voor de fabrikatie van olie bestemd, buitengewoon groot is, maar ook dat het aan de inlanders toebehoorende gedeelte, in en rondom de dessa's geplant, meer dan driemaal het aantal betreft van de klapperboomen op Gouvernements landen, wanneer men het aantal boomen vergelijkt met de getalsterkte der bevolking.

Ik bezit geene naauwkeurige opgave van het aantal klapperboomen in de residentie Batavia, maar mijne mededeelingen zijn toch zoodanig, dat ik veilig mag aannemen, dat dit aantal gemiddeld viermaal dat van de met klapperboomen meest beplante Gouvernements-residentie bedraagt.

Van waar dit verschijnsel bij de wetenschap, dat de klapperteelt eene voor den inlander zeer geliefkoosde en tevens zeer voordeelige kultuur is?

Mijne bedoeling is niet, hier in een wijdloopig onderzoek te treden omtrent de gevolgen van vrijen en gedwongen arbeid; ik zal mij alleen bij officiële cijfers en verklaringen der regering bepalen.

Ten dien einde neem ik aan, dat daar, waar de klapperteelt, door hier niet op te noemen oorzaken, achteruit is gegaan, door de regering thans behoorlijk zorg gedragen wordt, de noodige aanvulling te doen plaats hebben, en dat dus, ten minste binnen 5 of 6 jaren, op Java weder het noodige aantal boomen zal gevonden worden, toereikend voor de behoefte aan huisselijk gebruik. Dan heeft de regering aan hare verpligting in dit opzigt volkomen voldaan; gaat zij verder, dan kan hare inmenging niet dan nadeelig werken. Zoodra toch de aanplant van zeker produkt boven de lokale behoefte gaat, dan wordt het een voorwerp van spekulatie, waartoe de inlander vrijwillig niet zal overgaan, daar hij geen kapitaal bezit, en bovendien weet, dat de voorname inlander, zich in die spekulatie inlatende, hem, den kleinen man, wel het werk zal laten verrigten, maar niet het behoorlijk aandeel in de opbrengst zal doen genieten. Hij zal zich dus aan dien arbeid zoo veel doenlijk onttrekken, en, indien er mogelijkheid toe bestaat, de produktie doen mislukken, waardoor hij zeker is, van den onbetaalden arbeid ontslagen te geraken. Het bewijs hiervoor vinden wij in de aanplantingen van geregelde klappertuinen op Java door Europesche ondernemers, bij vergelijk met die op last der regering.

In de residentie Batavia zijn die aanplantingen zeer belangrijk, eveneens als op alle partikuliere landen in Krawang, Indramajoe en elders, waar zij voor vele eigenaren de rijkste bron hunner inkomsten geworden zijn, en dit bij de in Europa stijgende olieprijzen nog meer zullen worden. Hetzelfde is het geval in de Engelsche koloniën, in straat Malaka, Poeloe Pinang, Ceylon en anderen meer; waar de kokosboom-aanplantingen bloeijen, en aan de eigenaren, blijkens de statistieke verslagen, meer voordeelen afwerpen, dan muskaat-noot-, kruidnagel- of andere boomprodukten. Volgens het verslag bestaan ook op de Kokos-eilanden en op Bali geregelde, op eene groote schaal ingerigte, kokos-olie-molens, toebehoorende aan de heeren LANGE op Bali en ROSS op de Kokos-eilanden. De olie vindt steeds ruimen aftrek voor binnenlandsche konsumtie, thans ook voor uitvoer naar Australië. En wanneer, door vermeerdering van aanplant, de

markt op Java minder voordeelig mogt worden, dan zal die markt zich naar Europa verplaatsen, en daar even voordeelig, zoo niet nog voordeeliger, zijn.

Thans toch zelfs, bij den hoogen marktprijs der olie in Indië, zoude de uitvoer naar Nederland van kokosolie nog belangrijke winsten opleveren.

Volgens het verslag over 1852 (blz. 99), toen de nieuwe, belangrijke aanplant van klapperboomen op Java eerst begonnen was, en dus nog niets opleverde, was de marktprijs der olie in de strand-residentien:

Bantam	per pikol (125 A. p.)	*f* 18,38
Cheribon	" " "	" 35,50
Tagal	" " "	" 22,33
Pakalongan	" " "	" 22,00
Samarang	" " "	" 18,00
Soerabaja	" " "	" 25,71
Pasoeroean	" " "	" 26,59
Bazoekie	" " "	" 26,43
Banjoewangie	" " "	" 21,78
Kedirie	" " "	" 20,00
Patjitan	" " "	" 15.00
		f 251,69

dus 11 pikol *f* 251,69 of gemiddeld per pikol *f* 22,88, zegge *f* 23,00.

Op de markt in Nederland kost de kokos-olie per 100 kilo gedurig tusschen *f* 55 en 60, dus, berekend ad *f* 55, kost hij de 125 A. p. *f* 34,37½. Men zoude dus tegen dien prijs (die echter thans reeds gedaald is) op Java inkoopende, nog eene vracht maken van *f* 300 voor den last van 4000 ponden. De olie vormt daarbij, in ijzeren kisten of fusten bewaard, ook door de eigenschap, dat zij in de koude dadelijk stolt, eene der gemakkelijkste, aan bederf noch spillage onderhevige, ladingen.

En wanneer men nu bedenkt, dat, bij zoo voordeelige kansen, op de Gouvernements-gronden op Java geene geregelde klappertuinen, door middel van Europeesch-kapitaal, bestaan, dan vraagt men: is er geene plaats voor? En het antwoord is: plaats in overvloed, zelfs aan de noorderstranden in vele residentiën, vooral Bantam, Pakalongan, Samarang, Rembang en Bazoekie, en aan het, nog nagenoeg geheel onbewoonde, zuiderstrand, bovenal echter in het zuidelijk gedeelte der Preanger-regentschappen, in de afdeeling Sumadang.

Er moet dus eene andere oorzaak voor bestaan, en deze is geene andere dan dat ongelukkige stelsel van uitsluiting en gunsten, en tevens van bemoeizucht met ondernemingen, die buiten den kring der bemoeijenissen van de regering behooren te blijven, en die, wanneer zij zich daarmede bemoeit, de bevolking tot grooten last verstrekken, en om de reeds aangehaalde redenen tot geene goede uitkomsten leiden. Een enkel voorbeeld zal daarvoor, ook blijkens de verklaring der regering, het volledig bewijs leveren.

In de maand Junij van het jaar 1848 vergezelde ik den heer POTTER, destijds resident van Japara, op zijne inspektie-reizen door de residentie.

In het district Oendaän, afdeeling Koedoes, vonden wij de koffijtuinen in een allerellendigsten staat. De regent van Koedoes, Raden-Adipatti TJONDRO NEGORO, thans regent van Demak, en de kontroleur der 1ste klasse BEHR, verklaarden, dat die tuinen tot groot bezwaar strekten voor de bevolking door de weinige opbrengst bij veel werk; dat daarvan voor de toekomst geene verbetering te wachten, en de afschrijving herhaaldelijk, echter vergeefs, bij het hoofdbestuur te Batavia verzocht was. De aanwezigheid van waterkracht en de nabijheid der rivier tot afvoer naar Samarang en Joana, in verband met de ligging der gronden, bragt ons eenparig op het denkbeeld, dat niets voordeeliger zijn kon, dan die koffijtuinen af te schrijven en daarvoor klappertuinen aan te leggen, ten einde daar, na verloop van 7 of 8 jaren, een oliemolen op te rigten.

De heer POTTER, die niet ligt een goed denkbeeld had, zonder moeite te doen, dat in werking te brengen, slaagde er in, den Gouverneur-Generaal J. J. ROCHUSSEN voor dat plan in te nemen, en autorisatie tot de uitvoering daarvan te verkrijgen.

Maar dat ongelukkige stelsel der regering, alles alléén, alles bij dwang te willen verrigten! Niets was rationeler, dan de 400 bouw, voor de klapperteelt afgezonderde, gronden aan een ondernemer bij publieke uitbesteding, bij voorbeeld in erfpacht, te geven voor 50 of 60 jaren, onder voorwaarde, dat hij, na verloop van tien jaren, zekere retributie betalen, en in den noodigen arbeid geheel door eigene middelen zoude moeten voorzien. Het was eene schoone onderneming, en vrijwillige arbeiders waren genoeg voorhanden in dat bergachtige distrikt, waar weinig Gouvernements-kultures aangetroffen worden.

Hoe verwonderd was ik, in 1850 naar Java terugkeerende, te hooren, dat die aanleg door de bevolking bij gedwongen arbeid bevolen was, tegen betaling van een betrekkelijk gering jaarlijksch loon per bouw voor aanplant en onderhoud. De resident POTTER en de regent van Demak zullen zich nog wel herinneren, dat ik destijds de meening uitte, dat er niets van zoude teregt komen, en men beter gedaan had, de zaak aan een ondernemer over te laten, of ook als nog aan een ondernemer af te staan. Er had zich ook iemand, de heer B., voor aangemeld; hij was echter afgewezen, en ik geloof te regt, om reden hij gedurende 5 jaren een voorschot van ƒ 1000 's maand van de regering verlangde, en dus, gelijk gewoonlijk *), al de risico op rekening van het Gouvernement wilde schuiven. Maar geen twijfel, dat men ondernemers genoeg had kunnen vinden, om deze schoone zaak met eigen geld, en dus op eigen risico, te ondernemen.

Maar het moest eene *Gouvernements-aanplanting* worden. De uitkomsten zijn er ook naar. Zie hier, wat het verslag der regering over 1852 daarover zegt, blz. 97:

*) Men denke slechts aan de kontrakten tot afvoer van koffij door stoomkracht op de rivieren van Solo, Soerabaja en Indramajoe, allen, met voorschotten tot aankoop van materieel, aan begunstigde personen gegeven, — en met welke uitkomst?

„Geregeld aangelegde klappertuinen bestaan er niet. Alleen in de residentie Japara, na-„melijk in het distrikt Oendaän, afdeeling Koedoes, vindt men eene geregelde Gouvernements-„aanplanting in tuinen. Van de, in de jaren 1850 en 1851, voor deze aanplanting afge-„zonderde uitgestrektheid van 400 bouws, waren nog slechts gebezigd 200 bouws, die 16000 „klapperboomen bevatten, geplant op een afstand van 30 vierkante voeten. Van deze 16000 „boomen zijn er 233 uitgestorven, zoodat er 15,767 overblijven. Deze jonge planten staan „niet zeer voordeelig, hebben veel te lijden gehad van wilde varkens en geven weinig aan-„moediging, om met de 200 overige bouw voort te gaan. De vooruitzigten kunnen echter „nu nog niet met zekerheid worden opgegeven, omdat de boomen, waarvan de oudste 2 en „de jongste 1 jaar oud waren, welligt later beter zullen opgroeijen.

„Het aanleggen van goten en paggers (schuttingen) om de tuinen, ten einde die tegen het „indringen van wilde varkens te beveiligen, kost veel arbeid en tijd. Het onderhouden der „klapperboomen in het algemeen en het uitroeijen der voor de klappers schadelijke dieren „wordt door alle *gepaste* middelen aanbevolen.

Ziedaar de aanvankelijke uitkomsten eener gedwongene onderneming, die overal, waar men ze vrijwillig en met eigen middelen onderneemt, zoo verrassend goede uitkomsten oplevert.

Waarom zou de inlander in die tuinen met liefde en ijver werken? Hij weet, dat de vruchten niet voor *hem* zijn, maar dat de arbeid grooter worden zal, naar mate de aanplant meer prospereert. Welke „*gepaste middelen*" de regering te baat neemt, om het welslagen der aanplanting te verzekeren, wordt niet gezegd, maar zeker zijn het niet de wezenlijk gepaste en eenige middelen, die tot het gewenschte doel kunnen leiden, namelijk: het gebruik maken van de partikuliere nijverheid, dan wel eene behoorlijke betaling bij dagloon, en niet eene jaarlijksche, ontoereikende retributie, die ten behoeve der mantri's-kalapa en andere hoofden nog op alle mogelijke wijze beknibbeld wordt.

Men heeft thans op 200 bouws slechts 16,000 boomen aangeplant. Op partikuliere landen bedraagt de afstand slechts 12 en 16 vierkante voeten; een partikulier ondernemer had dus op die 200 bouws in plaats van 16,000 ten minste 40,000 boomen (18° □) geplant, en de overige 200 bouws waren reeds lang in tuinen veranderd.

Het bovenstaande bewijst toch wel onwederlegbaar, dat de leerstellingen der staathuishoudkunde, de minst mogelijke inmenging der regering met landbouw en nijverheid, op Java even goed van toepassing zijn, als op Europa. Het bewijst even onwederlegbaar, dat bij ondernemingen waarvoor kapitaal noodig is, en die niet alleen in het belang der dagelijksche behoefte van den inlander zijn, de partikuliere industrie veel betere kansen van welslagen aanbiedt door *vrijwilligen*, dan de bemoeijenis der regering door *gedwongen* arbeid. Dit zijn geene theoriën; het zijn stellingen, gegrond op een, door de regering bekend gemaakt *feit*, en die tot nog toe door geen feit zijn ontzenuwd, dat aanwijst, dat eene onderneming, bij behoorlijke belooning voor het werk, door gedwongen, beter dan door vrijen arbeid is geslaagd.

Ik zeide boven, dat op Java uitgebreide, voor den aanleg van kokosboomplantagiën geschikte, landen woest liggen, en op den nijveren ontginner wachten. Doet de regering het hare, om die ontginning te bevorderen?

Aan de heeren J. C. BAUD, J. J. ROCHUSSEN c. s. is eene streek van, ik vermeen 2000 bunders, in de residentie Bazoekie afgestaan, om daarop klappertuinen aan te leggen. De bekende natuurkundige ZOLLINGER is met de direktie daarover belast. Dit bewijst, dat de regering het groote nut van diergelijke aanplantingen begrijpt, en de deelneming van twee oud-Gouverneurs-Generaal bewijst eveneens, dat die ondernemingen voordeelige uitkomsten moeten opleveren.

Maar waarom dan dien maatregel niet meer algemeen gemaakt? Waarom woeste gronden voor dat doel niet, bij wijze van konkurrentie, uitgegeven, of ten minste niet de koncessie aan ijverige ondernemers, die kapitaal bezitten, toegestaan, al zijn dat dan eens geene gunstelingen der regering? Wel zegt men, dat iedereen het regt heeft, koncessiën te vragen, maar het voorbeeld van VAN PREHN en anderen bewijst, dat, wanneer de vrager niet in de gunst der regering staat, men de toestemming wel weet te ontwijken. En voor de gunstelingen bestaan nog te veel voordeelige sinecure's, dan dat die zich gemakkelijk in ondernemingen zouden begeven, waarbij wezenlijke inspanning en veel tijd tot welslagen vereischt wordt.

Die politiek is ontmoedigend voor degenen, die Java lief hebben, en gaarne dáár hunne dagen in nuttige werkzaamheden, echter onafhankelijk van de gunsten en luimen der regering, zouden willen slijten; die politiek is onvoordeelig voor de regering, want zij belet de ontwikkeling van den landbouw en de nijverheid, door het verdwijnen van het kapitaal, zelfs van dat kapitaal, dat op Java verdiend is. Ambtenaren, kooplieden en industriëlen, zelfs degenen, die met de bestaande orde van zaken het meest zijn ingenomen, trekken hunne kapitalen uit Indië, om die, gedeeltelijk in Nederland, maar voor het grootste gedeelte buitenslands, in steenkolenmijnen, ijzersmelterijen en andere nijverheids-ondernemingen te leggen.

Wil men wezenlijk de prosperiteit van Java baseren op vrijen arbeid, den eenigen duurzamen grondslag daarvan, men kan het, ten opzigte der groote ondernemingen voor produkten van uitvoer, alleen door Europeesch kapitaal en Europesche nijverheid. Wil men deze elementen niet van Java doen verdwijnen, maar daarheen trekken, dat doel is alleen te bereiken door toelating en bevordering van algemeene konkurrentie.

Men wil op Java geene kolonisatie door Europeanen als arbeidende landbouwers. Ik wil die ook niet, omdat ik ze voor overbodig en onmogelijk houde. Maar dan moet men door alle mogelijke middelen eene andere kolonisatie bevorderen, namelijk het bevolken der landstreken op Java, die nog onbewoond zijn, door immigratie van inlanders uit den Archipel, of van Javanen, die geene vaste woonplaats hebben, of daar waar zij wonen, geene gezetene en in het bezit der sawah's deelende landbouwers zijn. Die kolonisatie zal men bevorderen door het in erfpacht geven van woeste gronden, ten einde daar sawah's en klappertuinen aan te leggen, twee takken van landbouw, waarmede de Javaan zich bij voorkeur bezig houdt.

De gelegenheid is op Java overvloedig voorhanden en aan ondernemers

ontbreekt het ook niet, want die ondernemingen behooren tot de voordeeligste, die op Java kunnen worden begonnen.

Indien men eene berekening der opbrengsten van een klappertuin per bouw maakt, dan moet men alleen berekenen de opbrengst van olie, en al hetgeen de boom buitendien afwerpt in rekening laten komen als gedeeltelijke belooning voor de inlanders, die bij het onderhoud der tuinen gebezigd worden.

Een bouw van 500 □ roeden, met boomen op 20 voet □ beplant, bevat 180 klapperboomen. De beste schrijvers berekenen, dat men van een goed onderhouden boom, gedurende 60 jaren, 8 maal per jaar telkens 10 à 12 klappers krijgt, waarvan 8 noten op eene flesch à 1¹/₂ A. p., dus zeer ruim gerekend, 2¹/₄ A. p. olie, dus per jaar 20 ponden olie verkregen wordt. Dit geeft van 180 boomen per bouw 20 × 180 = 3600 ponden olie. Rekent men het pond op den laagst mogelijken prijs, namelijk op 15 cents, dan geeft dit eene opbrengst per bouw van *f* 54000 's jaars. Een aanplant van 300 bouw levert, voor een vaartuig van 300 last, eene scheepslading olie, die in Nederland voor *f* 45 de 100 Ned. ponden verkocht, voorzeker altijd een gereede markt zal vinden, en eene vracht van *f* 300 per last van 4,000 A. p. afwerpt.

Het is moeijelijk, eene berekening te maken omtrent de kosten van aanleg, onderhoud enz. eener klapperplantage; maar indien men eens de zwarigheid te boven is van de eerste zeven jaren, en de tuin in volle produktie komt, dan bestaat er geene kultuur, die minder onkosten van onderhoud vergt; geene, die langer produktief blijft; geene, waarvan het produkt algemeenere aanwending vindt; en eindelijk geene kultuur, waarvan de bruto opbrengst per bouw grooter is, zelfs niet de suiker-kultuur.

Het is ook daarom, dat de kultuur van den kokosboom, in andere tropenlanden, eene zoo groote uitbreiding heeft verkregen door Europeesch kapitaal.

In een Engelsch werk: *Pictures from the East*, *by* JOHN CAPPER, vindt men eene keurige beschrijving van den kokospalm en van eene door hem bezochte plantage op het eiland Ceylon.

Ik laat die beschrijving hier volgen.

De kokospalm wordt op Ceylon aanhoudend verbouwd in geregelde aanplantingen. Langen tijd was men van meening, dat de ruwe inlandsche wijze van aanplanten de beste was; maar de ondervinding heeft geleerd, dat men zich daarin bedroog. Vandaar, dat de Cingalezen bij voortduring den handenarbeid verrigten, maar de Engelschen hen van werktuigen voorzien en de leiding hebben van den arbeid.

Naar de kokos-aanplanting, waarvan wij nu eene beschrijving zullen geven, loopt een weg tot op een afstand van een paar mijlen. De reiziger heeft dus met weinig moeijelijkheden te kampen, als hij haar wenscht te bezoeken. De nog overblijvende afstand van twee mijlen voert hem, over een zandig spoor, door eene vlakte, die weinig belangrijks oplevert. Hier en daar is de bodem, te midden van een net van padi-velden,

areka-palmen en lage doornachtige wildernis, als bezaaid met kleine, van witte wanden voorziene, hutten. Zij zijn veel netter, dan die welke men in de nabijheid der steden op Ceylon aantreft. Bij elke hut behoort eene smalle strook land, die slechts ruw omheind en half bebouwd is met wat zoete aardappelen, wat peper en een weinig tabak.

't Was middag toen wij ons naar het landgoed begaven. De zon scheen verzengend heet aan een onbewolkten hemel. De eigenaar van de eerste hut, die ik bereikte, zat te dommelen en betel te kaauwen, terwijl hij klaarblijkelijk bij voorraad reeds den zegen van 't paradijs van BOEDHA scheen te smaken. De vrouw was bezig met wat te stampen, om er currij van te maken; de kinderen stonden naast haar, de knapen kleine dunne sigaartjes te rooken, de meisjes matten te vlechten. 't Was voor mij gelukkig, dat het zandig pad door boomen overschaduwd werd, want anders zou 't mij onmogelijk zijn geweest mijn togt te vervolgen. Geen enkel briesje werd te midden dier digte massa planten en gewassen gehoord; aan geen twijgje of blaadje was eenige beweging te bespeuren; de lange padistengels glinsterden en fonkelden op hunnen harden bodem, alsof zij van 't fijnste gepolijste zilver waren. De buffels hadden zich naar hunne drinkplaatsen begeven. De vogels waren nergens te zien. De torren kropen langzaam over de koelere heesters, doch konden geen gehommel voortbrengen; zelfs de werkzame kleine mieren lieten hun kleinen last vallen.

Eindelijk bereikten wij de drooge sloot en doornige heining, die de grens en beschutting van het landgoed vormden, en trokken wij de kleine poort en wachtershut voorbij. De wachter was een Maleijer met knevels en een bar voorkomen, want men kan weinig rekenen op de inboorlingen als beschermers van eigendommen tegen hunne mededorpsbewoners. Een smalle omheining van boomen en heesters had men om de gansche aanplanting laten staan, om vee en wilde dieren er buiten te houden, die, in weêrwil van de gewapende wachters, grachten en heiningen, toch nog dikwijls zeer noodlottig zijn voor eene kokos-aanplanting.

Toen ik die heining doortrok, zag ik bij 't binnenkomen een geheel nieuw tooneel. Voor en om mij zweefden bevallig de schitterende bladeren van kokos-palmen, waarmeê eene oppervlakte van drie honderd akres was beplant. Op elke akre stonden gemiddeld tachtig boomen. Het was inderdaad een fraai en belangwekkend gezigt. Twee derden van die boomen leverden, ofschoon zij pas in hun tiende jaar waren, volop vruchten; nog twee jaren en zij zouden een vollen oogst leveren. Dit landgoed was, geheel ongelijk aan den nieuw aangeplanten tuin van den inboorling, met groote zorg aangelegd; de jonge planten waren allen op geregelde afstanden en in regte lijnen geplant, zoodat de lange lanen, in welke rigting men 't oog ook over de aanplanting liet gaan, ééne onafgebroken figuur voorstelden, even aangenaam voor het oog als gemakkelijk te bewandelen. Maar vertoonden die oneindige massa's palmboomen eene vrolijke schilderij als men ze van een afstand zag, hoezeer werd hare pracht niet verhoogd, als men ze aan een naauwkeuriger onderzoek onderwierp!

Toen ik onder de schaduw van de lange bladeren wandelde, kon ik zien, hoe digt de boomen als bezaaid waren met vruchten in alle tijdperken van groei. Het gezigt was verwonderlijk. Als zulke boomen, aldus beladen, door een kunstenaar werden geschilderd, zou men zijn arbeid naar alle waarschijnlijkheid voor onnatuurlijk verklaren. Zij hadden 't voorkomen van de scheppingen eener tooverkoningin, die voor mijn bijzonder genoegen waren voorgebragt; zij geleken op die prachtige boomen, waarvan ik in mijne jeugd zoo veel plagt te lezen in de *Arabische nachtvertellingen*, die in onderaardsche tuinen groeiden en kostbaar gesteente voortbragten. De vruchten hingen als trossen druiven om de kruin van den boom; de groote rijpe gouden noten beneden, kleinere en groenere vruchten juist daarboven, gepaard aan anderen in alle tijdperken van groei, van 't zaad van de bloesem tot de halfwassene; het was onmogelijk den stengel te zien, zoo digt hingen de vruchten van alle kanten opeen. Ik deed eene poging om ze te tellen: — dertig — vijftig — tachtig — honderd — ik kon doortellen; die kleine vruchten nabij den top, welke als zoovele kopjes van poppen te voorschijn kwamen, boden mijne zorgvuldigste optelling trotsch 't hoofd; maar ik ben er toch zeker van, dat er twee honderd noten aan dien eenen palm groeiden. Boven de trossen heerlijke vruchten prijkten twee vederachtige bloemen, zoo wit als sneeuw en effen en glanzend als gepolijst marmer; zij waren juist uit den knop geschoten en men kan zich moeijelijk eene keurigere en liever schilderij voorstellen.

Een koksnootboom, in eene aanplanting van de inboorlingen, brengt somtijds vijftig noten in twaalf maanden voort; maar gemiddeld levert hij niet meer dan vijf en twintig stuks in 't jaar. Het is derhalve zeer duidelijk, dat de ervaring van den Europeaan, zoowel op deze als op elke andere kultuur, weldadig kan werken.

Ik was aanvankelijk eenigzins ontsteld, toen ik een langen, half naakten Cingalees op een afstand zag met een geweer, dat minstens de helft langer was dan hij zelf, met zijne lange zwarte haren over zijne schouders, en aan den gordel eenige bossen van iets, dat ik nog niet onderscheiden kon. Hij scheen eenig wild tusschen de boomen te bespieden; ten minste, hij vuurde, liep, raapte het op en stak het in den gordel. Wat kon het zijn? Papegaai, duif of wat anders? Het was maar een arm eekhoorntje en er hingen minstens veertig van die lieve schepseltjes om 't midden van dien jager. Gelukkig kon ik de taal der inlanders spreken, weshalve 't niet lang duurde of ik vernam de oorzaak van de slagting, die hij aanrigtte. Het bleek, dat de eekhoorntjes, bij hunne ruige staarten, glimmende huiden en dartele sprongen; zeer scherpe en werkzame tanden hebben en buitengewoon aasden op de zoete teedere knoppen van den bloesem van den kokosnoot, die zij bij twintigtallen afbijten en vernielen, zoodat zij daardoor natuurlijk den toekomstigen oogst van de vrucht verminderen. Handenvol knoppen lagen half opgegeten om elken boom, en ik was niet langer verwonderd over die soort van jagt.

De grond was klaarblijkelijk goed gezuiverd van onkruid en jong hees-

tergewas, waarvan men niets hoegenaamd op deze strook land ontwaarde; malsch en heerlijk gras groeide langs die lanen, terwijl nu en dan plekken Indisch koorn, zoete aardappelen en andere produkten, bestemd tot voeder voor 't vee gedurende 't drooge saisoen, als 't wilde gras niet groeijen wil, aan 't natuurtooneel een afwisselend en welig voorkomen gaven.

De bodem liep, in dit deel van 't landgoed, een weinig af, en ik kwam op eene opene vlakte, die een eenigzins moerassig voorkomen had. Eene menigte jong en volwassen vee liep over 't lange gras de takjes afknabbelende, of ging een teug nemen uit den helderen stroom, die door den lagen bodem kabbelde. Het vee was besloten binnen eene ruwe maar stevige heining, en aan een kant stond eene rij lage schuren, waaronder het eene schuilplaats kon vinden. Het vee scheen er goed uit te zien; de beesten waren zeer jong gekocht van de drijvers, die ze bij honderdtallen van de kust van Malabar aanvoeren, en velen waren toen geschikt voor den wagen, het voertuig of 't mes. Aan 't einde stond eene mestschuur, en aan den buitenkant eene hut voor den veehoeder, benevens eene voorraadschuur, waarin gras, maïs, enz. opgehoopt was.

De mestput was diep en breed, en daarin lag 't geheim van de tooverachtige vruchtbaarheid der boomen, die ik juist had gezien. Goed zaad, in ligten, luchtigen grond, goed gezuiverd en droog gemaakt, zal in weinige jaren een fraaijen gezonden boom voortbrengen, en als men daarbij nu en dan wat mest voegt en eenige besproeijingen gedurende de drooge jaargetijden, dan zullen de arbeid en uitgaven van den kokosnootboomplanter zeker met een overvloedigen voorraad vruchten worden beloond.

Ik verliet die plek en stapte over 't naaste veld, om te zien wat daar toch een aantal kleine knapen uitvoerde. Er was een twaalftal zwarte jongens, die van den eenen boom naar den anderen rondliepen; somtijds stonden zij stil, klommen in den boom en schenen iets bijzonders aan de stengels van de bladeren te doen te hebben. Zij hadden een scherp gepunt instrument in de hand, terwijl zij aan den pols den schil van een kokosnoot droegen. Ik stond stil, om een kijkje te nemen, ten einde te weten wat een van die kinderen, 't knaapje dat dáár zoo half tusschen de reusachtige bladeren was verborgen, toch zocht. Zijne bewegingen naauwkeurig gadeslaande, bemerkte ik, dat hij 't scherpe instrument in den stam van den boom stiet; naar binnen ging het tot in 't hart van den stam; hij bezigde daartoe al zijne kracht; hij spande al zijne spieren in en worstelde tusschen de zware bladeren, als of hij in doodelijken strijd was met een boa of anderen slang. Eindelijk had hij zijn vijand beet en kwam hij met iets levends naar beneden; het was klein en zwart en gestoken aan de punt van zijn kleine wapen. Eenige vragen maakten mij 't geheim duidelijk. De kokosnootboom heeft, behalven de eekhoorntjes, naar 't schijnt, nog vele vijanden: de olifant, 't wilde zwijn, de rat, de witte mier, 't stekelvarken, de aap en een groote witte worm vallen hem aan, als hij jong is, of berooven hem van de vrucht, als zij rijp is. Maar de talrijkste en meest volhardende vijand, waarmede hij van den driejarigen leeftijd af tot

langen tijd nadat hij vruchten draagt, te worstelen heeft, is de kokosnoot-mier; een zwart schepsel, met harde huid, fraaije vleugels en een zeer sterken slagtand, welken het met een noodlottigen ijver gebruikt, om een weg in de stammen van de palmboomen te vinden. Het dier begint in den avond te werken, en vroeg in den ochtend is het reeds een half dozijn duimen diep in het hart van den boom begraven, waar de mier, zoo men haar niet vindt en wegneemt, zich voedt met zachte kernachtige vezelen, haar eijeren legt, en van waar zij zich eerst na verloop van twee of drie dagen verwijdert. Deze gaten worden altijd in het zachtste en mooiste deel van den boom, nabij de kroon, gemaakt, en voor jonge planten zijn zij zeer nadeelig, want zij stuiten den groei en benadeelen de gezondheid van den toekomstigen boon. Een vlugge knaap kan op eene ochtendwandeling dikwijls een twintigtal van die kokosnoot-mieren vangen; zij worden, nadat zij gedood zijn, aan kleine galgen rondom het landgoed opgehangen, tot waarschuwing voor hunne levende vrienden.

Verder op bemerkte ik, druk aan het beraadslagen, drie van de knapen om een boom, die met vruchten was beladen; zij wierpen een blik op de bladeren, vervolgens op den wortel, daarna op den stam. Eindelijk ijlde een kleine jongen weg, zoo vlug ter been als een haas, en was weldra uit het gezigt. De anderen begonnen met onbegrijpelijken ijver de aarde om den wortel weg te schrapen, en al wat men uit hen krijgen kon was „*leddie gaha*" (zieke boom); zoodat men zich er niets anders van kon voorstellen, dan dat de kleine boodschapper den doktor was gaan halen. Hij kwam weldra terug, niet met een geneesheer, maar met een *mamoetie* (houweel) en een *cattie* (een soort van scherpen haak.) En toen begon de drukte weder. Er was weinig meer tijd noodig, dan ik gebruik voor het mededeelen van het verhaal, om de aarde om den wortel weg te maken; men ontdekte toen een gat in den boomstam, en men vergewiste zich, door middel van een pen van riet, dat het opwaarts liep. Een van de knapen begon met den *cattie* eene opening midden in den stam van den boom te maken. Toen ik een blik opwaarts wierp, bemerkte ik, dat de patient onmiskenbare blijken van een ongezonden toestand gaf. De lange bladeren hingen neder aan het einde en hadden eene ziekelijke gele kleur; vele noten waren afgevallen of schenen dit voorbeeld te zullen volgen. De bloesem, die boven juist opengebroken was, liet den kop treurig naar beneden hangen en aldus de kiemen, die noten hadden moeten worden, naar beneden vallen. Het gat was nu gereed; het was voor den kleinsten knaap groot genoeg om er de hand in te steken; en hij haalde weldra eene mand vol merg en vermolmd hout binnen uit den boom te voorschijn. Dáár was, te midden van de verwoesting, de vijand, die zoo veel onheil en arbeid had veroorzaakt. Het was een onooglijke worm, ongeveer vier duim lang en zoo dik als de pink van een mensch; het dier had een dof wit ligchaam en zwarten kop. Ik begon er nu over te denken, wat men vervolgens zou doen, en of de boom ook zou sterven, nadat men er zoo in gehakt en hem verminkt had. Zou men nu om den doktor zenden? Neen.

Het binnenste van den gewonden boom en de opening werden volkomen gezuiverd van vuil en ontbondene vezels, welke de broeijing van eijeren, die de worm kon achter gelaten hebben, bevorderlijk zouden zijn, en eindelijk werd de wortel weder bedekt en de opening en binnenkant stevig met klei gevuld. Men verzekerde mij, dat van de tien boomen, die aldus worden behandeld, hoogstens een niet herstelt.

De nachtelijke aanvallen van olifanten worden door middel van vuren en nu en dan door een paar schoten gedurende den nacht gestuit. Wilde zwijnen en stekelvarkens worden in vallen gevangen en door honden opgejaagd. De apen worden, even als de eekhoorntjes, geschoten en de witte mieren vergiftigd. In weêrwil van al die maatregelen, lijdt echter eene plantaadje dikwijls zeer erg, en hare vruchtbaarheid wordt zeer benadeeld door die talrijke aanvallers.

De grond, waarover ik tot nog toe had geloopen, was eene ligte, zandachtige aarde, welke slechts weinig, en maar zeer weinig, humus bevatte. Daarna kwam ik op eene strook ontgonnen land, dat in aard en wijze van bebouwen geheel van het andere verschilde. Het was veel harder, donkerder van kleur en meer met onkruid bewassen. Dat deel van de plantaadje was vroeger veengrond geweest, waarop het stekelvarken, het wilde zwijn en de jakhals gaarne verblijf hielden, omdat zij er beschermd werden tegen den aanval van den mensch, door eene digte massa lage heesters, doornen en rietgewassen. Men had, om die schadelijke dieren uit de nabijheid van de jonge palmen te verdrijven, gedurende het drooge jaargetijde de heesters afgebrand. Men had toen bemerkt, dat de bodem van dat moeras, hoewel door ligging nat en welig, van eene zeer goede soort was. Men maakte eenige doorgravingen in het midden, graafde er greppen in, en nadat men het land gedurende een saisoen had blootgesteld aan de zuiverende werking van dampkring en regen, werd de geheele lap grond beplant, en thans reeds belooft zij een van de fraaiste velden van de plantaadje te worden.

Van dien lagen bodem begaf ik mij door eenige lange lanen met boomen aan den regter kant; hunne lange bladeren beschermden mij tegen de hitte van de middagzon, die nog zeer zwaar was. De boomen aan dien kant waren klaarblijkelijk ouder; zij telden een grooter aantal vruchten. Verder op kon men op een afstand eene menigte mannen en knapen zien, die de groote noten paarsgewijze wegdroegen naar een pad of ruw wagenspoor, waar een *congany* of inlandsche opzigter bezig was ze te tellen, terwijl ze op den ossenwagen werden geworpen. De vlugheid van de knapen in het beklimmen van die effene en van takken ontbloote boomen met behulp van een smallen band, die van gevlochten kokosnoot-bladeren wordt gemaakt, was waarlijk te bewonderen. In een oogenblik omklemden hunne kleine voeten den stam, geholpen door het gevlochten blad, terwijl zij boven hunne handen gebruikten; zij stegen naar boven en ontdekten met een vlug oog de rijpe vruchten, die, snel van de stengels getrokken, naar beneden werden geslingerd. Hunne makkers beneden waren

druk bezig met het wegbrengen van de noten, dat voor jonge kinderen geen gemakkelijke taak is; want de noten wegen dikwijls vijftien of twintig pond het stuk, als de bast of opperhuid daarom heen zit. De inboorlingen hebben eene eenvoudige, doch vernuftige manier, om ze aan paren te binden, waardoor de jongens gemakkelijk twee kunnen dragen, terwijl één anders een zware last voor hen is. De noten hebben als het ware geen stengel; men splijt derhalve een deel van den bast (welke den kokosnootdraad in zijn natuurlijken toestand levert), haalt er eene voldoende lengte vezels uit zonder ze te breken, en bindt aldus beide noten aaneen. Zoo scharrelen de knaapjes voort, met de noten over de schouders geslagen, terwijl zij ter naauwernood de zwaarte gevoelen.

Ik volgde de geladen wagens. Zij stonden stil bij eene groote omheining, waarin hokken van ongeveer tien voet hoog waren. In die hokken werden de noten geborgen en weder geteld, omdat er maar een bepaald getal in elk hok, die allen even groot waren, werd geborgen. Daaraan grensde eene andere en nog grooter vlakte, die lager was en eenige diepe grachten en putten in het midden had. Daar wordt de buitenbast er afgestroopt, voor dat de noot zelve wordt gebroken, om den pit te verkrijgen, die men eerst moet droogen, voor dat er de olie kan uitgeperst worden. De schil wordt in de putten of grachten geworpen en tien of veertien dagen lang in het water gelaten, wanneer men haar er uitneemt en op steenen uitklopt, ten einde den rekbaren vezel van vuil en nuttelooze plantaardige stoffen te bevrijden. Dit is eene zeer onaangename bewerking; want de stank van de half bedorven schillen is zeer sterk. De vezel wordt, nadat hij op den zandachtigen grond goed gedroogd is, ruw gesorteerd in drie kwaliteiten, hoofdzakelijk naar gelang van de kleur, en dan naar den touwslager gebragt, die er garen, touw of kabels van maakt, naarmate dit verlangd wordt. Als de noten van de buitenschil zijn ontbloot, worden zij verkocht om er *curry* van te maken, waarvan zij een hoofdbestanddeel vormen, of men bewaart ze, om ze te droogen voor den oliemolen.

Toen ik dit alles had opgenomen, ging ik over een klein groen veld en langs een stuk land, dat met guinea-gras was beplant, om te zien wat daar werd uitgevoerd. Het aangrenzend gebouw, dat er zoo zindelijk uitzag, was de woning van den superintendent, en de lage schuren met de opene vlakten, voor en achter, dienden voor het droogen van de noten, in welken toestand zij worden gemalen, om er olie uit te persen. Het was inderdaad een zeer bedrijvig tafereel en de operatiën vorderden eene aanhoudende waakzaamheid van den opziener; toch wordt alles op de ruwste wijze en met de eenvoudigste werktuigen verrigt. Een zestal stevige jongens zat kruiselings op den grond, terwijl naast ieder een hoop noten lag. De snelheid, waarmede zij ze oppakten en waarmede zij ze, door één zwaren slag, met een scherp mes, juist midden door hieuwen, en ze daarna op andere hoopen wierpen, was merkwaardig. Zij schenen dit alles te doen met geringe inspanning van krachten; maar als iemand den doorgehouwen noot opnam, dan werd hij, ondanks zich zelf, door de dikte en hardheid

22*

getroffen. Kleinere jongens waren druk bezig met het verplaatsen van de hoopen doorgehouwen vruchten naar de groote opene vlakten, waar anderen, door eenige vrouwen bijgestaan, zich onledig hielden met ze in rijen digt naast elkander te plaatsen, met het opene gedeelte naar boven, zoodat de pitten regtstreeks aan den invloed van de zon bloot stonden. In dien toestand blijven zij gedurende twee dagen liggen, wanneer de vrucht, gedeeltelijk gedroogd, van de schil los gaat en weg gevoerd wordt. Wanneer men ze nog twee dagen bij schoon weêr in de zon plaatst, dan is het droogproces doorgaans afgeloopen. De pitten zijn dan broos en olieachtig, als men ze in de hand neemt.

De inboorlingen gebruiken, om die stof tot olie te bewerken, een molen zoo als die voor eeuwen waarschijnlijk hier te lande te vinden was, door ossen gedreven en *chickoe* genoemd; maar die bewerking gaat langzaam en de olie is nimmer zuiver. De Europeanen hebben die bezwaren echter uit den weg geruimd en bereiden de kokosolie door middel van stampers van graniet en door hydraulische drukking, die door 't stoomvermogen wordt te weeg gebragt. Dit geschiedt alleen in Colombo, waarheen de gedroogde pitten moeten vervoerd worden. Het overschot uit de oliepersen, de drooge koek of *poonac*, is zeer nuttig als voedsel voor hoornvee of gevogelte, en niet minder als mest voor de palmboomen, als men het bevochtigt en in een deels ontbonden toestand toepast.

Niet 't minste bestanddeel van dien kostbaren boom gaat verloren. Het frissche sap van den bloesem, die afgebroken wordt, om 't vocht des te beter te laten vloeijen, wordt *toddy* geheten, en, als het geheel versch is, als een koele en aangename verkwikkende drank gebruikt. Wanneer men de toddy heeft laten gisten, wordt ze gedisteleerd en levert den minder schadeloozen drank, dien wij onder den naam van arak kennen.

Al die bewerkingen geschieden niet op eene gemakkelijke en geregelde wijze. De Cingalezen zijn lui van aard; hun grootst vermaak is, even als dat van vele andere menschen, zoo weinig mogelijk te werken. Dit maakt het noodzakelijk, dat de Europesche bestuurder onophoudelijk inspektie moet houden. Deze bezoekt, op een hitje gezeten, met een papieren zonnescherm in de hand, minstens een, dikwijls twee malen elken dag, elke hoek van de plantaadje. Ook behoort het niet tot de zeldzaamheden, dat hij gedurende den nacht eene ronde doet; hij heeft dus in 't geheel genomen geen sinecuur.

De arak-fabrikage is geheel in handen van de inboorlingen, die daartoe de ruwste soort van disteleerketels gebruiken. Het verlof tot kleinhandel in arak en *toddy* wordt jaarlijks door 't gouvernement van Ceylon verpacht. De pachters zijn inboorlingen, die dikwijls zeven honderd duizend gulden voor 't monopolie, ongeveer een achtste deel van alle inkomsten van 't eiland, betalen.

Als men den ligten en armen graad van den bodem, waarop de kokosnootkultuur wordt uitgeoefend, in aanmerking neemt, dan moet men zich verwonderen, dat die boomen zulk eene verbazende hoogte bereiken en

gedurende een aantal jaren zulk eene massa vruchten opleveren. Zij bereiken niet zelden eene hoogte van zestig voet en elke boom levert jaarlijks minstens vijftig nooten, die bij afwisselende maanden worden ingezameld, terwijl zij gedurende zeventig en somtijds negentig jaar vruchten voortbrengen. Eene berekening, op deze gegevens gegrond, toont, dat een akre gele, zandachtige grond jaarlijks, zonder bemesting, 28,500 halve Ned. ponden groene vruchten en 14,000 halve Ned. ponden bladeren zal voortbrengen. Als zulk eene produktie slechts een of tweemaal verkregen werd, dan zou dit geene verbazing kunnen verwekken; maar dat die produktie gedurende eene halve eeuw blijft bestaan, zonder eenige verandering van den grond en slechts door toevallige toevoeren van meststof, dat kan men niet anders beschouwen, dan als een merkwaardig voorbeeld van de vruchtbaarmakende krachten der natuur, zonder dat eene menschenhand daaraan iets doet.

Ziedaar de vorderingen, die men thans op Ceylon in den aanplant van kokospalmen en 't vervaardigen van kokosolie gemaakt heeft. Wij hopen, dat dit in onze koloniën navolging zal vinden. De regering schijnt, volgens haar verslag, het gewigt der klapperkultuur in te zien, en tot de uitbreiding daarvan te willen medewerken. Moge zij bedenken, dat hare medewerking zich dan ook tot *medewerking* bepalen moet, en niet tot *direkte werking* kan uitstrekken, zonder de nadeelige uitkomsten, die zij onder anderen in Japara reeds ondervonden heeft. Moge zij aanvragen om koncessiën niet afwijzen, omdat de verzoekers haar niet bevallen, indien het slechts brave mannen en goede staatsburgers zijn. En moge zij, hiertoe overgaande, het oog houden op de toekomst, en niet, gelijk bij de sedert kort begonnen industriële ondernemingen op Borneo, door bezwarende voorwaarden, vrije beweging belemmeren, en het al of niet slagen dezer ondernemingen daardoor geheel afhankelijk maken van haren goeden wil en toegevendheid in de toepassing der voorwaarden. Zij zal op die wijze den ijverigen en kundigen ondernemer afschrikken. Indien zij werken wil in den geest van het oude koloniale axioma: *het Gouvernement moet altijd de magt hebben en daarom een slag om den arm houden*, dan denke zij aan een ander spreekwoord, veel meer toepasselijk op het stelsel, dat nog in onze koloniën heerschende is: *qui trop embrasse mal etreint.*

'S HAGE,
October 1855.

H. J. LION.

Het pupillen-korps op Java.

Dezer dagen las ik in het dagblad *de Indiër* van 12 September l. l. de navolgende mededeeling:

„Men heeft in Indië altijd geklaagd over gebrek aan goede onder-officieren voor het leger. Ten dien einde was, behalve de algemeene strekking, het pupillen-korps te Gedong-kebo opgerigt, en bij besluit van 15 Junij 1850 no. 6 op *twee honderd* bepaald.

„Dat getal is kompleet, en hoe nuttig die instelling werkt, is van algemeene bekendheid.

„Nu hebben verschillende officieren en andere personen moeite gedaan, hunne kinderen daar geplaatst te krijgen, echter te vergeefs omdat men het maximum niet wil overschrijden,

„Indien men in het oog houdt het groote nut, dat de school reeds heeft gesticht en voor de toekomst vooral stichten kan, dan mag eene uitbreiding daarvan zeer wenschelijk schijnen. en zoude de regering hierdoor zeker handelen in het algemeen belang."

Indien deze mededeeling juist is, en wij hebben geen reden om haar te betwijfelen, dan betreuren wij het, dat het getal van twee-honderd als een *blijvend* maximum beschouwd wordt. Dat lag niet in het plan van den oorspronkelijken ontwerper dezer nuttige inrigting, althans het blijkt niet uit de partikuliere nota, welke hij, ook over dat militaire onderwerp, aan den Generaal-Majoor baron VON GAGERN, toen deze zich in militaire zending te Batavia bevond, voor diens partikuliere wetenschap gegeven heeft *). 't Geen die ontwerper daarover schreef luidt aldus:

„De oprigting van een pupillen-korps is reeds voor vele jaren voorgesteld. Zij wordt aanbevolen door beschaving, godsdienstzin, gezond verstand en behoefte. Thans gaan de zoons van Europeanen, bij inlandsche vrouwen verwekt, onder de inlandsche bevolking verloren. Zij groeijen daarin op als zoogenaamde „signo's", en in ledigheid en luiheid levende, zijn zij tot last en tot schade. De ondervinding toont, dat zij in dien staat al de ondeugden bezitten van den Europeaan en den inlander te gader, en niet eene hunner goede hoedanigheden. Eene militaire opvoeding kan dit voorkomen en hen tot nuttige leden der maatschappij vormen, mits zij vroegtijdig aan het slechte voorbeeld ontnomen worden. Tot vrijwilligen afstand van de zijde der ouders wordt te ligter overgegaan, omdat die afstand bevorderlijk is aan het geluk van het kind.

„'t Zou ook strekken, om eene bron te verkrijgen van onder-officieren en ambachtslieden, zoo zeer benoodigd, vooral in geval van gestremde kommunikatie met Nederland.

„De uitvoering van dit plan is verschoven, om redenen van financiële konsideratiën; mogen die spoedig wijken!

*) De ontwerper is de Generaal-Majoor PENNING NIEUWLAND, die zoo veel goeds in 't belang van het leger heeft tot stand gebragt, maar van wiens voortreffelijke diensten men Nederlandsch Indië heeft verstoken. Om welke reden is voor niemand een geheim. DE RED.

„ Deze inrigting belooft goede uitkomsten en zal het Gouvernement tot blijvende eer verstrekken."

Wij weten niet, wat de Generaal-Majoor VON GAGERN in deze zaak heeft gedaan, doch vertrouwen, dat hij ze ook van groot belang beschouwd en voorstellen dien overeenkomstig gedaan heeft, al is het dat de oprigting eerst jaren na den afloop zijner zending gevolgd is.

Van die oprigting blijkt bij algemeene dagorder van den 13den Augustus 1850 n°. 6, waarbij is gepromulgeerd het besluit van den Gouverneur-Generaal van 15 Julij 1850 n°. 16 en het daarbij ingevoerde reglement voor het korps pupillen.

Naar luid van dat besluit, mag, volgens het Koninklijk besluit van 28 October 1847, n°. 10, het getal van twee-honderd elèves niet worden overschreden, *zonder magtiging van het Gouvernement.*

Wij beweerden zoo even, dat het niet lag in het plan van den ontwerper, om het getal op twee-honderd als maximum te bepalen, 't geen nog meer blijkt uit art. 7 van het reglement, dat ook door hem ontworpen is en aldus luidt:

„ Het numeriek der pupillen is onbepaald."

Maar ook het Gouvernement hechtte niet bepaald aan dat cijfer van twee-honderd, daar het de vergrooting van het cijfer slechts onderworpen heeft aan voorafgaande magtiging. Ware het Gouvernement tegen verhooging van numeriek geweest, het zou de artikelen 7, 8 en 9 van het reglement niet hebben gearresteerd, maar het getal van twee-honderd als normaal hebben aangenomen.

Van waar dan, vragen wij nu, die plotselinge stilstand, met afwijzing van aspiranten?

Sedert vijf jaren, dat het korps reglementair bestaat, is zijne voortreffelijkheid bewezen, en hebben de hoofd-kommissie van onderwijs te Batavia en de heeren Dr. W. BOSCH en Dr. S. A. BUDDINGH, in hunne rapporten aan die hoofd-kommissie, daaraan den schoonsten lof toegezwaaid.

Reeds heeft het leger daarvan vruchten geplukt, en de instelling betaalt waarschijnlijk zich zelf, door de vruchten die zij afwerpt; immers wat het pupillen-korps levert behoeft niet uit Europa gezonden te worden, waar bovendien het verkrijgen van suppletie-troepen voor Indië zoo moeijelijk gaat.

Het bevreemdt te meer in dezen tijd, dat men zich vasthoudt aan het aanvankelijk gestelde cijfer, omdat het met het numeriek van het Oost-Indisch leger ongunstig gesteld is, en men hier te lande er toe is moeten overgaan, om voor dat leger de elèves bij het instruktie-bataillon te Kampen met veertig te vermeerderen, een verstandige maatregel, die reeds voor lang had behooren genomen te zijn.

Men klaagt er over, dat de suppletie-troepen meestal vreemdelingen zijn en dat daaruit de onder-officieren en uit deze de officieren getrokken worden, met dit gevolg, dat zij eerlang aan het hoofd der korpsen en diensten komen te staan, dat toch ergerlijk is voor de „ landskinderen," gezwegen van andere beschouwingen, waartoe het onderwerp aanleiding geeft. Thans

reeds is een voornaam wapen gesteld onder een chef, niet van Nederlandschen oorsprong, ofschoon overigens een officier, die zijn weg in het Indische leger met eere gemaakt heeft en door regt van opklimming gekomen is op het punt waar hij nu staat. Hoe meer het pupillen-korps aan het leger fourneert, des te minder zullen vreemdelingen als onder-officieren behoeven gekozen te worden, en des te minder zal het euvel, dat hier bedoeld wordt, te vreezen zijn.

In het belang alzoo van het Indische leger, van Nederlandsch Indië zelf en van het moederland, wenschen wij, dat, naar luid van art. 7 van het reglement van het pupillen-korps, daaraan eene grootere uitbreiding worde gegeven, in dier voege, dat elk jaar, vóór de vastgestelde jaarlijksche begrooting, de numerieke sterkte op nieuw worde bepaald. Het ware te wenschen geweest, dat men voor 1855 het getal op driehonderd had vastgesteld. De huisvesting kan in Indië geen bezwaar zijn, vermits eene kazerne van bamboe, in korten tijd en met weinig kosten, kan worden opgeslagen, in afwachting dat er eenmaal een gebouw gesticht worde, naar de bedoelingen van art. 4 van het reglement, waardig eene zoo heilzame inrigting.

Wij beschouwen het niet overbodig, het bedoelde reglement op te nemen in het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*. 't Is een monument van vooruitgang en beschaving, dat bekendheid verdient ook in het Vaderland, in verband met den geest des tijds en de verhoogde belangstelling van een groot deel der natie in hetgeen tot de zedelijke en verstandelijke ontwikkeling in onze Indische bezittingen betrekking heeft.

Wij laten alzoo in de eerste plaats volgen de *algemeene order* voor het leger, van 13 Augustus 1850, n°. 6.

Ter kennis van het leger wordt mits deze gebragt, dat Zijne Excellentie de Minister van Staat, Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, bij besluit van den 15 Junij jl., N°. 16, heeft goedgevonden en verstaan:

EERSTELIJK: te arresteren het *Reglement voor het korps pupillen*, aan deze algemeene order gehecht.

TEN TWEEDE: te bepalen dat het, bij artikel 2 van het Koninklijk besluit van 28 October 1847, N°. 110, aangewezen getal van 200 (twee honderd) pupillen niet zal mogen worden overschreden, zonder magtiging van het Gouvernement, zullende artikel 7, 8 en 9 van het reglement mitsdien in dien geest moeten worden verstaan.

Bij afwezigheid en op last van den bevelvoerenden Generaal.
De Generaal Majoor titulair, Chef van den Generalen Staf.
(W. G.) PENNING NIEUWLAND.
Voor eensluidend Afschrift.
De Majoor,
Sous Chef van den Generalen Staf,
SCHIMPF.

Het *Reglement voor het korps pupillen*, dat bij deze *algemeene order* aan 't leger wordt bekend gemaakt, is van den volgenden inhoud.

I. *Aard der instelling.*

Art. 1. Het korps pupillen is opgerigt met het doel, om kinderen van het mannelijk geslacht van Europesche afkomst, in Nederlandsch Indië geboren of gevestigd, tot nuttige

leden der maatschappij te vormen, en hen door middel eener militaire opvoeding voor den militairen stand op te leiden.

Art. 2. Het korps staat geheel onder het beheer van het militair departement, en wordt door den staat onderhouden.

Art. 3. De kosten van het korps worden naar de bestaande formatie en de behoefte berekend, en op de militaire begrooting uitgetrokken.

Art. 4. Tot standplaats voor hetzelve is Gedong Kebo (residentie Baglen) aangewezen, alwaar het in een daartoe ingerigt etablissement, afgescheiden van het garnizoen en de bevolking, moet worden gehuisvest.

Art. 5. Om het doel der instelling te bereiken, zullen alle, die bij het korps in betrekking staan, verpligt zijn de pupillen door goed voorbeeld en wijze raadgevingen op den weg van verstand, deugd en braafheid te leiden.

Art. 6. De kommandant van het korps zorgt, dat de ledigheid geweerd blijft.

II. *Organieke zamenstelling van het Korps.*

Art. 7. Het numeriek der pupillen is onbepaald.

Art. 8. Zij zullen worden ingedeeld kompagnies gewijze, als volgt:

1 Kapitein.
1 Eerste Luitenant.
1 Tweede idem.
2 Onderwijzers, met rang van adjudant onder-officier.
1 Adjudant onder-officier.
7 Sergeanten, waaronder drie meesters-werklieden voor het ambacht van kleedermaker, schoenmaker en timmerman.
1 Fourier.
8 Korporaals.
150 Pupillen, waaronder 4 tamboers.
172 hoofden te zamen.

Het getal van 150 pupillen kan echter toenemen; en wanneer het 200 te boven gaat, zal worden overgegaan tot de oprigting van eene tweede kompagnie, met terugbrenging der eerste tot op het getal van 150 pupillen.

Art. 9. Zoodra er twee kompagniën of meer zijn opgerigt, zal het kommandement aan eenen hoofd-officier gegeven worden.

Art. 10. Voor de zamenstelling en aanvulling van het kader zorgt het militair departement, raadplegende de rapporten en voordragten van den kommandant van het korps.

Art. 11. Het kader zal geheel uit Europeanen zijn zamengesteld.

De leden van hetzelve moeten van goed zedelijk gedrag zijn.

Zij, die onderrigt in een der ambachten geven, moeten daarin goed bedreven zijn.

De anderen moeten, behalve de kennis hunner dienstpligten, waardoor ook verstaan wordt het geven van goede instructie in de infanterie-exercitie en in het bajonet-schermen, onderrigt kunnen geven, hetzij in de gymnastie, of wel in het schermen, espadonneren, batonneren, dansen, zingen en muzijk.

Art. 12. Aan twaalf pupillen, die zich door goeden aanleg, voorbeeldig gedrag en energie onderscheiden, zal de titel van pupil 1e en 2e klasse worden gegeven.

Van de 1e klasse zullen er zijn vier, en van de 2e acht. Tot onderscheiding zullen zij dragen: die van de 1e klasse, twee rood kemelsharen chevrons op den regter voorarm, en die van de 2e klasse één.

Art. 13. De pupillen, in art. 12 genoemd, zullen met zorgvuldigheid worden opgeleid tot het geven van instructie in alle takken, welke onderwezen worden, en de overige pupillen zullen hun gehoorzaamheid verschuldigd zijn.

Art. 14. De onderwijzers, die het diploma van onderwijzer van den derden rang moeten bezitten, zullen na ommekomst van hunne verpligte militaire dienst, militair blijvende, twee vaste tractements-verhoogingen genieten, te weten:

na verloop van de eerste vijf onafgebrokene dienstjaren (na expiratie van den militairen

diensttijd, waaraan zij tijdens hunne plaatsing bij het korps verbonden waren) maandelijks *f* 50, en na ommekomst der tweede vijf gelijke dienstjaren, andermaal *f* 50 's maands.

Art. 15. Met betrekking tot het hun eventueel toe te kennen pensioen, zullen zij als militaire ambtenaren beschouwd worden.

Art. 16. Het getal sergeanten werkbazen zal, in verband met het bepaalde bij art. 82, vermeerderd kunnen worden.

III. *Werkkring der officieren en overige leden van het Kader.*

Art. 17. De chef van het korps moet zich beschouwen als te voeren het opperste militair gezag, en het toevoorzigt te hebben over al hetgeen tot de instelling in loco betrekking heeft, zonder te treden in de attributen van den kommandant der kompagnie, en zulks in overeenstemming met de vigerende bepalingen.

Art. 18. Aan den kommandant eener kompagnie pupillen is het dagelijksch beheer derzelve opgedragen, in overeenstemming met de algemeene en bijzondere voorschriften.

Art. 19. De luitenants zijn jegens den kommandant der kompagnie verantwoordelijk voor de juiste uitvoering van diens bevelen, en van de voorschriften des reglements; geene overtredingen daarvan mogen zij onbemerkt laten.

Art. 20. De onderwijzers zijn bepaald met het school- en zedekundig onderwijs belast.

Art. 21. De adjudant onder-officier is belast met het voeren der administratie van de kompagnie, en is tevens secretaris van den raad van administratie.

Behalve deze administratieve werkzaamheden oefent hij, onder de officieren, eene algemeene surveillance over de compagnie uit.

Art. 22. De fourier is, voor het administratieve werk, aan den onder-adjudant toegevoegd, en is speciaal met de fourageringen en het materieel der inrigting belast; ook is hij magazijns bewaarder.

Art. 23. De sergeanten werkbazen zijn speciaal last met het geven van onderrigt in een der ambachten, en hebben geene bemoeijing met de overige dienstaangelegenheden.

Art. 24. De overige sergeanten en de korporaals zijn sectie- en escouade-kommandanten, en zijn, even als bij eene andere kompagnie, voor de uitvoering der aangelegenheden van de inwendige dienst en militaire instructie verantwoordelijk.

Art. 25. Behalve dezen bepaalden werkkring der sergeanten en korporaals, zullen zij, daartoe de geschiktheid bezittende, ook bij het school-onderwijs gebezigd worden. In dit geval zullen zij door den kommandant der kompagnie in bijzondere opmerking worden gebragt.

IV. *Vereischten en wijze van toelating.*

Art. 26. Bij het korps worden aangenomen alle kinderen van het mannelijk geslacht van Europeschen vader, onverschillig of de vader alleen, dan wel vader en moeder beiden, Europeanen zijn of waren.

Art. 27. Zij moeten den ouderdom van *zeven* jaren bereikt hebben, en dien van *tien* niet te boven zijn.

Art. 28. Zij moeten zijn vrij van gebreken, welke hen voor de militaire dienst onbekwaam maken, en teekens dragen van te zijn gevaccineerd; een en ander door een officier van gezondheid geconstateerd.

Art. 29. De aanvragen tot admissie bij het korps pupillen moeten gerigt worden aan den kommandant ter plaats, of van het naastbij gelegen garnizoen der plaats, waar de aspirant gevestigd is.

De militaire kommandant onderwerpt die aanvragen aan de beschikking van het militair departement, door tusschenkomst van den territorialen chef, en onder overlegging van het certificaat, bedoeld in art. 28, en van een der stukken, in het volgende artikel vermeld.

Art. 30. De aanvraag tot admissie geschiedt door de ouders, voogden of verzorgers der kinderen, en door de plaatselijke civiele autoriteit, voor zoo veel de kinderen betreft, die zonder behoorlijke verzorging in de stad, kampong of negorij rondloopen. Zoo veel mogelijk zal daarbij overgelegd worden, hetzij een extract uit het geboorteregister, een extract uit het doopregister, of wel elk ander bewijs dat de identiteit van den aspirant staaft; voorts eene

verklaring van de ouders, voogden of verzorgers van het kind, dat hun de voorwaarden tot admissie bekend zijn, en eindelijk eene opgave der kerk, waartoe het kind behoort, of tot welke godsdienst men verlangt, dat het kind beschouwd wordt te behooren.

Art. 31. De toestemming tot admissie van het militair departement ontvangen zijnde, zal de aspirant, door de zorg van den betrokken militairen kommandant, onder goede leiding, naar het korps pupillen gedirigeerd worden, en van den dag van vertrek af tot dien van aankomst bij het korps, met uitzondering der kleeding, op gelijken voet worden behandeld als een inlandsch fuselier.

V. *Verpligtingen van den pupil aan de toelating verbonden.*

Art. 32. De pupillen blijven tot hun achttiende jaar bij het korps.

Art. 33. Op hun achttiende jaar gaan zij over bij het leger, onder verpligting om gedurende tien achtereenvolgende jaren te dienen, zonder genot van handgeld.

Het militair departement bepaalt, bij welk wapen zij zullen ingedeeld worden.

Art. 34. Bij het leger ingedeeld zijnde, zullen zij, even als de overige leden van hetzelve, overeenkomstig de militaire wetten en reglementen behandeld worden.

Art. 35. Eenmaal bij het korps opgenomen zijnde, kunnen zij niet meer daarvan ontslagen, noch van de verpligting ontheven worden, welke aan de admissie verbonden is, dan in de gevallen, omschreven in het VI hoofdstuk.

VI. *Hoe de pupil het korps verlaat.*

Art. 36. Ten gevolge van achttienjarigen ouderdom, wanneer hij bij het leger overgaat.

Art. 37. Wegens overplaatsing in eenig ander Gouvernements-etablissement. (zie art. 30.)

Art. 38. Wegens ligchamelijke of zielsgebreken, welke hem voor de militaire dienst ongeschikt maken.

Art. 39. Wegens onverbeterlijk slecht gedrag, zoo dat zijne bestemming gemist wordt, en hij een slecht voorbeeld is in het korps.

Art. 40. In buitengewone gevallen, ter beoordeeling van het militair-departement.

Art. 41. Om wegens ligchamelijke, of daaruit voortvloeijende zielsgebreken ontslagen te worden, zullen de in art. 38 bedoelde pupillen door den officier van gezondheid van het garnizoen gevisiteerd, en, door dezen ongeschikt bevonden wordende, voor de geneeskundige kommissie te Samarang gebragt worden. Zij zullen tot dit einde bij het garnizoens-bataillon in subsistentie overgaan.

Art. 42. De voor de dienst afgekeurde, en de wegens slecht gedrag van het korps verwijderde pupillen zullen worden overgegeven aan de civile autoriteit.

Art. 43. Het verlaten van het korps vereischt eene beschikking van het militair departement.

VII. *Traktementen, soldijen, kleeding, wapening, huisvesting en voeding.*

Art. 44. De traktementen en soldijen, welke aan de officieren, onderofficieren, korporaals en pupillen kompeteren, zijn op de hieronder volgende tabel aangewezen.

GRADEN.	PER JAAR.						PER DAG.		*Aanmerkingen.*
	Tractement.		Fouragegeld.		Huishuur.		Soldij.		
	guldens.	dt.	guldens.	dt.	guldens.	dt.	guldens.	dt.	
Kapitein.	3840	"	480	"	600	"	"	"	Indemniteit van huishuur wordt slechts gegeven, bij gemis van gouvernements woningen.
1e Luitenant . . .	2010	"	480	"	420	"	"	"	
2e Idem . . .	1710	"	480	"	420	"	"	"	
Onderwijzers met rang van onder-adjudant.	1200	"	"	"	360	"	"		
Adjudt. onder-officier.	"	"	"	"	"	"	1	50	
Sergeant en fourier .	"	"	"	"	"	"	"	115	
Korporaals	"	"	"	"	"	"	"	60	
Pupillen	"	"	"	"	"	"	"	25	

Art. 45. De hoofd-officier, die met het kommandement van het korps pupillen belast wordt, zal het stafs-tractement, fouragegeld en c. q. de indemniteit van huishuur volgens zijnen rang genieten.

Art. 46. De soldij der pupillen wordt in de menage gestort; daaruit trekken zij aan zakgeld, in de vijf dagen:

de pupillen beneden de 9 jaren niets.
die van 9 tot 12 " 5 duiten.
" " 12 " 16 " 10 "
" " 16 " 18 " 15 "

minder dan vijf dagen present zijnde geweest, naar evenredigheid.

Art. 47. De kleeding der officieren, onder-officieren en korporaals is die der infanterie van het leger. Evenzoo de vernieuwings-termijnen der kleeding en klein equipement voor de laatst genoemden.

De onderwijzers hebben geene aanspraak op de kleedings-indemniteit, doch wel op de gratificatie voor eerste uitrusting, welke voor de onder-adjudanten bepaald is.

Art. 48. Aan de pupillen wordt de uitrusting verstrekt, welke op de ondervolgende tabel is aangewezen.

Het getal voorwerpen, dat jaarlijks verstrekt mag worden, duidt het maximum aan, maar moet niet uitgegeven worden dan bij volstrekte noodzakelijkheid.

Aan den kommandant der kompagnie is het overgelaten, om de verstrekking te regelen naar de behoefte en in verband met eene welbegrepen zuinigheid.

BENAMING.	Eerste uitrusting.	Jaarlijksche vernieuwing.					AANMERKINGEN.
		Januarij 1	April 1	Mei 1	Julij 1	September 1	
Hemden	3	1	"	1	"	1	
Blaauw linnen kielen . .	2	1	"	1	"	1	
Id. id. pantalons .	3	1	"	1	"	1	
Paren Inls. hooge schoenen	2	1	1	"	1	1	
Haarkam	1	"	"	"	1	"	
Kabaaijen	2	1	"	"	1	"	
Slaapbroeken	2	1	"	"	1	"	
Handdoeken	2	1	"	"	1	"	
Zakdoeken	2	1	"	"	1	"	
Broek draagbanden. . .	2	1	"	"	1	"	
Kwartiermuts	1	1	"	"	"	"	
Kleeder-borstel	1	"	"	"	"	"	Wordt om de 18 maanden vernieuwd en wel op 1 Januarij en 1 Julij.
Schoen- id.	1	"	"	"	"	"	
Distinctive teekenen . .	"	"	"	"	"	"	Worden naar de behoefte uitgereikt en vernieuwd.
Mes, lepel en vork, van elk een stuk	1	"	"	"	"	"	Worden naar de behoefte uit het korps-fonds vernieuwd.
Witte diepe borden. . .	2	"	"	"	"	"	

Behalve het hiervoren gemelde bekomt elke pupil een houten kleederkistje, dat tot de kazernering behoort.

Art. 49. De onder-officieren en korporaals, benevens de pupillen die hun zestiende jaar bereikt hebben, zijn gewapend als de infanterie, doch allen met geweren koloniaal model.

De wapens met toebehooren worden, even als aan de andere korpsen, uit de artillerie-magazijnen verstrekt, maar ten laste van het korps-fonds onderhouden.

Art. 50. Aan het kader en de pupillen zal dezelfde ligging, als aan de Europeanen van het leger gegeven worden.

Aankoop, onderhoud en reiniging der fornituren geschieden ten laste van het korps-fonds.

Art. 51. De gebouwen zullen zoodanig ingerigt moeten wezen, dat de slaapvertrekken der

leden van het kader, hoezeer afgescheiden van die der pupillen, de surveillance gemakkelijk maken.

Behalve hetgeen er voor de eigenlijke huisvesting noodig is, zullen ook de vereischte localen aanwezig moeten zijn, voor school, ateliers en gymnastische oefeningen, zoomede een locaal voor infirmerie ter verpleging van pupillen.

Art. 52. Alle gebouwen voor eene kompagnie pupillen moeten een etablissement uitmaken, dat zoodanig ingerigt is, dat geene aan het korps vreemde personen ongemerkt daar binnen kunnen komen, noch de pupillen ongemerkt uit kunnen gaan.

Art. 53. De voeding voor de onder-officieren en korporaals is gelijk aan die, voor de Europeanen van het leger bepaald.

De onderwijzers hebben daarop geene aanspraak.

Art. 54. Voor de pupillen is het ration vivres even als voor de Europeanen van het leger, met dit verschil, dat zij slechts een pond rijst en een half pond vleesch per dag zullen bekomen.

Aan hen worden geene geestrijke dranken, zoo als genever, arak of dergelijke verstrekt.

VIII. *Instructie.*

§ *a*. HET SCHOOL-ONDERWIJS.

Art. 55. Voor het letterkundig onderwijs zullen *zes* uren daags worden besteed, in dier voege, dat de helft der kompagnie de helft van dezen tijd ter school gaat, terwijl de andere helft in een der handwerken onderrigt ontvangt, behoudens het bepaalde bij § *c*. en *d*.

Art. 56. Het te geven onderwijs zal zich bepalen tot:

het lezen en schrijven;
de grammatikale gronden der Nederduitsche taal;
de rekenkunde;
de leer der evenredigheden;
de gewone en tiendeelige breuken, met toepassing op het nieuw stelsel van munten, maten en gewigten;
het maken van kleine opstellen en rapporten;
de eerste gronden der algemeene geschiedenis;
de geschiedenis van Nederland meer volledig;
de geschiedenis van Nederlandsch Indië;
de aardrijkskunde, zoo ver die zonder wis- of sterrekunde kan onderwezen worden;
de aardrijkskunde van Nederlandsch Indië;
een weinig regtlijnig en topographisch teekenen;
de kompagnies administratie en het trekken van staten;
het aanhouden van een menage-boek.

Art. 57. In geval de onderwijzers niet genoegzaam bedreven zijn, om onderrigt te geven in de kompagnies administratie (hetgeen slechts aan de meest gevorderde pupillen behoort te geschieden), zullen de onder-adjudant en de fourier, op bepaalde tijden buiten de schooluren, daarmede belast worden.

Art. 58. Vermits het getal onderwijzers eener kompagnie niet in verhouding staat tot dat der leerlingen, om met genoegzame vrucht onderwijs te geven, zoo zullen (art. 13) vier pupillen tot kweekelingen worden opgeleid, om daarbij behulpzaam te zijn.

Deze pupillen zullen geen handwerk leeren.

Art. 59. De onderwijzers moeten naauwkeurig aanteekening houden van de vlijt, gedrag en vordering hunner leerlingen.

Zij zullen deze aanteekeningen bij het te houden examen in de maand October van elk jaar overleggen, en zullen de vlijtigsten met geschenken beloond worden.

Art. 60. De aankoop van boeken, kaarten, schrijfbehoeften en alles wat tot het onderwijs, als ook tot het onderhoud der school benoodigd is, zal door de administrateurs uit het korps-fonds bekostigd worden.

Art. 61. Bij de school zal behooren eene kleine bibliotheek, bestaande uit nuttige, eene aangename lectuur opleverende, werken, ten dienste van de meestgevorderde leerlingen.

Deze bibliotheek wordt ten laste van het korps-fonds zamengesteld en onderhouden.

§ *b.* ZEDEKUNDIG ONDERRIGT.

Art. 62. Er zal geen bepaald kerkerlijk onderwijs gegeven worden; de onderwijzers zullen zich bepalen tot de algemeene beginselen van zedekunde, op algemeene beginselen van godsdienst gegrond.

Art. 63. Des Zondags zullen zedekundige, godsdienstige voorlezingen gehouden en een gebed gedaan worden, waarbij zorgvuldig moet worden vermeden, al wat niet voor alle godsdiensten geëigend is.

Art. 64. Telkens wanneer geestelijken van de onderscheiden Christen gezindheden het korps bezoeken, zal hun, des begeerende, de gelegenheid gegeven worden godsdienst-oefeningen te houden, elk voor zijne geloofsgenooten.

§ *c.* MILITAIRE OEFENINGEN.

Art. 65. Naar gelang van ouderdom, bevattelijkheid en ligchaamskrachten, zullen de pupillen onderwezen en geoefend worden in:
de soldaten en peletonschool, theoretisch en praktisch;
de bajonet-vechtkunst, theoretisch en practisch, als infanterist en sabelruiter;
het theoretisch onderwijs over het infanterie-geweer;
het maken van infanterie patronen;
het schijfschieten, theoretisch en praktisch;
het tirailleren, id. id.
de velddienst id. id.
de theorie over de garnizoens- en inwendige dienst;
de krijgs-artikelen.

Art. 66. Het onderrigt in de bajonet-vechtkunst zal geacht worden voldoende gegeven te zijn, wanneer de pupil met de bajonet op het geweer, zich tegen elken aanval te voet of te paard, tegen welke wapensoort ook, kunstmatig kan verdedigen, en omgekeerd, aanvallenderwijze kan optreden.

Art. 67. Het theoretisch onderwijs over het geweer zal naauwkeurig moeten behelzen, hoe het geweer uit elkander moet worden genomen, de benaming der onderscheidene deelen, en waartoe dezelve dienen, het in elkander zetten van het geweer.

Art. 68. Het schijfschieten, theoretisch en praktisch, zoo als bij het reglement voor de schietoefeningen der infanterie van het Indisch leger is voorgeschreven.

Art. 69. Het tirailleren en de velddienst zullen theoretisch en praktisch worden onderwezen, voor zoo ver dit voor onder-officieren wordt noodig geacht.

Art. 70. Naar mate de pupillen meer met eigenlijke militaire instructie worden bezig gehouden, zullen zij minder tijd aan handwerken besteden.

Het school-onderwijs moet echter steeds voortgaan.

Art. 71. Het doen van militaire wandelingen zal een deel der instructie uitmaken.

Daar het ondoelmatig zoude zijn kinderen, welke hun tiende jaar nog niet bereikt hebben, met praktische exercitiën bezig te houden, zoo zullen deze daarvan verschoond blijven, en in stede van dien wandelen, of bij slecht weder, met gymnatische oefeningen of andere verrigtingen bezig gehouden worden.

§ *d.* DE GYMNASTIE.

Art. 72. Als gymnastische oefeningen zullen de zoodanige gekozen worden, welke behalve ervaring en ligchaamssterkte den soldaat in zijne bestemming voordeel kunnen aanbrengen, als: schermen, espadonneren, batonneren, worstelen, springen, klimmen, loopen, werpen naar het doel, zwemmen en voltigeren.

Art. 73. Bij alle gymnastische oefeningen zullen de noodige voorzorgsmaatregelen genomen worden, ter voorkoming van ongelukken.

Art. 74. Met het oog op de gezondheid der pupillen, zal men hen trapsgewijze aan de ligchamelijke inspanningen gewennen, welke de krachten ontwikkelen.

§ *e.* AMBACHTEN.

Art. 75. Bij het korps pupillen zal het kleedermakers, schoenmakers en timmermans handwerk onderwezen worden.

Art. 76. Elk pupil is verpligt een der handwerken te leeren, de keuze daarvan word hem zoo veel mogelijk vrijgelaten.

Art. 77. Even als voor het letterkundig onderwijs, zullen voor de handwerken zes uren daags worden besteed, en wel drie uren voor elken pupil.

Zij die 's morgens ter school zijn geweest, zullen des namiddags onderrigt in de handwerken ontvangen, en omgekeerd; behoudens echter het bepaalde bij § *c* en *d*.

Art. 78. Het daarstellen van de ateliers, de aankoop en het onderhoud van alle gereedschappen zullen door de zorg der administrateurs uit het korps-fonds bekostigd worden, terwijl onderhoud en verantwoording op de meesters werklieden berusten.

Art. 79. Indien gereedschappen of goederen van welken aard ook, die bij de meesters werklieden in verantwoording zijn, breken of onbruikbaar worden, zullen ze door deze aan de administrateurs worden vertoond, om autorisatie tot afschrijving op den inventaris te erlangen.

Art. 80. Den pupil, die eenen bijzonderen aanleg voor de werktuigkunde aan den dag legt, zal, wanneer hij genoegzaam in jaren gevorderd is, door overplaatsing bij 's lands konstruktie-winkel, geweermakers-school of zoodanig ander gouvernements etablissement, als hier te lande in den vervolge mogt worden opgerigt, gelegenheid tot oefening en ontwikkeling van zijnen aanleg gegeven worden.

Art. 81. Wanneer door onbedrevenheid der pupillen niet in de behoefte van kleeding, schoeisel en kazernering kan worden voorzien, zullen inlandsche handwerklieden gebezigd en uit het korps-fonds betaald worden.

Art. 82. Wanneer het korps pupillen uit twee of meer kompagniën zal bestaan, en het nut wordt ingezien om, behalve de hiergenoemde ambachten, in nog een of meer andere handwerken onderrigt te doen geven, zal een sergeant werkbaas voor elk nieuw handwerk, ten behoeve van de vereenigde kompagniën, worden aangesteld, zoomede de noodige ateliers worden opgerigt.

§ *f.* MUZIJK.

Art. 83. Indien daartoe gelegenheid bestaat, zal men de pupillen eenig muzijk instrument als hoorn, trompet of fluit laten beoefenen, als ook de zangkunst; dit laatste, ten einde door het zingen van militaire en Nederlandsche liederen, den krijgsmansgeest op te wekken, en in de vrije uren tot eene even nuttige als aangename verpoozing te strekken.

Art. 84. Het aanschaffen van instrumenten en muzijk, zoomede de betaling der onderwijzers, indien ze niet reeds tot het kader behooren, zal ten laste van het korps fonds geschieden.

IX. *Discipline.*

Art. 85. De ondergeschiktheid en gehoorzaamheid aan den meerderen, zoo als dit in het reglement op de krijgstucht voor het leger is voorgeschreven, is ook verbindend voor het pupillen korps. Dit zal den pupillen zorgvuldig geleerd moeten worden.

Art. 86. Ieder superieur zal zich, bij het toepassen van de leer der subordinatie, beijveren om de pupillen vaderlijk te behandelen, en steeds indachtig zijn, dat het kinderen en meest allen weezen zijn, voor wie zij het gemis van ouders zoo veel mogelijk moeten vergoeden.

X. *Straffen.*

Art. 87. De korrektiën der pupillen zullen, ofschoon zoo veel mogelijk naar die van het reglement van krijgstucht, zich regelen naar gelang hunner jaren en karakter, en vooral ten doel hebben, om kwade gewoonten en geaardheden tegen te gaan en die in de geboorte te onderdrukken.

Aldus zal luiheid door vermeerdering van arbeid, onzindelijkheid door aanhoudende inspektiën, drift en opvliegendheid door gestrengen maar bedaarden ernst tegengegaan worden, en in het algemeen behoort zoodanige keuze van korrektiën gedaan te worden, als tot opwekking van eergevoel dienstig kan worden geoordeeld.

Art. 88. Daar het echter gebeuren kan, dat pupillen zich aan feiten schuldig maken, welke, in geval van herhaling, ligchamelijke kastijding verdienen; zoo als wegens het ontvreemden van kleinigheden, het verkoopen van equipementstukken enz., zal hun door hunne kameraden een door den korps-kommandant te bepalen getal rietslagen op het vleeschachtige gedeelte des ligchaams worden geappliceerd.

Art. 89. Dergelijke bestraffingen zullen steeds gepaard gaan met eene vermaning in het algemeen, en het voor oogen houden van het gepleegde kwaad en deszelfs nadeelige gevolgen.

Art. 90. In sommige gevallen, maar voornamelijk wanneer een pupil zijn equipement heeft verkocht, neiging tot gierigheid, luiheid of andere ondeugden aan den dag legt, en vermaningen of reeds opgelegde kleine korrektiën vruchteloos blijven, zal hij gestraft worden met inhouding van zijn zakgeld, hetwelk dan ten voordeele van het korps-fonds komt.

Art. 91. De pupillen zullen niet aan het reglement op de regtspleging onderworpen zijn, voor hunne intreding bij het leger.

XI. *Inwendige dienst.*

Art. 92. De inwendige dienst zal geregeld worden naar een daartoe expresselijk vervaardigd reglement, door het militair departement te ontwerpen en door het Indisch Gouvernement goed te keuren.

XII. *Korps-fonds.*

Art. 93. De geldswaarde der toekomende vivres, kleeding en uitrusting stukken in het VIIe hoofdstuk vermeld, wordt op de drie maandelijksche verantwoording aan het land in rekening gebragt, en daaruit met het batig saldo der menage-rekening een afzonderlijk fonds, het korps-fonds, geformeerd, 't welk onder het beheer van den raad van administratie staat.

Art. 94. De benoodigde kleeding, vivres en andere behoeften, behalve die welke in dit reglement reeds genoemd zijn, worden ten laste van het fonds aangeschaft.

Art. 95. Het korps-fonds staat ter beschikking van het militair departement, behoudens verantwoording aan de algemeene rekenkamer.

Art. 96. Jaarlijks zullen, op voordragt van den kommandant van het korps, gratifikatiën worden uitgereikt aan de leden van het kader, die uitstekende blijken hebben gegeven van ijver en behartiging hunner dienstpligten.

XIII. *Administratief beheer.*

Art. 97. Het administratief beheer over het korps pupillen zal gevoerd worden in verband met dat voor het leger.

Door het militair departement zal, onder de goedkeuring van het Indisch Gouvernement, hieromtrent een voorschrift gegeven worden.

XIV. *Toezigt over het korps.*

Art. 98. Het korps pupillen staat tot den territorialen chef in dezelfde verhouding, als de overige korpsen in zijn kommandement, en is aan diens jaarlijksche inspektie onderworpen.

Art. 99. Het inspektie-rapport van den territorialen chef moet een uitvoerig verslag zijn zijner bevinding van alle aangelegenheden van het korps.

Art. 100. Aan het militair departement is de bevoegdheid toegekend, om het korps pupillen door andere militaire autoriteiten te doen inspekteren, en daarvan rapport in te vorderen.

Behoort bij het besluit van den Minister van Staat, Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië, van den 15 Junij 1850, no. 16.

Uit dit reglement kan men de schoone instelling van het pupillen-korps vrij goed in haren aard leeren kennen. Ongetwijfeld zullen allen, die dit gelezen hebben, met ons den wensch uiten, dat men deze inrigting verder ter harte neme, dat men haar zoo veel mogelijk uitbreide, en dat men allen, die daarvoor in aanmerking kunnen komen, in hare weldaden en zegeningen late deelen.

September 1855. * * *

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde.

1. De Nederlandsche hervormde kerk in Indië, door O. G. HELDRING. Utrecht, 1855.

2. Iets over de zending in Indië. Bijdrage ter beoordeeling van O. G. HELDRING's Hervormde kerk in Indië, door J. J. SCHEUER, Oost-Indisch predikant. Arnhem. 1855.

3. Open brief aan den wel eerw. zeer gel. heer O. G. HELDRING, ter zake zijner brochure: de Nederlandsche hervormde kerk in Indië. Rotterdam, 1855.

Met groote belangstelling namen wij het geschrift van den heer HELDRING in handen, maar even groot was onze teleurstelling. Wij hadden de hoop gekoesterd, eindelijk eens eene grondige geschiedkundige en kritische beschouwing te zullen lezen van 't geen op kerkelijk gebied in Indië is geschied en thans nog gebeurt — en wij vonden slechts eenige zeer oppervlakkige en, wij mogen het niet verzwijgen, zeer eenzijdige voorstellingen en oordeelvellingen van de hervormde kerk aldaar. Wij beweren volstrekt niet, dat er geene nuttige wenken in zijnen arbeid zouden voorkomen, maar 't geheel lijdt aan de fout, die zoo menigwerf wordt begaan, aan een vooropgesteld begrip, tot welks verdediging en bevestiging de historische feiten worden verwrongen en dienstbaar gemaakt. Daarbij is het boek zulk eene bonte mengeling van allerlei, dat het bijna onmogelijk is, er een geregeld verslag van te geven.

Eerst heeft de schrijver eenige bladzijden gewijd aan den strijd tusschen „Paganisme en Christianisme", gelijk hij het noemt, als inleiding tot de mededeeling van een aantal voorstellen, door hem aan het Nederlandsch Zendeling-genootschap gedaan, en die de strekking hebben om Christen-werklieden naar Indië te zenden, en door hen zoowel de reeds bestaande en maar al te zeer verwaarloosde gemeenten aldaar te leiden en op te bouwen, als de grenzen dier gemeenten uit te breiden door hunnen arbeid onder heidenen en Mohamedanen. En om dat voorstel aan te bevelen en kracht bij te zetten, deelt de heer HELDRING een artikel mede uit het Tijdschrift „*de Vereeniging*", waarin hij zijne denkbeelden uiteenzet over de uitbreiding van het Christendom en den arbeid der zendelingen in onderscheiding van dien der kerk.

Hierop volgt een uitgebreid stuk, niet van zijne hand, maar van „een vriend" afkomstig, wien hij verzocht had voor hem eenige bronnen na te slaan over de geschiedenis der Hervormde kerk in Indië. 't Zijn losse, weinig zamenhangende verhalen van sommige gebeurtenissen, die in de Hervormde kerk hebben plaats gegrepen, gevolgd door eene meer uitvoe-

rige beschrijving en beoordeeling van de herschepping der Hervormde en Luthersche kerken in ééne algemeene Protestantsche kerk in Indië.

Het geheel wordt besloten met eenige bijlagen van den heer HELDRING, waarin enkele bijzonderheden, in den arbeid van „zijn vriend" voorkomende, nader worden uiteengezet en door aanhalingen uit andere schrijvers of door oude kerkelijke akten worden bevestigd of verklaard.

De beide tegenschriften, het eerste van den heer SCHEUER en het tweede, blijkens de onderteekening, van den heer MOUNIER, predikant te Batavia, hebben de strekking, om aan te wijzen, hoeveel onnaauwkeurigheden en scheve voorstellingen, hoeveel tegenstrijdige en zich zelven onderling vernietigende beweringen, wat al gewaagde, zonderlinge en onjuiste gevolgtrekkingen er in het boek van den heer HELDRING voorkomen. Maar bovenal verzetten zich deze beide heeren tegen de wijze, waarop de vereeniging der Luthersche en Hervormde kerken te Batavia tot één ligchaam door hem is voorgesteld en beoordeeld.

Wat zullen wij van deze drie geschriften zeggen? Heeft de wetenschap er veel bij gewonnen? Wij betwijfelen het. De geschiedenis der Christelijke kerk in Indië, vooral ook voor zoo ver zij in verband staat met de geschiedenis der Hervormde kerk in Nederland, wacht nog altoos op eene grondige studie. Het hier geleverde zal ons echter niet veel verder brengen. De „vriend" van den heer HELDRING heeft eenige bijzonderheden vermeld, met het voorop gezette doel, om alléén de lichtzijde te doen uitkomen; neen nog erger, om alle feiten zoo te plooijen, dat er toch nog eene goede zijde aan te zien is. „Niet ongewoon is het, bij sterfgeval van een merkwaardig persoon, een overzigt te geven van zijne levensgeschiedenis, het verlies voor de nagelatene betrekkingen te wegen, deugden in het licht te stellen ter navolging, en *gebreken met den mantel der liefde te bedekken*". Ziedaar het beeld dat de schrijver zelf van zijnen eigen arbeid zeer naar waarheid geeft. Overal tracht hij de voortreffelijkheid te doen uitkomen van dien gulden tijd, toen de Hervormde kerk de heerschende, ja in Indië de alléén getollereerde was; toen er tusschen haar en de Oost-Indische compagnie zulk een onafscheidelijk verband bestond, dat beiden één ligchaam schenen uit te maken. Overal betreurt hij het, dat de regering niet meer zelve aan het hoofd der beweging is, die de Hervormde kerkleer onder de inboorlingen van den Indischen archipel tracht uit te breiden, gelijk zij het was in de dagen, toen de Mohamedaan en de Heiden wel eens door het zwaard tot den doop werden gedwongen.

De schrijver maakt zich aan ééne hoofddwaling schuldig, waardoor zóó veel verwarring en confusie in zijne voorstellingen en redeneringen is ontstaan, dat zijne bestrijders hem, zonder veel moeite, op menig punt ad terminos non loqui hebben kunnen brengen. Hij roemt den tijd der vaderen, omdat toen de regering zelve de zaken der kerk zich aantrok, en hij is tevens tegenstander van de voogdijschap, welke de regering zich in den tegenwoordigen tijd over de Protestantsche kerk in Indië aanmatigt: ziedaar eene beschuldiging, die onder anderen de heer SCHEUER hem voor de

voeten wierp, een impas waarin hij gevangen is en waaruit hij niet kan ontkomen. Had hij beide beginselen niet in zijne redeneringen verward; had hij zich op het zuivere standpunt geplaatst van ons tegenwoordig staatregt, in onderscheiding van 't geen onder de Oost-Indische compagnie bestond; wilde hij niet onder eene geheel andere orde van zaken, de regering en hare ambtenaren eenen werkking aanwijzen, die vroeger, toen de Hervormde kerk eene staatskerk was, in den aard der zaak lag, maar thans eene ongerijmdheid zou zijn; — had hij voor het tegenwoordige slechts *onzijdigheid* en *vrijheid* geëischt, voorzeker hij zou zegevierend uit den strijd zijn gekomen en zijne tegenstanders uit het veld hebben geslagen. Maar ziedaar de hoofddwaling. In den tijd der Oost-Indische compagnie moest de regering voorgaan, zelf handelen, of er werd niets gedaan, want de kerk had geen zelfstandigen en onafhankelijken werkkring. Maar thans van de regering te verlangen, dat zij, door hare eigen werkzaamheid, door haren onmiddelijken invloed, het Christendom onder de heidenen zal verspreiden, dat is een eisch, die alleen uit de miskenning van een hoofdbeginsel van ons staatsregt kan voortkomen. Dat hoofdbeginsel is: de kerkgenootschappen zijn partikuliere genootschappen, die zich vrij en zelfstandig behooren te ontwikkelen, en die van den staat niets anders kunnen verlangen, dan dat zij in hare vrijheid niet worden belemmerd.

Maar als wij ons op dat standpunt plaatsen, dan geloof ik, dat er met goed gevolg vrij wat kan worden ingebragt tegen 't geen de heeren SCHEUER en MOUNIER hebben beweerd omtrent de verhouding van de Protestantsche kerk tot het Gouvernement. Heeft zij die vrijheid, welke haar noodig is, om door eigen krachtsontwikkeling te bloeijen en zich uit te breiden? Heeft zij zelfs die vrijheid, welke de Roomsch-Catholijke kerk geniet?

Wij mogen niet ontveinzen, dat het ons leed heeft gedaan, in deze geschriften van twee Indische predikanten nergens het besef te ontwaren, dat de banden, die de staat der Protestantsche kerk heeft omgeworpen, nadeelig voor haar zijn. Indien dat tevens het algemeen gevoelen is van hunne ambtsbroeders, dan vreezen wij, dat die banden nog in lang niet verbroken worden; maar dan voorzien wij tevens, dat zich niet veel leven en beweging en wasdom binnen hare grenzen zal ontwikkelen.

Wij eindigen met de volgende opmerking. „Hoe de vorm van bestuur ook zijn mogt," zegt de heer SCHEUER, „nimmer ondervond ik eenige belemmering in de betrachting der heilige verpligtingen, die mij waren opgelegd; even vrij als ergens in eene vaderlandsche gemeente, konde ik als leeraar in mijne gemeente spreken en handelen en leeren." Niet alle predikanten in Indië zijn zoo gelukkig; onder anderen zal de heer MOUNIER met deze lofrede niet instemmen. Of heeft hij niet onlangs van het tegendeel de droevige ondervinding gehad? Hij publiceert sedert eenigen tijd een periodiek geschrift, onder den titel van *Tijdschrift ter bevordering van christelijk leven in Nederlandsch Indië* *). Daarin moet onlangs de heer VAN

*) Op blz. 29 van zijnen „*Open brief*" maakt de heer MOUNIER van dit Tijdschrift mel-

HENGEL, predikant te Batavia, met eenige warmte hebben geschreven over den diep verwaarloosden zedelijken en godsdienstigen toestand van de Europesche soldaten in Indië. Niemand zal, dunkt mij, ontkennen, dat dit onderwerp geheel en al op zijn weg lag, en dat hij verpligt is als herder en leeraar zich het lot dier ongelukkigen aan te trekken. En toch moet de heer MOUNIER, wegens de plaatsing van dat stuk, zich eene teregtwijzing en berisping van den Gouverneur-Generaal hebben op den hals gehaald.

Men zal mij misschien antwoorden, dat de heer SCHEUER allééén beweert, dat hij „even vrij als ergens in eene vaderlandsche gemeente als leeraar in zijne gemeente kon *spreken* en *handelen* en *leeren*," maar dat hij van *schrijven* en *publiceren* niet heeft gewaagd. 't Is waar; men kan dien zin aan de woorden hechten, en dan laat ik ze zonder eenige tegenspraak, want dan beteekenen ze in mijn oog zeer weinig. Ik beschouw, in Indië meer nog dan in 't vaderland, de drukpers als een der krachtigste middelen voor den predikant, om op zijne gemeente te werken, als een onmisbaar voertuig voor de verkondiging van Christelijke waarheid en verlichting. De Christenen wonen daar zoo verre uiteen, verspreid over zulk eene wijde oppervlakte, dat zeer velen het woord des levens slechts kunnen *lezen*, zeer zelden *hooren*. Willen dus de predikanten ook op hen hunnen heiligenden invloed uitoefenen, zij moeten door middel van de drukpers tot hen spreken, en staan zij daarin onder de willekeur van 't Gouvernement, dan worden zij, in de uitoefening van een hunner duurste verpligtingen, door de regering belemmerd.

Er zijn predikanten, die meenen, dat hun arbeid eigenlijk geen grenzen heeft; dat de akker, waarop zij geroepen zijn te bouwen, onafzienbaar is; dat alles wat middelijk of onmiddelijk de zedelijke en godsdienstige ontwikkeling hunner gemeente kan bevorderen, tot hunnen werkkring behoort; dat overal waar zij in de maatschappij gebreken ontdekken, als de oorzaken van veel kwaad en bederf, of als slagboomen tegen den wasdom en den bloei van den Christelijken geest, zij geroepen zijn, om die oorzaken uitteroeijen en die slagboomen te openen. Ik geloof niet, dat zulke euangeliedienaren zich regt op hun gemak gevoelen onder de voogdij van den staat, gelijk die in Nederlandsch Indië thans nog wordt uitgeoefend. 't Is waar (ik heb het persoonlijk ondervonden en ik zal het altijd dankbaar erkennen), voor de materiëele belangen der predikanten wordt zeer goed gezorgd. Een godsdienstleeraar, die er zich toe bepaalt, om des Zondags

ding, en berigt hij ons, dat er reeds afleveringen van zijn uitgegeven en dat het werk „in Nederland verkrijgbaar is bij den boekhandelaar H. NIJGH te Rotterdam." Tot ons leedwezen zijn echter tot dus verre geene exemplaren hier te lande aanwezig. Over 't algemeen is de zending van gedrukte stukken uit Indië naar Nederland nog zeer onregelmatig en laat de verspreiding veel te wenschen over. Wij nemen deze gelegenheid waar, om hierover een enkel woord te zeggen, dewijl sommigen onzer vrienden in Indië zich reeds beklaagd hebben, dat wij te weinig notitie namen van 't geen in Indië op wetenschappelijk en letterkundig gebied voorvalt. Maar hoe is ons dat mogelijk, indien men niet *geregeld* in Nederland verspreidt hetgeen de Indische drukpers produceert. Wij houden ons daarom, bij allen die hierop eenigen invloed kunnen uitoefenen, voor eene ijverige toezending dringend aanbevolen.

te preken, in de week zijne catechisatiën te houden, enz., en zich overigens met de zedelijke en godsdienstige ontwikkeling der maatschappij, die hem omgeeft, volstrekt niet inlaat, kan een regt genoegelijk en rustig leven leiden. Maar indien hij meent meer te moeten doen dan dat; indien hij krachtig het kwaad in die maatschappij bestrijdt, zonder aanzien des persoons, en waar hij het ontdekt, dan gelooven wij, dat hij wel eens moeijelijkheden ondervindt, die zijne rust bedreigen en zijn leven vergallen.

Varia.

In een brief uit Batavia van den 29sten Julij l. l. schrijft men ons, over de onlangs gehouden tentoonstelling aldaar, het volgende:

„Wij hebben in 1853, gelijk gij weet, te Batavia eene tentoonstelling gehad van inlandsche nijverheid, die de algemeene belangstelling heeft getrokken. De zaak was partikulier, doch het Gouvernement heeft er veel toe bijgedragen, dat zij tot stand is gekomen. Naderhand heeft men echter van deze schoone onderneming niets meer gehoord, en zij is als met de stille trom afgemarcheerd. Dat heeft hier een zeer verkeerden indruk gemaakt, en men vreest algemeen, dat, als er eens eene tweede tentoonstelling werd beproefd, de inzending zeer schaars zou zijn. De inzenders hebben hunne voorwerpen, zoo maar, zonder iets naders, terugontvangen. Had daarvan niet hoogst nuttig partij kunnen worden getrokken? Zoo de kommissie daartoe niet bij magte was, had dan het Gouvernement zijne belangstelling in de inzenders en hunne produkten niet even zeer moeten toonen, als het die in de oprigting der tentoonstelling had bewezen. Waarom van Gouvernementswege geene medailles of getuigschriften voor de uitstekendste voorwerpén uitgereikt?

„Het Gouvernement bemoeit zich hier stelselmatig met alles. Het is hier de groote landbouwer, de groote industrieel — en zie, met eene tentoonstelling van nijverheid laat het zich niet in, juist daar waar het nut kon stichten, door aan te moedigen en een spoorslag te geven tot vooruitgang. Dat het de oprigting aan eigen krachten van partikulieren overliet, keuren wij goed, juichen wij toe. Maar waarom heeft het niet getracht de vruchten der tentoonstelling, toen zij eens tot stand was gebragt, zoo rijk mogelijk te maken in 't publiek belang? Waarom, bij voorbeeld, niet voor de uitgave van een geïllustreerden en beredeneerden katalogus gezorgd?

„De kommissie heeft voorzeker hare taak begrepen en met eere volbragt. Ik verzeker u, dat hare inspanning, moeite en zorgen zeer groot zijn geweest. Zij heeft gedaan wat zij kon, doch in 't geen zij niet verder vermogt, had, mijns inziens, het Gouvernement moeten bijspringen. Waarom is, van den beginne af, niet een gekommitteerde deskundige van Gouvernementswege, op eene of andere wijze, met haar in betrekking gesteld? En waarom heeft de regering hare groote belangstelling niet in de zaak getoond, door aan de verdienstelijke leden dier kommissie een blijk van goedkeuring te geven?"

Het openstellen, in 1846, der haven van Makassar, in 1848, der havens van Menado en Kema, en in 1854, der havens van Amboina, Banda, Ternate en Kajeli, maatregelen welke van vele zijden zijn toegejuicht als bewijzen van betere beginselen in Nederlandsch Indië, heeft de aandacht gevestigd op de verklaring, nu vijf-en-twintig jaren geleden, dat ook Rio, op het eiland Bintang, een vrijhaven wezen zou.

Wij hebben het voornemen niet, nog nader aan te toonen, dat *die* vrijverklaring geheel doelloos was; wij zullen uit het gebeurde met Rio geene voorspellingen afleiden ten opzigte der nieuwe bepalingen, onder de voortdurende werking van het tegenwoordige regering-stelsel in Indië. Maar wij vermeenen te moeten herinneren, dat de vraag: *waarom* Rio, als vrijhaven, niet heeft kunnen mededingen met Singapoera, zeer oordeelkundig is beantwoord geworden in eene brochure, getiteld: „*Bijdrage tot de kennis van den voormaligen en tegenwoordigen staat onzer Oost-Indische bezittingen.* Amst. 1841, blz. 100—104." Niet minder duidelijk is dit uiteengezet in een artikel, voorkomende in het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* van 1852, 1ste deel blz. 411—424.

De aandacht werd toen, onder anderen, bijzonder gevestigd op eene verklaring van den voormaligen Minister van Koloniën ELOUT: dat de populariteit der Nederlandsche regering in den Archipel herstel behoefde; dat de gehechtheid der inlandsche natiën van ons vervreemd was; dat overal de inlandsche volkeren en vorsten met de wapenen moesten gedwongen worden tot onderwerping aan ons bestuur en aan onze inzigten.

't Is de vraag, of onze populariteit in Indië thans te beschouwen is als voldoende, om het daarvoor te kunnen houden, dat de gehechtheid der inlandsche natiën aan ons bestuur verzekerd is, en dat thans verwacht kan worden, dat handel en vaart, ten gevolge daarvan, in Indië zullen bloeijen. Die vraag kan tot dus verre niet toestemmend beantwoord worden. Men leze het werk van den kolonel ter zee C. VAN DER HART *Reize rondom het eiland Celebes en naar eenige der Moluksche eilanden.* 's Hage 1853, om zich daarvan te overtuigen. Men leze de onlangs gepubliceerde opstellen van den hoogleeraar P. J. VETH over Timor en Flores, om daarvan diep doordrongen te worden.

Het in het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* van 1852 opgenomen artikel over Rio, wijst, bovendien, op plaatselijke formaliteiten, volkomen geschikt, om de Indische handelaren af te schrikken van het bezoeken dezer zoogenaamde vrijhavens. Wij herinneren dit, in de billijke verwachting, dat die formaliteiten zullen worden opgeheven; dat eindelijk een stelsel moge worden gehuldigd, berekend, *om ons de genegenheid der Indische vorsten en volken te doen verwerven*; dat gezorgd worde, dat in de onlangs geopende havens, geene *belemmeringen* aan den handel worden in den weg gelegd, opdat het gewigtig oogmerk van die openstelling niet, gelijk te Rio, geheel gemist worde.

Bij het uiten van dezen wensch, meenen wij de aandacht der regering ook te moeten vestigen op hetgeen, ter verbetering van zaken, te Rio

alsnog gedaan kan worden, blijkens de „*Bijdragen tot de kennis van Rio*," voorkomende in het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* van 1853, 1ste deel, blz. 381—480. (*Ingezonden*).

Naar wij vernemen is de benoeming van eenen Gouverneur-Generaal, ter vervanging van den heer DUIJMAER VAN TWIST, thans het onderwerp der beraadslagingen van het Ministerie.

Indien ooit de keuze van den man, die tot deze hooge betrekking verheven wordt, grooten invloed zal uitoefenen op de toekomst van Nederlandsch Indië en dus ook op het lot van 't moederland, dan is het voorzeker in de tegenwoordige oogenblikken. Behalve de gewone taak, voor elken landvoogd van Indië weggelegd, zal nog eene buitengewone op zijne schouderen worden geladen. Behalve het dagelijksch bestuur, op zich zelf reeds een gewigtig en veel omvangend werk, zal hij moeten organiseren. Het nieuwe reglement op het beleid der regering van Nederlandsch Indië moet worden ten uitvoer gelegd; de beginselen, in dat staatstuk nedergelegd, zal hij moeten ontwikkelen en in 't leven roepen; de talrijke verordeningen voor de verschillende takken van bestuur, bij die wet voorgeschreven, zal hij moeten ontwerpen en in werking brengen. En dat alles zal hij moeten doen, niet, gelijk vroeger, als een despoot, geheel naar willekeur, en slechts gekontroleerd door eenen Minister wiens voorschriften den eenige regel van zijne handelingen uitmaken; dat alles zal hij moeten doen, in gemeen overleg met den raad van Indië, en gekontroleerd door de wetgevende magt en de drukpers in Nederland.

Wat al moeijelijke vraagstukken met het Reglement op het beleid der Regering van Nederlandsch Indië in verband staan, hebben de diskussiën over die wet, in de Tweede Kamer der Staten-Generaal, aan 't licht gebragt. Dat de Gouverneur-Generaal deze vraagstukken althans moet kennen en *begrijpen;* dat hij ze bovendien voor een groot deel tot oplossing zal moeten brengen; dat hij het talent moet bezitten, om de beginselen, die door de wetgevende magt zijn vastgesteld, met voorzigtigheid en beleid, in reglementen en verordeningen uit te werken; dat hij de zeldzame gave van organiseren moet hebben, — ziedaar eigenschappen in eenen opperlandvoogd, van wier noodzakelijkheid iedereen overtuigd is.

Wie zal de uitstekende landgenoot zijn, wien men zulk eenen loodzwaren maar vereerenden last op de schouders durft leggen? Wie zal de voortreffelijke staatsman wezen, die den moed heeft de vervulling van dezen pligt op zich te nemen?

Indien wij wel onderrigt zijn, dan zou ook thans weder iemand op den voorgrond worden gesteld, die reeds vroeger van zekere zijde is aanbevolen, maar die toen, door den tegenstand van een krachtig Ministerie, heeft moeten wijken. Men verhaalt, dat, toen de heer ROCHUSSEN als Gouverneur-Generaal zou vervangen worden, het ministerie van dien tijd zeer veel moeijelijkheden heeft ondervonden door den invloed van eenige lieden,

aan wie wij, naar 't ons voorkomt met het volste regt, den naam van „kamarilla" mogen geven. Sommigen hunner bekleeden blinkende hofbedieningen, anderen zijn in aanzienlijke betrekkingen, in de onmiddelijke nabijheid van het hof geplaatst. De benoemingen tot hoogst gewigtige posten in Nederlandsch Indië waren in den laatsten tijd maar al te zeer de blijken van de kracht dier kamarilla, en ook bij de aftreding van den heer ROCHUSSEN had zij haar doel bereikt, indien het toenmalige Ministerie daartegen niet had gewaakt.

De man, die ook thans weder bij de vervanging van den heer VAN TWIST door deze kamarilla wordt vooruitgeschoven, heeft eene eervolle loopbaan achter zich, maar van eene geheel andere strekking dan om hem bekwaam te maken, om Indië te besturen; en ieder onpartijdige die hem kent is er van overtuigd, dat hij niet tot die zeldzame geniën behoort, die overal en in elken werkkring door hunne groote talenten weten te vergoeden, wat hun aan ondervinding en praktijk ontbreekt. Hij heeft geene geschiktheid hoegenaamd voor de betrekking van Gouverneur-Generaal, maar hij heeft het voorregt een gunsteling te zijn der kamarilla, die hem vroeger en ook nu weder met deze eminente waardigheid wenscht te bekleeden.

Zal zij er deze keer in slagen? De vraag is hoogst gewigtig en wij durven ze niet ontkennend beantwoorden.

't Is waar, dezelfde Minister, die toen aan 't hoofd van het departement van koloniën zich bevond, staat er nog. Dezelfde Minister, die toen de benoeming van den heer VAN TWIST heeft geteekend, is ook nu geroepen, om zijne hand te zetten onder het besluit, dat eenen nieuwen Gouverneur-Generaal aan Indië zal geven. Maar of de kamarilla vroeger juist op *zijne* kracht is afgestuit, durven wij betwijfelen. En of zijne tegenwoordige kollega's door dezelfde beginselen geleid worden als zijne vorige ambtgenooten, is eene vraag, die zij zelven ontkennend beantwoorden, dewijl zij verklaren in eene *tegenovergestelde rigting* te zijn.

Ondertusschen zouden wij het betreuren, dat onze Indische bezittingen aan geheel ongeschikte handen werden toevertrouwd. Dat zou voorzeker wel een der bitterste vruchten zijn, die wij aan de Aprilbeweging te danken hebben.

Ik maak den Redakteur van het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* opmerkzaam op art. 11 van het Reglement voor de schutterijen op Java en Madura (*Staatsblad* van 1838 n°. 22). Daarin leest men letterlijk het volgende:

„Hij die zonder wettige redenen van verschooning ingebragt te hebben, bij de eerste oproeping tot de schutterlijke dienst, afwezend blijft, zal verbeuren eene boete van *twee* tot *tien* gulden, ten tweeden male opgeroepen zijnde en niet verschijnende, eene boete van *vier* tot *twintig* gulden, waarna hij door een detachement afgehaald en voor den krijgsraad gebragt zal worden, en, behalve de boeten, ook nog de kosten van deze afhaling op hem zullen worden verhaald; terwijl het aan den krijgsraad in zoodanig geval zal zijn vrijgelaten, om

des noodig oordeelende, den weerspannige, door tusschenkomst van den resident, aan den Gouverneur-Generaal bekend te maken, die alsdan zal beslissen, *in hoever de zoodanige uit deze bezittingen verwijderd*, of wel van zijn ambt en zijne bediening ontzet behoort te worden."

Mij dunkt het wordt tijd, dat men dit artikel wijzige en in overeenstemming brenge met art. 45 van het tegenwoordig in werking zijnde *Reglement op het beleid der regering van Nederlandsch Indië.*

Volgens dat artikel kan „aan personen, niet in Nederlandsch Indië geboren, *die gevaarlijk worden geacht voor de openbare rust en orde*, door den Gouverneur-Generaal, in overeenstemming met den raad van Nederlandsch Indië, het verblijf aldaar worden ontzegd." Maar volgens dat artikel moet tevens „het daartoe strekkend besluit, wanneer het Nederlanders geld, met redenen worden omkleed." En uit de bewoordingen „personen *niet* in Nederlandsch Indië geboren", in verband met art. 47, waar van „personen, *binnen* Nederlandsch Indië geboren," wordt gesproken, blijkt duidelijk, dat aan deze laatsten nimmer en in geen geval het verblijf in Nederlandsch Indië kan worden ontzegd.

In de eerste plaats vraag ik: hoe kan, gelijk het aangehaalde artikel van het reglement voor de schutterijen verlangt, de Gouverneur-generaal ooit beslissen, dat iemand, die ten tweede male opgeroepen is voor de schutterlijke dienst en niet verschijnt, uit Nederlandsch Indië zal worden verwijderd? Immers de Gouverneur-Generaal heeft alleen de magt, om aan iemand, *die gevaarlijk wordt geacht voor de openbare rust en orde*, het verblijf aldaar te ontzeggen. En zal ooit een landvoogd, in het daartoe strekkende, *met redenen omkleede* besluit, durven schrijven, dat de rust en de orde in Indië in gevaar worden gebragt, omdat iemand bij de tweede oproeping voor de schutterlijke dienst afwezig blijft? Zulk eene dwaasheid, zulk eene absurditeit kon vroeger gelden in den goeden ouden tijd, toen de Gouverneur-Generaal niet antwoordde op zijne daden, maar thans moet hij rekenschap geven, wanneer hij iemand uit de kolonie bant. De Tweede Kamer der Staten-Generaal heeft dezen waarborg voor de vrijheid der ingezetenen in het regerings-reglement gebragt. Zij verdient daarvoor onzen warmen dank.

Maar veronderstel eens, dat een Gouverneur-Generaal zoo dwaas zou zijn, van te meenen, dat hij iemand, die voor de tweede maal opgeroepen is voor de schutterlijke dienst en niet opkomt, uit de kolonie mag verwijderen; dan nog zal dat alleen van toepassing wezen op hen, die *niet* in Indië zijn geboren; want personen, *binnen* Nederlandsch Indië geboren kunnen, zelfs volgens de letter van wet, in geen geval uit de kolonie worden verwijderd. En toch dreigt men hen daarmede nog gedurig! De schutterijen bestaan voor een zeer groot deel uit „*inlandsche kinderen*" (personen *binnen* Nederlandsch Indië geboren), en ook dezen herinnert men, als zij voor de schutterlijke dienst worden opgeroepen, nog altoos de bedreiging, dat de Gouverneur-Generaal zal beslissen, „in hoever zij uit deze bezittingen zullen worden verwijderd" indien zij bij de tweede oproeping niet verschijnen. Ik geloof, dat die „inlandsche kinderen" zich

met deze magtelooze bangmakerij dikwijls vrolijk maken, en dat het daarom voor de waardigheid der regering wenschelijk zou zijn, indien men art. 11 van het Reglement voor de schutterijen veranderde, en in alle geval dezen „boeman," die al zijn kracht verloren heeft, niet meer plaatste op de oproepingsbriefjes van de krijgsraden der schutterijen.

BATAVIA, Mei 1855. N.

In het „*Tijdschrift voor Nijverheid in Nederlandsch Indië*," uitgegeven door de Nederlandsch Indische Maatschappij van Nijverheid, onder hoofdredaktie van P. BLEEKER, mederedakteurs J. GROLL, G. F. DE BRUIJN KOPS en P. J. MAIER, IIde deel, oorspronkelijke bijdragen, aflevering 2," komt, onder den titel *Over den invloed van de indigo-kultuur op die der padi*, een artikel voor van den heer F. D. VAN DER PANT, dat eindigt met de volgende merkwaardige woorden:

„Ik vermeen door deze weinige getallen, zoo eenvoudig voor ons liggende, doch met veel zorg en arbeid verkregen, duidelijk bewezen te hebben, dat de indigo-kultuur een zeer nadeeligen invloed op die der padi uitoefent. Ik mag hier niet verzwijgen de treurige voorbeelden, die de landbouwkundige geschiedenis van langzame doch zekere uitputting oplevert. Nergens echter zijn zij welligt meer in het oog vallende, dan in de voornaamste staten van Noord-Amerika, Maryland, Virginia en Noord-Carolina, die, eens rijk en vruchtbaar, door een lang voortgezet stelsel van roekelooze en uitputtende bebouwing, in het algemeen arm geworden en tot eene hopelooze onvruchtbaarheid gebragt zijn. *Het is daarom te hopen, dat de toekomstige bloei en welvaart van Java niet zal worden opgeofferd aan tegenwoordigen en kortstondigen rijkdom.*"

Wij vereenigen ons geheel met dezen wensch, en wij verheugen ons, dat men in Indië tegenwoordig de vrijheid heeft, om dergelijke opmerkingen te maken en verlangens te kennen te geven. Wij hebben eenen tijd gekend, waarin dat anders was.

Eene bijzonderheid, die opmerking verdient, lezen wij in datzelfde Tijdschrift blz. 195. In de daar voorkomende notulen der tiende vergadering der besturende leden van die Maatschappij, komt het volgende voor:

„Brief van het lid korrespondent te Samarang N. D. VAN SLIJPE, waarin als lid der Maatschappij wordt voorgesteld pangerang ARIO TJONDRO NEGORO, regent van Demak.

„Wordt besloten, den regent van Demak als lid aan te nemen, en hem het genoegen te betuigen, hetwelk die wensch der Direktie gegeven heeft, daar zulks het teeken is van een, bij inlandsche vorsten niet algemeen, streven naar vooruitgang."

Engeland en vooral de Engelsche koloniën hebben dezer dagen een treffend verlies geleden, door het afsterven van den minister van koloniën, den heer W. MOLESWORTH. Hij was een man, wien het, na jaren strijd, is mogen gelukken, eene oude verouderde koloniale politiek te doen vallen, en de grondslagen te leggen van een nieuw stelsel, dat hem tot den bevrijder en hervormer van de Engelsche koloniën heeft gemaakt. „Selfgovernment" was de grondslag, waarop hij zijn stelsel bouwde. De koloniën moesten worden opgeleid, om zich zelf te kunnen besturen — ziedaar de eerste stelling, waarvan hij uitging. In den aanvang vond hij tegen die stelling slechts hevige tegenstanders, maar door de kracht zijner welsprekendheid, geput uit eene grondige studie van het onderwerp, heeft hij het publiek voor zijne beginselen weten te winnen; thans is zijn stelsel de algemeen erkende en aangenomen politiek van Engeland.

Wij ontvangen zoo even den volgenden wenk: „Zoudt gij, waarde vriend, in het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* niet eens een artikel aan MOLESWORTH wijden? De *Times* noemt hem, volgens *l'Indépendance*, „le libé„rateur et le régénérateur de l'empire colonial de l'Angeterre. Il jeta „les bases d'un nouveau système colonial, en prenant le *selfgovernment* „pour point de départ, et à force de logique et d'éloquence laborieuse, „il parvint à gagner le public et ses collègues à partager sa confiance dans „une thèse hardie qui, à première vue, n'avait trouvé que des contradic„teurs." Dit thema is te belangrijk, dan dat het mij niet levendig zou doen wenschen, over de werkzaamheid van zulk een man meer en veel licht te zien verspreiden."

Wij zijn zeer dankbaar voor dien wenk, en wij zullen aan het te kennen gegeven verlangen zoo goed mogelijk trachten te voldoen.

Het journaal van den baron VAN DER CAPELLEN op zijne reis door de Molukko's.

Tweede gedeelte.

MENADO, 7 Junij 1824.

Voor mijn vertrek van Ternate heb ik nog eens op zijn dringend verzoek den ouden sultan van Palembang ontvangen. Hij betuigde mij zijne dankbaarheid over de verzachting, welke ik in zijnen toestand gebragt heb, door hem meer vrijheid te doen genieten, de wacht te doen intrekken welke zijn huis bewaakte, hem en de zijnen uit 's Gouvernements pakhuizen lijnwaden te doen afgeven enz. Door allerlei allegorische uitdrukkingen, den Oosterling eigen, betuigde hij mij zijnen eerbied en zijne verknogtheid. Nu hij mij aanschouwd had, was hem een nieuw leven ingegoten; hij was een witte draad, aan welke ik naar mijn believen eene kleur geven konde; hij wenschte zich voor mij te kunnen openen, om de zuiverheid van zijn hart te toonen. Niettegenstaande dit alles, en op mijne aanmerking, dat hij van die gezindheid eenige jaren vroeger bewijzen had moeten geven, moest hij schuld bekennen, en wist hij geene andere gronden tot zijne verontschuldiging bij te brengen, dan alleen dat hij te vergeefs in 1819, toen de kommissaris MUNTINGHE zijne zonen naar Batavia wilde doen voeren, dringend verzocht had, met hunne misdaden te worden bekend gemaakt, om hen te kunnen straffen, zelfs met den dood, ingeval zij die straf mogten verdiend hebben, en dat, terwijl hij daarover in onderhandeling was met den heer MUNTINGHE, van onze zijde het eerste schot op den kraton zoude gevallen zijn. Dit, zegt BADAROEDIN, gaf hem het regt zich te verdedigen, daar, volgens de wetten van den profeet MAHOMED, een onderdaan, die door zijnen heer mishandeld wordt, het regt heeft zich daar tegen te verzetten. Vroeger reeds had de sultan aan den translateur VAN ANGELBEEK verhaald, dat hij, gedurende de blokkade der Palembangsche rivieren, door onze schepen, door middel van kooplieden welke te Palembang ten handel kwamen, een aanbod van den Engelschen Luitenant-Gouverneur van Benkoelen, den heer RAFFLES, had ontvangen, om hem kruid en kogels te bezorgen en eene aanwijzing om ze op het nieuwe etablissement (Singapoera) te bekomen.

Nog geeft hij voor, op den brief, welken de heer RAFFLES hem in 1811 geschreven heeft, met aanmaning om zich van de Hollanders te ontdoen, aan dien heer te hebben geantwoord, dat hij en zijne voorvaders te lang

in verhouding tot de Hollanders gestaan en hun te veel verpligting hadden, om aan die aanmaning te kunnen voldoen, en dat voorts zijn broeder de tegenwoordige soesoehoenan, toen rijksbestierder, buiten zijne voorkennis of toestemming den bekenden moord aan de onzen zoude hebben doen uitvoeren. Den brief van den heer RAFFLES, zoo even aangehaald, en het protest van den Kommissaris-Generaal van 1818, zegt hij, aan den majoor ROBINSON te hebben afgegeven. Deze originele brief, welke zoo levendig tegen den heer RAFFLES getuigt, bevindt zich thans in mijn bezit.

Maandag den 31sten Mei hebben wij ons, in den achtermiddag, met het gewoon ceremoniëel aan boord begeven, begeleid door de sultan's van Ternate en Tidore, van welke ik, nadat zij een half uur aan boord vertoefd hadden, afscheid genomen heb. De ex-sultan van Palembang had zich mede in het gevolg gedrongen. Hij is echter niet aan boord gekomen.

Den 1sten Junij zijn wij, met een flaauwen zuiden wind, onder zeil gegaan. Deze wind heeft ons spoedig ten noorden van het kleine eiland Hierie gebragt, van waar onze vaart zoo gelukkig geweest is, dat wij, in den avond van den 4den, op de reede van Kema het anker geworpen hebben. Het is noodig, in dit saisoen van Ternate naar Kema varende, lang zuidelijk te sturen, om niet door de stroomen, welke om den noord loopen, benoorden Kema te worden gevoerd, wanneer men verpligt is het wederom tot bij Ternate op te halen. Dikwijls is men 10 of 12 dagen onder weg, om dezen kleinen afstand af te leggen.

Den volgenden ochtend zijn wij ontscheept. Op de reede van Kema is eene zeer sterke deining.

De Gouverneur der Molukko's en de resident van Ternate begeleidden ons op dezen togt.

Kema is de hoofdstad van een der distrikten tot de residentie Menado behoorende. Deze residentie sorteert nu nog onder die van Ternate.

Te Kema bestaat eene goemoetie-touwslagerij van het Gouvernement. De ingezetenen leveren de goemoetie-draden (komende van den areng- of saguëerboom) aan het Gouvernement, voor 48 stuivers de honderd strengen. Zeer goede touwen van allerlei zwaarte worden hier geslagen en naar Java ten dienste der marine gevoerd.

Van Kema zijn wij naar hier gekomen met draagstoelen. Ofschoon een paar vrij steile hoogten te passeren zijn, kan de weg zeer goed te paard worden afgelegd. Gebrek aan goede paarden heeft ons tot de eerstgenoemde wijze van reizen genoodzaakt. De afstand is 21 palen. De weg is goed en aangenaam. De voorname kultuur is die van rijst, waarmede wij vele velden bedekt zagen. Eenige sawah's worden alleen aan de boorden van het meer Tondano meer zuidwaards gevonden. Overigens zijn het alle hooge velden, welke slechts één jaar bebouwd en vervolgens wederom braak gelaten worden.

De ploeg is hier nog niet in gebruik. Karbouwen worden niet gevonden, maar kunnen gemakkelijk van Gorontalo gebragt worden. De grond schijnt vruchtbaar.

Wij zagen verscheiden koffijtuinen van jongen aanleg. De koffijboom schijnt hier goed voort te komen.

Menado is eene groote negeri. Even als in de geheele residentie, is de groote meerderheid der bevolking Alfoersch of Heidensch. Een klein gedeelte is Christen; slechts weinige Mahomedanen worden er gevonden. De bevolking is van eenen zeer goeden aard en vrij werkzaam, ofschoon door de tegenwoordige monopolie-inrigtingen hare nijverheid zeer beperkt wordt. Alle huizen staan op palen van eene aanzienlijke hoogte en worden met ladders beklommen. In elk huis wonen verscheiden families; zij zijn hecht en sterk van zeer zwaar hout gebouwd.

Men verzekert dat deze Alfoeren, die overigens van de Christenen, wat de kleeding en woning betreft, bijna niet te onderscheiden zijn, eenen goeden en eenen kwaden geest aanbidden en daaraan offeren. Zij hebben ook priesters, die echter geenen afzonderlijken stand uitmaken. Onder eene goede en verstandige leiding, zoude deze bevolking langzamerhand zonder veel moeite tot het aannemen van het christendom te brengen zijn. De tegenwoordige zendelingen zijn echter tot uitvoering van dat werk in geenen deele geschikt.

Al de produkten moeten, volgens aloude overeenkomsten met de hoofden van de Manahassa, aan het Gouvernement geleverd worden. „Manahassa" beteekent „bondgenootschap." Het bestaat uit 27 distrikten of balken die elk één hoofd hebben, onder de benaming van „kapala-balk", waarvan eenigen Christenen doch de meesten Alfoeren zijn. Zij zijn meest allen gekleed als Europeanen. De rijst wordt geleverd tegen *f* 48 de kojan van 3000 pond de koffij voor *f* 12 de pikol.

Het minimum van de te leveren rijst is 700 kojan's. Het geen meer dan die hoeveelheid geteeld wordt, moet even eens aan het Gouvernement geleverd worden. Deze rijst wordt voor de Moluksche eilanden gebruikt en strekt in mindering der bezendingen, welke van Java gedaan worden. De betaling voor de te leveren produkten geschiedt in lijnwaden volgens een zeker tarief. Deze lijnwaden worden in massa en vooruit aan de distriktshoofden, door den assistent-resident te Menado, uit de pakhuizen aldaar verstrekt. De hoofden worden daarvoor gedebiteerd en de achtereenvolgend geleverde produkten op dat debet afgeschreven. De verdeeling der lijnwaden onder de regthebbenden geschiedt door de distriktshoofden, buiten bemoeijenis van Gouvernements ambtenaren; zoodat er geene de minste zekerheid bestaat, dat ieder het zijne bekome en dat de verdeeling naar behooren plaats vinde.

De nieuwe koffijtuinen dragen bijna nog geen vruchten, maar kunnen in volgende jaren vrij belangrijk worden. Vroeger was de koffij, welke in deze residentie voortgebragt werd, het eigendom van den planter.

Ik zal nu alhier onderzoeken, in hoe ver het mogelijk zal wezen, het kontingent-sijstema door een stelsel van landelijke inkomsten en vrije kultuur en handel te vervangen.

De konsumtie van lijnwaden is in deze residentie aanzienlijk en kan, bij een beter stelsel, nog aanmerkelijk toenemen. In de vorige jaren heeft het debiet van het Gouvernement bedragen eene som van ongeveer *f* 70.000.

Men wil dat de bevolking wel voor *f* 250.000 kan konsumeren. Men berekent de bevolking der residentie ruwelijk op ruim 80.000 zielen. De kinderziekte heeft in 1820 schrikkelijk gewoed. Men begroot het getal der daaraan overledenen op 15.000. De koepokinenting is nu alom met den besten uitslag ingevoerd en de bevolking schijnt daarvan niet afkeerig. In plaats van eenen chirurgijn der 3e klasse heb ik hier geplaatst den med. dr. MERKLEIN chirurgijn der 2e kl., met oogmerk om, behalve zijne eigenlijke bestemming, een natuurkundig onderzoek, speciaal met betrekking tot de delfstoffen en mijnen, te ondernemen, waartoe ik geloof, dat hij vele kundigheden bezit en in welk vak hier nimmer onderzocht geworden is.

Behalve de Manahassa behooren nog tot deze residentie de rijken van Gorontalo en Limbotte, benevens eenige andere kleine rijkjes, zuidelijk van hier op het eiland Celebes gelegen. Tot dusverre heeft men daarmede weinig aanraking, met uitzondering van Gorontalo, alwaar een assistent-resident geplaatst is en rekruten voor het leger aangeworven worden. De zoon van den Koning van Gorontalo (Goenongtalla) is tot 1sten luitenant bevorderd; hij begunstigt de werving; zijn naam is MONO ARFA. Hij doet zijne dienst vrij wel, en heeft, gedurende mijn verblijf te Ternate, dikwijls de wacht bij mij gehad. De verhouding met deze rijkjes en de partij van dezelve te trekken, is een punt van nader onderzoek en beslissing. Nog behooren onder deze residentie de Sangir-eilanden (met eene bevolking van ruim 10.000 zielen) en eenige anderen.

MENADO 11 Junij 1824.

Gisteren zijn wij hier terug gekomen van eene toer door de bovenlanden van Menado. Deze geheele toer wordt met draagstoelen gedaan, hoezeer de weg bijna overal vrij gemakkelijk te paard kan gepasseerd worden.

Den eersten nacht hebben wij te Lotta doorgebragt, eene vrij groote negeri, 6 palen van hier gelegen en reeds hooger dan de stranden, beginnende de grond al spoedig te rijzen. Van Lotta klimt men gestadig tot Tommohon, hoofdplaats van een balks-distrikt (even als Lotta), 13 palen van hier. De luchtstreek is hier koel en aangenaam. De koffijtuinen, in 1822 aangelegd, stonden zeer goed, hoezeer de dadap slechts op weinige plaatsen groeijen wil. De grond is vet en zwart, bijna gelijk met de koffijgronden op Java. Van Tommohon naar Tondano klimt en daalt men afwisselend. De luchtstreek is te Tondano heerlijk, en alles schijnt er goed voort te komen. De grond is zeer goed, de koffij groeit welig. Op den geheelen weg treft men vele padivelden aan en in de nabijheid van het meer van Tondano ook bewaterde velden, aan welke men echter den naam van sawah's niet geven kan, hebbende het water geen afloop en de grond geene rijzing om het water van het eene veld op het andere te doen afvloeijen; ook staan deze velden gansch niet fleurig. In het algemeen is de rijstkultuur hier nog zeer ten achteren. Niettegenstaande den goeden vruchtbaren bodem, welke alom wordt aangetroffen, moeten de velden, die eenmaal met rijst beplant geweest zijn, hier vier, vijf of zes jaren braak lig-

gen. Het ongerief van zulk eene bebouwing valt in het oog. De slechte bewerking is daarvan de waarschijnlijke oorzaak. De ploeg is hier onbekend. De bovenste schors der aarde wordt slechts zeer gebrekkig geroerd, met zeer gebrekkige werktuigen. Het is te vermoeden, dat, onder eene goede leiding en met behulp van eenige bekwame Javasche landbouwers, spoedig eene betere wijze van bebouwing zal kunnen ingevoerd worden. Aan bergwater zal het in vele streken niet ontbreken, en waarom zouden dan niet, even als op Java, sawahvelden kunnen aangelegd worden? Karbouwen kunnen van Gorontalo herwaards gebragt worden. Zij worden in dat rijkje voor eenen matigen prijs verkocht. Zij kunnen, tegen betaling in termijnen en des verkiezende in produkten, aan de bevolking afgegeven worden. Zij zullen hier spoedig voortteelen, en aan goed voedsel zal het hun niet ontbreken, wordende zeer goed gras op de meeste plaatsen en nu braak liggende velden gevonden.

Een goed model van ploeg kan van Java gezonden en hier spoedig, tot vervaardiging van het benoodigde aantal, dienen. De bevolking heeft een zeer gezond en vrolijk voorkomen. De mannen zijn welgemaakt en gespierd en schijnen wel gevoed, hoezeer men beweert, dat de voorname spijs van den gemeenen inlander uit djagong bestaat; van dit laatste ben ik meer dan omtrent verschillende andere en uiteenloopende opgaven overtuigd.

Tondano is eene groote negeri en de residentie van een opziener en twee kapala-balk's, daar Tondano in twee balksdistrikten verdeeld is. Er zijn in de Manahassa zes opzieners, tusschen welke de balksdistrikten verdeeld zijn. De huizen der opzieners worden door de bevolking, op de inlandsche en geheel en al van de Javasche verschillende wijze, vervaardigd. Het huis van dezen opziener is nog nieuw en van de zwaarste houtwerken gebouwd. Het ebbenhout wordt in menigte gevonden en tot trappen, balustraden en andere gedeelten dezer huizen gebruikt.

Het meer van Tondano, in de nabijheid der negeri gelegen, is ongeveer 3 uren lang en 1½ breed. De hoogte van dit meer, van bergen omringd, wordt door den hoogleeraar REINWARDT berekend op 2000 voeten boven de oppervlakte der zee. Men vindt op hetzelve eene menigte eendvogels. Het klimaat is zoo gematigd, dat wij ons, na tot op den middag, in kleine vaartuigen of liever uitgeholde boomen, eenden geschoten te hebben, volstrekt niet vermoeid of verhit gevoelden. De negeri Kakas, hoofdplaats van een distrikt, is aan het tegenoverstaande punt van het meer gelegen. Uit hetzelve vloeit eene kleine, onbevaarbare rivier naar Menado, welke even onder Tondano twee uitstekend schoone watervallen vormt. Het meer is vischrijk aan paling en eene visch „gabos" genaamd. De hoofden spreken gebrekkig Maleisch en moeten zich door tolken, die het Alfoersch en Maleisch verstaan, doen helpen. In hunne eigene (de Alfoersche) taal, zijn zij, zoo het schijnt, welsprekend, ten minste de kapala van Kakas deed mij, bij het drinken mijner gezondheid, eene zeer deftige aanspraak in de Alfoersche taal, welke, in het Maleisch overgebragt, zeer goede gevoelens en regt toepasselijke uitdrukkingen bleek in te houden.

De Alfoersche taal heeft geen alphabet en geen een der hoofden kan schrijven, een groote hinderpaal voorwaar bij de invoering van betere instellingen en van een geregeld bestuur. Te Kakas werden eenige zakken met duiten van het balkon te grabbelen geworpen, die door jongens en meisjes met even zoo veel drift opgeraapt werden als in een Hollandsch dorp het geval zoude zijn.

Al de ambtenaren verzekeren, dat de bevolking veel meer op lijnwaden dan op geld gesteld is. Het is waar, dat de begeerte naar lijnwaden zeer groot is. Evenwel is de waarde van het geld onder die lieden geenzins onbekend en spoedig zullen zij, even als andere volkeren, bij voorkeur van alle andere in omloop gebragte waarden, daarvan gebruik maken in hunne transaktiën.

De hoog opgebouwde huizen der Menadorezen bieden eene zonderlinge vertooning aan. De huizen der ingezetenen van minderen rang hebben geen trap, maar worden met een bamboezen ladder van 15 of 16 voeten beklommen. Men vindt, dadelijk bij het opkomen, de verdeeling van het huis in zoo vele gedeelten als verschillende familiën, „dapor's" genaamd, bij elkander huisvesten. Ik heb een zoodanig huis beklommen, in hetwelk zes dapor's met eene menigte kinderen woonden. Hunne woningen zijn door dit zamenwonen slecht en bekrompen.

In elke negeri vindt men de graven verspreid. De dooden worden in dezelve, niet liggende, maar in eene soort van steenen pot of vaas zittende, gelegd, en met een steenen deksel puntig toeloopende bedekt. De opening tusschen het deksel en de vaas wordt zorgvuldig toegestreken. Bij deze graven worden offeranden gelegd van vruchten en andere goederen. Deze offeranden worden ook langs de huizen opgehangen en bestaan uit varkenskoppen in stede der menschenhoofden, welke in vroegere jaren, als de tropheën van het zoogenaamde koppensnellen, aldaar geplaatst werden.

Bij de Alfoeren bestaat de veelwijverij, en het schijnt dat niet een der vrouwen, als bij de Mahomedanen, den rang boven de anderen heeft.

Bij den kapala-balk van Lotta werden ons twee zijner vrouwen te gelijk voorgesteld; de derde was onlangs overleden. Zij schenen onder elkander in goede harmonie te leven.

Volgens de bestaande bepalingen ontvangen de Alfoeren geene betaling voor het dragen der stoelen van ambtenaren. Men roept bij zoodanige gelegenheid met een trom de ingezetenen der negeri op, en op dit teeken verschijnen gewoonlijk veel meer dragers dan men noodig heeft. Zij doen dit werk met lust en onder een bestendig gezang; met een glaasje arak, hetwelk zij „zopie-compagnie" noemen, gelooven zij zich zeer wel beloond. Bij eene betere inrigting van het bestuur, zullen dergelijke diensten beloond moeten worden. Veel moet worden afgeschaft en veranderd, maar de goede weg daartoe is zeer moeijelijk te bepalen.

Gedurende ons verblijf te Menado viel een feest voor, hetwelk jaarlijks, bij het rijpen van het gewas, aan den God der vruchtbaarheid wordt toegewijd. Mannen en vrouwen dansen op eene opene plaats, op eene geheel

eigenaardige, doch zeer bescheidene wijze, onder het zingen en telkens herhalen van een gezang, waarbij zij den God aanroepen, om den oogst te zegenen en om te bewerken, dat al het graan hetwelk door ratten of ander gedierte mogt verslonden zijn, zich wederom bij het snijden der padi in de airen moge bevinden.

Dit feest wordt door een maaltijd besloten, waarvan de hoofdgebraden moeten zijn honden, apen, ratten en eenige andere beesten. Gewoonlijk voeden zich de Alfoeren met varkensvleesch. Men verhaalde mij, dat, gedurende den oogsttijd en tot dat de granen gesneden zijn, de priesters zich van alle gemeenschap met andere menschen, zelfs met hunne eigen vrouwen, moeten onthouden. Zij worden intusschen door de bevolking gevoed.

MENADO, 15 Junij 1824.

Zeer gaarne had ik nu reeds, bij gelegenheid van mijn kort verblijf alhier, het bestaande stelsel tegen een beter willen verwisselen en een sijstema van landelijke inkomsten willen invoeren. Het is mij echter gebleken, dat, met de gebrekkige kennis welke omtrent vele gewigtige omstandigheden, tot invoering van een zoodanig stelsel noodzakelijk, alhier bestaat, de maatregel voorbarig zoude zijn en tot ongeregeldheden van eenen anderen aard, welke zorgvuldig behooren te worden vermeden, aanleiding zoude kunnen geven. De hoofden, welke nu hun bestaan uit onregelmatige en willekeurige opbrengsten en diensten van de bevolking trekken, moeten daarvoor op eene andere wijze schadeloos gesteld worden. Dit vereischt onderzoek, zoo als ook eene naauwkeurige kennis van de inlandsche huishouding, van het dorpsbestuur in alle zijne gedeelten, van de wijze op welke de velden bezeten en verdeeld worden, zeer noodzakelijk is, wil men geleidelijk en op goede gronden een beter stelsel van bestuur hier invoeren.

Ik heb mij alzoo vooreerst moeten bepalen, om tot het noodige onderzoek den noodigen last te geven, met opgave der punten, welke vooral tot klaarheid behooren te worden gebragt, en om de bevolking te ontslaan van de meest drukkende lasten, welke zij te dragen heeft, en waarvan de afschaffing aan geene bedenking kan onderhevig zijn.

Vooreerst heb ik bepaald, dat zekere belasting van eenige gantangs rijst, door elke dapor te betalen, tot goedmaking der onkosten van gewapende vaartuigen, tot verdediging der kusten tegen de zeeroovers, en welke belasting tot voorwendsel van meer afpersingen dienden, dadelijk zal ophouden. Voorts is aan de dragers der stoelen van reizigers, de gouvernements ambtenaren daaronder begrepen, eene betaling toegestaan van 3 duiten per paal, terwijl ook nog vastgesteld is, dat alle verstrekkingen van levensmiddelen om niet aan ambtenaren of anderen zullen zijn afgeschaft en verboden. Deze laatste bepaling was zeer noodzakelijk, alzoo mij is gebleken, dat te dien aanzien grove misbruiken plaats hadden. De genoemde punten zijn bij publikatie ter kennis van het algemeen gebragt, en bij die gelegenheid is een betere staat van zaken in het verschiet aangeduid.

Wanneer eenmaal het noodige onderzoek zal zijn afgeloopen, zal de in-

voering van een landelijk stelsel zeer gemakkelijk en voor de inwoners en het gouvernement beide wenschelijk zijn. Waarschijnlijk zal de geheele Manahassa in twee of drie distrikten verdeeld kunnen worden; over elk dezer zal een opziener, met de Javasche instellingen bekend, gesteld moeten worden. De soort van menschen, thans als opzieners te Menado fungerende, is niet bruikbaar bij de invoering van betere instellingen.

De zamenstelling van de residentie Menado is bepaald. Tot dus verre was zij eene onder-afdeeling, even als Gorontalo (Goenong tella) van die van Ternate. Voortaan zullen beide de residentie Menado uitmaken. Voorloopig echter zal de resident nog aan dien van Ternate ondergeschikt blijven. Deze schikking was noodig om de personen thans met de posten van resident te Ternate en Menado bekleed.

De gouverneur der Molukko's is belast, het onderzoek, door den nieuw aangestelden resident van Menado in te stellen, met zijne konsideratiën aan het Gouvernement in te zenden. Hij is naar Gorontalo vertrokken, om den staat van zaken aldaar op te nemen en zal mij, over eenige maanden naar Java komende, daarvan verslag doen. Gaarne had ik zelf Gorontalo bezocht. De reis daarheen is echter met een groot schip moeijelijk en kan zeer lang duren. Ik heb den gouverneur gelast, het noodige vee voor Menado te Gorontalo te doen inkoopen, ten einde het voor den landbouw dienstbaar te maken. Voor mijn vertrek van Menado heb ik de 27 hoofden der distrikten van de Manahassa (kapala-balk's) bijeengeroepen. Onder dezen bevindt zich slechts een klein gedeelte de christelijken godsdienst toegedaan, de overigen zijn Alfoeren.

Na hunne verpligtingen hun zooveel mogelijk onder het oog gebragt, en hen met de genomen maatregelen bekend gemaakt te bebben, heb ik hun de gouvernements geschenken ter hand gesteld, ten dien einde van Batavia medegebragt, waarover zij alle zeer verheugd schenen. Hunne antwoorden waren zeer passend en zouden mij doen denken, dat van deze lieden goede partij te trekken is bij een goed en geregeld bestuur. Intusschen is hunne onkunde in het lezen en schrijven (namelijk van de Alfoeren) eene omstandigheid, die steeds de ambtenaren veel moeijelijkheid zal geven. Den zendeling MULLER, die reeds eenige kennis van de Alfoersche taal verkregen heeft, en een der zendelingen is, die er ten minste naar streeft, om aan het doel zijner zending eenigzins te voldoen, heb ik aangemoedigd, om met het beoefenen der Alfoersche taal voort te gaan; welligt wordt het mogelijk, voor die lieden een alphabet te maken en hen in het lezen en schrijven te onderwijzen, even als dit door Engelsche zendelingen met goed gevolg op Otaheiti gedaan is *).

---

*) In de jaren, die op deze reis van den baron VAN DER CAPELLEN in de Molukko's gevolgd zijn, is de toestand van de residentie Menado, en speciaal van de Alfoersche bevolking, zeer veranderd. Men leze, wat de Manahassa betreft, de belangrijke verhandeling van den heer A. F. VAN SPREEUWENBERG, *Een blik op de Menahassa*, voorkomende in het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, zevende jaargang, IV, 161 enz.

In den toestand der Alfoeren is vooral een groote vooruitgang en ontwikkeling te bespeu-

Vernomen hebbende dat de kapala-balk van Lotta, bij wien wij op de toer door de binnenlanden overnacht hebben, zich eene menigte levensmiddelen door de ingezetenen, niettegenstaande het stellig verbod daartegen, om niet had doen leveren, heb ik hem, in het bijzijn van alle zijne medehoofden, daarvoor ernstig berispt, en gelast dat al hetgeen nog overig was dadelijk moest worden terug gegeven. Dit scheen op allen eenen diepen indruk te maken. Waarschijnlijk had die kapala-balk nog lang van het door de ingezetenen geleverde kunnen teeren.

Den nieuw aangestelden resident, die veel goeden wil schijnt te hebben, maar nog weinig met de zaken bekend is, heb ik zooveel mogelijk omtrent den geest, in welken ik hem wensch te zien handelen, tachten in te lichten.

Aan boord van Z. M. fregat *Eurijdice*, den 26sten Junij 1824.

's Avonds van den 15den dezer van Menado vertrokken, zijn wij voor zons-opgang te Kema aangekomen, en hebben ons dadelijk ingescheept, om de reis naar Makassar te aanvaarden. Ik verlang des te meer aldaar aan te komen, omdat, behalve de gewigtige zaken, welke er te verhandelen zijn, ik er ook eindelijk berigten van Java zal ontvangen, waarvan ik nu sedert zoo lang verstoken ben, zijnde mijne laatste brieven gedagteekend van 6 Maart. De reis kan intusschen in dit saisoen zeer lang duren.

Van Kema zijn wij met westelijke winden oostwaarts gezeild, tot zeer digt bij Ternate, van waar wij tot gisteren hebben moeten opwerken langs de eilanden, zuidelijk van Ternate gelegen, zoodat wij eindelijk heden gekomen zijn tot voorbij het eiland Maga, benoorden groot Obie gelegen. Eenmaal beoosten en zuidelijk van Obie gekomen, hebben wij hoop met oostelijke winden spoedig naar Makassar te zullen stevenen, hoe zeer wij hier stilte aantreffen.

Heden vertoonen zich verscheiden noordkapers niet verre van ons. Het is bekend dat, sedert eenige weinige jaren, die visschen voor een groot gedeelte uit deze streken naar de Japansche zee geweken zijn, welligt als een gevolg van de bestendige jagt, door een groot aantal Engelsche walvischvangers (Whalers) op dezelve jaarlijks gemaakt, met welke visscherij zeer aanzienlijke sommen gewonnen worden. Het is hoogst wenschelijk, dat men middelen moge vinden, om die visscherij ook voor Nederlandsche kapitalen dienstbaar te maken.

Het eiland Obie-major is zeer uitgestrekt, en heeft hooge bergen. Den gouverneur der Moluksche eilanden heb ik opgedragen, dit eiland naauwkeurig te doen onderzoeken. Welligt kan het dienstbaar gemaakt worden voor bannelingen uit Europa, voor welke wij tot dus verre geen geschikte plaats bezitten. Na dit onderzoek zal kunnen blijken of Obie-major tot iets dergelijks geschikt is.

---

ren, door den arbeid der zendelingen. Zij hebben, in dat tijdvak, eene geheele hervorming onder hen weten te bewerken. Talrijke scholen en kerken zijn gesticht, en vooral ook in de zeden der bevolking is de invloed van dezen weldadigen arbeid zigtbaar. Het Latijnsche letterschrift is door hen bij het onderwijs ingevoerd, en het Alfoersch schijnt in dat schrift zeer goed uitgedrukt te kunnen worden.

Voor de Straat Saleijer, 8 Julij 1824.

De reis van Obie tot hier is bovenmate voorspoedig geweest. Bij Boeroe alleen hadden wij stilte, welke ons in de nabijheid van dat uitgestrekte eiland eenigen tijd heeft opgehouden. De noord- en westzijde is zeer berg- en klipachtig. Wij hebben duidelijk kalkgebergten kunnen onderscheiden. Zeer waarschijnlijk zullen in dezelve vogelnestjes te vinden zijn. Het eiland is aan deze zijde bedekt met zeer zwaar hout. Wij zagen eene baai, in welke eene rivier uitloopt en alwaar het in den vervolge wel noodzakelijk zal geoordeeld worden een post te leggen. De zeeroovers hebben aldaar thans vrijen toegang en houden de inwoners van de stranden verwijderd. Wanneer eenmaal het eiland Boeroe behoorlijk zal zijn opgenomen, hetgeen nu weldra zal kunnen geschieden, zal men best kunnen beoordeelen, welke partij van hetzelve te trekken zal wezen, en welke hulpmiddelen en bronnen van rijkdom aldaar te vinden zijn. Waarschijnlijk is het, dat Boeroe een der belangrijkste eilanden in de Molukko's zal wezen, hetwelk onder het monopolie- en extirpatie-stelsel het geval nimmer had kunnen worden. Ook dan zal kunnen beslist worden, of het eiland Boeroe voor eene Europesche kolonisatie dienstbaar te maken is, zoo als dit door de heeren VAN DE GRAAFF en MEYLAN, in hun rapport van 1821, is voorgesteld geworden. De Toekanbesie-eilanden zijn wij voorbij gezeild. Een derzelven, Wangie-Wangie, draagt duidelijke sporen van bewoond te zijn waarschijnlijk zijn het eenige der anderen even zoo.

MAKASSAR, 31 Julij 1824.

De reis door Straat Saleijer en vervolgens langs de zuidwest kust van Celebes zeer voorspoedig geweest zijnde, zijn wij den 4den dezer met de *Eurijdice* ter reede van Makassar ten anker gekomen, en zijn wij den volgenden morgen met de gewone honneurs ontscheept.

De kommissarissen VAN SCHELLE en TOBIAS recipieerden ons, en wij namen onzen intrek in het Gouvernementshuis, een gebouw onlangs tot woonhuis voor den gouverneur door den lande ingekocht. Dadelijk na mijne komst gaf ik gehoor aan alle autoriteiten en ambtenaren en aan het corps officieren der zee- en landmagt. Afgevaardigden van de inlandsche vorsten kwamen mij komplimenteren en voor hunne meesters vragen, wanneer ik hen zoude willen ontvangen.

Ik vind te Makassar vele zaken te regelen. Om die regeling voor te bereiden, is reeds in Februarij jongstleden de heer TOBIAS door de regering naar hier gezonden, en met den gouverneur VAN SCHELLE tot kommissaris voor de Celebesche zaken benoemd. Eene instruktie is aan kommissarissen voorgeschreven, tot leiddraad hunner werkzaamheden. Sedert het midden van Maart zijn zij werkzaam geweest. Uit hunne rapporten is mij op nieuw de nadeelige staat van zaken, met betrekking tot onze verhouding met de inlandsche vorsten, gebleken, en heb ik mij op nieuw van de noodzakelijkheid overtuigd, om met klem de zaken te herstellen en daartoe alle beschikbare middelen in het werk te stellen.

Het eigen grondgebied van het Gouvernement op dit gedeelte van Celebes is zeer gering, in vergelijking van de bezittingen der vorsten, met welke wij verbonden hebben aangegaan. Deze vorsten zijn steeds erkend als vrije onafhankelijke heeren. Het Bongaisch kontrakt, in 1667 door den admiraal SPEELMAN, na de verovering van Makassar, gesloten, is het verbond, waarop men zich wederzijds beroept, en hetwelk tot grondslag ligt van de verhouding tusschen het Gouvernement en de vorsten. De voornaamste dezer vorsten zijn die van Boni, Goa of Makassar, Turatea, Tanette, Sidenring, Sopping, Loehoe, Mandhar, Wadjoe, behalve een aantal kleineren. Sedert lang heeft de Koning van Boni, door den admiraal SPEELMAN tot eersten bondgenoot gemaakt, zich regten jegens het Gouvernement en over de andere bondgenooten aangematigd, welke hem geenszins toekomen. De zwakheid van het voormalig Nederlandsch bestuur heeft hem, en ook eenige der overigen bondgenooten, welke hij van Boni afhankelijk gemaakt heeft, in zijne aanmatigingen gesterkt en beleedigingen doen dulden, welke hem den eerbied aan het Gouvernement verschuldigd uit het oog hebben doen verliezen. Men heeft daartegen wel vertoogen gemaakt en bedreigingen gebruikt, maar nimmer krachtdadige maatregelen aangewend of de kracht onzer wapens doen gevoelen. De Engelschen hebben gedurende hun tusschen-bestuur hem voor zijnen euvelmoed gestraft, en zijne volken van onze grenzen verwijderd. Sedert is het Gouvernement met hem steeds in eenen staat van spanning gebleven, die ook bestond ten aanzien van die vorsten, welke steeds de zijde van Boni hielden, waaronder voornamelijk de koning van Tanette moet gerekend worden. De verwijdering tusschen het Gouvernement en het rijk van Boni is eenigzins minder geworden, sedert den dood van den Koning ARONG PALAKKA, in 1822 voorgevallen, zijnde nu voor het eerst, na veel schrijven en antwoorden, een gezantschap naar Makassar opgekomen, bestaande uit den broeder der koningin en een aantal kiesheeren, om bij gelegenheid mijner komst de zaken te regelen en op eenen goeden voet te brengen. Ik had reeds van Batavia de koningin van Boni en de overige vorsten, bij brief, van mijne aanstaande komst verwittigd. Daags na mijne aankomst heb ik ARONG LOMPO, broeder der koningin van Boni, met zijne medegezanten in het openbaar, met de noodige plegtigheid, ontvangen, en heb ik hem te kennen gegeven, dat ik, mij naar Makassar begeven hebbende om de zaken van Celebes aldaar te regelen, met genoegen zijne komst had vernomen; dat ik niets verlangde, dan het aangaan van een nieuw verbond, op den grond van het speelmansche verbond gesloten, met de vorsten van Celebes, en Boni in hetzelve als eersten bondgenoot van het Gouvernement te erkennen, een voorregt hetwelk dat rijk vroeger wel had bezeten, zonder echter immer aan hetzelve uitdrukkelijk te zijn toegekend bij traktaat; dat ik verder gaarne alles zoude toestaan, hetwelk zoude kunnen strekken tot welzijn van Boni, even als in vroeger tijden de kompagnie niet had opgehouden aan dat land wel te doen en de vorsten van hetzelve blijken van welwillendheid te doen ondervinden; dat ik vertrouwde,

dat de koningin van Boni, met even zulke gezinningen bezield, van hare zijde zoude toetreden tot de billijke voorstellen, welke kommissarissen aan hem ARONG LOMPO gedaan hadden; dat ik echter nimmer zoude toestaan de vordering door Boni gedaan, om de overige bondgenooten bij het Gouvernement te introduceren, zoodat de overige vorsten of hunne gezanten niet bij den gouverneur van Makassar zouden mogen komen, dan door die van Boni ingeleid; dat deze vordering hoogst onbillijk was en door geen enkele akte immer in vroeger tijd was toegestaan geworden; dat door het toestaan derzelve de andere bondgenooten ondergeschikten van Boni zouden worden, iets dat nimmer kan worden erkend of toegelaten, terwijl allen dezelfde regten hebben; en eindelijk dat ik zwarigheid moest maken, in het aannemen van een geschenk, mij door de koningin toegezonden, bestaande in eene slavin, op grond dat alle slavenhandel door het Nederlandsch Gouvernement verboden was, terwijl elk ander geschenk van de koningin, hoe gering ook, mij welgevallig zou zijn.

ARONG LOMPO, na vele betuigingen van de goede gezinningen van Boni jegens het Gouvernement en van erkentenis voor vroegere weldaden, verklaarde zich onbevoegd, om op deze punten zonder nadere bevelen zijner principale te antwoorden, maar verzocht naar huis te mogen keeren, om verslag te doen van hetgeen hem door mij was medegedeeld en nieuwe bevelen te vragen. Na hem gevraagd te hebben, hoe vele dagen hij tot de heen- en terugreis noodig zoude hebben, werd bepaald, dat hij en de zijnen de terugreis naar Boni zouden aannemen, en verbond hij zich, om zoo mogelijk binnen 15 dagen met het antwoord der koningin terug te zijn. Ik zeide hem tot afscheid, dat ik hartelijk eenen goeden afloop wenschte, en niets meer verlangde dan eene duurzame vriendschap tot stand te brengen; dat echter de koningin en rijksgrooten van Boni aan henzelven zouden te wijten hebben al de ongelukken, welke aan dat land zouden kunnen overkomen, indien aan mijne billijke voorstellen geen gehoor werd gegeven; dat ik besloten had eenige der vorsten, welke hunne verpligtingen jegens het Gouvernement schenen vergeten te hebben, op eene gevoelige wijze voor hunnen euvelmoed te straffen en hen op eene gevoelige wijze te doen ondervinden, dat het Gouvernement zich niet straffeloos laat hoonen of bespotten, en dat, wanneer hij mogt hooren, dat Tanette of Soepa vijandelijk door ons behandeld werden, men zich daarover te Boni geenszins ongerust moest maken.

ARONG LOMPO is den volgenden dag met de zijnen naar Boni vertrokken.

De volgende dagen heb ik de koningen van Goa, van Sidinring, van Sandrabonie, den broeder des konings van Boeton en eenige andere mindere vorsten plegtig gerecipiëeerd, en hun medegedeeld al hetgeen ik aan ARONG LOMPO gezegd had, aan elk hunner te kennen gevende hetgeen voor ieder rijkje toepasselijk was. Zij deden allen de grootste verzekeringen van trouw en gehechtheid aan het Nederlandsche Gouvernement en van hun vurig verlangen, om aan hetzelve het meest mogelijke genoegen te geven. Zij toonden zich bereid tot het aangaan van een nieuw verbond, over-

eenkomstig de punten, welke kommissarissen met hen hadden beraamd.

Elk dezer vorsten had een groot gevolg. De kleeding en wapening was eigenaardig. Eenigen spreken de Makassaarsche, anderen de Boeginesche taal, geheel van elkander verschillende, doch met dezelfde karakters geschreven wordende.

De oude koning van Sidenring, een man van 85 jaren ten minsten, was met een zoodanige geestdrift bezield, toen hij mij de verzekering van zijne verknochtheid aan het Gouvernement aanbood, dat hij verlof verzocht, om op de inlandsche wijze den eed van getrouwheid af te leggen. Dit hem toegestaan zijnde, zwaaide hij, onder verschillende gebaarden en sprongen, de kris zeer digt voor mij, sprak met vervoering eenige woorden uit, en stak toen wederom de kris in de scheede. Hij was zoo aangedaan, dat hij tranen stortte, en eerst na eenigen tijd wederom bedaard raakte. Deze vorst is in de laatste tijden zeer in magt toegenomen, en is een getrouw bondgenoot van het Gouvernement. Aan hem is door het Britsch tusschenbestuur in bewaring gegeven de plaats Parré-Parré genaamd, ongeveer twintig mijlen benoorden Makassar gelegen, en alwaar groote handel gedreven wordt. De Engelschen hadden dezelve aan Boni in den oorlog ontnomen. Mijn voornemen is nu die plaats van Sidenring, tegen eene geldelijke schadevergoeding, over te nemen, en er eene bezetting te plaatsen.

Een der punten, door kommissarissen met aandrang voorgesteld, is het bestraffen van de vorsten van Tanette en Soepa, welke zich sedert lang vijandig tegen het Gouvernement en als vasallen van Boni gedragen hebben. Een tweede voorstel was het terugnemen van de provincien van Segerie, Labakan en Pankadjene, tusschen Tanette en Maros gelegen, en aan het Gouvernement van ouds toebehoorende, maar successivelijk geusurpeerd, namelijk Segerie door den koning van Tanette, Labakan door den regent (Krain) van dat distrikt, die daardoor rebel geworden is, en Pankadjene door zekeren Bonischen prins, KRAIN TJINRAPOLE genaamd, welke van den voormaligen gouverneur CHASSÉ verlof bekomen had, daar te wonen, en onder de protektie van Boni zich heer van dat land verklaard heeft.

Na de zaak wel overwogen en van alle zijden beschouwd te hebben, ben ik tot het aannemen van dit voorstel overgegaan, mij overtuigd houdende, dat de maatregel volstrekt noodzakelijk geworden was, om het gezag en de waardigheid van het Nederlandsch Gouvernement op Celebes aanvankelijk te herstellen.

Ik heb bevel tot het uitrusten eener expeditie gegeven en het kommando over dezelve opgedragen aan mijnen adjudant, den luitenant-kolonel DE STUERS, die mij in den veldtogt van Borneo zóó vele blijken van bekwaamheid, ijver en dapperheid gegeven heeft, dat ik hem dit bevel met volkomen gerustheid toebetrouwe. In weinige dagen was alles geroed. De expeditie werd zanengesteld uit 400 man troepen, met de noodige artillerie, uit een korvet, twee brikken, een schoener, twee kannonneerbooten, eene gewapende barkas van het fregat, waarop werpgeschut geplaatst wordt,

en eene menigte volk en praauwen door de bondgenooten geleverd. Bekwame inlanders werden den kommandant toegevoegd, om hem als tolken te dienen, en hem behulpzaam te zijn door hunne plaatselijke kennis. Ik schreef eenen brief aan den Koning van Tanette, om hem nogmaals tot onderwerping aan te manen, onder zoodanige billijke voorwaarden, als ik hem daarbij opgaf, met last aan den kommandant, om, bij een onvoldoend antwoord, de vijandelijkheden te beginnen en de negeri Tanette in te nemen. Na den afloop dezer expeditie moest die naar Soepa ondernomen worden.

De meeningen waren verdeeld omtrent den afloop dezer expeditie. Eenigen meenden, dat de Koning van Tanette naar mijne billijke voorstellen zoude luisteren, en tot onderwerping komen, anderen waren van gevoelen dat zij zich dapper zouden verdedigen. Het volk van Tanette is wegens zijne dapperheid beroemd.

Het antwoord van den Koning van Tanette op mijnen brief was onvoldoende, zoodat de kommandant der expeditie, overeenkomstig zijne instruktie, de strandbatterijen van Tanette deed beschieten, en onder bescherming van 't geschut der schepen, de landing bewerkstelligde en de batterijen bemagtigde. Het gevegt duurde eenige uren. Wij verloren een officier der infanterie (1e luit. BURGER) en twee soldaten en 12 of 14 gewonden. De vijand verloor 40 of 50 dooden. Na de verovering der batterijen, werd nogmaals door den kommandant den Koning voorgehouden, zich te onderwerpen, in welk geval de hoofdplaats Tanette niet zoude worden beschoten. Het antwoord was ontwijkend; hij wilde eene week verlof, en erkende zijne schuld jegens het Gouvernement. De aanval op Tanette zoude nu plaats hebben; de toebereidselen waren gemaakt, toen de kommandant vernam, dat er te Tanette een ommekeer van zaken had plaats gevonden, de Koning de vlugt genomen en het volk zijne zuster tot Koningin gekozen had, en zich volkomen aan het Nederlandsch Gouvernement onderwierp. Nu hielden alle vijandelijkheden op. Onze troepen marcheerden in de grootste orde Tanette binnen, terwijl de plunderzieke bondgenooten daar buiten gehouden werden. Niemand ondervond eenig leed in de hoofdnegeri. De kommandant had een lang gesprek met de nieuw benoemde Koningin, die zich aanbood na eenige dagen naar Makassar te komen, om hare hulde aan te bieden. Twee rijksbestierders werden oogenblikkelijk naar Makassar gezonden. Aldaar aangekomen hebben zij den gevlugten Koning afgezworen en den eed van trouw aan het Nederlandsch Gouvernement gedaan. Eenige dagen later is de Koningin hier aangekomen. Zij heeft eene akte van trouw geteekend en bezworen in handen van kommissarissen, waarna ik haar in een plegtig gehoor ontvangen heb, haar te kennen gevende, dat kommissarissen gemagtigd waren, een traktaat met haar te sluiten, hetwelk zij met blijdschap aannam. Zij schijnt 30 jaren oud, is ongetrouwd en hoezeer zij vroeger geene Europeanen gezien had en nimmer te Makassar geweest was, gedroeg zij zich met veel aanstand en vrijmoedigheid, zonder in het minst verlegen te zijn.

Door dezen gelukkigen afloop van zaken is Tanette aan Boni onttrokken en geheel op onze zijde.

De provincie Sagerie is door de onzen in bezit genomen en de regenten van die provincie zijn hier trouw komen zweeren.

De expeditie tegen Tanette afgeloopen zijnde, zijn de troepen de provinciën van Labakan en Pakadjene gaan innemen. Alles heeft zich daar onderworpen; de krains zijn beide gevlugt; TJINRAPOLE is het ter naauwernood in de gebergten ontkomen, van al de zijnen verlaten. Onze troepen hebben, bij het doortrekken der herkregen provinciën, de best mogelijke krijgstucht in acht genomen, zoodat de ingezetenen weinig geleden hebben. Alle de regenten, ten getale van ongeveer 40, zijn hier gekomen, om vergiffenis voor hunnen afval te vragen. Die is hun geschonken en nadat zij zich, bij een plegtig bezworen akte, op nieuw aan het Gouvernement verbonden hebben, zijn zij naar hunne regentschappen terug gekeerd.

Het terugnemen dezer provinciën, welke tot de vruchtbaarsten behooren, is eene gelukkige omstandigheid. De eer van het Gouvernement vorderde deze terugname. De vorsten en de bevolking zullen daardoor zien, dat het Gouvernement eindelijk de klem hernomen heeft, waarvan hun gedurende de laatste tijden geen schijn gebleken is.

De expeditie tegen Soepa wordt nu ondernomen, onder bevel van den kapitien-luit. BUIJS, wordende het detachement troepen door den luitenant kolonel REEDER gekommandeerd. Indien de Vorst van Soepa een voldoend antwoord op mijnen brief aan den kommandant zendt en zich onderwerpt, kunnen de vijandelijkheden worden voorgekomen. In het tegenovergestelde geval, moet de plaats aan het eind der baai, ongeveer 1½ uur van Parré-Parré gelegen, overmeesterd worden. Daarna zal een detachement te Parré-Parré worden gelaten, om die plaats voor het gouvernement bezet te houden, waaromtrent de noodige overeenkomst met den Koning van Sidenring reeds door kommissarissen in mijn naam getroffen is.

Het is niet onmogelijk en zelfs eenigzins waarschijnlijk, dat de Vorst van Soepa zich aan het gebeurde met Tanette zal spiegelen en er de voorkeur aan zal geven, zich te onderwerpen, boven eene verdediging, die hem duur kan te staan komen. Spoedig kunnen wij dan den uitslag vernemen, zullende de expeditie den 1sten of 2den Augustus vertrekken.

MAKASSAR, 2 Augustus 1824.

ARONG LOMPO, de Bonische prins, is, na verloop der hem toegestane 15 dagen, niet terug gekomen. De Koningin van Boni schrijft eenen ontwijkenden brief, en oppert vele zwarigheden tegen het sluiten van een nieuw kontrakt, op de gronden welke haar waren medegedeeld. De afloop der expeditie tegen Tanette schijnt wel de Boniërs schrik te hebben aangejaagd, maar tot dus ver schijnen zij van hunne aanmatigingen nog niet af te zien. De Koningin wijdt intusschen uit in betuigingen van vriendschap jegens het Gouvernement en erkenning van het goede van hetzelve in vorige dagen genoten.

Van Loehoe, Soping en Mandhar zijn nog geene gezanten opgekomen; van Wadjoe, hetwelk door eene menigte hoofden bestuurd wordt, hebben slechts eenigen zich aangemeld. Hoezeer het te voorzien is, dat men zich langzamerhand met allen zal verstaan, wordt het nu echter waarschijnlijk, dat gedurende mijn verblijf alhier niet met allen het verbond zal kunnen gesloten worden.

De overigen zullen daarna successivelijk kunnen toetreden, naarmate de geschillen met hen door kommissarissen of later door den gouverneur zullen verevend zijn. Intusschen zal de grond gelegd zijn tot een verbond met de vorsten van Celebes, ter vervanging van het Bongaisch kontrakt, waarvan vele stipulatiën, na anderhalve eeuw, niet meer met de tegenwoordige omstandigheden in overeenstemming te brengen zijn. De vorsten zijn zoodanig gehecht aan het geen hunne voorvaders gedaan hebben, dat het niet zonder veel moeite hun te beduiden is, dat zij bij een nieuw kontrakt, op de tegenwoordige omstandigheden toepasselijk gemaakt, meer zullen winnen dan verliezen. Het is om aan hunne gehechtheid aan oude instellingen en namen te gemoet te komen, dat het nieuwe traktaat den naam zal dragen van het vernieuwd Bongaisch kontrakt.

Het vroeger traktaat steunde geheel op het strengste stelsel van monopolie in de specerijteelt en handel der Moluksche eilanden, waarvan Makassar steeds de sleutel genoemd werd. Zeer enge beperkingen omtrent de vaart en den handel der Celebesche volken worden daarin gevonden. Men wilde die volken zoo min mogelijk oostelijk van Celebes toelaten, uit vrees dat zij, even als in vroegere tijden, toen zich nog geene Europeanen in de Moluksche eilanden gevestigd en de Nederlanders het monopolie nog niet hadden ingevoerd, zich een aanzienlijk gedeelte van den specerij-handel zouden toeëigenen. Na hetgeen reeds voorloopig in de Molukkos gedaan is en nog verder tot stand gebragt zal worden, kunnen vele van die vroegere bepalingen vervallen. Zij zouden buitendien ook met geene mogelijkheid meer te handhaven zijn, sedert de Makassaren en Boeginezen, reeds onder het voormalig Hollandsche bestuur, hetwelk in de laatste tijden geene zeemagt meer had, en vervolgens onder het Engelsch tusschen-bestuur, hun vaart en handel aanmerkelijk hebben uitgebreid, speciaal met betrekking tot de tripang-visscherij, een zóó gewild voorwerp voor de Chinesche markt, dat in dit jaar 1824 reeds voor ongeveer ƒ300,000 aldaar van te Makassar is ingevoerd. De Makassaren varen sedert eenen geruimen tijd naar de oostelijke eilanden, en wel bijzonder naar Aroe en Key, om zich van tripang te voorzien, alles in afwijking van het Bongaisch kontrakt, waarbij hun die vaart geheel verboden was.

Sedert de vestiging van het Nederlandsche bestuur in 1816 is hierin geene verandering te weeg gebragt, en thans heeft die vaart zich zoodanig gevestigd en geeft aan de ingezetenen van Celebes zulke aanzienlijke en zekere voordeelen, dat het noch billijk noch staatkundig zoude zijn, de oude beperkingen wederom te herstellen. Bij het nieuw te sluiten verbond, zal het mitsdien aan een elk geoorloofd zijn, te varen werwaarts hij zal

verkiezen, mits zich onderwerpende aan de bestaande algemeene bepalingen, en mits zich voorziende van Nederlandsche passen, welke niet meer als voorheen alleen te Makassar, maar ook op andere punten van het eiland Celebes, tot gerief der handelaren, zullen afgegeven worden.

Overigens zullen in het nieuwe traktaat weinige nieuwe bepalingen voorkomen. De hoofdzakelijkste is die, dat de vorsten zich verbinden, niet meer, gelijk tot dus ver, hunne onderdanen willekeurig om het leven te doen brengen, en dat het Gouvernement naar welgevallen posten in de vorsten-landen zal kunnen leggen.

Kommissarissen zijn thans bezig, met de aanwezige vorsten over die punten te handelen, waarna het verbond zal gesloten en door mij bekrachtigd worden.

Nadat de Koningin van Boni ontwijkend op mijne voorstellen geantwoord heeft, zal ik haar nog eenen termijn van een of twee maanden voorschrijven, binnen welken zij, met behoud der voorregten aan Boni vergund, zal kunnen toetreden, met verklaring, dat na dien tijd die voorregten zullen beschouwd worden als buiten het bondgenootschap gesloten. Het zal in dat geval noodzakelijk worden, zoo veel mogelijk het rijk van Boni van de zeezijde te blokkeren.

Nimmer kan het raadzaam geoordeeld worden, den oorlog te land tegen Boni te voeren, hetwelk buitendien niet noodzakelijk is. Eindelijk zal Boni moeten toegeven, indien de maatregelen tegen dat rijk wel worden genomen en met geduld worden volgehouden. Ik zal op dit punt de noodige instruktiën aan den gouverneur achterlaten.

De provinciën onder het Gouvernement Makassar, over welke het Nederlandsche Gouvernement het onmiddellijk bestuur heeft, en zoo als die door de laatste gebeurtenissen zijn hersteld, bepalen zich aan de zuidwestkust tot aan het rijk van Tanette en aan de zuidkust tot Bira. Deze provinciën zijn echter van alle zijden geënclaveerd in verscheiden kleine rijken. Dat van Makassar of Goa strekt zich uit tot één uur gaans aan de zuidzijde van het fort Rotterdam. Deze vermenging van grondgebied geeft aanleiding tot vele botsingen en ongeregeldheden, omdat de vorsten op hun grondgebied geheel onafhankelijk zijn, geene policie hebben, hunne onderdanen naar willekeur kwellen en alles naar welgevallen bestieren.

Behalve het hoofddistrikt van Makassar, alwaar de gouverneur onmiddelijk het gezag oefent, is het grondgebied van het Gouvernement verdeeld in 4 residentiën, elk door eenen resident bestuurd; indien men aan de weinige bemoeijenis dier ambtenaren met de inlandsche bevolking den naam van bestuur kan geven. De noordelijke residentie is die van Maros, waaronder de nu herkregen provinciën sorteren; bezuiden Makassar is die der zuidelijke provinciën, nieuwlings door kommissarissen onder goedkeuring opgerigt. Deze landen stonden vroeger onder het bestuur van eenen ambtenaar, den naam voerende van „oppertolk," die aldaar de grootste willekeurigheden oefende. Het zuid-oostelijk gedeelte van onze bezittingen op deze kust vormt de residentie van Boelekomba en Bonthain,

terwijl het eiland Saleijer eene afzonderlijke zoogenaamdè residentie uitmaakt.

Het bestuur is hier in alle deelen zeer onvolkomen. Nimmer heeft men zich in vroegere tijden om iets anders bekommerd, dan om de politieke verhouding met de vorsten. De slavenhandel had er zijn hoofdzetel en gaf aanleiding tot de afschuwelijkste misbruiken en wreedheden. Deze handel is reeds gedurende het Britsch tusschenbestuur afgeschaft op alle Gouvernements landen. Met de bevolking heeft men zich nimmer in het minst bemoeid; men heeft haar geheel overgelaten aan de willekeur der talrijke regenten en andere hoofden. Vandaar dat hier de kennis van het land en de bevolking ten eenemale ontbreekt. De tegenwoordige gouverneur en de beide kommissarissen hebben wel eenige nasporingen gedaan, maar om iets goeds te kunnen doen, om de bevolking de bescherming van het Gouvernement te doen genieten, waarop zij aanspraak heeft, en haar van de andere zijde op eene billijke wijze dienstbaar te maken aan het Gouvernement, daartoe behoort een naauwkeurig en regelmatig voortgezet onderzoek, waartoe echter de tegenwoordige residenten en andere ambtenaren, met weinige uitzondering, ten eenemale ongeschikt zijn.

De justiciele inrigtingen zijn geheel onvoldoende. De raad van justitie, te Makassar geplaatst, is de eenige regtbank. De grootste onzekerheid bestaat omtrent zijne regtsmagt, zoodat men zich vragen moet, wie de regter is, voor wien beschuldigden of eischers in de Gouvernementslanden gebragt moeten worden.

Eene hervorming in dit belangrijk gedeelte der regering is volstrekt noodzakelijk. Men houdt zich daarmede in dit oogenblik bezig. Ik vertrouw vóór mijn vertrek eenige gronden tot eene betere justitie en policie te zullen kunnen leggen. Dit moet de eerste stap zijn, tot verbetering van den geheelen staat van zaken op Celebes, welke in alles, in vergelijking van Java, oneindig achterlijk is.

De grondbelasting (zoogenaamd), welke in eenige der Gouvernementslanden wordt opgebragt, bestaat in de afgifte van een tiende van het rijstgewas; men kan zich geen gebrekkiger stelsel voor den geest brengen dan dat, volgens hetwelk deze, uit den aard reeds ondoelmatige, belasting tot dusverre geheven werd. Van daar de gedurige tegenwerking van de belastingschuldigen; van daar de vermindering dezer belasting bijna tot niet. Kommissarissen hebben, onder goedkeuring en overeenkomstig hunne instruktiën, een beter stelsel ingevoerd. De tiende wordt nu niet meer van het te velde staande gewas genomen, maar de belasting is in geld gereduceerd op een matiger maatstaf, zoodat de landbouwer vrijelijk over zijn gewas kan beschikken, zonder aan huiszoekingen, sluiten van rivieren en dergelijke blootgesteld te zijn. Deze verbetering in de wijze van heffing kan als de eerste stap beschouwd worden tot de invoering van regelmatige grondbelasting. Om daartoe te geraken zal het echter noodzakelijk zijn, dat men bekend worde met de inkomsten der regenten en mindere hoofden, welke zij onder allerlei vormen van de bevolking trekken, ten einde die

hoofden op eene of andere wijze daarvoor schadeloos te stellen en het belastbaar vermogen der ingezetenen te kennen. Dan eerst zal de belasting kunnen geregeld worden.

De inkomende en uitgaande regten, die tot dusverre jaarlijks zijn verpacht geweest, worden thans voor rekening van den lande door eenen ontvanger met de noodige assistentie gekollekteerd. Deze verandering werd dringend gevorderd, om in de bestaande bepalingen op handel en vaart de noodzakelijke veranderingen te kunnen maken. Een provisioneel reglement op de heffing der inkomende en uitgaande regten en eene instruktie voor den ontvanger is door mij gearresseerd en reeds in werking gebragt.

De handel te Makassar is in de laatste jaren aanmerkelijk toegenomen. Dezelve bestaat voornamelijk in de bijeenbrenging van voorwerpen voor de Chinesche markt geschikt, waaronder in de eerste plaats de tripang moet worden genoemd. Schilpad, vogelnetjes, rotan worden mede derwaarts gevoerd. De tripang wordt gedeeltelijk op de kusten van Celebes en naburige eilanden gevischt, en gedeeltelijk van de Aroe-, Keij en andere eilanden in die buurt gehaald, door vaartuigen van Makassar, welke zich gewoonlijk in December of Januarij daar heen begeven, en in Junij of daaromstreeks met hunne ladingen terug komen, ten einde dezelve aan de Chinesche jonken te kunnen verkoopen. Andere vaartuigen begeven zich tot hetzelfde einde naar de kusten van Nieuw-Holland, in de groote baai van Carpenteria.

De vaart derwaarts schijnt reeds zeer lang, en welligt vóór de vestiging der Nederlanders op Makassar, te hebben plaats gehad. Hoezeer de volken op die kusten van eenen woesten en zelfs wreeden aard schijnen te zijn, is het zeker, dat nimmer eenig leed of eenige schade aan de Makassaarsche tripangvisschers wordt toegebragt. Zij hebben zich integendeel aldaar een zoodanig vertrouwen weten te verwerven, dat jaarlijks eenige jonge lieden uit nieuwsgierigheid mede naar Makassar komen en vervolgens naar hun vaderland terugkeeren. Die lieden, welke ik te Makassar gezien heb, zijn zeer verschillende van de volkstammen, welke men in deze zeeën aantreft. Zij zijn zeer zwart, lang van gestalte, hebbende krullend haar, echter niet gekroest als de Papoesche volken, dunne lange beenen, dikke lippen, en zijn overigens wel gemaakt.

De handel in tripang neemt toe naarmate zich de gelegenheid aanbiedt tot verzending naar China. In dit jaar is voor eene waarde van ongeveer *f* 350,000 ingevoerd. Hetgeen niet naar China kan worden gezonden, wordt naar Java vervoerd, echter met veel minder voordeel. De gelegenheid tot vervoer naar China hangt af van het aankomen van Chinesche jonken. Vroeger werd te Batavia de zoogenaamde Makassaarsche pas of het privilegie, om met *eene* jonk van Canton of Emoy naar Makassar te varen, aan Chinezen verpacht. In 1820 is men, uit aanmerking dat die pacht bijna tot niet vervallen was, overgegaan om, in stede van die verpachting, de Chinesche jonken te Makassar vrij toe te laten, onder betaling van inkomende en uitgaande regten. Deze bepaling schijnt voornamelijk tot uit-

breiding van den handel in tripang te hebben bijgedragen en heeft de markt van Makassar rijkelijk voorzien van Chinesche goederen, welke van hier naar de Moluksche en oostwaarts gelegen eilanden, alsmede naar Bali, van waar rijst terug gevoerd wordt, gebragt worden.

In dit jaar waren twee jonken van Emoy naar Makassar bestemd. Een dezer vaartuigen is onder weg verbrand, zoodat door dat, 't welk alhier is aangekomen, zeer aanzienlijke winsten behaald zijn. De geheele voorraad tripang, in dit jaar aangebragt, heeft echter niet regtstreeks van hier naar China gevoerd kunnen worden. Een gedeelte, is naar Batavia gebragt en zal welligt aldaar, tot groot nadeel der belanghebbenden, na het vertrek der jonken aangekomen zijn.

De tripang, welke met zooveel moeite en arbeid, voornamelijk door duikers, verkregen wordt, vereischt veel zorg en moet telkens in de lucht gedroogd worden. De nieuwlings verkregen tripang is aan spoedig bederf onderhevig, en kan niet tot een volgend jaar worden bewaard *).

Het ongerief, aan taxatiën verbonden tot heffing van inkomende regten, heeft aanleiding gegeven tot het verzoek om, in stede eener percentsgewijze belasting, eene vaste som voor inkomende regten van de lading van elke jonk te mogen betalen. Na een rijp onderzoek is dit verzoek provisioneel voor het aanstaande jaar toegestaan; zoo dat nu, in plaats van 6 pCt. inkomende regten, eene vaste som zal worden betaald, naar een vastgesteld tarief der verschillende jonken. Een vaartuig van de tweede soort van Emoy, zoo als dit jaar hier geweest is, zal betalen ƒ 15,000 en voorts uitgaande regten als naar gewoonte. Eene zeer belangrijke vraag is, of de direkte handel van Celebes op China al of niet moet aangemoedigd worden, en of door eene zoodanige aanmoediging de Javasche handel niet zal komen te lijden, en het aangenomen beginsel, dat Java de ziel van onzen Indischen handel moet zijn, daardoor niet zal worden te kort gedaan? De vraag zal eerst volledig op Java kunnen beantwoord worden, wanneer de regering de bouwstoffen zal hebben bijeenverzameld, om het geheel van onzen handel, waarbij op zoo vele omstandigheden behoort gelet te worden, te overzien en te overwegen. Intusschen zal, ook met eene strenge bijbehouding van het zoo evengenoemde beginsel, gezorgd moeten worden, dat niet al de belangen onzer buiten-etablissementen daaraan worden opgeofferd. Integendeel zal aan elke plaats haar natuurlijke en eigendommelijke handel moeten gelaten, en door algemeene bepalingen slechts gezorgd worden, dat zoodanige goederen, als uit derzelver aard en gewildheid daartoe geschikt zijn, naar Java bij voorkeur worden gevoerd. Dit heb ik in 't oog gehouden bij de provisionele regelingen, hier op de inkomende en uitgaande regten vastgesteld; waarbij ik tevens niet heb vermeend te mogen overzien, om van onze zijde zoo veel mogelijk en des noods met eenige opofferingen aan de nieuwlings door de Engelschen, met krenking onzer

---

*) Men zie over de tripang en tripang-visscherij een artikel in dezen zelfden jaargang van het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* I, blz. 1 enz.

regten, opgerigte handel- en stapelplaats te Singapoera afbreuk te doen. Dit laatste is des te noodzakelijker, omdat mij gebleken is, dat eene menigte produkten, vooral die voor de Chinesche markt geschikt, door de volken van Mandhaar, Wadjoe en andere op Celebes woonachtig naar Singapoera worden gebragt, alwaar zij, vrij van regten en formaliteiten, eene goede en gereede markt tot dusverre gevonden hebben, komende jaarlijks eenige jonken uit China aldaar aan, tot afhaal van produkten welke zij tegen Chinesche goederen inruilen.

Op alle die gronden is mitsdien bepaald, dat de kusthandel op Celebes en eenige omliggende eilanden vrij zal wezen, en dat de inkomende regten van 6 pCt., tot dusver te Makassar geheven van alle inkomende goederen van plaatsen op deze kust en omliggende eilanden gelegen, van nu af aan zullen zijn afgeschaft.

Te gelijk zijn ook de uitgaande regten van goederen, van de genoemde plaatsen naar Makassar gevoerd wordende, afgeschaft *).

Ten aanzien van de opium, die nu veelal van Singapoera wordt aangebragt, is bepaald, dat voor alle opium, die in geheele kisten (125) en van een certificaat voorzien van Java zal worden ingevoerd, eene restitutie van regten van ongeveer $^{6}/_{7}$ zal gedaan worden.

Nog is bepaald dat de tripang, welke op de kust van Nieuw Holland (Golf van Carpentaria) gevischt wordt, voortaan te Makassar zal zijn vrijgesteld van inkomende regten.

Het is te voorzien, dat door deze maatregelen de handel en vaart aanmerkelijk zal worden verlevendigd en dat de handelaren van die gedeelten van Celebes, welke nog niet onder onzen onmiddelijken invloed staan, voortaan hunne koopwaren bij voorkeur naar Makassar boven Singapoera zullen brengen. Makassar kan op die wijze eene aanzienlijke stapelplaats van in China gewilde goederen worden. Bij mijne terugkomst op Java, zal ik nader onderzoeken, in hoe ver nu of in den vervolge, wanneér de handel van Singapoera zal zijn afgeleid, aan deze bepalingen eenige wijzigingen zullen moeten gegeven worden, in het voordeel van Java.

Tot dusverre heeft Celebes zelf weinige produkten voor uitvoer. De rijst, welke hier welig voorkomt maar spoediger aan bederf en verstuiving onderhevig is dan de Javasche rijst, schijnt niet boven de konsumtie te gaan. Koffij wordt zeer weinig gekweekt, katoen niet genoegzaam voor de menigte lijnwaden, welke op Celebes geweven worden en van uitnemende

---

*) In weerwil van het vooropgezette valsche begrip, om kunstmatig Java tot „de ziel van onzen handel" te willen maken, schijnt de heer VAN DER CAPELLEN toen reeds ingezien te hebben, dat een vrijgevig handelsstelsel, soo wel in 't belang van de Indische volkeren als van Nederland, het eenige goede is. Jammer dat hij geen stap verder is gegaan en dat hij den afbreuk, waarmede het opkomende Singapoera aan onzen handel, vooral ook te Makassar, toen reeds bedreigde, niet heeft trachten te weren door eveneens de haven van Makassar „vrij van regten en formaliteiten" te maken. Later heeft men dat ingezien. Kort na deze reis van den heer VAN DER CAPELLEN heeft een verdienstelijk Gouverneur van Makassar, de heer MAIJOR, reeds aan de regering voorgesteld, om Makassar tot een vrijhaven te verklaren; maar zijn voorstel is op den bekrompen geest van 't Gouvernement afgestuit, en eerst onlangs is men er eindelijk toe overgegaan. 't Zal echter de vraag zijn, of men nu nog de reeds verloren voordeelen zal kunnen terug erlangen.

hoedanigheid zijn. Deze maken een vrij aanzienlijk voorwerp van uitvoer uit. Het eiland Celebes is echter op eenigen afstand van Makassar nog zoo weinig bekend, dat het gewaagd zoude zijn, een oordeel te willen vellen over de produkten, welke, onder een meer geregeld bestuur, kunnen aangekweekt en uitgevoerd worden. Zooveel is zeker, dat thans de voorwerpen van uitvoer grootendeels in goederen voor China bestaan.

Voorheen was de voornaamste handel op Celebes die met slaven, welke gelukkig reeds door het Engelsch tusschenbestuur is afgeschaft.

De Celebesche paarden zijn van eenen bijzonder goeden aard en op Java zeer gewild. De hooge prijzen, welke aldaar, en speciaal te Batavia, voor Makassaarsche paarden gemaakt worden, hebben den uitvoer aangemoedigd. In den loop van dit jaar zijn ongeveer 300 paarden van hier naar Java gevoerd. Het is echter te vreezen, dat deze uitvoer, welke voor Java zeer nuttig is, hier eene schaarsheid aan paarden zal doen ontstaan, zoo lang geene geregelde stoeterijen worden aangelegd. Deze bestaan hier niet en zijn om vele redenen moeijelijk aan te leggen. De beste paarden komen uit Turatea. Men prijst die van Soping. Sedert de spanning, welke tusschen het Gouvernement en dat rijk bestaat, zijn geene paarden van daar naar Makassar gebragt. Ik bemoei mij, een 30 of 40 tal merries bijeen te brengen voor de Gouvernements stoeterij te Tjandjor. Tot dusver ben ik niet in staat geweest, merries boven de 4 voet te bekomen. Het transport van paarden naar Java geschiedt met padoeakan's, welke hier in menigte worden aangebouwd. Vijftig paarden worden gewoonlijk te gelijk vervoerd. Men begroot de kosten van transport op *f* 50 per paard. Zij lijden echter gewoonlijk veel op deze reizen.

Onder de verschillende voorstellen van kommissarissen is ook dat, om, even als op Java, den aanmaak van zout voor Gouvernements rekening te nemen.

Thans wordt hier het zout door partikulieren, in zoutpannen aan zee gelegen, vervaardigd en vrij verkocht. De wijze van aanmaking schijnt dezelfde als die welke op Java gebruikelijk is. De pannen zullen, tegen eene billijke schadeloosstelling van de bezitters, overgenomen en voor 's lands rekening bearbeid moeten worden. Het zout, waarvan de prijs thans, naarmate veel of weinig aangemaakt kan worden (hetwelk wederom van de gesteldheid van het weder afhangt), zeer verschilt, zal voor eenen vasten prijs uit een hoofddepôt te Makassar voor een ieder verkrijgbaar gesteld moeten worden. De voorgestelde prijs is *f* 30 de kojan. Op Java wordt *f* 75 voor eenen kojan betaald. Het voorstel van kommissarissen is aangenomen en zal nu spoedig worden ten uitvoer gebragt. Men rekent op een debiet van ongeveer 2000 kojans.

Behalve de bezetting, welke te Parré-Parré zal worden gelegd, welke plaats door den Koning van Sidenring, tegen de helft in de opbrengst der inkomende en uitgaande regten, is afgestaan, zullen, volgens voorstel van kommissarissen, nog eenige militaire bezettingen, tot bescherming van den handel en afweering van zeeroovers, gelegd worden.

De baai van Palos of Kajeli, de noordelijke grensscheiding van dit Gouvernement aan de westkust van Celebes uitmakende, is een belangrijk punt voor den handel. Verschillende kleine rijkjes omgeven deze aanzienlijke baai. Eenige dier vorsten zijn naar Makassar gekomen, om de hulp van het Gouvernement tegen de bestendige zeerooverijen, waaraan zij onophoudelijk blootgesteld zijn, interoepen. Kommissarissen zullen met deze vorsten een kontrakt aangaan, waarbij ons de inkomende en uitgaande regten zullen afgestaan worden, waartegen wij de verpligting op ons nemen, eenen militairen post aldaar te onderhouden, even als ten tijde der kompagnie plaats vond. Tontoli nog noordelijker, en buiten dit Gouvernement gelegen, bevindt zich in hetzelfde geval; ook daar zal eene bezetting gelegd worden. Die baai sorteert onder de residentie Menado. Zuidelijk van Parré-Parré zal nog een post moeten gelegd worden, ten minste bij voorraad, op de grenzen van Tanette, volgens dringend verzoek van de koningin van dat rijk. Alle zijn op eene geringe militaire bezetting tot bescherming bijzonder gesteld. Eenige weinige manschappen en een Nederlandsche vlag voldoen aan hun oogmerk en verlangen. Deze post zal te Madulla of daar omstreeks gelegd worden. Aan de andere zijde, dat is oostelijk van Boelekomba, is een post met een paar stukken zwaar geschut noodig te Biera, ten einde de zeeroovers in hunne strooperijen tegen Saleijer te belemmeren. Het genoemde eiland en dat van Boeton, zijn aan de aanvallen der zeeroovers bijzonder blootgesteld. Zij lijden daarvan jaarlijks zeer veel. Ook op beide eilanden zullen de noodige militaire posten gelegd worden. Deze kunnen zeer wel uit invaliden bestaan. Met dezen maatregel zal in verband gebragt worden het in dienst stellen van gewapende kruispraauwen, even als op Java. Van Palos naar Parigi, het smalste gedeelte van geheel Celebes, is een landweg, welke gezegd wordt in eenen dag te kunnen afgelegd worden. Parigi is eene handelsplaats onder het ressort der residentie Menado gelegen. In hoe ver ook daar een post zal noodig bevonden worden, moet nader worden onderzocht. Hetzelfde onderzoek moet met betrekking tot het eiland Sumbawa plaats hebben, alwaar wij alleen te Bima een zeer gering garnizoen hebben. Bima behoort tot dusver onder dit Gouvernement. Indien men zich in den vervolge de naburige eilanden van Flores en anderen wil aantrekken, zal welligt Bima onder een ander bestuur geraken.

MAKASSAR, 8 Augustus 1824.

De koningen van Goa en Sidenring wonen beide niet ver van de hoofdplaats Makassar. Eerstgenoemde heeft zijne woning te Lambong Djawa, ongeveer een uur van hier. Hij heeft, vóór dat hij tot koning verkozen was, verlof bekomen, om zich ter genoemde plaats, op het grondgebied van het Gouvernement, neder te zetten, onder bepalingen die hij niet gevolgd heeft. Thans verlangt hij de verzekering voor hem en zijne nakomelingen te hebben, dat zij ook in vervolg van tijd te Lambong Djawa zullen kunnen verblijven. Aan den ouden vorst zal ik het verblijf gedu-

rende zijn leven toezeggen. In zijn verder verzoek zal niet kunnen getreden worden. De onderdanen van het Gouvernement lijden door de nabijheid der Makassaren, die hun gebied en hunnen invloed hoe langer hoe meer trachten uit te breiden.

Zijne zware ongesteldheid heeft mij in mijn voornemen om hem te bezoeken verhinderd. Bij den koning van Sidenring, die even buiten de stad woont, heb ik een bezoek afgelegd. Zijn huis is alles behalve koninglijk, en uit bamboe en planken zamengesteld, hoezeer die koning rijk genoeg is om eene goede woning te kunnen hebben. De lieden schijnen in het algemeen hier grooter behoefte te gevoelen aan goud en andere sieraden, dan aan goede en wel ingerigte woningen. Hij begeeft zich van tijd tot tijd naar zijn land, maar woont gewoonlijk hier. De koning van Goa heeft de plaats van dien naam niet kunnen bewonen, sedert derzelver verwoesting na de belegering van 1779 onder den toenmaligen gouverneur VAN DER VOORT. Deze belegering heeft negen maanden geduurd, waarna van die inlandsche stad niets is overgebleven. Zij was ongeveer twee uren van het fort Rotterdam gelegen. Indien men mij de plaats niet had aangewezen, zoude ik dezelve niet hebben kunnen ontdekken.

Het fort Rotterdam, aan zee gelegen en alle militaire gebouwen bevattende, bevindt zich in eenen vrij goeden staat. Men zegt, dat hetzelve reeds vroeger is gebouwd dan de Nederlanders zich hier gevestigd hebben. De noodige herstellingen heb ik bevolen. De gevangenissen heb ik in eenen zeer slechten staat gevonden, en een nieuw gebouw doen aankoopen voor de bijeenkomsten der regtbanken, en voornamelijk om in de nabijheid goede en doelmatige gevangenissen in te rigten. Voor het kantoor der inkomende en uitgaande regten heeft mede een nieuw huis moeten worden aangekocht. Het woonhuis van den gouverneur is vroeger op last der hooge regering van een partikulier gekocht. De zoogenaamde stad Vlaardingen, in de nabijheid van het fort Rotterdam gelegen, is met een ringmuur ingesloten, waarin 6 of 7 poorten zijn aangebragt, die elken avond gesloten worden. Het blokhuis, Vredenburg genaamd, oostelijk van het fort gelegen, is in eenen zeer goeden staat. De gouverneur heeft onlangs eenige wagenwegen in de nabijheid van Makassar doen aanleggen. Eene belangrijke verbetering is de weg naar Maros, ook sedert weinige maanden gemaakt. Deze zal van Maros door onze noorderprovinciën tot Tanette, en met der tijd verder voortgelegd kunnen worden, en alzoo de kommunikatie aanmerkelijk verbeteren. Goede bruikbare wegen zijn ook met opzigt tot de policie nuttig.

Eene toer naar Maros, ongeveer 4 uren van hier gelegen, heeft mij met een gedeelte dier residentie bekend gemaakt.

Maros is gelegen in eene groote vlakte en van rijstvelden omgeven. Van Makassar komende, passeert men eerst de rivier van Tello. Deze rivier is bekend wegens de menigte kaaimans, welke zich er in ophouden en waardoor menig mensch zijn einde vindt. Vervolgens passeert men de rivier van Maros, aan welker overzijde het fort Valkenburg gelegen is.

Dit fortje heeft nu eene bezetting van 100 man. In vroeger tijden bestond dezelve uit een korporaal met eenige weinige manschappen. Gedurende den tijd, dat men vreesde door de Boniërs overvallen te worden, is het garnizoen zoo aanmerkelijk vermeerderd. In den gewonen staat van zaken is eene geringe bezetting hier toereikende, vooral wanneer op een punt in de herkregen noorder-provinciën, op de grenzen van Tanette, een kleine post gelegd wordt.

Maros zelf is eene kleine plaats en levert niets merkwaardigs op. Van Maros reden wij, door de padivelden, ongeveer een uur, toen wij Poeloe Sepon bereikten. Poeloe Sepon is een rots, midden in de rijstvelden gelegen, en uit kalksteen bestaande, binnen welken zeer schoone grotten gevormd zijn, waarvan de gewelven uit zonderling gevormden druipsteen bestaan. Wij bezagen dezelven bij toortslicht. Zonderling is het, dat zich op vele plaatsen kleinere en grootere dergelijke massen te midden in de rijstvelden vertoonen. Men moet gelooven, dat deze velden vroeger zee geweest zijn. De grond heeft ook het aanzien van alluviaal te zijn.

Nog een paar uren verder noord-oostwaarts begint het steile gebergte, hetwelk de vlakte van Maros van die van Lamreroi scheidt. Dit gebergte gelijkt in geenen deele naar de Javasche bergen. Het bestaat uit zeer steile massa's kalksteen eensklaps opstijgende, zonder hellende rijzing van den grond, zoo als op Java aangetroffen wordt. Wij bezochten den waterval van Baltimore, welke, ofschoon niet zeer hoog, door de ligging en omgevingen wel verdient gezien te worden. Nog hooger dan de waterval het riviertje welke denzelven vormt opvarende, treft men eene vrij groote kom aan, omgeven van rotsen van allerlei gedaante, en meest uit kalksteen bestaande. Groote en mindere grotten worden hier gevonden, alle van binnen met druipsteen omgeven en hun licht door openingen van boven ontvangende. De ingangen zijn moeijelijk. Men is somwijlen verpligt, om op handen en voeten te kruipen. De heer PAIJEN is bezig teekeningen te nemen van den waterval en van eene der voornaamste en merkwaardigste grotten.

Weinige groote kampongs heb ik op deze toer gezien. De huizen zijn, zoo als overal in dit gedeelte van Celebes, van bamboe gebouwd op palen van 8 of 10 voet. Deze wijze van bouwen moet vooral in den regentijd veel gezonder zijn dan die, waarop de Javanen hunne huizen bouwen, namelijk onmiddellijk op den grond.

Al de rijstvelden zijn afhankelijk van den regen, zoodat in deze gewesten dikwijls groote schaarste kan ontstaan. Sawah's zijn hier niet bekend; buffels worden voor de bebouwing der rijstvelden gebruikt, en er schijnt geen gebrek aan die nuttige dieren te bestaan.

De regenten van de residentie Maros (14 in getal waaronder niet gerekend die van de heroverde noordelijke provinciën) heb ik ontvangen. Zij hadden niet vele belangen voor te brengen, maar verzochten voornamelijk bij hunne oude gewoonten gelaten te worden. In geen land kan men meer aan oude gewoonten gehecht zijn, dan in de provinciën van Celebes. Men

vreest zoodanig elke verandering of wijziging in de bestaande inrigtingen, dat het bestuur niet zonder moeite de minste verbetering kan invoeren, wanneer zij slechts in het geringste afwijkt van bestaande gewoonten of gebruiken. Eenige regenten schijnen onbeschaafde lieden te zijn. Niet alle kunnen lezen en schrijven.

Het garnizoen, in dit Gouvernement gestationeerd, bestaat thans uit nagenoeg 800 man. In gewone tijden is deze sterkte op lang na niet noodig. Zoo lang echter de zaken met het rijk van Boni niet verevend zijn, zal het garnizoen niet aanmerkelijk verminderd kunnen worden. Wenschelijk is het, de militaire administratie te vereenvoudigen. Bij mijne terugkomst op Java zal ik nader onderzoeken, of niet voor de buiten-établissementen afzonderlijke korpsen kunnen opgerigt worden. Thans is het bataillon, waarvan hier een gedeelte gestationeerd is, verdeeld tusschen Malaka, Rio en Makassar. In de Molukko's is het op denzelfden voet ingerigt. De zaken loopen daardoor over te veel schijven; de kommandant van elk buiten-établissement, op zich zelven staande, zoude alleen en regtstreeks aan het militair-departement moeten verantwoordelijk zijn.

Overeenkomstig de bevelen daartoe gegeven, hebben kommissarissen met de aanwezige Celebesche vorsten het nieuwe kontrakt gesloten, onder de benaming van het „Bongaisch kontrakt vernieuwd te Oedjong Pandang" (Makassar).

De vorsten hebben de voorgestelde punten met zeer weinige uitzonderingen aangenomen en de overeenkomst onderteekend, namelijk: de Koning van Goa (of Makassar), die van Sidenring, die van Sandraboni, de Koningin van Tanette, de Sultan van Boeton en de drie Koningen van Turatea, (Binamo, Bankalla en Laijkan.) Bij het laatst artikel wordt bepaald, dat, indien de Koningin van Boni niet binnen twee maanden toetreedt tot dit verbond, het rijk van Boni alsdan zal verbeurd hebben het regt van oudsten bondgenoot. Hiervan is aan de Koningin van Boni kennis gegeven. Van het rijk van Soping hebben twee hier aanwezige kiesheeren eene verklaring geteekend, dat zij volkomen genoegen nemen met dit nieuwe kontrakt; drie kiesheeren van het land van Wadjoe hebben hetzelfde gedaan.

Aan deze twee rijken en de overige oude bondgenooten is bij het kontrakt de vrijheid gelaten, bij afzonderlijke akten toe te treden. Dit zal waarschijnlijk later het geval worden, vooral wanneer de expeditie, tegen Soepa ondernomen, naar wensch afloopt. De voornaamste rijken, met welke nu niet gesloten is, zijn, behalve Boni, nog Loehoe, Soping, Mandhar en Wadjoe.

Aan den gouverneur zullen de noodige voorschriften achtergelaten worden, ten aanzien zijner verrigtingen met genoemde rijken. De vorsten hebben allen dezelfde akte in triplo geteekend. Ik heb aan elk hunner een afzonderlijk plegtig gehoor gegeven, en hun een door mij geautentiseerd en geratificeerd exemplaar van het gesloten kontrakt ter hand gesteld, hen aanmanende, om de daarbij overeengekomen punten stiptelijk en getrouwelijk na te komen, en ik heb hun de voortdurende bescherming van het Neder-

landsche Gouvernement toegezegd. Allen schenen hiermede zeer te vreden en beloofden op nieuw trouw aan het Gouvernement.

De vorsten van Palos en daaromstreeks, in de baai van Kajeli gevestigd, met welke overeenkomst is aangegaan tot het leggen eener bezetting in die baai, en het overnemen voor het Gouvernement van de inkomende en uitgaande regten en verpachtingen, heb ik mede ontvangen; zij waren zeer verheugd met het vooruitzigt, om door de hulp van het Gouvernement voortaan van de strooperijen der zeeroovers, waardoor zij jaarlijks zoo veel lijden, bevrijd te zullen worden. Veel handel wordt in de baai van Kajeli gedreven en vele produkten, voor de Chinasche markt geschikt, worden daar gevonden.

De gezamenlijke regenten in 's Gouvernements provinciën heb ik, ten getale van ongeveer 50, ontvangen; ik heb hun hunne verpligtingen onder het oog gebragt, daarbij te kennen gevende, dat, welken eerbied ik ook zelf heb voor oude gebruiken en instellingen onzer voorouders, ik het echter daarvoor hield, dat soms de omstandigheden eenige wijzigingen in die instellingen noodzakelijk maken, tot welzijn van de bevolking en van den staat; dat zij zich verzekerd moesten houden, dat de bevelen van het Gouvernement steeds tot oogmerk moesten hebben de vermeerdering van welvaart onder de ingezetenen, en de bevestiging der hoofden in hun aanzien; dat de, onlangs in het regentschap Maros nieuw ingevoerde, wijze van voorziening nu reeds een bewijs is, dat eenige veranderingen noodzakelijk zijn en ten goede werken, terwijl deze zelfde maatregel, welke aanvankelijk zwarigheden ontmoet heeft, thans door alle daarbij belanghebbenden met dankbaarheid beschouwd wordt. Ik beloofde steeds belang in hen allen te stellen, en hun de bescherming van het Gouvernement te zullen doen ondervinden.

In de behandeling dezer regenten is eene groote maat van beleid en omzigtigheid noodig. Zij zijn gewoon, een willekeurig gezag over hunne onderhoorigen uit te oefenen en hebben op hen eenen uitgestrekten invloed. Deze onvoorbereid te krenken zoude hoogst onvoorzigtig en onstaatkundig zijn. Langzamerhand zullen zij moeten worden hetgeen de regenten op Java voor het grootste gedeelte reeds zijn. Deze hervorming zal echter zeer geleidelijk moeten plaats hebben.

De expeditie tegen Soepa heeft meer zwarigheden ontmoet, dan men aanvankelijk verwachtte. De vorst van Soepa een ontwijkend antwoord aan den kommandant der expeditie gegeven hebbende, hebben de vijandelijkheden eenen aanvang genomen. De landing is zonder tegenkanting bewerkstelligd, maar een aanval van onze zijde tegen de vijandelijke sterkten is onverrigter zaak en met verlies van onze zijde afgeloopen (vijf dooden en 26 gekwetsten). Deze aanval had niet moeten ondernomen worden. Thans wordt de plaats, van eenen heuvel, met zes ponders (van de schepen genomen) en werpgeschut beschoten, terwijl van de zeezijde het vuur van een kanonneerboot en van het geschut, op eene gewapende barkas geplaatst, aanhoudend werkt. Waarschijnlijk zal de plaats nu spoedig moeten

verlaten worden en in onze magt zijn. Intusschen blijkt het, dat men zich te Soepa wel verdedigt, en dat men mij die expeditie van minder ernstigen aard heeft doen voorkomen dan zij werkelijk is. De kapitein-luitenant BUYS beklaagt zich over de traagheid der hulptroepen, die zeer langzaam aankomen, en dan nog zeer weinig assistentie verleenen. In het algemeen kan men op dezelve weinig staat maken. Zij zijn ook tot plunderen zeer genegen en de roof, welke zij daarbij op hunne landslieden plegen, is dikwijls bij hen de grootste beweegreden tot het voeren van oorlog.

MAKASSAR, 16 Augustus 1824.

De vertraging, welke de afloop der expeditie tegen Soepa ondergaat, is oorzaak, dat mijn verblijf alhier ver boven mijn eerste voornemen verlengd wordt. Op dringend verzoek van den kapitein-luitenant BUYS, kommandant der expeditie, die eene versterking van nog 150 man gevraagd heeft, heb ik den 9den dezer de koloniale korvet *Courier*, met een detachement van 45 mariniers en 15 artilleristen, benevens een houwitzer en eenen nieuwen voorraad ammunitie, naar Soepa gezonden. Vóór de aankomst van die versterking te Soepa ontving ik op nieuw berigten van den kapitein-luitenant BUYS, waarbij hij zich bij voortduring over het traag opkomen der bondgenooten en de geringe dienst, welke zij bij de expeditie presteren, beklaagt. Deze omstandigheid en de vrees, welke in het algemeen bij den kommandant scheen te bestaan, dat onze magt te gering was om met vrucht tegen eenen magtigen, sluwen en welgewapenden vijand, wiens magt op 4000 man gerekend wordt, te ageren, heeft mij doen besluiten, om dadelijk den 13den dezer den kolonel DE STUERS derwaarts te zenden, met den last om den staat van zaken naauwkeurig op te nemen en, na zich met den kommandant te hebben verstaan omtrent het geen verder behoort te worden gedaan, tot bereiking van het oogmerk der expeditie, mij verslag te doen. Eene sekrete order heb ik hem medegegeven, waarbij hij geautoriseerd wordt, om naar gelang van omstandigheden al of niet het kommando der expeditie op zich te nemen, met last in het eerste geval op den kapitein-luitenant BUYS, om bij inzage dezer order zich met zijne schepen en manschappen onder de bevelen van den kolonel DE STUERS te stellen. Te gelijk heb ik aan den kommissaris TOBIAS last gegeven, zich mede naar de baai van Soepa te begeven, ten einde tot het beter doen opkomen der bondgenooten alle middelen onder zijn bereik in het werk te stellen. De heer TOBIAS is vergezeld door den kroonprins van Sidenring, terwijl de Koning zelf den volgenden dag moest volgen. De tegenwoordigheid dezer vorsten is mij gebleken noodig te zijn, om de bondgenooten geregeld te doen opkomen en tot het nakomen hunner verpligtingen te dwingen.

De heeren DE STUERS en TOBIAS zijn, den 13den dezer 's middags ten 3 uren, van Makassar vertrokken.

Uit de brieven van den kommandant der expeditie was het mij waarschijnlijk voorgekomen, dat op den 13 of 14 een aanval op de vijandelijke

batterijen zoude ondernomen worden. Ik had echter eenige hoop, dat men dezelve, op grond der opgegeven zwarigheden, nog zoude hebben uitgesteld, en dat alzoo de kolonel DE STUERS, op wien zoowel onze eigen soldaten als de bondgenooten, die hem „kolonel Tanette" noemen, het grootste vertrouwen stellen, nog zoude zijn aangekomen, voor dat van onze zijde iets zoude zijn ondernomen.

In deze hoop ben ik teleurgesteld, wordende mij heden door den heer FRANCIS (een zeer verdienstelijk ambtenaar, die de expeditie vergezelt en daarbij wezenlijke diensten gedaan heeft) een rapport van den kapitein-luitenant BUYS overgebragt, bij hetwelk mij gemeld wordt, dat een algemeene aanval tegen de vijandelijke bentings, ondernomen op den 14 dezer, het gewenschte gevolg niet gehad heeft, zoodat de onzen hebben moeten retireren en, na een zwaar verlies te hebben geleden, de positie op den heuvel wederom hebben bereikt. Ten zes ure 's morgens was de aanval begonnen. Men vond eenen zoo hevigen tegenstand, dat, ondanks den dappersten aanval der onzen, de batterijen niet hebben kunnen ingenomen worden. De hulptroepen, den regtervleugel der onzen, in de vlakte tusschen den heuvel en de batterijen des vijands, moetende dekken, bleven onbewegelijk achter hunne verschansingen. Dit gaf den vijand gelegenheid, om met een aantal voet- en paardenvolk de onzen in den regterflank te vallen en tot de retraite te noodzaken, niettegenstaande deze vijandelijke benden gestadig aan het vuur onzer artillerie op den heuvel geplaatst blootgesteld waren, door welk vuur zij ook eindelijk tot wijken gebragt zijn en vele manschappen verloren hebben. Ons verlies is niet minder dan 14 gesneuvelden en 31 geblesseerden.

Onder de eersten telt men den 1sten luitenant der mariniers VAN PELT, een zeer verdienstelijk en algemeen bemind en geacht officier. Hij sneuvelde aan het hoofd zijner mariniers als een offer van zijnen moed en dienstijver. De mariniers hebben veel geleden en ook de matrozen, die van de schepen genomen waren, om bij deze attaque dienst te doen.

Toen te Tidore het detachement mariniers ontscheept werd, om bij gelegenheid van mijn bezoek bij den sultan dienst te doen aan den wal, was hun kommandant de 1e luitenant VAN PELT verhinderd, door eene wond aan den voet, daarbij tegenwoordig te zijn, en moest hij zijn kommandement aan een der zee-officieren overgeven. Hij was daarover zeer mistroostig en meende, dat er zich voor de mariniers gedurende mijne reis geene gelegenheid zoude voordoen, eenige dienst buiten die aan boord te doen. Ik gaf hem de hoop, dat dit bij eene of andere ceremonie wel nog eens later zoude te pas komen, en troostte hem daarmede. Ik herinnerde hem hieraan, toen hij van de expeditie tegen Tanette, alwaar hij zich uitmuntend gedragen heeft, terug kwam, en zeide hem, dat dit toch wel een beter dienst was, dan te Tidore met zijne soldaten geschaard te staan. Weinig dacht ik toen, dat ik eenige dagen daarna het verlies van dien braven jongeling te betreuren zoude hebben.

De troepen zijn, na dezen mislukten aanval, in hunne vorige positie op

den heuvel. De vijand is moediger geworden door ons verlies. De kommandant vraagt mij bevelen, en gevoelt zich te zwak nog eenmaal den aanval te wagen. Ik wacht nu met ongeduld de berigten van den kolonel DE STUERS en van den heer TOBIAS.

Men verzekert mij, dat de Koning van Sidenring spoedig 4 à 5000 bondgenooten bij een kan doen komen. Indien dit werkelijk het geval is en zij kunnen spoedig bij een komen, zal de kolonel DE STUERS, wiens aankomst onze morele magt zal vermeerderd hebben, waarschijnlijk eenen nieuwen aanval ondernemen. Ik stel genoeg vertrouwen in zijne bedaardheid om overtuigd te zijn, dat hij niets zal wagen, zonder zijne middelen wel en naauwkeurig onderzocht en met die van den vijand vergeleken te hebben. Uit hetgeen mij ter ooren gekomen is, moet ik opmaken, dat de luitenant kolonel REEDER, hoezeer met goeden wil en moed bezield, niet de noodige hoedanigheden en bekwaamheden bezit, om de landmagt bij eene expeditie van dezen aard aan te voeren.

MAKASSAR, 23 Augustus 1824.

Onze zaken voor Soepa zijn geenzins verbeterd. Den 18den ontving in rapport van den kolonel DE STUERS, geschreven den 15den te voren. Hij meldt mij, bij zijne komst alles rustig gevonden te hebben. De hulptroepen kwamen nu beter en in grooter getal op, zoodat hij hoop voedde, meer met dezelve te zullen kunnen uitrigten, wanneer ik hem eene versterking van troepen toezond, om het verlies op den 13den geleden wederom aan te vullen. Hij vroeg tevens om ammunitie en andere benoodigdheden. Zijn plan was nu, om de hulptroepen, wanneer zij daartoe in noodige getallen bijeengekomen zouden zijn, op onzen regter-vleugel vooruit te geleiden, ten einde die zijde vrij te hebben en de kampong Soepa als dan van terzijde aan te vallen. Hij had nog een totaal van 279 manschappen en scheen goeden moed te hebben, om binnen eenige dagen de zaak ten einde te brengen. De heer TOBIAS schreef mij onder dezelfde dagteekening, en was mede van oordeel, dat, hoezeer onze verliezen te betreuren waren, de zege niet ver meer af was, meenende dat ik den 1sten September aanstaande naar Java zoude kunnen terugkeeren, met het berigt van de verovering van Soepa.

Ik deelde in deze goede verwachting en besloot zoo veel mogelijk hulp aan den kolonel DE STUERS te zenden. Alle middelen stelde ik beschikbaar, en ik gaf last dat het fregat *de Eurijdice* dadelijk gereed zoude gemaakt worden, om de versterking naar Soepa over te voeren en tevens om bij de expeditie alle mogelijke assistentie te verleenen. Het fregat was den volgenden ochtend vóór den dag zeilree, aan boord hebbende 100 man infanterie, 10 huzaren met hunne paarden, twee drieponders veldstukken elk met 8 paarden, ammunitie, schoenen, provisiën enz. Tegenwind heeft het fregat belet vóór den 20sten onder zeil te gaan. Waarschijnlijk is het den 22sten voor Soepa aangekomen. Reeds den 18den had ik den kolonel DE STUERS berigt gegeven van de versterking, welke hij te wachten had,

en dien zelfden dag vond ik gelegenheid, den Luitenant-Gouverneur te Batavia van alle omstandigheden tot op dien dag, betreffende Soepa, te informeren.

Ik was nu eenigzins gerust en leefde in de hoop, dat met de toegezonden versterking, waarbij nog zouden komen de bruikbare manschappen, het geschut en andere objekten van het fregat, wij ons eindelijk weldra over eene gunstige uitkomst zouden mogen verblijden.

Groot was mitsdien mijne teleurstelling en mijn leedwezen, toen ik op den 21 dezer brieven ontving van den kolonel DE STUERS en den kommissaris TOBIAS, hierop nederkomende: dat de vijand in den nacht van den 15 op den 16 een aanval op onze positie gewaagd en met hardnekkigheid gevochten had, dat de onzen hem echter dapper afgeslagen en daarbij 4 gewonden bekomen hadden, hebbende de affaire ongeveer een uur geduurd; dat op den 16, 17 en 18 alles stil was gebleven; dat op den 19 hij kolonel het noodig geoordeeld had, om de hulptroepen, die nu in groot getal waren aangekomen, in beweging te brengen en hen eene betere stelling meer voorwaarts op den regtervleugel te doen nemen; dat deze beweging des te noodzakelijker was, omdat daardoor in ons bezit zouden geraken de waterputten van den vijand, waarop hij den grootsten prijs stelde en die bij de tegenwoordige droogte ook voor onze hulptroepen noodzakelijk begonnen te worden; dat hij om deze hulptroepen, die zich onder den Koning van Sidenring nu zeer wel betoonden, aan te voeren, had bestemd twee pelotons van 24 man, allen vrijwilligers van alle wapens, aangevoerd door den 1sten luitenant der infanterie BAUF, gedekt door de noodige reserve en het geschut onzer batterij; dat de aanval 's morgens met den dag begonnen zijnde, de vijand zich dapper verdedigd en, achter zijne verschansingen, den onzen veel nadeel toegebragt heeft; dat echter het doel van den Kolonel is bereikt geworden, hebbende de hulptroepen nu de vijandelijke positiën regts van ons naar voren tot aan de zijde van Soepa bezet, zonder vrees van daaruit ligtelijk verdreven te worden; dat deze affaire, waartoe hij slechts een gering gedeelte zijner magt had willen gebruiken en waaraan hij niet zeer veel gewigt hechtte, ons echter op nieuw zware verliezen had doen lijden, namelijk 4 dooden en 34 gekwetsten, waaronder slechts 10 ligt en onder eerstgenoemden twee officieren zijnde de 1e Luitenant der infanterie BAUF en de Luitenant der Koninklijke marine D'ABLAING, beide zeer verdienstelijke officieren, de laatste een jongeling van goeden aanleg, goede studiën, van den besten ijver bezield en mij bijzonder door zijne familie aanbevolen.

Voorts schrijft de kolonel DE STUERS, dat bij hem nu de overtuiging bestaat van de moeijelijkheid, om door geweld meester van Soepa te worden; dat men daartoe zelfs met 600 of 700 goede soldaten niet kan geraken, zonder 150 of 200 te verliezen en over de lijken der eerste aanvallers de volgende op de batterijen te brengen, wanneer men nog slechts meester van een gedeelte der plaats zoude zijn, en welligt nieuwe versterkingen zoude aantreffen; dat deze batterijen of bentings zoo sterk zijn, dat

daaraan door ons geschut geen nadeel toe te brengen is; dat de vijand zich in kuilen ophoudt, achter de bentings gelegen; dat zij met hunne geweren en pieken, door de openingen in de bentings aangebragt, den onzen veel schade aanbrengen, terwijl zij zelden hunnen man missen; dat men wel getracht heeft, door het werpen van brandstoffen over de muren, brand te doen ontstaan, echter zonder nadeelig gevolg voor den vijand; dat handgrenaten dit oogmerk zouden hebben kunnen doen bereiken, maar dat de genen, waarvan hij kolonel is voorzien, zóó oud of slecht gekonfektioneerd zijn, dat hij daarmede niets heeft kunnen uitrigten; dat, uit overweging van al deze zwarigheden, hij nu ook besloten had geenen regtstreekschen aanval tegen de vijandelijke batterijen of verdere offensive operatiën te wagen, maar dat zijn voornemen was, den Koning van Sidenring met de zijnen meer voorwaarts te doen rukken, door die operatiën onder zeer gunstige omstandigheden, indien deze zich mogten voordoen, den vijand te benadeelen en zoo de plaats van achteren door die van Sidenring te doen nemen. De Kolonel DE STUERS en de Kommissaris TOBIAS zijn beide van meening, dat de vijand in zijne tegenwoordige positie Soepa niet lang meer kan houden; dat zijne bondgenooten gedeeltelijk naar huis keeren en dat de omstandigheden nu van zelven eene goede keer voor ons zullen nemen. Ik heb daarop den Kolonel geantwoord, dat ik met smart het nieuw gevoelig verlies der onzen had vernomen; dat, al ware Soepa onderworpen en het oogmerk bereikt, ik dien uitslag dan nog zoude rekenen te duur gekocht te zijn, door zulke aanzienlijke verliezen, als wij nu reeds geleden hebben; dat ik genoegzaam vertrouwen in zijne bedaardheid en zijn goed beleid stel om te gelooven, dat de operatiën van den 19den noodig waren, om onze hulptroepen in activiteit te stellen; dat ik ook met genoegen vernomen had de betere stelling welke onze hulptroepen hadden genomen, hoezeer ik mij gevleid had, dat geene nieuwe operatiën zouden hebben behoeven ondernomen te worden, vóór de aankomst van Z. M. fregat *Eurydice*, met de op den 15den gevraagde versterking, waarvan ik mij gehaast had op denzelfden dag der ontvangst van 's Kolonels missive hem door den heer FRANCOIS de afzending van hier aan te kondigen; dat ik dit uitstel des te meer gewenscht had, omdat ik mij verbeeldde, dat de aankomst van het fregat met eene niet onaanzienlijke versterking op den vijand eenen voor ons voordeeligen indruk zoude hebben verwekt; dat ik, na de verklaring door hem gegeven opzigtelijk de sterkte van 's vijands positie en de nieuwe verliezen, welke wij ons zouden moeten getroosten, al ware onze magt aanzienlijker om Soepa te veroveren, zijn voornemen, om die plaats niet wederom te bestormen en de hulptroepen te doen ageren, allezins moest billijken en goedkeuren, want dat ik mij, na de reeds geledene zware verliezen, geene nieuwe opofferingen mogt getroosten, hoe leed het mij ook ware, nu als eene onoverkomelijke zaak te moeten beschouwen het nemen van Soepa, mij vroeger als zoo gemakkelijk voorgesteld; dat ik mij nu verder op hetgeen hij met den Kommissaris TOBIAS zoude overleggen, om deze zaak op eene wijze, waarbij de eer en de

5

waardigheid van het Gouvernement gewaarborgd bleef, volkomen moest verlaten, daar het alleen in het belang van die eer en waardigheid geweest was, dat mij het ondernemen der expeditie tegen Soepa zoo dringend was aangeraden geworden; dat ik naar eenen zoodanigen afloop vurig wenschte, en dat ik mijn verlangen om naar Java terug te keeren moest laten achterstaan voor de belangen der expeditie tegen Soepa, op dewelke thans mijne aandacht zich geheel vestigde; dat ik mitsdien Makassar niet zal verlaten, zonder bekend te zijn met den afloop der expeditie, welke die ook zijn moge, en dat alzoo het fregat aldaar moet aangehouden worden, zoo lang men oordeelt, dat het van eenig nut zal kunnen zijn.

Ten slotte van mijnen brief aan den kolonel DE STUERS herhaalde ik nogmaals mijn verlangen, dat met onze tegenwoordige magt geen aanval gewaagd worde met het vooruitzigt van een aanzienlijk verlies van onze zijde, zullende ik mij dan nog liever getroosten van Java de noodige magt naar herwaarts te zenden, om Soepa te heroveren, indien de omstandigheden eene zoodanige verzending van Java eenigzins toelaten en de zaken hier zoo lang op eenen goeden voet te houden zijn.

Dezen brief heb ik den 22sten dezer van hier gezonden en ik zie nu met groote ongerustheid nieuwe berigten te gemoet.

Mijne terugreis naar Java, alwaar mijne tegenwoordigheid zoo dringend gevorderd wordt, blijft daardoor nog onzeker. De staat van zaken is verontrustend. Gelukt eindelijk nog onze onderneming tegen Soepa, dan zal ik mij echter nimmer troosten over de gevoelige verliezen, welke wij daar hebben geleden. Indien ik het tiende gedeelte der zwarigheden had kunnen vermoeden, welke wij daar gevonden hebben, zoude ik nimmer mijne toestemming tot die expeditie gegeven hebben. Zij is mij in der tijd, speciaal door den kommissaris TOBIAS, die voor eenige maanden in de baai van Soepa geweest is, en met de lokaliteiten wel bekend scheen, als zoo dringend noodzakelijk maar tevens als zoo onbeduidend in de operatiën voorgesteld, dat hem eene magt van 100 man en een paar vaartuigen, af te nemen van de magt tegen Tanette gezonden, reeds veel meer dan voldoende is voorgekomen, om het doel te bereiken.

De uitkomst heeft geleerd, en ik boete het door het bitter verdriet, hetwelk ik ondervinde, hoe de heer TOBIAS zich zelven en mij met zijne wijze van zien bedrogen heeft. Mogten de onzen gedwongen worden, de bemagtiging van Soepa op te geven, dan zijn de gevolgen niet te berekenen. Al het geen ik te Makassar gedaan heb zal in dat geval te vergeefs zijn. In plaats van het ontzag voor het Gouvernement te herstellen, zullen wij integendeel aan de vorsten hunne eigene krachten en onze misrekeningen hebben doen kennen. Boni zal met zijne bondgenooten ons geheel vijandig worden, en de staat van zaken op het eiland Celebes zal veel nadeeliger voor ons zijn, dan die ooit vóór mijne komst op dat eiland geweest is. Ik zal welligt verpligt zijn, eene aanzienlijke magt van Java naar Celebes te zenden, hoe bezwaarlijk mij dit ook in vele andere opzigten zijn moge, hoe onzeker de uitslag ook zijn moge van het geen die magt hier zal

kunnen uitvoeren, en welke gebeurtenissen hier intusschen kunnen plaats hebben.

De berigten van Boni zijn eenigzins oorlogzuchtig. Zoodra de zaak van Soepa zal afgeloopen zijn, zal men moeten zien, welke houding Boni neemt en daarna zal ik de maatregelen door mij te nemen moeten bepalen.

MAKASSAR, 5 September 1824.

De zaken voor Soepa hebben nu eene zeer ongunstige wending genomen. Hetgeen mij als eene niets beduidende expeditie van weinige dagen is voorgesteld en aangeraden, is nu eene zeer belangrijke zaak geworden, waardoor, na vele smartelijke verliezen, de eer van het Gouvernement gekompromitteerd is, op eene wijze, die krachtige maatregelen bij voortduring zal vorderen.

Sedert de ongelukkige affaire van den 19den Augustus, zijn de hulptroepen van Sidenring in getal toegenomen en in hunne positiën tegen Soepa voortgerukt. Zij hebben eenige bentings van den vijand genomen en zich daarin genesteld, zoodat zij de plaats aamerkelijk genaderd zijn. Onze positie is van tijd tot tijd versterkt. Twee achttienponders van het fregat *Eurydice* zijn ontscheept en in batterij gesteld, waardoor men meende den vijand veel afbreuk te zullen doen. Tusschen de hulptroepen van Sidenring en den vijand zijn dagelijks gevechten voorgevallen. De uitslag was afwisselend. Die van Soepa toonden voortdurend den meesten moed en onverzaagdheid. Bij onze troepen bleef, volgens getuigenis van den kolonel DE STUERS, steeds de beste geest bestaan en de soldaat bevond zich physisch en moreel in eenen goeden toestand. Deze berigten deden mij vertrouwen, dat ik spoedig het nieuws van een goed einde zoude kunnen ontvangen, te meer nog, omdat mij telkens berigt werd, dat de middelen van den vijand ten einde liepen, dat eenige zijner bondgenooten (Leniga en Djampa) hem afgevallen en aan de zijde van Sidenring overgegaan waren, in een woord, dat Soepa het met geene mogelijkheid lang meer konde uithouden. Bitter vond ik mij alzoo teleurgesteld in mijne hoop, toen op den 1sten dezer de getrouwe ambtenaar FRANCIS mij een brief overbragt van den kolonel DE STUERS, geschreven den 30sten Augustus en het berigt bevattende, dat, na het aanwezen van het fregat gedurende zeven dagen, nadat de koning van Sidenring zich aanzienlijk versterkt had, en met de zijnen de vijandelijke plaats genaderd was, en in het algemeen de omstandigheden allergunstigst stonden, hij kommandant op den ochtend van dien dag eenen aanval had ondernomen, waarvan de uitslag hem niet twijfelachtig scheen, maar welke hij mij moest melden dat, evenmin als de vorige, aan die verwachting had beantwoord. De dispositiën waren goed genomen; men rekende daarbij op de ondersteuning van Sidenring, met hem den dag te voren afgesproken, en ook op de vuurwerken, welke door de onzen in de vijandelijke sterkten moesten geworpen worden. Een zamenloop van omstandigheden heeft de pogingen der onzen verijdeld. De aanval is niet gelukt, hoezeer de soldaten en zeelieden op de vijandelijke

batterijen gestaan hebben. Het verschrikkelijke vuur van den vijand, die zijnen man zelden mist, op welken hij van de bentings, van boomen en achter huizen met bedaardheid en behendigheid schiet, heeft ons op nieuw zoo vele dooden en gekwetsten bezorgd, dat men onverrigter zake heeft moeten terugtrekken. De vuurwerken hebben de werking gemist. De koning van Sidenring heeft niet gedaan hetgeen waartoe hij zich verbonden had. Geen een zijner manschappen is vooruit gegaan; zij zijn alle onbeweeglijk blijven staan, terwijl de onzen met heldenmoed tegen de batterijen aanrukten. Ons verlies bestaat op nieuw in 17 dooden en meer dan 70 gekwetsten. Onder de eersten bevindt zich de luitenant der infanterie STERK. Na dezen laatsten ramp, dien ik diep betreur, kunnen met geene mogelijkheid nieuwe offensive maatregelen tegen Soepa, hetwelk ons reeds zooveel kost, ondernomen worden. De kolonel DE STUERS was bezig, met den kommissaris TOBIAS te overleggen, op welke wijze de zaak moest voortgezet of geheel opgegeven worden, namelijk door het terugzenden van de meeste troepen en eenige vaartuigen en het plaatsen van eene bezetting te Parré-Parré of een ander punt.

Ik heb dadelijk den heer FRANCIS teruggezonden en aan kolonel DE STUERS geschreven: dat, in de gegeven omstandigheden, de positie op den heuvel voor Soepa niet moest verlaten worden, maar integendeel door een detachement van omtrent 100 man moest bezet blijven, mits die positie zoo werd versterkt, dat onze bezetting niet uit dezelve konde worden verdreven, en dat het bevel over die bezetting aan een goed en bekwaam officier moest worden toevertrouwd; dat de overige troepen, met uitzondering van een detachement te Tanette te leggen, moesten terugkomen; dat ik het fregat en de brik *Syrene* dadelijk terug verlangde, terwijl ik de vier koloniale vaartuigen hier achter zoude laten, om beurtelings in de baai van Soepa en voor Makassar of op andere punten gestationeerd te worden. De gronden, waarom ik het blijven bezetten van Soepa voor hoogst noodzakelijk en gewigtig beschouw, zijn de volgende:

De bezetting van daar te nemen en naar Parré-Parré te leggen, staat gelijk met eene geheele opbraak van de belegering, en zal den nadeeligsten indruk voor ons bij den vijand en zijne bondgenooten, vooral bij Boni, te weeg brengen.

Zoolang wij den heuvel bezet houden, zal ook de koning van Sidenring met de zijnen daar blijven, en op zijne langzame wijze, naar den aard des lands, het beleg voortzetten en welligt binnen kort de plaats meester worden. Hij zal in onze bezetting een steun vinden, en wederzijds kan hij door de onzen gade geslagen worden.

De vijand wordt steeds in onrust gehouden en ziet, dat wij de zaak niet opgeven, maar alleen op nieuwe middelen wachten, om hem ten onder te brengen.

Dezelfde werking zal het aannemen eener goede houding van onze zijde zoo lang mogelijk op Boni hebben. Indien, vóór het invallen der regens in October, Soepa niet gevallen mogt zijn, is het verlaten onzer positie,

om de regens te ontwijken tot behoud onzer manschappen, veel minder nadeelig in het oog der inlandsche vorsten, dan nu dadelijk na eenen afgeslagen aanval geheel op te breken.

Deze gronden heb ik aan den kolonel DE STUERS medegedeeld, hem echter vrijlatende van mijne bevelen af te wijken, indien hem belangrijke bedenkingen, uit lokale omstandigheden ontleend, welke ik hier niet beoordeelen kan, mogten voorkomen. Alleen het spoedig opkomen van het fregat *Eurydice* sloot ik van deze vrijlating uit.

Den heer TOBIAS liet ik dadelijk opkomen, om mij tot het nemen van verdere maatregelen de noodige inlichtingen te geven. De heer TOBIAS heeft mijn antwoord op de brieven van den kolonel DE STUERS niet afgewacht, maar den heer FRANCIS gekroiseerd, en is hier in den morgen van den 3den dezer aangekomen. Deze komst zal welligt verwarring in de uitvoering der gegeven bevelen veroorzaken.

De heer TOBIAS deed het voorstel, om dadelijk van Soepa op te breken en de bezetting te Parré-Parré te plaatsen, meenende dat deze maatregel ook met betrekking tot den indruk, dien hij op de Celebesche vorsten en volken zoude maken, verkieslijk was boven hetgeen door mij aan den kolonel DE STUERS is voorgeschreven. Hij heeft mij, evenmin als den heer raad van Indië VAN DE GRAAFF en den Gouverneur van Makassar, met welken ik steeds over de Soepasche zaken raadpleeg, door zijne gronden kunnen overtuigen, en ik ben van de gegeven bevelen alleen in zoo ver afgegaan, dat ik het plaatsen van een kleinen post te Parré-Parré, indien de manschappen daartoe gemist kunnen worden, geautoriseerd heb, blijvende het in bezet houden van de positie voor Soepa volkomen in haar geheel.

Een tweede voorstel, waarvan de kommissaris TOBIAS overbrenger was, bestond in het doen landen voor Soepa van nog 3 achttienponders stukken van de *Eurydice*, ten einde met ongeveer 800 schoten, waartoe gedeeltelijk kogels van hier gevraagd werden, Soepa nog te beschieten. Ik heb daartoe mijne toestemming gegeven en de gevraagde kogels doen zenden, ofschoon ik mij, na al onze mislukte pogingen, niets goeds hiervan mag beloven en de zaak, tot mijn grievend leedwezen, als verloren moet beschouwen.

Eindelijk verlangde de kommissaris TOBIAS met bevelen te worden voorzien, hoedanig zoude moeten gehandeld worden, ingeval de radja van Soepa in onderwerping mogt komen, hetgeen hem, naar ingewonnen berigten zeer waarschijnlijk voorkwam dezer dagen het geval te zullen zijn.

Hij adviseerde voor het aannemen van een zoodanig aanbod tot onderwerping, en wel op de wijze in het eiland Celebes gebruikelijk, dat is: het betalen eener zeer onbeduidende boete, en de toetreding tot het kontrakt, door de overige vorsten met het Gouvernement gesloten. Na al het gebeurde heb ik mij met he tavies van den kommissaris niet kunnen vereenigen. De waardigheid van he Gouvernement en de eer van vele braven, die wij zoo noodlottig voor Soepa verloren hebben, geven mij daartoe geen vrijheid. Nu zoude den vorst van Soepa worden verleend, hetgeen hem zoude zijn vergund, had hij dadelijk willen doen hetgeen ik van hem

vergde. Dit kan ik niet toegeven. Ik heb den kommissaris bevolen, alle aanzoek, om in onderwerping te worden aangenomen, zoo veel mogelijk te verwijderen of, indien werkelijk een zoodanig aanbod mogt gedaan worden, vooraf mijne bevelen te vragen. Dan eerst zal men kunnen beoordeelen, in hoever de eer, die mij is opgelegd te handhaven, daarbij bewaard kan blijven, en of er termen kunnen gevonden worden, om een einde te maken aan eenen staat van zaken, welke anders nog zeer lang kan voortduren en mij in de verpligting zal brengen, om op nieuw van Java zeer aanzienlijke versterkingen naar herwaarts te zenden, iets waarvan de gevolgen moeijelijk te berekenen zijn.

De heer TOBIAS is dadelijk wederom naar Soepa vertrokken, en ik wacht op nieuw met ongeduld berigten van daar.

De berigten en geruchten van Boni zijn afwisselend meer of minder ongunstig. Het schijnt niet, dat men tot dus ver aanstalte maakt ons aan te vallen, maar wel om den verjaagden Koning van Tanette, als mede de kraings van Labakkan en van Pankadjene, in hunne ondernemingen tegen ons te ondersteunen. Wij hebben bezettingen te Maros, te Pankadjene en te Labakkan. Nog een post zal in het land van Tanette geplaatst worden, en indien onze grenzen mogten worden aangevallen, zullen wij ons van de bende van den Koning van Makassar moeten bedienen. Deze zijn altijd gereed tegen de Bonieren op te trekken, en men kan op hunne hulp rekenen, niet op grond der liefde, welke zij ons toedragen, maar omdat hun belang met het onze in dit opzigt volmaakt overeenstemt. Eene vereeniging tusschen de Makassaren en de Bonieren is bijna eene onmogelijkheid. Eerstgenoemden weten te wel, dat zij, zonder de hulp en bescherming van het Gouvernement, volgens hunne uitdrukking „slaven van Boni" zouden worden. Men verzekert mij, dat de Makassaren met hunne onderhoorigen of vasallen 5000 man op de been kunnen brengen, voor een klein gedeelte met geweren en voor het overige met assagaaijen gewapend. Die tegen hen overstaan, dragen dezelfde wapenen.

MAKASSAR, 10 September 1824.

De kolonel DE STUERS heeft mijne intentie wel verstaan, en uitvoering gegeven aan de bevelen, welke ik hem heb toegezonden. De kannonnade op Soepa heeft geen plaats gehad. Aldaar is eene bezetting gelaten van ruim 100 man; de positie is versterkt; men heeft voor de huisvesting onzer troepen gezorgd; zij kunnen van daar niet verdreven worden en door twee kanons van 12 pond, welke ik nog van Makassar heb doen zenden, kan Soepa in onrust gehouden worden.

Waarschijnlijk zal van de zijde van den radja verzoek tot het ontvangen in submissie gedaan worden, zijnde de toestand van hem en de zijnen zeer benaauwd. Anderen meenen, dat het volk, den oorlog moede, hem zal ontzetten, het voorbeeld van Tanette volgende.

In Tanette is eene bezetting gelegd van 50 man, met eenige stukken geschut.

De Koningin had op die hulp aangedrongen, onzeker omtrent de ondernemingen van Boni en van den verjaagden Koning van Tanette.

Nadat de kolonel DE STUERS met de overblijvende troepen reeds terug was, heb ik berigten bekomen, dat zendelingen van den radja van Soepa bij den Koning van Sidenring gekomen zijn, om onderhandelingen wegens de onderwerping van eerstgenoemden te openen.

Ook wordt, op eene vrij zekere wijze, gemeld, dat in Wadjoe de zaken eene gunstige wending voor het Gouvernement schijnen te nemen, en dat het waarschijnlijk is, dat Wadjoe tot het onlangs gesloten traktaat zal toetreden.

Ik heb nu voor vast besloten, de terugreis naar Java aan te nemen, zoodra *de Eurydice* daartoe gereed zal wezen. Een langer verblijf te Makassar houde ik nu voor ondoelmatig, aangezien vooral de dringende noodzakelijkheid, welke mij naar Java terug roept.

Vóór mijn vertrek heb ik van kommissarissen een rapport verlangd over den stand van zaken op Celebes en de maatregelen, welke nog door mij behooren te worden bevolen. Kommissarissen hebben aan dat bevel voldaan, en ik heb hun de noodige voorschriften achtergelaten, daarop nederkomende, dat het beleg van Soepa op de hiervoren omschreven wijs zal worden voortgezet, zoo lang de onzen niet, door de regens of door ziekten, van daar worden gedreven, in welk geval zij te Parré-Parré zullen worden geposteerd; dat de radja van Soepa niet in onderwerping zal worden aangenomen, dan alleen in geval hij aanneemt, zijne versterkingen dadelijk te slopen, of dat het volk eenen anderen radja mogt verkiezen, even als ten aanzien van Tanette heeft plaats gehad; dat met betrekking tot Boni, in geval dat rijk zijne tegenwoordige houding mogt blijven behouden, vooreerst van onze zijde geene vijandelijkheden zullen worden ondernomen, terwijl echter, in geval op den duur Boni niet tot reden mogt gebragt kunnen worden, de rivier van Tjaurana door een gewapend vaartuig zal worden geblokkeerd, en het genoemde rijk door de bondgenooten zal worden ontrust; daarbij altijd zorg dragende, dat wij ons zooveel mogelijk tegen aanvallen van de zijde van Boni gedekt houden.

Overigens hebben kommissarissen in last gekregen, overeenkomstig hunne voorstellen al hunne pogingen aan te wenden, om de zaken van Soping, Loehoe, Wadjoe en Mandhaar door onderhandelingen op eenen goeden voet te brengen en die staten tot ons vriend- en bondgenootschap over te halen. De kommissaris TOBIAS zal zich oogenblikkelijk wederom naar Soepa begeven en Makassar niet verlaten, vóór het midden van October, wanneer hij met een der koloniale gewapende vaartuigen de terugreis naar Java zal aannemen. Zijn verblijf tot dien tijd is noodig, om den Koning van Sidenring, die wel gezind voor ons is, op de plaats zelve die gezindheid te doen behouden, en werkzaam te doen zijn bij het beleg van Soepa *).

---

*) Na het vertrek van den heer VAN DER CAPELLEN van Makassar, barstte het oorlogsvuur op Celebes met nieuwe woede uit. De Boniërs, aangemoedigd door den voortdurenden tegenstand van Soepa, vielen reeds den 17den September, dus weinig dagen nadat de baron VAN DER CAPELLEN Makassar had verlaten, het Gouvernements-grondgebied aan de zijde van Maros aan. Nu werden onmiddelijk door de regering zoo veel troepen ter versterking naar Celebes gezonden, als de omstandigheden toelieten, terwijl de kolonel BISCHOFF deze expeditie vergezelde, en bij aankomst aldaar het bevel over de krijgsoperatiën in 't algemeen op zich nam.

Voorts heb ik, tot aanvankelijke regeling der zaken van het Gouvernement van Celebes Westkust, verscheiden besluiten genomen en bepalingen gemaakt. Een reglement is gearresteerd, waarbij een groote landraad te Makassar zelven en landraden en elke residentie worden opgerigt. Te Makassar zal een magistraat zijn, mutatis mutandis met dezelfde functiën belast, als gelijke ambtenaren te Amboina, Banda en Ternate.

De attributen der regtbanken worden bij dat reglement naauwkeurig omschreven. Ofschoon de zeer verachterde staat der bevolking eene stipte uitvoering van dit reglement, vooral in den aanvang, niet zal gedogen, vertrouwe ik, dat, eens de grond gelegd en de voornaamste punten ingevoerd zijnde, langzamerhand en met beleid bestuurd de regterlijke instellingen zullen kunnen werken, en de bevolking eene weldaad zullen doen ondervinden waarvan zij thans geen denkbeeld heeft. Veiligheid van personen en eigendommen zal een der eerste gevolgen van deze maatregelen zijn, en deze eenmaal gekend zullen op waarde geschat worden, en aan de onderdanen der vorsten doen zien het verschil tusschen hun lot en dat, hetwelk den onderdanen van het Gouvernement is te beurt gevallen. De gevolgen hiervan kunnen gewigtig zijn en de aanraking voorbereiden, welke in den vervolge tusschen het Gouvernement en der vorsten onderdanen zal moeten verkregen worden. De president van den raad van justitie is bij besluit gelast, den Gouverneur behulpzaam te zijn in de invoering der regterlijke organisatie. De organisatie van den raad van justitie, even als die van de civiele ambtenaren te Makassar, heeft nog niet geheel tot stand gebragt kunnen worden.

De voorstellen van kommissarissen ten dezen aanzien waren met geene voldoende gronden omkleed; zij zullen nog vóór het vertrek van den kommissaris TOBIAS nadere voorstellen doen, tot regeling van een en ander. Een provisioneel reglement van inkomende en uitgaande regten is gearresteerd, gegrond op de vrijheid van de kustvaart op Celebes van de eene plaats met de andere. De vroegere bepalingen op Java gemaakt zijn daarbij in het oog gehouden. Na mijne terugkomst op Java zullen alle bijzondere bepalingen ten aanzien van de inkomende en uitgaande regten herzien, uit

---

Maar ook nu nog was onze magt niet voldoende, om de weerspannige vorsten, die door 't aanvankelijk geluk hunner wapenen nog meer waren aangevuurd, tot hunnen pligt terug te brengen en den vrede te herstellen. Daar de onzen, in hunne ontmoetingen met den vijand, nederlaag op nederlaag moesten lijden, nam de oorlog meer en meer een dreigend karakter aan. Toen begreep het Gouvernement eene zeer aanzienlijke krijgsmagt te moeten bijeenbrengen, waarvan het opperbevel aan den Generaal-Majoor VAN GEEN werd opgedragen.

Den 12den Januarij 1825 kwam de nieuwe opperbevelhebber te Makassar aan, en 't gelukte hem weldra, door de krachtige maatregelen waartoe deze magt hem in staat stelde, het rijk van Boni ten onder te brengen. Den 12den Mei werd de baron VAN DER CAPELLEN te Batavia met dit heugelijk berigt verblijd. Soepa hield het echter, ook na den val van Boni, nog altoos tegen de onzen uit. Eerst den 27sten Mei, toen eene formidabele magt tegen deze sterkte was opgetrokken en gereed stond haar aan te vallen en te vernietigen, gaf zij haar over. De baron VAN DER CAPELLEN had alzoo nog het geluk, deze onlusten en oorlogen op Celebes geëindigd te zien, vóór hij in 't begin van 1826 naar Nederland terugkeerde.

Onze lezers, die met de bijzonderheden van de oorlogen, in dit tijdvak op Celebes gevoerd, nader bekend wenschen te worden, verwijzen wij naar het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, zevende Jaargang, II, 497 enz.

een algemeen oogpunt beschouwd en zoo mogelijk, met intrekking van alle vroegere partiële bepalingen, tot een goed geheel moeten gebragt worden.

MAKASSAR 12 September 1824.

Mijn vertrek is nu bepaald op morgen. Zeer gelukkig is heden, aan boord van een partikulier schip van Batavia hier aangekomen een detachement van 100 man infanterie, alle Europeanen. In dit oogenblik geeft de komst van dit detachement eene groote gerustheid en maakt den besten indruk. De Gouverneur van Makassar heeft in last, mij met elk voorval van belang zoo spoedig mogelijk bekend te maken. Gedurende de Oostmoesson wordt daartoe ligtelijk gelegenheid gevonden, en het is te hopen, dat de zaak van Soepa vóór het invallen der Westmoeson zal zijn afgeloopen.

SOERABAJA 17 September 1824.

Den 13den dezer 's avonds aan boord gegaan zijnde, ben ik met de *Eurydice* heden, na eene zeer voorspoedige reis, te Soerabaja aangekomen, na eene afwezigheid van het eiland Java van zeven maanden.

De inlandsche adel in Nederlandsch Indië.

Bij de indiening der staatsbegrooting voor 1856 is door den Minister van Binnenlandsche zaken eene balangrijke som aangevraagd, tot verbetering van het lot der leeraren aan de akademie te Delft, en tot uitbreiding van het onderwijs aldaar. Dat onderwijs strekt voornamelijk tot opleiding van burgerlijke ambtenaren voor de burgerlijke dienst in Nederlandsch Indië.

Ons doel is niet dit onderwerp hier te behandelen. Wij willen alleen konstateren, dat ten opzigte der opleiding van *Europesche* ambtenaren voor de burgerlijke dienst in Indië eene inrigting bestaat, en dat, als men het over die opleiding niet eens is, het verschil van gevoelen niet zoo zeer gezocht moet worden in den strijd over *hetgeen* voor hunne préalabele opleiding noodig is, maar veeleer de vraag betreft, *hoe* en *waar* zij dit zullen leeren, ten einde voor de wezenlijke dienst daaruit het meest mogelijke nut te trekken.

Voor den Europeschen ambtenaar dus, die niet door gunst maar ten gevolge der bestaande bepalingen benoemd wordt, is eene voorafgaande, volgens de zienswijze der regering doelmatige, opleiding eene voorwaarde, waaraan vóór die benoeming moet voldaan zijn.

Maar het aantal dezer ambtenaren bedraagt niet het *tiende* gedeelte der ambtenaren, die voor de dienst gebezigd en uit den inlandschen adel getrokken worden.

Is het dan niet zonderling te noemen, dat wij, bij al de moeite, die men zich geeft voor de opleiding van Europesche ambtenaren in Indië, bij al den strijd over de meest doeltreffende wijze om die opleiding tot goede uitkomsten te leiden, niet alleen *niets doen* voor de opleiding van den inlandschen ambtenaar, maar van die *opleiding* niet eens gewag hooren maken; terwijl ook weinig meer dan niets gedaan wordt voor de primitive *opvoeding* van degenen, die, volgens het stelsel der regering, op de leiding van het volk, en dus op het algemeen welzijn, in Indië zoo grooten invloed hebben zullen?

Hoe groot is de menigte der vorstelijke en adelijke familiën in Indië, die aan ons gezag onderworpen zijn, sommigen, gelijk in de Molukko's, sedert eeuwen. In elke dezer familiën zijn personen, die door geboorteregt en onder bescherming en opperheerschappij van de Indische regering, meer of minder met de uitvoerende magt over leven en dood hunner onderdanen bekleed zijn. Hebben wij ooit iets gedaan om te bewerken, dat zij die magt met billijkheid en regtvaardigheid uitoefenen? Nimmer.

De bloedverwanten dezer vorsten verachten den arbeid, bezitten geen vermogen. Hun aantal bedraagt *duizenden*. Zij hebben dus door hunne

geboorte een privilegie om ten koste van het volk te leven. Dat volk kunnen zij beschermen of onderdrukken, niemand kontroleert hen. En voor die geheele klasse van menschen, met zoo groote magt bekleed, bestaat bij de Regering niet eens een behoorlijk stelsel van toezigt, veel minder een stelsel van opvoeding of opleiding hoegenaamd.

Maar met welk doel hebben wij dan deze menschen ten onder gebragt? Alleen met het doel, om hen tegenover *ons* onschadelijk te maken? En indien wij dat doel bereiken, bestaat dan voor ons geene verpligting meer jegens hen zelven, om ze tot hoogere doeleinden op te leiden, en geene verpligting meer jegens hunne volken, om die door de betere opleiding der hoofden beter te beschermen en hun algemeen welzijn te bevorderen?

Wie zal durven ontkennen, dat die verpligting op ons rust?

Wie zal durven ontkennen, dat men er nog nooit aan gedacht heeft, die verpligting na te komen?

Kan men onze nalatigheid in deze toeschrijven aan de overtuiging, dat zij goed opgevoed worden, en het volk regtvaardig en billijk behandelen, en dat wij dus vertrouwen kunnen stellen in de inrigtingen van bestuur, door de regerende vorsten op de buitenbezittingen daargesteld?

Het tegendeel is waar. Wij weten, dat hun stelsel van regering het ellendigste is, dat men bedenken kan.

Indien de opvoeding in den harem en het bewustzijn, van reeds in de prilste jeugd met onbeperkt gezag over de hen omringende personen bekleed te zijn, nog niet voldoende is, om hen te bederven, dan moet dat bederf het noodzakelijk gevolg zijn van een wel overlegd plan van opvoeding. Immers al de hooggeboren inlanders in Indië zijn, van hunne geboorte tot aan hun einde, omringd van menschen, die er hun belang in zien, deze vorsten in zedelijk en stoffelijk opzigt op een zoo laag mogelijk standpunt te brengen en te houden. Allen werken daartoe mede, die van de magt der vorsten in hun eigen belang gebruik wenschen te maken; allen, die wandaden bedrijven en onderzoek en straf vreezen; allen ook, die zich op de puinhoopen der magt van anderen verlangen te verheffen. Indien de vorst zwak is, dan zijn zij sterk; van daar ook, dat een vorst, die een stoute en ongebréidelde tyran is, zich zoo populair maakt onder het volk, omdat het dan in plaats van *vele* slechts *een* onderdrukker telt. Maar, zwak of sterk, de grootste gedachten van hun gewigt, die door hunne vleijers opgewekt en aangemoedigd worden, dienen slechts tot hunne verlaging. Wat zij ook uitvoeren, hunne handelingen worden voor regtvaardig verklaard, omdat *zij* die begaan hebben. Zij kunnen nooit *misdoen*, want zij zijn *vorsten*.

Het kwaad, dat hierdoor in onze buitenbezittingen in Indië gesticht wordt, is veel grooter, dan hetgeen door gelijksoortige opvoeding der vorsten in Britsch-Indië veroorzaakt wordt. Daar bestaan nog groote staten. De slechte eigenschappen der vorsten doen niet veel kwaad buiten de paleizen. Zij tyranniseren misschien hun hof, zij ruïneren misschien eene stad, maar de gewone zaken in hun rijk, de dagelijksche bezigheden van

het volk blijven meestal buiten hun bereik en worden veeltijds goed geleid door den invloed der politieke agenten, die de Kompagnie aan hunne hoven onderhoudt, en waarvan men de goede werking ook in onze bezittingen hier en daar, bij voorbeeld in de vorstenlanden op Java, bespeurt.

Maar op onze buitenbezittingen is de souvereine heerschappij in te veel onderdeelen gesplitst, en de armoede der souvereinen maakt hen tot onderdrukkers voor het dagelijksch brood. Daarom is ook hunne onbeschaafdheid zoo gevaarlijk en nadeelig voor het algemeen welzijn. De dagelijksche veranderingen, die zij in het stelsel der belastingen maken, oefenen den nadeeligsten invloed op landbouw, handel en nijverheid uit, en bederven alle middelen van volksbestaan en volkswelvaart. De willekeur, waarmede zij over bijzonderen en algemeenen eigendom beschikken, verstikt het streven naar winsten en vernielt dus den arbeid. Het uitsluitend regt, dat zij op alle inkomsten vermeenen te hebben, ten behoeve alleen van hunne persoonlijke benoodigdheden en uitspattingen, belet het daarstellen van werken van algemeen nut, en vernielt de bronnen van rijkdom, die in Indië meer dan elders in den landbouw bestaan. Willekeurige inkomende en uitgaande regten verwijderen den handelaar en verminderen daardoor de waarde der voortbrengselen van den bodem.

Al die uitkomsten zijn de gevolgen van gebrek aan opvoeding en opleiding, waardoor de vorsten niet begrijpen, dat de bevordering van het algemeen belang hun bijzonder belang meer in de hand werkt, dan afpersing en geweld; waardoor zij niet begrijpen, dat hunne vervallene paleizen spoedig in nieuwen glans zouden herrijzen, indien zij eerst zorgden, dat de hutten hunner onderdanen voor dezen eene veilige verblijfplaats waren; waardoor zij eindelijk niet begrijpen, dat het belang van het volk het hunne, en de vernalating daarvan hun bederf is.

Kunnen en moeten wij niets doen, om dezen staat van zaken te doen veranderen?

Indien wij hen niet in eens kunnen vrij maken van hunne ondeugden en kwade eigenschappen, wij kunnen er ten minste veel toe bijdragen, om hen aanvankelijk eenige kennis te verschaffen van de eerste beginselen van staat- en staathuishoudkunde. *Kennis, hoe gering ook, gaat nimmer geheel verloren.*

Indien wij de vorsten leeren rekenen, dan zullen wij daarmede hunne administrateuren, die hen bedriegen, wel niet verbeteren, maar de vorsten zelve zullen die administrateuren spoedig dwingen, rekening af te leggen. Indien wij de vorsten leeren rekenen, dan zullen zij de waarde van het geld leeren kennen, en dat niet roekeloos aan nietigheden verspillen, zoodra het in hunne handen komt. Indien wij hen slechts oppervlakkig met de krijgskunde der Europeanen bekend maken, dan zullen wij daardoor de rust bevorderen, want zij zullen het vergeefsche en gevaarlijke van oproeren tegen ons gezag begrijpen.

Maar wat moet dan gedaan worden, om aan de Inlandsche vorsten deze rudimenta van staat- en staathuishoudkunde te brengen?

Wij kunnen geene inlandsche vorsten dwingen, gewone scholen te bezoeken, ook waar die bestaan. Een Prins van Oranje op een kostschool of akademie is een beginsel, waarin niemand in Europa iets vreemds vindt. Maar de trots der inlandsche vorsten zoude zich hiertegen verzetten, en bij menschen, die nagenoeg geene beginselen hebben, welke hen nopen zich zelven te achten, bij die menschen is trots een niet te verachten hefboom.

Huisselijke opvoeding door Europesche gouverneurs is in Britsch Indië beproefd, maar zonder goede uitkomsten. De gouverneurs worden spoedig toevoegselen tot de hofhouding; de jongelieden blijven van hunne, zeden en ligchaam bedervende, vleijers omringd en verbeiden met ongeduld het oogenblik, dat zij, van den dwang ontslagen, zich aan de Oostersche ondeugden met te grooteren hartstogt kunnen overgeven, naar mate zij er langer van terug zijn gehouden.

Wij hebben dus een stelsel noodig, dat geene uitzonderingen maar een regel stelt, een stelsel, dat niet hier of daar een goed vorst of goed inlandsch hoofd vormt, maar dat langzamerhand behoorlijk opgevoede en voor hunne betrekkingen opgeleide vorsten en hoofden tot een algemeenen regel, en den slechten tot eene exceptie maakt; een stelsel dus, waarin als beginsel op den voorgrond staat, dat de inlandsche adel, hetzij vorstelijke of geringere, niet meer ten opzigte zijner opvoeding aan het toeval overgelaten, en niet meer tot ambtsbetrekkingen zal geroepen worden, zonder het bewijs dat hij daartoe de noodige geschiktheid bezit. Welk stelsel is dit? Het ligt in een paar woorden opgesloten. Het is eene Europesche opvoeding, dat wil zeggen, eene opvoeding geregeld volgens onze beginselen en begrippen.

Wij gelooven, dat de uitvoering van dit denkbeeld slechts geringe zwarigheden kan ontmoeten. De oprigting van een opvoedingsgesticht te Batavia of Buitenzorg voor de zonen en naaste bloedverwanten der Indische, onder onze heerschappij staande, vorsten zal niet alleen gemakkelijk zijn, maar zelfs geene groote uitgaven vorderen. Gebouwen, waarin die jongelieden al de gemakken vinden, die men wegens hunnen stand hun niet moet onttrekken, en waar zij tevens onder een behoorlijk toezigt kunnen gehouden worden, bestaan in overvloed, wanneer men in het oog houdt, dat het aantal der vorsten zoo groot niet is, en het meerendeel dezer vorsten op eene wijze gehuisvest is en leeft, dat het verblijf in eene Europesche woning altijd geene groote verbetering te beschouwen is.

Oppositie van de zijde der vorsten is weinig of in het geheel niet te wachten. Zij zullen eene behoorlijke opvoeding en onderwijs voor hunne opvolgers niet versmaden, omdat zij overtuigd zijn zullen, dat die tot het behoud hunner stamhuizen zal strekken. Zij zijn zorgeloos en wantrouwend tevens, en zullen waarschijnlijk zeer blijde zijn, van de zorg voor en het toezigt over die personen, ten minste tijdelijk ontslagen te zijn, daar deze zelfde personen voor hen een groote lastpost, en nog meer een voorwerp aan groote bezorgdheid zijn, als de middenpunten van staatkundige kuiperijen, die men ook aan de kleinste hoven ontwaart. Daarom zullen ook al degenen, die er slechts eenigzins toe in staat zijn, zich gaarne de geldelijke opofferingen

getroosten, die het verblijf van hunne bloedverwanten te Batavia zal vereischen.

De vorstenzonen, met elkander in aanraking gebragt en behoorlijk onderwezen, zullen ten minste iets leeren. Wij behoeven ons geene illusiën te maken; hunne kindschheid, die zij bij hunne ouders hebben doorgebragt, en het daar gevolgde stelsel van opvoeding geven geene aanleiding tot al te sanguinische verwachtingen. De eigenlijke vruchten, die wij ons voorstellen, moeten eerst van een later geslacht gehoopt worden. Maar wij durven iets verwachten. Indien zij geene staatsmannen worden, zij zullen ten minste niet van elk gezond denkbeeld verstoken en in de oude, men kan zeggen aloude, onnoozelheid gedompeld blijven. Hunne onwetendheid zal al dadelijk niet meer gelijken tred houden met hunne ondeugden. Met meer kennis zullen zij niet alleen hun waar belang beter begrijpen, maar zij zullen meer waarde leeren hechten aan de openbare meening, en daardoor in hunne wilde hartstogten gebreideld worden. Zij zullen langzamerhand in hunne denkbeelden nader komen tot onze beginselen, en de ruwe elementen van de levende generatie zullen in eene volgende reeds als bewerkte grondstoffen verschijnen, waaruit een later geslacht zijne gematigde en doeltreffende staats-inrigtingen zal zamenstellen. In minder dan eene eeuw zullen wij in Indië een adelstand hebben, niet meer gelijk aan de roofridders der middeneeuwen, maar gelijk aan het uitstekende gedeelte der hedendaagsche maatschappij in Europa.

Op de regering rust de verpligting, ten minste pogingen te doen, om dien stand van zaken in het leven te roepen; het is niet wel mogelijk, dat die pogingen geene goede uitkomsten zullen opleveren.

Men kan niet ontkennen, dat in de laatste jaren door de regering eenige pogingen zijn in 't werk gesteld tot verbetering in de opvoeding van den jongen adel *op Java*, waaruit onze talrijke ambtenaren aldaar, onder den naam van regenten, distrikts- en geringere hoofden, getrokken worden. Hier en daar zijn scholen opgerigt, en te Soerakarta is eene soort van instituut daargesteld. Maar wanneer wij daarmede vergelijken de groote behoefte aan inlandsche ambtenaren, de belangrijke betrekkingen, die aan hen zijn opgedragen, de pligten, die zij te vervullen hebben, en de uitgebreide kunde, die zij moeten bezitten, om die pligten behoorlijk te kunnen vervullen, dan moeten wij bekennen, dat de middelen, om onderwezen te worden, niet in de geringste evenredigheid staan tot hetgeen de inlandsche ambtenaren moeten weten, om aan de eischen der regering behoorlijk te beantwoorden. Het bezit van kundigheden is voor den inlander thans nog eene toevallige zaak, waartoe hem de natuurlijke drang naar kennis meer helpt, dan de gelegenheid om die te verkrijgen, of de noodzakelijkheid en het nut om die te bezitten. Tot het bekleeden van zekere betrekking worden toch niet volstrekt zekere kundigheden vereischt.

Wel is dit het geval met geringere betrekkingen, waar de benoeming meesttijds van de voordragt der inlandsche hoofdambtenaren afhangt. Zoo zal, bij voorbeeld, een distriktshoofd bij de keuze van een opziener over

den aanplant van suiker of koffij (mantri-goelah, of mantri-kopi), indien het in zijne magt staat, altijd iemand nemen, dien hij bij ondervinding reeds als een voor die betrekking geschikt mensch heeft leeren kennen. Maar bij de keuze van het distriktshoofd zelf komen meesttijds de afkomst van iemand dan wel bijzondere omstandigheden in aanmerking, die niets met de kunde van den te benoemen persoon hebben uitstaan. Daarom vindt men zoo vele jongelieden van adel in de huizen van Europesche ambtenaren, waar dan bij sommigen het gebrek aan instellingen van opleiding van wege de regering vergoed wordt door werken op de bureaux of het aanleeren van andere kundigheden, maar waar zij soms ook, vele jaren lang, tot niets dan huiselijke diensten, als lijfbedienden of boodschappers, gebezigd worden, en zij eindelijk, bij verplaatsing dezer ambtenaren of door andere aanleidingen, tot de betrekking van assistent of zelfs van distrikts-hoofd worden geroepen.

Bij de regenten is, door de quasi erfelijk verklaring hunner betrekkingen, een groote hinderpaal gebragt in den aandrang tot opvoeding hunner zonen, daar velen die nu overbodig achten, en velen, misschien niet zonder reden, in het denkbeeld verkeeren, dat eene zorgvuldige opvoeding door de regering niet verlangd, zelfs niet gewenscht wordt. Andere regenten zien verder, en gelooven te regt, dat de beginselen der regering veranderen kunnen, maar dat de kundige man altijd grootere kansen heeft op bevordering, dan degene, die zich alleen schikt naar het momentanele stelsel der regering, en niet tracht, door het verwerven van wezenlijke kunde, wezenlijke aanspraak op bevordering te verwerven.

Wij kennen vele regenten, die volgens dat beginsel hunne zonen opvoeden en al wie onder anderen de zonen van den tegenwoordigen regent van Demak kent, zal zeker toestemmen, dat hij van het beginsel uitgaat, om zijne kinderen in staat te stellen, onder elk stelsel aan de regering nuttige diensten te kunnen bewijzen.

Maar dit is niet voldoende; de opleiding van het grootste gedeelte der inlandsche ambtenaren blijft op die wijze van het toeval afhankelijk, en de regering is niet alleen niet zeker, voor de betrekkingen in dit gedeelte der Indische dienst altijd over geschikte ambtenaren te kunnen beschikken, maar zij is bovendien volkomen zeker, in de meeste gevallen in hare keuze geheel en al van het toeval afhankelijk to blijven.

Er kan wel geen twijfel bestaan, dat eene radikale verandering in dit stelsel voor het welzijn der koloniën noodig is, indien men van de diensten der inlandsche ambtenaren die uitkomsten wil verkrijgen, die men regt heeft, in het belang van het algemeen daarvan te verwachten.

Wij zullen er hier maar niet op wijzen, hoe heilzaam voor dit doel eene verandering zou zijn van het stelsel, om geene andere, dan inlanders van hooge geboorte, tot ambtsbetrekkingen toe te laten. Hier willen wij alleen, ten opzigte van het bestaande, wijzen op de noodzakelijkheid eener voorafgaande opleiding der inlandsche ambtenaren, even als thans bij de Europesche ambtenaren geschiedt. Van die opleiding zoude men zich moeten overtuigen door een examen; maar dat examen kan natuurlijk niet als

voorwaarde gesteld worden, zoolang men den jongelieden niet door het oprigten van behoorlijke leerinstellingen de gelegenheid schenkt, om de noodige kundigheden te verwerven, ten einde aan dat examen te kunnen voldoen.

Er zullen wel weinige hoofden op Java zijn, die hunne kinderen niet met de meeste gretigheid aan het onderwijs op die inrigtingen zullen toevertrouwen, daar, op Java ten minste, tot het vervullen van gewigtige betrekkingen zekere kunde vereischt wordt, die niet alleen bij bevordering reeds eenigermate in aanmerking komt, maar ook die hoofden, die er van verstoken zijn, afhankelijk maakt van de voorlichting en hulp van ondergeschikte, meer bekwame Javanen, waardoor die hoofden veeltijds in eene wezenlijke en voor hunnen trots drukkende afhankelijkheid van die geringere lieden geraken.

Nog blijder zullen de hoofden op Java zijn, indien van gouvernementswege inrigtingen gemaakt worden, waardoor zij ook in de gelegenheid komen, van de zorg voor hunne bloedverwanten gedeeltelijk ontslagen te worden. Er is geen regent noch distriktshoofd op Java, aan wien niet het onderhoud van jongelieden, tot zijne familie behoorende, de grootste zorg en den grootsten last berokkent. Gelijk de vorstenzonen, verachten zij den arbeid; zij zijn van adel! Hoe kan een raden een' ploeg voeren? Tot handel of andere bedrijven van nijverheid zijn zij evenmin geschikt, en de *adat* is daar, om hen te leeren, dat zij regt hebben op een aandeel van den arbeid van den geringen man, dus een regt op onderhoud, zonder eene verpligting tot werken.

Voor al die menschen is geene plaats te vinden als ambtenaar, al bezaten zij er de noodige kunde toe. Maar de neiging en de noodzakelijkheid, om zich boven hunne wettige inkomsten nog andere inkomsten te bezorgen, die neiging en die noodzakelijkheid zullen bij de hoofden geringer worden, naarmate de regering middelen beraamt, hen van hunne plaag (de verterende maar niets doende aanverwanten) te verlossen door inrigtingen, waar deze menschen onderhoud vinden, en te gelijkertijd door leering ontdaan worden van het vooroordeel, dat adelijke geboorte een regt geeft, om van het zweet van zijnen medemensch te leven, en de verpligting oplegt, niet te werken, ten einde niet te ontaarden.

Het bespreken der middelen, om tot dit doel te geraken, ligt buiten het bestek dezer beschouwingen. Door een regent werd, als een der beste en bij de hand liggende, opgegeven het oprigten van een eskadron kavalerie, alleen uit adelijken bestaande, voorloopig bestemd om de dienst bij den Gouverneur-Generaal te verrigten, en verbonden met eene leerschool, ten einde tot ambtenaren op Java en op de buitenbezittingen bekwaam gemaakt te worden.

Wij voorzien, dat de denkbeelden, die wij in dit artikel kortelijk hebben ontwikkeld, eene menigte bedenkingen zullen ontmoeten bij hen, die het beginsel aankleven, dat de adat de eenige grondslag is, waarop ons bestuur in Indië behoort gevestigd te zijn. En toch zal het hun niet baten;

want naar mate men meer verlangt, om Indië vruchtbaar te doen zijn voor Nederland, is men wel verpligt regel en orde in de administratie van land en volk te brengen, en door te dringen tot het inwendig bestuur, zelfs in zijne geringste onderdeelen; en dat is niet mogelijk zonder de medewerking van goed onderwezen en welopgeleide inlandsche hoofden en ambtenaren. In weerwil van zich zelven en ondanks al hun tegenstreven, zullen dus deze voorstanders van het oude, door hunne eigen handelingen gesleept worden op de baan, die wij hebben aangewezen.

Nog iets over Timor.

In den laatsten tijd zijn, in het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, eenige belangrijke artikelen geplaatst, die allen de strekking hebben, om Timor en de eilanden, in dat gedeelte van den Indischen archipel gelegen, beter te doen kennen en waarderen. Zoo werd in de aflevering van Septembe l.l. eene verhandeling geplaatst, die tot titel draagt „*Timor*", en voornamelijk naar aanleiding der artikelen van den hooleeraar P. J. VETH over datzelfde eiland, in *de Gids*, en van het door de Tweede Kamer der Staten-Generaal verworpen traktaat met Portugal, schijnt te zijn geschreven.

Met zeer veel van 't geen daar in voorkomt, kunnen wij ons in allen deele vereenigen. Slechts een paar opmerkingen en beschouwingen komen er in voor, waaromtrent wij ons eenige aanmerkingen veroorloven, en die kunnen dienen, om te bevestigen, dat inderdaad deze schoone bezittingen, sedert geruimen tijd, door 't Gouvernement maar al te zeer zijn verwaarloosd.

In de eerste plaats vestigen wij de aandacht op hetgeen gezegd wordt omtrent de zonderlinge gewoonte, dat wanneer er expedities uit Koepang, de hoofdplaats van Timor, naar 't binnenland moeten worden gezonden, om de rust te herstellen, of weerspannige vorsten tot hun pligt te brengen, of om eenige andere reden, het bevel daarover niet door den militairen kommandant van Koepang, maar door den civielen gezaghebber wordt gevoerd. „Had de Nederlandsche regering," zoo lezen wij op bladz. 195, „van den beginne af aan zich niet met, tot niets leidende, onderhandelingen ingelaten, maar eene goede militaire magt op Timor geplaatst, die de weêrspannigen straffen, en de trouwen behoorlijk had kunnen beschermen, dan bestonden sedert lang kontestatiën noch moeijelijkheden meer. Maar wij zien oorlogen ontstaan met de inlandsche hoofden, en de Nederlandsche gezaghebbers gedwongen, zich tot het voeren daarvan te bedienen van inlandsche hulptroepen, die dan eens hunne diensten verkoopen, dan eens vrijwillig aanbieden, dan eens weigeren, en in elk geval in het beslissende oogenblik geene *wezenlijke* hulp aanbrengen. Geheel eigenaardig is er een *militaire* kommandant op Timor, maar de civiele gezaghebber voert de oorlogen, en van den militairen kommandant vinden wij nooit gewag gemaakt, *waarschijnlijk omdat het maar een tweede of eerste luitenant is.* Zelfs vinden wij, dat de resident SLUIJTER, om aan den euvelmoed van den stam Manabait, aan den Keizer van Sonebait in naam onderworpen, paal en perk te stellen, 2 à 3000 man verzamelde, allen inlandsche hulptroepen, en aan het hoofd daarvan stelde den kapitein der Mardijkers DE ROOIJ."

Dit alles is volkomen waar, maar de veronderstelling is eene onjuistheid, dat de militaire kommandant niet aan het hoofd der expedities geplaatst

werd, *omdat het maar een eerste of tweede luitenant is.* Wat is er geschied? Het Gouvernement heeft, na ingewonnen advies van den generaal, kommandant van het Indische leger, den resident van Timor verboden, om de militaire bezetting van Koepang tot dergelijke militaire excursies te gebruiken, als waarvan sprake is; wijl die bezetting daar alléén was, om de post te bewaren en de vlag te beschermen. Nu begreep de luitenant kommandant deze order alzoo, dat alléén het fort Concordia te Koepang door hem bewaakt moest worden. Wel bragt toen de resident het, door vertogen bij dien kommandant, nog zoo ver, dat onder die militaire post niet alleen het fort Concordia maar de geheele hoofdplaats Koepang zou worden begrepen, maar aan het besluit viel overigens niets te veranderen, en zoo moesten de expeditie's buiten Koepang wel zonder den miltairen kommandant geschieden. Het stelsel, om niets te doen, en eenvoudig in statu quo te behouden wat men had, zonder eenige uitbreiding en ontwikkeling, was ongetwijfeld oorzaak van dit zonderling bevel, waardoor te weeg werd gebragt, dat de civiele ambtenaren den oorlog voerden en de militairen te huis bleven. Ook uit deze omstandigheid blijkt alzoo, hoe te regt de, in de verhandeling voorkomende en van den hoogleeraar VETH overgenomen, opmerking is, dat, van den tijd der invoering van het kultuurstelsel op Java, het systema dagteekent, om de bezetting van Timor en omliggende eilanden wel aan te houden, maar er niet meer dan het daartoe volstrekt noodzakelijke aan ten koste te leggen.

Om dit te bewijzen zegt de hoogleeraar onder anderen ook het volgende: „Alle bemoeijenis van het Gouvernement bepaalt zich tot handhaving van het établissement te Koepang, *de plaatsing van enkele posthouders*, en de zending, na kortere of langere tusschenpozen, van een grooter of kleiner vaartuig, om de Nederlandsche vlag langs de kusten te vertoonen" *). Dit alles is volkomen juist, maar 't is nog erger geweest, dan hij het voorstelt. Zelfs die „enkele posthouders" ontbraken tot 1841. Er waren toen geene posthouders hoegenaamd op de om Timor liggende eilanden, met uitzondering alleen van Rotti. Ook in de afgelegen distrikten van 't eiland Timor zelf ontbraken zij; alleen te Fialarang was er een. Al de posthouders, die er tegenwoordig zijn, werden geplaatst of hersteld in het tijdvak van 1841 tot 1848. Als eene bijzonderheid deelen wij hier mede, dat een zoon van wijlen den verdienstelijken en in de geschiedenis van Timor zoo beroemden resident HAZAART toen ook als posthouder te Pritty in de baai is geplaatst, en dat dit voor hem eene groote uitkomst was, dewijl hij in zeer droevige en zelfs armoedige omstandigheden verkeerde.

Er is in de bewuste verhandeling nog eene bijzonderheid, waarop wij de aandacht vestigen, namelijk de mededeeling, dat de radja van Oekoesi zich eigenmagtig tot beschermheer van de eilanden Ombay en Pantar opwierp, en daar de Portugesche vlag heesch, hoezeer die eilanden aan Nederland

*) Deze woorden van den hoogleeraar VETH zijn aangehaald in de verhandeling van het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, blz. 196.

toebehoorden. „Waarom durfde die radja zoo handelen?" vraagt de steller der verhandeling, en hij laat daarop een antwoord volgen, door den heer ROCHUSSEN in de Tweede Kamer gegeven en van dezen inhoud: „de radja van Oekoesi was magtiger dan het Portugesche Gouvernement van Dilly; hij vertegenwoordigt het aan Nederland vijandige element" *).

Om dit echter wel te begrijpen, dient men eene, op al de Timor-eilanden bestaande, en van oudsher door al de inlandsche vorsten gehuldigde gewoonte niet uit het oog te verliezen. Die gewoonte of adat is, dat de in den oorlog verleende hulp, door hem die de hulp ontvangt, wordt beloond met aan den helper schatpligtig te worden. Toen dus de radja van Oekoesi aan Ombay en Pantar, 't zij dan gevraagd of ongevraagd, bescherming had verleend, eischte hij op grond van de adat, dat zij schatpligtig aan hem zouden worden. Indien wij ons niet vergissen, is deze bijzonderheid in der tijd door den resident van Timor aan 't Gouvernement medegedeeld, en als eene verontschuldiging van 't gedrag van den radja van Oekoesi voorgesteld.

Overigens vereenigen wij ons gaarne met den wensch van den geachten steller der verhandeling, dat het Gouvernement de belangen van Timor en de omliggende eilanden meer ter harte moge nemen. 't Zijn zeer rijke bezittingen, waarvan vrij wat meer partij is te trekken, dan tegenwoordig geschiedt. Men beginne met de bezetting van Koepang te versterken en den gegeven last, dat van die bezetting geen gebruik mag worden gemaakt, onmiddelijk in te trekken. Reeds daardoor zal een kundig en beleidvol resident in de gelegenheid worden gesteld, om zijn gezag beter te handhaven en de magt en den invloed van 't Gouvernement uit te breiden en te bevestigen.

Wij maken van deze gelegenheid tevens gebruik, om nog eens terug te komen op het onlangs, door de Tweede Kamer verworpen, traktaat met Portugal omtrent den afstand van grondgebied in den Timoreschen Archipel. Daarbij is door den Minister van Koloniën medegedeeld, dat reeds eene som van ƒ 80,000 aan het Portugesche Gouvernement is uitbetaald, van de som van ƒ 200,000, die Nederland zou toegeven op eene transaktie, waarvan de voordeelen genoegzaam geene zouden zijn. Wij nemen de vrijheid er op aan te dringen, dat het Gouvernement er voor zorge, dat deze som worde teruggegeven. 't Kan niet ontkend worden, dat eenige uitdrukkingen van den Minister van Koloniën eenigzins de vrees schijnen te wettigen, dat op die teruggave niet met zeer veel klem zal worden aangedrongen. In ieder geval behoort men die gedeelten van den Timoreschen Archipel, welke ten gevolge van dit traktaat reeds door Nederland zijn bezet, niet weder af te staan, voor de teruggave der voorgeschoten som heeft plaats gehad. Wij dringen hierop met zooveel kracht aan, niet alleen om de schade, die de schatkist in een tegenovergesteld geval zou lijden, maar bovenal, omdat de waardigheid van het Nederlandsche Gouvernement

*) Zie de verhandeling in het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, blz. 200.

schijnt te eischen, dat het niet op zulk eene wijze de dupe wordt van de ondergeschikte ambtenaren van eene vreemde mogendheid. Wij hopen dan ook spoedig met het berigt te worden verblijd, dat in deze de belangen van Nederland naar behooren zijn behartigd. In alle geval zullen wij het oog houden op hetgeen verder geschiedt.

R.

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde.

Bijdrage tot de kennis en rigtige beoordeeling van den zedelijken, maatschappelijken en staatkundigen toestand van het Palembangsche gebied, door W. L. DE STURLER, oud-majoor van het O. I. leger. Groningen, 1855.

Dit boek is eene verbeterde, en met statistieke en andere opgaven verrijkte reproduktie van drie spreekbeurten, die de schrijver, in de afdeeling „koophandel" van het Amst. Genootschap „Felix Meritis", heeft waargenomen.

Het is een belangrijk en wel uitgewerkt boek, dat een goed denkbeeld geeft van al hetgeen de geographie, geschiedenis, en den handel van het Palembangsche rijk aangaat. Het verschijnt in eenen tijd, waarin het oog van Nederland met meer en meer belangstelling zich op de Buitenbezittingen van onze O. I. koloniën vestigt, en is de oplettendheid en het onderzoek van iedereen, die in den vooruitgang daarvan belang stelt, ten volle waardig. Het bevat de uitkomsten der persoonlijke opmerkingen des schrijvers gedurende zijn verblijf in die gewesten, vereenigd met nasporingen in de werken van andere schrijvers en rapporten van ambtenaren, die van tijd tot tijd met het hoogste gezag te Palembang bekleed waren.

Indien wij dezen welverdienden lof aan het werk van den heer DE STURLER niet mogen onthouden, wij mogen ook niet nalaten, ons leedwezen uit te drukken, dat de schrijver, met het oog op de plaats, waar hij sprak (in de afdeeling *koophandel*), zich niet bij het zuiver beschrijvende beperkt heeft, en in staatkundige beschouwingen is getreden over de oorzaken van het verval van het Palembangsche rijk, den lagen trap in elk opzigt, waarop dit gewest na eene dertigjarige regering onder Nederlandsche heerschappij nog staat, en de middelen om dien droevigen staat van zaken te doen ophouden en te verbeteren.

De oplettende, oorzaken en werking vergelijkende, lezer zal de door den schrijver geopperde stellingen voorzeker, ten minste genomen, paradoxaal vinden. Wij zullen tot bewijs hiervoor slechts eenige zinsneden aanhalen: blz. 163 zegt de schrijver:

„Zonder gevaar dan voor ernstige tegenspraak, geloof ik alzoo te mogen beweren, dat de „lusteloosheid, die den inboorling van Palembang steeds heeft gekenmerkt, haren grond had „in velerlei drukkende monopoliën, gepaard met daaraan klevende misbruiken van de zijde „der rijksgrooten, onder zwakke of schraapzuchtige vorsten, die de nijverheid hunner onder„danen als een eigendom aanmerkten, waarover hun stilzwijgend de beschikking was toege„kend. De pogingen van enkele weldadige vorsten, die op middelen bedacht schijnen te zijn

„geweest, om de willekeur der hoofden te beteugelen en belemmeringen op te heffen, — die „pogingen, zeg ik, stuitten af op het belang van hen, die magt en invloed uitoefenden, „waaraan de bevolking cijnsbaar bleef. Aldus bleef de landbouwer, die zich op verschillende „wijze de vruchten van zijnen arbeid zag ontrooven, zuchten onder eene reeks van belastin- „gen, die veelal willekeur tot grondslag hadden; terwijl de nijvere man voor zijn vernuft „niet den prikkel gevoelde, die tot volhardende vlijt aanspoort, den geest beschaaft en alzoo „de vatbaarheid voor hoogere genietingen ontwikkelt."

Wanneer men die zinsnede leest en ten volle beaamt (en wie zoude dat niet doen, die de denkwijze en handelwijze der Indische vorsten en grooten kent?), dan moet men toch het eenige middel tot herstel zoeken in onttrekking der bevolking aan het onbeperkt gezag dezer hoofden, ten einde veiligheid van bezit aan den geringen man te verzekeren, en daardoor den lust tot arbeid op te wekken, de eenige grondslag tot ontwikkeling van landbouw, nijverheid en handel. Dit scheen dan ook het Europeesch bestuur met de organisatie van 1823 op het oog te hebben, en het mislukken van zijne bedoelingen zal wel alleen toe te schrijven zijn aan het niet krachtig genoeg optreden van dat bestuur in het beteugelen van den invloed der hoofden, dat ook onmogelijk werd gemaakt door de weinige Europesche ambtenaren, die men voor dat bestuur bezigde, en die men niet verlangde te ondersteunen door aanmoediging tot vestiging van partikuliere Europesche nijverheid. Deze zou alleen in staat geweest zijn, aan de handelspolitiek der inlandsche hoofden door konkurrentie paal en perk te stellen, en de misbruiken te doen ophouden, gelijk zij dit op Java (b. v. te Batavia, Samarang en Soerabaja) overal heeft gedaan, waar aan Europesche nijverheid en Europeesch kapitaal de noodige vrijheid van beweging is gegeven.

Uitgaande van dit denkbeeld, waarvan de juistheid onwederlegbaar wordt aangewezen door de bovenaangehaalde zinsnede uit het boek van den heer DE STURLER, zal men ongetwijfeld met ons vreemd opzien, wanneer men op blz. 167 de volgende zinsnede vindt:

„Met mij zult gij voorzeker instemmen, dat de oorzaken van kwijning der volksvlijt min- „der toevallig ontstaan, dan wel te wijten zijn aan moedeloosheid bij de hoofden der bevol- „king, die weleer — zij het dan ook uit eigenbelang — hunne onderhoorigen tot vlijt aan- „spoorden en in hun bedrijf beschermden.

„De minderen zagen in den vorst en zijne rijksgrooten hunne natuurlijke meesters en in „hunne bevelen de uitvloeiselen van instellingen en gebruiken, die den dwang voorbij deden „zien, welke in alle Maleische staten de eenige prikkel is ter opwekking tot nijvere bedrijven."

Wij betwijfelen zeer, of de toehoorders van den spreker ingestemd hebben met het denkbeeld, dat in die zinsnede ligt opgesloten, dat het er niet op aankomt, ten wiens voordeele de bevolking werkt — indien zij maar werkt.

En indien dat denkbeeld gegrond was op de stelling van den schrijver, die hij oppert in gemeenschap met al degenen, die den inlander gezien hebben, onder het dwangstelsel gebukt, en door dat dwangstelsel wars van de neiging tot arbeid, — de stelling namelijk, „*dat in de Maleische staten* d w a n g *de eenige prikkel is ter opwekking van nijvere bedrijven*", — dan

moeten wij dat denkbeeld bij allen, die het opperen, bestrijden, op grond der verklaringen, die *zij zelven* telkens te berde brengen.

Men leze slechts de vroeger aangehaalde zinsnede van den schrijver over de oorzaken, waardoor de lust tot den arbeid bij den inlander wordt tegengewerkt en uitgedoofd, en men zal dan dadelijk zien, dat volgens zijne eigene verklaring het juist *de dwang* is, waardoor die voor de nijverheid zoo noodlottige uitwerking wordt te weeg gebragt. Daaruit volgt natuurlijk, dat met de opheffing van dien dwang de natuurlijke aandrang tot werken tegen een behoorlijk loon dadelijk weder voor den dag komt.

De schrijver is dus in hetgeen hij *verhaalt*, en de conclusiën, die hij uit het verhaalde trekt, even inconsequent, als degenen, die, over de negers van Suriname sprekende, staande houden, dat die niet dan door dwang werken, en er dan in eenen adem bij voegen, dat diezelfde negers, indien men ze vrij liet, naar de nabijgelegene Engelsche kolonie zouden gaan werken, omdat zij daar hooger loon ontvangen.

Zoo is het ook in Indië, waar de ondervinding *overal*, ik zeg *overal*, geleerd heeft, dat de Maleijer gaarne en ijverig werkt, indien hij behoorlijk betaald wordt, en zeer ijverig, indien men de hoofden belet, hem van het verdiende een gedeelte weder af te nemen.

Daarom kunnen wij ook niet deelen in de denkbeelden van den schrijver, dat de middelen, tot ontwikkeling van nijverheid en handel in het Palembangsche, gedeeltelijk moeten gezocht worden in herstel van den luister der aristocratie onder de binnenlandsche bevolking, door *hare* magt in aanzien weder te verheffen ten einde door *haren invloed* onze heerschappij te bevestigen, eene heerschappij, die de schrijver ook op Java toeschrijft aan den invloed der regenten, die deze aan hunne geboorte zouden te danken hebben, en waarin de kracht van ons binnenlandsch bestuur aldaar zoude gelegen zijn.

Het zoude er treurig uitzien met onze heerschappij op Java, indien die afhankelijk ware van den invloed der regenten en dus casu quo van hunne welwillendheid tegen over het Europeesch bestuur. *Ons* bestuur op Java is voldoende gevestigd, om den invloed, van wie het ook zij, ten eenenmale te kunnen ontberen, en de ondervinding heeft in alle provinciën van Java geleerd, dat de inlandsche hoofden van alle rangen geen anderen invloed bezitten, dan dien zij ontleenen aan het gewigt der ambtsbetrekkingen, door de Nederlandsche regering hun opgedragen. Een inlandsch ambtenaar van Bazoeki, die naar Bantam wordt overgeplaatst als regent, heeft daar even veel invloed, zoodra hij met de plaatselijke gesteldheid bekend is, als een regent, die te Bantam geboren is. En wanneer hij heden ontslagen wordt, dan is hij morgen geheel en al zonder invloed.

Maar geheel en al beamen wij de wenschen van den schrijver, wanneer hij den vooruitgang van Palembang ziet in de verbetering en vermeerdering der communicatie-middelen, kanalen, rivieren en wegen, het oprigten van bazaars, aanmoediging en verbetering van den landbouw door invoering van betere werktuigen, het aanleggen van waterwerken en uitbreiding van den veestapel.

Waarom de schrijver de aanmoediging tot vestiging van Boeginezen op de hoofdplaats en de binnenlanden van Palembang zoo hoogst wenschelijk en voordeelig acht, begrijpen wij niet wel, met het oog op de ondervinding, dat juist de Boeginezen in den Indischen archipel de helpers en handlangers der hoofden zijn tot onderdrukking der bevolking, tot zij, gelijk op vele plaatsen geschied is, ook de hoofden onderdrukken en zich zelven in hunne plaats stellen konden.

Wij zien de uitbreiding der nijverheid en van den handel in Indië in eene vrije beweging, aan elkeen verleend, die lust en moed heeft, zijne krachten in bedrijven van nijverheid en handel te beproeven. Het voornaamste element daarvan is de nijvere Europeaan, wiens beginsel, al is dat ook op hebzucht gegrond, altijd den inlander een grooter aandeel gunt van diens arbeid, dan eene der natiën van den Indischen archipel.

Maar van de aanmoediging tot vestiging van Nederlanders te Palembang zegt de schrijver geen woord. Wij hopen, dat hij nog eens terug zal komen van het denkbeeld, dat de Europeaan, zoodra hij geen ambtenaar is, maar op zijne eigene wieken drijft, een lastige *kijk in de pot* is, die zooveel doenlijk moet geweerd worden.

Varia.

Vele lezers van het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* zullen gewis met leedwezen hebben ontwaard, dat de steller van de belangrijke *Overzigten der troonreden in betrekking tot N. I.*, in eenige nummers van dezen jaargang van het tijdschrift, en laatstelijk in Mei, verschenen, nog niet is teruggekomen van zijn voornemen, om dat overzigt niet verder dan tot het jaar 1846 te vervolgen. De sedert verloopen jaren zijn, ook voor N. I. in 't bijzonder, zoo gewigtig geweest, dat hij daaromtrent, naar aanleiding der sedert uitgesproken troonreden, menige belangrijke beschouwing had kunnen in 't midden brengen. Te meer scheen een tot op den laatsten tijd toe voortgezet aaneengeschakeld overzigt van die troonreden wenschelijk, daar 't van belang zou zijn te doen uitkomen, hoe weldra bij de beide Kamers der Staten-Generaal, over wier, telken jare bij die gelegenheid blijkbaar, gebrek aan belangstelling in koloniale zaken vroeger zoo teregt werd geklaagd, meer belangstelling, uit meer bekendheid voortspruitende, zich openbaarde.

De grond door den steller dier overzigten gegeven, om met het jaar 1846 te eindigen, schijnt ook geen steek te houden. Hij meent te moeten eindigen bij den aanvang van 't bestuur van den Gouverneur-Generaal ROCHUSSEN. Maar waarom? Omdat de heer ROCHUSSEN, na opgehouden te hebben Gouverneur-Generaal te zijn, lid werd van de Tweede Kamer der Staten-Generaal en daar welligt nog invloed op koloniale aangelegenheden zal kunnen uitoefenen? of omdat die verdere voorstelling tot eene beoordeeling van regeringsdaden van den heer ROCHUSSEN aanleiding zou kunnen geven, die niet wenschelijk wordt geacht? Maar dan had het overzigt al veel vroeger moeten eindigen. Want de heer J. C. BAUD, die, gedurende drie jaren Gouverneur-Generaal ad interim, jaren lang Minister van Koloniën is geweest, is ook lid der Tweede Kamer, en, spreken de geruchten waarheid, dan is de invloed van dien, reeds in 1848 als Minister afgetreden, kundigen ambtenaar in en buiten de Kamer nog heel wat grooter, waar het koloniale zaken geldt, dan die van den heer ROCHUSSEN. In een vrijen staat behoort het oordeel der regeringspersonen steeds vrij te zijn, zoowel tijdens zij in betrekking zijn als daarna. Vooral van 't oogenblik af dat zij hun ambt neêrleggen, behooren zij tot de geschiedenis. De heer ROCHUSSEN zelf bewees zoo te oordeelen, door eene toelichting zijner regeringsdaden als Gouverneur-Generaal publiek te maken.

Ook wordt in het slot van het overzigt minder juist gezegd, dat dit met het jaar 1846 of 1848 goed kon sluiten, omdat het jaar 1848 het laatste der toen bestaande koloniale regering was. Wel trad de heer BAUD, die

zoolang aan die regering eene bepaalde rigting had gegeven, in 1848 als Minister af; wel kwam er door de kracht der openbare meening spoedig meer openbaarheid in koloniale zaken; maar de indirekte invloed van den afgetreden Minister werd weldra, beweert men, weder groot, en van gewigtige veranderingen werd niet veel vernomen. Van een met 't jaar 1842 afgesloten tijdperk kan dus geen sprake zijn.

Hoewel geen keerpunt daarstellende, zou de invoering van het nieuwe regeringsreglement voor N. I. een beter rustpunt voor dat overzigt aangeven.

Door de opneming dezer regelen zou de Redaktie van *het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* welligt kunnen medewerken, om den steller van dat overzigt zijn belangrijken arbeid tot aan dat tijdstip te doen vervolgen.

Aan den heer Redakteur van
het Tijdschrift voor Ned. Indië. O. O.

In de vijfde aflevering van dezen 17den Jaargang van het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* wordt op blz. 335 een berigt aangetroffen, betrekkelijk de gedenkpenningen, geslagen ter vereeuwiging van merkwaardige gebeurtenissen in de overzeesche bezittingen voorgevallen, en welke zich bevinden in het 's Gravenhaagsche kabinet van medailles en gedenkpenningen. Tevens wordt daarbij het verlangen geuit, dat iets gedaan worde, om de herinnering van gewigtige gebeurtenissen of van merkwaardige personen in onze koloniën te bevorderen. Dit een en ander noopt ons mede te deelen, dat de kommissaris-generaal DU BUS DE GUISIGNIES in 1827 eene zilveren medaille heeft doen uitreiken aan de leden der Samarangsche schutterij en aan de vrijwilligers, die zulk een heldhaftig deel hebben genomen aan de gebeurtenissen in Demak, enz., in 1825. Deze medaille heeft de grootte van een Spaansche dollar, is voorzien aan de eene zijde met het wapen van Samarang en aan de keerzijde met den naam van den bedeelden, onder het opschrift: *Senatus populusque Samaragensis.*

Het wapen der stad Samarang werd bij hetzelfde besluit bepaald, te bestaan uit:

Een azuren veld op den voorgrond en in het midden eene maagd (zilver), het hoofd met eiken- en lauriertakken bekransd — met de regterhand leunende op den kop van eenen achter haar liggenden leeuw (goud), met de linkerhand op een staand anker. De leeuw houdt in de regter klaauw een bundel van 19 pijlen (gekleurd). Het geheel is gedekt door een burgerkroon met vijf burgten.

De Samarangsche schutterij bekwam tevens een zijden vaandel, aan de eene zijde met het koninklijke en aan de andere zijde met het Samarangsche wapen geborduurd.

Zijn wij goed onderrigt, dan zijn er slechts nog twee der Samarangsche vrijwilligers in leven, die de vermelde medaille hebben verkregen, en wel de heeren P. ANDRÉAS en SOEKIAS, beiden nog op Java woonachtig.

(*Ingezonden.*)

Men meldt ons uit Rotterdam het volgende, dat wij belangrijk genoeg achten ter kennis onzer lezers te brengen:

Als een bewijs van de toenemende beoefening hier te lande van de wetenschappelijke kennis onzer Oost Indische koloniën, mag wel vermeld worden, dat tegenwoordig aan de geneeskundige school te Rotterdam een kollegie wordt gegeven, door den lektor aan die school Dr. GROSHANS, *over de ziekten der schepelingen en die welke meer bepaald aan de tropische gewesten eigen zijn.*

Op dit kollegie wordt vooral over de in Nederlandsch Indië meest heerschende ziekten gehandeld, en wordt vooraf een overzigt gegeven over de physische gesteldheid dier landen, dat ook voor oningewijden in de geneeskunde veel belangrijks bevat.

De berigten uit de Molukko's zijn zeer ongunstig. Bij al hetgeen de nieuwspapieren daaromtrent reeds hebben medegedeeld, meenen wij nog het volgende uittreksel uit eenen partikulieren brief van Amboina, als eene niet onbelangrijke bijdrage, te kunnen voegen.

„De toestand van deze, reeds zoo lang en zoo zwaar geteisterde, landen is in den laatsten tijd nog aanmerkelijk verergerd. Op het eiland Banda is de Chinesche kamp verbrand, 't geen eene schade van meer dan ƒ200,000 veroorzaakt. Te Menado heeft een felle brand in het fort gewoed. Op Ambon heerschen de pokken met zulk eene hevigheid, dat er reeds ongeveer 500 personen aan bezweken zijn. Op de eilanden Ternate en Tidore hebben zware aardbevingen de vreesselijkste verwoestingen aangerigt. Op Tidore werden er 32 menschen door gedood en werd een aantal huizen ingestort, zoodat de bevolking buiten hare woningen in pondok's (opgeslagen hutten) haar verblijf heeft moeten nemen. Op Ternate zijn alle huizen onbewoonbaar geworden en een paar huizen totaal ingestort. De kratons (paleizen) van de sulthans van Ternate en Tidore, die bij de groote aardbevingen in 1840 gespaard bleven, zijn thans overal tot in de fundamenten diep gescheurd; ook zij en hunne geheele hofhouding hebben zich in kleine bamboezen hutten moeten vestigen. De schade wordt op ƒ50,000 geschat. Daarbij is het niet te voorzien, wat er nog gebeuren kan, daar de aardschuddingen in meerdere of mindere mate blijven voortduren.

Voeg bij dit alles nu nog eene der verschrikkelijkste volksrampen, die in zoo vele streken van den Archipel schrik en ontzetting verspreiden en de bloedigste tooneelen van moord en roof aanrigten; voeg er bij, dat de zeeroovers dit jaar, in de wateren van Menado en Batjang, op eene schrikbarende wijze hebben huis gehouden, en gij zult u eenig denkbeeld kunnen vormen van de ellende, die in dit gedeelte van den Indischen Archipel heerscht. Wel heeft onze nieuwe Gouverneur, de heer C. F. GOLDMAN, strenge maatregelen tegen hen genomen, maar de middelen, waarover hij te beschikken heeft, zijn niet groot.

Gelijk u bekend is, was men, onder de leiding van denzelfden heer

GOLDMAN, toen nog resident van Ternate, begonnen met het openen van kolenmijnen op het eiland Batjang. Maar zie, juist op het oogenblik, dat alle voorbereidende werkzaamheden waren afgeloopen en men zou beginnen met de put te metzelen en de kolenlaag op te sporen, is dat werk van Gouvernementswege gestaakt. Een geheel nieuw procédé zal nu worden aangevangen. De ingenieur DE GROOT wil den grond boren, gelijk bij de artesische putten geschiedt, een arbeid, die eenige jaren zal duren, terwijl op den aangevangen voet voortgaande, binnen eenige maanden het werk zou volbragt zijn."

Onze lezers herinneren zich waarschijnlijk nog de twee brieven, die wij nu een jaar geleden uit Batavia ontvingen, over de zonderlinge wijze, waarop de levering van rijst en olie voor het eiland Banka aan de firma JOHN PRYCE EN C°. werd uitbesteed. (Zie *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, 16de Jaargang II, 334 enz.).

Thans vernemen wij, dat ditzelfde, voor den staat zeer bezwarende, kontrakt, op dezelfde voorwaarden, tegen het advies in van den raad van Indië, voor een jaar is verlengd. Men ziet hierin te Batavia de voortdurende werking van eenen invloed, die reeds zoo dikwijls de algemeene belangen heeft opgeofferd aan die van familiebetrekkingen en vrienden, en waaraan de tegenwoordige Gouverneur-Generaal, zonder het te weten, maar al te zeer heeft toegegeven.

In het *Voorloopig verslag* van de Tweede Kamer over het XIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1856, leest men het volgende:

„Toenemend gaan op Java uitgestrekte landgoederen en andere vaste eigendommen over in handen van Chinezen. Men beschouwt dit als een kwaad, al ware het alleen omdat de Chinezen, even als de Arabieren, niet aan de burgerlijke wetgeving, die in Nederlandsch-Indië voor de Europeanen geldt, onderworpen zijn."

Er is een, in onze oogen even groot kwaad, waarop men, bij het onderzoek in de afdeelingen der Tweede Kamer, niet schijnt gelet te hebben. Immers het verschijnsel doet zien hoe langer zoo meer voor, dat in de Ommelanden van Batavia rijke Chinesche huurders van landerijen zich, op allerlei wijzen, onverschillig door welke middelen, in het bezit van sawah's trachten te stellen. Het gevolg daarvan is, dat de inboorlingen, vroeger sawah bezitters, langzamerhand daglooners (boedjang) en eindelijk vagebonden worden. Er bestaat niet alleen tegen dat koopen en verkoopen nergens eenig verbod, maar ook tegen de bedriegerijen en knevelarijen, waarvan de afstand der sawah's dikwijls het gevolg is, schijnt met de bestaande bepalingen weinig te doen. 't Is waar, men kan den Chinezen in de Ommelanden het verblijf ontzeggen, wanneer zij door hun gedrag daartoe aanleiding geven, maar past men dien maatregel op dezen of ge-

nen toe, dan zendt hij zijne handlangers, die 't zelfde doen 't welk men hem in persoon belet.

Om al deze redenen schijnt het wenschelijk, dat het Gouvernement met ernst zijne aandacht op deze gewigtige aangelegenheid vestige, en nemen wij de vrijheid daartoe deze regelen te schrijven.

O. Z.

Naar wij vernemen is aan den gewezen inspekteur van financiën den heer O. VAN REES, en aan den resident van Samarang den heer POTTER, de gewigtige taak opgedragen om eene instruktie zamentestellen omtrent het inlandsche bestuur, als een gevolg der bepalingen, voorkomende in het nieuwe, bij de wet vastgestelde, Reglement op het beleid der regering van Nederlandsch Indië.

Wij verheugen ons, dat de keuze van den Gouverneur-Generaal, voor dezen hoogst belangrijken arbeid, op die beide heeren is gevallen. Niet alleen gelooven wij, dat zij daarvoor in allen deele berekend zijn, maar wij meenen reden te mogen hebben, om te verwachten, dat in hun werk een milde geest zal doorstralen, overeenkomstig met de eischen van het standpunt, waarop zich tegenwoordig de Javaansche maatschappij bevindt.

In de „Handelingen der een en veertigste algemeene vergadering van het Nederlandsche Bijbelgenootschap, gehouden te Amsterdam, op den 9den Augustus 1855" worden ons eenige zeer wetenswaardige bijzonderheden medegedeeld, omtrent de werkzaamheden van den heer NEUBRONNER VAN DER TUUK ter Westkust van Sumatra. Hij is, sedert eenige jaren, werkzaam ter voorbereiding van de overzetting des Bijbels in de taal der Batak's, en heeft reeds eene proeve vervaardigd van eene Bataksche grammatica, een groot gedeelte van een woordenboek der Bataksche taal gereed gemaakt, en vertalingen geleverd van eenige gedeelten der Heilige Schrift.

In zijne onmiddellijke nabijheid was sedert eenigen tijd werkzaam een Roomsch Catholiek zendeling, de heer DE HESSELE, en beiden hadden met elkander eenen aangenamen omgang. Beiden werden door eene hevige ziekte aangetast, maar terwijl de heer VAN DER TUUK herstelde, bezweek de heer DE HESSELE onder 't geweld der kwaal. Zie hier, wat de eerste over den laatste schrijft: „Hoeveel men in hem verliest behoef ik niet te zeggen. In het hartje van Mandheling gevestigd, alwaar de Islam nog niet is omhelsd, had hij, zoo al geene bekeerlingen gemaakt, althans den Batak van den Islam kunnen terug houden; want deze neemt den Islam dikwijls aan uit behoefte aan zekere hoogere beschaving, die sedert onze vestiging in zijn land bij hem is ontstaan. Daarbij denkt hij, dat wij hem als Batak (Heiden) minachten, en 't ware zeer noodzakelijk, dat men hem van dit denkbeeld afbragt, door in meer intieme aanraking met hem te treden. 't Was vooral daarom, dat het verblijf van DE HESSELE zeer weldadig op den

Batak werkte. Mogt het zendelinggenootschap maar spoedig beschaafde en goed onderwezen zendelingen op verschillende punten van Mandheling detacheren, als te Siaboe, te Baroe, in het Pakantausche enz."

Zoo ver de heer NEUBRONNER VAN DER TUUK. Het berigt is belangrijk, omdat men met genoegen ontwaart, dat althans in Indië die rampzalige godsdiensthaat nog niet is doorgedrongen, en dáár een Roomsch Catholiek geestelijke en een afgevaardigde van het Nederlandsch Bijbelgenootschap in vrede en eensgezindheid nevens elkander arbeiden, en zich in de goede resultaten van elkanders werk verblijden. Maar vooral ook opmerkelijk is het berigt, omdat er op nieuw uit blijkt, dat ook de Batak's, gelijk meer volkeren van den Indischen archipel, in een toestand verkeeren van behoefte aan wat beters en hoogers, dan de verouderde godsdienstvormen, die zij thans bezitten, hun aanbieden. 't Is dus volstrekt noodzakelijk, dat met de inspanning van alle krachten door Nederland in die behoefte worde voorzien: want anders zal een ander element daarvan partij trekken, 't welk de Christelijke beschaving zeer zal tegenwerken.

Reeds nu maakt dat element groote vorderingen onder diezelfde Batak's. De heer VAN DER TUUK deelt daarvan treffende bijzonderheden mede. De Islam breidt zich onder de Batak's meer en meer uit, „een voortgang", 't zijn de eigen woorden van het verslag van 't Bijbelgenootschap, „door ons Gouvernement aldaar maar al te zeer, zij het dan ook onwillekeurig, bevorderd. Op de Gouvernementsscholen is het onderwijs in het Maleisch aan Maleische, dat is Mohammedaansche, schoolmeesters toevertrouwd, die, natuurlijk, bij gebrek aan eenig toezigt daarop, niet nalaten bij hun onderwijs hunne leerlingen de beginselen der Mohammedaansche godsdienst in te prenten, hen Arabische gebeden van buiten te doen leeren, ja zelfs gedurende de Mohammedaansche vastenmaand die leerlingen dwingen de vasten mede te houden."

Inderdaad het wordt tijd, dat dit misbruik worde belet, en in deze dringende behoefte worde voorzien. 't Is een nieuw bewijs, dat het Gouvernement niet bij magte is, om alléén den pligt te vervullen, die op Nederland rust, en dat alzoo de geest van uitsluiting, die in het nieuwe Reglement op het beleid der Regering van Nederlandsch Indië is nedergelegd, zeer nadeelig werkt.

Wij ontvingen dezer dagen de volgende opmerking, waaraan wij eene plaats in dit Tijdschrift inruimen, zonder ons voor de juistheid der beschouwingen verantwoordelijk te stellen.

„Is het niet vreemd en opmerkelijk, dat voor alle betrekkingen in de Oost-Indiën, zoo als aan regtsgeleerden, geestelijken, onderwijzers, ingenieurs, ambtenaren, opzigters van de bosschen, officieren, militaire geneeskundigen, enz., vrije overtogt en uitrustingsgelden worden gegeven? alleen de burgerlijke geneeskundige is hiervan uitgezonderd. Dit mag dan ook wel de reden zijn, dat er geene Medicinae doktoren derwaarts ver-

trekken. Het gevolg hiervan is, dat in de behoefte aan geneeskundige hulp in Indië zelf moet voorzien worden; en hoe geschiedt dit dan? De een of ander officier van gezondheid, zelfs der derde klasse, die als kweekeling aan de school voor militaire geneeskundigen te Utrecht, op 's lands kosten zijne opleiding genoten heeft, neemt zijn ontslag en vestigt zich in de eene of andere residentie; of wel een scheepsdoktor, die gelegenheid heeft om van zijn schip ontslagen te worden, of door ziekte achter is gebleven, tracht op Java zich te vestigen, waartoe hem meestal de magtiging verleend wordt. Zou het dus niet verkieslijker zijn, dat het Gouvernement, als daaraan behoefte bestaat, eenige Medicinae doktoren, Nederlanders, tevens in de heel- en verloskunde gepromoveerd, naar Indië zond, en dit wel op dezelfde voorwaarde als alle andere ambtenaren, namelijk met vrijen overtogt en uitrustingsgelden? Wanneer nu deze doktoren zich bovendien aan de akademie op de botanie en mineralogie hadden toegelegd, zouden zij in het vervolg belangrijke diensten aan de wetenschap en het vaderland kunnen bewijzen."

